

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

**KOSOVA'DAKİ AZINLIKLAR; BRÜKSEL GÖRÜŞMELERİ VE
SIRP AZINLIĞIN ENTEGRASYONU**

Keriman SADIKAY

DOKTORA TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR

ARALIK – 2022

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KOSOVA'DAKİ AZINLIKLAR; BRÜKSEL GÖRÜŞMELERİ
VE SİRP AZINLIĞIN ENTEGRASYONU**

DOKTORA TEZİ

Keriman SADIKAY

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 28 /12 /2022 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Emin GÜRSES	Başarılı
Prof. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU	Başarılı
Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLGER	Başarılı
Doç. Dr. Fatma Anıl ÖZTOP	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Keriman SADIKAY

28/12/2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
HARİTA LİSTESİ	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE: AZINLIK KAVRAMI, TANIMI, AZINLIK TÜRLERİ VE ULUSLARARASI HUKUKTA AZINLIKLAR	29
1.1. Azınlık Tanımı.....	33
1.2. Azınlık Türleri	37
1.2.1. Dini Azınlıklar	39
1.2.2. Etnik Azınlıklar	40
1.2.3. Dilsel Azınlıklar	40
1.2.4. Ulusal Azınlıklar	41
1.3. Azınlıkların Uluslararası Alanda Korunması ve Uluslararası Kuruluşlar	43
1.3.1. Birleşmiş Milletlerde Azınlıklara İlişkin Düzenlemeler	44
1.3.1.1 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi	44
1.3.1.2. Soykırımın (Genosit) Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmesi.....	45
1.3.1.3. Her Türlü Irksal Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme	46
1.3.1.4. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi.....	47
1.3.1.5. Uluslararası Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi.....	48
1.3.1.6. Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildirge	49
1.3.1.7. Ulusal veya Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Ait Olan Kişilerin Hakları Bildirgesi	49
1.3.2. Avrupa Konseyi ve Azınlıklara İlişkin Düzenlemeler	51

1.3.2.1. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)	52
1.3.2.2. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi	53
1.3.2.3. Avrupa Sosyal Şartı	56
1.3.2.4. Avrupa Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Şartı.....	56
1.3.3. Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı ve Azınlıklara İlişkin Düzenlemeler	57
BÖLÜM 2: TARİHSEL ARKA PLAN	62
2.1. Tarihsel Çerçeve: Kosova’da Azınlıklar ve Kosova Tarihi.....	62
2.2. Tarihsel Çerçevede Kosova’nın Etnik ve Sosyal Yapısı	63
2.3. Kosova Tarihi	69
2.4. Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Döneminde Kosova Sorunu	72
2.4.1. Tito Döneminde Kosova Sorunu	72
2.4.1.1. Tito Döneminde Anayasal Değişiklikler.....	74
2.4.2. Tito Sonrası Dönemde Kosova Sorunu	75
2.5. Yugoslavya’nın Dağılmasından Sonra Kosova Sorunu	76
2.5.1. Rambouillet Anlaşması	80
2.5.2. 1999 Kosova Savaşı	81
2.5.3. Kumanova Askeri Teknik Antlaşması.....	82
BÖLÜM 3: ULUSLARARASI KORUMA ALTINDA KOSOVA; AZINLIK HAKLARININ KORUNMASI VE SIRPLARIN ENTEGRASYONU (1999-2008)	84
3.1. Kosova’da Birleşmiş Milletler Yönetimi (UNMIK)	86
3.1.1. Kosova’da Kurulan İlk Kurumlar ve K. Sırpların temsili	93
3.1.2. İlk Yerel Seçimler ve Sırp Temsilini Sağlama Çalışmaları.....	98
3.2. Sırp Azınlıkların Entegrasyonuna Yönelik Çalışmalar	100
3.2.1. Airlie House Konferansı (Temmuz 2000).....	101
3.2.2. Kosova Geçici Öz Yönetim Anayasal Çerçevesi	104
3.2.3. Steiner’in Mitroviça İçin Yedi Nokta Planı (Ekim 2002)	106
3.2.4. Ademi Merkezîyetçilik Planı.....	109
3.2.5. “Statü Öncesi Standartlar” Politikası (Nisan 2002).....	115
3.2.6. Standartların Uygulanması Planı (2003-2004).....	117
3.2.7. Viyana Görüşmeleri.....	120

3.2.8. Ahtisaari Planı (2007).....	122
3.3. Sırp Olmayan Azınlıkların Entegrasyonu.....	129
3.4. UNMIK idaresinde Sırbistan Müdahalesi: K. Sırpların Entegrasyonunu Engellenmesi	131
3.4.1. Enklavların Oluşması	135
3.4.2. Belgrad'ın politikaları	139
3.4.3. UNMIK ve KFOR'un Sırp Azınlığın Entegrasyonuna Etkisi.....	144
3.4.4. Sırbistan'ın Kosova'ya Müdahalesi (Paralel Sistem).....	150
3.4.5. 2004 Mart Olayları	163
3.4.6. Mitroviça'nın Bölünmesi.....	165
BÖLÜM 4 : BAĞIMSIZLIK İLANINDAN SONRA AZINLIK HAKLARININ KORUNMASI VE SIRPLARIN ENTEGRASYONU	167
4.1. Kosova Anayasası'nda Azınlıklara İlişkin Düzenlemeler ve Ahtisaari Planı	168
4.1.1. Azınlıklar ve Topluluklar	170
4.2. Anayasal Düzenlemeden Doğan Topluluklara Ait Yasal Düzenlemeler	174
4.3. Kosova'da Topluluk Hakları Üzerine Oluşturulan Kurumlar	178
4.3.1. Merkezi Düzeyde.....	178
4.3.1.1. Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı.....	179
4.3.1.2. Cumhurbaşkanlığı Danışma Kurulu.....	179
4.3.1.3. Kosova Cumhuriyeti Meclisi İnsan Hakları ve Topluluklar Komisyonu	181
4.3.1.4. Başbakanlık İyi Yönetim, İnsan Hakları ve Eşit Fırsatlar Ofisi	181
4.3.1.5. Başbakanlık Topluluklar Ofisi	183
4.3.1.6. Dil Komiseri Ofisi.....	184
4.3.2. Yerel Düzeyde	184
4.3.2.1. Topluluklar ve Geri Dönüşler için Belediye Ofisleri.....	185
4.3.2.2. Belediye Toplulukları Komitesi.....	185
BÖLÜM 5: BRÜKSEL GÖRÜŞMELERİ VE SIRP AZINLIĞIN ENTEGRASYONU	186
5.1. Brüksel Görüşmeleri ve Avrupa Birliği.....	187
5.2. Brüksel Görüşmeleri – Kosova ve Sırbistan	195
5.3. Kosova ile Sırbistan Arasındaki Görüşmeler ve Dialog Süreci	202

5.4. Brüksel Antlaşması.....	206
5.4.1. Kosova Hükümeti'nin Brüksel Antlaşması Karşısındaki Tutumu	214
5.4.2. Sırbistan Hükümeti'nin Brüksel Antlaşması Karşısındaki Tutumu	216
5.5. Brüksel Görüşmeleri – Aktörler ve Politikaları (K. Sırlar; Kosova ve Belgrad Politikaları)	216
5.5.1. Sırbistan'ın Kosova'da Uyguladığı Politikalar ve Bu Politikaların Amaçları	218
5.5.2. Kosova Hükümeti'nin Sırp Topluluğun Entegrasyonuna Yönelik Politikaları	230
5.5.2.1. Yeni Sırp Belediyelerin Kurulması - Belediyelerin Özerkliği.....	232
5.5.2.2. Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyelerin Kurulması	232
5.5.2.3. Yerel Yönetim İçin Yasal Düzenlemeler	234
5.6. Kosova'daki Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyelerde Yaşayan Sırlar.....	239
5.6.1. Güney Belediyelerdeki Sırlar	244
5.6.2. Enklavlarda Yaşayan Sırlar	247
5.6.3. Kuzey Belediyelerdeki Sırlar	249
5.7. Brüksel Antlaşmalarının Uygulanması ve Sırların Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Entegrasyonu	254
5.7.1. Kosova'da Sırp çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği	255
5.7.2. Polis	260
5.7.3. Sivil Savunma.....	261
5.7.4. Yargı.....	262
5.7.5. Serbest Dolaşıma İlişkin Anlaşma.....	264
5.7.6. Diplomaların Tanınırlığı - Eğitim	267
5.7.7. Seçimler.....	270
5.7.8. Paralel Sistemin Kaldırılması	271
5.8. Diyalog Sürecinde Yaşanan Engeller	276
SONUÇ	278
KAYNAKÇA.....	288
ÖZGEÇMİŞ	314

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGIK	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı
AGIT	: Avrupa Güvenlik İş birliği Teşkilatı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CoE	: The Council of Europe (Avrupa Konseyi)
ECMI	: Kosovo European Centre for Minority Issues Kosovo (Kosova Avrupa Azınlık Hakları Sorunları Merkezi)
ECHR	: European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms,
EULEX	: European Rule of Law Mission (Avrupa Hukukunun Üstünlüğü Misyonu)
EUA	: Avrupa Üniversiteler Birliği
FCNM	: Framework Convention for the Protection of National Minorities (Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması)
HRW	: Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Örgütü)
ICCPR	: International Covenant on Civil and Political Rights (Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi)
ICESCR	: International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. (Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi)
ICG	: International Crisis Group (Uluslararası Kriz Grubu)
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı (International Court of Justice)
KEBTB	: Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı
KFOR	: The Kosovo Force (Kosova Barış Gücü)
KGK	: Kosova Geçiş Konseyi
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
UNSC	: United Nations Security Council
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
UN	: The United Nations

- UNDP** : United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı)
- UNMIK** : United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (Kosova Birleşmiş Milletler Geçici Yönetim Misyonu)
- UNSG** : United Nations Secretary-General (Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri)

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kosova'nın 2013 Yılındaki Demografik Yapısı	63
Tablo 2: 1948-1991 Yılları Arasındaki Nüfus Sayımlarına Göre Kosova'nın Etnik Yapısı.....	64
Tablo 3: 1921 Nüfus Sayımına Göre Kullanılan Dillere Göre Kosova Halkı.....	64
Tablo 4: Nüfus Sayımlarına Göre Kosova Genelinde Yaşayan Sırp ve Arnavut Nüfus Verileri 1948-1991	241
Tablo 5: 24 Mayıs 2021 Tarihine Kadar Sırp Çoğunluğa sahip Belediyelerde Yaşayan Kosova Pasaportu Alan K. Sırp Vatandaşların İstatistik Verileri	266
Tablo 6: 24 Mayıs 2021 Tarine Kadar Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyelerde Yaşayan Kosova Kimlikleri Alan K. Sırp Vatandaşların İstatistik Verileri	266

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Bağımsızlığın İlanından Önce Kosova'da Entegre Bir Toplum Oluşması için Tüm Aktörlerin Sürdüğü İlişkiler	139
Şekil 2: Kosova Cumhuriyeti Diyalog Ekibinin Yapısı	198
Şekil 3: Brüksel Görüşmeleri ve K. Sırpların Entegrasyonunda Rol Oynayan Aktörler	217

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Sırların Yoğun Yaşadığı Belediyeler	256

ÖZET

Başlık: Kosova'daki Azınlıklar; Brüksel Görüşmeleri ve Sırp Azınlığın Entegrasyonu

Yazar: Keriman SADIKAY

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR

Kabul Tarihi: 28/12/2022

Sayfa Sayısı: xi (ön kısım) + 314 (ana kısım)

Demokratik ve çok etnik yapılı devlet olarak insan hakları özellikle azınlık hakları uluslararası standartlara göre düzenlenen Kosova'da 1999 çatışmasından bağımsızlığına kadar ve ardından Brüksel görüşmelerinde Sırp azınlığının entegrasyonu konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu tezde, uluslararası alanda azınlıkların korunması ile ilgili hukuki süreç, azınlık tanımı ve azınlık hakları hakkında kavramsal çerçeve oluşturulmuş ve bu çerçevede Kosova kuruluşundan itibaren kapsamlı bir kurumsal ve yasal çerçevenin geliştirerek sağladığı ve güvence altına aldığı azınlık hakları yanında diğer ayrıcalıklı haklar yoluyla Sırp azınlığın nasıl entegre edilmeye çalışıldığı incelenmiştir. Bu tez ayrıca tüm bu haklar karşısında Sırp azınlığın topluma entegre olma konusunda neden direndiğini ve bu çerçevede Sırbistan'ın Kosova'ya müdahaleleri doğrultusunda K. Sırp'ların entegrasyonuna olan etkisi etkisi incelenmiştir.

Özellikle çatışma sonrası kurulan yeni bir devlet olan Kosova'da azınlık hakları ve entegrasyonu konusunda detaylı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. K. Sırp'ların entegre olamamasının nedenleri ve azınlıkların diğer bir devletin iç işlerinde kullanılması ve azınlık entegrasyonunun diplomatik görüşmelerle nasıl çözümlenmeye çalışılması konusunda ilgili çalışanlara önemli bir kaynak arz edecektir.

Bu çalışma, milliyetçi tarihsel akışın gerçekleştiği Kosova örneğinde yapılan analizlere dayanarak, uluslararası idaresi (UNMIK) ve Kosova Devleti tarafından K. Sırp'ların entegrasyonu yönünde alınan önlemlerin uygulanmasını ve K. Sırp'ların Kosova toplumuna entegrasyonunu engelleyecek şekilde sınırladığını iddia etmektedir. Bu çerçevede Kosova'da Kosova Sırp'ların entegrasyonu sorununu oluşturan en önemli nedenlerden biride tarihten itibaren devam eden yayılmacı Sırp milliyetçiliğidir.

Bu nedenle çalışmada UNMIK idaresi döneminde Kosova'da devlet inşası sürecinde Sırbistan'ın müdahale olgusunun nasıl ortaya çıktığı ve bu müdahalenin K. Sırp'larının entegrasyonuna ve Brüksel antlaşmasının uygulanmasına etkileri araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azınlıklar, Sırp Azınlığı, Entegrasyon, Kosova, Brüksel Antlaşması.

ABSTRACT

Title of Thesis: Minorities in Kosovo; Brussels Talks and Integration of the Serb Minority

Author of Thesis: Keriman SADIKAY

Supervisor: Assist. Prof. Nesrin KENAR

Accepted Date: 28/12/2022

Number of Pages: xi (pre text) + 314
(main body)

As a democratic and multi-ethnic state; human rights, especially minority rights, were organized according to international standards and important work was done on the integration of the Serbian minority in Kosovo, until its independence from the 1999 conflict and then in the Brussels negotiations. In this thesis, a conceptual framework has been created on the legal process, definition of minority and minority rights related to the protection of minorities in the international arena. How it is tried to be integrated has been examined. This thesis also examines why the Serbian minority resists integrating into society in the face of all these rights, and in this context, the effect of Serbia on the integration of Kosovo Serbs in line with its interventions in Kosovo.

In particular, a detailed research was carried out on minority rights and integration in Kosovo as a new state established after the conflict. It will provide an important resource to the relevant staff on the reasons why Kosovo Serbs cannot integrate, the use of minorities in the internal affairs of another state, and how to try to resolve minority integration through diplomatic negotiations.

Based on the analyzes made in the case of Kosovo, where the nationalist historical flow took place, this study claims to limit the implementation of the measures taken by the international administration (UNMIK) and the State of Kosovo for the integration of Kosovo Serbs, and to prevent the integration of Kosovo Serbs into Kosovo society. In this context, one of the most important reasons for the integration of Kosovo Serbs in Kosovo is the expansionist Serbian nationalism that has continued throughout history.

For this reason, in this study, how Serbia's intervention emerged in the state-building process in Kosovo during the UNMIK administration and the effects of this intervention on the integration of Kosovo Serbs and the implementation of the Brussels agreement are investigated.

Keywords: Minorities, Serb Minority, Integration, Kosovo, Treaty of Brussels

GİRİŞ

Uluslararası sistemde pek çok devlet bünyesinde farklı etnik, kültürel, dinsel ve dilsel gruplar bulundurmaktadır. Uluslararası arenada tarihsel süreç içinde değişen dengeler yeni devletlerin kurulması ve sınır içi çatışmaların yaşanması, insan haklarının bu bağlamda azınlık haklarının önem kazanmasına neden olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarının korunması uluslararası boyut kazanmaya ve uluslararası antlaşmalarla korunmaya başlanmıştır. Daha sonra geliştirilen normlar, toplumların ve insanların bilinçlenmesi, devletlerin egemenliği altındaki azınlık grupları ile ilişkisini de etkilemiştir. Bu süreçte azınlıkların topluma entegrasyonu konusunda farklı metotlar ve öneriler geliştirilmeye başlanmıştır.

Balkan ülkeleri çok etnik yapıya sahiptir. Balkanlar tarihin her döneminde büyük güçler arasında rekabet alanı olması, bölgede hâkimiyet kuran imparatorlukların yaptıkları düzenlemeler, sık sık sınır değişikliklerinin ve göçlerin yaşanması bölgede demografik yapının değişmesine neden olmuştur. Balkanların oldukça stratejik bir konuma sahip olması, Soğuk Savaş döneminde iki blok arasında kalan bu bölgenin hassasiyetini artırmış ve azınlıkların devletler tarafından politik hedeflerine ulaşma amaçlı kullanılmasına yol açmıştır. Özellikle Rusların Sırbistan aracılığıyla sıcak sulara inme emelleri bu bölgenin önemini daha da arttırmıştır. Pek çok ülkede çok etnik yapıya toplumsal sistemde herhangi bir sorun yaşanmazken örneğin Balkan ülkelerinde farklı gruplar arasında çatışmalara neden olmaktadır. Özellikle 20. yüzyılda gerçekleşen çatışmaların ve insani felaketlerin kökeninde azınlık sorunları yatmaktadır. Devletlerin gruplar üzerinde uyguladığı baskılar çatışmalara ve bölgesel istikrarsızlığa neden olmaktadır.

Bu nedenle 20. yüzyılda insan hakları ve özellikle azınlık teriminin ele alındığı ve uluslararası arenada azınlık haklarının geliştirildiği bir yüzyıl olmuştur. 1919 Versay Barış Konferansı'nda azınlık kavramına dair, kültürel kimliğin ön plana çıkarıldığı ilk uluslararası antlaşmalar imzalanmıştır. Akabinde, Birleşmiş Milletler'in (BM) azınlıklar konusunda yaptığı düzenlemelerden olan ikiz sözleşmeler olarak bilinen Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR) ve Uluslararası Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmeleri doğrudan azınlıklara atıfta bulunan ilk önemli belgelerdir. ICCPR'in 27. Maddesinde azınlıklara mensup kişilerin hakları teyit edilmiştir. ICCPR çerçevesinde

birinci bölümünde “halkların kendi kaderlerini tayin” hakkından söz edilmekle birlikte, ikinci bölümde Sözleşmenin iç hukukta uygulanmasının yanı sıra, ayrımcılık yasağı içeren genel hükümler yer almaktadır.

Yüzyıllar boyunca savaşlar ve yıkımlar neticesinde büyük kayıplar yaşayan Avrupa, tekrar çatışmaların yaşanmaması ve uzlaşma sağlanması için önemli çalışmalar başlatmıştır. Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının ardından, azınlıkların korunması, demokrasi ilkeleri, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü, en önemli ilgi noktaları haline gelmiştir. 1949’da kurulan Avrupa Konseyi’nin kuruluş amacı, insan hakları, azınlıklar hakları, hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasi ilkelerini korumak ve güçlendirmek olmuş ve bu şekilde 1950 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve 1995 yılında Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmelerini (FCNM) imzaya açmıştır.

Çalışmanın Konusu

Etnik, dini veya dilsel azınlıklara mensup kişilerin korunmasına ilişkin yapılan uluslararası düzenlemeler azınlık haklarının korunmasına ilişkin bir mekanizma olmaktan uzak kalmıştır. Hatta azınlık terimini de tam olarak açıklama konusunda da bir belirsizlik mevcuttur. Uluslararası ilişkilerde de azınlık hakları uzun tartışmalara neden olmuştur. Devletler, farklı karakterde azınlık barındırdıklarından ayrılıkçı hareketleri tetikleyebileceği endişesi duyduklarından azınlık haklarına temkinli yaklaşmakta ve daha az uygulamaktadırlar.

Bu nedenle, BM ve AB’nin azınlık konularına çok fazla eğilmiş Post-komünist ve post-kolonyal, özellikle çatışma sonrası bağlamında balkanlarda yeni kurulan devletler için azınlıkların varlığı, hakları ve topluma entegrasyonu giderek daha fazla önem kazanmıştır. Bu bağlamda yeni kurulan devletlerin azınlıkların haklarının sağlanması, geliştirilmesi, bunlara saygı gösterilmesi ve entegrasyonun gerçekleşmesi için devletler daha kararlı bir duruma gelmişlerdir. Bu şekilde devletleri meşrulaştıran ve medenileştirilen azınlık haklarının sağlanması ve korunması, uluslararası standartların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

BM tarafından gerek Kosova devlet inşa sürecinde çok etnik yapılı bir toplum oluşturma çabasında gerekse bağımsızlıktan sonra azınlık haklarının sağlanması, korunması ve

özellikle Sırp azınlığının topluma entegrasyonu konusunda dikkate değer önlemler alınmıştır.

Bu tezde K. Sırp azınlığın entegrasyonuna geçmeden önce K. Sırp'ların entegrasyonu ile yakından ilişkili olarak tarihsel arka plan incelenmesi çok önemlidir. K. Sırp'ların Kosova toplumuna entegrasyonu tam olarak anlaşılması için tarihsel arka planın anlaşılması gerekmektedir.

Kosova, devlet toplum ilişkisi olarak insan haklarının sağlanması ve korunmasının ne kadar önemli olduğunu en iyi deneyimleyen toplumlardan biridir. İnsan haklarının ihlali ile başlayan Kosova'da yaşananlar, dünyanın insan hakları ve özellikle azınlıklar konusunda büyük dersler çıkarmasına neden olmuştur. Sırbistan'ın Kosova üzerindeki baskıları 90'lı yıllarda zirve noktasına ulaşmış etnik temizliğe dönüşmüştür. Sırbistan'ın bu milliyetçi yayılcılığının kökenleri 12. yüzyılda kadar uzanmaktadır. 1389 yılında Kosova Ovasında gerçekleşen Kosova Savaşı Sırp milliyetçiliği için çok önemli bir yer tutmakta olup, bir anlamda Sırp milliyetçiliğinin ilk yeşerdiği savaştır. Bu milliyetçiliği besleyen birçok mit oluşturulmuştur. Sırbistan Bilim ve Sanat Akademisi'nden bilim adamları ve Ortodoks Kilisesi tarafından desteklenen mitlere göre Kosova "Sırbistan'ın kalbi" ("Eski Sırbistan") ve dini merkeziydi. Sırbistan'a göre Kosova toprakları kutsaldır ve Kosova'da kutsal kiliseleri bulunmaktadır. Bazen Sırp Kosova mitinden bağımsız olarak sosyalizm sırasında oluşan Rus mitleri de var olmuştur. Efsanenin kökleri Ortodoks dini geleneğinde, Slav halklarının kardeşliği fikirlerinde ve siyasi çıkarlarda bulunur. Slav birliği önemini günümüzde de sürdürmekte olup Rusya'nın Sırbistan aracılığıyla halen her şekilde kendini göstermektedir.

20. yüzyılda Balkanlarda yaşanan savaşlar ve yapılan antlaşmalarla sınırların değişmesi konusunda Kosova büyük haksızlıklara uğramış ve bu haksız değişimler ileride Kosova sorununun oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda 1913 yılındaki Londra Konferansı, hatta daha öncesinde 1878 Berlin antlaşmasına Kosova'nın sorunlarının başlangıç noktaları olarak görülebilir. Kosova ise, Londra Büyükelçiler toplantısında Sırp'lar sıcak sular olan Adriyatik'e ulaşma emelleri güttüğü için Kosova Sırp'lara bırakılmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ve Balkanlarda yeni sınırların çizilmesi amacıyla, dünya çapında büyük güçler olan Rusya, İngiltere ve Fransa önderliğinde, 1919 yılında Paris Barış Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta kazanan devletlerin

menfaatleri, genişleme hırsı ve uygulanan totaliter yaklaşım doğrultusunda, kaybeden devletlerin kendi kaderini kendi tayin etme hakkı gözetilmemiştir.

Buna müteakip bu antlaşmalara bağlı olarak Sırbistan'a verilen Kosova 1913 yılından itibaren sistematik olarak Arnavut halkı üzerinde baskı, etnik temizlik ve kolonizasyon biçimlerini yaşadılar. Etnik kimlikleri değiştirilmeye ve psikolojik baskı uygulayarak göçe zorlandırılmıştır. Bu şekilde Arnavutların yerlerine Sırlar ve Karadağlılar yerleştirilmiştir. 1945 yılında halkın iradesi Arnavutluk'a katılmak olurken kendi kaderini tayin hakkı elinden alınmış, baskı ve sindirme yöntemleri ile Sırbistan'a bağlanmıştır. 1974'te Anayasasıyla Kosova, Yugoslav Federasyonu'nun sekiz federe biriminden biri olarak yerini almak için birim genişletilmiş özerk statüsü kazanmış statüsünü kazandı olarak federe birimlerine eşit sayıldı. Bu Anayasa ile Kosova'nın hak ve yetkilerini Yugoslavya'nın diğer federal birimlerine eşit olarak tanımlandı. Federal düzeydeki kararlar, sekiz federal birimin oybirliği ilkesini izledi, Kosova'nın federal düzeyde veto yetkisi vardı. Bu bağlamda Kosova'ya kendi anayasası ve anayasa mahkemesi, bir ulusal banka, bölgesel savunma güçleri ve bayrağını kullanma hakkı dahil olmak üzere yasama, yürütme ve yargı kurumları bulunmaktaydı.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, komünizmin çöküşü ve Berlin duvarının yıkılmasının ardından Kosova sorunu, yeniden gündeme gelmiştir. Eski Yugoslavya'nın parçalanmasının ardından Büyük Sırbistan hayali gerçekleştirme doğrultusunda Sırbistan sırasıyla Yugoslavya'dan kopmak isteyen Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Kosova'da savaşlar başlatmıştır.

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde 23 Mart 1989 tarihinde, Sırbistan tarafından 1974 Kosova Anayasası'nda yaptığı değişikliklerle birlikte, Kosova'nın genişletilmiş özerkliği ortadan kaldırılmış, kendi kaderini tayin hakkının kullanmasını engellemek amacıyla Kosova'ya askeri müdahalede bulunarak Kosova Sırbistan'ın bir parçası olarak beyan edilmiştir. Sırbistan, federal statüsünü ele geçirdiği ve fiilen işgal ettiği 1974 Kosova Anayasasında yaptığı güçlü değişikliklerle Kosova'nın kendi kaderini tayin statüsünü iptal etmiştir.

Sırların uyguladığı siyasi, fiziki ve psikolojik baskı Arnavutları göç etmeye zorlamış ve Kosova'da soykırım uygulamıştır. Kosova'nın 1990 yılı, uluslararası insan hakları ilke ve normlarının; aynı zamanda insan haklarının ihlal edilme ve devlet kurma hakkı

konusunda, uluslararası kamuoyunu bilinçlendirme uğraşı tarihi olmuştur. 1989 yılının sonlarında Arnavutlar tarafından Kosova Demokratik Birliği kurulmuş ve başına İbrahim Rugova getirilmiştir. Akabinde, 2 Temmuz 1990'da Kosova Meclisi, Kosova'yı Cumhuriyet olarak tanımlayan anayasal bildirgeyi duyurmuş ve 1991 yılında bağımsızlık referandumuna dayanılarak Kosova Cumhuriyeti ilan edilmiştir.

Sırbistan'ın Kosova üzerinde yaptığı soykırıma son vermek, uzun vadeli barış için bir çözüm bulma amacıyla 1999'da Rambouillet Konferansı düzenlendi. Paris yakınlarında gerçekleştirilen bu Konferans Temas Grubu aracılığıyla başlamış, Amerika Birleşik Devletler'den (ABD) Christopher Hill, Rusya'dan Boris Majorski ve AB ülkelerinin temsilcisi Wolfgang Petrich arabulucu olarak katılmıştır. Rambouillet Konferansından çıkan antlaşmanın Sırbistan'ın kabul etmemesi sonucu Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) 1999 yılında insani hava müdahalesinde bulunmuştur. Bu süreçte belirtilmesi gereken en önemli nokta müdahale konusunda Güvenlik Konseyinin onayı alınmadan yapılan ilk müdahaledir.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından birçok bölgede oluşan çatışmalar neticesinde BM liderliğindeki misyonlar çatışma sonrası devlet inşası ve yönetim gibi sorunlar yaşamıştır. Bosna, Kosova, Doğu Timor, Afganistan ve Irak'taki müdahaleler hep bu duruma örnek olmakla birlikte BM tarafından girişilen en karmaşık ve tarihinde genellikle benzersiz ve en karmaşık olarak görülen operasyonları Kosova (1999) ve Doğu Timor'daki (1999-2002) misyonlarıdır. Kosova'nın bu durumu BM'in süresiz olarak, egemenliğin tamamını veya bir kısmını üstlenerek devlet inşasının gerçekleşmesi olarak görülebilir.

NATO'nun müdahalesinin ardından BM 1244 Sayılı Kararı ile Kosova'nın nihai statü sağlanana kadar geçen süre için, Kosova Birleşmiş Milletler Geçici Yönetim Misyonuna (UNMIK) Kosova üzerinde egemenlik yetkisi verilmiştir (Madde 11).

Bu bağlamda 1244 Sayılı Karar UNMIK'e Kosova üzerinde egemenlik yetkileri vermiştir. UNMIK'in görevlerinden biri de Kosova'nın toprak bütünlüğünü korumaktır. Uluslararası toplum tarafından gerçekleştirilen devlet inşasının gerçekleştiği bir süreçte UNMIK tüm Kosova topraklarında hakimiyet kuramamıştır. YFD/Sırbistan Kosova'nın bölünmesi stratejik planına uygun olarak Mitroviça'yı ikiye bölmüş, Kosova'nın kuzey ve güney belediyelerinde Sırbistan'ın yasa dışı müdahalesine izin vermiştir. 2003 ve 2007

AGİT Raporlarında Mitroviça'nın kuzey tarafı, Zvečan, Leposaviç ve Zubin Potok dahil olmak üzere hatta Kosova genelindeki tüm Sırp yerleşim bölgelerinde Sırbistan tarafından kurulan paralel yapıların mevcudiyeti belirtilmiştir. Bu paralel yapılar, sağlık ve eğitimden, adalet ve güvenlik gibi birçok alanı kapsamaktadır. Bu şekilde Kosova'nın sadece üçte ikisini UNMIK tarafından idare edilirken, neredeyse üçte biri YFD /Sırbistan'ın yasadışı idaresi altında kaldı. Bu durum K. Sırpların Kosova toplumuna entegrasyon konusunda başlıca sorunlardan biri haline gelmiştir.

Diğer taraftan BM'in 1244 Sayılı Kararı ile UNMIK'e Kosova üzerinde Kosova'nın nihai statüsü sağlanana kadar geçen süre için, egemenlik yetkisi verilmiş olmasının yanı sıra bu Kararla YFD /Sırbistan'ın ise Kosova üzerindeki egemenliği resmen tanınmıştır. Bu noktada 1244 Sayılı Karar muğlak bir yapı olarak kalmıştır. Kosova'nın nihai statüsünün tanımlanacağını açıkça belirtmiş olmasına rağmen, bu nihai statünün ne olduğu konusunda başarısız olmuştur (Madde 11.a ve 11.e). Bu antlaşmanın bahsi geçen muğlak yapısı, YFD /Sırbistan'ın Kosova'ya müdahalesine devam etmesine neden olmuştur.

Yeni devlet inşası sürecinde en önemli etken bölgesel istikrarsızlığa neden olacak potansiyel tehditlerden arınma ve yeni çatışmalara neden olmayacak çok etnik yapıya ve entegre olmuş bir toplum oluşturulmasıydı. Kosova Cumhuriyeti'nde yasal çerçeve oluşturulurken, uluslararası normlara ve Avrupa standartlarında insan haklarının ele alınmasına çok büyük bir önem verilmiştir. Ülkenin temel taşı olan Kosova Anayasası'nda azınlık haklarına geniş bir yer ayrılmış, ayrıca uluslararası ve AB insan hakları antlaşmalarına da yer verilmiştir. Balkanlardaki diğer ülkelere kıyasla çok gelişmiş azınlık haklarını içeren yasalar çıkarılmış ve buna dair mekanizmalar oluşturulmuştur. Ayrıca, gerekli durumlarda özel politikalar oluşturulmuştur. Tüm bunların uygulanmasıyla, Kosova Hükümeti aynı zamanda AB üyeliğine de zemin hazırlamış ve bu hedef doğrultusunda, üyeliğe giriş için gerekli şartları yerine getirme çabalarını sürdürmüştür. Bu şartlar arasında en önemlilerinden biri, insan hakları ve azınlık haklarıdır.

Bu vesileyle K. Sırpların Kosova'nın kurumsal yaşama entegre edilmesi doğrultusunda, anayasal ve yasal düzenlemelerin yanı sıra entegrasyonu kolaylaştırma ve sağlama konusunda olumlu politikaları ve dikkate değer önlemler alınmıştır. Bu çerçevede, K. Sırpların entegrasyonu doğrultusunda atılan en büyük adımlar arasında Airlie House

Konferansı (Temmuz 2000), Steiner'in Mitroviça için Yedi Nokta Planı (Ekim 2002), Ademi Merkeziyetçilik Planı, Statü Öncesi Standartlar Politikası (Nisan 2002, Standartların Uygulanması Planı (2003-2004), Viyana Görüşmeleri, Ahtisaari Planı sayabiliriz.

Ademi merkeziyetçilik özellikle Soğuk Savaştan sonra oluşan savaşların nitelikleri itibariyle, bu çatışmaların genel olarak etnik, dil ve dinsel bazlı olması nedeniyle, çatışmaların çözülmesi konusunda benimsenen yöntemlerden biridir. Ademi merkeziyetçilik çatışmanın çözümü için kullanılan önemli bir araç haline gelmiştir, hatta UNMIK tarafından Sırp azınlığın topluma entegrasyonu konusunda yürütülen bu politikaların en önemlisi olarak nitelendirilmiştir. Merkezi hükümetin çok güçlü olmadığı bu dönemde, bazı yetkilerin merkezi seviyeden yerel düzeye devredilmesine yönelik bir politika olan ademi merkeziyetçilik sayesinde, azınlıkların ve özellikle de Sırp azınlığın entegrasyonunu teşvik ederek, insan hakları standartlarının bulunduğu bölgelerde karar vermenin bir parçası haline getirilmeye çalışılmıştır. Ancak ademi merkeziyetçilik gerçekleştirilen belediyelerde Sırp yerleşim belediyelerinde Sırbistan'ın doğrudan etkisi görülmektedir. Bu şekilde bir kez daha Sırbistan K. Sırplarının entegrasyonu ile değil Kosova'nın toprak bütünlüğüyle ilgilenmektedir.

Kosova'nın statüsünün belirlenmesinden önce gerekli şartların oluşması ve özellikle insan hakları ve azınlık hakları konusunda Statü Öncesi Standartlar Politikası (Nisan 2002) Standartların Uygulanması Planı (2003-2004) politikalarını uygulamıştır. Bu politikalar ise, iyi yönetim, demokrasi ve çok etnik yapıli toplum olarak vurgulanmıştır. Kosova'nın nihai statüsü üzerine siyasi müzakereler yapılmadan önce, bölge sakinleri ve Geçici Özyönetim Kurumları tarafından, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları standartlarına saygı gösterilmesi gerekmektedir. Bu politikalar azınlıkların özellikle K. Sırpların Kosova toplumuna entegrasyonu için alınan politikalarıdır. Entegrasyon politikalarını dile getiren Genel Sekreter Özel Temsilcisi Steiner, topluluk üyelerinin entegre olmaları ve paralel yapıları terk etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Steiner, hukukun üstünlüğünün de Mitroviça dahil Kosova'nın her yerinde geçerli olması gerektiğine, entegrasyon olmadan çok etnikli toplumun olmayacağına, ancak, çok etnik yapıli toplum olmadan entegrasyonun da olmayacağına vurgu yapmıştır. Genel Sekreter Özel Temsilcisi tarafından, iyi performans göstermeleri kaydıyla, kademeli olarak Kosova'daki Geçici Özyönetim Kurumlarına devredilen alanlarda daha fazla sorumluluk

verilmiştir. Aynı zamanda, Kosova toplumunun olgunluğunu ölçmek için çeşitli “kriterler” belirlenmiş bu kriterleri yerine getiren Kosova ardından Kosova’nın statüsüyle ilgili Viyana Görüşmelerine başlanmış ve Ahtisaari Planı hazırlanmıştır.

Kosova’nın gelecekteki statüsünü belirleme mücadelesinin önünü açan Viyana Görüşmeleri, mekik diplomasisi üzerine kurulmuş olup gerek Sırp gerek Arnavut taraflarının görüşleri alınmıştır. Viyana’da ele alınan en önemli konulardan biri, Kosova Hükümeti’nin ademi merkeziyetçiliğidir. Görüşmelerin diğer bir kilit noktası da Kuzey Mitroviça kentine yönelik olası çözümleri içeren meseledir. Çoğunluğu Sırp olan belediyelerin kurulması kapsamında, Mitroviça kentinin (şu anda fiilen bölünmüş durumda) resmi olarak bölünerek, Sırp çoğunluğun oluşturduğu İbar Nehri’nin kuzeyindeki bölümün, etnik Arnavut çoğunluğu oluşturan güney kesimden ayrılması talebinde bulunulmuştur. Bu görüşmelerde beş belediye daha Sırlara verilmiştir. Bu şekilde Sırp yerleşim belediyelerinin sayıları on belediyeye yükselmiştir. Kosova toplam 38 belediyeye sahiptir, bu sayı Kosova’nın neredeyse 1/3’ne denk gelmektedir. K. Sırların oranı ise %5 kadardır, bölgedeki devletlerle kıyaslanacak olursa bu yüzdeyle bölgede en az yüzdeyle en fazla belediye sayısına denk gelmektedir.

Ancak bu görüşmelerde dikkat çeken bir diğer durum ise Temas Grubu ayrıca, K. Sırların çıkarlarını daha etkin bir şekilde savunabilmeleri için, Kosova kurumlarına katılımlarının önündeki engelleri kaldırması konusunda, Belgrad’a tekrar çağrıda bulunmuştur.

Bu müzakerelerden sonuç alamayan Özel Elçi, tavsiyelerinde Kosova’nın sui generis durumunu belirterek, karar almadan önce Kosova’nın tarihini göz önünde bulundurduğunu da ifade etmiştir.

Ahtisaari Planı Kosova’nın bağımsızlık yolunda ilk adım olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca Ahtisaari Planı, Kosova’nın Sırp azınlıklarının entegrasyonu konusundaki diğer önemli adımdır. Kosova’nın bağımsızlığı, bir şekilde bu planın uygulanmasına bağlı olmuştur. Ahtisaari, Kosova için gerekli başlıca yönlendirmeleri, “Genel Öneriler” olarak vermiştir. Bu öneriler; ademi merkeziyetçilik, azınlık hakları ve iyi yönetimdir.

Ahtisaari Planı’nın temel özelliği ve önemi, Kosova Devleti’nin oluşturulması doğrultusunda (S 2007/ 168/ madde 5) atılan adımların bir belgesi değerinde olmasıdır. Çok etnikli bir toplumun oluşturulması için birçok aşamadan geçen Kosova için önemli

aşamalar, sırasıyla, uluslararası toplumun 1244 Sayılı Kararı, Rambouillet Anlaşması, BM Kosova standartları, Temas Grubunun bildirimleri, 2004, 2005 ve 2006 çerçevesinde oluşturulan çerçeve ve son aşamayı oluşturan Ahtisaari Planı.

Planın temeli sayılan, en yüksek şekilde ele alınan ve belki de belgenin en önemli özelliğini oluşturan konu azınlık haklarıdır. Planın temel ilkeleri olarak, giriş kısmında azınlıklara atıfta bulunulmuş, Kosova'nın çok etnikli bir toplum olması gerektiği ve toplulukların tüm üyelerinin haklarının tanınması ve korunması gerektiği vurgulanmıştır. (Bu konu daha detaylı olarak Kosova Anayasası Bölümünde incelenecektir.) Planın önem verdiği ve temelini oluşturan en önemli iki bölüm, 2. Madde'de geniş olarak yer alan azınlık haklarıdır. Ardından gelen diğer önemli konu ise, Plan'ın 3. Madde'sinde yer alan yeni belediyelerin kurulmasıdır.

Bu haklar, Plan'da ayrı ayrı, her alan için detayıyla verilmiştir. Topluluk haklarının korunması, temsil ve teşvik edilmesi amacıyla gerekli yasaların oluşturulması ve mekanizmaların kurulması öngörülmüştür.

Ahtisaari Planı'nın uygulanışının ardından, 2008 yılında Kosova Meclisi'nin bağımsızlığını ilan etmesiyle, ABD ve AB (beş ülkesi hariç) ve ABD ve AB (5 ülkesi hariç) ve Türkiye dahil olmak üzere 117 ülke Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmiştir.

Bağımsızlığın ilanından sonra Kosova Hükümeti, Ahtisaari Planına göre anayasasını ve yasalarını düzenlemiştir. Kosova Anayasası, çok etnik yapılı hukuk devleti ve uluslararası insan hakları standartları prensiplerine göre düzenlenmiştir.

Kosova Anayasası, bu noktada en katı anayasalardan biri olmakla birlikte insan hakları ve özellikle azınlık hakları konusunda dünyanın en gelişmiş anayasalarından biridir.

Kosova Anayasası ile uluslararası insan hakları ve özellikle azınlık hakları, standart prensiplere uygun bir şekilde güvence altına alınmıştır. Uluslararası ve AB insan hakları ve özellikle azınlık hakları antlaşmaları da doğrudan Kosova Anayasası'na alınmıştır. Kosova'nın bu antlaşmaları henüz onaylama hakkı bulunmadığı için, bu antlaşmalar Kosova Anayasa'sına alınarak Kosova'da doğrudan uygulanabilir kılınmıştır. Kosova Anayasası'nın III. Kısmı tamamen topluluklar ve topluluk mensuplarının haklarına yer vermiştir. Anayasanın II. Kısmında belirlenen temel hak ve özgürlüklerin yanı sıra, bu Anayasa sayesinde belirlenen özel haklara da sahip olacaklardır.

Anayasa ayrıca, yetki paylaşımı ve paylaşım kontrolü dengesi ilkesine dayanan demokratik bir Cumhuriyet olarak, azınlıkların karar alma mekanizmalarına katılmalarını garanti etmektedir. Bunlardan en önemlisi, azınlıkların olmadığı hiçbir hükümetin kurulamayacağı ve azınlıklara bakanlıkların garanti edilmiş olmasıdır.

Azınlıklar konusunda toplulukların veto hakkı olduğu gibi, herhangi bir değişiklik konusunda topluluklara ayrılmış sandalyeler de dahil olmak üzere, meclis üyelerinin çoğunluğunun oyu gereklidir. Bu paylaşım çerçevesinde mecliste toplulukların haklarının korunması amacıyla, meclisteki yüz yirmi sandalyeden yirmi tanesi, Kosova’da çoğunluk olmayan toplulukları, on tanesi Sırp topluluğu ve diğer toplulukların temsilcileri için ayrılmıştır. Bunlar Roman topluluğu bir sandalye; Aşkali topluluğu bir sandalye; Mısırlı topluluğu bir sandalye ve Roman, Aşkali ile Mısırlı topluluklarından en çok oyu alana artı bir sandalye; Boşnak topluluğu üç sandalye; Türk topluluğu iki sandalye; Gorali topluluğu bir sandalye; Karadağ topluluğu bir ve Hırvat topluluğu bir olmak üzere, tüm azınlıkların sandalye hakkı güvence altına alınmıştır

Kosova Anayasası azınlık hakları konusunda doğrultusunda oldukça gelişmiş yasal çerçeveye sahiptir. Bu minvalde Kosova Hükümeti, azınlıkların entegrasyonuna çok önem vererek bu konuda özel bir çaba sarf etmiştir. Kosova’da azınlıkların statüsü, “Topluluklar ile Topluluk Mensupları Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasası” adı altında, özel bir yasayla düzenlenmiştir. Bu yasaya göre, Sırp, Türk, Boşnak, Aşkali, Mısırlı, Gorali, Karadağlı, Hırvat ve diğer topluluk mensubu kişiler, azınlık statüsündeki gruplara dâhildir.

Kosova Anayasası’nda azınlıklar, “herhangi bir ulusal veya etnik, dilsel veya dini gruba (topluluk) mensup olup, Kosova Cumhuriyeti’nde geleneksel olarak bulunan mukimler” olarak tanımlanmıştır. Kosova’da, Topluluklar ile Topluluk Mensupları Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasası gereğince, topluluklar, çoğunlukta olmayan, fakat geleneksel olarak Kosova Cumhuriyeti’nde yaşayan ulusal, etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel gruplar olarak tanımlanmaktadır. Bu gruplara Sırp, Türk, Boşnak, Aşkali, Mısırlı, Gorali, Karadağlı, Hırvat ve diğer topluluk mensubu kişiler dâhildir. Kosova Cumhuriyeti’nde çoğunlukta olan, ancak belli bir belediyede çoğunlukta olmayan topluluk mensupları da bu yasada belirtilen haklardan yararlanabilecektir. Burada dikkat

edilmesi gereken konu ise terminoloji konusudur. Bununla ilgili Kosova Anayasası'nda ve yasalarda, "azınlık" kavramı yerine "topluluk" terimi kullanılmıştır.

Mezkûr topluluk terimi, Kuzey Mitroviça'daki Kosova Arnavutları için kullanıldığı gibi, Graçaniça'daki K. Sırlar için de geçerli olmuştur. Bu terimin kullanılmasıyla, onları çevreleyen topluluklara göre sayısal olarak azınlık durumunda bulunan herhangi bir topluluğa atıfta bulunmaktadır. Daha sonraki yıllarda "topluluklar" ifadesini kullanmaya başlanmıştır. Fakat diğer taraftan bakıldığında, azınlık terimi yerine topluluk teriminin kullanılmasının nedeni tamamen politik bir tavidir. Zira bununla ilgili karar, Viyana görüşmeleri sırasında Belgrad'la ortaklaşa verilen bir karardır. Kosova'da bulunan Sırlar, eski Yugoslavya Federal Devleti'nde çoğunluk durumunda oldukları için, yeni dönemde şayet azınlık terimini kabul ederlerse, yeni kurulmakta olan Kosova devletini de tanımış olacaklardır. Anlaşıldığına göre bu durumun nedeni, Kosova'nın çözülmemiş statüsünün yanında, Belgrad'ın Kosova'yı tanımak istememesidir.

Öte yandan azınlık hakları ve entegrasyonu, Kosova Anayasası'ndan çıkan yasalarla ve özel politikalarla da desteklenmiştir. Kosova toplumuna entegrasyon sürecinde, Sırp azınlığı dışında diğer tüm azınlıklar entegre olmuştur. Bu süreçte Türkler ve Boşnaklar, entegrasyon konusunda hiçbir sıkıntı yaşamamıştır. Hayatın her kademesine entegre olmuş; eğitim, sağlık, istihdam, dil kullanımı hakları ve karar verme mekanizmalarında yerlerini almışlardır. Politik yaşamda da tam katılımı sağlanmış, mecliste söz sahibi olmuş, hatta bakanlıkları yönetmişlerdir.

Bunun yanında, Roman, Aşkali ve Mısırlılar, bunlara mukabil daha geriden gelmiştir. Özellikle Romanların, eğitim konusunda oluşturulan özel politikalar sayesinde eğitime katılımları artmış, okuryazar oranında artış yaşanmıştır. Daha rahat bir geri dönüş yaşamaları için politikalar ve mekanizmalar sağlanmıştır. İstihdam konusunda da özel politikalar üretilmiştir. Kosova'da Karadağlıların sayıları çok düşüktür. Goralılar ise entegre olmuş durumdadır.

Kosova'nın bağımsızlığından önce UNMIK idaresinde bulunan Kosova'da, UNMIK ve Kosova kurumlarının tüm çalışmalarına rağmen tam entegrasyonu sağlanamayan K. Sırların, Kosova'nın bağımsızlığından sonraki durumları, "Sırların entegrasyonu ve Brüksel diyalogu" çerçevesinde incelenmiştir. Neden Sırların entegrasyonu için Brüksel

Antlaşmasına ihtiyaç duyulmuştur ve bu antlaşma ne kadar uygulanıp Sırların entegrasyonu sağlanabilmiştir sorularına yanıt aranılacaktır.

Sırların konumunun oldukça politik bir şekil aldığı görülmektedir. Durum böyle olduğu için, Sırların Kosova toplumuna entegrasyonu oldukça zorlu bir sürece girmiştir. Diğer azınlıklar çok rahat bir şekilde entegre olmuşken, Sırlar entegre olma konusunda sorun yaşamaktadırlar. Buna neden olarak, Sırbistan'ın, Kosova'da bulunan Sırp azınlığı, Kosova üzerinde kendi emellerini gerçekleştirmek için kullanmasını görmekteyiz. Sırp Hükümeti'nin Kosova'da kurmaya çalıştığı paralel yapı bize bunu göstermektedir. Sırbistan'ın özellikle Kuzey Mitroviça'da çeşitli kurumlarda kurduğu paralel yapı, Sırp azınlığın Kosova toplumuna entegrasyonunu doğrudan etkilemiştir. Bu gidiş, Sırların Kosova Devleti kurumlarından ayrı kurumlar kurmalarına neden olmuştur. Özellikle adalet, emniyet ve sağlık konularında bağımsız hareket edilmekte ve eğitim konusunda Kosova müfredatı reddedilmektedir.

Tüm bu olayların ve Belgrad hükümetinin uyguladığı politikaların Kosova'da neden olduğu zararların ortadan kaldırılması ve çatışma sonrası yeni kurulan Kosova Devleti ve Kosova Devleti'ni tanımayan Sırbistan arasında çözülmemiş ve çözülmesi gereken problemler, sorunların başında gelmektedir. Bu sorunların çözüme kavuşması için, AB aracılığıyla ABD gözlemciliğinde yapılan Brüksel Görüşmelerine başlanmıştır.

İlişkilerin Normalleşmesini Düzenleyen İlkeler Hakkında İlk Anlaşma¹ diğer bilinen adıyla "Brüksel Anlaşması" Brüksel'de Kosova ve Sırbistan Başbakanları arasında AB'nin hafifletici rolüyle 19 Nisan 2013 tarihinde imzalanmıştır. Kosova Meclisi tarafından onaylanan Brüksel Anlaşması, birçok önemli uluslararası yükümlülükleri tanımlamıştır: Güvenlik ve adalet alanlarında Yasal işleyişin sağlanması; Belediyelerin yasal işleyişin sağlanması ve sonuç olarak kuzey kesimdeki Sırp vatandaşlarının Kosova devlet kurumlarına entegrasyonu; Sırp paralel yapılarının dağıtılması.

Bu antlaşmanın uygulanma sürecince her iki tarafın AB tarafından kazançları da olacaktır. Kosova için de Nisan 2013'te yapılan ilk antlaşmanın ardından Kosova Cumhuriyeti ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması müzakerelerini başlatmıştır. AB aynı şekilde Sırbistan için de müzakere yolunu açmıştır. Bu antlaşmanın diğer önemli bir özelliği ise AB'ne ilerleme yolunda, AB Sırbistan'a yeni bir bölüm olan 35. Bölümü

¹ Herideki metinde Brüksel Antlaşması olarak geçecektir.

eklemiş, bu Bölüm de Sırbistan'ın AB'ye girişi için yerine getirmesi gereken çok önemli bir şart olmuştur. 35. Bölümde, Sırbistan'ın AB üyeliği yolunda Kosova ile ilişkilerinin iyileştirilmesi şartı koşulmuştur.

Görüşmelerin başlaması ve devamı da oldukça kolay olmayan bir süreçten geçmiştir. Görüşmelere Brüksel ev sahipliği yapmaktadır. AB Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Barones Catherine Ashton, Brüksel Görüşmeleri'ne başkanlık etmiştir. Şimdi de görüşmelere, 2014 yılında görevi devralan Federica Mogherini başkanlık etmektedir. Kosova tarafında bu görüşmeleri, 2017 yılına kadar Diyalog Bakanı Edita Tahiri yürütmüştür. Sırbistan'da ise Kosova Ofisi başkanı yürütmüştür. Aynı zamanda, ABD her daim gözlemci statüsünde görüşmelere katılmaktadır.

Kosova'nın uluslararası arenada tüm ülkeler tarafından ve AB'nin beş ülkesinin kendi iç politikaları nedeniyle Kosova'yı tanımaması AB katılım sürecinde Kosova'nın önüne engel oluşturabilirdi. Fakat Lizbon Antlaşması'nın, Avrupa Komisyonu'na birlik adına antlaşma imzalama yetkisi vermesi sayesinde, Kosova için İstikrar ve Ortaklık Antlaşması gerçekleşmiştir

Bu görüşmelerin asıl amaçlarından biri, her iki ülke için AB üyeliğinin ulaşılması görülen bir hedef olarak kullanılarak Sırp azınlıkların Kosova kurum ve kuruluşlarına katılımı olacaktı. Entegrasyonun birden ve zor kullanmaktan ziyade, kademe kademe olması öngörülmüştür. Kosova'daki diğer topluluklar ile ilişkiler zedelenmeden ve en önemlisi, Kosova'da %93 oranında bulunan Arnavutlar ile Sırp'lar arasında ilişkilerin geliştirilmesi ve sağlam bir zemine oturtulması amaçlanmıştır.

Kosova tarafı antlaşmaya olumlu yaklaşmış, ancak Sırbistan tarafında durum farklı olmuştur. Kosova Meclisi, antlaşmanın imzalanmasından üç gün sonra, 22 Nisan 2013 tarihinde antlaşmayı onaylamıştır. Fakat Sırbistan, ilişkilerin normalleşmesini düzenleyen bir tasarı olarak, "İlk İlkeler Anlaşmasına Varılmasına İlişkin Hükümet Raporu" adı altında bir raporu oy çokluğu ile onaylamıştır. Anlaşıldığı üzere Sırbistan Meclisi, bu antlaşmayı Kosova Devleti'nin tanınması anlamına geldiği için kabul etmemiş, bunun yerine, sembolik olarak antlaşmanın uygulanma raporunu kabul etmiştir.

Antlaşmanın başlıca amacı, K. Sırp'ların entegrasyonu, özellikle Kuzey Mitroviça'da yıllar boyunca oluşmuş sorunların çözümü ve buradaki halkın Kosova toplumuna entegrasyonudur. Antlaşma 15 Madde'den oluşmaktadır.

Belirtildiği üzere Brüksel Antlaşması, genel itibariyle Sırp azınlığın entegrasyonu üzerinedir. Antlaşmanın 1-6 Madde'lerinde, Kosova Cumhuriyeti Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulması ve bu kurumun yetkileri belirtilmiştir. Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulması ile, aslında kuzey belediyelerinin entegrasyonu hedeflenmiş ve Sırp'ların çoğunlukla yaşadığı bu belediyelere geniş yetkiler verilmiştir. Bu birlik, ekonomik gelişme, eğitim, sağlık, kentsel ve kırsal planlama alanlarında ve daha birçok alanda geniş yetkilere sahiptir.

Brüksel Antlaşması'nın diğer bölümü, 7, 8, 9 ve 10. Maddeleri ise, Sırp güvenlik yapıları üyelerinin, Kosova'nın eşdeğer yapılarına entegrasyonunu öngörmektedir. Polis ve yargı sisteminde çalışanlar, Kosova polis ve yargı sistemine entegre olup, Kosova yasalarına göre Kosova bütçesinden maaş alacaklardır. Kuzeyde Sırp çoğunluğun yaşadığı dört belediye için (Kuzey Mitroviça, Zveçan, Zubin Potok ve Leposaviç), Bölgesel Polis Komutanı olacaktır.

Antlaşmanın diğer beş maddesine göre ise, kuzey belediyelerde yerel seçimler, Kosova yasalarına ve uluslararası standartlara göre yapılacaktır.

Bu meyanda, Sırp'ların Kosova toplumundaki her kademede görev almasını sağlamak ve bu sayede toplumsal yaşama tam entegrasyonunu kurmak amacıyla Brüksel'de imzalanan antlaşmaların tam olarak uygulanmasının sağlanması gerekiyordu. Bu konuda, Sırp Hükümeti tarafında oldukça sıkıntı yaşanmaktadır. En önemli sorun ise Sırp Hükümeti'nin Kosova'da kurduğu paralel yapının, halen Sırp hükümeti tarafından desteklenmesidir. Brüksel Görüşmeleri bu paralel yapının ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Özellikle yargı ve güvenlik alanında paralel yapının kaldırılması ve bu kadronun Kosova kurumlarına entegrasyonun sağlanması konusunda özel çabalar sarf edilmiştir. Görüşmeler devam ettikçe, Sırp'ların diğer kademelere entegrasyonu, bu görüşmelerin ana konusu olmaya ve bunun sonucu olarak imzalanan antlaşmaların uygulanmaya çalışılmasına devam edilmektedir.

Sırp Belediyeler Birliği, Avrupa Yerel Özyönetim Şartı ve Ahtisaari Planı'na dayanmakla birlikte, kuzey belediyelerde yaşayan Kosova Sırp'ların Kosova toplumuna entegrasyonunu öngörmüştür. Bu çerçevede kurulan birlik, Sırbistan sistemine tabi olan Sırp'ların, özellikle sağlık hizmetleri ve eğitim konusunda Kosova sistemine dahil olmaları için, kalan paralel yapıların tam entegrasyonunu kolaylaştırmayı amaçlanmıştır.

Kosova'da Sırp ođunluđa Sahip Belediyeler Birliđi'nin kurulması Brüksel Görüşmeleri'nde imzalanan ve Kosova Meclisi tarafından da onaylanan 2013 tarihli ilk antlaşmaya göre öngörölmüşür. 25 Ağustos 2015'te Kosova ve Sırbistan, Sırp ođunluđa Sahip Belediyeler Birliđi'nin "Genel İlkeleri/Ana Unsurları" üzerinde anlaşmıştır. Anlaşma, birliğin yasal çerçevesini, amaçlarını, teşkilat yapısını, merkezi makamlarla ilişkilerini, hukuki ehliyetini ve birliğin genel ve nihai hükümlerini tanımlamaktadır. Bu anlaşmaya göre, birlik Kosova'da Sırp çoğunluğa sahip belediyelerden oluşan bir yapı olacaktır: Graçaniça, Klokot, Kuzey Mitroviça, Nobırda, Parteş, Ranilug, Ştırpe, Leposaviç, Zubin Potok ve Zvečan, olan K. Sırp çoğunluk belediyelerini Kosova topraklarına entegre etmeyi amaçlamaktadır. Bu Birlik Kosova yasalarına uygun olarak hareket etmek zorundadır. Sırp ođunluđa Sahip Belediyeler Birliđi'nin ana amacı, belediyelerle ilgili koordinasyonu sağlayarak, bunun üzerinden Sırpların Kosova toplumuna entegrasyonunu sağlamak konusunda yardımcı olmaktır.

Sırbistan açısından Sırp oğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin, Kosova'nın yanı sıra Sırbistan tarafından finanse edilmesi öngörölen bir yönetim birimi olarak algılanmıştır. Kosova açısından ise Sırp oğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin, bir yönetim birimi olmadığı gibi, sadece bir STK gibi hareket eden belediyeler arası bir birlik olup, sadece yerel yönetimlerin uzmanlıklarını koordine etmelerine ve paylaşımlarına yardımcı olmak üzere kurulacaktır. Bahsi geçen anlaşma, Kosova kamuoyunda tartışmalara neden olmuş, görüş farklılıkları nedeniyle görüş için Anayasa Mahkemesine gönderilmiştir. Anayasa Mahkemesi de 23 Aralık 2015 tarihli karara göre, anlaşmanın Kosova Anayasası'nın ruhuna aykırı olduğu görüşüne varmıştır. Sırbistan konu ile tepkisi ise Kosova'nın Sırp oğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulmasına ilişkin Kosova Anayasa Mahkemesi'nin görüşüne başvurmasının, Genel İlkelerde belirtilen hükümlerin herhangi bir şekilde gözden geçirilmesi kabul edilemez ve yasal olarak ilgisiz olduğu yönünde olmuştur.

Brüksel Antlaşması'nda bulunan tüm güvenlik yapıları, Kosova kurum ve kuruluşlarının entegrasyonunu öngörmekte olup, Kosova, Brüksel Antlaşması ile ilgili tüm taahhütleri yerine getirmiştir. Polislerin entegre edilmesi ile Sırbistan İçişleri Bakanlığı'na bağlı eski çalışanların oluşturduğu Sırp paralel polis yapılarının tümünün, özellikle Kuzey Kosova Polisi'ne tam entegrasyonu sağlanmıştır.

Brüksel Antlaşması'nın öngördüğü bir diğer konu ise, sivil savunmanın Kosova toplumuna entegre edilmesi olmuştur. Kosova Hükümeti, bu alandaki paralel yapının kaldırılması ve sivil savunma üyelerinin Kosova kurumlarına entegrasyonu konusunda, 22 Temmuz 2015 tarihinde, 06/39 sayılı bir karar yayınlamıştır. Buna binaen 11 Ocak 2016 tarihinde, Kosova Cumhuriyeti kurumlarının bir parçası olmak üzere seçilmiş başarılı kişiler, Kosova kurumlarıyla sözleşmelerini imzalamıştır.

2013 yılında varılan Brüksel Antlaşması, Kuzey Mitroviça'da bulunan paralel adalet sisteminin entegre edilmesi için, Kuzey Mitroviça'da, Kosova yasalarına uygun olarak yeni bir yargıç ve savcı mekanizmalarının kurulmasını öngörmektedir. Brüksel antlaşmasınca kurulan Mitroviça Temel Mahkemesi ve onun şubeleri olan Zubin Potok, Leposaviç, Skenderaj ve Vuçitern'da Mayıs 2021'e kadar toplam 302 kişi istihdam edilmiştir. 48 yargıç, 27 Arnavut veya % 56,25 ve 21 Sırp veya % 43,75 Arnavut 128 veya % 50,40; 121 Sırp veya % 47,6; 2 Boşnak veya % 0,8; 2 Türk veya % 0,8; 1 aşkali veya % 0,4 olmak üzere 254 kişi istihdam edilmiştir. 2021 yılında 2'si veya % 8, 33'ü Sırp toplumundan olmak üzere 24 yeni hakim işe alınmıştır.

Raporda Kosova'nın ayrıca, Dil Kullanımı Yasasına uygun olarak dil kullanımındaki engellerin aşılması için, 9 tercümanın işe alındığı ve sisteme entegre olan bu üyelerin eğitiminin yapıldığı belirtilmiştir. Ancak Kosova hükümetinin 2021 raporuna göre Kosova Yargı Konseyi, tercüman sayısını 9'dan 62'ye yükseltmiştir. AB'nin 2019 ilerleme raporunda, K. Sırp hâkimlerin ve savcılarının yargı sistemine entegre edilmesi resmi sürecinin, 2017 yılında sonuçlandırıldığı belirtilmiştir.

Sivil Kayıt Ofislerinde çalışan eski Sırbistan İçişleri Bakanlığı idari personelinin 39 üyesinin işe alım süreçleri onaylanmıştır. Kuzey Mitroviça, Zubin Potok, Zvecan ve Leposaviç'te ofisler tahsis edilmiş ve 1 Eylül 2016 tarihinde Kosova İçişleri Bakanlığı üzerinden, Kosova'nın bordro sistemine kayıtları yapılmış ve bu yetkililere kimlik kartları verilmiştir. Bu yetkililerin görevleri, pasaport ve kimlik kartı gibi devlet belgeleri düzenlemek olmuştur. Bu konuda 13 Haziran 2018 dönemine kadar olan kayıtları kapsayan genel istatistikler, kayıt yaptıranların bir çerçevesini vermektedir. Bu istatistiklere göre 2018 yılına kadar, 15.077 kişi Kosova pasaportu, 76.859 kişi Kosova kimlik kartı ve 16.649 kişi de sürücü belgesi almıştır. 24 Mayıs 2021 tarihine kadar genel istatistiklere göre kimlik ve pasaport sağlayan K. Sırp vatandaşlarının sayılarının artışı

olduğu görülmüştür. Bu verilere göre kimlik temin eden K. Sırp vatandaşların sayısı 127.057 pasaport edenlerin sayısı ise 21.100'e yükselmiştir.

Diplomaların karşılıklı tanınması konusunda, Kosova Cumhuriyeti ile Sırbistan Cumhuriyeti arasında, 2 Temmuz 2011 tarihinde Brüksel'de bir anlaşmaya varılmıştır. Antlaşma 1 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kosova Hükümeti bu antlaşmanın uygulanması için, AB'den sağlanan fonlarla, diploma tanıma sürecinde Avrupa niversiteler Birliği (EUA), diploma sertifikasının Hollanda STK olan SPARK ile diploma tanıma sürecinin teknik yönlerini yönetme görevini yerine getirme konusunda antlaşmıştır.

Bununla birlikte, 2011 yılından itibaren Sırbistan, diplomaların tanınması konusunda varılan antlaşmaların uygulanması konusunda hiçbir adım atmamıştır. Sırbistan, Preşova Vadisinde yaşayan Arnavutlara, kendi dillerinde Arnavutça eğitim veren bir niversite imkânı sağlamadığı için, burada yaşayan Arnavutlar, Arnavut dilinde yüksek eğitim için Kosova'daki niversiteleri tercih etmektedir. Edita Tahiri, AB'nin, Avrupa Dış Eylem Servisi Batı Balkanlar Direktörü'ne gönderdiği mektupta, bu ablukanın, Preşova Vadisindeki Arnavutlara siyasi bir nitelik taşıyor gibi göründüğünü açıklamıştır.

K. Sırpaların, Kosova kurumlarına ve karar alma mekanizmalarına entegrasyonu açısından önem arz eden bir diğer Brüksel Antlaşması da, 4 Ağustos 2013 tarihinde imzalanan ve 2017 yılında merkezi ve yerel düzeyde düzenlenecek seçimlerin demokratik bir şekilde gerçekleşmesini öngören antlaşmadır. Seçim sistemi açısından; seçimlerin orantılı bir temsil sistemi ile yapılması, yine çoğunluk olmayan topluluklar için sandalye garantisi verilmesi ve bu sisteme göre K. Sırlara 10 sandalye garantisi verilmesi kararlaştırılmıştır. AB İzleme Misyonu bu seçim sistemini onaylamıştır. Kuzeydeki siyasi partiler, Kosova Seçim Komisyonu tarafından tescillenmiş ve bunlara sertifika verilmiştir. Bu şekilde seçimler, tüm belediyeler bünyesinde düzenlenmiş ve K. Sırpaların katılımı normal bir şekilde gerçekleşmiştir.

Bu tez alışması, Kosova'daki azınlıklar, bu azınlıkların Kosova toplumuna entegrasyonu, Kosova hükümetinin azınlık hakları ve özellikle azınlıklara yönelik izlediği politikalar aracılığıyla K. Sırpaların entegrasyonu incelenmektedir. Çalışmada ayrıca Sırp azınlığın entegre olamamasının nedenleri araştırılmaktadır.

Her ne kadar bu alanlarda ilerleme kaydedilse de Kosova'da halen mevcut durumda, Sırbistan tarafından desteklenen birçok alanda paralel yapılar bulunmaktadır. Oysa Brüksel görüşmeleri bu paralel yapıların tümüyle kaldırılmasını öngörmüş, fakat Sırbistan, 19 Nisan 2013 tarihli Brüksel antlaşmalarından doğan yükümlülükleri yerine getirmeyerek Brüksel antlaşmalarını ihlal etmektedir. Kosova'da eğitim, sağlık, belediye idaresi, kültür, vb. alanlarda halen mevcut bulunan bu paralel yapılar, yukarıda belirtildiği üzere Sırbistan tarafından maddi açıdan desteklenmektedir. Sırbistan burada çalışanlara maaş ödemeyi sürdürmektedir ki, bu kişiler Kosova Hükümeti'nden de maaş alarak çifte maaş almayı sürdürmektedir. Bununla birlikte, Kosova kurumlarına entegre olmak isteyen K. Sırplar da Sırbistan'ın uyguladığı tehditler neticesinde entegre olamamaktadır. Sırbistan bu yapıları desteklediğini açık açık söylemekten sakınmamaktadır. Örneğin 2020 yılı içinde Sırbistan, kendi vergi mükelleflerinin parasının yaklaşık 89 milyon avrosunu bu amaç için kullanmıştır.

Paralel yapıların Sırbistan tarafından kaldırılması, K. Sırpların Kosova'ya tam entegrasyonu için ziyadesiyle önem arz etmektedir. Bu yapılar mevcut olduğu ve Sırbistan tarafından desteklendiği müddetçe, K. Sırpların tam entegrasyonu mümkün olamayacaktır. Paralel yapı çatısındaki alanlardan biri olan Polis Teşkilatı'nda, eski Sırbistan İçişleri Bakanlığı'nda çalışan K. Sırpların, Kosova kurum ve kuruluşlarına entegrasyonu tam olarak sağlanmıştır. Bu konuda Sırbistan, Kosova'daki paralel yapılara son vermiştir. Ancak Sırbistan, Sivil Savunma eski üyelerinin çalıştıkları binaları Kosova hükümetine devretmeyerek, antlaşmayı tam olarak uygulamadığını göstermiştir. Sırbistan İçişleri Bakanlığı'na bağlı çalışan polislerin, Kosova Polisine ve diğer kamu kuruluşlarına entegrasyonu fazla zorlanmadan gerçekleşirken, sivil savunma alanı, farklı kurum ve kuruluşlara entegre edilmiştir. Kosova kurumları, bu personel için özellikle bütçe ayırmıştır.

Yargı sisteminde çalışan yargıç ve savcılar da aynı şekilde Kosova yargı sistemine tam entegre edilmiştir. Bunun için gerekli koşullar arasında, özellikle dil kullanımı açısından bariyerleri aşmak amacıyla tercümanlar sağlanmıştır. Ancak Kosova Yargı sistemine entegre olan bu üyelerin, Kosova kurumlarıyla tam bir iş birliği kurmadığı ve yukarıda açıklandığı üzere, özellikle Kosova hükümetine rapor sunma açısından eksikler olduğu tespit edilmiştir.

Aslında Kosova’da yaşayan Sırlar, Kosova kurum ve kuruluşlarına katılmak isteseler de Belgrad’ın tehditleri nedeniyle bu durum zorlaşmaktadır. Halen paralel sistem olan sağlık ve eğitim alanlarında çalışan Sırlar, çifte maaş almaya devam etmektedir.

Güney belediyelerinde, Kosova kurum ve kuruluşlarına katılım günden güne ılımlı bir şekilde artış göstermektedir. Kamu Yönetim Bakanlığı’nın verilerine göre, Kosova genelinde Kosova kamu, kurul ve kurumlarında çalışan Sırların sayısı; 2014 yılında 1973, 2015 yılında 2112, 2016 yılında 2721, 2017 yılında 2766 ve 2018 yılında da 3362’dir. Kamu hizmetlerinde çalışanların sayısı ise, 2135’tir. Görüldüğü üzere, Kosova kurumlarında çalışan Sırların sayısı günden güne artmış durumdadır.

Merkezi düzeyde kontenjan sistemi uygulandığı için, mecliste rezerve yerleri bulunan Sırlar, karar alma mekanizmalarında kendi kararlarını verebilmektedirler. Aynı şekilde Sırlara üç bakanlık verilmiştir. Ayrıca bakan yardımcılıkları, başbakan yardımcılığı ve danışmanları da bulunmaktadır.

Belediyelere bakıldığında ise, Sırp belediyelerin Sırp belediye başkanları tarafından yönetilmekte olduğu göze çarpmaktadır. Çoğunluğu Sırp olan belediyelerde, yine çalışanların çoğu da Sırp’tır. Kosova Anayasası ve yasalara göre, resmi dillerden biri de Sırpçadır. Bu yüzden belediyelerde resmi yazışma ve konuşma dili hem Sırpça hem de Arnavutçadır. Kullanılan alfabe ise Kiril alfabesidir. Bu belediyelerden 10 tanesi, Sırp çoğunluğun yaşadığı ve Sırlar tarafından yönetilen belediyelerdir. Fakat bu belediyeler resmi olarak Kosova ile iş birliği yaparlarken, aslında Sırbistan’a bağlı olarak çalışan paralel yapıları da bulunmaktadır. Yani çifte pozisyonları vardır.

Diyalog sürecinde ortaya çıkan engellerin ve sapmaların nedeninin diyalog sürecinin uzun yıllar sürmesi olarak gösterilebilir. Her ne kadar Kosova’nın bağımsızlığı ve yasallığı, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) kararıyla bir kere daha teyit edilse de Sırbistan asla Kosova’yı bağımsız bir devlet olarak tanımak istememektedir.

Kosova, Brüksel Antlaşması’nı Mecliste onaylamasına rağmen, Sırbistan Meclisi antlaşmayı sadece bir Hükümet Raporu olarak onaylamıştır. Sırbistan Anayasa Mahkemesi, Antlaşmayı sadece siyasi bir eylem olarak değerlendirmiş, Kosova’nın bir devlet olarak statüsüne tamamen itiraz etmiştir.

İlerleyen süreçte Sırbistan, Antlaşmada yer alan paralel yapıları kaldırılmayarak Antlaşmanın esas amacı olan K. Sırların entegrasyonunu engellemiştir. Sırbistan, sürekli

olarak paralel yapıları kaldırmakta direnmesinin yanı sıra, bu yapıları maddi olarak desteklemeye de devam etmiştir.

Özellikle diyalog konusunda sürekli ve belirli bir platformun olmaması, diyalogun sürekliliğine ve Antlaşmanın uygulanmasına etki etmiştir. Ayrıca diyaloga öncülük eden yetkililerin sık sık değişmesi, bu kişilerin yetkinliği ve konuya hazırlıksız oluşları sık sık tartışılmıştır.

Özellikle 2017 yılından sonra, Brüksel Görüşmeleri çerçevesinde Sırbistan ile diyalog sürecinin aktif olmaması endişeye neden olacak şekildedir. Antlaşma sürecinde en sorunlu ve büyük engeller yaşanmasına neden olan nokta, Kosova Cumhuriyeti'nin Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulmasının kabul edildiği 2013 anlaşmasının imzalanmasından sonra çıkmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere Anayasa mahkemesinin yorumuna ihtiyaç duyulan bu madde, neticede Kosova tarafından halen uygulanmamıştır.

K. Sırpların UNMIK döneminde entegrasyonu sağlanamamasından dolayı K. Sırpların entegrasyonunu amaçlayan Brüksel antlaşması imzalanmıştır. Nitekim antlaşmanın uygulanması esnasında sorunlar yaşanmış ve bu sorunlarda Sırpların entegrasyonunu etkilemiştir.

Bu bağlamda bu tez çalışmasında çatışma sonrası Kosova'da devlet inşa sürecinde Sırp azınlığın entegrasyonu amacıyla alınan önlemler ve bağımsız Kosova Cumhuriyetinde Brüksel antlaşmasının uygulanması sürecinde K. Sırp azınlığın Kosova Cumhuriyetine entegrasyonu incelenmektedir.

Çalışmanın Problemi

Bu çalışmanın iki ana problemi vardır. İlk olarak, bu çalışma, Sırbistan'ın müdahalesinin K. Sırpların Kosova'ya entegrasyonu üzerinde olumsuz bir etkiye sahip görüldüğünü ve bunun da kurulması öngörülen çok etnikli ve istikrarlı bir toplumun oluşması üzerinde önemli başarısızlıklara yol açtığını öne sürüyor. Uluslararası idare altında gerçekleştirilen Kosova devlet inşasında ve Kosova'nın bağımsızlığından sonra gerçekleşen Brüksel antlaşmasının uygulanması sürecinde Sırbistan'ın müdahalesinin K. Sırpların Kosova kurum ve kuruluşlarına entegrasyonunu engellediği hipotezini test etmeye çalışmaktadır.

Kosova'nın devlet inşa sürecinde de facto egemenlik yetkileri UNMIK'e de jure egemenlik yetkileri Sırbistan'a ait olması paradoksal bir durum yaratmış olması

dolayısıyla bu durum güçlerin UNMIK, Sırbistan ve Kosova olmak üzere üç aktör arasında paylaşılmasına neden olmuştur. Kosova, UNMIK ve Sırbistan'ın örtüşen politikalara sahip olması, 1244 sayılı Kararın muğlak yapısının mevcut olması Sırbistan'ın Kosova üzerindeki müdahalesine neden olmuştur. Sırbistan Kosova topraklarının neredeyse üçte birinde yasa dışı paralel yapılar kurarak Kosova'ya müdahale etmesi neticesinde K. Sırların entegrasyonuna engel olmaktadır.

Bulgular, Kosova'da K. Sırların entegrasyonu konusunda başlıca başarısızlıkların, UNMIK'in, Sırbistan'ın müdahalesinden kaynaklanan sorunları çözmek için yeterli nitelikte olmamasından kaynaklandığını gösterecek. Zamanla büyüyen bu sorunlar Kosova'nın bağımsızlığından sonra çözülmesi zor bir hal almıştır.

K. Sırların Sırbistan'ın devam eden müdahalesi neticesinde entegre olamaması 2013 yılında Brüksel antlaşmasının imzalanmasına neden olmuştur. Kosova ve Sırbistan, K. Sırların ve Belgrad'ın idari ve mali altyapısının Kosova topraklarına ve sistemine entegrasyonu konusunda kısacası "Sırların entegrasyonu" için büyük bir göreve başladılar. Bu, AB'nin arabuluculuğunda büyük zorluklarla varılan ve Brüksel'in en büyük başarılarından biri olarak nitelendirilen bir anlaşmadır. Ancak, bu çalışma devam eden Sırbistan müdahalesi ve Sırbistan'ın tam olarak bu anlaşmayı uygulama konusunda siyasi idare göstermemesi Antlaşmanın uygulanmasının çok zor olmasına neden olmuştur. Antlaşmanın uygulanması konusunda Sırbistan tarafından siyasi iradenin olmaması K. Sırlarının entegrasyonuna engel teşkil etmekte ve entegrasyonun başarısızlığa uğramasına neden olmaktadır. Sırp olmayan diğer azınlıklar Türkler, Boşnaklar, Romanlar, Aşkali, Mısırlılar, Goralılar'ın entegrasyonunda bir sorun yaşanmazken diğer taraftan çoğu zaman Belgrad'a sadık kalan K. Sırların entegrasyonunda sorun yaşanmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel metot kullanılmıştır. Araştırmada döküman tarama yöntemi kullanılmıştır. Döküman tarama yöntemi görüşme, gözlem veya dokümanlar yoluyla veriler elde edilmiştir. Bu ampirik veriler farklı kaynaklardan sağlanmış ve analiz edilmiştir. Birincil kaynak olarak sağlanan veriler Anayasa, kanunlar, politika özetleri, yerel ve uluslararası resmî belgeler, antlaşmalar, antlaşmaların değerlendirilmesinden oluşan verilerin nitel analizi, siyasi tartışmalar, konferanslar, dokümanlar ve

mekanizmalar hakkında evraklar, katılımcıların veya gözlemci oldukları olayları anlatan kişilerin belgeleri, konuşmalar, bilirkişiler ile görüşmeler, derinlemesine görüşmeler ve azınlık temsilcilerinin faaliyetlerinin ve sivil toplumla etkileşimlerinin gözlemlenmesinden oluşan kapsamlı bir saha araştırması, gözlemler, Brüksel antlaşması ve Kosova'da Sırp azınlığın entegrasyonu incelemeleri, kitaplar, bilimsel dergiler, denemeler, politika makaleleri, gazetelere, web siteleri vb.

Bu bağlamda bu tez çalışması çatışma sonrası Kosova'da devlet inşa sürecinde Sırp azınlığın entegrasyonu amacıyla alınan önlemler ve bağımsız Kosova Cumhuriyetinde Brüksel antlaşmasının uygulanması sürecinde Sırp azınlığın Kosova Cumhuriyetine entegrasyonu incelenmektedir.

Bu çalışmanın ana sorusu Kosova azınlık haklarının sağlanması ve korunması konusunda çok iyi yasal ve kurumsal bir çerçeveyi benimsemesine ve özellikle Sırp azınlığının entegrasyonu konusunda aldığı özel önlemlere rağmen K. Sırp azınlığının entegrasyonu konusunda oluşan sorunların çözülmesi ve K. Sırp azınlığının entegrasyonunu hedefleyen Brüksel antlaşmasının uygulanması sürecinde K. Sırp azınlığının entegrasyonu ne ölçüde ve nasıl sağlandı?

Çalışmanın bağımsız değişkeni K. Sırp azınlığının entegrasyonu ve bağımlı değişkeni Sırbistan'ın müdahalesidir.

Bu nedenle, bu tez ana bağımsız değişken ve bağımlı değişken olan K. Sırp azınlığının entegrasyonu ve Sırbistan'ın müdahalesi arasında yakın ilişki olduğunu iddia etmektedir.

Bu çalışma, yapılan analizlere dayanarak Sırbistan'ın müdahalesinin, gerek uluslararası idare (UNMIK) süresince ve gerek sonrasında bağımsızlığını ilan eden Kosova devleti tarafından K. Sırp azınlığının entegrasyonu yönünde alınan önlemlerin uygulanmasına ve K. Sırp azınlığının Kosova toplumuna entegrasyonunu engelleyecek şekilde sınırladığını iddia etmektedir. Sırbistan'ın müdahalesi ve uluslararası devlet inşası sürecince K. Sırp azınlığının entegrasyonu açısından engellenmiş performansı arasında nedensel bir ilişki olduğunu görülmektedir. Bu nedenle çalışmada UNMIK idaresi döneminde Kosova'da devlet inşası sürecinde Sırbistan'ın müdahale olgusunun nasıl ortaya çıktığı, bu müdahalenin K. Sırp azınlığının entegrasyonuna ve Brüksel antlaşmasının uygulanmasına etkileri araştırılmaktadır.

Ayrıca bu tez çalışmasının düzenlenmesine yardımcı olan diğer bağımlı değişkenlerin ise aşağıdaki gibidir:

- UNMIK idaresinde K. Sırp'ların entegrasyonu ve Sırbistan'ın müdahalesi

UNMIK idaresinde K. Sırp'ların entegrasyonu ve Sırbistan'ın müdahalesi arasında yakın bir ilişki vardır. Bu hipotezin doğruluğunu göz önünde bulundurarak Uluslararası idare altında Sırbistan'ın müdahalesi neticesinde K. Sırp'lar üç nedenden ötürü entegre olamamıştır. Birincisi Sırbistan K. Sırp'ların Kosova kurum ve kuruluşlarına katılmalarını ret etmiştir. UNMIK tarafından yasal olarak devredilebilir tüm yetkileri Kosova Geçici Özyönetim kurumlarına teslim etmek üzere Transfer Konseyi oluşturulmuştur. Belgrad, fiili olarak bağımsız kurumlar yaratarak nihai statüye zarar verdiğini ileri sürerek böyle bir devir işlemine şiddetle karşı çıktı. K. Sırp temsilciler, ancak koşulların iyileşmesi durumunda Kosova kurumlarına katılabileceklerini bunun için de daha fazla yetki verilmesi gerektiğini ileri sürerek Sırp toplumu için Konsey'e katılmayı reddettiler.

İkincisi aslında UNMIK, iki yönlü bir politika aracılığıyla Kosova'daki etnik bölünmelerin kökleşmesine yardımcı oldu. UNMIK'in eylemsizliği, Kosova topraklarının fiilen Arnavut kontrolündeki topraklara ve Sırp enklavlarına bölünmesine izin vermiştir. UNMIK'in Sırbistan'ın Kosova'ya müdahalesine izin vererek Kosova'da paralel yapıların kurulmasına göz yummuş olmasıdır. Hükümet resmi raporlarının yanı sıra AGİT'in 2003 ve 2007 paralel yapılarına ilişkin raporları, Sırbistan'ın Kosova'daki paralel yapılarının Mitrovica, Zveçan, Leposaviç ve Zubin Potok'un kuzey kesimi ve Kosova'daki Sırp yerleşim bölgeleri dahil olmak üzere Kosova'nın kuzey kesimine kadar uzandığını bildiriyor. Paralel yapılar K. Sırp'ların entegrasyonunu engelleyen başlıca yapılardır. Bu yapıların başlıcaları eğitim, sağlık, güvenlik, adalet gibi birçok alanı kapsamaktadır.

UNMIK Kosova'nın bağımsızlığını ertelemesiyle Sırbistan'ın bu paralel yapılar neticesinde Sırbistan'ın Kosova topraklarının 3/1'ini kontrol etmesine sebebiyet vermiştir. Sırbistan'ın esas hedefi Kosova toprakları olup K. Sırp'ların menfaatleri aslında sadece bir bahanedir. Esas amaç buradaki Kosova topraklarını bölmek ve K. Sırp'ların entegrasyonuna engel olarak istikrarsız bir Kosova oluşturmaktır. Tüm bunların gerisinde Rusya'nın istikrarsız bir Balkan politikası doğrultusunda yayılmacı Sırp milliyetçiliği gelmektedir.

Üçüncüsü ise uluslararası idare altında K. Sırpların entegrasyonu Brüksel görüşmelerinde ana amaçlarından olan Kuzey Mitroviça sorunun oluşmasıdır. Bu sorunun oluşmasında UNMIK'in Kosova'nın Kuzeyine tüm otoriteyi kurmada yetersiz kalması ve UNMIK'in Sırbistan'ın Kosova'ya müdahalesine izin vermesidir. UNMIK'in Kosova'ya yerleşmesi ile egemenliği tüm Kosova topraklarına yayması beklenmiştir. Kosova sınır noktaları özellikle kuzeyde bulunan ve Sırp yerleşim yerleri olan ve Sırbistan ile sınır noktaları UNMIK tarafından tam yönetilememiştir. Bu şekilde Sırbistan'da sınırda bulunan Kuzey belediyelerine özellikle Kuzey Mitroviça'ya Sırbistan'a açık olmuş ve güvence altına almak ve etkin bir şekilde yönetmekte başarısız olmuştur. Leposaviç ve Zubin Potok'taki iki ana kontrol noktası çoğu zaman çalışmadığı ve çeşitli suç faaliyetlerinin akışına izin verdiği için bu bölgeye istikrarsızlaştırılan çetelerin rahatça hareket etmesine, yasadışı aktivitelere olanak sağlamıştır. Ayrıca Mitroviça yeraltı kaynakları bakımından zengin bir yerdir. Sırbistan'ın esas amacı Mitroviça'yı bölmek ve bu bölgeyi kendi topraklarına katmak olmuştur. Sırbistan Kosova'nın kuzeyinde Sırp yerleşim yerleri olan dört belediyede K. Sırpların entegrasyonunu engelleyerek burada istikrarsız bir yer yaratarak bu bölgeyi topraklarına katmaktır. UNMIK idaresi Kosova'nın kuzeyine ulaşamadığı gibi Priştine yönetimininde buraya ulaşmasını engellemiştir. Tüm bu nedenler Mitroviça'nın bölünmesine ve bu bölgede yaşayan K. Sırpların entegrasyonunu engellemiştir.

- Brüksel antlaşması uygulanmasında Sırbistan'ın müdahalesi K. Sırpların entegrasyonuna etkisi

K. Sırpların entegrasyonunun sağlanmasını hedef edinen Brüksel antlaşmasını tam olarak uygulama konusunda Sırbistan tarafından direnç gösterilmiştir. Brüksel Antlaşması'nın uygulanmasına engel olma doğrultusunda, Belgrad'ın yürüttüğü tüm politik engellere rağmen, Kosova'nın bu antlaşmaları uygulama çabaları neticesinde, K. Sırpların entegrasyonu konusunda iyi bir yol kat edilmiş ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Bunlardan en önemlileri, özellikle K. Sırpların seçimlerde yer alması, yerel düzeyde Sırp çoğunluk belediyelerinde Sırp belediye başkanlarının, diğer karar alma mekanizmalarında ve merkezi düzeyde de önemli pozisyonların yanı sıra mecliste yer edinmeleri ve üç bakanlık yönetmeleri, azınlıklar için başlıca ofislerin yönetimleri oldukça iyi bir ilerlemedir. Ancak yeni kurulan Sırp çoğunluğa sahip belediyeler resmi bir logo olmadan faaliyet

göstermekte ve Kosova sembollerinin kullanmamakla birlikte sadece Kosova kurumlarıyla iletişim kurduklarında kullanması Sırbistan'ın etkilerini göstermektedir.

Antlaşmanın 7, 8, 9 ve 10. maddeleri ise, Sırp güvenlik üyelerinin, Kosova'nın eşdeğer yapılarına entegrasyonunu öngörmektedir. Yine paralel sistemin de yavaş yavaş entegre olması, özellikle paralel sistemde çalışan polis, yargıç ve eski Sırbistan İçişleri Bakanlığı üyelerinin Kosova'daki denk kurum ve kuruluşlara entegrasyonu, önemli gelişmelerdir. Fakat, fiziki olarak Kosova kurum ve kuruluşlarına entegre olmuş olsalar da halen özellikle yargıçların iş birliği yapmaması da önemli bir durumdur. Buna göre polis ve yargı sisteminde çalışanlar, Kosova sistemine entegre olsalar da bu alanlarda ilerleme görülmemiş Kosova hükümeti ile işbirliğinde sorun yaşanmıştır. Kosova sistemine entegre olan polisler siyasi açıdan Sırbistan tarafından kullanılmaya devam edilmiş ve Sırbistan'ın siyasi hedefleri doğrultusunda istifa edip üniforma çıkarma eylemleri gerçekleştirmiştir. Kosova'nın Brüksel antlaşmasını uygulama ve K. Sırp'ların entegrasyonunu sağlama çabalarına rağmen Sırbistan'ın müdahalesi antlaşmanın temel hedefi olan Sırp'ların tam anlamıyla entegrasyonuna engel olmaya devam etmiştir.

Özellikle K. Sırp'ların entegrasyonu konusunda önem arz eden ve K. Sırp'ların entegrasyonunu engelleyen başlıca yapılar olan paralel yapılar Brüksel antlaşması uygulanması süresince Sırbistan tarafından desteklenmeye devam edilmiştir. Kosova'nın kuzeyinde bulunan dört belediyede ve Kosova'nın diğer bazı bölgelerinde bulunan eğitim, sağlık alanındaki yapılar eylemlerini sürdürmeye devam etmektedir. Bu paralel yapılar neticesinde Sırbistan'ın Kosova topraklarının 3/1'ini kontrol altında tutmaya devam etmektedir.

Sırbistan'ın Kosova'daki müdahalelerinden K. Sırp siyasetçileride hoşnutsuzluklarını çeşitli şekilde dile getirmişlerdir. Özgürlük koalisyonundan Nenad Raşiç, Sırp Liberal Partisi'nden Slobodan Petroviç ve K. Sırp Partisi'nden Aleksandar Jablanoviç, Sırbistan'ın Kosova'daki kurduğu ve Sırbistan'ın kolu olan Lista Srpska Partisini K. Sırp'lar üzerine şiddetli baskı yapmakla suçlamıştır. Bu nedenle K. Sırp vatandaşlarının Kosova'yı terk etmeleri de başka bir sorun yaratmıştır. Sırp'lar Arnavutlardan değil, Sırp'lardan daha fazla korkmakta oldukları konusunda net fikirler beyan etmiştir. Belgrad Hükümeti Sırp Listesini güçlü tutarak Kosova için karar verme politikasını sürdürmektedir.

Brüksel Antlaşmasında öngörülen Kosova'da Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulması her iki taraf açısından tartışmalı olmuştur. Bu anlaşmaya göre, Birlik Kosova'da Sırp çoğunluğa sahip Graçaniça, Klokot, Kuzey Mitroviça, Nobırda, Parteş, Ranilug, Ştirpce, Leposaviç, Zubin Potok ve Zveçan belediyelerden oluşan bir yapı olarak K. Sırp çoğunluk belediyelerini Kosova topraklarına entegre etmeyi amaçlamaktadır. Bu Birlik Kosova yasalarına uygun olarak hareket etmek zorundadır. Bahsi geçen Anlaşma, Kosova kamuoyunda tartışmalara neden olmuş, görüş farklılıkları nedeniyle görüş için Anayasa Mahkemesine gönderilmiştir. Anayasa Mahkemesi de 23 Aralık 2015 tarihli karara göre, Anlaşmanın Kosova Anayasası'nın ruhuna aykırı olduğu görüşüne varmıştır. Kosova'nın Sırp Belediyeler Birliğinin kurulmasına ilişkin Kosova Anayasa Mahkemesi'nin görüşüne başvurmasına ilişkin Sırbistan'ın tepkisi, Genel İlkelerde belirtilen hükümlerin herhangi bir şekilde gözden geçirilmesi kabul edilemez ve yasal olarak ilgisiz olduğu yönünde olmuştur.

Bu çalışma Sırbistan'ın Kosova'da gerçekleştirdiği müdahaleler Brüksel antlaşmasının uygulanmasını etkilemekte ve dolayısıyla bu Antlaşmanın başlıca hedefi olan K. Sırp'ların entegrasyonuna engel teşkil ettiği hipotezimi doğrulamaya çalışacaktır.

Bu çalışmada ilk bağımlı değişkenin ölçülmesi konusunda devlet raporları ve dokümanları yanı sıra uluslararası örgütlerin raporlarından ve farklı araştırmalardan yararlanılmıştır.

Kosova'da Brüksel antlaşmasının uygulanması ve K. Sırp'ların entegrasyonu performansını ölçmek için bazı göstergeler oluşturulmuştur.

Bu çalışma Brüksel antlaşmasının uygulanmasına dayanarak K. Sırp'ların entegrasyonunu iki açıdan ölçmektedir.

İlki, paralel yapıların kaldırılması K. Sırp'ların entegrasyonu konusunda bir ölçüm olacaktır.

İkincisi ise Sırp'ların entegrasyonu konusunda polis, yargı ve sivil ofislerin sağlanması konusunda ölçümlerde istatistik veriler kullanılarak ölçüm yapılmıştır.

Bu çalışmada Kosova kurumları raporları ve istatistik verileri, Kosova Hükümeti raporları, AB'nin ilerleme raporları, Avrupa Güvenlik İş birliği Teşkilatı (AGIT),

Uluslararası Kriz Grubu (ICG), İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) ve diğer kuruluşların raporları kullanılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Brüksel antlaşmasının uygulanması doğrultusunda K. Sırpların entegrasyonu ve engelleyen nedenleri analiz etmektir. Bu konunun seçilmesinin amacı, öncelikle bu konunun çok incelenmesine rağmen K. Sırpların entegrasyonu konusunda köklü bir analizin yapılmamasıdır. Buna müteakip diğer iki neden a) Uluslararası idaresi altında Kosova devlet inşası süresince K. Sırpların entegrasyonu ve Sırbistan'ın mücadelesi b) Sırbistan ile yapılan Brüksel antlaşmasıyla Sırpların entegrasyonunun sağlanmaya çalışılmasıdır.

Azınlıkların entegrasyonu konusunda pek çok devlet tereddütlü yaklaşırken Kosova çok geniş haklar tanımıştır. Kosova Anayasası azınlık hakları konusunda sayılı anayasalar arasındadır. Kosova yasal çerçevesinde azınlıklara çok geniş haklar tanımıştır. Azınlıkların entegrasyonu konusunda Kosova'nın gösterdiği çabalar doğrultusunda diğer azınlıklar Kosova'nın tüm kademelerine entegre olurken K. Sırpların tam entegre olamaması konuyu araştırılması bakımından önemli kılmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmanın önemi, öncelikle bu konunun çok incelenmesine rağmen K. Sırpların entegrasyonu konusunda köklü bir analizin yapılmamasıdır. Kosova'da azınlıkların entegrasyonu özellikle K. Sırp azınlığının entegrasyonu incelenmeye değer kendine özgü bir konudur. Uluslararası idare altında inşa edilen devlette K. Sırp azınlığının entegre olma konusunda alınan tüm özel önlemler ve Brüksel antlaşmasının K. Sırpların entegrasyonu üzerine oluşturulması Kosova'yı özel kılan bir başka durum olmuştur. Özellikle azınlık hakları ve entegrasyonu çalışan ve entegrasyonun sağlanmasında direnç gösteren azınlıkların entegrasyon sorununun çözümleri, yapılan antlaşmalar ve uygulanması konusunda çalışmak isteyen diğer akademisyenler için önemli bir çalışmadır.

Birinci bölümde azınlıklar kavramına açıklama getirilmiş, azınlıkların tanımı yapılmış ve azınlık türleri hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle uluslararası arenada ve AB'nde azınlıklara ilişkin yasal düzenlemeler ele alınmış ve bu düzenlemelerin azınlık haklarını ne şekilde değerlendirdiği konusunda bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise Kosova'nın tarihçesi verilmiş, milliyetçi Sırp tarih akışının Kosova'nın ve tarihsel gelişmelerin nasıl Kosova sorununa yol açtığı ve tarihsel faktörlerin ilerde çözülmesi zor sorunların nedeni olabileceği ve bu durumun K. Sırlara etkisi değerlendirilecektir. Bu bölümde ayrıca, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti Dönemi'nde Kosova Sorunu, savaşın nedenleri ve sonlanması incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, uluslararası örgütlerin Kosova'ya konuşlandırılma nedenleri ve süreci irdelenmiş, Kosova devlet kuruluşunda insan haklarına ve azınlık haklarına verilen önem ve çatışma sonrası kurulan yeni devlette Kosova'nın sui generis yapısı ele alınmıştır. Bunun yanında, uluslararası insan hakları antlaşmaları ve AB insan hakları standartlarına paralel olarak, bağımsızlık için gerekli şartların hazırlanması, uluslararası örgütlerin yeni kurum ve kuruluşların yapılandırılmasında yasal çerçevenin oluşturulmasında azınlıklara ilişkin önemli şartların yerine getirilmesi ve mekanizmaların oluşturulması incelenmiştir.

K. Sırların entegrasyonuna yönelik çalışmalar, K. Sırların entegrasyonunu engelleyen faktörler, Sırp olmayan diğer azınlıkların entegrasyonu ve çoğunluk olan Arnavutlarla ilişkisi incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Kosova hükümetinin azınlık hakları ve onların entegrasyonu konusunda kendi yasal çerçevesini nasıl oluşturduğu ve hükümetin azınlıkların entegrasyonu sürecinde izlediği hassas politikalar açıklanırken, oluşturulan mekanizmalar üzerinde durulmuştur. Kosova'da azınlık hakları üzerinde çok ciddi çalışmalar yapılmış, özel politika ve mekanizmalar ve azınlıklara ilişkin yasalar oluşturulmuştur.

Beşinci bölümde Sırbistan ve Kosova arasındaki diyalog incelenmiş, Kosova'da yaşayan Sırlar hakkında daha detaylı bilgiler verilmiştir. Brüksel Görüşmeleri'ne katılan aktörler olan Kosova, Sırbistan ve K. Sırların, Brüksel Görüşmeleri'ne karşı tutumu ve Brüksel Antlaşması'nın uygulanması incelenecektir. Ayrıca Kosova ve Sırp hükümetlerinin Sırp azınlıklara karşı politikaların oluşturulmasında ayrı ayrı tutumları ele alınacak, Kosova Hükümeti tarafından oluşturulan belediyelerin özerkliği, bu süreçte Sırp Belediyeleri ve K. Sırların entegrasyonu incelenecektir. Bu görüşmelere dair AB ve ABD'nin yeri ve tutumu nedir ve karar verilen antlaşmaların uygulanıp uygulanmama durumu, karşılaştığı engeller nelerdir, araştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE: AZINLIK KAVRAMI, TANIMI, AZINLIK TÜRLERİ VE ULUSLARARASI HUKUKTA AZINLIKLAR

Çalışmanın teorik yapısı, Kosova'nın azınlıklara ve özellikle K. Sırlara yönelik politikaları ve Sırbistan'ın K. Sırların entegrasyonuna karşı büyük siyasi meydan okumaların etkileri karşılaştırılacak şekilde tasarlanmıştır.

Kosova'da yasayan diğer azınlıklar Türk, Boşnak, Roman, Aşkali ve Mısırlılar, Hırvat ve Karadağlılar, Goralılar entegre olmuşken K. Sırların entegrasyonunda sorun yaşanmıştır. Bu nedenle K. Sırların entegrasyonu bu çalışmanın konusu olarak alınmıştır. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra 1999 yılında NATO'nun müdahalesiyle Sırbistan'dan ayrılan Kosova'da savaşın bitmesine rağmen masa üzerindeki mücadele devam etmiştir. Kosova'nın 2008 yılındaki bağımsızlığını kabul etmeyen Sırbistan halen Kosova üzerindeki müdahalesini K. Sırlar üzerinde sürdürmeye devam etmiştir. Bu nedenle bağımsız değişken olarak Kosova'daki azınlıklar ve Sırbistan'ın müdahalesi olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım, Sırbistan'ın milliyetçilik yayılmacı emellerinin tarih boyunca nasıl geliştiği ve Kosova üzerindeki etkileri konusunda bilgi verilmiştir. Milliyetçiliğin azınlıkların entegrasyonu üzerindeki etkilerine ilişkin argümanların bir kısmını desteklemek için kısmen bu çalışmanın konusu oldular

Kosova'nın yakın tarihi bağımsızlıktan önce uluslararası kuruluşların yönetiminde devlet kurulması aşamasında Kosova'da azınlıkların entegrasyonu konusunda özellikle K. Sırların entegrasyonu üzerine alınan özel önlemler ele alınmıştır. Bu nedenle bu çalışmada, BM ve Avrupa insan hakları düzenlemeleri ve özellikle azınlık hakları konusundaki düzenlemelerin en yüksek standartlarda nasıl tutulduğu incelenmiştir. Çalışma bu standartların diğer azınlıkların entegrasyonunu sağlarken K. Sırların entegrasyonunu neden sağlayamadığı ve Kosova'nın bağımsızlığından önce ve sonra Sırbistan'ın müdahalesi K. Sırlara etkisi üzerine tasarlanmıştır.

Azınlık hakları çok hassas bir konu olması nedeniyle birçok devlet azınlıklar ve haklarını tanıma konusunda tedbirli yaklaşmayı tercih etmektedir. Azınlık tanımı konusunda tam bir tanım konusunda uzlaşamaması çeşitli ülkelerde farklı azınlıkların farklı karakter almasından dolayıdır ve devletler azınlık hakları konusunda serbest kalmıştır. Devletler

belirledikleri sistemlere göre azınlık politikalarını oluşturmaktadır. Kosova uluslararası idare altında insan haklarının özellikle azınlık haklarının uluslararası standartlarda geliştiği tek ülke olmakla benzersiz bir vaka olarak görülmektedir. Bu şartlarda çok etnikli toplum olma yolunda Kosova bağımsızlıktan önce azınlıklara ve özellikle Sırp azınlıklarına özel haklar verilerek Kosova kurum ve kuruluşlarına entegrasyonu sağlanması çalışılmıştır. Ancak verilen geliştirilmiş haklara rağmen K. Sırp'ların tam entegrasyonu konusundaki yaşanan sorunlar konusunda derin bir araştırma yapılarak bu sorunlar tespit edilmiş ve nedenler üzerinde durulmuştur.

K. Sırp'ların entegrasyonu ile Kosova'nın çözülmemiş statüsü, uluslararası idare, Kosova Geçici yönetimi ve Sırbistan arasında ilişki bulunduğu görülmüştür. Bu karmaşık yapıda K. Sırp'ların entegrasyonu konusunda yıllarca birikmiş sorunların çözülmesi için bir çözüm olarak Brüksel antlaşması imzalanmıştır.

Bu tez çalışması yıllarca Sırbistan'ın müdahalesi neticesinde Kosova'ya entegre olamayan K. Sırp'lar, Brüksel antlaşmasının uygulanması ve K. Sırp'ların entegrasyonunu üzerine kurulmuştur. Bunun yanı sıra Brüksel antlaşmasının imzalanması ile AB müzakere sürecinde AB'ne ilerleme yolunda her iki taraf kazançlı çıkacaktır.

Brüksel Anlaşması Kosova ve Sırbistan'a K. Sırp'ların entegrasyonu konusunda yükümlülükler getirmiştir. Kosova ve Sırbistan, K. Sırp'ların ve Belgrad'ın idari ve mali altyapısının Kosova topraklarına ve sistemine entegrasyonu konusunda kısacası "Sırp'ların entegrasyonu" için büyük bir göreve başlamıştır. Bu, AB'nin arabuluculuğunda büyük zorluklarla varılan ve Brüksel'in en büyük başarılarından biri olarak nitelendirilen bir anlaşmanın sonucudur. Ancak, uygulanması çok zor olmuş ve olmaya devam etmektedir. Entegrasyon Arnavutlar ve Sırp'lar arasında derin duygular uyandırmış ve küçük yanlış anlamalar kolaylıkla şiddetli tepkilere yol açmıştır.²

Kosova Sırp topluluğu entegrasyon açısından üç farklı gruba ayrılabilir. İlk grup Kosova'nın kuzeyi; 1999'dan beri Priştine'nin otoritesine direnen homojen bir Sırp bölgesi olan bu bölge Arnavutlarla ya da Kosova hükümetiyle çok az deneyimi bulunması veya hiç olmaması neticesinde her iki taraf ta birbirlerine korku ve güvensizlikle bakmaktadırlar. Sırp kurumları yakın zamana kadar bu alandaki tek yönetim organı

² Marko Prelec- Naim Rashiti, *Integrimi i Serbëve në Kosovë Pas Marrëveshjes së Brukselit*, (Balkans Policy Research Group, 19 Mars 2015), s.11.

olmuştur. İkinci grup, ülkenin geri kalanına dağılmış altı Sırp çoğunluklu belediyeden oluşuyor; Buradaki Sırp'ların çoğu Kosova yasalarına uymakla birlikte şu ya da bu şekilde Sırp maaş bordrosunda bulunmaktadır ve Sırbistan'ın baskıları sonucu Belgrad'ın kararlarına itaat etmek zorunda bırakılmaktadır. Üçüncü grup, Kosova'nın etrafına dağılmış köy ve mahallelerde yaşayan Sırp'lardır. Bir belediye yönetiminin kontrolünden ve sağlayabilecekleri arzu edilen hizmetlerden yoksun oldukları için, büyük ölçüde Sırp kurumlarına da güveniyorlar.³

Kosova, Sırbistan ve uluslararası toplum, K. Sırp'ların tam entegrasyonu için bir hedef belirlemelidirler. Bunlar, Kosova'nın belediye kurumlarını ve işlevsel bir Sırp belediyeler Birliğini ve Ahtisaari Planı, Kosova hukuku ve Brüksel Anlaşması şartları ile tam uzlaşma içeren tek bir paket anlamına gelmektedir. Bunun başarılabilmesi için, Kosova ve Sırbistan hükümetleri ve uluslararası topluluk için Yol Gösterici İlkeler belirlenmiştir. Bunlar:

- Yerel düzeyde entegrasyon, Sırp'ların merkezi kurumlara katılımındaki artışla birlikte ilerlemelidir; yerel özyönetim ve Sırp çoğunluklu belediyeler birliği, Sırp'ları Priştine'deki merkezi kurumlardan uzaklaştırmamalıdır.
- Birliğin oluşum çalışmaları diğer kurumların yanı sıra Sırp çoğunluğa sahip belediyelerin entegrasyonunu geciktirmemelidir.
- Entegrasyon muhtemelen yıllarca sürebilir; Kosova hükümeti ve Sırp temsilciler, entegrasyonu periyodik olarak geliştirmeli ve K. Sırp'ların entegrasyonunu sayı ve rakamlarla gözden geçirmelidir.
- Kosova'daki Sırp'lar, ilişkilerin normalleştirilmesinde başta AB tarafından desteklenen diyalog yoluyla olmak üzere, Belgrad ile Priştine arasındaki ikili ilişkilerden faydalanacaktır. Kosova ve Sırbistan doğrudan temasları artırmalı ve diğer sorunlara vakit kaybetmeden çözüm bulmalıdır.
- Priştine, uluslararası toplum ve Belgrad yerel düzeyde seçmenlerinin çıkarlarını temsil eden Sırp liderleri cesaretlendirmeli ve büyümek için işbirliği yapmalıdır.

Sırp çoğunluğa sahip belediyelerin kurulması, Kosova ile Sırbistan arasında varılan 2013 tarihli Brüksel Anlaşması ile öngörülmüştür. Antlaşmanın imzalanmasından iki yıl sonra,

³ Marko Prelec- Naim Rashiti, *İntegrımı I Serbeve pas marrevshjes Brukselit*.

yani 2015'te, her iki taraf (Kosova ve Sırbistan), Kuzey Mitroviça, Klokot, Parteş, Ranilug, Graçaniça, Zvečan, Zubin Potok, Nobırda, Leposaviç ve Ştırçça gibi, nüfusun çoğunluğunun Sırp olduğu Kosova'da yaklaşık on belediyeyi bir araya getirmesi beklenen kuruluş konusunda anlaşmışlardır.

- 2013 yılında yapılan ilk antlaşmada Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin tüzük ile kurulması ve bu tüzüğün Kosova belediyeler Birliği tüzüğüne dayalı olacağı öngörülmüştür.
- Sırp çoğunluğa sahip belediyeler Birliği ilkelerine ilişkin ikinci anlaşma
- 2013 yılında varılan anlaşmanın ardından AB arabuluculuğu ile Kosova ve Sırbistan, 2015 yılında Brüksel'de Birliğin kurulması üzerine ek bir anlaşma üzerinde anlaşmışlardır.
- Bu anlaşmaya göre Birlik, katılan belediyelerin seçilmiş üyeleri tarafından atanan temsilcilerden oluşan en yüksek organ olarak bir meclise sahip olmayı öngörmüştür.
- Aynı şekilde, Sırp çoğunluğa sahip belediyelerin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine ve Kamu İhale Yasası hükümlerine uygun olarak yönetilecek olan kendi bütçesine sahip olacak, ancak Kosova Anayasa Mahkemesi, bununla ilgili ilkelerin Kosova Anayasasına uygun olmadığına karar vermiştir.

İnsan hakları ve azınlık hakları meseleleri bazen yasaların uygulanması konusundaki yasal mekanizmaların ötesinde analiz edilmelidir. Bu bir açıklama gerektirir. Yasal mekanizmalar, çalışmada belirtildiği gibi, Kosova'daki azınlık haklarının korunmasını, K. Sırplara özel önem vererek sağlamaktadır. Azınlık haklarının etkin bir şekilde korunmasını sağlamak için oluşturulabilecek temel hak kategorileri nelerdir? Bu üç kategori Tina Kempin Reuter tarafından aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

- Azınlıkları yok olmaktan ve ayrımcılığa karşı korumayı amaçlayan haklar

Azınlık topluluklarının, başkalarının temel hak ve özgürlükleriyle uyumlu olduğu ölçüde, bir grup olarak tanınma, kültür ve dinlerini yaşama, dillerini kullanma, kendi okullarını kurma ve dil öğrenme hakları engellenemez.

- Grubun etnik ve kültürel kimliğini korumak ve korumak için yaratılan haklar.

Çoğulcu ve gerçekten demokratik bir toplum, ulusal bir azınlığa mensup her kişinin yalnızca etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliğine saygı duymamalı, aynı zamanda bu kişilerin kendi kimliklerini ifade etmeleri, korumaları ve geliştirmeleri için uygun koşulları da yaratmalıdır.

- Azınlık topluluklarını güçlendirmeyi amaçlayan haklar.

Azınlık toplulukları kendi işlerini belirleme yetkisine sahip olmalı ve devlet işlerine aktif olarak katılabilmelidir.

Basitçe ifade etmek gerekirse, devlet, ulusal azınlıklara mensup kişilerin, özellikle kendilerini doğrudan etkileyen konularda, kültürel, sosyal, ekonomik ve kamu işlerine etkin katılımı için gerekli koşulları oluşturmaktadır. Bu, hükümet pozisyonlarında orantılı temsil ve kamu işlerine aktif ve eşit katılımı sağlamayı içerir.⁴

1.1. Azınlık Tanımı

Azınlık kelime anlamı bakımından, sözlükte “toplam sayının veya miktarın yarısından azı; bir şeyin daha küçük parçası”⁵ olarak geçmektedir. İlk başlarda sadece sayı olarak düşük olan grup için kullanılan azınlık kavramı, Latince’de az anlamına gelmekte olan “minör” kelimesine mukabil, Türkçe ile birlikte diğer dillerde de kullanılmaktadır. Türkçeye “azınlık” ve Arnavutçaya da “pakicë” olarak doğrudan tercüme edilen bu terim, olumsuz bir anlam taşımaktadır. “Minority”nin anlamı, sözlüklerde genel olarak sosyolojik açıdan değerlendirilerek, “toplumda ırk, din veya siyasi inançları nedeniyle diğerlerinden farklı olan, ... toplumda bir grubun doğuştan taşıdıkları karakteristik özelliklerine göre çoğunluk olan grubun haksız davranmasına neden olabilecek bir grup insan” şeklinde geçmektedir.⁶ Zaman içerisinde, toplumların gelişmesiyle birlikte bu açıklama, siyasi özellikler ve devletle hukuki bağlantı açısından yeterli açıklamayı sağlayamadığı için eksik kalmıştır.

Azınlık kavramı, zaman içerisinde toplulukların gelişmesi, siyasi ve sosyal yaşamın daha karmaşık bir hal alması nedeniyle, daha farklı bir tanım bulmuştur. Araştırmaların

⁴ Bashkim Rrahmani, “The Position of Minorities in the New State of Kosovo”. Institute for Research and European Studies, *Journal of Liberty and International Affairs* Vol. 6, No. 1, 2020, 130-151.

⁵ Cambridge Dictionary, “minority”.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/minority>. Erişim Tarihi 12/12/2018.

⁶ Cambridge Dictionary, “minority”.

başlangıcını teşkil eden ve azınlık kavramının teorik yönlerini ele alan Amerikalı sosyolog Louis Wirthten azınlıkları, “fiziksel veya kültürel özelliklerinden dolayı, yaşadıkları toplumda diğerlerinden farklılaştırılmış ve eşit olmayan bir muamele ile ayrılan ve sonuç olarak kendilerini toplum ayrımcılığına uğramış olarak gören insan grubu” olarak tanımlamıştır. Charles Wagley ve Marvin Harris’in tanımı ise, bir grubun azınlık olabilmesi için beş kistasa sahip olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunlar:

1. (Onlar), devletleri olan karmaşık toplumlar [kümesi] içindeki alt kesimlerdir.
2. Azınlıklar, özel fiziksel veya kültürel özelliklerle tanımlanır. İkincisi, toplumun baskın kesimleri tarafından çok az dikkate alınır.
3. Azınlıklar, üyelerinin ortak özellikleri ve uğradıkları kötü muamele nedeniyle bütünleşmiş gruplardır.
4. Bir azınlığın üyeliği aile bağları yoluyla aktarılır. Grup duygusu, fiziksel veya kültürel özellikler zamanla kaybolsa bile, birbirini izleyen nesillere aileler aracılığıyla aktarılabilir.
5. Azınlık nüfusunun eğilimi, grup içinde evlenme şeklindedir.⁷

Bunların yanı sıra azınlık kavramı, sosyolojik ve hukuki, devlet birey ilişkisi olarak birbirinden ayrılamayan, birbirini tamamlayan iki şekilde açıklanabilir.

Sosyolojik olarak Baskın Oran, sayıca başat olmanın yanı sıra, ezilmiş olan farklı grupları, hatta kadınları da bu grupta göstermektedir.⁸ Azınlık kavramının ilk siyasi / hukuki tanımı ise, ancak 1979 yılında yapılabilmektedir. İlk azınlık tanımında, BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 27. maddesinde etnik, dinsel ya da dinsel olan azınlıklara, kültürlerinden yararlanma, dinlerini açıklama ve uygulama, dillerini kullanma hakkı tanınmıştır.⁹ Daha sonraki yıllarda, “Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Alt Komisyonu” Raportörü Francesco Capotorti’nin 1979’da hazırladığı raporda ise, azınlık kavramı için teklif ettiği tanım, bir devlette vatandaş olup egemen konumda olmayan, farklı etnik, dinsel ya da dinsel özelliklere sahip olan ve

⁷Charles Wagley- Marvin Harris, *Minorities in the New World: Six Case Study*, (New York, Columbia University Press, 1967), s. 10.

⁸ Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2001), s. 67.

⁹ The United Nations (UN), International Covenant on Civil and Political Rights, 2200A (XXI) No. 1466, (6 December 1966).

kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini koruma konusunda dayanışma duygusu gösteren bir grup tanımı olmuştur.¹⁰ Kanadalı üye Jules Deschênes¹¹'in 1985 yılında sunduğu azınlık tanımı ve Asbjorn Eide tanımları da birbirinden çok farklı değildir. Bu tanımlarda sadece etnik, din ve dil azınlıklarından bahsedilmekte, diğer gruplar bu tanımın dışında tutulmaktadır.¹²

Uluslararası ilişkilerde, devletler azınlıkları kullanarak birbirinin işlerine müdahale edebildiklerinden dolayı, azınlık kavramını tanımlamak epey zordur. Tarihte farklı nedenlerden ötürü yaşanan göçlerin toplumsal değişimler oluşturmasının, azınlıkların devletlerce göz ardı edilmesinin ve açık bir şekilde tanımlanmamasının çeşitli sebepleri vardır. Kurubaş'a göre¹³ birçok devlet ve uluslararası örgütün ilgi odağı haline gelecek olması, ana ulusun içinde bulunduğu devlete, azınlığın yasadığı devletin işlerine müdahale ve stratejik kazanımlar elde etme imkanı sağlaması ihtimali ve bundan yararlanmak isteyen devletlerin varlığı, kendileriyle aynı azınlığa mensup topluluklarla birlikte bir devlet kurma amacıyla siyasi ayrılıkçı taleplerde bulunması endişesi bu sebeplerin bazılarıdır.

Devletler belirledikleri sistemlere göre azınlık politikalarını oluşturmaktadır. Bu politikalar ya azınlıkları asimile etme, ya da entegre etme yönündedir. Azınlıkların, çoğunluğun olduğu toplumda eritilmesi olarak algılanabilecek asimilasyon kavramı, Baskın Oran tarafından "Mutlak anlamda asimilasyon, azınlık kimliğinin ortadan kalkması ve toplumsal belleğin sıfırlanmasıdır" şeklinde tanımlanmıştır. Devletler azınlıkları entegre ederken, azınlıkları, temel özellikleri olan kültür dil, din, kimlik ve alt kimlik olarak belirtilen, bu ve diğer özellikleri yok ederek oluşturulan üst kimliğe sahiplendirilmeleridir. Entegrasyon ise asimilasyonun tam tersi bir bütünleşme sistemidir. Baskın Oran entegrasyon terimine açıklık getirirken, bu iki sistem arasındaki farkı şu şekilde açıklamıştır:

¹⁰ Francesco Capotorti, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, UN The Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1, (Geneva : UN, 1979.)

¹¹ Jules Deschenes, *Proposal concerning a definition of the term "minority"*, E/CN.4/Sub.2/1985/31, (United Nations, Economic and Social Council, Thirty-eighth session, 14 May 1985).

¹² Eide Asbjørn, "Classification of minorities and differentiation in minority rights", *Working Paper Submitted*, UN doc. E/CN.4/Sub.2/AC.5/1996/WP.2, (06 Mart 1996).

¹³ Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, (Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2004), s.13.

“Bütünleşme sağlamak açısından asimilasyona yakın bir kavram da entegrasyondur. Ama asimilasyonun aksine entegrasyon, alt-kimliği yitirerek değil, koruyarak bütünleşmedir. Etnik vs. zorlamaları kaldırmak ve tüm farklı yurttaşlara aynı hakları tanıyarak toplumu kaynaştırmak anlamına gelir.”¹⁴

Bu şekilde Oran, özellikle entegrasyon ve asimilasyon kavramlarının birbirlerine çok yakın, fakat aralarında ince bir çizgi olduğu konusuna dikkati çekmektedir. Bu kavramların her ikisi de bütünleşmeyi ifade etmektedir. Bu şekilde azınlıkların anlamı, ulus devletin doğasını oluşturmaktadır.¹⁵

Bilindiği üzere devletler, azınlıkları koruma amaçlı pozitif haklar uygulamaktadır. Sadece dezavantajlı gruba verilen pozitif haklar¹⁶ bu grupların kendi dillerini, dinlerini veya kültürel özelliklerini koruması bakımından önemlidir. Pozitif hakların yanı sıra, ayrımcılığın önlenmesi konusunda azınlıklara negatif haklar da verilmektedir. Bu negatif haklar, aslında çoğunluğa verilen hakların, azınlıklar açısından olumsuz hal almasıdır.

Bu iki gerekliliğin mevcudiyeti ve ilişkisine bir örnek olarak, Milletlerarası Daimi Adalet Divanı, 1935 Kararı’nda, Arnavutluk’taki Okulları pozitif ve negatif hakların birbirine bağlı olup azınlık ve çoğunluk arasındaki eşitliği sağladığından bahseder.¹⁷

Kosova’da “azınlık” terimi, oldukça tartışmalı bir kelime olmuştur. Bu nedenle Kosova Anayasası ve yasalarında **azınlık** terimi yerine **topluluk** ifadesi kullanılmıştır. Bu terim Kuzey Mitroviça’daki Kosova Arnavutları için kullanıldığı gibi, Graçaniça’daki K. Sırp lar için de geçerli olmuştur. Kosova’da, “azınlık” terimi yerine “topluluk” teriminin kullanılmasının nedeni de tamamen politik bir tavidir. Zira Viyana görüşmeleri sırasında Belgrad’la ortaklaşa verilen bir karardır. Sırp lar Kosova’da, Eski Yugoslavya Federal Devleti’nde çoğunluk durumunda oldukları için, şayet azınlık terimini kabul ederlerse, yeni kurulmakta olan Kosova devletini de tanımış sayılacaklardır. Bu durumun nedeni ise, Kosova’nın çözülmemiş statüsünün yanında, Belgrad’ın Kosova’yı tanımak istememesidir. Anayasa ve Topluluklar ile Topluluk Mensupları Haklarının Korunması

¹⁴ Baskın Oran, Ders Notları, 2017.

¹⁵ Oran, Ders Notları, 2017.

¹⁶ Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 81.

¹⁷ Commission on Human Rights, *Compilation of proposals concerning the definition of the term "minority"*, Forty-third session, E/CN.4/1987/WG.5/WP.1, (14 November 1986). <https://undocs.org/pdf?symbol=en/E/CN.4/1987/WG.5/WP.1>. Erişim Tarihi 05/12/2016.

Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s.83.

ve Geliştirilmesi Yasası yedi topluluk¹⁸ tanımış, Hırvat ve Karadağlıların istekleri doğrultusunda, 2011 yılında Yasa'da yapılan değişiklik¹⁹ ile, bu iki topluluk da yasada topluluk kategorisine alınmıştır. Mecliste diğer azınlıklar için ayrılan sandalyeler olduğu gibi, artık Hırvat ve Karadağlılar da mecliste birer temsilci ile temsil edilmektedir. (4.1.1 "Azınlıklar ve Topluluklar" bölümünde detaylı olarak incelenmiştir).

Bu metne müteakip, azınlık kavramı, kavramın tarihsel gelişimi, kavramın doğuşu, doğuşundaki şartlar, uluslararası platformda azınlık haklarının oluşması, gelişmesi, yapılan antlaşmalar, Avrupa'da azınlık haklarının doğuşu, AB kapsamında oluşan antlaşmalar ve azınlıkların yakın tarihteki önemi vurgulanacaktır.

1.2. Azınlık Türleri

Ortaçağ'da azınlık kavramı yok iken, zaman içerisinde, 16. yüzyılda doğan bu kavram, bugünkü içeriğine nazaran daha dar anlamlıydı. Topluların gelişmeleriyle birlikte azınlık kavramının kapsamı da genişlemiş ve 18. yüzyılda Fransız Devrimi'nin etkisiyle, etnik anlamda da genişlemeye başlamıştır. Milletler Cemiyeti (MC) dönemi ve sonrasında, etnik, dini ve dilsel olarak ele alınan azınlıklar, günümüzde daha derin ve geniş olarak ele alınmaktadır. Azınlık çerçevesinde etnik köken, dini inanç, dil ve kültürel azınlıkların yanı sıra cinsiyet, engelliler ve bu gibi hassas kategoriler de yer almaktadır. Yine renk, doğum, köken, siyasi üyelik, kişisel statü diyebileceğimiz kesimi de kapsayacak şekilde farklı açılardan ele alınmıştır.

Azınlıklar tarih boyunca var olmuştur. Ancak azınlıkların yaşadıkları ortamın şartları, gelişen tarih akışı ve değişen ihtiyaçlar, azınlık kavramının doğup mütemediyen gelişmesine neden olmuştur.

Dinin toplumun kimliğini oluşturan önemli bir unsur olması nedeniyle, azınlık kavramı ilk olarak dini unsurlardan doğmuştur. Azınlıkların korunması tam olarak din savaşlarının yapıldığı 13. yüzyılda karşımıza çıksa da, azınlık kavramı 16. yüzyılda ancak şekil almış ve Reform hareketinden bu yana kullanılagelmiştir. Ancak Ayşe Füsün Arsav'a göre "azınlıkların himayesine ilişkin düzenlemelerde hiçbir zaman "azınlık" kavramı

¹⁸ Bu topluluklar Sırp, Türk, Boşnak, Roma, Aşkale, Mısır ve Goralılardır.

¹⁹ Topluluklar ile Topluluk Mensuplarının Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasasında yapılan değişiklik konusunda çalıştaydan. (2011).

kullanılmamıştır. Koruma konusu sadece muayyen bir din, inanç, yahut onların mensuplarıdır” ve akıbeti sadece kilisenin ve kralın vicdanına bırakılmıştır.

Bilindiği gibi, Fransız Devrimi öncesi haklar kralın elindeydi; insanlara hakları istediği zaman alıp istediği zaman geri verebiliyordu. Bu noktada 1789 – 1815 yılları arasında gerçekleşen Fransız Devrimi, insan haklarında olduğu gibi azınlık haklarında da kesin bir dönüm noktası olmuştur. Dolayısıyla ulusal azınlık kavramı 1789’dan sonra karşımıza çıkmaktadır. Fransız Devrimi birçok açıdan önemli bir hadisedir. Yeniçağın bitip yakın çağın başlaması olarak nitelendirilmesinin yanı sıra, milliyetçilik kavramının dünyaya yayılarak, büyük imparatorlukların çatısı altında yaşayan milletlerin ayaklanması ve imparatorlukların parçalanması ile sonuçlanması da dikkate değer bir yönüdür.

Oran’a göre imparatorluklar etnik, dinsel ve dilsel bütünlük ile ilgilenmedikleri için, ancak mutlakiyetçi krallık olarak merkezi devlet biçiminin ortaya çıkması ile azınlıkların korunması diye bir sorun belirlemiştir. Avrupa’daki bu gelişmeler, sadece dini açıdan değil, düşünce sisteminin değişmesi olarak da değerlendirilebilir.

Artık monarşiler ve imparatorluklar yıkılmaya yüz tutmuş, Katolik kilisesi reforma zorlanmış ve aydınlanma dönemine geçilerek bilinçlenen halk demokrasi yolunda ilerlemeye başlamıştır. Bu çerçevede demokrasinin önemli bir parçası olan insan hakları ve özellikle azınlık hakları da önem kazanmaya başlamıştır.

Zaman içerisinde dinsel azınlıklar, yerini milliyetçi gruplara bırakmış ve 1815 Viyana Kongresi’nin nihai senedinde azınlıklar, ulusal gruplar olarak tanımlanmıştır. Zamanla ulusal formülasyon, azınlık haklarının eski, dini formülasyonunun yerini tamamen almıştır. Azınlık sorunu, yeni ulus devletlerin yükselişiyle doğru bağlantılı olmuştur.

Bilindiği üzere ulus devletlerin kurulması, büyük imparatorlukların parçalanması neticesinde meydana gelmiştir. Halkların kendi hakları konusunda bilinçlenmesi ve olgunlaşan şartlar, imparatorlukların parçalanması ile doğru bağlantılıdır. Bu bağlantıda gerçekleşen gelişmeler, Balkanlar ve burada yaşayan milletlerin ayaklanmasıyla, Osmanlı Devleti gibi büyük imparatorlukların parçalanmasına neden olmuştur.

1878 yılında yapılan Berlin Anlaşması, Karadağ, Sırbistan ve Romanya’nın bağımsızlığını öngörmüştür. Osmanlı Devleti, Berlin Anlaşmasınının 62. Maddesine göre, dini inançların himayesi ile yükümlü kılınmıştır. Osmanlı Devleti’nde dini inanç noktasında ayrımcılık anlayışı olmamasına rağmen, Berlin Anlaşması nedeniyle dini

inanç konusunda ayrımcılık yasaklanmıştır. Bununla birlikte azınlıkların himayesine ilişkin hükümler, yeni devletlerin uluslararası camiada tanınmasının koşullarından biri olarak kabul edilmiştir. Yine Berlin Anlaşmasının 43. Maddesine göre,²⁰ dini azınlıkların himayesi devletler hukuku prensibi olarak tanınmıştır. Akabinde 1919 Versay Barış Konferansı'nda ise, azınlık kavramına dair, kültürel kimliğin ön plana çıkarıldığı ilk uluslararası antlaşmalar imzalanmıştır.

1.2.1. Dini Azınlıklar

Tarihte ilk azınlık grupları olarak, dini azınlıklar karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'da, 16. yüzyılda azınlıkların korunması, ancak kral fermanıyla mümkündür. Tarihte Kral fermanıyla dini azınlıkların ilk defa korunması vakası, Fransa'daki Protestanların korunması olarak bilinmektedir. Bu hadise daha sonra, Müslüman, Yahudi ve diğer dini azınlıkların korunmasıyla devam etmiştir.

Fransa'da din savaşları olarak bilinen ve 1562'den 1598 yılına kadar devam eden savaşlar,²¹ Katolikler ve Protestanlar arasında gerçekleşmiştir. Bu süreç içinde en kanlı olay ise, 24 Ağustos 1572'de yaşanan Aziz Bartholomew gecesi olmuştur. Bu savaşlar aynı zamanda, modern Avrupa'nın en ikonik dini şiddet eylemi olan Aziz Bartholomew Günü Katliamı (1572) dahil, korkunç katliam ve suikast olaylarıyla meşhurdur.²² Bartholomew gecesi on bin Protestan'ın Katolikler tarafından öldürülmesi dolayısıyla, Fransa Kralı IV. Henry, Nantes Fermanı'nı çıkarmıştır. 1598'de yayınlanan bu ferman ile Protestanlara birçok hak tanınmıştır.

Tarihte din, Avrupa'daki ayaklanmaların, savaşların ve istikrarsızlığın nedenlerinden biri olmuştur. Çoğulcu ve demokratik toplumlarda ise etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğin korunmasının zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Azınlıkların himayesinin, dini azınlıklarla başlaması nedeniyle, dini azınlıkların, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27.

²⁰ Ayşe Füsün Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, 1993), s. 3.

²¹ Birinci Savaş Mart 1562'den Mart 1563'e kadar sürdü. Eylül 1567'den Mart 1568'e kadar ikincisi; Ağustos 1568'den Ağustos 1570'e kadar üçüncüsü; Ekim 1572'den Temmuz 1573'e kadar dördüncüsü; Mart 1574-Mayıs 1576 arasında beşincisi; Aralık 1576'dan Eylül 1577'ye kadar altıncısı; 1579'dan Kasım 1580'e kadar yedincisi ve Mart 1585'ten Nisan 1598'e kadar sekizincisi olmuştur.

²² Arlette Jouanna, *The Saint Bartholomew's Day Massacre: The Mysteries of a Crime of State* (24 August 1572), Trans. Joseph Bergin, (Manchester: Manchester University Press, 2013)

Maddesi'nin kapsamı içerisinde mütalaa edilmesi gerekmiştir.²³ Bu Sözleşme'nin 27. Maddesi'nde dini azınlıklara yer verilmektedir. Günümüzde ise Avrupa hukukunda din, dil, etnik ve kültürel kimlik, ulusal azınlık statüsüne alınmıştır.

1.2.2. Etnik Azınlıklar

Etnik azınlığın sözlük anlamı, “ana toplumdaki farklı ulusal veya kültürel geleneklere sahip olan bir topluluk içindeki bir grup” olarak geçmektedir. “Ethnos” sözcüğünden türetilen etnik kelimesi, eski Yunanca'da halk anlamına gelmektedir. Bu ifade hala daha kapsamlı ve geçer bir tanıma kavuşmamıştır. Uluslararası hukukta 1950 yılına kadar ırk kelimesi kullanılmıştır. “BM Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu”nda ırk kelimesi, etnik kelimesiyle desteklenerek bu terminoloji uluslararası hukukta yerini almıştır.²⁴

Tarihte azınlık olarak sadece dinsel azınlıklar ön plana çıkarken, toplumun gelişmesiyle birlikte kavram genişlemiş ve etnik gruplar da azınlık sayılmaya başlanmıştır. Allardt bu etnik grupların sahip oldukları kıstasları, aynı kökenden olup aynı kültürel özelliklere sahip olmaları şeklinde değerlendirmiştir.²⁵ Etnik grupların bazı özellikleri belirlenmiş olup, bunlar ortak dil, kültür, tarih vs. olarak görülmektedir.

1.2.3. Dilsel Azınlıklar

Dilsel azınlıkların tarihi evrimi, Avrupa'da on altıncı yüzyılda başlamıştır.²⁶ Dilsel azınlığın ortaya çıkması, din azınlığının doğmasına neden olan reformasyon hareketlerinden sonra olmuştur. 16 ve 17. yüzyıllarda, hem Protestan hem de Roma Katolik kamplarında, İncil'e doğrudan erişim için artan bir istek var olmuş ve bu hareket, İncil'in anadiline, kaçınılmaz olarak başkentin ön diline tercümelerine yol açmıştır.

²³ Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*. s. 54-91.

²⁴ Capotorti, *Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities, The Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities*.

²⁵ Erik Allardt, “Ethnic Mobilization and Minority Resources”, (Universität Helsinki, Institut für vergleichende Soziologie Mariegatan Forschungsnotiz, *Zeitschrift Für Soziologie*, Jg. 10, Heft 4, Oktober 1981), s. 427 – 437.

²⁶ Eduardo Javier Ruiz Vieyetz, “The Protection of Linguistic Minorities: A Historical Approach”, (Bilbao: University of Deusto, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, Vol. 3, No. 1, 2001), s. 5 - 14,

Matbaacılar, standartlaştırılmış dilleri coşkuyla benimsemiştir.²⁷ Örneğin 1445'te Gutenberg, mevcut siyasi gerçeklere rağmen, her tür yazının çok daha hızlı ve daha geniş bir şekilde yayılmasına izin vererek, belirli dillerde iletişimi kolaylaştırmıştır.²⁸ Aslında Katolik - Protestan ayrımı ve daha sonra milliyetçilik hareketleri, buna müteakip Latin dilinin egemenliğine son vermiş, diğer dillerin gelişmesine neden olmuştur. Ardından dilin önemi daha da artmış ve bu süreç, dil haklarının doğmasını sağlamıştır.

Uluslararası hukukta, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi'nde, azınlıkların din ve dil hakları korunmuştur. Bu maddeye göre azınlıklar, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak, ya da kendi dillerini kullanmak hakkından mahrum edilemezler.²⁹ Dil, etnik ve ulusal azınlık, Avrupa hukukunun bir parçasını teşkil etmiştir. Bunun gibi, özellikle FCNM'nde ulusal azınlığın etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğine saygı gösterilmesi ve bunun için uygun koşulların oluşturulması gerektiği değerlendirilmiştir.³⁰

Bununla birlikte, "Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı" bölgesel veya azınlık dillerini şu şekilde tarif etmektedir: "Bu azınlık grubunun, çoğunluğu oluşturan toplumdan kimlik olarak ayrıldıkları özellik dilleridir. Kültürel zenginliğin bir parçası olan dil çeşitliliği, demokratik toplumun vazgeçilmez öğelerinden olup devlet tarafından yasalarla korunması gerekmektedir."³¹ Görüldüğü üzere, dilsel azınlık değerlendirmesi de zaman içinde, etnik ve dinsel azınlıklar alanı kadar itibar görmüştür.

1.2.4. Ulusal Azınlıklar

Azınlıkların türlerini kesin olarak birbirinden ayırmak oldukça zordur. Azınlık teriminin net bir şekilde tanımlanamaması bunu göstermektedir. Etnik, dinsel, dilsel azınlık tanımında olduğu gibi, etnik azınlıklarla ulusal azınlıkların farklılaşmasında da sorunlar ortaya çıkmaktadır. Mesela AB'nin azınlıklar konusundaki antlaşması olan Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Antlaşması'nda da ulusal azınlıklar terimi kullanılmıştır. "Ulusal Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında İnsan Hakları Avrupa Konseyi Parlamenter

²⁷ Sue Wright, "Language and Power: Background to the Debate on Linguistic Rights", (International Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vol. 3, No. 1, 2001), s. 5 – 14.

²⁸ Wright, "Language and Power: Background to the Debate on Linguistic Rights", s. 5.

²⁹ ICCPR, Article 49.

³⁰ Council of Europe, Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg, 1.II.1995

³¹ Council of Europe, European Charter for Regional or Minority Languages, Strasbourg, 5.XI.1992,

Meclisi” tarafından, 1993’te hazırlanan ek protokol önerisinde, ayrıntılı bir tanım yapılmıştır. Buna göre bir grubun ulusal azınlık olması için göstermesi gereken özellikler şunlardır: Ulusal azınlık, bir devletin vatandaşı olup ikamet eden, o devletle sürekli bağları olan, etnik, kültürel, dinsel veya dilsel özellikleri olan; fakat o devletin nüfusu içerisinde sayıca az olan yapıdır.³²

Ulusal azınlıkların ilk kez bir uluslararası güvence ve denetim altına alınması Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yapılan sözleşmeler ve kurulan yapılar ile meydana gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı eski Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti gibi imparatorlukların parçalanmasına, Rusya’nın eski Baltık bölgelerindeki sınırlarının değişmesine ve yeni devletlerin doğmasına neden olmuştur. Yeni oluşan devletlerin sınırları içerisinde başka ülke halklarının azınlık konumuna düşmesi ve azınlıkların başka bir devletin himayesine girmesi neticesinde, azınlıkları güvence altına alma ihtiyacı doğmuştur. Avrupa’da ve özellikle Balkanlarda, ilk kez azınlıklar hakkında uluslararası yasal düzenlemelerin yapılmasına gerek duyulmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti’nin parçalanmasıyla, burada kurulan yeni devletlerin himayesindeki azınlıkların durumu, yeni politikaların oluşturulmasını ve yeni önlemlerin alınmasını zorunlu kılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı’nı sona erdiren Paris Barış Konferansı’nın amacı, savaşın sona ermesinden sonra barışı sağlamaktır. Konferansta devletler tarafından ulaşılan uzlaşmalar, yüzyılda Barış Antlaşması’na şekil vermiş, nihayet antlaşmanın imzalanmasıyla savaş son bulmuştur. Ancak kimileri için “barış”, kimileri için bir “dikte” anlamına gelen anlaşma, nihayet yirmi yıl sonra gerçekleşecek olan İkinci Dünya Savaşı’nın da tohumlarını atmıştır.³³ Versay Barış Antlaşması hem uluslararası bir forum hem de uluslararası bir toplu güvenlik sözleşmesi olarak hizmet verecek olan MC’nin planlanan oluşumunu içermiştir. ABD Başkanı Woodrow Wilson, gelecekteki savaşları önleyeceğine inandığı için, o dönemde MC’nin güçlü bir savunucusu olmuştur.³⁴

Mezkûr sözleşme, 28 Nisan 1919 tarihinde kabul edilerek MC kurulmuştur. Versay Barış Antlaşması’ndan sonra imzalanan antlaşmalar, MC’nin koruması altına alınmıştır. MC

³² Council of Europe, Parliamentary Assembly, Additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights, Recommendation 1201, 1993.

³³ The Treaty of Versailles, "Chateau de Versailles", <http://en.chateauversailles.fr/discover/history/key-dates/treaty-versailles-1919>, Erişim Tarihi 30/10/2019.

³⁴The United State of the State America, The Paris Peace Conference and the Treaty of Versailles. <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/wwi/89875.htm>. Erişim Tarihi 30/10/2019.

sisteminin getirdiği 2 önemli yenilik vardı; bunlar, azınlıklar için ilk kez bir uluslararası güvence ve denetim olması ve ilk kez bir yargı kuruluşunun konuyla ilgilenmesidir.³⁵

İşte bu dönemde Wilson ilkeleri doğmuştur. ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918 günü ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada 14 ilkeden bahsetmiştir. ABD'nin oluşturmak istediği dünya sistemi hakkındaki görüşlerini ifade etmiş ve ilk kez burada savaştan çıkmış olan dünya için, kendi kaderini tayin etme hakkı önemli bir amaç olarak belirtilmiştir. ABD Başkanı Wilson, azınlık sorunlarını incelemek için çok önemli bir çalışma olan "Inquiry" araştırma çalışmasını başlatmıştır.³⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası toplumda kendi kaderini tayin hakkının geliştirilmesi, BM'in başlıca hedeflerinden biri haline gelmiştir. BM'nin selefi MC de bu ilkeyi kabul etmiş, nihayet bu mesele 14 Aralık 1960 yılında BM'de tam anlamına kavuşup en açık ifadesini ve doğruluğunu kazanmıştır.³⁷

1.3. Azınlıkların Uluslararası Alanda Korunması ve Uluslararası Kuruluşlar

Çağımızda azınlık sorunlarının, sadece bölgesel değil, uluslararası istikrarı da etkilemesi nedeniyle, bu konu uluslararası bir boyut kazanmış ve uluslararası bir sorun olarak ele alınması ihtiyacı doğmuştur. Özellikle iki büyük dünya savaşından sonra çağın değişen konjonktürleri, sık sık değişen sınırlar ve küçük egemen devletlerin doğması nedeniyle, insan hakları ve özellikle azınlık haklarının korunması bir gereklilik haline gelmiştir. 21. yüzyılda ve özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, dünyada ilk kez tam bir uluslararası örgütlenme başlamıştır. Daha iyi bir dünya düzeni için, insan hakları ve özellikle azınlık hakları koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Bu şekilde 1945 yılında, San Francisco'da BM anlaşması imzalanmış ve 1945'de yürürlüğe girmiştir. Antlaşmanın nedeni ve amacı konusunda, giriş bölümünde; dünyayı iki kere saran dünya savaşlarının tekrarlanmaması, insanların ve ulusların eşit haklara sahip olması, saygı ve adaletin sürdürülebileceği şartların oluşturulması, aynı zamanda sosyal ilerlemeyi, özgürlüğü ve daha iyi yaşam standartlarını teşvik etmek gibi amaçlardan bahsedilmiştir.³⁸

³⁵ Department of State, The Paris Peace Conference and the Treaty of Versailles s. 126.

³⁶ Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 123.

³⁷ The United Nations (UN), Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, UN 1514 (V), (14 Aralık 1960).

³⁸ The United Nations (UN), Charter of the United Nations(26 June 1945).

Örgütün amaçları arasında, azınlık haklarına dair şu şekilde atıflar yapılmıştır. Anlaşmanın 1. Maddesinin 3. Fıkrasında, ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı yapılmaksızın, herkesin uluslararası sorunların çözümünde yer alması ve herkes için insan haklarına saygının teşvik edilmesi belirtilmiştir. Hakeza, 13. Maddede de ekonomik, sosyal, kültürel, eğitimsel ve sağlık alanlarında uluslararası iş birliğinin teşvik edilmesinden sonra, ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı olmaksızın, herkes için insan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekleştirilmesine yardımcı olmak amacıyla çalışmaların başlatılmasına dair tavsiyelerde bulunulmuştur.

Benzer şekilde 55. Maddede, uluslararası ekonomi ve sosyal iş birliği konusunda, halkların kendi kaderini tayin etme ilkesine saygıya dayalı, uluslararası barış, istikrar ve refah koşullarının oluşturulması amacıyla, ayrım olmaksızın herkes için insan haklarına saygı ve bunlara uyulmasına yardımcı olmaktan bahsedilmektedir. 56. Madde ise 55. Maddede belirtilen amaçlara ulaşmak için tüm üyeler, yani bütün üye devletler, Örgüt ile iş birliği içinde, ortak ve ayrı eylemlerde bulunma sözü vermişlerdir. 62. Maddeye göz atıldığında, bu maddenin, Ekonomik ve Sosyal Konsey ile ilgili olduğu, uluslararası birçok alanda çalışmalar ve raporlar yapabileceği ve bu tür konularda tavsiyelerde bulunabileceği göze çarpmaktadır.

1.3.1. Birleşmiş Milletlerde Azınlıklara İlişkin Düzenlemeler

BM Antlaşmasında insan hakları konusunda net bir açıklama olmaması nedeniyle, Ekonomik ve Sosyal Konseye bağlı olarak, konuyla ilgili çalışmalar yapmak üzere İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. BM İnsan Hakları Komisyonu, 16 Şubat 1946 tarihinde kurulmuştur. BM'nin insan hakları konularıyla ilgilenen ve insan hakları politikasını belirleyen ana yardımcı kuruluşudur. Komisyon, son toplantısını 27 Mart 2006 tarihinde yapmıştır. Komisyonun çalışmaları, 2006 yılında kurulan BM İnsan Hakları Konseyi tarafından sürdürülmektedir.

1.3.1.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanmış ve BM Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948'de kabul edilmiştir. Bu Antlaşmanın, dünyanın her yerinde insan haklarının temelini oluşturması öngörülmüştür. Yine de BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, azınlık haklarına yönelik herhangi bir referans

içermemektedir. Bu Bildiriye, 48 ülke kabul oyu kullanmış, ancak 8 ülke çekimser kalmış, hiçbir karşı oy çıkmadan kabul görmüştür. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi bugün BM'ye üye 193 ülkenin tümü tarafından imzalanmıştır.³⁹

Benzer şekilde, 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde⁴⁰ de azınlıkların korunmasına yönelik herhangi bir hüküm yer almamıştır. Fakat MC çerçevesinde, azınlıklara ilişkin antlaşmalar imzalanmıştır. O dönemin Nazi Almanyası, Polonya'daki Alman azınlığın haklarının çiğnenmesini gerekçe göstererek, bu anlaşmaları kendi yayılcı politikalarına alet etmiştir. Bu durum sonraki dönemde yapılan anlaşmalarda, azınlık haklarının doğrudan olmasa da dolaylı yoldan daha çok insan hakları çerçevesine alınması ve grup hakları olarak değil de bireysel haklar olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Bireysel haklar ifadesiyle, herkesin eşit haklara sahip olup ayrımcılığa tabi tutulmayacağı kastedilmiş ve ayrımcılık ilkesinden hareketle, azınlıkların bireysel haklarının korunması amaçlanmıştır. Böylelikle birey, artık uluslararası hukukun bir süjesi haline gelmiştir.⁴¹

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde, İnsan hakları kapsamında ele alınan azınlıklara, Bildirge'nin 1. Maddesinde tüm insanların eşit olduğu konusunda "eşitlik" prensibine vurgu yapılmıştır. Bunun gibi, Bildirge'nin 2. Maddesinde "ayrımcılık" konusuna vurgu vardır. Yine Bildirge'nin 26. Maddesinde eğitim hakları konusu, 27. Maddesinde de kültürel haklar ele alınmıştır.

1.3.1.2. Soykırımın (Genosit) Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmesi

Soykırım, uluslararası hukuka göre ilk kez 1946'da BM Genel Kurulu (A/RES/96-I) tarafından suç olarak kabul edildi. Bu anlaşma, BM Genel Kurulu tarafından 9 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen "Soykırımın (Genosit) Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmesi ile suç olarak kodlanmıştır. Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme (Soykırım Sözleşmesi), soykırım suçunu ilk kez kanunlaştıran uluslararası hukuk belgesidir. Soykırım Sözleşmesi, uluslararası toplumun

³⁹ The Danish Institute for Human Rights, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi.

<https://sdg.humanrights.dk/en/instrument/signees/24>. Erişim Tarihi 15/12/2019.

⁴⁰ The United Nations (UN), Universal Declaration of Human Right , General Assembly resolution 217 A, 10 December 1948)

⁴¹ Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınevi, 1986), s.85.

İkinci Dünya Savaşı sırasında işlenen zulümlerden sonra 'bir daha asla' taahhüdünü ifade ediyordu.⁴²

"Soykırım" kelimesi ilk olarak Polonyalı avukat Raphaël Lemkin tarafından 1944 yılında "İşgal Altındaki Avrupa'da Eksen Kuralı" adlı kitabında kullanıldı. Yunanca ırk veya kabile anlamına gelen genos ön ekinden ve öldürme anlamına gelen Latince cide son ekinden oluşur.⁴³ Aslında terim Holokost sırasında Yahudi halkının sistematik olarak öldürülmesine yönelik Nazi politikalarına yanıt olarak, Raphaël Lemkin tarafından geliştirilmiş ve soykırımın uluslararası bir suç olarak tanınması ve yasalaştırılması kampanyasına öncülük etmiştir.

Anlaşma, soykırımı uluslararası suç saydığı gibi, 2. Maddesinde, "ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir gruba karşı kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen fiillerin soykırım suçunu oluşturduğunu" bir gruba mensup olanların öldürülmesi, bedensel veya zihinsel olarak zarar verilmesi ve doğumların önlenmesi soykırım fiilleri kapsamında değerlendirilmiştir.⁴⁴ Sözleşmeye taraf Devletler soykırım suçunu önlemek ve cezalandırmak için önlemler alma yükümlülüğü altına girmiştir. Buna bağlı olarak devletler ilgili yasaları çıkarmak zorundadırlar. Bu yükümlülük, uluslararası teamül hukukunun normları olarak kabul edilmiş ve bu nedenle Soykırım Sözleşmesi'ni onaylamış olsun ya da olmasın tüm Devletleri bağlayıcı niteliktedir.

Soykırım Sözleşmesi uluslararası insan hakları ve uluslararası ceza hukukunun gelişimine yönelik çok önemli bir adım olmuştur.

Soykırım Sözleşmesi 152 Devlet tarafından onaylanmış veya kabul edilmiştir.⁴⁵ (Temmuz 2019 itibarıyla).

1.3.1.3. Her Türlü Irksal Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme

Bu Sözleşme, BM tarafından 21 Aralık 1965'te kabul edilmiştir. Azınlık hakları bu Sözleşme'nin 1. Maddesi'ne göre "ırk ayrımcılığı" terimiyle ifade edilmiş, yaşamın her alanında ırk, renk, soy, ulusal veya etnik kökene dayanarak herhangi bir ayırma, dışlama,

⁴² The United Nations(UN), Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide-convention.shtml>, Erişim Tarihi 10/04/2018.

⁴³ The United Nations(UN), Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect.

⁴⁴ The United Nations(UN), Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (12 January 1951).

⁴⁵ The United Nations(UN), Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect.

kısıtlama veya ayrıcalık yapılmadan, insan hakları ve temel özgürlüklerin eşit ölçüde tanınmasını ifade etmiştir. Sözleşmenin 18. Maddesi din hakkını, 19. Maddesi fikir ve ifade özgürlüğü hakkını, 20. Maddesi barışçıl toplanma ve dernekleşme hakkını, 26. Maddesi eğitim hakkını ve 27. Maddesi, toplumun kültürel yaşantısına katılma hakkını koruma altına almıştır.

Sözleşme'nin denetim organı, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesidir. Bu Sözleşmenin devletler tarafından uygulanmasının denetimi, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi tarafından yapılmaktadır. Devletler belirli sürelerde bu Komiteye yazılı ve sözlü olarak raporlar sunmaktadır. Bu çerçevedeki şikayetler de aynı şekilde bu Komiteye yapılmaktadır.

1.3.1.4. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

16 Aralık 1966'da kabul edilen ve imzaya açılan ikiz antlaşmalardan biri olan ICCPR, doğrudan azınlıklara atıfta bulunan ilk önemli belgedir. Antlaşma 167 devlet tarafından onaylanmıştır.⁴⁶

Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 26. Maddesi, hukuk önünde herkesin eşit olduğunu ve ayrımcılığa tabii tutulamayacağını belirtmiştir. Ayrıca, herkese ayrımcılığa karşı eşit koruma sağlama hakkı tanır. Bu Sözleşme'nin, Azınlıkların korunmasına ilişkin 27. Maddesinde, dini, dilsel ve etnik azınlıkların, kültür, din ve dillerinden hoşnut olma hakkı tanınmıştır.⁴⁷ Bu maddeler üzerinden, azınlıkların haklarının korunmasına yönelik adımların atılması öngörülmüştür. Yine bu Maddede, “azınlığa mensup bulunan kişiler” den, yani grup haklarından ziyade bireysel haklardan bahsedilmektedir.

Bu sözleşmelerde azınlıkların statüsünün tam olarak belirtilmemesi, onların tanınırlığını daha çok devletlerin iradesine bırakmıştır. Mesela Fransa, ICCPR'nin 40. Maddesine göre İnsan Hakları Komitesini sunduğu ilk raporlarında ülkesinde azınlıkların olmadığını belirtmiş ve “Kamu hukukunun temel ilkeleri, menşe, ırk veya din temelinde vatandaşlar arasındaki ayrımı yasaklamasından ötürü, Fransa'nın azınlık olmayan bir ülke olduğu Fransa tarafından yapılan bildirimde belirtildiği üzere, 27. Madde, Fransa

⁴⁶ UN International Covenant on Civil and Political Rights.

⁴⁷ ICCPR, Article 27.

Cumhuriyetinde uygulanamaz” şeklinde bir uygulamaya gitmiştir. Ayrıca, daha sonraki yıllarda da 1992’de imzalanan Azınlıklara İlişkin Çerçeve Antlaşması’nı da imzalamamıştır.⁴⁸ Türkiye Sözleşme’yi 15 Ağustos 2000 tarihinde kabul etmiş olmakla birlikte 27. Maddesinin uygulama hakkını saklı tutmuştur.

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin, imzalanan devletler tarafından uygulanmasının denetimi, İnsan Hakları Komitesi tarafından yapılmaktadır. Devletler belirli sürelerde bu Komiteye yazılı ve sözlü olarak raporlar sunmaktadır. Bu çerçevedeki şikayetler de aynı şekilde bu Komiteye yapılmaktadır.

1.3.1.5. Uluslararası Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi

16 Aralık 1966 tarihinde “Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi” çerçevesinde, “Uluslararası Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi”, her ikisi de aynı gün kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin birinci bölümünde “halkların kendi kaderlerini tayin” hakkından söz edilmekle birlikte, ikinci bölümde sözleşmenin iç hukukta uygulanmasının yanı sıra, ayrımcılık yasağı ve cinsiyet eşitliği içeren genel hükümler yer almaktadır. Antlaşma 71 ülke tarafından imzalanmış, 171 devlet tarafından onaylanmıştır.⁴⁹

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin (ICESCR) denetim organı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesidir. Bu Sözleşmenin devletler tarafından uygulanmasının denetimi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından yapılmaktadır. Devletler belirli sürelerde bu Komiteye yazılı ve sözlü olarak raporlar sunmaktadır. Bu çerçevedeki şikayetler de aynı şekilde bu Komiteye yapılmaktadır.

⁴⁸ Human Rights Community, Consideration of Reports submitted by States Parties under Article 40 of the Covenant, CCPR/C/46/Add.2(1987),France, (26 Aug. 1987), s.540.

⁴⁹ The United Nations (UN), International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights(ICESCR), Resolution 2200A (XXI), (16 December 1966).

1.3.1.6. Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildirge

25 Kasım 1981 tarihinde kabul edilen “Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildirge”⁵⁰, BM Şartı’nın temel ilkelerinden biri olan ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımcılığı yapılmaksızın, herkesin insan haklarına her yerde saygı gösterilmesini sağlamaya dayanmaktadır. Anlaşmanın giriş bölümünde, düşünce, vicdan, din ve her türlü inanç özgürlüğünü doğrudan veya dolaylı olarak ihlal etmenin önüne geçilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu konunun bilhassa farklı devletlerin içişlerine yabancı müdahalesi olarak kullanıldığı ve uluslar arasındaki nefretin ortaya çıktığı yerlerde savaşları ve insanlığa dair büyük acıları beraberinde getirdiği dikkate alınmıştır.

Mezkûr anlaşmanın 1. Maddesinde, düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne vurgu yapılmıştır. Anlaşmanın 2. Maddesinde ise, ayrımcılık yasağına atıfta bulunulmuştur.⁵¹ Bu noktada bu bildirge, tarihte yaşanan din bazlı savaşları da hesaba katmış ve bu olayların tekrarlanmaması için bir nevi önlem alınmasını öngörmüştür. Fakat günümüzde de dünyada görülen birçok çatışmanın ve dinin siyasal bir ideoloji olmasının önüne geçememiştir.

1.3.1.7. Ulusal veya Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Ait Olan Kişilerin Hakları Bildirgesi

BM Şartları’nda deklare edildiği üzere, BM’in temel hedeflerinden biri, ayırım yapılmaksızın insan haklarına saygıyı teşvik etmektir. Yine bu çerçevede, ulusal veya etnik, dini ve dilsel azınlıklara mensup kişilerin hakları konusunda, uluslararası insan hakları belgelerinin daha etkili bir şekilde uygulanmasının sağlanması ihtiyacı doğrultusunda, 18 Aralık 1992 tarihinde, Ulusal veya Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Ait Olan Kişilerin Hakları Bildirgesi kabul edilmiştir.⁵²

⁵⁰ The United Nations (UN), Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief, General Assembly Resolution 36/55, (25 November 1981).

⁵¹ UN Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief, Article 1 and Article 2.

⁵² The United Nation (UN), Declaration of the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities , Resolution 47/135, (18 December 1992).

Bu konuda BM Özel Raportörü Francesco Capotorti, azınlıklara yönelik ayrımcılıkla ilgili önde gelen araştırmalarını 1978 yılında tamamlamıştır.⁵³ Özel Raportör Francesco Capotorti'nin hazırladığı raporun ardından, Alt Komisyon, Azınlık Hakları Bildirgesi hazırlamayı önermiştir. Akabinde, 1979 yılında, Yugoslavya tarafından BM İnsan Hakları Komisyonu'na bir Taslak Bildiri sunulmuştur. Ayrımcılığı Önleme ve Azınlıkları Koruma Alt Komisyonu, Genel Kurulun Azınlık Hakları ve Yugoslavya'nın sunduğu taslaklara dayanarak, 1978, 1979, 1980, 1981 ve 1982, yılındaki Önergelerinin ardından İnsan Hakları Komitesi kırkıncı oturumunda, ilgili tüm belgeleri dikkate alarak Yugoslavya tarafından önerilen gözden geçirilmiş taslak bildirgeyi değerlendirmeye devam etmek için bir çalışma grubu oluşturmaya karar verir. 1979'dan beri Komite Taslak Bildirisi, Komite yıllık oturumları sırasında toplanan açık bir çalışma grubunda değerlendirilmiş⁵⁴ ve Yugoslav taslağı, 1983⁵⁵ yılında gözden geçirilerek temel çalışma Taslağı halini almıştır.

Bu Bildiri ilk olarak 1992 yılında Ulusal veya Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Ait Olan Kişilerin Hakları Bildirgesi adı altında, Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir. Fakat oldukça ironik olan, bu Bildiri'nin Yugoslavya'nın 1978'de sunduğu bir önergeden kaynaklanıyor olması ve Yugoslavya'nın azınlık sorunları ve etnik huzursuzluk nedeniyle çözülmekte olduğu bir dönemde kabul edilmiş olmasıdır.

Bu Bildirge'nin uygulanmasını teşvik etmek amacıyla, İnsan Hakları Komitesi tarafından, 21 Nisan 2005 tarihinde, 2005/79 sayılı karar ile Özel Raportör makamı oluşturulmuştur. Azınlık sorunları ile ilgili bu konunun oluşturulması, önemli bir başka adımdır.

Genel Kurul tarafından onaylanan 2005 Dünya Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi sonuç belgesinin amacı konusunda, Özel Raportör Ms. Rita Izsák-Ndiaye, azınlıklarla ilgili, etnik, dini ve dilsel azınlık haklarının geliştirilmesinin ve korunmasının, siyasi ve toplumsal istikrarın sağlanmasını kolaylaştırdığı, barış ve kültürel çeşitliliği ve toplum mirasını zenginleştirdiğini ifade etmiştir.⁵⁶ Özel raportör, görevi dahilinde devletlere

⁵³ Capotorti, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*.

⁵⁴ Hurst Hannum, "Contemporary Developments in the International Protection of the Rights of Minorities", *Notre Dame Law Review*. 1461, Vol. 66, Article 12, (April 2014), s. 60.

⁵⁵ UN Commission on Human Rights, Rights of persons belonging to national, ethnic, religious and linguistic minorities., *E/CN.4/RES/1983/53*, (10 March 1983).

⁵⁶ UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Special Rapporteur on minority issues mandate.

çeşitli ziyaretler yapmaktadır. Bu ziyaretlerde, resmi hükümet görevlileri, hükümetler arası ve sivil toplum kuruluşlarıyla, azınlık haklarının sağlanması ve uygulanması konusunda bilgi alışverişinde bulunmaktadır. Aynı zamanda, bu devletlere ve kurumlara sunduğu tavsiyeleri de içeren bir rapor hazırlamakta ve bu şekilde azınlık haklarının gözlemciliğini yapmaktadır.

1.3.2. Avrupa Konseyi ve Azınlıklara İlişkin Düzenlemeler

Yüzyıllar boyunca savaşlar ve yıkımlar neticesinde büyük kayıplar yaşayan Avrupa, tekrar çatışmaların yaşanmaması ve uzlaşma sağlanması için önemli çalışmalar başlatmıştır. Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının ardından, azınlıkların korunması, demokrasi ilkeleri, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü, en önemli ilgi noktaları haline gelmiştir. 1949'da kurulan Avrupa Konseyi'nin⁵⁷ kuruluş amacı, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi ilkelerini korumak ve güçlendirmek; azınlıklar, ırkçılık, hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma, Avrupa kültürel benliğinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmak gibi başlıklar etrafında özetlenebilir.

1990 yılına kadar azınlıklar hakkında kesin olmayan girişimler izole edilmiştir. 1990'dan bu yana dünyada dengelerin değişmesi, Soğuk Savaşın sona ermesi, SSCB ve Yugoslavya gibi büyük devletlerin dağılması, azınlık haklarının önemini gündeme getirmiş ve bu konunun yeterince üzerinde durulmadığı göze çarpmıştır. Bununla birlikte, alınan önlemler ve yapılan çalışmalar, azınlıkların korunmasına yeterli olmadığından, Oran'a göre azınlık haklarının korunması konusunda, devletlerin pozitif yükümlülük üstlenmesi gerektiği görüşünün artarak benimsenmesine yol açmıştır.⁵⁸

Buna müteakip Avrupa'da insan hakları ve azınlık haklarını koruma altına alma amaçlı kabul edilen dört antlaşma şunlardır:⁵⁹

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/SRMinorities/Pages/SRminorityissuesIndex.aspx>. Erişim Tarihi 12/08/2019.

⁵⁷ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *The Protection of Minorities, Science and Technique of Democracy*, CDL-STD(1994)009, No. 9, (Strasbourg, 1994).

⁵⁸ Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar Kavramları, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. (İstanbul: İletişim yayınları., 2018), s. 23.

⁵⁹ The Council of Europe (CoE), Factsheet on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 2016. <http://www.coe.int/en/web/minorities/fcnm-factsheet>. Erişim Tarihi 05/12/2016.

- Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme
- Avrupa Sosyal Şartı
- Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı

Bu belgelere ek olarak, Avrupa Konseyi'nin Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, ayrımcılığa karşı mücadelede önemli bir katkı sağlamaktadır.

1.3.2.1. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak bilinen bu Sözleşme, 1950 yılında Roma'da imzaya açılmıştır. Avrupa'da İnsan haklarının temel taşı oluşturmakla birlikte, antlaşmanın giriş bölümünde “BM Genel Kurulu tarafından 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin açıkladığı hakların, evrensel olarak tanınmalarını ve uygulanmalarını sağlamayı”⁶⁰ ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde belirtilen bazı haklara etki eden ve bunları bağlayan ilk enstrüman olduğu belirtilmiştir.⁶¹ Bu sözleşmenin en bağlayıcı etkisi, sözleşmenin ikinci bölümünde yer alan 19. Maddede belirtildiği üzere, İnsan Hakları Mahkemesinin kurulmasıdır. Uluslararası bir örgüt olan Avrupa Konseyi'nin asıl ilgi alanı, birey ve onun mutluluğudur. Bu meyanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa Konseyi bunu somutlaştırmıştır. Bu antlaşma ile “birey”, tarihte ilk defa uluslararası hukuk süjesi haline gelmiştir.⁶²

Bu Sözleşme'nin 14. Maddesi azınlıklar açısından oldukça önemlidir. Bu Madde ile din, dil, renk gibi sebeplerle insanlar arasında ayırım gözetilmesi yasaklanmıştır. Bunun dışında azınlıklarla ilgili bir hüküm bulunmamaktadır.

⁶⁰ The Council of Europe (CoE), *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR)*, (Rome, 4.XI.1950). http://www.echr.coe.int/pages/home.aspx?p=basictexts#n1359128122487_pointer. Erişim Tarihi 05/12/2016.

⁶¹ European Convention on Human Rights.

⁶² Nesrin Demir, “Avrupa Konseyi Sözleşme ve Şartlarının AB Kopenhag Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, (2006), s. 157 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/556977>. Erişim 05/05/2017.

1.3.2.2. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi

Bu Sözleşme 01.02.1995 tarihinde imzaya açılmış ve 01.02.1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin amacı giriş kısmında şu şekilde vurgulanmıştır; “devletlerin ülke bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine saygı gösterilerek, ulusal azınlıkların ve ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarının ve özgürlüklerinin etkili biçimde korunmasıdır.” Ancak Konsey azınlıkların korunmasının, insan haklarının evrensel korunmasının bir parçası olduğu ilkesine bağlı kalarak hareket etmektedir.

Çerçeve niteliğinde olan bu Sözleşme, devletlerin ancak iç yasal düzenlemeler yaparak uygun hükümet politikaları aracılığıyla uygulanabilir. Çerçeve Sözleşme'nin 1. Maddesi, ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunmasının, insan haklarının uluslararası statüde korunmasının ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu ve bu yönüyle, uluslararası iş birliği alanı içinde olduğunu belirtmiştir.⁶³ BM Şartı'nın 1. Maddesinin 2 ve 3. Fıkralarında, insan haklarının korunması gibi, azınlıkların da korunması ve uluslararası alanda halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine hassasiyetle durulmuş olup, dünya barışını tehlikeye düşürecek bir durumda her ne kadar 1. Maddenin 7. Fıkrası BM'e herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi, üyeleri de bu türden konuları, işbu anlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz. Ancak bu ilke, VII. Bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.⁶⁴

Şu anda Çerçeve Anlaşması'na taraf, Avrupa Konseyi üyesi olan 39 devlet vardır. Son onaylama, 2006'da Karadağ'ın Sözleşme'ye taraf olmasıyla gerçekleşmiştir. Çerçeve Sözleşmesinin uygulanmasının Danışma Komitesi tarafından izlendiği 39 devlete ek olarak, BM Kosova Geçici Yönetimi (UNMIK) ile Avrupa Konseyi arasında imzalanan 2004 Anlaşması ile, Kosova uygun bir izleme düzenlemesine tabidir. Avrupa Konseyi'ne üye 8 ülke, Çerçeve Sözleşme'ye taraf değildir. Belçika, Lüksemburg, Yunanistan ve İzlanda, Çerçeve Anlaşması'nı imzalamış ve bu nedenle Çerçeve Sözleşmesi'nin amaç

⁶³ The Council of Europe (CoE), Framework Convention for the Protection of National Minorities (FCNM), *ETS No. 157*, (Strasbourg, 01.02.1995). <https://www.coe.int/en/web/conventions/cets-number/-/abridged-title-known?module=treaty-detail&treatynum=157>. Erişim Tarihi 05/12/2016.

⁶⁴ BM Şartı'nın Madde 2, Fıkra 7.

ve hedefleri doğrultusunda hareket etmeyi taahhüt etmişlerdir.⁶⁵ Fakat Andorra, Fransa, Monako ve Türkiye, anlaşmayı imzalamamış veya onaylamamıştır.⁶⁶

Avrupa Konseyi'nin eylemleri arasında, hükümetler arası iş birliği kurarak azınlık hakları konusunda standart belirleme aracılığıyla demokratik istikrarın geliştirilmesi vardır. Ayrıca bu çalışmaların pekiştirilmesine yönelik faaliyetler ve bunun yanı sıra, sivil toplumda güven artırıcı önlemler yer almaktadır.⁶⁷

Ulusal azınlıkların haklarının korunmasına ilişkin ilk yasal bağlayıcılık hükmü olan bu Sözleşme'nin amacı, devletlerin saygı göstermeyi taahhüt edecekleri yasal ilkeleri belirlemektir. Konsey, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı tarafından kabul edilen siyasi taahhütler için, mümkün olan en fazla yasal zorunluluk haline getirilmek üzere Viyana Bildirgesi'nin çağrısını (Ek II) yürürlüğe koymuştur.⁶⁸ Fakat bu Antlaşmanın hiç bir hükmü, devletlerin içişlerine müdahale yetkisi vermez. Ancak Antlaşmanın VII. Bölümüne göre de zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.⁶⁹ Antlaşmanın VII. Bölümünde bulunan 42. Madde ile, uluslararası barışın ve güvenliğin korunması amacıyla abluka tedbirleri ve BM üyelerinin hava, deniz veya kara kuvvetleri tarafından yapılacak başka hareketler dâhil olmak üzere, her türlü insani müdahalenin yolu açılmaktadır.

Diğer Antlaşmalarda olduğu gibi bu antlaşmada da aynı yol takip edilmiş olup, grup hakları değil de bireysel haklar yaklaşımı sergilenmiştir. Antlaşmanın 3. Maddesi ikinci paragraftaki vurgu, bireysel olarak ve diğerleriyle topluluk içinde haklarını kullanabilen ulusal azınlıklara mensup kişilerin korunması üzerine yapılmıştır.⁷⁰ Sözleşme bireylere, ulusal bir azınlık mağduru olarak muamele görmek isteyip istemedikleri konusunda kendileri karar verme yetkisi sağlamış, fakat grup olarak tanınması devlete bırakılmıştır.

Öte yandan, Çerçeve Sözleşmesinde dikkat çeken bir diğer husus ise, ulusal bir azınlığa mensup kişinin tanımının yapılmamasıdır. Avrupa Konseyi 2016 yılında yayınladığı

⁶⁵ Vienna Convention on the Law of Treaties, Treaty Series, vol. 1155, (23 May 1969), Madde 18. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf. Erişim Tarihi 08/04/2017.

⁶⁶ The Council of Europe (CoE), Thematic commentary No.4 The scope of application of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, (Strasbourg: CoE, 2016). <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a8fe8>. Erişim Tarihi 05/12/2016.

⁶⁷ CoE, Factsheet on the Framework Convention for the Protection of National Minorities.

⁶⁸ Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report, Madde 10,

⁶⁹ BM Antlaşması Madde 2 ve 7, s. 6

⁷⁰ BM Antlaşması, Madde 2 ve 7, s. 6

Tematik Yorumunda (Commentary), Çerçeve Sözleşme'nin amacının, ulusal azınlıkların korunmasının istikrar, demokratik, güvenlik ve barış için esas olduğu ilkesine dayandığını ve ana amacının etnik gruplar arası gerilimlerin önlenmesi, açık ve kapsayıcı toplumlarda diyalogun geliştirilmesi olduğu belirtilmektedir. Çerçeve Sözleşmesinde yalnızca bireyler ya da belirli gruplar değil, toplumun ele alındığının da altı çizilmektedir. “Kimin” korunması gerektiğini sormak yerine, azınlık haklarını korumak suretiyle çeşitliliği en verimli şekilde yönetmek için “ne” diye sorulmaktadır. Bu nedenle, Sözleşme “ulusal bir azınlığa mensup kişi” teriminin bir tanımını içermediğini belirtmektedir.⁷¹

Yine, Çerçeve Sözleşmesinde “azınlık” kavramının tanımının yapılmasından kaçınıldığı gibi, “ulusal azınlık” kavramının tanımının da bulunmadığını belirtmek gerekir. Bunun nedeni ise açıklayıcı raporda şöyle belirtilmiştir: “Bu aşamada, tüm Avrupa Konseyi üye devletlerinin genel desteğini elde edebilecek bir tanıma ulaşmanın imkânsız olduğuna inanılarak, pragmatik bir yaklaşım benimsemeye karar verilmiştir.” Bu nedenle, Çerçeve Sözleşmesini imzalayan devletler, kendi bölgelerinde hangi grupların Sözleşmenin kapsamına gireceğini değerlendirecek yetkiye sahiptir.

Sözleşmenin 24 ve 26. Maddeleri, Sözleşmenin izleme mekanizmasını ortaya koymaktadır. Esasen devletler, inceleme için periyodik olarak raporlar göndermekle yükümlüdürler. Raporları incelemekle ilgili nihai sorumluluk, o zaman Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine ait olmakla birlikte, uzmanlardan oluşan bir Danışma Komitesi Bakanlar Komitesine yardımcı olmaktadır. Bu yapıda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin aksine, bireysel şikayetlere izin veren herhangi bir prosedür bulunmamaktadır. STK'ların hem uygulama hem de izleme sürecine katılımları, Sözleşme ilkelerinin tam olarak yerine getirilmesi, Sözleşmenin tam olarak uygulanması ve izlenmesi için gereklidir.⁷²

⁷¹ The Council of Europe (CoE), Thematic commentary No. 4, The scope of application of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, (Strasbourg: CoE, 2016) <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a8fe8>. Erişim Tarihi 05/12/2016.

⁷² The Council of Europe (CoE), *Framework Convention for the Protection of National Minorities*, Pamphlet No. 8, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/GuideMinorities8en.pdf>. Erişim Tarihi 14/09/2018.

1.3.2.3. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ekonomik ve sosyal haklar alanındaki karşılığı olmakla birlikte, çeşitli sosyal ve ekonomik hakları garanti eden bir muhteviyata sahiptir. 18 Ekim 1961 tarihinde imzaya açılan bir Avrupa Konseyi anlaşmasıdır.

Bu antlaşmanın sağladığı haklardan bazıları şöyledir: Önsöz kısmında, sosyal haklardan yararlanma, ırk, renk veya din temelinde ayırım gözetilmeksizin güvence altına alınması ifade edilmektedir. 8. Madde, çalışan kadınların haklarının korunmasını garanti etmektedir. 15. Madde engellilerin, mesleki eğitim, rehabilitasyon ve sosyal olarak yeniden yerleşim hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. 4. Madde, erkekler ve kadınlar arasında eşit değerdeki iş için, eşit ücret ilkesini garanti etmektedir.

Avrupa Sosyal Şartı, I. Bölümünde, tarafların uygun tüm araçlarla izlemeyi taahhüt ettikleri bir sosyal politika çerçevesinde tanımlanan, temel sosyal ve ekonomik hakların ayırım gözetilmeksizin kullanılmasını garanti etmektedir. II. Bölümde ise güvence altına alınan haklardan çalışma hakkı, örgütlenme hakkı, toplu sözleşme hakkı, göçmen işçiler ve aileleri için koruma ve yardım hakkı özellikle önemli görülmektedir.⁷³

1.3.2.4. Avrupa Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Şartı

Bu anlaşma, Avrupa Konseyi tarafından, 25 Haziran 1992 tarihinde bir sözleşme olarak kabul edilmiş ve imzaya açılmıştır. Strasbourg'da 5 Kasım 1992'de imzaya açılmış ve 1 Mart 1998'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye göre bölgesel veya azınlık dilleri, Avrupa'daki kültürel mirasın bir parçasıdır; bunların korunması ve geliştirilmesi, demokrasiye ve kültürel çeşitliliğe dayalı bir Avrupa'nın inşasına katkıda bulunmaktadır.

Bu Şartın 1. Maddesi, bölgesel veya azınlık dillerini,⁷⁴ bir devlette sayıca az olan grup tarafından geleneksel olarak kullanılan, o devletin resmi dillerinden farklılık gösteren bir dil olarak tarif etmiştir.

Yukarıda görüldüğü üzere her ne kadar İnsan Hakları Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi dil azınlığından bahsetmekte ise de bu Şartta dil üzerinden azınlık kavramı

⁷³ The Council of Europe (CoE), *European Social Charter*, ETS No. 035, (Strasbourg:CoE, 18.10.1961)

⁷⁴ The Council of Europe (CoE), *European Charter for Regional or Minority Languages*, (Strasbourg, 5.XI.1992)

kullanılmasından çekinilmiştir. Bildirgede dil kavramı subjektif şekilde tanımlanmış ve her insanın kendi dilini kullanma hakkından bahsedilmiştir. Fakat bildirgede, dil temelinde azınlık kavramının tanımlanmasından kaçınılmıştır.⁷⁵

1.3.3. Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı ve Azınlıklara İlişkin Düzenlemeler

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Soğuk Savaş döneminde, 1970’li yılların başında, “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı” (AGİK) ismi altında, doğu ile batı arasında çok taraflı bir forum olarak, Avrupa’nın güvenliği, istikrarı sağlamak ve bölünmüşlüğüne son vermek amacıyla başlamıştır. Art arda yapılan konferanslardan sonra, nihayet 1 Ağustos 1975’te **Helsinki Nihai Senedi** imzalanmıştır.

Helsinki Nihai Senedi’nde, güvenliğin, siyasi-askeri, insani ve ekonomi-çevre olmak üzere, birbiriyle bağlantılı üç boyutu olduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Örgüt’ün Soğuk Savaşın sona ermesine kadar geçen dönemdeki faaliyetleri, ağırlıklı olarak siyasi-askeri boyutlara odaklanmıştır.⁷⁶

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), yetki alanları itibariyle oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Çok çaplı bir güvenlik yaklaşımına sahip olması nedeniyle, güvenlikle ilişkili çok geniş faaliyetlerde bulunmaktadır.⁷⁷ AGİK hukuki olarak bağlayıcı bir belgeye dayanmamakla birlikte, Kuruluşun aldığı ilke ve normlar, siyasi düzeyde bakanlar veya devlet ve hükümet başkanları tarafından alınan kararlara göre şekillenmektedir. Kararlar oydaşmayla (konsensüs) alınmaktadır.⁷⁸

AGİK Helsinki Nihai Senedi nedeniyle devletler, azınlıklara kanun önünde eşitlik sağlamakla sorumludur. Bu düzenleme Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine göre biraz daha geliştirilerek, bu kişilerin, insan haklarından ve temel özgürlüklerden gerçekten istifadesi için devletlere her türlü olanağı sağlama yükümlülüğü getirmiştir.⁷⁹

⁷⁵ The Council of Europe (CoE), Explanatory Report to the European Charter for Regional or Minority Languages European Treaty Series - No. 148, (Strasbourg: CoE, 5.XI.1992). <https://rm.coe.int>. Erişim Tarihi 05/12/2016.

⁷⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Girişimci ve İnsani Dış Politika. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa. Erişim Tarihi 18/12/2018

⁷⁷ Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), What is the OSCE. <http://www.osce.org/whatistheosce>. Erişim Tarihi 05/03/2017.

⁷⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Girişimci ve İnsani Dış Politika.

⁷⁹ Arsava, *Azınlık kavramı ve azınlık haklarının uluslararası belgeler ve özellikle medeni ve siyasi haklar sözleşmesinin 27. Maddesi ışığında incelenmesi*, s. 91.

Senet, devletlerin vatandaşlarına ve birbirlerine karşı davranışlarını düzenleyen 4 temel alandan (sepet) oluşmuştur. İlk sepet on temel ilkeden oluşmaktadır. Sepetin VII. ve VIII. İlkeleri, insan hakları ve azınlıkları kapsamaktadır. VII. ilkesi “insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı” içermekte; VIII. ilkesi ise “Eşit haklar ve halkın kendi kaderini tayin” hakkına yer vermektedir. Katılımcı Devletler, her zaman BM Şartı’nın amaç ve ilkelerine, toprak bütünlüğü ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere uluslararası hukukun ilgili normlarına uygun olarak hareket ederek, halkların eşit haklarına ve kendi kaderini tayin etme haklarına saygı göstereceklerdir.⁸⁰

Taraf devletler, VII. prensip ışığında medeni, siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal hak ve özgürlükleri; insana özgü haysiyet sonucu doğan, onun özgür ve tam olarak gelişmesi için gerekli olan diğer hak ve özgürlükleri teşvik edecek ve geliştirecektir. Bu çerçevede taraf devletler, bireylerin münferit olarak veya topluluk içinde, diğerleriyle beraber vicdanlarının emrettiği din veya inancı benimseme ve icra etme hakkı tanıyacaktır. Ülkelerinde ulusal azınlık bulunan üye devletler, bu azınlıklara mensup bireylerin kanun önünde eşitlik hakkına saygı gösterecektir.⁸¹

Aslında 1990 yılına kadar AGİK, katılımlarını sağlayan devletlerin taahhütlerini yerine getiren ve genişleten, uygulamalarını periyodik olarak gözden geçiren bir dizi toplantı ve konferans olarak işlev görmüştür. Avrupa için Paris Şartı’nda AGİK, Avrupa’da yaşanan tarihi değişimin yönetiminde rol oynamaya ve Soğuk Savaş sonrası dönemin yeni zorluklarını aşmaya davet edilmiş ve bu şekilde yeni yetenekli ve daimî kurumsallaşma süreci başlamıştır.

1992 Temmuz ayında yapılan AGİK Helsinki Zirvesinde, Yugoslav Kriz Bildirisini yayınlamış ve Belgrad’dan önleyici tedbirler alınmasını, Kosovalı yetkililerle de üçüncü şahıs eşliğinde ciddi olarak müzakerelerde bulunmasını istemiştir. 1992 yılında ilgili misyonların uzun vadeli olarak oralarda yerleştirilmesine karar verildiyse de Belgrad vize uygulamasını reddetmiş ve misyon üyeleri oradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda da Yugoslavya AGİK üyeliğinden çıkarılmıştır.

⁸⁰ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), Helsinki Akt,(Helsinki: Organization for Security and Co-operation in Europe, 1 August 1975). <http://www.osce.org/helsinki-final-act>, Erişim Tarihi 05/03/2017.

⁸¹ Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesininin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*.s. 54-91.

Bu kurumsallaşma sürecinin bir parçası olarak, Aralık 1994'te Budapeşte'de, Devlet Başkanları veya Hükümet Başkanları Zirvesi'nde alınan bir karar ile, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı (AGİK) adı, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) olarak değiştirilmiştir.⁸²

Balkanlarda yaşanan çatışmaların en krizli döneminde AGİT'in önemli bir zirvesi de İstanbul'da gerçekleşmiştir. 1999 yılında gerçekleştirilen bu zirve, Avrupa Güvenliği için İstanbul Sözleşmesi (The Istanbul Charter for European Security) olarak isimlendirilmiştir. Örgüt, çatışmaları önleme, onları barış içinde çözme, savaş ve çatışma nedeniyle harap olan toplumları iyileştirme kabiliyetini güçlendirme gibi birçok fonksiyonla güçlendirilmiştir.⁸³

AGİT'in azınlıklarla ilgili Lahey'de bulunan önemli bir yürütme yapısı "Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği"dir. Yüksek Komiser'in rolü, etnik gerginlikleri önceden algılamak, uyarmak ve bunun önlenmesi için gerekli önlemleri alarak harekete geçmektir.

Kopenhag Kriterleri; AB üyeliğine başvuracak olan ülkeler için ilk kez bazı kriterler belirlenmiştir. Kopenhag Zirvesi'nde tanımlanan bu kriterler, AB'ye aday olmak isteyen devletler için yerine getirmeleri gereken koşullardır. Bu kriterler, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle bağımsızlığını yeni kazanan devletlere ve AB'ne üye olacak devletlere, ekonomik sistemini düzenleme ve demokrasiye geçişlerini sağlayabilme yönünde yardımcı olmuştur. AB'ne aday olabilecek ülkelerin, AB Antlaşması'na göre uyması gereken koşullar, 49. Madde⁸⁴ ve ilkeler 2. Maddede⁸⁵ belirtilmektedir.

Buna göre devletler, AB'ye kabul için bazı kriterlere uymalıdır. Bu kriterler, bugün de kullanılan ismiyle, Kopenhag kriterleri olarak anılmaktadır. 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, AB'nin genişlemesinin merkezi Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacağını kabul etmiştir. AB adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaşması gereken kriterleri de belirtmiştir.

⁸² Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), „History, <http://www.osce.org/history>. Erişim Tarihi 05/03/2017.

⁸³ Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), Istanbul Document, Istanbul Summit, (Istanbul: OSCE, 19 November 1999). <http://www.osce.org/mc/39569>. Erişim Tarihi 05/03/2017.

⁸⁴The European Union Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, *Official Journal C 326, P. 0001 – 0390*, (26.10.2012), Madde 49. <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>. Erişim Tarihi 03.04.2017.

⁸⁵The Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, Madde 2.

Kopenhag Kriterleri siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi şeklinde olan üç kriter altında toplanmıştır. Bu kriterler 1995 yılında düzenlenen Madrid zirvesinde güçlendirilmiştir. Bu kriterler şunlardır:

- Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü garanti eden kurumların istikrarı, insan hakları ve azınlıklara saygı ve korunma
- İşleyen bir piyasa ekonomisi ve AB içindeki rekabetçi baskı ve piyasa güçleri ile baş edebilme becerisi
- AB müktesebatını oluşturan kuralları, standartları ve politikaları etkin bir şekilde uygulama kapasitesini de içeren üyelik yükümlülüklerini üstlenme ve siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlı kalma becerisi.⁸⁶

Bu noktada, AB üyelik müzakerelerinin başlatılması için, aday bir ülke ilk ölçütleri yerine getirmelidir.

Konferansta çoğulcu demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün, tüm insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesi, insan temaslarının geliştirilmesi ve ilgili insani nitelikteki diğer konuların çözümü için şart olduğu vurgulanmıştır. Konferansa katılan tüm devletler tarafından, demokrasi ve siyasi çoğulculuk ideallerine verilen taahhüdün yanı sıra, özgür seçimlere ve hukukun üstünlüğüne dayanan demokratik toplumları inşa etme konusundaki kararlılık kabul edilmiştir.

Kopenhag belgesinin IV. Bölümünde, azınlık özel haklarına yer verilmiştir. Özellikle 30 ila 40 arasındaki maddeler, ilk kez azınlıklara ilişkin özel haklar olan din, kimlik, dil, kültür vb. birçok konuda detaylı hükümler içermektedir.⁸⁷ Kopenhag Belgesinde, azınlıklar konusundaki özel hakların birkaçı şu şekilde belirlenmiştir: 32. Madde ile, insanlara hissettiği gibi özgürce, herhangi bir azınlığa mensup olduğunu lanse etme imkânı sağlanmıştır. Özel veya kamusal olsun, dil kullanımı konusunda, eğitimde anadil kullanımı konusuna ve din konusunda detaylı hükümler bulunmaktadır. Madde 32. 1'e göre, dillerini kullanma hakkı; Madde 32. 2'ye göre, kendi dillerinde eğitim hakkı; Madde 32.3'e göre, dini inançlarını yerine getirme hakkı; Madde 32.4'e göre, kendi ülkelerinde

⁸⁶ The European Union Law, Copenhagen Criteria. http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhagen.html. Erişim Tarihi 02/10/2018.

⁸⁷ The European Union Law, Copenhagen Criteria, s. 18. http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhagen.html, Erişim 18/12/2018.

aralarında engelsiz temaslar kurma ve sürdürme hakkı; Madde 32.5'e göre, ana dillerinde bilgi yayma ve bilgilere erişme hakkı; Madde 32.6'ye göre, örgüt ve dernek kurma ve katılma hakkı tanınmıştır. Madde 33'te ise, kimliğin geliştirilmesi için devletlerin gerekli koşulları oluşturacakları belirtilmiştir.⁸⁸

Bu noktada belirtmekte yarar var ki, Soğuk Savaşın bitimi ve değişen konjonktürler, özellikle Yugoslavya'nın dağılması ve Balkanlarda yaşanan savaşlar, insan hakları boyutuyla incelenen azınlık haklarının aslında yeterli olmadığını göstermiştir.

⁸⁸ Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the OSCE*, (Copenhagen: OSCE, 29 June 1990). <http://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>. Erişim Tarihi 05/03/2017.

BÖLÜM 2: TARİHSEL ARKA PLAN

2.1. Tarihsel Çerçeve: Kosova'da Azınlıklar ve Kosova Tarihi

Bu tez çalışmasını daha iyi anlamak ve günümüzdeki sorunların menşeyini daha iyi kavramak için, konu özellikle Balkanlar ve azınlıklar meselesi olduğunda, tarihe yönelmek en doğru olacaktır. Bu nedenle, kısaca Kosova'nın tarihteki durumu, sınırları ve demografisi konusunda bilgi verdikten sonra, Balkan haritasının çizildiği 20. yüzyılda imzalanan önemli antlaşmalar, bu antlaşmaların amaçları, sonuçları, milletlerin kaderini ve dolayısıyla Balkan yarımadasının kaderini nasıl değiştirdiği incelenecektir. Balkanlarda 20. yüzyılda atılan her adımın, ileriki asırda Avrupa'da ve uluslararası arenada etkisini nasıl hissettirdiği görülecektir. Her ne kadar günümüzde bölgede ve Eski Yugoslavya'dan ayrılan devletlerde barış havası hakim olsa da, çatışmanın taraflarının Dayton Barış Antlaşması ile sağlanan düzenlemelerle tatmin olmamış olmaları ve Dayton Barış Antlaşmasının uygulanmasında karşılaşılan güçlükler, Makedonya'daki 2002 yılındaki çatışmayı sonlandıran Ohrid antlaşması ve bu antlaşmanın tam anlamıyla uygulanamaması bölgede mevcut barışın sürdürülebilmesi için daha uzun bir süre uluslararası toplumun varlığına ihtiyaç duyulacak olması bölgede yeni bir çatışma potansiyelinin olduğunu düşündürmektedir.⁸⁹

Kosova Cumhuriyeti, Güneydoğu Avrupa'da bağımsız bir devlettir. Balkan yarımadasının merkezinde yer alan Kosova'nın kuzey ve doğusunda Sırbistan, güneydoğusunda Makedonya, güneybatısında Arnavutluk Cumhuriyeti ve batısında Karadağ'a sınırları vardır. 10.908 km²'lik bir alana sahip olan Kosova'nın başkenti Priştine'dir. Kosova nüfusunun, %92,9'unu oluşturan Arnavutların sayısı 1,8 milyondur. Bu tez çalışmasının konusunu teşkil eden K. Sırp, nüfus sayımını boykot ederek sayıma katılmamışlardır. Kosova'da Arnavutların dışında yaşayan diğer milletler Sırp, Türkler, Boşnaklar, Romanlar, Aşkani, Mısırlı ve Gora topluluklarıdır.

⁸⁹Nesrin Kenar, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, (İstanbul: Palme yayıncılık, 2005), s.V.

Tablo 1: Kosova'nın 2013 Yılındaki Demografik Yapısı ⁹⁰

Etnisite	Nüfus	Yüzde
Arnavutlar	1,616,869	%92,9
Sırp	25,532	%1,5
Türk	18,738	%1,1
Boşnak	27,533	%1,6
Roman	8,824	%0,5
Aşkali	15,436	%0,9
Mısırlılar	11,524	%0,7
Goralı	10,265	%0,6
Diğerleri	2,352	%0,1
Yanıt vermeyi tercih etmeyenler	912	%0,1

Kaynak: Agjencia e Statistikave të Kosovës, Vlerësim Popullsia e Kosovës 2011, Prishtinë 2013.

Kosova, Balkan Yarımadası'nda kuzey ve güney kesimler, batı ve doğu arasında; ve aynı zamanda Orta Avrupa'da olması hasebiyle, bağlayıcı bir role sahip merkezi bir coğrafi konuma maliktir. Doğal koşullarının oldukça elverişli olması, Kosova'yı Adriyatik, Pannonian Ovası ve Ege Denizi arasında bir kavşak haline getirmektedir. Kosova, 2,1 milyon nüfusuyla (1991 tahmini) ve km² başına ortalama 192 kişiyle, yüzölçümü (10,887 km²) bakımından küçük bir ülke olmasına rağmen, sadece Arnavutluk topraklarında değil, tüm Balkan Yarımadası'nda en yüksek yoğunluğa sahip bölgeyi temsil etmektedir. Kosova'nın komşu ülkelerle olan sınırının toplam uzunluğu 700,7 km'ye yakındır. Doğal özellikleri nedeniyle, sınır çizgisi esas olarak yüksek dağ kotaları boyunca uzanır.⁹¹

2.2. Tarihsel Çerçevde Kosova'nın Etnik ve Sosyal Yapısı

Birinci Balkan savaşıdan sonraki dönem, Arnavutlar için kolay bir dönem olmamıştır. 1912 yılından sonraki yıllarda ve özellikle Londra Konferansı'nda Kosova Sırlara bırakılmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavut nüfusunun Kosova'dan sınır dışı edilmesini tartışmaya ve ardından Sırp denetimi altında olan Kosova, etnik temizlik ve sömürüye maruz kalmıştır.⁹²

⁹⁰ Agjencia e Statistikave të Kosovës, *Vlerësim Popullsia e Kosovës 2011*, (Prishtinë, 2013). <http://ask.rks-gov.net/media/2127/vlersim-popullsia-e-kosoves-2011.pdf>. Erişim Tarihi 10/10/2015.

⁹¹ Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH), Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Natyrës, *Vlerat e Trashëgimisë Natyrore të Kosovës*, Prishtinë, 2005. https://www.ammk-rks.net/repository/docs/Vlerat_e_trashegimis_natyrore_te_Kosoves.pdf. Erişim Tarihi 12/12/2018.

⁹² Clive Baldwin, "Minority Rights in Kosovo under International Rule", *Minority Rights Group International*, 2006, s.5. <https://minorityrights.org/wp-content/uploads/old-site-downloads/download-159-Minority-Rights-in-Kosovo-under-International-Rule-Albanian-edition.pdf>. Erişim Tarihi 11/12/2016.

Bu tarihlerde Kosova'dan, Arnavutluk ve Türkiye'ye oldukça çok göç gerçekleşmiştir. Kosova'da yaşayan Arnavutları göç etmek zorunda bırakan başlıca sebepler olarak, siyasi, ekonomik baskılar ve Belgrad'ın uyguladığı politikalar gösterilebilir. Bu sebepler aşağıda detaylı bir şekilde incelenmiştir. Sırp lar Kosova'da çoğunluk olmak amacıyla, buradaki asıl çoğunluk olan Arnavutları göçe zorlamış, fakat buna rağmen hiçbir zaman çoğunluk olmayı başaramamışlardır.

Tablo 2: 1948-1991 Yılları Arasındaki Nüfus Sayımlarına Göre Kosova'nın Etnik Yapısı

Yıl	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Arnavut	498.242 68.5	524.559 64.9	646.605 67.2	917.167 73.7	1.226.736 77.4	1.596.072 81.6
Sırp	171.914 23.6	189.869 23.5	227.016 23.5	228.261 18.4	209.497 13.2	194.190 9.9
Karadağ	28.050 3.9	31.343 23.5	37.558 3.9	31.555 2.5	27.028 1.7	20.365 1.0
Boşnak	6.679 1.3	6.241 0.8	8.026 0.8	26.351 2.1	58.562 3.6	66.189 3.4
Türk	1.315 0.2	34.583 4.3	25.764 2.7	12.244 1.0	12.513 0.7	10.445 0.5
Roman	11.032 1.5	11.904 1.5	3.202 0.3	14.593 1.2	34.126 2.1	45.745 2.3
Hırvat	5.290 0.7	6.201 0.8	7.251 0.8	8.263 0.7	8.718 0.6	8.062 0.4
Yugoslav			5.206 0.5	920 0.0	2.676 0.1	3.457 0.2
Diğer	11.100 1.5	10.999 1.3	3.330 0.3	4.338 0.3	4.585 0.3	11.671 0.6
Toplam	733.820 100.0	815.798 100.0	963.988 100.0	1.243.693 100.0	1.584.440 100.0	1.956.196 100.0

Kaynak: Hivzi Islami, *Aspekti Etnik i Migrimeve*, (Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe Arteve të Kosovës, 2012), f. 214- 251.

Tablo 3: 1921 Nüfus Sayımına Göre Kullanılan Dillere Göre Kosova Halkı⁹³

	Dil						
	Toplam	Arnavutça	Sırpça- Hırvatça	Türkçe	Rumuno- cincare	Almanca	Macarca
Sayı	439.010	288.907	114.095	27.915	402	30	12
Yüzde	100.0	65.8	25.9	6.3	0.0	0.0	0.0

Kaynak: Hivzi Islami, *Aspekti Etnik i Migrimeve*, (Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe Arteve të Kosovës, 2012)

⁹³ Hivzi Islami, *Aspekti Etnik i Migrimeve*, f. 249.

1948 -1961 yılları arasında, Türklerin sayıları mutlak ve görel olarak değişmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavutların sayılarının değişmemesi ya da azalması ise, 50'li yıllardan sonra Arnavutların zoraki olarak Türk olarak beyan edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde Arnavutların Türk olarak beyanı, Arnavutların Türkiye'ye göçü konusunda önemli bir etken olmuştur. 1948 yılında 1315 Türk (0,2 %), 1953 yılında 34.583 (4,3 %) olmuş, diğer yıllarda daha az Türk nüfusu olduğu görülmüştür. İlerleyen tarihlerde Türk nüfusu, 1961 yılında 25.764 (%2,7), 1961 yılında 12.244 (%1,0), 1971 yılında 12.513 (%0,7) 1991 yılında ise 10.445 (%0,5)'dir.⁹⁴ 1953 nüfus sayımına göre 259.535 Türk olduğunu beyan etmekle birlikte, dil kullanımı sorusuna ana dili olarak Türkçe konuşan 181.887 (%70,0), 1961 yılında ise 182.964 Türk'ten sadece 90.883 (%50,0) kişi Türkçe konuştuklarını beyan etmiştir. Buna bağlı olarak Türk olarak kaydedilen diğerlerinin, farklı diller, yani özellikle Arnavutça konuştuğu ortadadır.⁹⁵

Kosova'nın Kolonizasyonu ve Tarım Reformu Politikası da Arnavut kesimindeki nüfusun ulusal bileşimini değiştirmek için kullanılan diğer iki politika olmuştur. 1918'in sonlarında kolonizasyon programı ciddi bir şekilde başlamıştır. Şubat 1919'da hibe mülklerinin dağıtılmasını ve ormanların kamulaştırılmasını ilan eden "tarım reformu için ön önlemler" hakkında bir kararname, Sırp askerlerine ve gönüllülerine toprak verilmesine ilişkin hükümler içermiştir. Aralık 1919'da tanımlanan bir başka kararnamede, Kasım 1918'den itibaren, 18 yaşından önce gönüllü olarak Sırp ordusuna kendi istekleriyle katılan herkese, 5 hektar ekilebilir arazi üzerinde hak iddia etme hakkı vermiştir.⁹⁶

Bu meyanda 1929'dan 1941'e kadar, Belgrad tarafından, Arnavut göçünü resmi uluslararası anlaşmalara dayandırmak için ciddi girişimlerde bulunulmuştur.⁹⁷ Bu arada Eylül 1920'de, "Yeni Güney Topraklarının (Kosova ve Makedonya) Kolonizasyonuna Dair Kararname" isminde bir kararname çıkarılmıştır. Bu kararname ile Arnavutların arazileri, belgeleri olmadığı gerekçesiyle kolayca kamulaştırılmıştır. Belgrad hükümeti,

⁹⁴ Hivzi Islami, *Aspekti Etnik i Migrimeve*, f. 249.

⁹⁵ Hivzi Islami, *Aspekti Etnik i Migrimeve*, f. 249.

⁹⁶ Milorad Obradović, *Reforma Agrare dhe kolonizimi në Kosovë (1918-1941)*, përkth. Vehap Shita, (Prishtinë: Instituti i Historisë, 2005), f. 279.

⁹⁷ Miranda Vickers, *Between Serb and Albanian: A history of Kosovo*, (New York: Columbia University Press, 1998), xiv- xiv., pg. 105; Sylë Ukshini, "Kosovo: From the Ottoman Empire through Yugoslavia to Independence", *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Year 4, Issue 6, (June 2021), pg. 239-286.

özellikle Arnavutların çoğunluğunun düşmanlığı göz önüne alındığında, Kosova'nın demografisini değiştirme konusunda hevesli davranmıştır. Kosova'da kolonizasyon, toprak reformu ile el ele gelmiştir. Bu süreçte Sırlara ve Karadağlılara, eski büyük toprak sahipleri olan Arnavutlardan el konulan topraklar verilmiştir.⁹⁸

Kolonistlerin sayıları hakkında tahminler değişiklik arz etmektedir. Ancak rakamlar 70.000'e kadar çıkmaktadır. Örneğin 1939'da, Kosova'da 59.300 kolonist olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam nüfusun yüzde 9,3'üne tekabül etmektedir.⁹⁹

Tablo 2'ye istinaden 1948-1991 yılları arasındaki nüfus sayımlarına göre Kosova'nın etnik yapısına göre 1948 yılından itibaren Sırp ve Karadağlı nüfusunda hareketlilik yaşanmıştır. 1948 yılından 1981 yılına kadar artış göstermiştir. 1948 yılında 171.914 olan Sırp nüfusu 1953 yılında 189.869, 1961 yılında 227.016 ve 1971 yılında 228.261 yükselmiştir. Kosova'da siyasi istikrarsızlığın başladığı 1981 yılında 209.497 düşmüştür. Karadağlıların nüfusu ise bu dönemde 1948 ve 1971 yıllarında artış göstermiştir. 1948 yılında 28.050 olan nüfus 1961 yılında 37.558 yükselmiştir.

Bu göçler hakkında Hivzi Islami, kitabında şu verilere yer vermiştir:

“Ekim 1912'de, Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra Kosova, Dukagjini, Sancak ve Makedon bölgelerinden Arnavutlar zorla yerinden edilmişlerdir.

Kosova'dan Türkiye'ye en büyük göçler, iki dünya savaşı arasında olmuştur. Bu dönemde 240.000 aile, 1938 yılında antlaşmanın tekrar yenilenmesi ile Türkiye'ye 250.000 kişi yerleştirilmiştir.

Aynı zamanda o dönemki Sırp rejimi, özellikle Kosova'da Arnavutların bulunduğu topraklarda, Slav kolonizasyon unsuru olan tarım reformu adı altında, Arnavutların binlerce hektar ekilebilir topraklarına el koymuştur.¹⁰⁰ Gönderilen ailelerin yerlerine ya da onların bıraktığı topraklara, Karadağ hükümeti tarafından Dukagjin bölgesine 5.000 aileyi yerleştirilmiş, Sırp hükümeti ise buralara 20.000'den fazla Sırp ailesi yerleştirmiştir.”¹⁰¹

⁹⁸ Tim Judah, *Kosovo: What Everyone Needs to Know* (New York: Oxford University Press, 2008), pg. 44-45.

⁹⁹ Tim Judah, *Kosovo: What Everyone Needs to Know*, pg.45.

¹⁰⁰ Hivzi Islami, *Aspekti Etnik i Migrimeve*, s.249.

¹⁰¹ Hivzi Islami, *Aspekti Etnik i Migrimeve*, s.249.

Tarihçi Vaso Čubrilović¹⁰², 7 Mart 1937’de hükümet temsilcileri, genelkurmay ve akademisyenlerle yaptığı bir toplantıda, zorla sınır dışı etmeyi daha etkili bir yöntem olarak sunan bir muhtıra önermiştir. 7 Mart 1937’de Belgrad’da parlamentoya sunulan konuyla ilgili bir muhtırada, Dreniça ve Dukagjin Bölgelerindeki kolonizasyon programının başarısızlığını, kuzeyde bulunan daha çalışkan Slavlardan ziyade Karadağlıların yerleşimine bağlamıştır. Čubrilović, önceki yılın politikalarının hatalarını kendine göre özetledikten sonra, Arnavutların sınır dışı edilmesi ve bunun hızlandırılması için izlenmesi gereken öneriler sunmuştur.¹⁰³

“Arnavutların kademeli kolonizasyon yoluyla, kademeli olarak yerlerinden edilmesinin etkisiz olduğu varsayımıyla devam edersek, geriye tek bir yolumuz kalır, ki bu kitlesel yerinden edilmedir.

Bu bağlamda iki ülkeyi ele almalıyız: Arnavutluk ve Türkiye. (...) Almanya’nın on binlerce Yahudi’yi sınır dışı edebildiği ve Rusya’nın milyonlarca insanı kıtanın bir bölgesinden diğerine taşıyabildiği bir zamanda, birkaç yüz bin Arnavut’un yerinden edilmesi bir dünya savaşının çıkmasına yol açmayacaktır.”¹⁰⁴

Temmuz 1938’de, Yugoslavya ve Türkiye arasında, 200.000 etnik Arnavut, Türk ve Müslüman’ın, Kosova ve Makedonya’dan Türkiye’ye göç etmesine ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır.¹⁰⁵ İkinci Dünya Savaşı arifesindeki bir dönemde, Türk parlamentosu Yugoslavlarla Temmuz 1938 tarihli anlaşmayı üç nedenden dolayı onaylamama kararı almıştır. Bu nedenler, Stojadinovic hükümetinin 1939’da düşmesi, mali imkânların yetersizliği ve yaklaşan savaş olmuştur.¹⁰⁶ İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi nedeniyle, Arnavutları asimile etme ve kovma girişimleri başarısız olmuştur.¹⁰⁷ Sömürgeleştirme programı da yetersiz mali kaynaklar, sistematik olmayan yönetim,

¹⁰² Vaso Čubrilović, Yugoslavya’yı Kosovalı Arnavutlardan kurtarmak için kısır planların yazarıydı. Čubrilović fikirlerini ilk olarak Belgrad aydınlarının bir örgütü olan Sırp Kültür Kulübü’ne sundu. 7 Mart 1937’de “Arnavutların Sürgününü” gizli muhtıra olarak hükümete sundu.

¹⁰³ Vaso Čubrilović, “Iseljavanje Arnauta (Predavanje odrazano u “Srpskom kulturnom klubu” 07.III.1937, Expulsion of Albanians, Lecture held in “Serbian Cultural Club”, 07.III.1937.

¹⁰⁴ Vaso Čubrilović, “The Expulsion of the Albanians – Memorandum, 1937”, *Albanian History*. http://albanianhistory.net/1937_Cubrilovic/index.html 68. Erişim Tarihi 04/12/2019.

¹⁰⁵ Noel Malcolm, *Kosova: Një Histori e Shkurtër*, Shqipëroi: Abdullah Karjakdiu. (Prishtinë: Koha Ditore dhe Shtëpia e Librit, 2011), s. 285.

¹⁰⁶ Sylë Ukshini, “Kosovo: From the Ottoman Empire through Yugoslavia to Independence”, pp. 239-286.

¹⁰⁷ Hakif Bajrami, *Rrethanat shoqërore dhe politike në Kosovë 1918-1941*, (Prishtinë, Shkrola Print, 1981), s. 153-154.

hükümet değişikliklerini izleyen politika değişiklikleri ve meseleleri parça parça ele alan uzmanlaşmamış bir bürokrasi nedeniyle başarısız olmuştur.¹⁰⁸

AGİT'in raporlarında belirtildiği üzere, 1912'den itibaren, Sırbistan tarafından gerçekleştirilen toprak reformu yüzünden Arnavutların toprakları mülksüzleştirilmiş, bu nedenle zengin Arnavutlar fakir hale gelmiş ve yarım milyon kadar Arnavut Kosova'yı terk etmiştir. Bu dönemde çok önemli sayıda Sırp ailesi, Sırbistan'dan Kosova'ya taşınıp Arnavutlardan alınan topraklara yerleştirilmiştir. Fakat buna rağmen, bunun tam aksi olarak, 1941-1945 yılları arasında yüz binlerce Arnavut'un Kosova'ya taşındığı şeklinde bir ifade, Sırp'lar tarafından sık sık iddia edilmektedir.¹⁰⁹ Bu iddia çürütülmüş ve hiçbir şekilde doğru olmadığı netleşmiştir.

Bunun yanında, 1950 ve 1960 yılları, Arnavutlar açısından Tito yönetiminin en kötü dönemi olmuştur.¹¹⁰ Yugoslavya'da güvenlik konularının Sırbistan'a verilmesi, Arnavutların durumunu daha da kötüleştirmiştir. Aleksandar Rankoviç, önce Güvenlik Teşkilatı'nın Başkanı ve ardından İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Rankoviç Arnavutlar arasında zalimliğiyle ün salmış olduğu için, bu dönem "Rankoviç¹¹¹ dönemi" olarak bilinmektedir. Bu dönemde de Türkiye'ye göçler yaşanmıştır.

Daha sonra, Rankoviç'in 1966 yılında görevden alınmasından sonra, siyasi birtakım değişiklikler olmaya başlamıştır. Bazı prosedürlerin açılmasıyla etnik sorunların oluşması, Yugoslavya'da Arnavut halkının aleyhine ağır deformasyonlara neden olmuştur. Nihayet bu dönemde "Kosova Cumhuriyeti talebi" dile getirilmeye başlanmıştır.¹¹²

¹⁰⁸ Miranda Vickers, *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*, (New York: Columbia University Press), 1998, s. 153.

¹⁰⁹ Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), *As Seen, As Told, An analysis of the Human Rights Findings of the OSCE Kosovo Verification Mission*, (October 1998 - June 1999) part 1, chapter 1. <https://www.osce.org/odihr/17772?download=true>. Erişim Tarihi 05/03/2017.

¹¹⁰ Malcolm, *Kosova: Një Histori e Shkurtër*, s. 408

¹¹¹ Aleksandar Rankoviç, II. Dünya Savaşı'nda Partizan olarak savaştı. 1944 ile 1946 yılları arasında Yugoslav Devlet Başkanı Josip Broz Tito'nun yakın bir ortağı ve ülkenin güvenlik teşkilatının başkanı oldu. 1963-1966 Yugoslavya Başkan Yardımcısı, 1949-1963 Yugoslavya Başbakan Yardımcısı ve 1946-1953 Yugoslavya İçişleri Bakanı oldu.

¹¹² Esat Stavileci, "Evoluimi Kushtetues i Kosovës në periudhën 1946- 1990", "Esat Stavileci", <http://esat.stavileci.com/site/index.php/artikujt/194-evoluimi-kushtetues-i-kosoves-ne-periudhen-1946-1990>. Erişim Tarihi 13/10/2017.

2.3. Kosova Tarihi

Balkanlar, konumu itibariyle tarih boyunca büyük imparatorlukların hedefi haline gelmiştir. Zira hem doğudan batıya hem batıdan doğuya genişlemek isteyen imparatorluklar bu topraklardan geçmek zorundaydı. Bunlardan Roma, Bizans, Bulgar, Sırp ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yanı sıra, Trakları, Hun akınlarını, Avarları, Arapları, Pomakları, Peçenekleri, Uz ve Kumanları sayabiliriz. Bu şekilde, bu bölgede medeniyetler kendi kültürlerinden miraslar bırakmış ve bu şekilde Balkanlar, etnik, dil, din, kültür ve politik açıdan çok zengin hale gelmiştir.

Balkanlarda yerleşik olan Arnavutlar, Yunanlılar ile birlikte Balkan yarımadasının en eski halklarından biridir. İller boyundan olan Dardan Krallığı, bugünkü Kosova'da bulunmaktaydı. Kosova'da daha sonra Roma İmparatorluğu hüküm sürmüştü, ardından Osmanlıların buraya yerleşmesiyle Kosova, Osmanlı Devleti'nin 4 Arnavut vilayetinden¹¹³ biri olmuştur. Bunun yanında, Slavlar Balkanlara 7. yüzyılda yerleşmişlerdir. Sırlar ise Kosova'ya ancak 12. yüzyılda ulaşmışlardır. Sırların Kosova hakkında ileri sürdüğü iddialar, yaklaşık iki yüzyıl boyunca sağladıkları (12 ve 13. yüzyıl) egemenliğe dayanmaktadır.¹¹⁴ Kosova, ardından 500 yıl sürecek Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Daha sonra Kosova Vilayeti, Osmanlı idaresi altındaki dört Arnavut Vilayeti arasında kabul edilmiştir. Arnavut toprakları ve Kosova topraklarında uzun yıllar hüküm sürmüş imparatorluklar karşısında topraklarını kaybeden Sırlar, iddia ettikleri talepleri kaybetmiş bulunmaktaydılar.¹¹⁵

Bilindiği üzere, 28 Haziran 1389 tarihinde gerçekleşen Kosova Savaşı Kosova Ovası'nda vuku bulmuş, burada Sırp ordusu bozguna uğratılmış ve Sırp Kumandanı Lazar öldürülmüştür. Türk hükümdarı I. Murad da savaş meydanında Miloş Obiliç (Kobiloviç) adlı bir Sırp tarafından şehit edilmiştir. Bu savaşın önemi, savaştan sonra Sırp topraklarının tamamının Osmanlı Devleti hakimiyetine girmesidir. Kosova Savaşı, Sırp milliyetçiliği için çok önemli bir yer tutmakta olup, bir anlamda Sırp milliyetçiliğinin ilk yeşerdiği savaştır. Savaş Sırların kaybetmesine ve Sırp kumandanı Lazar'ın öldürülmesine rağmen, bu savaş günümüzde de Sırların çok önem verdiği bir

¹¹³ Dört Arnavut vilayeti, Üsküp Pirzeren-Priştine, Manastır-İşkodra-Ohri-Kesriye, Yanya (Epir) Yanya-Berat-Ergiri-Preveze, Selanik-Tırhala-Serez-Drama

¹¹⁴ Malcolm, *Kosova: Një Histori e Shkurtër*, s. 408.

¹¹⁵ Malcolm, *Kosova: Një Histori e Shkurtër*, s. 82

muharebedir. Bu durum, Sırp mitolojisinde çok büyük etkiler oluşturmuştur. Bu etki, günümüzde de devam etmektedir. Özellikle Kosova söz konusu olduğunda, Sırp lar Kosova'nın Sırlara ait olduğunu bu mitlere dayandırmaktadır. Sırbistan Bilim ve Sanat Akademisi'nden bilim adamları ve Ortodoks Kilisesi tarafından desteklenen mitlere göre Kosova “Sırbistan’ın kalbi” ("Eski Sırbistan") ve dini merkeziydi. Bazen Sırp Kosova mitinden bağımsız olarak sosyalizm döneminde oluşan Rus mitleride var olmuştur. Efsanenin kökleri Ortodoks dini geleneğinde, Slav halklarının kardeşliği fikirlerinde ve siyasi çıkarlarda bulunmaktadır.¹¹⁶ Slav birliği önemini günümüzde de sürdürmekte olup Rusya'nın Sırbistan aracılığıyla halen her şekilde kendini göstermektedir. Bosna'da savaşan bir Rus gönüllünün günlüğünde Sırbistan için güneş 1389 yılında battı, Osmanlı Ordularına yenilmesiyle islam buraya geldiğini yazması oldukça manidardır.¹¹⁷

Balkanlarda Osmanlı Devleti sistemine eklenen tüm topluluklar, Osmanlı Devleti'ne kendi kimlikleriyle katılmış ve bu kimlikleri korumuşlardır. Osmanlı Devleti egemenliği altındaki bu toplulukların, din ya da mezhep esasına göre örgütlenerek yönetilmesine “millet sistemi” denmiştir.¹¹⁸ Şöyle ki, Osmanlı Devleti bünyesindeki milletler din usulüne göre tasnif edilmiştir. Bu sistem içerisinde, Osmanlı Devleti idaresindeki milletler, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler olarak ayrılmış; millet sistemine göre, her millet kendi kaidelerine göre yönetilmiştir.

Bahsi geçen millet sistemini inceleyen Van Dyke, bu sistemi “Woodrow Wilson’dan önce kendi kaderini tayin hakkının bir uygulamasıydı” diye nitelendirmiştir.¹¹⁹ Osmanlı “millet sistemi”, dini hoşgörü ve grup hakları modelinin en gelişmiş formudur. Tabii ki bu model üzerindeki varyasyonlar, birçok çağdaş liberal demokrasi de dahil olmak üzere, birçok başka yerde ve zamanda bulunabilir.¹²⁰ Fakat Osmanlı Devleti'nin o dönemde bunu profesyonel olarak uygulaması, dünya tarihi açısından önemli bir durumdur.

¹¹⁶ Matthew Lomonosoff, “Miti i Kosovës në Rusi”, Serimari II Albanologji Ndërkombëtare / Ed. Dr Q. Murat. Tetovë: Universiteti Shtetëror i Tetovës,(2008), f. 643–647.

¹¹⁷ Matthew Lomonosoff, Miti i Kosovës në Rusi

¹¹⁸“Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, (İstanbul: Doğan Ofset, 1990), s.17-18.

¹¹⁹ Vernon Van Dyke, *Human Rights, Ethnicity and Discrimination*, (London: Greenwood Press, 1985), p.74.

¹²⁰ Will Kymlicka, *Two models of pluralism and tolerance*,1992.

http://www.analyse-und-kritik.net/1992-1/AK_Kymlicka_1992.pdf. Erişim Tarihi 14/10/2018.

Bu konuda İlber Ortaylı, “Osmanlı millet nizamı, bir bakıma tarihin sui generis, kendine özgü bir olaydır” demiştir.¹²¹ Bu sistem içerisinde Osmanlı Devleti’ndeki gayrimüslimler devlet katında temsil edilebiliyorlardı. Bunun yanında, Osmanlı Devleti topluluklara yönetimde de birçok yetkiler vermiştir.

İlerleyen zamanlarda, özellikle Fransız reformlarından sonra, Balkanlarda yaşanan milliyetçi uyanışlar ve Balkanların geçirdiği değişimler neticesinde, Tanzimat döneminde yeni düzenlemelere giden Osmanlı Devleti, bir dönüşüm yaşamıştır. Millet sistemini de etkileyen bu düzenlemeler, gelenekten ziyade yazılı hukuki bir şekil almıştır. Tanzimat Fermanı da dahil bütün yasal düzenlemelerde, Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasındaki eşitlik vurgulanmaya başlanmıştır.¹²²

Osmanlı Devleti’nin o dönemde takip ettiği, herkesin eşit haklardan yararlanmalarını sağlama ve bu konuda halkı da bilinçlendirme politikaları, günümüzde de devletlerin ayrımcılığa karşı aldıkları önlemlerle benzer bir niteliktedir. Malum olduğu üzere, farklı etnik grupların, birbirleriyle uyum ve huzur içinde yaşamalarını sağlamak, günümüz dünyasında da önemli bir konu haline gelmiştir.

Balkanlarda milliyetçiliğin yükselmesiyle eş zamanlı olarak, Osmanlı Devleti dağılmaya başlamış, büyük güçlerin de etkisiyle, Balkanlarda kurulan devletlerin genişleme emelleri, yeni sınırlar oluşturmuştur. Bu ağlamda Kosova’nın sorunlarının başlangıç noktaları, 1913 yılındaki Londra Konferansı’na dayandırılabilir. Kosova Londra büyükelçiler toplantısında Sırlara verilmiştir. Bu durum, günümüzde Kosova sorununun temelini teşkil eden önemli bir kilometre taşıdır.

Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası, Avrupa ve Balkanlarda yeni sınırların çizilmesi amacıyla, dünya çapında büyük güçler olan Rusya, İngiltere ve Fransa önderliğinde, 1919 yılında Paris Barış Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta kazanan devletlerin menfaatleri, genişleme hırsı ve uygulanan totaliter yaklaşım doğrultusunda, kaybeden devletlerin kendi kaderini kendi tayin etme hakkı gözetilmemiştir. Mesela, Sırlar sıcak sular olan Adriyatik’e ulaşma emelleri güttüğü için, Kosova, Londra Konferansı’nda Sırlara bırakılmıştır. Londra Konferansı’nda Arnavutlara karşı yapılan bu haksızlık,

¹²¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), s.38.

¹²² Nuri Adıyeko, “Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi”, *Yeni Türkiye: Ermeni Meselesi Özel Sayısı 1*, Sayı: 60, (2014), s.345–457.

Paris Konferansı'nda tekrar teyit edilmiştir. 14 maddelik Wilson ilkeleri ve kendi kaderini kendi tayin etme hakkı, ABD'nin sınırlı etkisi nedeniyle göz önünde bulundurulmamıştır.

2.4. Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Döneminde Kosova Sorunu

2.4.1. Tito Döneminde Kosova Sorunu

İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllar, Kosova'nın Arnavut topraklarının bölünmüşlüğü'nün sancılarını yoğun bir şekilde hissettiği ve kendi haklarının korunması için zorlu ve yoğun bir döneme girdiği yıllardır. Kosova adına bu sıkıntılı sürecin patlak verdiği nokta ise 90'lı yıllar olarak görülmektedir.

Kosova'nın kaderinin bir kere daha görüşüldüğü konferans, Ocak 1944 yılında düzenlenen Buyana Konferansıdır. Bu konferans, Kosovalı Arnavutlara kendi kaderini kendi tayin etme hakkının tanındığı önemli bir aşamadır. Arnavutluk ve Yugoslavya'nın meşru temsilcilerinin Konferansta aldığı karara göre Kosova, Arnavutluk toprakları ile birleşme konusunda, kendi kaderini kendisi tayin edecekti. Ancak, bu noktada Arnavutların siyasi iradelerini özgürce kullanmaları engellenmiş; Komünist sistem ve sıkıyönetim yasalarının baskılarıyla, Kosova Meclisi 1945'te Yugoslavya ve Sırbistan'a katılım ilan etmeye zorlanmıştır.¹²³ Bu karara kabul oyu kullanmayan Arnavut temsilcileri ya tutuklanmış ya da öldürülmüştür. Bu aşamada çoğunluk olan Arnavutlar, azınlık statüsüne geçmiş durumda olmuştur.

Askeri idarenin kurulmasından on gün sonra, 18 Şubat 1945'te, Belgrad'daki Yugoslavya Komünist Partisi Merkez Komitesinin üst düzey liderliğinin bir toplantısında, Sırp temsilcilerin Karadağlılar ve Makedonlar üzerindeki emirleri altında, Kosova'nın Sırbistan'a katılmasına karar verilmiştir. Daha sonra, 8-10 Temmuz 1945 tarihinde Kosova Halk Konseyi Prizren'de toplanmıştır. Burada 137 katılımcıdan sadece 32'si Arnavuttu ve Arnavut üyeler Sırbistan İçişleri Bakanlığı'nın silahlı adamları tarafından izlenmekteydiler. Bu baskı ve fiziki tasfiye koşullarında, Belgrad tarafından hazırlanan karar, herhangi bir oylama veya imza olmadan alkışlarla kabul edilmiştir.¹²⁴

¹²³ Edita Tahiri, *International Statebuilding and Uncertain Sovereignty*.

¹²⁴ Sabile Keçmezi Başa, *Kosova 1945-1990*, (Prishtinë: Instituti i Historisë, 2017).

Sedat Kryeziu, *Ridalja e nacionalizmit Serb pas vdekjes së Titos dhe forcimi i politikës antishqiptare në Kosovë dhe Maqedoni në vitet 1981- 1989*, (Tetova: Universiteti Tetoves, Fakulteti Filozofik, Disertacioni i Doktoraturës, tetor 2020).

Amerikan arşivlerinde bu dönemi anlatan dosyalarda, bu dönemde Arnavutların çok fazla baskı gördükleri, ezildikleri ve bunun, günün birinde bir patlamaya neden olabileceği belirtilmiştir. Bir Güney Slav devleti olan Yugoslavya'nın bu dönemde Kosova ve Makedonya'da uyguladığı politikalara, Avrupa devletlerinin göz yummaları, bu politikaları kabul etme anlamı taşımaktadır. Örneğin Fransa ve İngiltere'nin, konuyla ilgili bu dönemde herhangi bir dosyası bulunmamaktadır.¹²⁵

Bu dönemde dini ayrımcılığın da yapıldığı aşikardır. Komünistler tarafından Katoliklere ve Müslümanlara baskı yapılırken, Ortodokslar ön plana çıkarılmıştır. Ahali Ortodoksları olmaya çalışılmış, fakat bu çalışmada başarılı olunamamıştır.¹²⁶ Bu dönemde Kosova'da yaşayan Arnavutlar hem ekonomi hem de eğitim alanında en düşük seviyeyi yaşamıştır. Arnavut dili ve Sırp-Hırvat dili, teoride yasal ve resmi olarak aynı kullanım hakkına sahipti. Fakat resmi ve hukuki çalışanların çoğu Slav olduğu için Arnavutça bilmiyorlardı. Tercüman kullanılması hem çok zaman alması açısından hem de çok masraflı olması nedeniyle, pratikte Sırpça kullanım dili olmuştur. Dil kullanımı açısından da Türk okulları açılarak, Arnavutların bu okullara gitmesi teşvik edilmiştir. Zira bu şekilde Türkleştirilen Arnavutların, Sırp için daha az tehlikeli olacağı düşünülmüştür.¹²⁷

1950-51 yılları arası, Arnavut ve Türk dilinde eğitim veren okullardaki öğrenci sayıları :

Prizren	97 Arnavut,	800 Türk öğrenci
Pristine	63 Arnavut,	350 Türk öğrenci
Mitrovica	90 Arnavut,	200 Türk öğrenci
Ipek	20 Arnavut,	120 Türk öğrenci
Gilan	34 Arnavut,	100 Türk öğrenci. ¹²⁸

Arnavutlar açısından, 50'li yıllar ve 60'lı yılların başları, Tito yönetiminin en kötü dönemi olmuştur.¹²⁹ Bu dönem aynı zamanda, Arnavutlar arasında zalimliğiyle ün salmış Rankoviç dönemi olarak bilinmektedir. Kosova'da uygulanan baskılar ve Türkleştirme

¹²⁵ ZonaExpress. "CIA për Kosovën" (Pjesa e dytë), *Gazeta Express*, (5 Mar 2017). <https://www.youtube.com/watch?v=6evWX67Qtp0&t=1738s>. Erişim Tarihi 07/08/2018.

¹²⁶ ZonaExpress, "CIA për Kosovën", (Pjesa e dytë).

¹²⁷ ZonaExpress: "CIA për Kosovën" (Pjesa e dytë).

¹²⁸ ZonaExpress: "CIA për Kosovën" (Pjesa e dytë).

¹²⁹ Malcolm, *Kosova: Një Histori e Shkurtër*, s. 408

politikalarının yanı sıra, güvenlik alanının Yugoslavya'da Sırbistan'a verilmesi, Arnavutların durumunu daha da kötüleştirmiştir. Bu dönemde Türkiye'ye göçler yaşanmıştır. Rankoviç'in 1966 yılında görevden alınmasından sonra, siyasi birtakım değişiklikler olmaya başlamıştır. Bazı prosedürlerin açılmasıyla etnik sorunların oluşması, Yugoslavya'da Arnavut halkının aleyhine ağır deformasyonlara neden olmuştur. Nihayet bu dönemde, "Kosova Cumhuriyeti talebi" dile getirilmeye başlanmıştır.¹³⁰

2.4.1.1. Tito Döneminde Anayasal Değişiklikler

Bu dönemde vuku bulan bunca olumsuzluk arasında en olumlu nokta, Kosova sınırlarının çizilmiş olmasıdır. Fakat Kosova'ya verilen haklardan Arnavutlar pek hoşnut olmamıştır. İlk Anayasal gelişim aşamasında (1946-1953), Kosova'ya iki alanda anayasal ayrımcılık uygulandığı görülmüştür. Bunlardan biri, Kosova'nın federal birim olarak anayasal statüsü, ikincisi ise, yine anayasal olarak Voyvodina Özerk Bölgesi'ne Kosova'dan daha gelişmiş bir statü verilmiş olmasıdır.

1943 yılında anayasal değişikliklerle Demokratik Federal Yugoslavya adını alan devlet, 1946 yılında ise devletin ismi, "Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti" olmuştur. Daha sonra 7 Nisan 1963 Anayasası ile, "Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti" haline gelmiş ve bu Anayasayla birlikte Kosova Özerk Bölge ilan edilmiştir. 1968 yılındaki görüşmelerden sonra, 1963 Sırp ve Yugoslav Anayasası'nda önemli değişiklikler yapılmıştır. 1969 Anayasası olumlu gelişmelerin habercisi olmuş, fakat bu olumlu gelişmeler ancak 1974 Anayasası'nda yaşanmıştır. Kosova 1974 Anayasası'yla birlikte, Yugoslavya Federasyonu bünyesindeki 8 federal birimden biri olarak, federal birim statüsüne kavuşmuştur. Bu statüyle birlikte bir cumhuriyetin sahip olduğu tüm yetkilere de sahip olan Kosova, artık doğrudan Yugoslavya ile bağlantı kurma hakkına da kavuşmuştur. Artık Kosova kendi anayasasıyla birlikte yasama, yürütme ve yargı organlarına da sahip olmuştur. Anayasa mahkemesi, yüksek mahkeme, savcılık ve yürütme organları oluşturulmuş, milli banka kurma, topraklarını savunmak için savunma güçleri oluşturma ve bayrağını kullanma hakkı elde etmiştir. (Madde 292, 300, 339, 372,

¹³⁰ Stavileci, "Evoluimi Kushtetues i Kosovës në periudhën 1946- 1990".

390 ve 6, Kosova Anayasası 1974). Aynı zamanda bu Anayasa ile birlikte Kosova'nın veto kullanma hakkı da oluşmuştur.

Öte yandan, 27 Şubat 1974 tarihli Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi Anayasası'nın 1. Maddesi'ne göre, Kosova'ya "Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne bağlı" olarak çifte statü verilmiştir. Bu statü Sırbistan'a, Kosova'nın cumhuriyet olmasını engelleme fırsatı vermiştir. Fakat Devlet'in diğer Anayasalarında olduğu gibi, 1974 yılındaki Anayasa'da da Kosova hiçbir zaman federal birimin egemenliği altında, onun entegre (integral) bir parçası olmamıştır.¹³¹

2.4.2. Tito Sonrası Dönemde Kosova Sorunu

1980 yılında Yugoslavya, Tito'nun ölümünden sonra adeta bir dönüm sürecine girmiş, ekonomik ve etnik çekişmeler nedeniyle YSFC birliğinin korunması zorlaşmıştır. Yugoslavya'yı birlikte tutmayı, barış, birlik ve kardeşliği oluşturmayı, huzuru ve ferahı sadece Tito'nun başarabileceği düşüncesini, Yugoslav bir görevli şöyle dile getirmiştir:

"Yugoslav bir görevli "Tito'dan sonra yine Tito olacak" demiştir. Onun bu notu küçük olmayan bir sürprizle karşılandı. Cumhurbaşkanı Josip Broz Tito'nun otuz yıllık yönetimi, "Tek gerçek Yugoslav" gücüyle bağımsızlığı ve birlikteliği beraberinde getirdi. Sadece Tito, Komünist Partisi'nin merkezden ayrı bir yapısının, merkezden ayrı sosyalist bir ekonominin başında olabilir. Sadece Tito, özerk bir bölge hedeflerinin aktörü olarak ve ayaklanmalar karşısında tehdit edildiğinde sarsılmaz bir şekilde durumu kontrol altında tutmayı başarabilir."¹³²

Tito'dan sonra artan ekonomik bunalımlar hükümeti reform yapmaya zorlamış, alınan krediler ise devleti iflasa sürüklemiş, kemer sıkma politikaları halkı bezdirmiştir. Ortaya çıkan skandallar dört ayrı Cumhuriyette bankaları tehlikeye atmış, birçok üst düzey yetkili ve siyasetçi istifaya zorlanmış ve 20'den fazla kişi yargılanmıştır.¹³³ Kosova'da

¹³¹ Stavileci, "Evoluimi Kushtetues i Kosovës në periudhën 1946- 1990",

¹³² John Darnto, "Eastern Europe --After Tito; Tito's Collective Leadership After Tito", *The New York Times Magazine*, (April 13, 1980). <https://www.nytimes.com/1980/04/13/archives/eastern-europe-after-tito-titos-collective-leadership-after-tito.html>. Erişim Tarihi 08/08/2018.

¹³³ Carolyn Bull, No entry without strategy: an evaluation of UN transitional administration approaches to building the rule of law in disrupted states, (Canberra: The University of New South Wales s at the Australian Defence Force Academy, the degree of Doctor of Philosophy School of Humanities and Social Sciences, July 2006), pg. 27

başlayan 1981 ayaklanmaları diğer cumhuriyetlere de sıçramış, gerginlik en üst kademeleri etkisi altına alarak, sık sık hükümet değişikliklerine yol açmıştır.

Dönüşümlü yönetim sistemine göre sıra Sırbistan'a geldiğinde, bu dönemde iktidarda olan Miloseviç, durumun daha da kötüleşmesine neden olmuştur. 1989 yılında Kosova Anayasası'nda aslında yasal olmayan değişiklikler yapılmıştır. Bununla, 1989'da Kosova ve Voyvodina'nın genişletilmiş özerkliği kaldırılarak, Kosova'nın Anayasal yetkileri Sırbistan devlet organlarına verilmiştir. Karadağ'ın yönetimi de değiştirilerek Sırbistan'a bağlanmıştır. Bu son darbe ile, diğer federal birimlerin karşısında, Sırbistan Cumhuriyeti'nin yapısal üstünlüğe yükselmesi ve Sırpların "Yugoslavya'ya hâkim olma hırsı" eski Yugoslavya'da anayasal krizin başlangıç noktası olmuştur.¹³⁴

Neticede, Tito'nun ölümünden sonra "birlik ve kardeşlik" motosu rengini kaybetmeye başlamış, yaşanan krizlerle birlikte Sırbistan'ın bu hırsı, diğer cumhuriyetleri de rahatsız etmiştir. Bu durum, zaten pek istikrarlı bir duruma sahip olmayan Yugoslavya'nın durumunu daha da ağırlaştırarak, 90'lı yıllarda yaşanacak olan Yugoslavya'nın dağılması fitilini ateşlemiştir.

2.5. Yugoslavya'nın Dağılmasından Sonra Kosova Sorunu

20. Yüzyıl'da dünyada güç dengelerinin değişmesi ve Soğuk Savaşın sona ermesi, Balkanları yakından etkilemiştir. Gerek devletlerin yaşadığı iç dinamikler gerekse dışarıdan gelen etkiler, sınırların yeniden çizildiği bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur. Uluslararası dengelerin gözetildiği bu dönemde, Yugoslavya ve SSCB'de kendi kaderini kendi tayin hakkını kullanan milletlerin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle, devletlerin dağılmasına neden olmuştur.

Altyapıda Kosova sorununun temeli, aslında Osmanlı Devleti'nin dağılması ve Londra Konferansında Kosova'nın Sırbistan'a bağlanmasına dayanmakla birlikte, durumun patlak vermesi, 1981 yılında üniversite öğrencilerinin daha iyi şartlar talep etme amacıyla yaptıkları gösteriler olmuştur. Bu gösterilerde öğrenciler, cumhuriyet değil statü istemişlerdir. Kendilerini artık ikinci sınıf vatandaş gibi hissetmek istemeyen öğrencilerin gösterileri, Sırbistan polis teşkilatı tarafından çok feci bir şekilde bastırılmıştır. Srinavasan, azınlık hakları ihlallerinin, çoğu zaman büyük çatışmaların nedeni

¹³⁴ Stavileci, "Evoluimi Kushtetues i Kosovës në periudhën 1946- 1990".

olabileceği, ancak köklerinin on yıllar öncesine kadar uzanan bir akümülyasyon döneminden sonra, ancak su yüzüne çıktığını ve büyük çatışmaların yaşanmasına neden olduklarını belirtmiştir.¹³⁵

Sırp kurumları Kosova’da yaşanan bu hoşnutsuzluk karşısında sessiz kalmamıştır. 1986 yılında önde gelen Sırp kurumlarından Sırp Bilim ve Sanatlar Akademisi tarafından yayınlanan siyasi içerikli memorandumda, ilk kez Sosyalist Yugoslavya döneminde Sırbistan’a karşı izlenen bu politika açıkça eleştirilmiştir. Aynı zamanda Kosova sorununun, Sırp ulusunun en önemli ulusal sorunu olduğu ileri sürülmüştür.¹³⁶

Mevcut Kosova sorunu, Sırbistan’ın 23 Mart 1989 yılında, 1974 Kosova Anayasası’nda yaptığı değişikliklerle daha da derinleşmiştir. Bu değişiklikle birlikte Kosova’nın genişletilmiş özerkliği ortadan kaldırılmış ve Sırbistan’ın bir parçası olduğu beyan edilmiştir. Üç ay sonra, 28 Haziran 1989 tarihinde, Sırbistan Komünistler Birliği başkanı Slobodan Miloseviç, Priştine yakınlarındaki Gazimestan bölgesinde, Kosova Savaşı’nın 600. yıldönümünde, 1 milyon civarında Sırp mensubuna ırkçı söylemlerle dolu bir konuşma yapmış, Kosova’nın anayasal ve siyasi sisteminin devrilmesine işaret etmiştir.

HRW 1996 yılındaki raporu, o günlerde yapılan insan hakları ihlallerini şu şekilde açıklar;

“Sırbistan Cumhurbaşkanı Miloseviç, 1987’de iktidara geldiğinden beri, Kosova’da 1,8 milyon etnik Arnavut’u hedef aldı. Sırp makamları etnik Arnavutları bastırmak ve bölgeden göçünü teşvik etmek için polis şiddeti, işkence ve siyasi davaları kullandı. Sırbistan’da göstericilere uygulanan darbe ve Yugoslavya’daki insan hakları ihlalleri bütün vatandaşlara karşı işlenmektedir. Bağımsız bir yargının olmaması, medyanın devlet kontrolü altında olması ve acımasız polis gücü, etnisiteye bakılmaksızın, tüm insanların haklarını olumsuz etkilemektedir. Ancak, Yugoslavya’daki azınlık grupların, özellikle de Kosova’daki Arnavutların, istismar edilmeye açık olduğu şüphesizdir.”¹³⁷

¹³⁵ Sharath Srinivasan, “Minority Rights, Early Warning and Conflict Prevention: Lessons from Darfur”,(London: Minority Rights Group International, 2006).

¹³⁶ Lenard J. Cohen, *The Politics of Despair: Radical Nationalism and Regime Crisis in Serbia*, (British Columbia: Simon Fraser University, 1999), pg.8-13.

¹³⁷ Human Rights Watch (HRW), *Persecution Persists: Human Rights Violations in Kosovo*, Vol. 8, No. 18 (D) (December 1996).

İlerleyen zamanlarda önemli bir rol oynayacak olan Kosova Demokratik Birliği, 1989 yılının sonlarında Arnavutlar tarafından kurulmuş ve başına İbrahim Rugova getirilmiştir. Akabinde, 2 Temmuz 1990'da Kosova milletvekilleri, Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmiştir.

reform, Kosova'nın kendi kaderini kendi tayin hakkının bulunmasını, tezinde şu şekilde belirtmiştir; Kosova, Yugoslavya ve Sırbistan'a aynı "paket düzenlemesiyle" katılmış, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bu düzenlemenin geçerliliğini otomatik olarak kaybedeceğini belirtmiş ve Kosova'nın kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlık meşruiyetini, dört ana argümana dayandırmıştır. Bunlar:

- 1) 1913 yılında haksız bir şekilde bir milletin bölünmesi ve kendi iradesi dışında komşu devlete verilmesi,
- 2) Eski Yugoslavya'da federal bir birim olan Kosova'nın, oy kullanma gücü ve kendi kaderini kendi tayin hakkının bulunması,
- 3) Sınırlarının ve toprak bütünlüğünün anayasayla güvence altına alınması,
- 4) Yugoslavya'nın dağılmasından sonra, Kosova'nın bağımsız bir devlet olarak kurulması için, insanların politik iradesinin olması.¹³⁸

Daha sonra Slobodan Miloseviç'in iktidara gelmesiyle Kosova'da artış gösteren insan hakları ihlalleri, özellikle Kosova milletvekillerinin Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra had safhaya ulaşmıştır. Buna müteakip, Kosova Meclisi, Arnavut dilinde eğitim veren üniversite ve okullar, tüm medya kurumları Miloseviç yönetimi tarafından kapatılmıştır. Yine Priştine'de Polis teşkilatının komutası ele alınmış, ağır polisiye önlemler uygulanmış ve binlerce çalışan işten atılmıştır.

Bu noktada BM Genel Kurulu'nun 1994 ve sonrası kararlarında, "Kosova halkının iradesine saygı duyulması" çağrısında bulunulmuştur. Human Rights Watch 1996 yılı raporunda, Arnavutlar üzerinde uygulanan şiddetin¹³⁹ ve Kosova'da gerilimin çok arttığını, 1995 ve 1996 yıllarında, neredeyse tamamen suçsuz olan binlerce Arnavut gencin, Sırp güvenlik güçleri tarafından fiziksel olarak istismara uğramasının bir sonucu olarak öldüğünü belirtmiştir.

¹³⁸ Edita Tahiri, *International Statebuilding and Uncertain Sovereignty*.

¹³⁹ HRW, *Persecution Persists: Human Rights Violations in Kosovo*.

Sırbistan Enformasyon Bakan Yardımcısı Rade Drobaç, HRW / Helsinki’de verdiği bir söyleşisinde Kosova’daki Arnavutların durumu konusunda, “Kosova’da insan haklarının durumunun mükemmel olduğunu ve Arnavutların dünyanın herhangi bir yerinden daha fazla haklara sahip” olduklarını iddia etmiştir.¹⁴⁰ (19 Temmuz 1996). Oysaki tüm uluslararası örgütler, BM ve AGİT raporları bu durumun aksini göstermektedir.

Bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri de Arnavut halkının uyguladığı “sessiz direniştir.” Arnavut halkı, 1989-1999 yılları arasında Kosova Demokratik Birliği (LDK) liderliğinde on yıl boyunca sessiz direnişini sürdürmekle birlikte, aynı dönemde Kosova liderleri uluslararası diplomalarını uygulamaya çalışmıştır. Bilinçli ve çok iyi bir şekilde yürütülen bu diplomasının amacı, ABD, Batılı devletler ve AB’nin başlıca aktörlerini, NATO vb. uluslararası örgütleri, Kosova’nın durumu hakkında bilgilendirmeye çalışmak ve uluslararası kamuoyunun kendi kaderini kendi tayin hakkı konusunda desteğini almaktır. 1991 yılında, eski Yugoslavya’nın parçalanması konulu Avrupa Konferansı’nda, Kosova meselesi dikkate alınmamıştır. Ancak gelişmeler devam ettikçe, Kosova meselesi 1992’de Londra Konferansında, 1992-1995’te Cenevre Konferansında ve 1999’da Kosova’ya özel olarak değinen Rambouillet Konferansı’nda uluslararası gündeme hâkim olmuştur.

Ortaya konulan sessiz direniş uluslararası kamuoyunda ses getirmiş, fakat istenilen neticeye ulaşılmadığı için Kosova halkında hayal kırıklığına neden olmuştur. Kosova halkı bu şekilde Sırp baskısına karşı gerekli korumayı alamamış ve özgürlük, adalet ve kendi bağımsızlık mücadelesi için gerekli olan her şeyi göze almıştır. İşte tam bu dönemde ve bu şartlarda Kosova Kurtuluş Ordusu ortaya çıkmıştır. Kosova Kurtuluş Ordusunun üç stratejik amacı vardı. Bunlardan birincisi, Kosova meselesini uluslararasılaştırmak ve kendi kaderini tayin hakkının tanınması için destek kazanmak, ikincisi 1991 bağımsızlık referandumuna dayanılarak Kosova Cumhuriyetini kurmak, üçüncüsü ise, tüm barışçıl yöntemleri tüketerek Kosova’yı silahlı direnişle kurtarmaktı.¹⁴¹

Uygulanan diplomatik yolların sonuç vermemesi üzerine halkta uzun süren hayal kırıklığı, Kosova Kurtuluş Ordusu’nu harekete geçirmiş ve halkı baskı ve şiddetten korumak üzere, sessiz direniş yerini silahlı direnişe bırakmıştır. Birleşmiş Milletler

¹⁴⁰ HRW, *Persecution Persists: Human Rights Violations in Kosovo*.

¹⁴¹ Edita Tahiri, *International Statebuilding and Uncertain Sovereignty*.

Güvenlik Konseyi (BMGK), 24 Ekim 1998 tarihindeki 1203 sayılı kararında, “Kosova’da sürmekte olan ağır insani durum ve yaklaşmakta olan insani felaket üzerine derinden tedirginlik ve endişe duyulduğunu ve bunun önlenmesi ihtiyacını tekrar vurgulamış”¹⁴² olsa da bu durum bir sonuç vermemiştir.

1997 yılı sonunda Kosova Kurtuluş Ordusu tarafından başlatılan silahlı direniş karşısında, Sırlar sivil halkı katletmeye yönelik hareketler yapmıştır. 1999 Ocak ayında Sırlar tarafından gerçekleştirilen Reçak katliamının ilk görüntülerinin yayınlanmasının ardından, uluslararası camianın dikkati ancak çekilebilmiş ve bu olay gerçek bir soykırımın başlangıcı olarak görülmüştür. Reçak katliamına ait görüntülerde, kadın, çocuk, yaşlı olmak üzere, sivil halkın katledilmesi açıkça görülmüştür. Bu durum üzerine, AGİT Misyon Şefi William Wallker’in bizzat ziyareti ile katliam resmi olarak kanıtlanmıştır.

Slobodan Miloseviç’in izlediği politikalar neticesinde, 15 Ocak 1999 Reçak katliamı olarak bilinen katliamda 45 sivil Arnavut’un Sırp polisi tarafından öldürülmesi, bu konuda BM Kosova Teşkilatı tarafından görevlendirilen AGİT heyetinin başkanı William Walker’in bizzat katliamın gerçekleştiği yeri ziyareti ile gerçek duruma gözleriyle şahit olması neticesinde, Büyükelçi Walker bu katliamı insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak nitelendirmiştir. Bu konuda Güvenlik Konseyi’ne acil toplantı çağrısı yapma konusunda tereddüt etmemiştir.

2.5.1. Rambouillet Anlaşması

Rambouillet Konferansı, Temas Grubu olarak isimlendirilen ve farklı uluslararası tarafları temsil eden üç eş başkan liderliğinde toplanmıştır. Konferans, AB Temsilcisi Wolfgang Petritz, eski ABD Büyükelçisi Christopher Hill ve Rusya Federasyonu’ndan Boris Majorski önderliğinde gerçekleşmiştir.

Konferansa Kosova ve Sırp heyeti temsilcileri katılmıştır. Kosova Kurtuluş Ordusu, Kosova halkından aldığı tam destek ve motivasyon ile uluslararası görüşmelerde masada yer almıştır. Dahası, Kosova sorununun çözümünde önemli bir faktör olarak, yüzyılın uluslararası arenasında tanınan ilk direniş hareketi olmuştur. Nihayet Kosova Kurtuluş

¹⁴² UN Security Council, *S/RES/1239* (1999).

Ordusu, Kosova ihtilafının çözümü için müzakere masasında önemli bir karar alma faktörü haline gelmiştir.

Bu süreçte ABD tarafından başlatılan, Temas Grubu ve NATO'nun desteklediği Rambouillet Konferansı, Kosova ihtilafının barışçıl yollarla çözümüne son bir şans vermek üzere tertip edilmiştir. 6 Şubat 1999 tarihinde başlayan konferans, 23 Şubat 1999'da son bulmuş, yani on sekiz gün sürmüştür. Konferansın birkaç gün sonraki açılış oturumunda, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, tarihin birkaç kişinin elinde olduğu nadir anlardan birinin yaşandığını söylemiştir.¹⁴³

Bu konferansın amacı, Slobodan Miloseviç rejiminin Arnavutlara karşı uyguladığı soykırım politikalarına son vermektir. Her iki taraf için de en büyük sorun ise, Arnavutların Kosova'yı Sırbistan'ın bir parçası olarak tutacak bir çözümü kabul etmeye hazır olmamaları; Sırbuların ise 1990'dan önceki statükoyu yeniden görmek istememeleri ve Kosova'da herhangi bir uluslararası role karşı olmalarıydı. Neticede Sırp tarafı antlaşmayı imzalamamıştır. Bu müzakereleri, uluslararası teori ve uygulama uzmanları "Lose-Lose" olarak tanımlamıştır. Durum görüntüde böyle olsa da gerçekte, ileride bu anlaşmadan Arnavutların galip çıktığı görülecektir. Çünkü Arnavutların kazandıkları, bu antlaşmanın vaat ettiğiinden daha fazlası olmuştur. Bu açıdan bu müzakereler, zamanla "Win-Lose" olarak tarihe geçmiştir.

2.5.2. 1999 Kosova Savaşı

Rambouillet Konferansı'nda Arnavut tarafı uluslararası arenada başarı kazanmış ve bu görüşmelerden sonra 78 gün sürecek olan NATO insani müdahalesi, 24 Mart 1999 tarihinde başlamıştır. Kosova'daki insani hava müdahalesi için NATO BMGK'nin kararını beklememiştir. Burada ABD'nin tam destek vermiş olması çok önemli bir unsurdur. NATO'nun erken müdahalesi Kosova'daki savaşın daha da tırmanmasını ve bir soykırımı önlemiştir. ABD dönem başkanı Bill Clinton'un 1998'deki "bir daha asla"¹⁴⁴ politikası, bir başka Bosna olmasını engellemiştir. 1992 yılı başında Başkan Bush, Kosova Arnavutlarına yönelik şiddetin artması durumunda "kırmızı çizgi" politikasını ilan etmiş, "Kosova'da Sırp eylemlerinin neden olduğu bir çatışma durumunda, ABD'nin

¹⁴³ *BBC*, "Rambouillet talks 'designed to fail'" (19 March 2000). <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/682877.stm>. Erişim Tarihi, 18/04/2018.

¹⁴⁴ *CBS News*, Text Of Clinton's Rwanda Speech, (25 March 1998). <https://www.cbsnews.com/news/text-of-clintons-rwanda-speech/>. Erişim Tarihi 16/02/2017.

Kosova ve Sırbistan'daki Sırlara karşı askeri güç kullanmaya hazır olacağını" belirtmiştir.¹⁴⁵ AB'nin kendi içindeki fikir uyuşmazlığı ve AB'nin savunma gücünün bulunmaması, ABD'nin rolünün ne kadar önemli olduğunu bir kere daha göstermiştir. Görüldüğü üzere, AB'nin tek başına bir müdahalede bulunma imkânı yoktur. Kosova savaşı ayrıca, AB'yi güvenlik ve insani müdahale konusunda daha farklı bir iç yapılanmaya yöneltmiştir.

Savaş, ABD ve NATO'nun müdahalesinin ardından 1999'da sona ermiş ve ardından Kumanova antlaşması imzalanmıştır. Bir gün sonra da BMGK, 1244 kararını imzalamıştır. Tüm bunların neticesine göre Kosova, Uluslararası bir kurum olarak BM Kosova Geçici İdare Misyonu (UNMIK) tarafından yönetilecektir.

Fakat her savaşta olduğu gibi bu savaşın da bilançosu oldukça ağır olmuştur. On yıl süren işgal ve savaşın getirdiği trajik kayıplar, 12.000'in üzerinde Arnavut'un öldürülmesi ve sayısız kadının tecavüze uğraması olmuştur. Ayrıca 600'den fazla toplu mezar ortaya çıkmış, yaklaşık bir milyon kişi Kosova'dan sürülmüş, 20.000'den fazla kişi hapsedilmiş, binlerce kişi kaybolmuş ve yaklaşık 150.000 konut imha edilmiştir.

2.5.3. Kumanova Askeri Teknik Antlaşması

NATO'nun hava müdahalesinin ardından, Ahtisaari'nin Başkan Miloseviç'e sunduğu Kumanova Askeri Teknik Antlaşması¹⁴⁶, Sırp Parlamentosu ve Federal Hükümet tarafından 9 Haziran 1999'da imzalanmış ve 11 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Antlaşmayı Kosova'daki ilk Kosova Barış Gücü (KFOR) komutanı Michael Jackson ve Sırbistan Ordusu Eski Genel Sekreteri Nebojsa Pavkoviç¹⁴⁷ imzalamıştır. Antlaşma sonucu Sırbistan, tüm polis ve askeri güçlerini Kosova'dan çekmeye zorlanmıştır. KFOR'un ilk komutanı, İngiliz General Michael David Jackson, Kumanovo

¹⁴⁵ *The New York Times*, "President George Bush in a letter to Slobodan Milosevic, then Serbian President", (25 December 1992). <https://www.nytimes.com/1999/04/18/world/crisis-in-the-balkans-statements-of-united-states-policy-on-kosovo.html>. Erişim Tarihi 09/10/2019.

¹⁴⁶ Military Technical Agreement between the International Security Force (KFOR) and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbi, S/1999/682, 09 June 1999). <https://peacemaker.un.org/kosovoserbia-militarytechnicalagreement99>. Erişim Tarihi 18/08/2018.

¹⁴⁷ Pavkoviç daha sonra Lahey savaş suçları mahkemesi tarafından soykırım suçlanmıştır.

Anlaşması'nın, Kosova'nın veya Kosova Kurtuluş Ordusu'nun değil, Sırpların kaderini belirlediği beyanında bulunmuştur.¹⁴⁸

BM bu antlaşma ile Kosova'nın uluslararası sivil ve askeri himaye altına alınması konusunda yasal zemin hazırlamıştır. BMGK'nin, Anlaşmanın 1. Maddesi'nde belirtilen hususlarla ilgili kararını kabul etmeye hazır olduğunu beyan etmiştir. Hemen ardından BMGK, 1244 (99) sayılı kararını almıştır. Antlaşmanın giriş bölümünde, Yugoslav Federal Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün doğrulanması sağlanmıştır. Ancak aynı zamanda, Kosova'nın gelecekteki statüsünü açık bırakmıştır. Çünkü sivil otoriteye, "Kosova'nın gelecekteki statüsünü belirlemek için hazırlanan, Rambouillet anlaşmalarını dikkate alarak siyasi süreci kolaylaştırılması" konusunda yetki vermiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Michael David Jackson, "Marrëveshja e Kumanovës ka përcaktuar fatin e UÇK-së dhe të serbëve në Kosovë", *Bota Sot Newspaper*, (20 shtator 2016). <http://www.botasot.info/aktuale-lajme/579683/jackson-marreveshja-e-kumanoves-ka-percaktuar-fatin-e-uck-se-dhe-te-serbeve-ne-kosove/> . Erişim Tarihi 19/10/2018.

¹⁴⁹ Stephan Lehne, "Resolving Kosovo Status", *Policy paper*, Austrian Institute for International Affairs, jny 2009.

BÖLÜM 3: ULUSLARARASI KORUMA ALTINDA KOSOVA; AZINLIK HAKLARININ KORUNMASI VE SIRPLARIN ENTEGRASYONU (1999-2008)

İkinci Bölümde aktarılan sürecin akabinde, gelinen nokta itibariyle, gerek insancıl müdahalenin gerçekleşmesi, gerekse Kosova’da uluslararası devlet inşasının gelişme şekli açısından değerlendirildiğinde, Kosova oldukça özel bir vaka olarak, tam bir sui generis durumundadır. Burada uluslararası devlet inşasından murad, Kosova’nın UNMIK idaresinde belirsiz bir egemenlik altında oluşudur. BM tarafından girilen en karmaşık operasyonları temsil etmektedir. Kosova (1999) ve Doğu Timor’daki (1999-2002) misyonlar, BM tarihinde genellikle benzersiz olarak görülmektedir.¹⁵⁰ Kosova’nın bu durumu BM’in süresiz olarak, egemenliğin tamamını veya bir kısmını üstlenerek devlet inşasının gerçekleşmesi olarak görülebilir.

BM, Kosova’daki durumu 90’lı yıllardan beri, yani eski Yugoslavya döneminden itibaren özel olarak takip etmiştir. İnsan Hakları Komisyonu Özel Raportörü, insan hakları açısından durumu yakından takip etmiş, vaziyeti raporlarında beyan etmiştir. Özellikle yasama, idare ve yargı alanlarında uygulanan çeşitli ayrımcı yaklaşımlar, Kosova’da Arnavutlara karşı işlenen şiddet ve keyfi tutuklama eylemleri ve insan hakları açısından şartların sürekli bozulması bu raporlara yansımıştır. Bu durumun daha sonra insancıl bir krize dönüşmesi neticesinde, BM Şartı uyarınca, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik birincil sorumluluk Güvenlik Konseyi’ne verilmiştir. BM Şartı’nın VII. Bölümü uyarınca hareket edilerek, Güvenlik Konseyince 24 Ekim 1998 tarihinde karar alınmış,¹⁵¹ ilerleyen süreçte Kosova hakkında 1244 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı’nın temelini oluşması için yasal bir dayanak oluşturulmuştur.

Nihayet 10 Haziran 1999 tarihinde, BMGK tarafından Kosova ile ilgili durum hakkında 1244/1999 sayılı karar kabul edilmiştir. 1244 Yönetmeliğinin 5. Paragrafı, bu yönetmeliğin amacını bildirmesi açısından önem arz etmektedir. Bu paragrafta Güvenlik Konseyi’nin “Kosova’da, BM nezaretinde, uluslararası sivil ve güvenlik varlığının, uygun ekipman ve personel ile konuşlandırılması” kararı bulunmaktadır. Bu şekilde

¹⁵⁰ Simon Chesterman, *You, The People: The United Nations, Transitional Administration and State-Building*, (International Peace Academy, November 2003).

¹⁵¹ UN Security Council (UNSC), Resolution, S/RES/1203 (1998).

NATO Genel Sekreteri Javier Solana'nın bombardımanın durdurulması emrini yayınlamasının ardından, Kumanova antlaşması, Rambouillet Antlaşması ve BMGK 1244 sayılı kararı doğrultusunda, Kosova'ya NATO güçlerinin konuşlandırılması gerçekleşmiştir.

BM bünyesinde geçici yönetim olan UNMIK ve diğer yardımcı kuruluşlar olan AB, AGİT ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) Kosova'ya yerleşmiştir. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) gibi diğer BM birliklerinin yanı sıra, Avrupa Konseyi de Kosova'da ofis açmıştır.

1244 sayılı konsey kararının nasıl uygulanacağı, Karar'ın 10. Paragrafında çok net bir şekilde belirtilmiştir. Misyonun amacı, Kosova'nın tüm sakinleri için barışçıl ve normal yaşam şartları sağlamak ve bölgede gelecekte güvenlik tehdidi içermeyen bir ortam oluşturulmasına yardımcı olmaktır.¹⁵² Savaş sonrası durumun idare edilmesi için, bu süreçte uluslararası aktörlerin desteği çok önemli bir durum olmuştur.

Bu süreçte Kosova'da güvenli bir ortamın sağlanıp sürdürülmesi ve kamu düzeni konusunda UNMIK'e yardım etmek üzere KFOR yetkili kılınmış, bu yetkilere dahil olan temel sivil aktiviteler daha sonra UNMIK'e devredilmiştir.¹⁵³ UNMIK tarafından kurulan KFOR, Baldwin'in belirttiği gibi Doğu Timor'dan farklı olarak Kosova'da tamamen otonom bir statüye sahip olup Kosova'daki sivil otoriteler tarafından kontrol edilememektedir.¹⁵⁴

Bahsi geçen karar doğrultusunda, 36 ülkeden 37.200 KFOR askeri Kosova'ya gönderilmiştir. NATO üyesi olan bu devletlerin yanı sıra, üye olmayan ülkeler de bulunmaktadır; Rusya, Hindistan ve İsveç gibi. 12 Haziran 1999'da ilk NATO piyade birlikleri Kosova'ya yerleştirilirken Sırp kuvvetleri Kosova'yı terk etmeye başlamıştır. Aynı zamanda Kosova Kurtuluş Ordusu ise Kosova Savunma Birliği'ne dönüştürülmek üzere dağıtılmıştır. NATO'nun Kosova'ya girmesiyle birlikte, BM Geçici Misyonu da Kosova'yı belli bir süre için yönetmek üzere yerleşmiştir.

Bunların yanı sıra, G8 Dışişleri Bakanları toplantısında, Kosova'nın toprak birliğinin sağlanması ve kendini yönetmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu ilkelerin

¹⁵²UNMIK, Resolution 1244 (1999) e KSK-së nr.10,

¹⁵³UNMIK, Resolution 1244 (1999) e KSK-së nr.11,

¹⁵⁴ Baldwin, "Minority Rights in Kosovo under International Rule".

uygulanması için, G8 Dışişleri Bakanları Siyasi Direktörlerine, BMGK kararının unsurlarını hazırlama talimatı verilmiştir.¹⁵⁵

Bu şekilde hazırlanan 1244 sayılı Karar ve 1/1999 sayılı Tüzük, uluslararası idareye çok fazla yetki vererek Yugoslavya Federal Devleti'nin Kosova'daki varlığını sonlandırmıştır. Tüm yasama ve yürütme makamları UNMIK'e verilmiş ve bu yetkilerin Kosova Genel Sekreter Özel Temsilcisi tarafından uygulanacağı belirtilmiştir. Güvenlik Konseyi Kumanova Antlaşmasının imzalanmasından bir gün sonra, o günün Genel Sekreteri olan Kofi Annan'ın Başkanlığında özel bir temsilci ve ona yardımcı olacak dört yardımcı özel temsilci atanmasını istemiştir.

Bu çerçevede UNMIK, dört temel sütundan oluşmaktaydı. Bunlardan her biri için yardımcı özel bir temsilci atandı. 1244 sayılı Karar doğrultusunda, Güvenlik Konseyi Kosova Genel Sekreter Özel Temsilcisi Bernard Kouchner tarafından, Kosova'nın uluslararası politika ile idare edilmesine ve her 3 ayda bir Kosova'daki durum hakkında rapor sunulmasına karar verilmiştir.

Bu noktada krizden yeni çıkmış ve uzun yıllar yatırımda bulunulmamış bir ekonomisi ve uzun yıllar boyunca insan haklarının her alanda ihlal edildiği sosyal, kültürel, karar verme, medya vs. gibi alanlarda, yeni bir devlet inşasında, uluslararası müdahalenin gerekli olması doğru bir karar olmuştur.

3.1. Kosova'da Birleşmiş Milletler Yönetimi (UNMIK)

BMGK'nin 1244 sayılı kararı ile, UNMIK ve KFOR'un Kosova'daki uluslararası devlet kurma misyonunu yerine getirmesi için uluslararası görevi kabul edilmiştir. BMGK'nin 1244 sayılı kararı doğrultusunda, devlet inşasının dört boyutta oluşturulması planlanmıştır:

1. Uluslararası idare,
2. Uluslararası güçlerin ayrılmasının ardından ülkeyi yönetebilecek devlet kurumlarının geliştirilmesi,
3. Askeri savunma,

¹⁵⁵ UNMIK, Kosovo: Statement by the Chairman on the conclusion of the meeting of the G-8 Foreign Ministers held at the Petersberg Centre, S/1999/516, Annex 1, (06 May 1999).

4. Nihai statüyü belirleme politik sürecinin kolaylaştırılması (1244 sayılı UNSC Kararı, 9. ve 10. Paragraf).

1244 sayılı karar ile, Kosova'ya yerleşen ve faaliyet yapacak olan uluslararası güvenlik varlığının sorumluluklarından birkaçı da şu şekildedir:

- a) Düşmanlıkların tekrarlanmasını önlemek, gerekli görülen yerlerde ateşkesin empoze edilmesi, Yugoslavya Federe Devleti'nin asker ve polis paramiliter güçlerinin çekilmesi ve geri dönmesinin önlenmesi,
- b) Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (KLA) ve diğer silahlı grupların silahlardan arındırılması,
- c) Mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin güvenli bir şekilde eve dönebileceği güvenli bir ortamın tesis edilmesi, uluslararası sivil varlığın faaliyet gösterebilmesi, geçiş idaresinin kurulması ve insani yardımın sağlanması,
- d) Uluslararası sivil toplumun, görev ve sorumlulukları üstlenebilmesi için güvenliği ve kamu düzenini sağlamak,
- e) Sivil varlığın güvenliği ve kamu düzeninin sağlanması.

Bunların yanı sıra, uluslararası sivil toplumun başlıca sorumlulukları şunları içerir:

- a) Ek-2 ve Rambouillet Antlaşmalarını (S / 1999/648) tamamen dikkate alarak, Kosova'da öz-yönetim ve özerkliğin kurulmasını desteklemek,
- b) Siyasi uzlaşma sağlanıncaya kadar, seçimlerin yapılması dahil olmak üzere demokratik ve özerk yönetim için geçici kurumların geliştirilmesini örgütlemek ve denetlemek,
- c) Kurumların tesis edilmesinden sonra, Kosova'nın yerel geçici kurumlarının ve diğer barışçıl aktivitelerin konsolide edilmesi, desteklenmesi ve denetlenmesi sırasında sorumlulukların devredilmesi,
- d) Rambouillet Antlaşması dikkate alınarak (S / 1999/648), Kosova'nın gelecekteki statüsünü belirleme amaçlı siyasi sürecin kolaylaştırılması,
- e) İktidarın, Kosova'nın geçici kurumlarından, siyasi anlaşmayla inşa edilen yeni kurumlara geçişini nihai aşamada denetlemek,
- f) Ana altyapının ve ekonominin yeniden inşa edilmesine destek vermek,

- g) İnsan haklarını ve topluluk haklarını korumak ve tanıtmak; Kosova'daki bütün mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin evlerine, güvenli ve engelsiz dönüşlerinin sağlanması (KSC'nin 1144 sayılı kararı)
- h) Kosova'da, BM tarafından desteklenen ve onaylanan, ortak hedeflerin başarılmasını sağlayacak etkili bir uluslararası sivil ve güvenlik varlığın konuşlandırılmasını sağlamaktır.¹⁵⁶

UNMIK dört temel sütun üzerine, çok taraflı bir birim olarak kurulmuştur. Bunlardan her bir sütunun, BM çatısı altında bulunan uluslararası bir örgüt tarafından yönetilmesine karar verilmiştir.

1. Geçici sivil yönetim – BM
2. İnsani konular - UNHCR
3. Kurumların inşası- AGİT
 - a. İlk Sütun Polis ve Adalet,
 - b. İkincisi Sivil Yönetim,
 - c. Üçüncüsü Demokratikleşme ve Kurumsal Yapılanma
4. Yeniden yapılanma- AB
 - a. Yeniden Yapılanma ve Ekonomik Kalkınma,

Bu sütunlardan ilk iki sütun BM liderliğinde, üçüncüsü AGİT liderliğinde, dördüncüsü ise AB liderliğindeydi.

Birinci sütun, bahsedildiği üzere BM tarafından yönetilmiştir. Bu sütunun misyonu, sivil, polis ve yargı meseleleri de dahil olmak üzere, kamu idaresi kurmak ve yürütmek şeklinde olmuştur.

İkinci sütunda Kosova'nın yapılandırılmasında görev alan diğer kuruluş, UNHCR olmuştur. Karar'ın 7. Paragrafına göre, Komiserliğin gözetimi altında tüm mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin, güvenli bir şekilde Kosova'ya geri dönüşümünü ve halkın, insani yardım kuruluşlarına engelsiz erişimini sağlamıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁶ UNMIK, Resolution 1244, *S/RES/1244*, Nr.11. (10 June 1999).

¹⁵⁷ UNSC, UN Security Council, Resulation 1244, *S/RES/1244* (1999), paragraph 7.

Üçüncü sütun, insan hakları, adalet, polis ve kamu yönetimi alanlarında kapasite artırımı, demokratikleşme ve yönetim, insan haklarını izleme ve kapasite geliştirme, seçimlerin yürütülmesi ve izlenmesi ve Sivil toplum kurumlarının, özellikle bağımsız yerli medyanın güçlendirilmesi de bu görevlerin merkezi olmuştur.¹⁵⁸

Dördüncü sütun ise, AB tarafından yönetilmiştir. Bu sütunun misyonu da altyapı, ekonomik ve sosyal sistemlerin yeniden yapılandırılması, serbest piyasa ekonomisinin inşası ve uluslararası toplumdan mali yardımın koordinasyonunu içermiştir. Ayrıca bankalar, para ve ticaret alanları ile de ilgilenmiştir.

Geçici yönetimlerin, BM sistemi içerisinde, kendine özgü ünük bir yapısı bulunmamaktadır. Ayrıca UNMIK'in yeni stratejileri, ancak diğer misyonlardaki tecrübe doğrultusunda belirlenmiştir.

Uluslararası idare, Kosova üzerinde tam idari bir yetkiye sahip olsa da, UNMIK ve KFOR mülkleri, fonları ve varlıkları her türlü yasal işlemde muaf olmuştur.¹⁵⁹ Hedefleri, yetkileri ve operasyonel işlevleri, çağdaş karmaşık barış operasyonları ve daha önceki uluslararası idare örnekleri ile büyük ölçüde örtüşmüştür. Bununla birlikte, geçici yönetimler BM barış operasyonlarının yelpazesinde iki temel özellik tarafından ayırt edilebilir. BM tarafından siyasi otoritenin doğrudan, zorunlu olarak uygulanması ve yardımcı amaçtan ziyade, öncelikli bir devlet kurma gündeminin benimsenmesi.¹⁶⁰

Edita Tahiri, UNMIK'in Kosova'ya yerleşirken net bir stratejinin olmadığına kendisinin de şahit olduğunu ifade etmiştir. Bunu, UNMIK Başkanı'nın Kosova'ya geldiklerinin üçüncü günü BM'nin Kosova planını tartışmak için yaptıkları görüşmede, UNMIK'in Kosova için planının unsurlarını sorduğunda, Genel Sekreterin Kosova için bir yol haritası olarak gönderdiği bir belgeyi (12 Haziran 1999 tarihli UNSG S / 1999/672 Raporu)¹⁶¹ gösterdiğini belirtmiştir. Bu belge, "sivil varlığın genel organizasyonu için ön operasyonel bir kavram" olarak bilinen; devlet inşası için detaylı bir haritadan çok, genel

¹⁵⁸UNSC, UN Security Council, Resulation 1244, *S/RES/1244* (1999).

¹⁵⁹ UNMIK/KFOR. On the Status, Privileges and Immunities of KFOR and UNMIK and their Personnel in Kosovo, UNMIK/REG/2000/47, (18 August 2000).

¹⁶⁰ Bull, *No entry without strategy: an evaluation of UN transitional administration approaches to building the rule of law in disrupted states, the degree of Doctor of Philosophy School of Humanities and Social Sciences*, pg. 27

¹⁶¹ UN Security Council (UNSG), *Report S / 1999/672*. (12 June 1999).

bir plan işlevi olan bir belgedir.¹⁶² Hazırlanan stratejiler ise, kısa bir sürede doğaçlama olarak oluşturulmuştur.

Bu noktada UNMIK'in tam yetkileri, ancak alanda gerçek bir araştırma yapıldıktan sonra ihtiyaç doğrultusunda belirlenmiştir. Genel Sekreter tarafından ikinci raporda, UNMIK'in adli idare de dahil olmak üzere, tam yürütme ve yasama yetkisi gibi bir yönetim rolüne sahip olacağı açıkça belirtilmiştir.¹⁶³

Daha sonra, BM'in Kosova'daki devlet inşası safha safha gelişmiştir.¹⁶⁴ Kosova Çerçeve Anayasası'nda da belirtildiği üzere, bu aşamaların ilki UNMIK yerleştikten ve acil alınması gereken önlemlerden sonra, ikinci safha olarak UNMIK, yerel otoritelerle birlikte kurumlar kurulması ve sorumlulukların aşama aşama yerel geçici yönetime devredilmesi safhasına geçmiştir. Bu safhalar bittikten sonra en son safha, Kosova'nın gelecek statüsünün tesis edilmesidir. İlk iki safhanın sonuçlanmasının ardından, son ve en önemli safha olan statünün belirlenmesi safhasının bir an önce sona ermesi gerekmektedir. Fakat bu konuda UNMIK'in yavaş hareket etmesi ve zaman kazanmaya çalışması, özellikle azınlıklar konusunda, Sırp azınlığın entegrasyonunu etkilediği gibi, güvenlik açısından hassas olan durumu daha da güvensiz kılmaktaydı. Seçimler 2001 yılında düzenlenmiş, 2002 yılında hükümet kurulmuş ve bu durumda beklemenin bir anlamı kalmamıştır. Gerek Kosova'daki siyasetçiler ve gerekse uluslararası örgütlerin birçoğu, Kosova'daki şartların, statünün belirlenmesi için gerekli olgunluğa ulaştığı görüşünü savunsalar da bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Nitekim "Nihai Statünün Değerlendirilmesi" raporunda, Uluslararası Kriz Grubu, bu konunun incelenmemesinin çok yüksek bir risk oluşturduğunu savunmuştur. İleride bölgesel çatışmalar olma olasılığının yüksek olması ve uluslararası toplumun ele alması gereken konuların hassas olması nedeniyle, Kosova ve bölgenin tehlikeli bir yere sürüklenmesine izin verilmemeliydi.¹⁶⁵ Bu değerlendirmenin yanı sıra, aynı raporda Kosova'nın bölünmesini önlemek için nihai statünün geciktirilmemesinin gerektiği ve şartların artık olgunlaştığı konusunda tavsiyede bulunulmuştur.

¹⁶² International Statebuilding and Uncertain Sovereignty, Prishtinë: University of Prishtina, Faculty of Philosophy, Department of Political Science, PhD Thesis, 2010.

¹⁶³UNSG, UN Security Council. BM Genel Sekreteri İkinci Raporu, S / 1999/779, (12 Temmuz 1999).

¹⁶⁵ International Crisis Group (ICG), *Udhëzime për Kosovën (ii), Standarte të Brendshme*, Raport nr. 125, (Prishtinë/Bruksel:ICG,1 mars, 2002).

Bu süreçte her ne kadar şartlar olgunlaşmış gibi görünse de çözüm bekleyen ve iç içe girmiş birçok sorun vardır. Bu sorunlar birbirini destekleyen ve tehdit eden bir mahiyet oluşturmaktadır. Bu sorunların kaynağı, 1244 Kararı'nda Kosova'nın statüsünün net olarak belirlenmemesidir. Bunun yanı sıra, ilk olarak statünün belirlenmesi için UNMIK'in Kosova'da tesis edilen kurumların belli bir istikrara ulaşmasını beklemesi, diğeri ise statünün gecikmesi, Belgrad'ın Kosova'ya müdahale etmesine fırsat tanımaktadır. Özetle paralel sistemin oluşması ile statünün gecikmesi durumu daha da içinden çıkmaz hale getirmiştir.

2001/9 Sayılı Yönetmelik, Kosova'da geçici yönetim yetkisine ilişkin olarak, 1999/1 Sayılı BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK) Yönetmeliğini dikkate almış ve UNMIK'in yetkileri net olarak belirlenmiştir. Bunlar, Kosova halkının serbest ve adil seçimlere katılımı ile yasama, yürütme ve yargı alanlarında geçici özyönetim kurumlarının tesis edilmesi ve nihai bir çözüme varılana kadar, Kosova'da gerçek bir özyönetimin geliştirilmesi olarak belirtilmiştir.

UNMIK, Kosova'daki geçici otoritesi kapsamında, öncelikle Kosova kamu çalışanlarının insan haklarına ve özellikle azınlık haklarına saygı göstermelerine vurgu yaparak, etnik köken, renk, din, dil, kültür, cinsiyet konularında eşit muamele¹⁶⁶ uygulanması konusunda bilinci arttırarak ayrımcılığa karşı bir tutum sergilenmesi konusunda çaba sarf etmiştir.¹⁶⁷ Diğer yönetmelikte ise¹⁶⁸, kamu çalışanlarının tanınmış uluslararası insan hakları standartlarına saygı duymaları şeklinde genişletilmiştir.¹⁶⁹ Rambouille Antlaşması'nın 7. Madde'sindeki bu madde, azınlıklar hakkında kesin çizgiler

¹⁶⁶ Kosova'da kamu görevlerini yerine getiren veya kamu görevini yürüten tüm kişiler uluslararası kabul görmüş insan hakları standartlarına saygı gösterecek ve cinsiyet, ırk, renk, dil, din, ulusal, etnik ya da sosyal köken, ulusal bir toplulukla ilişki, mülkiyet, doğum ya da diğer statü gibi nedenlerle herhangi bir kişiye karşı ayrımcılık yapmamalıdır.

¹⁶⁷ Regulation UNMIK/REG/1999/1 the authority of the İnterim Administration in Kosovo, (25 July 1999).

¹⁶⁸ UNMIK. Regulation on the Law Applicable in Kosovo, UNMIK/RREG/1999/24, (12 December 1999).

¹⁶⁹ UNMIK/RREG/1999/24, Kosova'da Yürürlükte olan Yasalar Yönetmelikte yer alan Uluslararası Antlaşmalar:

(a) 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi;

(b) 4 Kasım 1950 tarihli İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi ve Protokolleri;

(c) 16 Aralık 1966 tarihli ICCPR ve Protokolleri;

(d) 16 Aralık 1966 tarihli Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi;

(e) 21 Aralık 1965'te Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme;

(f) 17 Aralık 1965 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme;

(g) 17 Aralık 1984'te İşkence ve İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme;

(h) 20 Aralık 1989 tarihli Çocuk Hakları Uluslararası Sözleşmesi.

koymaktadır. Ulusal topluluklar ve üyeleri, ulusal standartlar ve Helsinki Nihai Yasası uyarınca, ulusal, kültürel, dini ve dilsel kimliklerini korumak ve ifade etmek için bu maddede belirtilen ek haklara sahip olacaklar ve bu hakları, insan hakları ve temel özgürlüklere uygun olarak kullanacakları belirtilmiştir.¹⁷⁰

Malum olduğu üzere, çatışmalardan sonra bir toplumda etnik ilişkiler –Kosova’da olduğu gibi- daha da hassaslaşır. Kosova’da gerçekleşen insan hakları ihlalleri, çatışmadan sonra insan haklarının ve özellikle azınlık haklarının önem kazanmasına neden olmuştur. Çatışmaya neden olan insan hakları ihlallerinin bir daha gerçekleşmemesi, özellikle Kosova’da ve bölgede istikrarın ve huzurun sağlanması açısından oldukça önemlidir.

90’lı yıllarda ayrımcılığa ve ardından soykırıma uğrayan Arnavutlar ve ardından 1999 savaşında yaşananlar, geride etnik olarak bölünmüş bir toplum bırakmıştır. Azınlıkların entegrasyonu önemli olduğu için, BM Azınlık Sorunları Bağımsız Uzmanı Gay McDougall¹⁷¹ Kosova’da uygulandığı gibi, etnik gerginlik ve şiddetin toplumları ayırdığı yerlerde azınlık haklarına saygı, siyasi ve sosyal istikrar ve barışın sağlanması koşullarını geliştirdiğini belirtmiştir. Segregacion olan yerlerde entegrasyonu sağlamak için, toplumlar arasında daha fazla iş birliği, diyalog ve hoşgörünün artırılması, ancak azınlık haklarının geliştirilmesi ile mümkündür. UNMIK’in bu konuda genel politikaları olmasa da bildirimlerinde sürekli çok etnikli bir devletten ve azınlık haklarından bahsetmektedir. Steiner, Kosova’da azınlıkların entegrasyonu ve çok etniklilik ilişkisi konusunda, çok etniklilik ve entegrasyonun karşılıklı olarak güçlendirici unsurlar olduğuna vurgu yapmıştır. Buna göre, entegrasyon olmadan çok ırklı bir toplum olmaz. Ancak çok etnisite olmadan da entegrasyon olmazdı. Steiner ayrıca Kosova içerisindeki bütünleşmenin, Belgrad ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve bölgedeki iş birliğinin gerçekleşmesiyle tamamlanacağını savunmuştur.

Bu şekilde UNMIK, azınlık haklarını görevlerinin merkezine yerleştirmiştir. Genel Sekreter Özel Temsilcisi, Anayasa Çerçevesi uyarınca, azınlıkları korumak amacıyla, herhangi bir zamanda hükümete müdahale etme hakkını da elinde bulundurmaktaydı.

¹⁷⁰ UNSC, UN Security Council, Rambouillet Agreement Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo, S/199/648, (07 June 1999).

¹⁷¹ Baldwin, “Minority Rights in Kosovo under International Rule”, Minority Rights Group International 2006, s.1.

Toplumunu gerek altyapı ve gerekse sosyal yapı olarak sağlıklı bir şekilde tekrar oluşturma konusunda, UNMIK'in oldukça büyük bir uğraş vermesinin yanı sıra, akıllı politikalar üretilip uygulaması gerekmektedir. Bunun başarılması noktasında, sadece uluslararası kurumların değil, yerel yönetimin de iradesinin olması çok önemliydi. BM 1244 kararıyla Kosova'yı yönetmekteydi ve bu hususta başlıca sorumluluk UNMIK'e düşmekteydi.

3.1.1. Kosova'da Kurulan İlk Kurumlar ve K. Sırpların temsili

UNMIK, 1999 yılında ilk yapısını oluşturmaya başlamıştır. BMGK'nin 10 Haziran 1999 tarihli ve 1244 (1999) sayılı kararına istinaden, Kosova'daki siyasi güçlerin temsilcileri UNMIK ile geçici idari yönetimi paylaştılar. Bu çerçevede, Genel Sekreter Özel Temsilcisi ise yasama ve yürütme yetkisini elinde bulundurmaktadır.

Kosova Geçiş Konseyi; 15 Temmuz 1999 tarihinde BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından UNMIK'in başına getirilen Fransız Özel Elçisi Bernard Kouchner, 16 Temmuz 1999 tarihinde Kosova Geçiş Konseyi'ni kurmuştur. Bu yapı içerisinde, Kosova'daki politika incelemesine liderlerin gayri resmi katılımına izin vermiştir. Bu süreçte Kosova Geçiş Konseyi (KGK) danışma rolü görmüş ve gerektiğinde Genel Sekreterin Özel Temsilcisi tarafından olağanüstü oturumlara davet edilmiştir.

Genel Sekreter Özel Temsilcisi Bernard Kouchner, Kosova'nın gerçek kurumlarının kurulmasına kadar Kosova idaresine yardımcı olmak üzere Kosova'nın Geçici İdari Yapısı hakkında bir yönetmelik imzalamıştır.¹⁷² UNMIK/REG/2000/1 no.lu Yönetmelik'e göre Kosova'daki tüm topluluklar, bu yönetmelikte yer alan prosedürler aracılığıyla adil bir şekilde temsil ederek geçici idari yönetimde yer alacaktır.¹⁷³

Konsey, BM Geçici Yönetimi altında en yüksek siyasi danışma organıdır. Büyük siyasi partiler ve etnik grupların da içinde bulunduğu, Kosova'nın karşı karşıya bulunduğu kilit konulardaki karar alma süreçlerine¹⁷⁴ tarafların, sivil yönetim, kurum kurma, yeniden inşaa ve temel hizmetlerle ilgili çok çeşitli konularda fikir birliğine varmak için birlikte

¹⁷² UNMIK, Press Release, Interim Administrative Council Names Department Co-Heads, UNMIK/PR/134, (14 January 2000).

¹⁷³ UNMIK, Regulation UNMIK/REG/2000/1, on the Kosovo Joint Interim Administrative Structure, (14 January 2000).

¹⁷⁴ UNMIK, Press Release, Security, Reconstruction Discussed in Transitional Council, UNMIK/PR/31, (21 August 1999).

çalışabilecekleri bir forum görevi görecekli.¹⁷⁵ Konseyin bünyesine etnik ve dini tüm azınlıkların katılımına özen gösterilmiştir. İlk toplantıya 11 üyeyle başlayan KGK, daha sonra 2000 yılındaki yönetmelikle¹⁷⁶ Kosova'nın çoğulcu bileşimini daha iyi yansıtmak için üye sayısını genişleterek 35'e çıkarmıştır. Toplantıya, Kosovalı Arnavutların ana siyasi grup başkanlarının yanı sıra, Arnavutlar, Sırlar, Boşnaklar ve Türkler de dahil olmak üzere, Kosova'nın siyasi ve etnik topluluklarının temsilcileri katılmıştır. K. Sırlar, Raşka'dan Piskopos Artemije ve Prizren Sırp Ortodoks Kilisesi ve Sırp Direniş Hareketi'nden Momçilo Traykoviç tarafından temsil edilmiştir. 16 Temmuz 1999 tarihindeki¹⁷⁷ KGK'nin ilk toplantısında, Kouchner en yüksek siyasi danışma organı olarak Kosova'daki başlıca siyasi partilere ve etnik topluluklara karar verme sürecinde doğrudan erişim imkânı sunacağıının ve yeni kurulan KGK'nin, Kosova'da öz yönetimin geliştirilmesine yönelik kritik bir ilk adım olduğuna işaret etmiştir. Bu toplantıdaki toplulukların temsili hakkında Kouchner, bazı grupların henüz temsil edilmediğini, bazılarının da mevcut kompozisyondan memnun olmadıklarını belirtmiştir. Bu soruların gelecek günlerde tüm katılımcılarla paylaşılmasına ve Konseyin üyeliğinin yeniden düzenlenmesine dair önerilerde bulunmuştur.¹⁷⁸

Geçici Yönetim Kurulu; Geçici Yönetim Kurulu, ilgili yasanın ve yeni düzenlemelerin değiştirilmesi için Genel Sekreterin Özel Temsilcisine tavsiyelerde bulunabilir. Burada farklı olan yapı, özellikle azınlıkların durumu ile ilgili UNMIK ve Kosova uzmanlarından oluşan Güvenlik konusunda özel uzman bir komitenin bulunmasıdır. Bu komite, KGK'ne doğrudan bağlıdır. Bu kurul ayrıca, KFOR ve Polis ile irtibat kurabilmektedir.¹⁷⁹ Komite'nin sekiz üyesi bulunmaktadır. Bu üyelere 4 tanesi UNMIK çalışanlarından, geri kalan 4 üyesinden 3'ü Arnavut, 1'i Sırlardan oluşacaktır.

Ortak İdari Yapı; Öncelikle 5 Ocak 2000 tarihinde, UNMIK tarafından önerilen ve 19 departmandan oluşan Ortak İdari Yapı¹⁸⁰ kurulmuştur. Geçici Yönetim Kurulu

¹⁷⁵UNMIK, Convenes first meeting of Kosovo Transitional Council, Recruitment of new Kosovo Police Service launched; Confidence-building measures agreed, UNMIK/PR/12, (16 July 1999).

¹⁷⁶UNMIK/PR/12, seksion 2, Kosova Transitional Council, Article 2.1.

¹⁷⁷UNMIK/PR/12, seksion 2, Kosova Transitional Council, Article 2.1.

¹⁷⁸UNMIK/PR/12, seksion 2, Kosova Transitional Council, Article 2.1.

¹⁷⁹ Regulation no. 2000/1, UNMIK/REG/2000/1.

¹⁸⁰ 1. Bütçe ve Finans

2. Yeniden yapılanma

3. Ticaret ve Sanayi

4. Eğitim ve Bilim

5. Kültür

tarafından, dört departmana, ikisi Sırp, biri Boşnak ve biri de Türk olmak üzere, ulusal azınlık mensuplarının başkanlık etmelerine karar verilmiştir. Kouchner, Sırp topluluğun katılımlarının çok önemli olduğunu ve K. Sırpolar olmadan Ortak İdari Yapının tamamlanamayacağını, çünkü tüm toplulukların geleceğe bakma gücüne veya yeteneğine sahip olmadığı konusunda görüş belirtmiştir.¹⁸¹

Azınlık Görev Gücü; Azınlık sorunları, başlangıçtan beri UNMIK için önemli bir öncelik olarak kabul edilmiştir.¹⁸² Bunun sonucu olarak Genel Sekreter Özel Temsilcisi ve İnsani İşler Yardımcısı, acilen Kurumlar Arası Azınlık Görev Gücünü oluşturmuştur. Bu güç UNMIK'in bir parçasını oluşturan AGİT ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından kurulmuş ve önce UNHCR daha sonra da AGİT tarafından yönetilmiştir. Bu organın ilk eylemlerinden biri, bu ortak UNHCR / AGİT raporunun devreye alınması olmuştur.¹⁸³ Bu organın esas görevi, azınlıklar hakkında bilgi toplama, karşılaştıkları sorunları tanımlama ve çözüm üreten politikalar konusunda tavsiyelerde bulunmaktır. Bu organın hazırladığı Etnik Azınlıkların Durumunun Ön Değerlendirmesi raporundaki temel görevler arasında, etnik köken ve etnik yerler hakkında toplanan bilgiler, şu anda Kosova'da bulunan azınlıkların, olası kısa ve uzun vadeli cevapların tartışılması için bir temel oluşturduğu ifade edilmiştir. Kosova'daki herkesin insan haklarına saygı gösterilmesi gerektiğinden, bu gruplarla başa çıkmak için ilkeli bir stratejinin

-
6. Gençlik ve Spor
 7. Kamu Hizmetleri
 8. Adalet
 9. Ulaştırma ve Altyapı
 10. Posta ve Telekomünikasyon
 11. Kamu hizmetleri
 12. Sağlık ve Sosyal Güvenlik
 13. Çalışma
 14. Tarım
 15. Çevre
 16. Sivil Güvenlik ve Acil Durum Hazırlık
 17. Demokratikleşme ve Sivil Toplum
 18. Yerel Yönetim
 19. Yurt Dışı İşler

¹⁸¹ UNMIK, Press Release *UNMIK/PR/134*.

¹⁸² Baldwin, "Minority Rights in Kosovo under International Rule".

¹⁸³ Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), *Pre-inary Assessment Of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo*, 19 Temmuz 1999, <https://www.osce.org/kosovo/13311?download=true>. Erişim Tarihi 05/03/2017.

araştırılması gerektiği belirtilmektedir.¹⁸⁴ Toplantılara UNMIK ve KFOR üyelerinin katılımları olmakla birlikte, azınlıklar çok nadir katılmıştır.

Azınlıklar için ilk önlem olarak ad hoc¹⁸⁵ kurulan bu organ pek yararlı olamamıştır. Bununla birlikte, hem AGİT hem de UNCHR Görev Gücü'nün sesinin yeteri kadar duyulmaması nedeniyle, 2001 yılında kapatılmasına karar verilmiştir. Bu iki kuruluş için gerekli olan, UNMIK liderliğinde UNMIK politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması konumunda olmalıdır.¹⁸⁶

Bu organ, her bir azınlığın durumunu detaylı bir şekilde ele alarak 10 rapor hazırlamıştır. Kosova'da azınlıkların durumu hakkında başka herhangi bir ülkede olmadığı şekilde daha derin bir değerlendirme yapmıştır.

Topluluklar ve Geri Dönüş Ofisi, Kosova'da azınlık konularına önem giderek artmış ve azınlık konuları odaklı yapıların oluşturulmasına devam edilmiştir. Öncelikle UNMIK 1999 yılında "azınlık konusunda memurlar" atamış, bu personelin bir yıl sonra "Yerel topluluk memurları" olarak görev adları değiştirilmiştir. Daha sonra UNMIK tarafından, 2001 yılında "Topluluklar ve Geri Dönüş Ofisi" kurulmuştur. Bu ofisin esas çalışma alanı her ne kadar "geri dönüşler" olsa da azınlık konularını ilgilendiren diğer konularda da faaliyet yürütmüştür. 2001 yılında azınlıklar konusunda üretilen politikalar hakkında tavsiyeler sağlamak üzere "Topluluklar için bir Danışma Kurulu" tesis edilmiştir.

K. Sırpların Dönüş Ortak Komitesi; Yine azınlıklar konusunda UNHCR öncülüğünde ve içinde UNMIK, AGİT ve KFOR'un da yer aldığı yeni bir komite olan K. Sırpların Dönüş Ortak Komitesi (Joint Committee on Serb Returns) kurulmuştur. Bu grup, politik bir grup olup sadece K. Sırplar için kurulmuştur. Daha sonraki dönemlerde bu Komite tarafından çalışma grupları oluşturulmuştur. Yerel düzeyde topluluklar ve geri dönüş ofislerinin kurulmasının ilk adımı olarak UNMIK tarafından K. Sırp bir danışman atanmıştır. Bu "danışmanlık görevi" ileride "Topluluklar ve Geri dönüş Bakanlığı'na" dönüştürülmüştür.

¹⁸⁴ OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. *Preliminary Assessment Of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo*, (19 Junly 1999). <https://www.osce.org/kosovo/13311?download=true>. Erişim Tarihi 05/03/2017.

¹⁸⁵ Ad hoc: Latince olan bu kelime, Uluslararası İlişkiler alanında kullanılan bir terime dönüşmüştür. "Önceden planlanmayan ve ihtiyaç dahilinde o an yapılan" şeklinde bir mana ihtiva eder.

¹⁸⁶ Baldwin, "Minority Rights in Kosovo under International Rule".

Yerel düzeyde ise, belediyelerle ilgili yeni ve ilk yasal düzenlemeler yapılmıştır. İlk yasal düzenleme olan Kosova Belediyelerinin Özyönetim Yönetmeliği¹⁸⁷ hazırlanmış ve bu yönetim, Ağustos 2000 yılında UNMIK tarafından onaylanmıştır. Yönetmelik hazırlanırken azınlıkların katılımı ve özellikle Sırp azınlığın temsilcilerinin katılımı sağlanmıştır. Diğer taraftan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı esas alınarak önemli bir şekilde azınlık hakları ile ilgili diğer antlaşmalar da Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi ve Protokolleri, Bölgesel veya Azınlık Dilleri için Avrupa Şartı, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi gibi kriterler de göz önünde bulundurulmuş ve hazırlanmıştır.

Bu meyanda, yerel düzeyde azınlık haklarını da düzenleyen bu yönetmelikte, belediyelerde dil kullanımı 9. Madde'de düzenlenmiştir. Buna göre Arnavutça ve Sırpça olmak üzere belediyelerde iki dilin kullanılması, toplantıların iki dilde yapılması, evrakların iki dilde olması, yol vb. gibi işaretlerin iki dilde hazırlanması şeklinde düzenlemeler yapılmıştır. Yine 23. Madde uyarınca Topluluklar Komitesi, Arabuluculuk Komitesi ve Topluluk Ofisi gibi kurumlar oluşturulmuştur.

Topluluklar Komitesi'nin en baştaki görevi, belediye çatısı altında yaşayan topluluk haklarının yanı sıra, kültürel, ekonomik ve dini hakların ve temel olarak azınlık haklarının belediyelerde uygulanması ve korunmasını desteklemektir. Topluluklar Komitesi'nin diğer önemli görevi de belediyelerde yaşayan topluluk haklarının korunmasının geliştirilmesinin yanı sıra, eşit kamu hizmetlerinin sağlanmasından sorumlu olmasıdır.

Bunun yanı sıra azınlık hakları konularında çeşitli mekanizmalar kurulmuştur. Özellikle Anayasa Çerçevesi esas alınarak, Kosova Parlamentosu'nda, Toplulukların Hakları ve Çıkarları Komitesi ve Topluluklar Konusunda Başbakanlık Danışma Ofisi kurulmuştur. Yine 2000 yılında yönetmeliklere uygun olarak belediyelerde de Topluluklar Komitesi kurulmuştur.¹⁸⁸

¹⁸⁷ UNMIK, Regulation Self-Management Regulation of Kosovo Municipalities, No 2000/45, (2000). http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/03albanian/A2000regs/RA2000_45.pdf. Erişim Tarihi 14/04/2017.

¹⁸⁸ UNMIK/RREG/2000/45, Neni 23.

3.1.2. İlk Yerel Seçimler ve Sırp Temsilini Sağlama Çalışmaları

1999 yılında Kosovalı üç Arnavut siyasi lider, Kosova'daki BM Misyonu bünyesinde, bir yıl sonra yapılacak seçimlere kadar ortak idareyi kabul ettikleri önemli bir anlaşma imzalamıştır. UNMIK'in 15 Aralık 1999 tarihinde yayınlanan UNMIK / PR / 115 no.lu basın bildirisinde, Kosova Demokrat Partisi Hashim Taçi, Rexhep Qosja Birleşik Demokratik Hareketi ve Kosova Demokratik Hareketi İbrahim Rugova arasında imzalanan anlaşmaya dayanarak, BM Genel Sekreteri Dr. Kouchner, Kosova'da UNMIK Ortak İdari Yapının Kurulması Anlaşmasını imzalamıştır. Bu yapının dördüncü üyesi Kosovalı bir Sırp olacaktır. Taraflarca imzalanan antlaşmanın ilkelerinden biri, Kosova'daki tüm toplulukların (azınlıkların), adil ve eşit bir şekilde yönetimde yer almasıdır.¹⁸⁹ Kouchner bu antlaşmayı büyük bir atılım ve Kosova için tarihi bir an olarak değerlendirmiş, misyonun şu ana kadar tam özerklik oluşturma konusunda en büyük adımı olduğunu ve daha sonra yapılacak seçimlerin ardından “Kosova için hükümet” şeklinde bir durumu olacağını ifade etmiştir.¹⁹⁰

Seçimlerden önce karşı karşıya kalınan en önemli sorunlardan biri, seçmen listelerinin olmamasıdır. Bunun için öncelikle gerekli kayıt işlemlerinin yapılması ve kimliklerin sağlanması gerekmektedir. Seçmen kaydı, Kosova'daki seçim sürecinin önemli bir parçasıydı ve seçime katılacak temel rakamları göstermekteydi. 2000 yılında UNMIK ve AGİT tarafından, Kosova genelinde daimî olarak ikamet edenlerin kayıtlarına başlamak için ortak bir kayıt görev gücü kurulmuştur. Bu şekilde özel bir kampanya başlatılarak Merkezi Veri Tabanı ve ilk seçimler için seçmen listesinin oluşturulması sağlanmıştır.¹⁹¹ Kayıt ekipleri tarafından çoğunluk olmayan toplulukların kaydı yapılarak kimlikleri sağlanmıştır.

Seçimlerden önce, 2000 yılında, farklı şartlar altında çoğunluk olmayan topluluklara, Kosova Meclisinde 20 sandalye tahsis edilmiştir. Ayrılmış sandalye sistemi, çoğunluk olmayan topluluklara ait siyasi kurumların, seçim yarışında (eğer kazanırlarsa) normal koltuklara ek olarak sandalye kazanmaları anlamına geliyordu.

¹⁸⁹ UNMIK, Press Release, *UNMIK / PR / 115*, Kosovo Political Leaders Agree to Share Administration of Kosovo with UNMIK, 15 December 1999.

¹⁹⁰ UNMIK, Press Release, *UNMIK / PR / 115*, 15 Aralık 1999.

¹⁹¹ Komisioni Qendror i Zgjedhjeve (KQZ), *Zgjedhjet në Kosovë 2000 – 2014*, (2017). http://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2018/02/Zgjedhjet-ne-Kosove-2000-2014_al.pdf. Erişim Tarihi 29/09/2019.

Demokratik bir devlet açısından önemli bir adım olan seçimler, özellikle Kosova'nın devlet olarak kuruluşunda önemli bir adımdır. Her ne kadar seçimlerden önce halledilmesi gereken önemli sorunlarla karşılaşılsa da Avrupa Konseyi Kosova'daki bu ilk seçimleri büyük bir başarı olarak nitelendirmiş ve seçimin demokratik standartlar seviyesinde olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁹²

Sağlanan tüm imkanlara ve uğraşlara rağmen, Kosova'daki Sırp seçimleri boykot etmiştir. Bu boykot demokratik seçimlerin önündeki en büyük engel olmuştur. Avrupa Konseyi raporunda yapılan değerlendirmede, bu durumun nedeni olarak Kosova ve Sırbistan'daki Sırp nüfusun, Kosova'daki bazı Sırp muhatapların gösterdiği istekliliğe rağmen, Belgrad'ın getirdiği baskıdan kaynaklandığı ifade edilmiştir. Bu durumda seçmen kayıtlarının düzenli olmaması da etken olmuştur. Değerlendirmeye göre, herhangi bir şeyi değiştirmek için çok geç olduğu, ancak ileride Belgrad'daki büyük siyasi değişikliklerle birlikte, gelecekte durum değişecek olursa, Bernard Kouchner K. Sırlara, gerekirse daha fazla seçenek düzenlenebileceği sözü vermiştir.¹⁹³

Ancak K. Sırp'ların seçimlere katılımı konusundaki tüm çabalara rağmen, sırasıyla 2000 yılında Leposaviç, Zveçan, Zubin Potok belediyelerindeki belediye meclislerinin sonuçları ve 2007 yılında Nobırda, Leposaviç, Zubin Potok, Zveçan, Ştırçça'daki belediye meclisleri ve belediye başkanlığı sonuçları onaylanmamıştır.¹⁹⁴

Bilindiği üzere, demokratik bir sistem ve entegre olmuş bir toplum, ancak azınlıkların da katılımıyla mümkün olabilir. Aksi takdirde ayrılmış, entegre olmamış bir toplum oluşmuş olur. Siyasi analist Patrick Moore, Kosova'da yeni bir demokratik sürecin gelişmesiyle ilgilendiklerini, K. Sırp'lar bu seçimlere katılmıyorlarsa, K. Sırp'ların marjinalleşme ve tecrit riskine girdiklerini belirtmektedir.¹⁹⁵ Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Gözlem heyeti tarafından, Sırp'ların katılım başarısızlığının, sonucun bir bütün

¹⁹² Alain Chénard- Louis Roppe, *Municipal Elections in Kosovo, 28 October 2000*, CG/Bur (7) 63, Congress Bureau, (Strasbourg: CoE, 15 December 2000). <https://rm.coe.int/168071a3cf>. Erişim Tarihi 10.12.2016.

¹⁹³ Alain Chénard-Louis Roppe, *Municipal Elections in Kosovo, 28 October 2000*.

¹⁹⁴ Komisioni Qendror i Zgjedhjeve. *Zgjedhjet në Kosovë 2000 – 2014*, (2017). http://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2018/02/Zgjedhjet-ne-Kosove-2000-2014_al.pdf. Erişim tarihi 29/09/2019.

¹⁹⁵ Patrick Moore, "Evropa e lirë, Zgjedhjet e 17 nëntorit - Vendimtare për fatin e Kosovës", *Evropa e Lirë*, (04 Nëntor, 2001). <https://www.evropaelire.org/a/1033831.html>. Erişim Tarihi 25/04/2017.

olarak kredibilitesini kesinlikle etkilediğini, ancak bu konuda sadece K. Sırp'ların suçlu olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁶

Her ne kadar K. Sırp'ların toplumda temsili için uğraşılırsa da onların seçimlere katılımı sağlanamadığı için, çoğunlukla K. Sırp'ların yaşadığı üç kuzey belediyede farklı atama sistemleri uygulanmıştır. Seçimlerin yapıldığı üç kuzey belediye olan Leposaviç, Zubin Potok ve Zvečan belediyelerinde Sırp nüfusunun çoğunluğu kayıt yaptırmayı kabul etmemiştir. Bu yüzden oy kullanmadıkları için sonuçların doğrulanamamış olması nedeniyle, farklı bir sistem olan atama sisteminin tercih edilmesine sebep olmuştur. Bu belediyelerde azınlık durumunda yaşayan Arnavutlar için de atama sistemi uygulanmıştır.¹⁹⁷

Adil seçimlerin ardından, UNMIK'in 1244 sayılı Karar uyarınca düzenleme yapma yetkileri dahilinde Kosova'nın en yüksek hukuki eylemi olan Kosova Geçici Öz Yönetim Anayasal Çerçevesi kabul edilmiş ve üst düzey organı olan Kosova Parlamentosu kurulmuştur. Bu meyanda siyasi partiler kurulmuş ve Anayasal Çerçeveye göre 2000 yılında ilk kez birinci yerel seçimler düzenlenmiştir. Daha özgür ve demokratik olan parlamenter seçimler ise 2001 yılında düzenlenmiştir. Seçimlerin ardından Kosova Cumhurbaşkanı ve Başbakanı seçilmiştir. Ancak ana yetkileri yine UNMIK elinde bulundurmaya devam etmiştir.

3.2. Sırp Azınlıkların Entegrasyonuna Yönelik Çalışmalar

K. Sırp'ların entegrasyonu doğrultusunda, yukarıda belirtildiği üzere anayasal ve yasal düzenlemelerin yapılması ve alınan bu mevcut önlemlerin dışında entegrasyonu kolaylaştırma ve sağlama konusunda UNMIK Kosova Geçici Özyönetim Hükümeti ne yapmıştır? Bu soru çerçevesinde, çok etnikli ve entegre olmuş bir toplum oluşturma, Sırp azınlığa olumlu eylem politikaları sağlama ve Kosova'nın kurumsal yaşama entegre edilmesi doğrultusunda alınan diğer önlemler ve çabalar, ana adımlar olarak bu bölümde incelenmeye çalışılacaktır.

¹⁹⁶ Alain Chénard - Louis Roppe, *Municipal Elections in Kosovo*..

¹⁹⁷OSCE-UNHCR, *Assessment of the Situation of Ethnic Minorities In Kosovo* (Oct 2000 -Feb 2001), Nr. 64, (26 Mars 2001), s. 27

Zubin Potok'ta 15 K. Sırp ve 2 Arnavut; Leposaviç'te 14 K. Sırp, 1 Slav Müslüman ve 2 Kosovalı Arnavut atanacak; Zvečan'da (Kosovalı Arnavutlar tarafından sorgulanan bir belediyede) 13 K. Sırp atandı, iki Arnavut ve bir başka Sırbın atamaları ise devam ediyor.

Yeni devlet inşası sürecinde göz önünde bulundurulacak en önemli etken, bölgesel istikrarsızlığa neden olacak potansiyel tehditlerden arınma ve yeni çatışmalara neden olmayacak bir ortamın oluşturulması olmuştur. Gay McDougall, azınlıkların yönetime etkili katılımı konusunda şöyle demiştir:

“Azınlık haklarına saygının tek olumlu sonucu çatışmanın önlenmesi değildir. Bütün görüşler düşünüldüğünde, tüm sesler duyulduğunda tüm vatandaşlar katıldığında toplumlar gelişir..... azınlıkların etkili katılımı için gerekli koşulların oluşturulması, Devletler tarafından iyi yönetişimin ayrılmaz bir parçası, eşitlik ve ayrımcılık yapmama çabalarında temel bir öncelik olarak görülmesi gerekir.”¹⁹⁸

Bu çerçevede, K. Sırların entegrasyonu doğrultusunda atılan en büyük adımlar arasında sırasıyla şunlar vardır:

- 1) Airlie House Konferansı (Temmuz 2000)
- 2) Kosova Anayasa Çerçevesi (2001)
- 3) Steiner’in Mitroviça için Yedi Nokta Planı (Ekim 2002)
- 4) Ademi Merkezizetçilik Planı
- 5) Statü Öncesi Standartlar Politikası (Nisan 2002)
- 6) Standartların Uygulanması Planı (2003-2004)
- 7) Viyana Görüşmeleri
- 8) Ahtisaari Planı

Bu adımlar aşağıda detaylı şekilde ele alınacaktır.

3.2.1. Airlie House Konferansı (Temmuz 2000)

Arnavut ve Sırp temsilcileri, Amerika Birleşik Devletleri Barış Enstitüsü aracılığıyla 21-23 Temmuz 2000 tarihinde Airlie, Virginia’da bir araya gelmişlerdir. Bu konferansın amacı, her iki topluluğun demokrasi ve barışın inşa edilmesi konusunda birlikte bir irade göstermesi ve taahhüt etmesidir. Airlie toplantısında, Sırp ve Arnavut toplulukların temsilcileri, konferansta verilen bu cesur taahhütleri gerçeğe dönüştürmek üzere,

¹⁹⁸ Gay McDougall, *Report of the independent expert on minority issues*, Human Rights Council Sixteenth session, A/HRC/16/45, (16 December 2010).

Kosova'ya döndüklerinde birlikte atabilecekleri adımları belirlemeye çalışmıştır. Temsilciler Kosova'ya döndüklerinde de Airlie'de başlayan süreci sürdürme sözü vermişlerdir.¹⁹⁹

Bu konferansın diğer bir önemi, 1999 şiddetinden bu yana ilk kez iki topluluğu bir araya getirmiş olmasıdır. Her iki taraf hem Arnavut hem de Sırp tarafı, Konferansı olumlu değerlendirmişlerdir. Sırp heyetinin ortak lideri ve Kosova Sırp Ulusal Konseyi başkanı Sırp Ortodoks Piskoposu Artemije, Konferansı değerlendirirken bunun tarihi bir an olduğunu ifade etmiştir. Bu anlaşmayı, 100 yıldır süregelen Sırp Arnavut görüşmelerinde varılan ilk olumlu belge olarak nitelendirmiştir.²⁰⁰

Arnavut tarafında ise Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (KLA) eski lideri ve şimdi Kosova Demokratik Partisi'nin lideri olan, görüşmeler esnasında ise Arnavut heyetinin bir üyesi olan Hashim Thaçi, bu konferans için yaptığı değerlendirmede, Sırpların Kosova'daki yeni gerçekliği kabul etmeye başlamasından ve kendilerini Belgrad'ın resmi makamlarından giderek daha fazla uzaklaştırmalarından dolayı memnuniyetini belirtmiştir.²⁰¹

Bu konferansta verilen taahhütlerin yanı sıra, demokratik bir toplumun kurulması açısından birçok konu tartışılmıştır. Bunlar arasında, Sırp tarafının, demokratik kurumların tesis edilmesi ve demokratik bir toplumun oluşturulması konusunda, Arnavut tarafı ile çalışacağıdır. Konferansta tartışılan konular arasında, belediye seçimleri, güvenlik sorunları, yerlerinden edilmiş kişilerin ve mültecilerin geri dönüşü sorunları, kayıp kişiler ve medyanın rolü de yer almıştır.

Öte yandan, demokratik bir toplumun en önemli özelliklerinden biri olan seçimlere katılma konusunda, Sırp tarafı ile tam bir anlaşmaya varılamamıştır. Arnavut temsilciler, Sırp toplumunun yapılacak seçimler için belediye meclislerine kaydolma ve oy kullanmaya tam katılımı konusunda ısrar etmişlerdir. Sırp temsilciler ise, seçimlere duyulan ihtiyacı tanıyan K. Sırpların katılım şartlarının oluşturulmadığını ifade etmiş,

¹⁹⁹ U.S Department of State Archive, The Airlie Declaration, Airlie, Virginia, (23 July 2000). https://19972001.state.gov/regions/eur/000723_airlie_decl.html. Erişim Tarihi 03/04/2017.

²⁰⁰ Peace Watch. "Kosovo Leaders Agree to Pact Against Violence", *United States Institute of Peace*, Vol. VI, Nr. 5, (August, 2000).

²⁰¹ Peace Watch. "Kosovo Leaders Agree to Pact Against Violence".

Sırp topluluğunun hala tam bir yaşam ve hareket özgürlüğüne sahip olmadıklarına vurgu yapmıştır.

Seçim kayıtları sonunda, yalnızca küçük bir Sırp azınlığın potansiyel seçmen olarak kaydedilmiş olması nedeniyle, belediye seçimlerinin önemli bir Sırp katılımı olmadan gerçekleşmesi kaçınılmazdı. Bu soruna çözüm olarak atama sisteminin uygulanması konusunda anlaşılan tüm temsilciler, Kosova'daki belediye meclislerinin tüm etnik grupları içermesi gerektiği konusunda fikir birliğine vardılar. BM, Kosova Genel Sekreteri Özel Temsilcisinin belediye meclislerine atama yapma yetkisi olduğunu belirtmiş ve tüm temsilciler, bu tür atanmaların atandıkları belediyelerden olması gerektiği konusunda hemfikir olmuştur. Konferansta, Sırp azınlıkların Kosova kurumlarında yer alması yönünde sunulan alternatif, her ne kadar demokratik bir yöntem olmasa da atamaların BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi tarafından yapılması Arnavut temsilciler tarafından kabul edilmiştir.²⁰² Her ne kadar Arnavutlar bu atama alternatifinin optimal olmadığını açıkça belirtse de, atanmış Sırp temsilcilerini kabul etmeye hazır olmuşlardır. Airlie toplantısındaki tüm temsilciler, seçimlerin ve seçim sonuçlarının meşruiyetine, BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi tarafından serbest ve adil olarak belirtildiği için saygı göstermeye karar vermişlerdir.²⁰³

Bunların yanı sıra, medya unsurunun demokratik bir toplumun ana unsurlarından biri olması dolayısıyla, etnik toplulukların entegrasyonu ve çok etnikli bir toplum için, medyanın rolü çok önemlidir. Konferansta bulunan herkes, birlikte yaşamı teşvik etme ve şiddeti önleme konusunda, bu alanda da birlikte çalışabilmeleri konusunda mutabakata varmıştır.²⁰⁴

Konferansta görüş birliğine varılan konulardan biri de hoşgörü ve toleransı teşvik etmek olmuştur. Buna göre, şiddetten uzak ve etnik nefretin olmadığı bir toplum oluşturmak amacıyla kampanyaların organize edilmesi ve bu çerçevede bazı aktiviteler düzenlenmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır.²⁰⁵

²⁰² U.S Department of State Archive, The Airlie Declaration.

²⁰³ U.S Department of State Archive, The Airlie Declaration.

²⁰⁴ U.S Department of State Archive, The Airlie Declaration.

²⁰⁵ Antlaşmaya göre; Bugün hoşgörüyü teşvik etmek, şiddeti kınamak, etnik durumun olumsuz kullanımını önlemek ve herkesin fiziksel bütünleşmesini ve siyasi katılımını sağlamak için Şiddete Karşı Pakt ile başlama konusunda hemfikir olmuşlardır.

Bu liderler, şiddete karşı kampanyayı teşvik etmek ve vatandaşları yeniden entegrasyon için zamanın geldiğine ikna etmeye çalışmak için, Kosova genelindeki yerel toplulukları ziyaret edecekler.

Bununla birlikte, geri dönüşler ve kayıp kişilerin sorunu ise, yine Kosova için önemli konular arasında var olmaya devam etmiştir. Özellikle geri dönüşler için, UNMIK ve KFOR tarafından daha geniş güvenlik önlemleri alınmasının yanı sıra, bunun için ekonomik kaynakların sağlanması değerlendirilmiştir. Geri dönüşlerin güvenli bir şekilde, uluslararası kurallara uygun olarak gerçekleşmesi ve teşvik edilmesi ve geri dönüşlerin desteklenmesi gibi konularda görüş birliğine varılmıştır.

Öte yandan, demokrasinin ve özellikle çok etnikli demokratik bir toplumun ve yaşamın önemli unsurlarından biri olan sivil toplum kuruluşları, uzun süren gerginlik ve çatışma süreçleri nedeniyle olumsuz etkilenmişlerdir. Konferansta çok etnikli demokratik toplumların gelişimini teşvik etme konusunda, sivil toplum kuruluşlarının önemi kabul edilmiştir.

Konferansta ele alınan diğer bir konu da güvenlik sorunu olmuştur. Kosova'da güvenlik sorunlarının olduğu, bu noktada yeni bir güvenlik modeline ve yasal uygulamaya ihtiyaç duyulduğu kabul edilen bir durumdur. Paralel ve güvenlik yapılarının derhal güncellenmesi, mahkemelerin ve ceza evi sisteminin işlevselleşmesi, insanlık suçları ve Kosova'daki diğer tüm suçlarla mücadele konusunda, Lahey Mahkemesinin ve ceza mahkemelerinin çalışmalarını destekleme kararı alınmıştır. Aynı zamanda toplulukları silahsızlandırma çağrısında bulunulmuştur. Tüm toplulukların, tüm vatandaşlarının haklarına saygı duyan, çok etnikli bir Kosova oluşturmak için birlikte çalışmaları gerekmektedir.

3.2.2. Kosova Geçici Öz Yönetim Anayasal Çerçevesi

Demokratik bir toplum oluşturulmasının temeli, tüm vatandaşların eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasıdır. Kosova Çerçeve Anayasası (2001) oluşturulurken, azınlık haklarının sağlanması ve korunması için özel bir bölüm ayrılmış, bu şekilde azınlık haklarının kurumsallaşması sağlanmış ve güvence altına alınmıştır.

Bu noktada UNMIK başkanı Hans Haekkerup, Anayasal çerçevenin tasarımı ve benimsenmesi için baş müzakereci olarak kabul edilmiştir. Anayasal çerçevenin başarılı bir şekilde müzakere edilmesi sağlanmıştır. Anayasal Çerçeve'nin hazırlanmasıyla birlikte, ulusal seçimlerin ve Geçici Öz Yönetim Kurumlarının ve Kosova Meclisinin

Tüm Kosova vatandaşlarının ilgilendiği pratik konular üzerine, çok ırklı yerel diyaloglar oluşturacak, çocuklarda ve çocuklar arasında etnik nefret ve şiddetin ortadan kaldırılması ve çocukların şiddet kullanmalarının önlenmesine özel olarak dikkat gösterilecektir.

kurulmasının önü açılmıştır. İlerideki evrelerde hem mecliste hem de yeni oluşturulmaya çalışılan hükümette yer almaları, Anayasayla da garanti altına alınmış oldu. Anayasanın 4.1. Maddesine göre, aynı etnik veya dinsel veya dilsel gruba mensup olan topluluklar, etnik, kültürel, dini ve dilsel kimliklerini koruma ve ifade etme konusunda haklar sağlamıştır.

Bu anayasal çerçeve, 15 Mayıs 2001 tarihinde Genel Sekreter Özel Temsilcisi Hans Haekkerup tarafından imzalanmıştır. İmzalanan bu Anayasal Çerçeve, yasama, yürütme ve yargı alanlarında gerçek kurumlar tesis edilene ve bağımsızlık ilanına kadar yürürlükte kalmıştır.²⁰⁶

Kosova Geçici Öz Yönetim Anayasal Çerçevesi, uluslararası insan hakları ve azınlık hakları yasalarına uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Anayasal çerçeve, Kosova’da yaşayan azınlıkların asimilasyonunu önleyip topluma entegrasyonlarını sağlamak ve azınlık haklarını korumak amacıyla, bu konulara Anayasa’nın 4. Maddesinde Toplulukların ve Topluluk Üyelerinin Hakları bölümünde geniş bir yer vermiştir. Anayasa’nın 3. Maddesi insan haklarını düzenlemiş, 4. Madde ise özellikle toplulukların ve topluluk üyelerinin haklarını ele almıştır. Bunun daha da güvence altına alınması için, Anayasa’nın giriş bölümünde Uluslararası ve Avrupa İnsan Hakları antlaşmalarına atıfta bulunulmuştur. Ayrıca bu antlaşmalar Anayasanın 3. Madde’sine alınmıştır.²⁰⁷ 4. Madde’nin genel hükümleri olarak, azınlıkların etnik, kültürel, dini ve dil kimliklerini muhafaza etme, koruma ve ifade etme hakkı,²⁰⁸ 4.2 Fıkrası’nda “hiç kimse hangi topluluğa mensup olduğunu ifade etmek zorunda değildir” şeklinde ifade edilmiştir.²⁰⁹ Yine 4. Madde, 4.3 Fıkrası’nda, kendi dillerini kamu kurum ve kuruluşlarında ve her alanda kullanabilmeleri, kimliklerinin korunması, (e) kendi aralarında diğer ilgili toplulukların üyeleri ile bir sınırlamaya maruz kalmaksızın iletişim kurma, (f) yasalara uygun olarak toplulukların sembollerini kullanma ve sergileme, (g) dernekler kurma, (i)

²⁰⁶ UNMIK, *Korniza Kushtetuese për Vetëqeverisje të Përkohshme në Kosovë, Rregullore NR. 2001/9.*

²⁰⁷ BM Şartını, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesini; Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeyi ve ilgili Protokollerini; Her Türlü Irk Ayrımının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmeyi; Kadınlara Yapılan Her Türlü Ayrımın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmeyi; Çocuk Hakları Sözleşmesini; İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Avrupa Sözleşmesini ve ilgili Protokolleri; Bölgesel ve Azınlık Dillerine İlişkin Avrupa Şartını; FCNM; ve uluslararası alanda tanınan diğer hukuki belgelerde yer alan ilgili ilkeleri dikkate almıştır.

²⁰⁸ Kushtetuta e Republikës së Kosovës, Kuvendi i Republikës së Kosovës, K-09042008, 09.04.2008, Neni 4. / 4.1.

²⁰⁹ Kushtetuta e Republikës së Kosovës, Neni 4. / 4.2.

kendi basın ve yayın organlarını kurma, kendi topluluklarının dili ve alfabesinde bilgi sağlama, (j) kendi dillerinde ve alfabelerinde eğitim alma ve eğitim kurumları kurma, (n) dini kurumların faaliyetini sağlama, (o) ilgili dillerde program yapmanın yanı sıra, kamu basın ve yayınına erişim ve temsil edilme garantisine sahip olma şeklinde düzenlenmiştir.

Bu Anayasa'da üstünde durulacak önemli bir madde ise 4. Madde'dir. Bu madde, BM Genel Sekreteri'ne (BMGS), azınlıklar konusunda Kosova Geçici Yönetimi karşısında özel bir statü sağlar. Bu maddeyle BMGS Özel Temsilcisi, 1244 Sayılı Kararına (1999) dayanarak, toplulukların ve üyelerinin haklarının korunması amacıyla gerekli durumlarda öz yönetimin işleyişine müdahale etme yetkisini elinde bulundurmaktadır.

Anayasa Çerçevesine uygun olarak, Kosova Meclisi'nde tüm ulusal toplulukların temsilcilerinden oluşan Topluluk Hak ve Çıkarları Komitesi oluşturulmuştur.

Bunlarla birlikte, Anayasa'nın 9. Maddesi, 9.3.17 Fıkrasında hükümet dili korunmuştur. Hükümet ve resmî kurumların toplantılarında iki resmi dil kullanılacak, bunun yanı sıra tüm resmî belgeler de iki dilde olacaktır.

Ayrıca tüm toplulukların eşit olarak temsil edilmesi ve karar alma konusunda Kosova Meclisinde temsil hakkı da Anayasayla korunmuştur. Bu nedenle Mecliste 120 sandalyeden yirmi adeti, Kosova'daki Arnavutlar dışında kalan toplulukların ek temsilinin sağlanması için şu şekilde paylaşılır: (i) On sandalye, Kosova Sırp Topluluğunu temsil ettiğini ilan eden partiler, koalisyonlar, yurttaş inisiyatifleri ve bağımsız adaylar arasında paylaşılır. (ii) Diğer on sandalye ise bu topluluklar arasında şu şekilde paylaştırılmıştır: Roma, Aşkali ve Mısır Toplulukları dört, Boşnak Topluluğu üç, Türk Topluluğu iki ve Gora Topluluğu bir.

3.2.3. Steiner'in Mitroviça İçin Yedi Nokta Planı (Ekim 2002)

Steiner'in Mitroviça İçin Yedi Nokta Planı,²¹⁰ aslında K. Sırp'ların Kasım 2002 seçimlerine katılımını sağlama amacıyla yapılmış bir plandır. Steiner seçimlere

²¹⁰ İlk nokta: Saldırı yok. Kuzeyde yaşayan insanlara, güneyden hiçbir saldırı olmayacağına dair ciddi garanti veriyorum. Bir saldırının muhtemel olduğuna inanmıyorum. Ama her halükarda bunu engelleyecektik.

Birinci nokta: UNMIK Polisi ve KFOR köprüyü izleyecek.

İkinci nokta: Düzenli polislik.

Üçüncü nokta: Eş-yönetim.

Dördüncü nokta: Yerinden yönetim.

Beşinci nokta: Hızlı ekonomik destek.

katılmalarına karşılık olarak K. Sırlara ademi merkeziyetçilik planını önermiştir. Önerilen ademi merkeziyetçilik sadece Mitroviça için değil, tüm Kosova içindir. Buna göre sıralama şu olmalıdır: önce K. Sırların seçimlere katılması ve ardından ademi merkeziyetçilik planının uygulanması.²¹¹

Aslında ademi merkeziyetçilik, etnik temelli bir öz yönetim biçimidir.²¹² Adından da anlaşılacağı üzere Kuzey Mitroviça'daki K. Sırların topluma entegrasyonunu sağlamak ve oradaki durumu iyileştirmek amaçlı olsa da gerek Arnavut gerek Sırlar arasındaki ilişkiler dinamiği açısından ve gerekse Belgrad'ın politikaları göz önünde bulundurulduğunda, Kuzey Mitroviça'daki K. Sırların seçimlerde yer almasını sağlamak açısından bu planın hayal kırıklığı olacağı önceden belliydi.

Mitroviça dışında yaşayan Sırp azınlıklar da düşünülerek Ademi Merkeziyetçilik Planı tüm Kosova'ya yayıldı. Aslında demokratik bir girişim olan ve yönetimi halka daha çok yakınlaştırmayı ve azınlık haklarının korunmasını amaçlayan bu politika, iyi düşünülmediği takdirde istenilenin tersine bir sonuç verebilirdi. Kosova'da çok kırılğan olan bu durum uygulanacak olan politikaların iyi analiz edilmesini gerektirmekteydi. İyi düşünülmemeyen bir ademi merkeziyetçilik planının çok derin etnik ayrılıklara neden olabileceği uluslararası uzmanların uyarıları arasındaydı. Bu dönemde ICG'nın raporunda Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin oluşması, fiili bir bölünmeye doğru atılmış bir adım olarak yaygın bir şekilde yorumlanmıştır.²¹³

Yukarıdaki bölümlerde "Belgrad'ın politikaları" konusunda değerlendirildiği üzere, Mitroviça'nın bölünmesi ve Kosova'nın parçalanması Belgrad'ın politikaları arasındadır. Özellikle K. Sırların haklarının korunması adı altında Belgrad, Kosova'daki Sırların entegrasyonunu engellemektedir. K. Sırların Kosova Hükümeti ile iş birliği içine girmesi ve kurumlara entegre olmasının önüne geçerek Kosova'daki Sırları tekeline almayı hedeflemektedir. Bununla birlikte, Kosova'da kurulan paralel sistemler,

Altıncı nokta: Mitroviça başış konferansı.

Yedinci ve son nokta: Seçime katılım.

²¹¹ Michael Steiner, *Kosovo - A choice for Mitrovica: The Seven Point Plan*, Report from UN Interim Administration Mission in Kosovo, (01 Oct 2002).

²¹²International Crisis Group (ICG), *Dilema Etnike e Kosovës: Nevoja për Kontratë Civile*, Report Nr.143, (Pristina/Brussels, International Crisis Group, 2003). https://www.files.ethz.ch/isn/28070/143_kosovo_ethnic_dilemma_albanian.pdf. Erişim Tarihi 15.11.2016.

²¹³ International Crisis Group (ICG), *Dilema Etnike e Kosovës: Nevoja për Kontratë Civile*, f. 9.

oluşturulan Sırp enklavlarında²¹⁴ sürekli olarak işlevliğini sürdürmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi bu sistemler Belgrad tarafından finans edilmekte ve bu şekilde bu sistemlerde çalışan, eğitim, sağlık ve güvenlik mensupları hem Kosova kurumlarından hem de Belgrad'dan çifte maaş almaktadır. Kosova kurumlarına uyum sağlamak isteyenler ise Belgrad'ın tehdidinde uğramaktadır. Yukarıda geniş ve ayrıntılı olarak verildiği gibi, K. Sırp güvenlik güçleri ve gizli servisi²¹⁵ Kosova sınırları içerisinde rahatlıkla hareket etmektedir.

UNMIK ayrıca, K. Sırp'ların topluma entegrasyonu konusunda ek haklar da sunmuştur. Bu ek haklar, aslında K. Sırp'ların entegre olmalarını sağlamak yerine, segregasyonu, diğer bir deyişle Belgrad'ın planlarının daha rahat hayata geçirilmesini sağlamıştır. Haekkerup-Çoviç Anlaşması ile (2001) K. Sırp'lara sunulan ek teklifler, Belgrad tarafından kendi amaçları doğrultusunda, Sırp yasadışı paralel yapılarını güçlendirmek için kullanılmış, bu da Arnavut çoğunluğu tarafından kendi kimliklerine karşı bir tehdit olarak algılanmıştır.²¹⁶ Eğitim, adalet, sağlık, güvenlik alanlarında sunulan ekstra haklar, bu alanlarda kurulan paralel sistemlerin Belgrad tarafından daha da geliştirilmesine neden olmuştur.

Bu şekilde UNMIK'in Belgrad ile yaptıkları bu anlaşmalardan ve sunulan ekstra haklardan dolayı, Kosova'nın bölünmesi ve gelecekteki statüsünün riske girmesi konusunda, Arnavut halkı arasında başlayan endişe toplumda güvensizlik oluşturmaya başlamış ve bu güvensizlik zamanla korkuya dönüşmüştür. Arnavut liderlerin tüm uyarıları UNMIK tarafından göz ardı edilmiş ve bu durum hem Arnavut tarafını hem de Sırp tarafını can ve mal kaybına uğratan 2004 Mart²¹⁷ olaylarının başlamasının temel nedenleri arasında olmuştur.

Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı (UNDP) / Riinvest, raporunda şu ifadeler vardır:

²¹⁴ Enklave kelimesinin Türkçe karşılığı karşımıza yerleşim bölgesi olarak çıkmakla birlikte, tam karşılığı olmaması nedeniyle Tezin devamında enklave terimi kullanılacaktır. "Enclave" kelimesinin İngilizce karşılığı, Cambridge sözlüğüne göre, çevrede yaşayan insanlardan farklı bir grup insanın yaşadığı yerleşim alanı olarak görmekteyiz. Bu tez çalışmasında, bu ifadeyle Kosova Sırp halkının yaşadığı yerleşim alanları ima edilmektedir.

²¹⁵ Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), "*Parallel Structures in Kosovo*," October 2003. http://www.osce.org/documents/mik/2003/10/698_en.pdf. Erişim Tarihi 05/03/2017.

²¹⁶ Edita Tahiri, *International Statebuilding and Uncertain Sovereignty*, pg. 169.

²¹⁷ Human Rights Watch (HRW), "*Failure to Protect: Anti-Minority Violence in Kosovo*, March 2004", July 2004 Vol. 16 No. 6 (D).

“Arnavut çoğunluğu Sırpın haklarını korumak için fazla bir şey yapmamakla suçlanırken, Sırpın öte yandan Belgrad’ın etkisiyle hareket etmekte, Hükümetlerinin Belgrad’da olduğuna inanmakta ve Kosova kurumlarını entegrasyon için rezerv olarak tutmaktalar. Her iki taraf da diğer tarafın yeterli olmadığını düşünmektedir. K. Sırp katılımcıların yüzde 45,6’sı mevcut Arnavut entegrasyon çabalarının yeterli olmadığını, Arnavutların yüzde 35’i de Sırpın entegre olmak istemediğini söylemektedir. Sırpın azınlık statüsünü tanımıyorlar ve Arnavutları Sırp çoğunluk ülkesinde azınlık olarak görüyorlar.”²¹⁸

Kosova’da var olan bu güvenlik durumu ışığında, UNMIK’in çok etnik kökenli entegrasyon politikası bu aşamada gerçekçi olmamıştır. Sırp politikacıların yaptıkları açıklamaların da etkisiyle “bölünme korkusu” etnik ilişkilerdeki uçurumu daha da derinleştirmiştir.²¹⁹

Bu noktada Steiner’in kullandığı ademi merkezîyetçilik teriminin, endişe oluşturmaya neden olduğu düşünülmektedir. Bu endişenin nedeni, “ademi merkezîyetçi” teriminin Sırpın kullandığı ve yasak olan “ayrılma” ifadesinin yerini alması olmuştur. Belgrad, Kosova’da planlanan etnik bölge bölünmesi için, kelime kodu olarak uluslararası toplum tarafından kabul edilen “ademi merkezîyet” terimini kullanmıştır.²²⁰

Özetle ifade etmek gerekirse, K. Sırpın seçimlere girerek, onların gerek karar alma mekanizması olan mecliste ayrılmış 10 sandalyeyi boş bırakmamak açısından ve gerekse Kosova kurum ve kuruluşlarına ve dolayısıyla topluma bu şekilde entegre olması adına, Steiner bir şekilde Sırpın seçimler konusunda ikna etmek için ademi merkezîyetçilik terimini kullanmıştır.

3.2.4. Ademi Merkezîyetçilik Planı

Son dönemlerde özellikle Soğuk Savaşın sonra oluşan savaşların nitelikleri itibariyle, bu çatışmaların genel olarak etnik, dil ve dinsel bazlı olması nedeniyle, çatışmaların çözülmesi konusunda farklı metotların oluşturulmasına başlanmıştır. Ademi

²¹⁸ UNDP/Riinvest, *Early Warning Report Kosovo*, Report 2, (UNDP – UN Development Programme, September-December 2002), <http://www.kosovo.undp.org/Projects/EWS/ewrn2%20angl%20komplet.pdf>. Erişim Tarihi 02/04/2017. Pg. 143.

²¹⁹ International Crisis Group (ICG), *Dilema Etnike e Kosovës: Nevoja për Kontratë Civile*, f. 18.

²²⁰ Daniel Serwer - Yll Bayraktari, “Kosovo Ethnic Nationalism at Its Territorial Worst”. (Washington, DC : U.S. Institute of Peace), 2006, s. 4.

merkeziyetçilik de bu çözümlerden biridir. Özellikle son yıllarda, ademi merkeziyetçilik çatışmanın çözümü için önemli bir araç haline gelmiştir.²²¹ Kosova'da çatışma bir şekilde bitmiş, fakat sorunlar halen devam etmiştir. Sırp azınlığın topluma entegrasyonu konusunda çeşitli politikalar ve stratejiler oluşturulmuş, ademi merkeziyetçilik de UNMIK tarafından yürütülen bu politikaların en önemlisi olarak nitelendirilmiştir.

UNMIK tarafından, ademi merkeziyetçilik aracılığıyla bir şekilde azınlıkların entegrasyonunu teşvik edilmiştir. Özellikle Sırp azınlığın ve haklarının daha çok korunması ve azınlıklar arası güvenliğin sağlanması için, yetkilerin merkezi düzeyden yerel düzeye devredilmesi öngörülmüştür. Sırp azınlığın Kosova'da yerel belediyelerde yönetimin bir parçası olması ve entegrasyonu sağlanmaya çalışılmıştır. Kosova'da savaştan hemen sonra bir anayasanın eksikliği nedeniyle, yerel yönetim haklarının ve yetkilerinin belirlenmesi, kamu işlerinin önemli bir kısmının kendi sorumlulukları dahilinde ve yerel halkın çıkarları çerçevesinde düzenlenmesi ve yönetilmesi için, 2000 yılında Kosova'daki Belediyelerin öz yönetimi hakkında UNMIK 2000/45²²² sayılı Yönetmelik ile yasal düzenleme yapılmıştır. Bu yönetmelikle uluslararası standartlara²²³ uygun olarak azınlık hakları korunmuş ve teşviki sağlanmıştır. Merkezi hükümetin çok güçlü olmadığı bu dönemde, bazı yetkilerin merkezi seviyeden yerel düzeye devredilmesine yönelik bir politika olan ademi merkeziyetçilik sayesinde, azınlıkların ve özellikle de Sırp azınlığın entegrasyonunu teşvik ederek, standartların bulunduğu bölgelerde karar vermenin bir parçası haline getirilmeye çalışılmıştır.

Bu yasa çerçevesi dahilinde tüm vatandaşların ırk, dil, din ve etnik ayrımcılığa maruz kalmadan eşit hizmetlere sahip olmasını ve birlikte yaşamı teşvik ederek azınlıklar arası ilişkilerin düzenlenmesi ön görülmüştür. Aynı şekilde dil, din, kültür ve kimliklerini koruyarak ifade edebilmesini sağlamıştır. Dil kullanımı konusunda ise; Sırp dili Kosova'nın resmi dil statüsünde olacak, yerel düzeyde ise azınlıkların yaşadığı belediyelerde Dil Kullanımı Yasası'na uygun olarak azınlık dilleri resmi dil statüsünde

²²¹ Mary Kaldor, *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*, (Cambridge: Polity Press, 2012)

²²² UNMIK, Regulation, UNMIK/RREG/2000/45, mbi Vetëqeverisjen e Komunave të Kosovës, 11 gusht 2000.

²²³ Avrupa Yerel Özyönetme Şartnamesi'ne atıfta bulunularak, özellikle de, yerel yönetimlerin kanun kapsamında sınırları dahilinde, yerel halkın çıkarları dahilinde, halkla ilişkilerin önemli bir bölümünü düzenlemek ve yönlendirmek için hak ve yetkilerini tanımlayan Madde 3'e atıfta bulunulması...

Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesini ve bunların Protokollerini, Bölgesel veya Azınlık Dillerinin Avrupa Şartlarını, FCNM'in Yapısını ve Kadınlara karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmeyi dikkate alarak...

kullanılabilecektir.²²⁴ Azınlıkların karar alma mekanizmalarında yer almaları konusunda, Topluluk Komitesi, Arabuluculuk Komitesi ve Topluluklar Ofisi'nin kurulması,²²⁵ belediye başkan yardımcısı azınlıklardan olması²²⁶ sağlanmıştır. Ekim 2000'de yerel ve 2001'de merkezi düzeyde düzenlenecek olan seçimler için henüz yerel düzeyde yasal çerçeve olmaması nedeniyle, acilen gerekli yasal düzenlemeler hazırlanmış ve bu düzenlemeler seçimlerden 3 ay önce onaylanmıştır. Yasanın onaylanması ile birlikte UNMIK Ademi Merkeziyetçilik Planını hayata geçirmiştir. Steiner'in, Sırlara seçimlere katılım karşılığında ademi merkeziyetçilik sözü vermiş olmasına rağmen, Sırp tarafından seçimlere katılım çok az olmuş, buna bahane olarak hareket özgürlüğü ve güvenliklerinin olmadığı ileri sürülmüştür. Bunun neticesinde UNMIK tarafından, seçimler sonucunda seçilen aday eksikliği nedeniyle K. Sırların karar alma mekanizmalarına katılımı için atamalar yapılmıştır. Her ne kadar demokratik bir adım olmasa da bu atamalar, aslında Arnavut temsilciler tarafından sadece Sırp azınlığın Kosova toplumuna entegrasyonunu, devlet kurumlarında ve karar alma mekanizmalarında temsilini sağlamak amacıyla Airlie Konferansında kabul edilen bir karardır.

Arnavut yetkililer çoğunluğu BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi tarafından atanan Sırların, yerel hükümetin bir parçası olacağını kabul etmişti (Temmuz 2000'de Airlie House Konferansı'nda kararlaştırıldığı üzere). K. Sırların belediye idaresine katılımı için demokratik olmayan bu imtiyazlı yol, Sırp azınlığa karşı güven artırıcı bir önlem olmuş ve Arnavut liderliğinin taahhüdünü göstermiştir. Arnavut elitlerin güven artırıcı olması bakımından attıkları bir adım da Ademi Merkeziyetçilik Planı'dır. Bu Plan UNMIK için hem K. Sırların entegrasyonunu sağlama hem de çok etnikli bir toplum oluşturulması açısından önemli bir politika olarak görülmüştür. Ademi merkeziyetçilik ve yerel düzeyde yapılacak reformlar konusunda Avrupa Konseyi'nden direktiflerin verilmesi istenmiştir. 2004 yılında Kosova Hükümeti tarafından ademi merkeziyetçilik

²²⁴ UNMIK/RREG/2000/45, Neni 2 dhe 9.

²²⁵ UNMIK/RREG/2000/45, Madde 23, Topluluk komitesi, o belediyede yaşayan toplulukların haklarını ve çıkarlarını desteklemekte, ayrıca farklı kültürel, sosyal ve dini geleneklerin hoş görülmenin yanı sıra, aynı zamanda teşvik edileceği bir toplumu da desteklemektedir.

²²⁶ UNMIK/RREG/2000/45, Madde 25 Bir veya daha fazla topluluğun yaşadığı, çoğunluğu olmayan ve nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan belediyelerde, bu topluluklara belediye meclisi tarafından bir belediye başkan yardımcısı atanır.

planı yeniden tasarlanmış ve pilot belediyeler bazında bu Planın uygulanmasına karar verilmiştir.²²⁷

Bu meyanda, UNMIK'in talebi üzerine yerel kurumlar tarafından Ademi Merkeziyetçilik Planı hazırlanmıştır. Bu plan yerellik (subsidiarite) ilkesi, Avrupa Konseyi tavsiyeleri²²⁸ ve Avrupa Yerel Özyönetim Sözleşmesi doğrultusunda, demokratik, daha iyi bir hizmet sağlamak, hükümeti halka yakınlaştırmak ve yeni idari birimlerin kurulması amacıyla hazırlanmıştır. Bu plan hazırlanırken, özellikle Kosova'daki sui generis durum göz önünde bulundurulmuştur. O dönemin Yerel Yönetim Bakanı Haziri²²⁹ belediyelerin sayısı ve coğrafi konumu ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiği için, bu Planın diğer ülke planlarından farklı olarak, Kosova'nın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde uyarlanmış bir plan olduğunu belirtmiştir.

Kosova'da ademi merkeziyetçilik misyonunu üstlenen Avrupa Konseyi, ademi merkeziyetçiliğin demografik ve teritorial bazlı yapıldığını ve etnik bazlı olmadığını belirtse de Arnavut tarafı, etnik bazlı bir ademi merkeziyetçiliğin Kosova'nın bölünmesine sebep olabileceği nedeniyle bu konuya endişeyle yaklaşmaktaydı. Belgrad tarafından "ademi merkeziyetçilik" teriminin, "bölünme" teriminin yerine kullanıldığı Arnavut liderler tarafından bilinmekle birlikte, etnik bazlı ademi merkeziyetçiliğin paralel yapıyı güçlendirebileceği ve bu nedenle sadece sivil konseptte bağlı olması gerektiğini savunmuşlardır.

Bir diğer sorun ise, Arnavut ve Sırp liderlerin Ademi Merkeziyetçilik Planı konusunda farklı bakış açılarının ve planlarının olmasıdır. Sırpların bakış açısına göre bu Plan tam güvence sağlamamaktadır. Oysa Ademi Merkeziyetçilik Planı sayesinde yerel yönetimde K. Sırp da söz sahibi olabilecek, bu şekilde çok etnikli, Arnavut ve K. Sırp arasında uzun vadeli istikrar ve uzlaşmanın olduğu bir ortam mümkün olabilecekti. Başka bir şekilde Kosova Anayasası Çerçevesinde, K. Sırp azınlığa oldukça geniş bir yelpazede haklar sunulmasını, yasalar ve özel politikalar uygulanmasını ve yapılar kurulmasını ileri

²²⁷ Besnik Tahiri, Politika e Decentralizimit në Kosovë Ndikimi në Reformën e Vetëqeverisjes Lokale, (Prishtinë: Instituti Kosovar për Qeverisje Lokale, 2008), s. 15.

²²⁸ The Council of Europe, *Decentralisation Mission in Kosovo (CoEDM) Final Report*, SG/Inf (2003)39, 14 November 2003.

https://www.ecoi.net/en/file/local/1110028/1329_1201699079_1006-1174404171-sg-inf-2003-39.pdf.

Erişim Tarihi 02/03/2018.

²²⁹ Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), *Details, Newsletter*, OSCE Mission in Kosovo: Volume 1 - Edition 5 - April 2005, s 4.

süren Arnavut liderler, tüm bu haklara rağmen Sırpıları ikna edememiş ve Sırpılar tüm bunları güvence olarak kabul etmemiştir. Arnavut liderlerin tedirginliği ise, henüz merkezi düzeyde tam olarak güçlenmemiş ve yerine oturmamış kurumların olması nedeniyle Ademi Merkezietçilik Planının Kosova'nın parçalanmasıyla sonuçlanabilir olma ihtimalidir. Albin Kurti, Kosova'nın Kuzey Sırp Belediyeleri'nde tam kontrole sahip olan Sırbistan'ın, bu Plan üzerinden sadece bugüne kadar devam eden etnik temizliği yasallaştırmak için uygulanmasının öngöröldüğünü ve Sırbistan'ın kontrol sahibi olamadığı Güney Sırp Belediyeleri'nde de aynı gerçekliği oluşturmaya çalıştığını belirtmiştir.²³⁰

Her ne kadar Arnavut liderler, ademi merkezietçilik konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da nihayetinde tek bir görüş birliğine erişilmiş ve plan kabul edilmiştir. Bu Plan'ın başlıca noktaları; yeni pilot belediyelerin kurulması, Belediyeler Birliğinin tesis edilmesi, belediyelerle Belgrad arasında iş birliğinin sağlanması ve belediye sınırlarının yeniden değişimidir.

Kosova liderleri, sadece UNMIK ve Kosova liderleri tarafından oluşturulan grubun planını kabul ederken, Belgrad ise bu plana paralel olarak başka bir plan oluşturmuştur. Dönemin Başbakanı Bajram Rexhepi, etnik kavram temelinde Belgrad tarafından oluşturulan bu Plan'ın kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Sırbistan'ın planı olduğu için değil, bu Plan'ın Kosova'nın bölünmesi konusunda toplaksal amaçlar taşıyan, tamamen politik bir belge olduğunu ve bu projenin konseptinin oldukça farklı²³¹ olmasını neden göstermiştir.

Ayrıca herhangi bir plan ya da görüş söz konusu olursa, bunların Belgrad tarafından değil de yerel Sırpılar tarafından sunulması talep edilmektedir.²³² Bu hassas kritik dönemde her bir tarafın, Arnavut ve Sırp tarafların olduğu kadar, UNMIK'in de kendine göre ön şartları var olmuştur. Sırpıların öne sürdüğü bu Plan, Kosova liderleri tarafından, Avrupa Konseyi tavsiyelerine uygun olmamakla birlikte riskli bulunup kabul edilmemiştir. Yeni oluşturulmaya çalışılan azınlıklar haklarının Kosova kurumlarında kurumsallaşması, çok

²³⁰ Albin Kurti, Vetëvendosje Parti Lideri, (2019). <https://www.vetevendosje.org/wpcontent/uploads/2019/01/decentralizimi1494292753.pdf>. Erişim Tarihi 04/03/2018

²³¹ Zijadin Gashi, "Rexhepi: Plani Serb i Decentralizimit Paraqet Koncept Politik", *Evropa e Lirë*, (10 Shtator 2004). <https://www.evropaelire.org/a/1019881.html>. Erişim Tarihi 18/04/2017.

²³² Gashi, "Rexhepi: Plani Serb i Decentralizimit Paraqet Koncept Politik, Prishtinë".

önemli bir durum olarak görülmüştür. Bu haklar dışında, K. Sırları ilgilendiren her şey, Belgrad'ın önerdiği ya da kabul ettiği her karar ve yasal çerçeve, Kosova Hükümeti'nin onayını gerektirmektedir. Bu kritik dönemde, Belgrad tarafından gerçekçi bir görüş beklenemeyeceği açıktır. Kosova'da her topluluğun birlikte yaşadığı demokratik bir gelecek için gerek yerel hükümetin gerekse UNMIK'in, birbirleriyle oldukça karmaşık bir şekilde bağlı olan politik, sosyal, kültürel, ekonomik, güvenlik ve hareket özgürlüğü gibi çok çeşitli faktörlerin yerel yönetim reformları çerçevesinde değerlendirilmesi en uygun çözüm olarak görülmüştür.

Avrupa standartlarında oluşturulan ademi merkeziyetçilik stratejisi yeni pilot belediyelerin kurulmasını öngörmüş, azınlıkların çoğunluk oluşturduğu bu belediyelere oldukça geniş yetkiler verilmiştir. 22 Şubat 2005 planının onaylanmasıyla birlikte, ademi merkeziyetçilik bünyesinde oluşturulan ve K. Sırların yoğun yaşadığı pilot belediyeler; Graçaniça, Parteş, Leposaviç, Zubin Potok, Zveçan, Ştırpçe, Nobırda ve Türklerin yoğun yaşadığı belediye olan Mamuşa'dır. Belirten şartlar dahilinde bu belediyelerle iş birliği yapılması konusunda Belgrad'a engel tanınmamakla birlikte, Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulması öngörülmüştür. Bu belediyeler birbirleriyle ilgili ortak konularda iş birliği yapabilecektir. Belediye sınırlarının değişimine ise ancak yerel toplulukla gerekli istişareler sonrasında karar verilebilecek, fakat azınlıklara karşı herhangi bir veto yetkisi olmayacaktır. UNMIK, Kosova Hükümeti ve Belgrad arasında devam eden müzakerelerde, sadece bir azınlık topluluğundan söz edilmiştir. Önerilen kriterler nihai olarak etkilemese de daha küçük toplulukları içermemiş, tüm süreç yalnızca ağırlıklı olarak Sırp azınlıkların yaşadığı belediyelerin sayısını artırmaya odaklanmıştır. Boşnak ve Gora toplulukları bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Zhupa ve Gora vadilerinde, Boşnak ve Goralı nüfusun çoğunlukta olduğu yeni belediye birimlerinin oluşturulması önerisi hiçbir zaman ciddi bir şekilde dikkate alınmamıştır.²³³ Kosova'nın statüsünden sorumlu BM elçisi Martti Ahtisaari, Almanya Dışişleri Bakanı Frank Walter Steinmaier ile gerçekleştirdiği görüşmede, ademi merkeziyetçilik sürecinin, Kosova'nın gelecekteki statüsüyle ilgili en temel konular arasında yer aldığını belirtmiştir.²³⁴

²³³ Besnik Tahiri, Politika e Decentralizimit në Kosovë Ndikimi në Reformën e Vetëqeverisjes Lokale, (Prishtinë: Kosovo Local Government Institute, 2008), s. 30.

²³⁴ Besnik Tahiri, Politika e Decentralizimit në Kosovë Ndikimi në Reformën e Vetëqeverisjes Lokale, s. 30

3.2.5. “Statü Öncesi Standartlar” Politikası (Nisan 2002)

Kosova'nın çoğunluğunu oluşturan Arnavutlar, savaştan hemen sonra Kosova statüsünün belirlenmesini istemişlerdir. Ancak UNMIK, şartların henüz oluşmadığını ve bunun için erken olduğu kanısında olduğunu göstermiştir. Halen insan hakları ve özellikle azınlık hakları konusunda yerine getirilmesi gereken çok şeyin olduğu düşünülmektedir. Bu şekilde Nisan 2002'de, BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Steiner “Çok Etnikli ve Entegrasyonla İlgili Bir Gündem Geliştirme” konularına özel bir vurgu yaparak “Statü Öncesi Standartlar” politikasını başlatmıştır. Kosova'daki Geçici Özyönetim Kurumları tarafından statü sorunu açılmadan önce, “Statü Öncesi Standartlar” politikalarının uygulanması gerekmektedir. Bu politikalar ise, iyi yönetim, demokrasi ve çok etnikli toplum olarak vurgulanmıştır. Kosova'nın nihai statüsü üzerine siyasi müzakereler yapılmadan önce, bölge sakinleri ve PISG tarafından, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları standartlarına saygı gösterilmesi gerekmektedir.²³⁵

“Statü Öncesi Standartları” içeren evrak, BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi olan Harry Holker tarafından Aralık 2003'te yerel yetkililere sunulmuştur. “Statü öncesi Standartlar”, Kosova yönetiminin yerine getirmesi gereken standartları içermektedir. Bu görevlerin yerine getirilmesi durumunda statü konusu konuşulabilecek ve yeni bir girişim başlayabilecektir. Bunlar sekiz alanı kapsamaktadır. Bu sekiz alan şu şekildedir:

- 1) İşlevsel demokratik kurumlar
- 2) Hukukun üstünlüğü (polis / yargı)
- 3) Hareket özgürlüğü
- 4) İade ve yeniden entegrasyon
- 5) Ekonomi
- 6) Mülkiyet hakları
- 7) Belgrad ile diyalog
- 8) Kosova Koruma Birlikleri.

²³⁵ Alvaro Gil-robles, *Kosovo: The Human Rights Situation and the Fate of Persons Displaced from Their Homes Report*, (The Council of Europe, commdh, 16 october 2002).

Bu şekilde Statü Öncesi Standartların oluşturmaya çalıştığı, etnisite, ırk veya dini ne olursa olsun, herkesin korku, düşmanlık veya tehlikesizce yaşayabileceği, çalışabileceği ve seyahat edebileceği ve herkes için hoşgörü, adalet ve barışın olduğu bir Kosova'dır.²³⁶ Bu sayede Kosova'da oluşturulmaya çalışılan demokratik, herkesin eşit ve özgür, ayrımcılığa uğramadan yaşadığı bir toplum oluşturulmuştur.

Bu süreçte Genel Sekreter Özel Temsilcisi Steiner tarafından, “Statü Öncesi Standartları” BMGK'ne sunulurken yapılan açıklamada, UNMIK'in çok etnikli ve azınlıkların entegre olma konusundaki politikaları da belirtilmiştir. Steiner yaptığı sunumda, Kosova toplumu konusunda ikili bir yaklaşım izlenmesi gerektiğini ve çok etnik kökenin ve entegrasyonun, karşılıklı olarak iki güçlendirici unsur olduğunun önemini vurgulamıştır. Çoğunluk olarak Arnavut liderlerin, çok etnikli bir toplum için küçük toplulukların Kosova'da kalmalarını teşvik etmeleri ve geri dönüşleri mümkün kılmaları konusunda, ellerinden geleni yapmaları gerektiğini belirtmiştir. 1244 sayılı Karar doğrultusunda, Kosova'daki topluluk üyelerinin yeni kurulan kurumlara katılması zorunludur. Bu şekilde entegre politikalarını dile getiren Steiner, topluluk üyelerinin entegre olmaları ve paralel yapıları terk etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Steiner, hukukun üstünlüğünün de Mitroviça dahil Kosova'nın her yerinde geçerli olması gerektiğine, entegrasyon olmadan çok etnikli toplumun olmayacağına, ancak, çok etnikli toplum olmadan entegrasyonun da olmayacağına vurgu yapmıştır.²³⁷ Genel Sekreter Özel Temsilcisi tarafından, iyi performans göstermeleri kaydıyla, kademeli olarak Kosova'daki Geçici Özyönetim Kurumlarına devredilen alanlarda daha fazla sorumluluk verilmiştir. Aynı zamanda, Kosova toplumunun olgunluğunu ölçmek için çeşitli “kriterler” belirlenmiştir.²³⁸

Bu noktada “statü öncesi standartlar” Konsey tarafından desteklenmiş ve Kosova'nın çok etnikli bir toplum olması istenmiştir. Diğer önemli bir konu olan hukukun üstünlüğü ise, normalliğin temelini oluşturmalıdır.²³⁹ Misyon tarafından, ayrıca Kosova'nın ileride AB'ye katılımını kolaylaştırma açısından da “Statü Öncesi Standartlar” ve “AB entegrasyonu” arasında bir bağlantı kurulmuştur. Oluşturulacak olan çok etnikli bir

²³⁶ UNSC, UN Security Council, Standards for Kosovo S/PRST/2003/26 (12 December 2003). <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20Standards.pdf>. Erişim Tarihi 27/08/2017.

²³⁷ UN Security Council, (UNSC), UN Security Council, (UNSC), Press Release UNMIK/PR719, (24 April 2002).

²³⁸ UN Security Council, (UNSC), Press Release UNMIK/PR719

²³⁹ UNSC, UN Security Council, Report 2002S/2002/1376, (14-17 December 2002), s. 9.

toplum ile, Kosova'nın ileride AB'ne entegrasyonunun daha kolay sağlanacağına inanan Konsey, ayrıca entegre bir Kosova toplumu için UNMIK tarafından Mitroviça'da sürdürülen eylemleri desteklemiştir.²⁴⁰

Kosova'nın nihai statü kararından önce standart taleplerini hem UNMIK hem de Kosova çok ılımlı karşılamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı İbrahim Rugova, Kosova'nın başarılarının uluslararası toplum tarafından değerlendirilmesini isterken, Kosova'nın AB, NATO ve uluslararası topluma entegrasyon normlarını yerine getirmeyi amaçladıklarını,²⁴¹ diğer yandan Kosova'daki Misyon Şefi Harry Walker ise, Kosova'nın statüsünün standartları yerine getirmesine bağlı olduğunu ve standartların yerine getirilmesi konusunda Kosova'ya yardımcı olacakları konusunda anlaşıklarını ifade etmiştir.²⁴² Bu şekilde hem Kosova yetkilileri hem de UNMIK, konuyla ilgili hemfikir olduklarını göstermişlerdir. Fakat Sırp konuyla ilgili farklı bir tavır göstererek hemfikir olmadıklarını göstermişlerdir. Onlar Belgrad'ın görüşlerinin bu belgeye yansıtılmaması konusunda tepkilerini dile getirirken, Arnavut yetkililer ise, Sırp'ların kendileri için çok önemli olan bu belgeyi kabul etmemeleri konusunda memnuniyetsizlik yaşamışlardır.²⁴³

Her ne kadar UNMIK, standartların henüz tam olarak yerine getirilmediğini ve özellikle azınlık haklarının yerine getirilmesinin çok önemli olduğunu belirtse de Arnavut yetkililer tarafından standartlar, sadece “vakit kazanma” olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Kosovalılara vaat edilen Kosova statüsünün görüşülmesine henüz başlanmamış ve bu durum Arnavutlar arasında hoşnutsuzluk ve gerilim oluşturmaya başlamıştır. Artık Kosova statüsü görüşmelerinin başlaması, bu standartların yerine getirilmesi ile doğru bağlantılı bir hal almıştır.

3.2.6. Standartların Uygulanması Planı (2003-2004)

Statü öncesi Kosova tarafından yerine getirilmesi gereken ve sekiz noktadan oluşan “Statü Öncesi Standartlar”, 12 Aralık 2003 tarihinde BM tarafından onaylanmıştır. Bir önceki bölüm olan Uygulanması Gereken “Statü Öncesi Standartlar” bölümünde ele

²⁴⁰ UN Security Council, (UNSC), Report 2002S/2002/1376, s. 9

²⁴¹ *Bota Sot.* “Procesi i Pavarësisë së Kosovës”, 17 shkurt 2016. <https://www.botasot.info/speciale/515597/procesi-i-pavaresise-se-kosoves/>. Erişim Tarihi 10 Aralık 2018.

²⁴² *Zeri i Amerikës.* “Publikohet dokumenti i Standardeve për Kosovën”, *Zeri i Amerikës*, (26 shkurt 2010). <https://www.zeriamerikes.com/a/a-30-a-2003-12-10-4-1-85537332/372595.html>. Erişim Tarihi 14/02/2018.

²⁴³ *Zeri i Amerikës*, “Publikohet dokumenti i Standardeve për Kosovën”.

alındığı gibi bu sekiz standardın kapsadığı alanlar şu şekildedir; herkesi, özellikle azınlıkları da kapsayan işlevsel demokratik kurumların oluşturulması, herkesin önünde eşit olduğu hukukun üstünlüğü (polis/yargı), herkesin, özellikle azınlıkların rahat ve korkmadan hareket özgürlüğünü sağlayan güvenilir bir ortamın oluşturulması, kendi dillerini her yerde ve herhangi bir Kosova kurumunda kullanabilmeleri, Kosova'ya geri dönmek isteyenler için engellerin olmadığı ve dönebilecekleri bir ortamın oluşturulması ve entegrasyonun sağlanması, işleyebilen bir ekonomi pazarının oluşturulması, mülkiyet haklarıdır. Belgrad ile diyalog konusunda ise, Kosova'nın bu diyalogda yerini alması ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurulmasının yanı sıra, barışçıl ve kalıcı, sürdürülebilir ilişkilerin oluşturulması ve Kosova Koruma Birlikleri'nin de kendi görevlerini ciddi şekilde uygulamasıdır.

Bu çerçevede Kosova Hükümeti, Statü Öncesi Standartlar'ın hayata geçirilmesini kolaylaştırmak üzere "Standartları Uygulanma Planı'nı" hazırlamıştır. Standartların uygulanması için gerekli olan yasal temeli, yol gösterici ilkeleri ve eylem politikalarını içeren Uygulama Planı'nı hayata geçiren Kosova hükümeti, statünün belirlenmesi konusunda, politikaların uygulandığı dinamik bir dönem içerisine girmiştir.

Bahsi geçen standartların uygulanması, Kosova'da yaşayan tüm topluluklar için önem taşımakta ve ne kadar kısa sürede uygulanırsa, Kosova statüsünün çözülmesinin o kadar erken olduğu anlamına gelmektedir. Sırpların standartları kabul etmemesi, bu standartların bir şekilde 1244 Kararına uygun olmadığına vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımın asılsız olduğu UNMIK tarafından belirtilmiştir.

Standartların ve Standartların Uygulanması Planının amacı, istikrarlı ve demokratik bir Kosova olarak Kosova'nın, Avrupa standartlarına uygun olan çok etnikli bir toplum şeklinde nihai statüsünün belirlenmesi olmuştur. Standartların uygulanmasında katedilen yol, yapılacak revizyonların temelini oluşturmuştur. Bu doğrultuda, 2005'in ortalarında Kosova'nın nihai statüsü gözden geçirilmeye başlanmıştır. Uygulama süreci boyunca standartların ilerleyişi, UNMIK ve BMGK tarafından periyodik olarak değerlendirilmiştir. En çok ilerleme katedilen alanlar, özellikle azınlıkların dahil edilmesiyle ilgili alanlar olmuştur.

Bu planda azınlıklara, özellikle Sırp azınlığa öncelik verilmiş, entegre olma ve uzlaşma ile ilgili konulara vurgu yapılmıştır. K. Sırpların kamu kuruluşlarına entegrasyonu önemle

vurgulanmakla birlikte,²⁴⁴ seçim döneminde, özellikle siyasi partiler aynı sorumluluğu taşımış, tüm toplulukların katılımı ve bu katılımı kolaylaştıracak politikaların uygulanması, Standartlar Eylem Planı'nın uygulama sürecinin merkezinde olmuştur.²⁴⁵ Planda, 2004 mart olaylarında tahrip edilmiş olan mülklerin inşa edilmesinin, Kosova'yı terk eden toplulukların ve özellikle K. Sırpların geri dönüşünün kolaylaştırılmasının sağlanmasının, Kosova hükümetinin sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir. Yerel yönetim konusunda ise, daha etkili bir yerel yönetime izin verilmesi ve paralel yapıların Kosova kurumlarına entegre edilmesi için yeni kurumsal düzenlemeleri inceleme konusunda daha fazla çaba gösterilmesi vurgulanmıştır.

Anlaşıldığı kadarıyla, paralel yapıların Kosova hükümetine entegre edilmesi, Kosova'da daha iyi bir gelecek sağlanması açısından gerekli olmuştur. Entegre bir Kosova oluşturulması için yapılması gerekenler, genel olarak herkes için kabul edilebilir ve etkili bir çözüm bulunması, sağlam temellere dayalı bir Kosova kurma açısından kurumsal düzenlemelerin üretilmesi, geleceği olan bir Kosova için tüm topluluk liderleriyle görüşülmesi gerekmektedir birlikte, paralel yapıların çözülmesi konusunda da Sırbistan Hükümeti'yle iş birliği yapılması gerekmektedir.²⁴⁶

Sonuç olarak, Standartları içeren ve 10 Aralık 2003 tarihinde imzalanan belgenin Kosova'da uygulanmasının ardından, BM Genel Sekreteri Annan, Kosova'daki Durumun Kapsamlı İnceleme sürecini başlatmış²⁴⁷ ve bu süreci yönetmesi için Norveçli diplomat Kai Eide'yi atamıştır. Eide ilk raporunu 2004 yılında,²⁴⁸ ikinci raporu olan kapsamlı incelemesini de 2005 yılında sunmuştur. Bu rapor, Kosova nihai statüsü için bir anahtar, yol gösterici bir mahiyet taşımış ve statü müzakerelerinin başlatılmasına giden yolu açması bakımından önemli olmuştur. BMGK, Kosova'nın ihtilafli statüsünün belirlenmesi amacıyla siyasi bir süreç yönetmesi için, Kasım 2005'te BM Özel Elçisi olarak eski Finlandiya Cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari'yi atamıştır.

²⁴⁴ Kosovo Standartları uygulama Planına göre Kosova'nın devlet kurumları, Meclis ve belediye düzeyindeki organlar dahil olmak üzere kurumlarının, tüm toplulukların tam katılımına izin vermek ve tüm hakları korumak ve tüm toplulukların ihtiyaçlarını yansıtan politikalar üretmek ve uygulamak konusunda daha fazla ilerleme göstermesi esastır.

²⁴⁵ UNSC, UN Security Council, Report S/2004/613, (30 July 2004).

²⁴⁶ UNMIK Document Kosovo Standards Implementation Plan.

²⁴⁷ UNSC, UN Security Council, Report S/2004/613, (30 July 2004).

²⁴⁸ UNSC, UN Security Council, Report, S/2004/932, (30 November 2004).

Öte yandan, Temas Grubu²⁴⁹ tarafından yapılan görüşmelerde, uygulanması gereken ve yol gösterici mahiyet taşıyan bazı ilkeler belirlenmiştir. Bu ilkeler; Kosova'nın 1999'dan önceki duruma geri dönmemesi, Kosova'nın bölünmemesi, Kosova'nın başka bir ülkenin herhangi bir parçasıyla veya bir kısmıyla birleştirilmemesi, Kosova'da ademi merkezîyetçilik süreci yoluyla, etkili yerel özyönetim gibi çok etnikli istikrarı sağlamak için çözümlerin sağlanmasıdır.²⁵⁰

3.2.7. Viyana Görüşmeleri

Kosova'nın gelecekteki statüsünü belirleme mücadelesinin önünü açan Viyana Görüşmeleri, Şubat 2006'da Viyana'da başlamıştır. Görüşmeler mekik diplomasisi²⁵¹ üzerine kurulmuş olup gerek Sırp gerek Arnavut taraflarının görüşleri alınmıştır. İlk görüşmelerde, özellikle kültürel ve dini alanların korunması gibi teknik meseleler ele alınmıştır.

Viyana'da ele alınan en önemli konulardan biri, Kosova Hükümeti'nin ademi merkezîyetçiliğidir. Görüşmelerin diğer bir kilit noktası da Kuzey Mitroviça kentine yönelik olası çözümleri içeren meseledir. Çoğunluğu Sırp olan belediyelerin kurulması kapsamında, Mitroviça kentinin (şu anda fiilen bölünmüş durumda) resmi olarak bölünerek, Sırp çoğunluğun oluşturduğu İbar Nehri'nin kuzeyindeki bölümün, etnik Arnavut çoğunluğu oluşturan güney kesimden ayrılması talebinde bulunulmuştur.²⁵²

Priştine ve Belgrad'ın çalışmaları Temas Grubu tarafından değerlendirilmiş ve Priştine'nin, ademi merkezîyetçilik müzakerelerinde esneklik gösterdiği belirtilmiştir. Ancak statü sürecinin başarılı bir sonuca varabilmesi amacıyla, Priştine'nin Standartları uygulama konusunda ilerleme sağlaması açısından, pek çok konuda daha fazla çalışılması gerektiği ihtiyacı vurgulanmıştır.²⁵³

²⁴⁹ U.S. Department of State, Statement by the Contact Group on the future of Kosovo, (31 January 2006). <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/62459.htm>. Erişim Tarihi 15/10/2017.

²⁵⁰ UN Security Council, (UNSC), Guiding principles of the Contact Group for a settlement of the status of Kosovo, S/2005/709, (10 November 2005).

²⁵¹ Marc Weller, "Negotiating the Final Status for Kosovo", *European Union Institution for Security Studies*, nr.114, (December 2008).

²⁵² Congressional Research Service (CRS), Report for Congress, Congressional Research Service, Kosovo and U.S. Policy: Background and Current Issues,3 July 2007. https://www.everycrsreport.com/files/20070703_RL31053_7c679bc920ca20304b5c52d558b83e6852234189.pdf. Erişim Tarihi 15/10/2017.

²⁵³ U.S Department of State Archive, Contact Group Statement High-Level Meeting on the Future Status of Kosovo, Vienna, Austria, July 24, 2006.

Ancak Belgrad'ın müzakerelerde yaptığı çalışmaları değerlendiren Temas Grubu, Belgrad'ın çok daha fazla esneklik göstermesi gerektiğini ve başta ademi merkezîyetçilik olmak üzere, tartışılan konuların çoğunda makul ve uygulanabilir tavizler vermeye başlaması gerektiğini belirtmiştir. Temas Grubu ayrıca, K. Sırların çıkarlarını daha etkin bir şekilde savunabilmeleri için, Kosova kurumlarına katılımlarının önündeki engelleri kaldırması konusunda, Belgrad'a tekrar çağrıda bulunmuştur.²⁵⁴

Bu noktada Genel Sekreter Ban Ki Moon'un Güvenlik Konseyi Başkanı'na hitaben kaleme aldığı 26 Mart 2007 tarihli yazısında, her iki tarafın pozisyonlarının çoğu konuda çok geride kaldığı ve uzlaşmacı çözümlere yönelik çok az hareket olduğu bildirilmiştir. Ayrıca Kosova'nın gelecekteki statü sürecinden sorumlu Özel Elçi Martti Ahtisaari, düzenlediği belgede bir yıldan fazla bir süredir siyasi sürece liderlik ettiğini ve müzakere edilmiş bir çözüme ulaşmak için mümkün olan her yolu tükettiğini belirtmiştir. Buna rağmen tarafların uzlaşmaz pozisyonlarının, bu hedefi ulaşılmaz kıldığını belirtmiştir.²⁵⁵

Bu müzakerelerden sonuç alamayan Özel Elçi, tavsiyelerinde Kosova'nın sui generis durumunu belirterek, karar almadan önce Kosova'nın tarihini göz önünde bulundurduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Kosova, benzersiz bir çözüm gerektiren benzersiz bir durumdadır. Çözülmemiş diğer çatışmalar için bir emsal oluşturmaz. 1244 (1999) sayılı kararı oybirliğiyle kabul eden Güvenlik Konseyi, Miloseviç'in Kosova'daki eylemlerinin, Sırbistan'ın yönetiminde bir rol oynamasını reddetmesiyle, BM Kosova'yı geçici idaresi altına almış ve Kosova'nın geleceğini belirlemek için tasarlanmış bir siyasi süreç öngörmüştür. Bu faktörlerin birleşimi Kosova'nın koşullarını olağanüstü hale getirmiştir.”²⁵⁶

26 Mart 2006 tarihinde, Özel Elçi'nin Kosova'nın statüsü konusundaki tavsiyesi ise şu şekildedir:

“Kosova statüsünün çözüm zamanı gelmiştir. Kosova'nın yakın tarihi, Kosova'nın bugünkü gerçekleri dikkatlice incelendiğinde ve taraflarla yapılan müzakereler

<https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/69376.htm>. Erişim Tarihi 17 Ekim 2017.

²⁵⁴ U.S Department of State Archive, Contact Group Statement High-Level Meeting on the Future Status of Kosovo.

²⁵⁵ UNSC, UN Security Council, Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement S/2007/168, (26 March 2007).

²⁵⁶ UN Security Council (UNSC), UN. Doc. S/2007/168.

dikkate alındığında, Kosova için tek geçerli seçeneğin, ilk dönem için uluslararası toplum tarafından denetlenecek bir bağımsızlık olduğu sonucuna vardım. Kosova'nın statüsünün uzlaşması için kapsamlı önerim, yaşayabilir, sürdürülebilir ve istikrarlı olan ve içinde tüm toplulukların ve üyelerinin barışçıl ve onurlu bir yaşam sürebileceği, gelecekteki bağımsız bir Kosova'nın temellerini sağlar.

Yine de yaklaşık sekiz yıllık BM yönetiminden sonra, Kosova'nın statüsü acilen çözülmelidir.... Bu tür bir bağımsızlığın dayandırılması için uzlaşma önerim, müzakere sürecindeki tarafların pozisyonlarına dayanıyor ve kalıcı bir çözüme ulaşmak için birçok konuda tavizler sunuyor. Güvenlik Konseyi'ni anlaşma teklifimi onaylamaya çağırıyorum. Eski Yugoslavya'nın dağılmasındaki bu son bölümü bitirmek, bölgenin tarihinde yeni bir sayfa açmasına olanak tanıyacak, herkes için barış, istikrar ve refaha dayanan bir bölümdür.”²⁵⁷

Bu tavsiyelere bağlı olarak, Kosova'nın final statüsü konusunda BM Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari tarafından hazırlanan “Kosova Statüsüne İlişkin Öneri”, Mart 2007 tarihinde Temas Grubu ve BMGK'ne sunulmuştur.

3.2.8. Ahtisaari Planı (2007)

Ahtisaari Planı,²⁵⁸ diğer adıyla “Kosova Statüsü Kararı için Kapsamlı Teklif”, 27 Mart 2007 tarihinde Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği Başkanına sunulmuş²⁵⁹ ve Konsey tarafından kabul edilmiştir. Ahtisaari Planı'nın temel özelliği ve önemi, Kosova Devleti'nin oluşturulması doğrultusunda (S 2007/ 168/ madde 5) atılan adımların gerçek bir belgesi değerinde olmasıdır. Çok etnikli bir toplumun oluşturulması için birçok aşamadan geçen Kosova için önemli aşamalar, sırasıyla, uluslararası toplumun 1244 Sayılı Kararı,²⁶⁰ Rambouillet Anlaşması,²⁶¹ BM Kosova standartları,²⁶² Temas Grubunun

²⁵⁷ UN Security Council (UNSC), UN. Doc. S/2007/168.

²⁵⁸ UN Security Council (UNSC), UN. Doc. S/2007/168.

²⁵⁹ UN Security Council (UNSC), UN. Doc. S/2007/168.

²⁶⁰ UN Security Council (UNSC), Resulation 1244, <https://peacemaker.un.org/kosovo-resolution1244>. Erişim Tarihi 05/12/2016.

²⁶¹UNSC, UN Security Council, Rambouillet Agreement Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo, S/199/648, (07 June 1999).

²⁶² UN Security Council, Pristina, 10 December 2003. <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20Standards.pdf>. Erişim Tarihi 02/10/2016.

bildirileri, 2004, 2005 ve 2006 çerçevesinde oluşturulan çerçeve ve son aşamayı oluşturan Ahtisaari teklifidir.²⁶³

Planın temeli sayılan, en yüksek şekilde ele alınan ve belki de belgenin en önemli özelliğini oluşturan konu azınlık haklarıdır. Planın temel ilkeleri olarak, giriş kısmında azınlıklara atıfta bulunulmuş, Kosova'nın çok etnikli bir toplum olması gerektiği²⁶⁴ ve toplulukların tüm üyelerinin haklarının tanınması ve korunması²⁶⁵ gerektiği vurgulanmıştır. (Bu konu daha detaylı olarak Kosova Anayasası Bölümünde incelenecektir.) Ahtisaari Planı, azınlık hakları açısından, bölgedeki diğer benzer anlaşmalarla ve özellikle Ohri Anlaşması²⁶⁶ ile karşılaştırıldığında tüm uluslararası standartların ötesine geçmektedir. Örneğin Ahtisaari Planı Kosova genelinde, Sırp nüfusun sadece yüzde yedisini²⁶⁷ oluşturmasına rağmen, Sırp dilinin Kosova resmi dillerinden biri olmasına izin verirken, Ohri Anlaşması, Arnavutların resmi dil hakkını sadece Arnavut nüfusun en az yüzde 20'sini²⁶⁸ oluşturduğu bölgelerle sınırlandırmaktadır.

Ahtisaari Planı, Kosova'nın bağımsızlık yolunda ilk adım olarak nitelendirilmiştir. Kosova'nın bağımsızlığı, bir şekilde bu planın uygulanmasına bağlı olmuştur. Ahtisaari Planı'nın uygulanışının ardından, 2008 yılında Kosova Meclisi'nin bağımsızlığını ilan etmesiyle, ABD ve AB (5 ülkesi hariç) ve Türkiye dahil olmak üzere 117 ülke Kosova'yı tanımış, Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmiştir. Bu Plan'ın bir diğer özelliği de Anayasa Komisyonu Başkanı Hajredin Kuçi'nin de belirttiği gibi, Kosova halkının iradesi ile Ahtisaari Planı'nın Anayasa'ya dahil edilmesi olmuştur. Uluslararası Topluluklar ve Avrupa²⁶⁹ İnsan Hak ve Özgürlükleri standartlarına uygun olarak

²⁶³ International Crisis Group (ICG), Kosova: *Pa Alternativa të mira Për Planin e Ahtisaarit*, (ICG Raport për Evropë, Nr. 182 – 14 Maj 2007). f.8.

²⁶⁴ UN. Security Council, S/ 2007/ 168 / add.1, Main provisions of the Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement 1.1.

²⁶⁵ UN. Security Council, S/ 2007/ 168 / add.1, Main provisions of the Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, 1.2

²⁶⁶ Ohrid Agreement, of 13 August 2001, http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/OHRID%20Agreement%2013august2001.asp, Erişim Tarihi 02/10/2018.

²⁶⁷ Ahtisaari's Plan, Article 1.Point 1.6.

²⁶⁸ Ohrid Agreement, Article 4 Point 4. of Annex A: Constitutional Amendments.

²⁶⁹ Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, 26 March 2007, Anex II, 2.2.

düzenlenen²⁷⁰ Ahtisaari Planı, diğer bölgesel antlaşmalara kıyasla standartların çok ötesinde olmuştur.

Planın önem verdiği ve temelini oluşturan en önemli iki bölüm, 2. Madde’de geniş olarak yer alan azınlık haklarıdır. Ardından gelen diğer önemli konu ise, Plan’ın 3. Madde’inde yer alan yeni belediyelerin kurulmasıdır. Belirtilmesi gereken diğer bir konu ise, din ve kültürel mirastır.

Ahtisaari Planı, toplumda siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar gibi birçok alanda, herkesin kendi kimliğini geliştirebileceği, refah bir şekilde yaşamlarını sürdürebileceği, çok kültürlü bir toplumdan oluşan demokratik bir devlet öngörmektedir. Bu haklar, Plan’da ayrı ayrı, her alan için detayıyla verilmiştir.²⁷¹ Topluluk haklarının korunması, temsil ve teşvik edilmesi amacıyla gerekli yasaların oluşturulması ve mekanizmaların kurulması öngörülmüştür.

Bunlarla birlikte Ahtisaari Planı, azınlıkların dil kullanımına özel bir önem vermiştir. Arnavutça ve Sırpça resmi dil statüsünde olacak, alfabe kullanımı da o dilin karakter özelliklerinin gerektirdiği şekilde kullanılacaktır. Eğitim Sırpça ders programına göre düzenlenecek ve yükseköğretimde azınlıklar da kendi dillerinde eğitim görebilecektir. Kimlikler de orijinal dil karakterlerine göre düzenlenecektir. Bu ayrıcalıklar aynı şekilde diğer azınlıklar için de söz konusu olacaktır. Yalnız, diğer azınlıkların dil kullanımı belediye düzeyinde gerçekleşebilecek; Türkçe, Boşnakça ve Romanca dilleri resmi dil statüsüne sahip olacaktır.

Öte yandan, Ahtisaari Planı din ve kültürel miras konularında da özel haklar içermektedir. Madde 7’de belirtildiği üzere, “Kosova tüm dini mezheplerin, kendi bölgelerinde özerkliğini ve korunmasını sağlayacaktır.”

Bu noktada Sırp Ortodoks Kilisesi konusu, Planın V. Bölümü olan “Din ve Kültürel Miras” bölümünde ele alınmış, Sırp Ortodoksluğun adı, iç örgütü, mülkiyeti ve kilise imtiyazları 1. Madde’de şu şekilde belirtilmiştir:

²⁷⁰ Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, 26 March 2007, 26 March 2007, Anex II, 2.2.

²⁷¹ Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, 26 March 2007, 26 March 2007, Anex II, 2.2, Anex 2, Article 1. Basic Provisions.

“1.2. Kosova, manastırlar, kiliseler ve dini amaçlı kullanılan diğer yerler de dahil olmak üzere, Kosova’daki Sırp Ortodoks Kilisesi’ni, Belgrad’da bulunan Sırp Ortodoks Kilisesi’nin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edecektir.

1.3. Kosova, Sırp Ortodoks Kilisesi’nin adına ve kurumuna, hiyerarşisi ve faaliyetleri dahil saygı duyacaktır.

1.4. Kosova, Sırp Ortodoks Kilisesi’nin taşınır ve taşınmaz mallarının ve diğer varlıklarının dokunulmaz olacağını ve kamulaştırmaya tabi olmayacağını garanti eder.”

Din ve Kültürel Miras’ın güvenliği ise Ahtisaari Planının 4. Madde’sinde şu şekilde belirtilmiştir:

4.1. Seçilmiş sayıda Sırp Ortodoks Kilisesi ve Manastırı, diğer dini yerler, ayrıca Kosova Sırp Toplumunu için özel öneme sahip tarihi yerler ve kültürel bölgeler, “Koruyucu Bölgeler” kurulması yoluyla özel bir şekilde korunacaktır. Koruyucu Bölgeler’in amacı, korunacak alanların barışçıl bir şekilde varoluşunu ve işleyişini sağlamak; din adamlarının manastır hayat tarzını da içeren, tarihi, kültürel ve doğal çevre; ve bu tür bölgeleri çevreleyen bölgelerde yaşıyan toplulukların, uyumlu ve sürdürülebilir gelişimi için en uygun koşulları sağlarken çevrelerindeki olumsuz gelişmeleri önler...

Ahtisaari Planı üzerinden, toplulukların kamusal alanda yer almaları ve karar alma mekanizmalarına katılımı öngörölmüştür. Anayasa’da belirtilen durumlarda, mecliste topluluklara temin edilen ayrılmış yerleri olan toplulukların onayı olmadan, hiçbir yasa meclis tarafından onaylanamaz.

Yine Ahtisaari Planı, ademi merkezizetçilik ve yeni belediyelerin kurulması konusunda temel evrak olarak alınmıştır. Buna göre azınlıkların %10 yaşıdığı belediyelerde, belediye başkan yardımcısı azınlıklardan seçilecek ve Belediye Topluluklar Komitesine başkanlık edecektir. Ahtisaari Planı’nda belirtildiği üzere, ademi merkezizetçilik aracılığıyla yeni belediyelerin oluşum amacı, azınlıklara daha etkin ve iyi hizmet sağlamanın yanı sıra, azınlıkların karar alma mekanizmalarına ve kamu hayatına aktif katılımlarını sağlamaktır.

Plan ayrıca Sırp topluluğun çoğunlukta yaşıdığı altı yeni belediye kurulmasını öngörmüştür. Bu belediyeler; Kuzey Mitroviça, Graçaniça, Ranilug, Parteř, Klokot ve Nobırda’dır. Sırp topluluğun çoğunlukta yaşıdığı mevcut dört belediye, Zvečan, Zubin

Potok, Leposaviç ve Ştirpça olmak üzere, toplam belediye sayısı on olmuştur. Yani Kosova'nın 38 belediyesinden 10'u, Sırp topluluğun çoğunluk olarak yaşadığı belediyeler olarak belirlenmiştir. Diğer bir deyişle Plan, K. Sırpların çoğunluk olarak bulunduğu belediyeler için, eğitim, sağlık ve güvenlik alanlarında da yüksek derecede kontrolü sağlayan özel geliştirilmiş yetkinlikler sağlamıştır.

Ahtisaari Planı yeni kurulan belediyelerin görev ve yetkilerini, III. Ekte ve 4. Madde'de şu şekilde tanımlamaktadır:²⁷²

4.1. Kosova'daki bazı belediyelerin, aşağıda belirtildiği şekilde geliştirilmiş kendi yetkileri olacaktır:

4.1.1. Kuzey Mitroviça Belediyesi, eğitim kurumlarının tescili ve ruhsatlandırılması, işe alım, maaşların ödenmesi, öğretim elemanları ve idarecilerin eğitilmesi;

4.1.2. Kuzey Mitroviça Belediyesi, Graçaniça, Ştirpça belediyeleri, sağlık kurumlarının tescili ve ruhsatlandırılması, işe alım, maaşların ödenmesi, sağlık personeli ve idarecilerin eğitimi de dâhil olmak üzere, ikincil sağlık hizmeti sağlama yetkinliğine sahip olacaktır;

4.1.3. Kosova'da, Sırp topluluğun çoğunlukta olduğu tüm belediyeler dahil olmak üzere:

a. Belediye sınırları içerisinde Sırp ve diğer dini ve kültürel mirasın korunması ve tanıtımı dahil olmak üzere, kültürel işler için sorumluluk alma ve bu Anlaşmanın Ek V'inin hükümlerine uygun olarak, yerel dini topluluklara destek sağlama yetkisi;

b. Bu Anlaşmanın Ek VIII, 2.6. Maddesinde belirtilen Polis Karakolu Komutanlarının atanmasında katılımcı haklarının artırılması.

Ahtisaari Planı, K. Sırpların çoğunluk olduğu belediyelerde, Sırbistan'la ilişkilerin düzenlenmesi ve maddi destek konularını detaylı bir şekilde ele almıştır. Bunun yanı sıra bu belediyelerin kendi aralarındaki ilişkilerini de düzenlemiştir.

Belediyeler, kendi yetki alanları dahilinde, Sırbistan Cumhuriyeti'ndeki tüm devlet kurumları dahil olmak üzere, belediye ve diğer kurumlarla iş birliği yapma hakkına sahip olacaklardır. Bu iş birliği, Sırp kurumlarının uzman personel ve teçhizat da dahil olmak üzere, belediye yetkinliklerinin uygulanmasında mali ve teknik yardım sağlanması şeklini alabilir.

²⁷² Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, 26 March 2007, Anex III, 4.

Ancak yine de bu iş birliğinin yapılış şartları ve şekilleri detaylandırılmıştır. Buna göre belediyeler, Sırbistan ile yapacağı proje antlaşmaları ve diğer aktiviteleri, Kosova Yerel Yönetim Bakanlığı'na bildirmek zorundadır. Zira bu antlaşmanın Kosova yasalarına uygun olup olmadığını teyit edilmelidir. Belediyeler ayrıca bu aktiviteler konusunda harcadıkları bütçeyi de rapor etmek zorunda olacaktır.

Bunlarla birlikte, azınlıkların adalet sistemine katılımı konusunda da yetkileri belirleyen Plan kapsamında, Kosova Yargı Konseyi'nde Sırp ve diğer azınlıkların katılımını sağlamak bakımından ayrılmış yerler bulunmaktadır. 13 üyenin bulunduğu Kosova Yargı Konseyi'nde, iki sandalye Sırp azınlığı için, iki sandalye de diğer azınlıklar için ayrılmıştır.²⁷³ Güvenlik alanında, Plan'ın Ek IX. Maddesine göre, uluslararası sivil temsilcilerin görevleri aynı şekilde bırakılmıştır.

Ahtisaari Planı, Kosova Hükümeti'nin insan hakları ve azınlık hakları konusunda alması gereken sorumluluklar üzerine vurgu yaparak,²⁷⁴ bu sorumlulukların yerine getirilmesine yardımcı olmak bakımından, KFOR'un aynı şekilde görevlerine devam etmesini uygun görmüştür. Anlaşmanın uygulanmasını denetlemesi noktasında, Kosova makamlarında yeni kurulan misyonlar olan, Uluslararası Sivil Temsilcisi (International Civilian Representative for Kosovo - ICR) ve AB Hukukun Üstünlüğü Misyonu (European Union Rule of Law Mission in Kosovo - EULEX) kurumları destek olacaktır. Bu kurumların destek olabileceği özel alanlar, polis, yargı ve gümrük alanları olarak belirlenmiştir.

Bu şekilde düzenlenen Ahtisaari Planı Sırbistan tarafından kabul edilmemiştir. Her ne kadar Plan azınlıklar konusunda ve özellikle Sırp azınlığı ile ilgili genişletilmiş haklar içerse de ve bu konuda Kosova tarafının çok fazla özveri gösterdiği kabul edilse de K. Sırplar, Sırbistan'ın çağrılarına uyarak bu genişletilmiş hakları kabul etmemiştir. Belgrad'ın yaptığı çağrı açık ve nettir. "Kosova hükümetinin hiçbir şekilde tanınmaması." İngiliz Büyükelçisi Jann Cliff, Ahtisaari Planı'nda bağımsızlık öngördüğünü ve azınlıklar, özellikle Sırp azınlığı için koruyucu önlemler alındığına vurgu yapmıştır. Ahtisaari Planı'nın Sırbistan tarafından da kabul edileceğini varsaydığını ve Ahtisaari'nin

²⁷³ Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, 26 March 2007, Anex III, 4.2, 4.2.2, The KJC shall be composed of thirteen (13) members.

²⁷⁴ Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, 26 March 2007, Annex IX International Civilian Representative Article 1.

çözüm önerisinin reddedilmesini, Belgrad'ın yanlış bir kararı olduğuna inandığını belirtmiştir.²⁷⁵

Bu süreçte Belgrad'ın tüm baskıları ve tehditleri, 2007 yılında K. Sırpların Kosova toplumuna entegrasyonunu olumsuz olarak etkilemiş ve bu durum, seçimlere katılımın olmaması şeklinde tezahür etmiştir. UNMIK Misyon Şefi Joackim Ruecker, 17 Kasım seçimlerine Sırp katılımını engellememesi için Belgrad'a çağrıda bulunmuş,²⁷⁶ ancak Belgrad'ın seçimlere katılmama çağrısına resmi olarak cevap veren Sırp azınlık üyeleri tarafından seçimler tamamen boykot edilmiştir.²⁷⁷ Kosova Sosyal Demokratlar Birliği Başkanı Lubisha Zivić, Kosova'daki birkaç Sırp siyasi partinin temsilcilerine ve parti adaylarına, seçimlere katılmaları durumunda "Sırbistan'dan maaş alamayacakları ve Sırbistan'dan ulaşan gelire el konulacağı" konusunda baskı yapmış; Sırp Koordinasyon Merkezi'ne bilinmeyen kişiler tarafından tehditte bulunularak seçimden çekilmeleri istenmiştir.²⁷⁸

Ancak 2009 seçimlerinde, K. Sırplar seçimlere katılma konusunda farklı tavırlar sergilemiştir. Bu süreçte K. Sırpların bir bölümü, Kosova toplumuna entegrasyon ve Kosova devletini devlet olarak tanıma taraftarı olmuştur. Yapılan tehditlere rağmen, 2009 seçimlerine katılmak için Merkez Seçim Komisyonu'na 21 Sırp siyasi kuruluş başvurmuştur. Bu tavır, yeni kurulan Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyelerde yaşayan K. Sırpların, Belgrad yönetiminin tehditlerine rağmen Kosova Hükümeti'nde bir şekilde yerlerini almaya başladıklarının göstergesi olmuştur.

²⁷⁵ *KosovaPress*, Cliff: Kosovës i ishın dhënë sinjale për pavarësi qysh në vitin 2000, 25.03.2014. <http://old.kosovapress.com/sq/lajme/cliff-ne-vitin-2000-i-ishin-dhene-kosoves-sinjale-per-pavaresine-13350/> Erişim Tarihi 15/11/2016.

²⁷⁶ *BBC*, "Rucker flet për zgjedhjet e nëntorit", 13 shtator 2007. http://www.bbc.co.uk/albanian/regionalnews/2007/09/printable/070913_vllahiuvreucker.shtml. Erişim Tarihi 02/02/2018.

²⁷⁷ Arbër Vllahu, Pjesëmarrje e ulët në votime, *BBC*, (18 nëntor 2007). http://www.bbc.co.uk/albanian/regionalnews/2007/11/071118_vllahu_observers.shtml. Erişim Tarihi 08/09/2018.

²⁷⁸ Lubisha Zhiviq, "Kryetar i Lidhjes së Socialdemokratëve të Kosovës, Partitë politike serbe: jemi të kërcënuar rreth pjesëmarrjes në zgjedhje", *Evropa e Lirë*, (01 nëntor 2007). <https://www.evropaelire.org/a/987772.html>. Erişim Tarihi 28/05/2018..

Graçaniça, Klokot, Ranilug ve 15 Kasım 2009 seçimlerinden sonra kurulan ve Arnavut yönetiminde olan Nobırda Belediyesi, Sırp yöneticilerine verilmiştir. Marko Jakshiq²⁷⁹ bu durumu şu şekilde değerlendirmiştir:

“Sırpların artık kendi belediyeleri var. Geçen yıl seçimleri yaptık ve Sırp lar meşru temsilcilerini seçtiler. Sözü edilen bu üç yeni belediye, Sırp ların Priştine’deki merkezi hükümeti kabul ettiğini, bu belediyelerde bağımsız Kosova yasalarının uygulanacağını, Kosova yasalarına göre seçimlere katıldıklarını ve tüm bunlardan sonra da Sırp ların Kosova Cumhuriyeti’ni tanımadıklarını söyleyemeyeceklerini ifade etti. Sonuç olarak, Sırp lar için herhangi bir özerklik bir anlam ifade etmiyor. Çünkü bu şekilde Sırbistan devletinden vazgeçiyorlar ve Kosova Cumhuriyeti adı verilen başka bir devleti kabul ediyorlar.”²⁸⁰

K. Sırp ların Kosova toplumunun çeşitli kademelerinde yer almama durumu uzun sürmemiştir. Entegrasyon sürecinde, eşitlik için kademeli olarak alınan pozitif ayrımcılık önlemleri her alanda kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle karar alma mekanizmalarında Sırp temsilcilerin ve kamu sektöründe çalışanların sayısında artış görülmüştür. (Bu konu, Sırbistan’ın Kosova’da uyguladığı politikalar ve bu politikaların amaçları bölümünde incelenmiştir.)

3.3. Sırp Olmayan Azınlıkların Entegrasyonu

Bu tez çalışmasının amacı kapsamında, Sırp azınlığın entegresini incelemenin yanı sıra, diğer azınlıkların entegrasyonunu da incelemek ve Kosova’da yaşayan toplulukların durumunu geniş bir açıdan görmek açısından önemlidir. Burada verilen bilgiler, ileride incelenecek olan K. Sırp azınlığın entegrasyonu konusunda, diğer toplulukların entegre olup da Sırp topluluğun entegre olamaması konusundaki nedenlerin ve soruların bir şekilde netlik kazanmasını sağlayacaktır.

Sırp ların entegrasyonu sürecindeki olumsuzlukların aksine, diğer azınlıkların topluma entegrasyonu konusunda herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Diğer azınlıkların tek sorunu, sosyo ekonomik durumlar olabilir ki, bu toplumu oluşturan çoğunluğun da yaşadığı bir

²⁷⁹ Kuzey Mitroviça’da Sırp aktivist, Marko Jakšić, Kosova Özerk Bölgesi Belediyeler Birliği Meclisi Sözde Başkan Yardımcısıdır (2009).

²⁸⁰ Violeta Hyseni, “Qëndrime të ndryshme serbe për zgjedhjet”, *BBC Albania*, 22 shtator 2009, https://www.bbc.co.uk/albanian/regionalnews/2009/09/090922_prishtina_elex.shtml. Erişim Tarihi 10/11/2017.

sorundur. Özellikle Roman, Aşkali ve Mısırlılar bu tip sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Fakat bu sorun sadece Kosova’da olmamakla birlikte, genel olarak Güneydoğu Avrupa’da yaşayan Roman, Aşkali ve Mısırlıların yaşadığı bir sorundur.

Roman, Aşkali ve Mısırlıların topluma entegrasyonu çalışmaları devam etmektedir. Kosova Hükümeti tarafından, Roman, Aşkali ve Mısırlıların durumunu geliştirmek üzere hazırlanan ilk strateji ve eylem planında “entegrasyon” kelimesi kullanılmıştır. Ancak hazırlanan ikinci strateji ve eylem planında, bu üç topluluğun “entegrasyon” kelimesine karşı çıkması nedeniyle “katılım” ifadesi kullanılmıştır. Bu üç topluluk entegrasyon ifadesine tepki verirken, topluma zaten entegre olmuş topluluklar olduklarını belirterek, entegre olmaya ihtiyaç duymadıklarını gerekçe olarak göstermişlerdir.²⁸¹

Bununla birlikte, Türkler ise topluma en fazla ve en iyi şekilde entegre olmuş topluluktur. Kullandıkları dil Türkçedir ve yerel düzeyde Türklerin çoğunluk olarak yaşadığı belediyelerde Türkçe resmi dildir. İlk ve yüksek öğrenimlerini Türkçe olarak sürdürmekle birlikte, devlet kurum ve kuruluşlarına en fazla entegre olan topluluktur. Türkler ayrıca devletin en üst kademelerinde ve karar alma mekanizmalarında da görev almaktadır. Yasayla düzenlenmiş olan kendi bayrak ve amblemlerini kullanabilmektedirler. Türkler, topluluğun çoğunluğunu oluşturan Arnavutlarla her zaman iyi ilişkiler içinde olmuştur. Bunun sonucunda gerek din gerek örf ve adetlerin aynı olması, bu toplulukları daha da yakınlaştırmıştır. Günümüzde Türk ve Arnavut milletleri arasında çok fazla evliliğin yapılması bu yakınlığa örnektir. Türklerin çoğunluk olarak yaşadığı yerlerde yaşayan Arnavutlar da Türkçe konuşabilmektedirler.

Benzer şekilde Boşnak topluluğu da topluma entegre olmuştur. Devlet kurum ve kuruluşlarına entegre olan Boşnaklar, devletin en üst kademelerinde görev almakta ve karar alma mekanizmalarında yer almaktadır. Yasa ile düzenlendiği şekilde, ilk ve yüksek öğrenimlerini kendi dillerinde tamamlayabilmektedirler. Boşnakların yaşadığı belediyelerde kendi dilleri resmi dil olarak kullanılmakta ve yine yasayla düzenlenmiş olan kendi bayrak ve amblemlerini kullanabilmektedirler. Topluluğun çoğunluğunu oluşturan Arnavutlarla her zaman iyi ilişkiler içinde olmuşlardır. Halen Boşnak ve Arnavut milletleri arasında da yine evlilikler gerçekleşmektedir. Ayrıca Boşnakları

²⁸¹ Kosova Başbakanlık İyi Yönetim Ofisi, Rom ve Ashkali Topluluklarının Kosova Topluluğuna Katılımı Strateji ve Eylem Planı 2017-2021 hazırlama çalışması, 2016.

Kosova topluluğuna bağlayan bir başka neden de, her iki topluluğun aynı şekilde yaşadığı savaşlar ve kaybettikleri yakınlarıdır.

Bunların yanı sıra, Goralılar ise Kosova'nın güneyinde bulunan Dragaş bölgesinde yaşamaktadırlar. Bu bölgenin oldukça dağlık bir alan olması dolayısıyla, Goralılar izole bir şekilde yaşamaktadırlar. Goralılar da devlet kurum ve kuruluşlarına entegre olmuş ve herhangi bir sorun yaşamamaktadırlar.

3.4. UNMIK idaresinde Sırbistan Müdahalesi: K. Sırpların Entegrasyonunu Engellenmesi

Yukarıdaki kısımlarda detaylı şekilde ele alındığı üzere, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı ile, UNMIK Kosova'da yapısını oluşturmuş ve Kosova'da insan hakları ve azınlık hakları mekanizmalarını kurmuştur. Fakat Kosova'da yaşayan diğer azınlıklar, entegre olma konusunda politik açıdan bir sorun yaşamazken, Sırp azınlığın entegre olması kolay olmamıştır.

K. Sırpları entegre etme çabalarında Belgrad'ın UNMIK idaresindeki Kosova'ya müdahaleleri, Sırbistan'ın Kosova'ya yönelik hegemonik hedeflerinin 1999 yılındaki savaşın sona ermesiyle sona ermediği gerçeğini ortaya çıkardı. Akademisyenler Serwer, Malcolm, Tahiri, Surroi bu müdahalelerin siyasi amaçla yapıldığını yorumlamıştır. Surroi silahlı mücadelenin sona erdiğini, ancak siyasi savaşın devam ettiğini savunmaktadır. Serwer, Sırbistan'ın oluşturduğu "Sırpları yalnızca Birlik kurtarır" sloganının bir slogandan daha fazlası olmasını sağlamaya çalıştığını ve Belgrad, K. Sırpların temsilini tekeline almaya çalıştığını, onların tek sesi ve kendi kendini tayin eden koruyucusu olarak hizmet ettiğini öne sürmektedir.²⁸² ICG raporuna göre 2004'ten 2008'e kadar başbakan olarak görev yapan Kosova, Kostunica için en önemli konuydu. Uluslararası olarak bu tavizsiz olarak Rusya'nın desteğine odaklanan diplomatik çabaların hızlandırılması anlamına geliyordu. Sırbistan'ın iddiasını onaylayan parlamento kararları alınmış ve Kasım 2006'da kabul edilen Sırbistanın yeni Anayasa Kosova'nın Sırbistan'ın bir bölgesi olduğunu ileri sürmüştür.²⁸³

²⁸² Daniel Serwer - Yll Bayraktari, "Kosovo Ethnic Nationalism at Its Territorial Worst", s. 5.

²⁸³ International Crisis Group (ICG), Serb İntegration in Kosovo: Taking the Plunge, Europe Report N°200, 12 May 2009. s.5

Açık ve net olarak görülmüştür ki, uluslararası toplumun Kosova'daki durumu tek başına çözmesi mümkün değildir. Kosova Hükümeti ve Kosova'da yaşayan etnik, dil, din grupları ve çoğunluğun özgür iradesi, en önemlisi ise Kosova yönetiminde söz sahibi olan UNMIK'in uygun politikalar üretmeye çalışırken tüm azınlık grupların fikirlerini almaya çalışması, ortak bir yaşam ve entegre olmuş bir toplumun en önemli faktörlerini oluşturmaktaydı. Ancak UNMIK yetkilileri tarafından Sırp azınlığı konusunda K. Sırp'ların fikirleri yerine Belgrad'ın fikirlerinin alınmış olması, ne yazık ki K. Sırp'ların entegrasyonu konusunda UNMIK tarafından alınan ve uygulanan yanlış politikaların sonucu olarak, bir daha kolay çözülemeyecek olan sorunların temelini oluşturmuştur. Bu bölümde bu sorunların oluşmasına sebep olan nedenlerden sonra, K. Sırp'ların entegre olmasını engelleyen nedenler incelenecektir.

UNMIK, Kosova'da izlediği politikalar neticesinde, derinden ayrılmış "segregasyon" bir toplum oluşmasına izin vermiştir. Savaşın üzerinden yirmi yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen, halen Sırp'ların entegrasyonu konusu kapanmamıştır. Entegre edilmeye çalışılırken, giderek segregasyon haline gelen Sırp'ların, daha kapalı, enklav alanlarda yaşamalarına neden olmuştur. Özellikle belediyelerde, ademi merkezîyetçilik sistemi neticesinde K. Sırp'lar toplumdan soyutlanmıştır.

Bu noktada Sırp azınlığın, yürütülen birçok çabaya rağmen UNMIK devlet inşa süresince K. Sırp'ların entegrasyonunda Belgrad'ın etkisi ve müdahaleleri araştırılacaktır. Dünyanın birçok yerinde etnik çatışmalar yaşanmış ve çatışma sonrası entegrasyon farklı şekillerde meydana gelmiştir. Bosna Hersek çatışması sonrası, uluslararası toplum gözleminde segregasyon olan bir toplum oluşturulmuş ve özellikle toplumda azınlık grupları arasında sert bir ayrımcılık ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere, Kosova tarafından azınlıklara özel hizmetler ve haklar sunulmuş olduğu için, Kosova'da Sırp azınlıkların entegre olmamasının nedeni, azınlık haklarının tanınmaması şeklinde değerlendirilemez. Kosova Cumhuriyeti Anayasası, yasalar ve diğer uygulanan politikalarda azınlıklar tanınmış ve azınlıklara çok geniş ve özel haklar sağlanmıştır. Azınlık haklarını korumak amacıyla çok farklı alanlarda farklı yasalar düzenlenip, bu istikamette politikalar üretilmiştir.

Kosova Anayasa ve yasaları sadece Balkanlarda değil, birçok demokratik ülkeye kıyasla daha gelişmiş ve demokratik olarak nitelendirilebilecek bir tablo arz etmektedir. Herkesin

eşit haklara sahip olduğu, hür ve demokratik bir devlet kurmak amaçlanırken, Sırp azınlıkların entegrasyonu için tanınan özel haklar, bir şekilde segregasyona davetiye çıkarmış ve diğer azınlık grupları, Sırp azınlığın özel haklara sahip olmaları nedeniyle ikinci sınıf azınlık muamelesi gördükleri konusunda endişelerini belirtmiştir. Hükümet tarafından, Geri Dönüş Bakanlığı ve Başbakanlık bünyesindeki Topluluklar Ofisi'ne milyonlarca Euro bütçe ayrılarak, özellikle Sırp azınlığa daha fazla hizmet sunulmasının hedeflenmiş olması diğer azınlıkların tepkisine neden olmuştur.

Görüldüğü üzere, Kosova toplumu azınlıkların varlığını kabul etme iradesi göstermiş ve azınlık haklarının önemi fazlasıyla benimsenmiştir. Bunun yanı sıra, azınlıkların entegrasyonu konusunda özel önlem olarak Statü Öncesi Standartlar Planı'nın hazırlanarak uygulanması, gerek hükümet ve gerek toplum tarafından azınlıklar konusundaki ciddiyetini göstergesi olmuştur.

Sırp azınlığın entegre olamamasının nedenleri, ne toplumun irade göstermemesi, ne maddi ve hukuki olarak sağlanan haklar, ne de Kosova hükümetinin uyguladığı politikalar olmamıştır. Bu nedenler hem bölgesel hem de global açılardan değerlendirilebilir. Bölgesel olan nedenler olarak, Kosova hükümeti tarafından uygulanan pozitif ayrımcılık doğrultusunda sağlanan hakların (bunlar arasında özellikle ademi merkezîyetçilik gösterilebilir), Belgrad tarafından kötüye kullanılması, K. Sırp'ların entegre olmamasının başlıca nedenidir. Buna göre K. Sırp'ların entegre olamamasının başlıca nedeni Belgrad'dır. Sırbistan Kosova'nın bağımsızlığını tanımamıştır ve Kosova'yı halen Sırbistan'ın güney eyaleti olarak görmektedir. K. Sırp'ları halen elinde tutan Belgrad'ın, K. Sırp'ların Sırbistan yapılarına entegre olacakları konusunda umudunu sürekli taze tutması, temel sebepler arasındadır. Belgrad'ın izlediği bu politika, K. Sırp'lara olağanüstü bir zarar vermiş, K. Sırp'lar, Belgrad ve Priştine arasında kalmışlardır. Diğer taraftan, global neden olarak, Rusya, ABD ve AB gibi diğer aktörler gösterilebilir. Rusya, Kosova'nın bir gün Sırp devletinin yapılarına döneceği ümitlerini sürekli hayatta tutmuş ve Kosova'ya dair yıkıcı bir politika uygulamıştır. Günümüzde de Kosova-Sırbistan geriliminin arkasında yayılmacı Sırp milliyetçiliği ve Rusya'nın Batı Balkanlarda siyasal

istikrarı bozma amacıyla Bosnalı Sırlara ve Sırbistan'a yönelik tahrik siyaseti bulunmaktadır.²⁸⁴

AB ise sorunun çözümüne daha fazla katkıda bulunabilirdi. Çünkü Kosova ve Sırbistan'ın hedefleri, AB'nin bir parçası olmaktı. AB'nin Kosova'yı bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanımamış olması, Sırlarda kafa karışıklığına neden olmuş ve bu konuda Sırbistan'a gönderilen net bir sinyal olmamıştır. İlk etapta, özellikle K. Sırların topluma entegre olması için, Kosova'da anayasa ve yasal düzenin sağladığı hakları kabul etmekten başka seçenekleri yoktur. Ancak bu tutumun olmaması, durumu daha da zorlaştırmıştır.

Bunların yanı sıra, Kosova statüsünün gecikmesi de bir şekilde K. Sırların entegre olmasının önünde bir engel olmuştur. Etnik gerilimlerin çok yeni olmasından dolayı, çatışmadan hemen sonra Kosova sorununun çözülmesinin beklenemeyeceği açıktır. Ancak Kosova statüsünün gözden geçirilme fikrinin, çatışmadan iki yıl sonra daha uygun olacağı düşünülmektedir. Gerçekten bu konuda bir gecikme yaşandığı açıktır.

Öte yandan, K. Sırların entegrasyonunu etkileyen iç etken olarak, UNMIK önemli bir neden olarak gösterilebilir. 1999 yılında BM Genel Sekreteri Kosova Özel Temsilcisi Bernard Kouchner, K. Sırlara, UNMIK kurumları ile iş birliği oluşturmaları amacıyla Birlikte Yaşam Gündemini sunmuştur. Kouchner, NATO'nun Kosova'ya müdahalesinin esas amacının, azınlıkları (Arnavutları) korumak ve bunun yanı sıra ezilenlerin insan haklarını sağlamak olduğunu söylemiştir. Fakat mevcut azınlıklar ve özellikle de Sırlar için aynı şeyi yapma gayretinin başarısız olduğunu kabul etmiştir.²⁸⁵ Baldwin'de Kosova'da, farklı etnik, din ve dil gruplarının, Kosova'daki mevcut sorunların üstesinden gelmek için, en az hükümet ve uluslararası toplum kadar azınlık gruplarının da sorumlulukları olduğunu ve bu durumun düzelmesi için yoğun çaba sarf etmeleri gerektiği üzerinde durmuştur.²⁸⁶ Yeni Binyıl'da (Millennium) Arnavutlar, "Birlikte (Kosova vatandaşları ve uluslararası toplum), barışçıl, istikrarlı ve demokratik Kosova hayalini gerçeğe dönüşme şansına veya çok daha fazlasına sahipler."²⁸⁷ Kosova'nın geleceği, ancak azınlıkların tam olarak toplum yaşamına katılımı, haklarının korunması

²⁸⁴ İrfan Kaya Ülger, "Yayılmacı Sırp milliyetçiliği Balkanlarda gerilimi tırmandırıyor", *A.A Analiz*, (18 Ağustos 2022). <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yayilmaci-sirp-milliyetciligi-balkanlarda-gerilimi-tirmandiriyor/2663700>. Erişim Tarihi 09/11/2022.

²⁸⁵ UNMIK Press Briefing, "UNMIK Marks Six Months in Kosovo", 13 dhjetor 1999.

²⁸⁶ Baldwin, *Minority Rights in Kosovo under International Rule*.

²⁸⁷ *Koha Ditore*, Bernard Kouchner, 31 December 1999. s.1 ve 4. <https://unmik.unmissions.org/sq/arkiva-e-monitorimit-t%C3%AB-mediave>. Erişim Tarihi 02/12/2016.

ve Kosova'nın gelişiminde aktif ve tam bir rol oynamalarını sağlamakla gerçekleşebilir. Azınlıkların varlığını devam ettirebilmesi, ancak güvenilir ve istikrarlı geleceği olan bir ortam oluşturulduğu müddetçe mümkün olabilir.

3.4.1. Enklavların Oluşması

Kosova'da yaşayan Sırp azınlığın Sırbistan'ın baskıcı rejimi altında kalması nedeniyle, Kosova'daki Arnavutlar ve Sırp azınlığı arasındaki ilişkiler olumsuz bir istikamette ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Aslında Kosova'da azınlık halkları ve çoğunluk arasında gerek sosyal ve gerek kültürel olarak her alanda iyi ilişkiler oluşmuştur. Fakat iyi komşuluk ilişkileri, Miloseviç'in politikaları sonrası olumsuz olarak etkilenmeye baş göstermiştir.

Kosova Savaşı'nın nedenleri arasında, genellikle etnik nefretten kaynaklandığı kanısı oluşmuşsa da Noel Malcolm "Kosova nispeten yeni bir yapı olmasına rağmen, neden olarak etnik veya dini nefretin, ideolojik ve politik manipülasyondan daha az anlamlı görüldüğü yönünde güçlü bir örnek sunduğu" görüşünü savunmaktadır.²⁸⁸ Oysa, siyaset bilimci Samuel Huntington "Medeniyetler Çatışması" adlı eserinde, Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan yeni koşullar içerisinde Balkanların durumunu değerlendirirken, eski Yugoslavya'da medeniyetler arası savaflara yol açan karmaşık süreçlerin birçok nedeni ve birçok çıkış noktası olduğunu, ama bu çatışmalara yol açan en önemli, hatta tek faktörün muhtemelen Kosova'da meydana gelen demografik değişiklik²⁸⁹ olduğunu savunmuştur.

Buna göre Kosova'da yaşananlar bir medeniyetler çatışması mıydı, yoksa siyasi bir hırs mı? Etnik çatışma, birbirleriyle savaşan etnik grupların değil, sözde bütün adına konuştuğunu iddia edenlerin önderlik ettiği etnik grupların olması anlamında stratejik bir mittir. Bu etnik gruplar aslında tam olarak sabit değildir. Tamamen ayrı insan gruplarıdır; ayrılıkları temsili uygulamalarla oluşturulur ve şekillenir.²⁹⁰ Bununla birlikte Mertus, "tecrübe ve mitin, fiili hakikatten çok daha ikna edici ve etkili" olduğunu iddia etmektedir. Siyasi bir avantaj elde etmek için, ya da politikacıların iktidar arzusunu yerine getirmek için teşvik ve terfi ettirilmektedir. Bu tespit, aslında Malcolm'un önerdiği şeyi

²⁸⁸Malcolm, *Kosova: Një Histori e Shkurtër*, s. 408

²⁸⁹ Samuel Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, İngilizceden çevirenler, Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir, (İstanbul: Okyanus Yay., 2015), s.391-394.

²⁹⁰ Barry Buzan- Eric Herring, *The Arms Dynamic in World Politics*, (London: Lynne Rienner Publishers, July 1, 1998), pg. 186.

açıkça ortaya koymaktadır: “Kosova’da savaş, eski nefretlere atfedilemez. Aksine, çatışma son propaganda kampanyaları tarafından körüklenen son nefretlerin sonucudur.”²⁹¹ Miloseviç’in Kosova çatışması arttıkça siyasi gücünün artması tesadüf değildir.²⁹² Miloseviç, 1998’de Sırp birlik çağrısı için milliyetçilere hitaben yaptığı konuşmada, Kosova’yı Sırp ulusunun “kalbini ısıtan ebedi aşk” olarak ilan etmiştir.²⁹³ Bu durum Kosova’da tarih boyunca yaşananların etnik değil, tamamen politik bir sorun olduğunu göstermektedir. Buna göre tarihin tekerrür etmesi devam etmektedir. Sırp azınlığın Kosova toplumuna entegre olamaması, aynı şekilde siyasi bir tavidir.

K. Sırpların, 1990’lı yıllarda Miloseviç’in Arnavutlara karşı uyguladığı baskıcı politikalara ve insan hakları ihlallerine karşı çıkmaması, hatta bunun yanı sıra sık sık Miloseviç politikaları taraftarı olmaları, Kosova savaşından hemen sonra bazı şiddet olaylarının yaşanmış olmasının nedenleri arasındadır. Güvenlik Konseyi raporlarında da belirtildiği üzere, bu olaylar birkaç ay gibi kısa bir zaman sürmüş ve giderek güçlü bir şekilde düşüş göstermiştir. ²⁹⁴ Arnavutların 90’lı yıllarda uyguladıkları sessiz direniş, hiçbir zaman şiddet kullanma yanlısı olmadıklarını göstermiştir. Özellikle savaş esnasında yaşanan acı deneyimler, şiddetin hiçbir şekilde haklı gösterilmeyeceğinin bilincinde olmalarını sağlamıştır.

Bu hadiseler içinde en çok göze çarpan, Kosova’da yaşayan çoğunluk ve Sırp lar arasında yaşanan gerilimin, Sırp ların ya yer değiştirmeleriyle ya da göç etmeleriyle sonuçlanmış olmasıdır. Bu dönemde 100 binden fazla K. Sırp, Kosova’yı terk ederek Sırbistan ya da Karadağ’a gitmiştir.²⁹⁵ Savaş esnasında Arnavutlar, etnik kökenleri nedeniyle sınır dışı edilmiş, Sırp evleri Sırp haçıyla işaretlenmiş ve hedef alınması engellenmiştir. Türkler, Goralılar ve Müslüman Slavlar gibi diğer etnik ve dini gruplar ise, Kosova’yı terk etmek

²⁹¹ Julie A. Mertus, Kosovo: How Myths and Truths Started a War (1999) pg. 3 (Berkeley:University of California Press, 1999). 378 pages. Reviewed by Linda A. Malone

²⁹² Julie A. Mertus, Kosovo: How Myths and Truths Started a War (1999) sf 2, citing Paul A. Cohen, History in Three Keys: The Boxers as Event, Experience and Myth pg.3, (Newyork: Columbia University Pres,1997).

²⁹³ Julie A. Mertus, Kosovo: How Myths and Truths Started a War (1999), pg.178–179.

²⁹⁴ UN Security Council, (UNSC), Report S / 2000/363 (29 April 2000).

²⁹⁵ The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, (15 October 1999), pg.16. <https://www.unhcr.org/3ae68c9f0.pdf>. Erişim Tarihi 02/05/2017.

zorunda kalmamıştır. Hakeza, savaştan sonra bu etnik gruplar arasında bir çatışma ya da bir korku yaşanmamıştır.²⁹⁶

Bunların yanı sıra, çatışmadan sonra görünen şiddet olaylarının esas nedenlerinden bir diğeri de UNMIK ve KFOR'un Kosova'da yavaş bir şekilde konuşlanması olmuştur. Özellikle UNMIK'in uzun ve ağır süren bürokratik işlemleri Kosova'ya yerleşmesini geciktirmiş ve bu görüntü, bir şekilde güvensizlik ortamı oluşturmuştur.

1999 yılında çatışma esnasında yerlerinden edilen 800.000 Arnavut, savaşın bitimiyle birlikte UNMIK'in Kosova'ya yerleşmesi esnasında ve sonrasında, herhangi bir geri dönüş programı ve stratejisi beklemeden, hemen yerlerine yurtlarına geri dönmüştür. UNMIK ve KFOR'un Kosova'ya yerleşmesi ve Arnavutların geri dönmesiyle birlikte, K. Sırp'ların bazıları Kosova'yı terk etmeye başlamış, bazıları da Arnavutların yerleşim bölgelerine yerleşmiştir. K. Sırp'lar kendilerini daha güvende hissettikleri için, çoğunlukla Sırp'ların yaşadığı yerleşik bölgelere yerleşmişlerdir. Örneğin birçok Sırp, Mitroviça kentinin kuzeyinde Arnavut evlerini sahiplenerek oralara sığınmıştır. Bu durum Kosova'nın Kuzey bölgelerinin, enklavlarla sınırlı olduğu gerçeğinin bir sonucu olmuştur. Bu dönemde güneydeki Ştirpça Belediyesi enklavların en büyüğü iken, diğer Sırp enklavları Graçaniça belediyelerini içermektedir. Aslında esas amaç azınlıkların entegrasyonu iken, bu şekilde ayrımcılığın oluşmasına ve özellikle ileride bu enklavların ortaya çıkmasına neden olmuştur. K. Sırp'ların entegrasyonu engellenmiş ve çözülemeyecek sorunların oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Bilindiği üzere, UNMIK'in görevi entegre bir toplum oluşturmaktır. Gerçekte azınlık haklarının amacı, neticesi itibarıyla entegre bir toplumun başarılmasıdır. Bu noktada uluslararası topluluğun azınlık hakları konusundaki tüm çabaları, entegre olmuş bir toplum oluşturmak yerine daha fazla segregasyona yöneltmiştir.

Azınlıkların yaşadığı bir toplumda, hakların yasal olarak korunmasının yanında onların uygulanması da toplum tarafından azınlıklara yaklaşım kadar çok önemlidir. Kosova'da uluslararası örgütler tarafından tesis edilmek istenen demokrasi ve insan haklarının, uluslararası antlaşmalara uygun olarak yasalarla korunan bir toplum kurulması amacına ulaşılmış; fakat entegre bir toplum kurma konusunda tam başarıya ulaşamamıştır. Sırp'lar dışında diğer azınlıklar topluma tam entegre olmuş, yeni kurulmakta olan devlette

²⁹⁶ OSCE, *As Seen, As Told*, part 1, chapter 1.

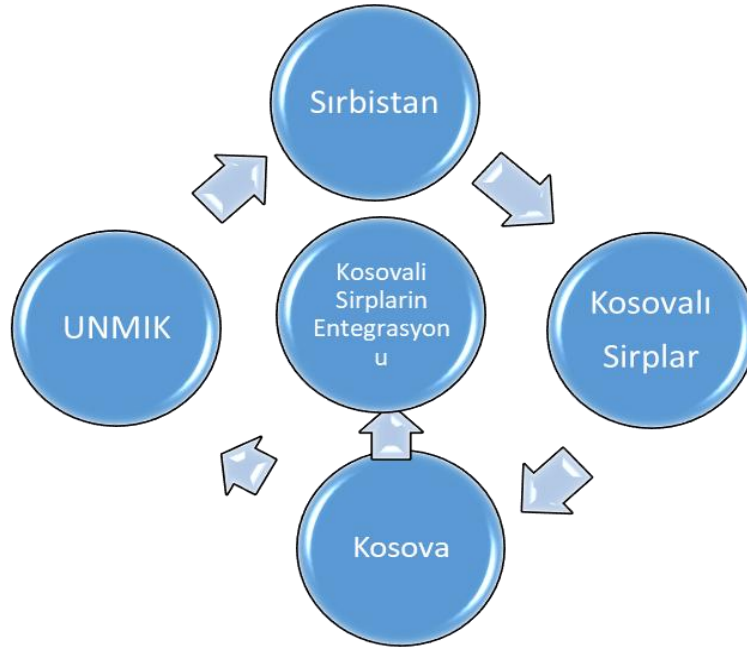
yerlerini almış ve katkılarını sunmuşlardır. Her ne kadar Anayasa'da ve yasalarla azınlıklara sağlanan geniş haklar demokratik bir toplum oluşturma açısından önemli olsa da özellikle bir azınlık grubuna imtiyazlı haklar sağlanması, aslında diğer azınlık topluluklarına karşı segregasyonun en önemli nedenlerinden biri olarak görülmüştür. Anayasa'da ve uygulanan diğer politikalarda K. Sırlara tanınan haklar karşısında, Kosova'da yaşayan diğer azınlıkların kendilerini ikinci sınıf azınlık statüsünde hissetmelerine neden olmuştur. Tüm bu imtiyazlı haklara rağmen, K. Sırlar yeni kurulmakta olan devleti tanımamış ve Belgrad'a bağlı kalmayı tercih etmişlerdir. UNMIK yetkililerinin, Sırp liderlerin isteklerini gerçekleştirmesi ise, segrege bir toplumun temel nedenleri arasındadır.

Demokratik bir toplumun temelini oluşturan seçimlerin gerçekleşmesi ve güvenlik açısından Kosova polis hizmetlerine azınlıkların katılımının sağlanması için tanınan imtiyazlı haklar gibi önemli entegre politikalarının uygulanmasına rağmen, segregasyon yaşanmasının önüne geçilememiştir. Gerçekte azınlık hakları, çatışmaları önleyici entegre bir toplum oluşturmaya gerekirken, Kosova'daki uluslararası kurumlar, 1999'da gelişmesine izin verdiği ayrımı defalarca güçlendirmiştir.²⁹⁷ Ademi Merkeziyetçilik Planı ise segragasyonu daha da derinleştirmiş, K. Sırların belli belediyelere toplanmasına neden olmuştur. Tüm bunlar, aslında Sırları Kosova'ya entegre konusunda ikna etmek yerine entegrasyondan uzaklaştırmıştır. Diğer önemli konu ise kamu hizmetleri alanlarında da segregasyon yaşanmış olmasıdır. İki önemli alan, eğitim ve sağlık sektörüdür. Bu süreçte artık Sırlar, kendi eğitim ve sağlık sistemlerini oluşturmuştur. Fakat bu paralel sistem, yeni kurulan entegre ve çok etnikli devlet açısından gayet ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

UNMIK'in elinde tüm yetkiler bulunduğu için, UNMIK Kosova'da entegre bir toplum oluşturma konusunda sorumluydu. Fakat yeni kurulan devlette azınlıkların entegrasyonu için, sadece UNMIK'in çabaları yeterli olmayacaktır. Bu konuda UNMIK tarafından ciddiye alınan Belgrad politikaları ve K. Sırların tutumu çok önemli olmuştur. Bir diğer taraf ise, Kosova'nın belirsiz statüsünden endişe duyan ve UNMIK'in uyguladığı politikalar sonucu Arnavut ve Sırp taraflarında oluşan korku ve güvensizlik ortamı olmuştur.

²⁹⁷ Baldwin, "Minority Rights in Kosovo under International Rule".

Aşağıdaki şekilde, bağımsızlığın ilanından önce Kosova’da entegre bir toplum için tüm aktörlerin ilişkisi gösterilmiştir.

Şekil 1: Bağımsızlığın İlanından Önce Kosova'da Entegre Bir Toplum Oluşması için Tüm Aktörlerin Sürdüğü İlişkiler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Buna göre Kosova’daki azınlıkların entegrasyonunu etkileyen ve engelleyen başlıca aktörler ve bunların her birinin rolü aşağıda incelenmiştir. Bu aktörler ve azınlıkların entegrasyonuna engel teşkil eden etkenler ele alınmıştır.

3.4.2. Belgrad’ın Politikaları

Yukarıda aktarılan bilgilere göre bu problemin esas sorumlusu, Kosova’daki Sırların doğrudan Belgrad ile yakın ilişkilerde bulunması ve bu şekilde entegre olmalarını engellemesi olmuştur. UNMIK’in, Belgrad’ın Kosova’daki yerel Sırlar üzerindeki askeri, siyasi ve kurumsal etkisine toleransı, Sırları Kosova’daki sosyal, politik ve kurumsal yaşamı boykot etmeye teşvik etmiştir. Bu durum, kendi aralarında yatay bağlantılar ve Belgrad ile dikey bağlar kuran, kendi kendine yeten, izole Sırp bölgelerinin kurulmasına yol açmıştır.²⁹⁸

²⁹⁸ Selatin Kllokoqi - Blerim Ahmeti - Glauk Konjufca -Valon Murati, “The Role of Human and Minority Rights in the Process of Reconstruction and Reconciliation for State and Nation-Building: Kosova“, *Human*

Aslında Kosova'daki çatışma, hiçbir zaman K. Sırlar ve Kosova Arnavutları arasında değil, Sırbistan ve Kosova Arnavutları arasında olmuştur. Kosova'da yaşayan Sırlar, Belgrad politikalarının kurbanı olmuşlardır. Fakat Belgrad'ın politikaları tarafından, Belgrad'ın menfaatleri doğrultusunda kullanılmış olduklarını, ancak son dönemlerde fark etmeye başlamışlardır.²⁹⁹ Belgrad'ın esas amacının, K. Sırların haklarını savunduğunu düşündürerek, Kosova'yı kontrol altında tutmak ve Kosova'yı bölmek olduğunu akademik çalışmalar, ICG 2003, vb. rapor ve çalışmalarda görebiliriz. Miloseviç savaştan önceki politikalarını 1999 yılından sonra da sürdürmeye devam etmiştir. Savaş bitmiş olmasına rağmen mücadelenin bitmediğini, Miloseviç'in uyguladığı politikalar göstermiştir. Miloseviç ve ardından onun politikalarını takip eden Belgrad'daki siyasetçiler, K. Sırları izolasyona sürüklemiş ve segregasyona sebebiyet vermiştir. UNMIK ve KFOR'un Kosova'ya yerleşmeye başlamasıyla, Belgrad, K. Sırları KFOR ile temas geçmemeleri, Sırbistan kurumlarına bağlı kalmaları ve merkezi yerleşim yeri dışındaki yerlerde kalmaları konusunda teşvik etmiştir.³⁰⁰ Miloseviç kendi politikalarını hayata geçirmek için K. Sırlara verdiği talimatları kendi de uygulamış ve UNMIK ile temas kurmamıştır. Ayrıca Kosova'daki Sırların UNMIK ile anlaşmalar imzaladıkları takdirde, Sırbistan'dan emekli maaşı alamayacakları ve çalışanların kariyerlerinin sonlanacağı konusunda K. Sırları tehdit etmiştir.

K. Sırların segregasyonunun başlıca sebeplerinden biri, Miloseviç'in bu politikaları olmakla birlikte, peşinden gelen liderler daha ılımlı görünseler de aslında bu politikaları bir şekilde devam ettirmişlerdir.

Sırbistan milliyetçiliğinin vaftiz babası olarak kabul edilen, Sırp milliyetçi lider Slobodan Miloseviç'in iktidara yükselmesinde en önemli desteği olan Dobrica Ćosić, kalıcı bir bölünme çağrısında bulunmuştur. 2004 ve 2012 yıllarında Sırbistan Cumhurbaşkanlığı yapmış olan Boris Tadić ise, dört nokta planını³⁰¹ sunmuştur. Bunlar:

1. Kosova genelinde Sırlar için yüksek düzeyde özyönetim ve ademi merkeziyetçilik

and Minority Rights in the Life Cycle of Ethnic Conflicts, Bozen-Bolzano: European Academy, February 2008, f. 30.

²⁹⁹ Enver Hoxhaj, "The Politic of Ethnic Conflic Regulation in Kosovo", *Discussion paper*, The Center for the Study Global Governance, 2005, pg. 22.

³⁰⁰ International Crisis Group (ICG), *Dilema Etnike e Kosovës: Nevoja për Kontratë Civile*, f.4.

³⁰¹ Stefan Lehne, *Kosovo and Serbia: Toward a Normal Relationship, Policy Outlook*, *Carnegie Endowment for International Peace* (March 2012).

2. Kuzey Kosova’da özel haklara sahip bir bölge
3. Sırp Ortodoks manastırları için özel bir statü
4. Mülkiyet taleplerinin çözümlenmesi için uygulanması gereken bir süreçtir.

Ardından gelen ve 2012- 2017 yılları arasında Sırbistan Cumhurbaşkanlığı yapmış olan Tomislav Nikolić, uzun bir süre “Kosova için platform” adı altında bir plan ilan etmiştir.³⁰² Nikolić, uzun yıllar önerilen sorunların çözümüne yönelik, iki Alman devleti modelini sunmuştur.³⁰³

Bu süreçte, 5 Kasım 2001 tarihinde Yugoslavya Federal Devleti’nin Cumhurbaşkanı Vojislav Koştunica ve UNMIK arasındaki imzalanan iş birliği konusundaki antlaşmada, UNMIK, Kosova’daki Sırp’ların güvenini artırmak için bir dizi görev üstlenmeyi kabul etmiştir. Bu konuda UNMIK ve Yugoslavya arasında yapılan antlaşmada ³⁰⁴ ICG raporuna göre bu şartlar, Sırp nüfusu için Kosova araç tescil plakalarının ücretsiz olarak sağlanması yoluyla hareket özgürlüğünün artırılması için çalışmak da dahil olmak üzere, Sırp’ların Kosova’ya olan güvenini artırmak; kamu hizmetinin çok etnikli ve çok dilli olacağını garanti edilmesinin sağlanması; bir Geri Dönüş Ofisinin kurulması; ve kayıp kişilerin bulunması için yoğun bir çalışmanın garantilenmesi ve Sırp’lara kendi dillerinde eğitim sağlamak olmuştur.³⁰⁵ Bunların yanı sıra, bu belge, K. Sırp’ların, Arnavut çoğunluğun bulunduğu Kosova’da, bir sonraki hafta yapılacak seçimlerde oy kullanmalarını teşvik etme anlamına gelmekteydi. Ancak antlaşma Belgrad tarafından farklı bir mantıkla ele alınmıştır.

Sırbistan’da üst düzey Sırp siyasetçisi olan Nebojsa Cović, bu anlaşmayı Sırbistan’ın Kosova’ya dönüşünün başlangıcı ve Sırp’ların Kosova’dan vazgeçemediklerinin bir kanıtı olarak nitelendirmiştir. K. Sırp siyasi liderler ise, “seçimlere katılmak için şartların sağlanamadığı ve seçimin Kosova’yı Sırbistan’dan ayıracağı için kabul edilemez” olduğu

³⁰² b92, “Kosovo platform "after May holidays" – Nikolic”, (30 April 2015). https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2015&mm=04&dd=30&nav_id=93963. Erişim Tarihi 10/10/2019.

³⁰³ b92, “15 godina kasnije – šta je Đinđić govorio o Kosovu”, (12/03/2018) https://www.b92.net/info/vesti/tema.php?yyyy=2018&mm=03&nav_id=1368181. Erişim Tarihi 10/10/2019.

³⁰⁴ Agreement on Cooperation Between Yugoslavia and UNMIK, (5 nentor 2001). <https://news.un.org/en/story/2001/04/1892>. Erişim Tarihi 19/02/2018.

³⁰⁵ International Crisis Group (ICG), *Dilema Etnike e Kosovës: Nevoja për Kontratë Civile*, f.5.

şeklinde bir açıklama yayınlamıştır.³⁰⁶ Belgrad, Kosova'yı asla geri alamayacağını bilmesine rağmen, hiçbir Sırp siyasetçi, politik intihar olacağından ötürü, bu süreçte Kosova'dan vazgeçme sorumluluğunu üstlenememektedir. Sırp politikacılar tarafından sergilenen bu tavırlar, bir şekilde milliyetçi tavırlar olarak nitelendirilebilir. K. Sırpların, başkalarının egemenliği altında kalamayacağını söyleyenler, ırkçı ve milliyetçi bir tavır sergilemektedir.³⁰⁷ Sırbistan, Kosova'daki Sırpların etnik azınlık olarak ele alınmasını istememiş, Çerçeve Anayasası'nda, yasalarda ve tüm uygulamalarda azınlık terimi kullanılmamış, bunun yerine topluluklar terimi kullanılmıştır. Kosova'da yaşayan %5 oranındaki Sırpların bu siyasi istekleri ve Kosova Çerçeve Anayasası doğrultusunda, Kosova'nın ikinci resmi dili Sırpça olmuştur.

Öte yandan, biraz daha batı yanlısı bir görüntüsü olan Sırbistan Başbakanı Zoran Cinciç, ilk olarak Kosova statüsünü ortaya atmış ve çözülmesi konusunda bir şeylerin yapılması gerektiğini vurgulamıştır. UNMIK'in bu konuda bilgi toplamasını ve Arnavut liderlerle Kosova statüsü konusunda diyalogun başlamasını istemiştir. Ancak Cinciç, Sırbistan resmi sayfasında, Çerçeve Anayasası'nın Kosova'da yaşayan Sırpların kolektif haklarını korumadığını, bu nedenle güvenlik gerekçesiyle geri dönüş yapamadıkları argümanı ile Federalizm fikrini başlatmıştır. Genel Sekreter Özel Temsilcisi Michael Steiner, Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda, Başbakan Zoran Cinciç'in, Kosova'nın statüsünün erken çözümünü ve Sırp Devleti'nin Kosova'ya dönüşünü talep ettiğini, bu nedenle Belgrad'daki rotasını değiştirdiğini belirtmiştir. Steiner ayrıca, uluslararası toplumun insanların ihtiyaçları olan standartlara yoğunlaştıkça, politikacıların statüler üzerinde yoğunlaştıkları gözleminde bulunmuştur.³⁰⁸

Bu noktada, federalleşme fikrinde Bosna Dayton modelinden ilham alınmıştır. Buna göre Sırp ve Arnavut enklavları ve belediyeleri Sırbistan'ın bir parçası olacak; fakat Arnavut enklavlarına büyük ölçüde özerklik sağlanacaktır. 2018 yılında, bağımsız bir Kosova Devleti oluşmasının 10. yılının ardından, Sırbistan Dışişleri Bakanı Ivica Daçiç

³⁰⁶ Katarina Kratovac, "Yugoslav Leaders, UN Agree on Serbs", *Global Policy Forum*, (5 November 2001). <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/192/38638.html>. Erişim Tarihi 29/09/2019.

³⁰⁷ Mark Tran, "The EU is about to land in Kosovo. But will it take off?", *The Guardian*, (09 may 2008). <https://www.theguardian.com/world/2008/may/09/kosovo.serbia1>. Erişim Tarihi 02/02/2017.

³⁰⁸ Michael Steiner, Special Representative of the Secretary-General Address to the Security Council, 6 February 2003. <https://unmik.unmissions.org/919-srsgs-adress-unscc-eng> Erişim Tarihi 13/04/2017.

tarafından, tekrar Dayton 2 ileri sürülmüştür.³⁰⁹ Bu fikir Sırbistan hükümeti tarafından desteklenmiş ve ilk olarak 2003 başlarında ortaya atılmış, “Kosova’da Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği ve Yerleşim Birlikleri’nin” kurulması talimatı verilmiştir. Birlik tarafından kabul edilen bildirmede, “Balkanlar’da ikinci bir Arnavut devleti oluşturma girişimi, ya da bağımsız bir Kosova söz konusu olduğunda, Sırp Belediyeleri ve Yerleşim Birlikleri, Sırp Hükümetini ve yetkili organlarını bilgilendirecekler, Devlet Birliğinin yetkili birimleri tarafından, Sırp halkının yaşadığı bölgelerde işlevsel bir egemenlik kurulacaktır.”³¹⁰ Ancak ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Rusya’dan oluşan Temas Grubu, “Kosova Statüsünün Çözümüne İlişkin Temas Grubunun Yol Gösterici İlkeleri’nde” Kosova’nın bölünme sürecini engelleyen bir ilke (6. madde)³¹¹ bulunması nedeniyle, Sırbistan’ın bu konuda önünü kesmiştir.

Yugoslavya Federal Devletinin (YFD) Başbakanı Vojislav Koştunica, Kosova’da bir ademi merkeziyetçilik planı konusunda, AB’nden destek almak üzere Brüksel’e yaptığı bir ziyarette, “Kosova’nın kantonizasyonunun” Sırp’ların ve diğer azınlıkların hakları için güvence sağlayacağını belirtmiştir. Fakat AB yetkilileri tarafından, Kosova’da mevcut BM yönetimine zarar veren herhangi bir şeyi desteklemeyecekleri yanıtı verilmiştir.³¹²

Sırp politikacıların bu tavırları ve tüm çabaları, Kosova’yı bölmek ya da Sırbistan idaresi altında kalmasını sağlamak içindir. Bu tezlerini güçlendirmek için, her zaman Kosova’daki Sırp halkı konusunda endişe duyduklarını dile getirmişlerdir. Bu yaklaşımla bir şekilde K. Sırp’lar kullanılmıştır. Steiner’in de vurguladığı gibi, Belgrad’daki siyasetçiler Sırp’ların ihtiyaçlarını göz ardı ederek, sadece statü peşinde olmuşlardır.³¹³

³⁰⁹ b92, “Dayton 2 could fix Kosovo conundrum”, (04 September 2018). https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2018&mm=09&dd=04&nav_id=104996 . Erişim Tarihi 10/10/2019.

³¹⁰ UNMIK, DPI Media Monitoring, Constitutive Session of the Union of Serb Municipalities held in Northern Mitrovica, (2003). <http://www.unmikonline.org/press/2003/mon/feb/Imm250203.htm#8>. Erişim Tarihi 18/10/2017.

³¹¹ Kosova’nın statüsünün çözümü, bölgesel güvenliği ve istikrarı güçlendirmeli. Böylelikle, Kosova’nın 1999 öncesi duruma geri dönmemesini sağlanacaktır. Tek taraflı ya da güç kullanımından kaynaklanan herhangi bir çözüm kabul edilemez. Kosova’nın şu anki bölgesinde hiçbir değişiklik olmayacak, yani Kosova’nın hiçbir bölümü, herhangi bir ülkenin veya herhangi bir ülkenin bir kısmıyla Kosova’nın hiçbir birliği bulunmayacaktır. Bölgesel komşuların toprak bütünlüğü ve iç istikrarı tam olarak dikkate alınacaktır. Guiding principles of the Contact Group for a settlement of the status of Kosovo, S/2005/709.

³¹² *Radio free Europe*, “Kostunica Seeks EU Support For Kosovo 'Cantonization' Plan”, (2005). <https://www.rferl.org/a/1052005.html>. Erişim Tarihi 13/02/2017.

³¹³ Michael Steiner, Special Representative of the Secretary-General Address to the Security Council, 6 February 2003, <https://unmik.unmissions.org/919-srsgs-adress-unsc-eng> Erişim Tarihi 13.04.2017.

İlerideki yıllarda bir Sırp vatandaşı, Sırbistan'ın ilgisizliğinden kaynaklanan korkusunu ve endişesini dile getirmiştir. Kosova'nın merkezinde, Graçaniça yakınlarında bulunan Laplje Selo'daki Ekonomi Okulu'nda, 57 yaşında bir profesör olan Zivorad Laziç, Birn'e kendilerini terkedilmiş hissettiklerini ne Sırbistan'ın ne de Kosova'nın onlarla ilgilenmediğini, uluslararası toplumdan bahsetmediklerini bile dile getirmiş ve hayal kırıklığına uğradıklarını, öfkeli olduklarını ve korktuklarını³¹⁴ belirtmiştir.

3.4.3. UNMIK ve KFOR'un Sırp Azınlığın Entegrasyonuna Etkisi

Bilindiği üzere, UNMIK'in sorumlulukları, 1244 kararı dolayısıyla, güvenlik, hukukun üstünlüğü, geçici öz yönetim kurumlarının kurulması, idari sorumlulukların aktarılması, Kosova'nın statüsünün belirlenmesi ve tesis edilen siyasi süreci kolaylaştırmaktı. 1999 yılından itibaren tüm yetkiler UNMIK'in elindeydi. Ancak UNMIK'in bu alanda başarısız olduğu görülmektedir. Bu durum, bu çalışmada argümanlarla incelenecektir.

UNMIK'in, özellikle Belgrad'ın sürekli Kosova'ya müdahale etmesi konusunda aciz kalması, Mitroviça'nın bölünmesi ve paralel sistemlerin kurulmasına neden olmuştur. Kosova Başbakanı Haşim Taçi, Meclis'te 2011 yılında yaptığı konuşmada, Kuzey Mitroviça'daki durum konusunda UNMIK'i suçlamıştır. Buna göre UNMIK, Kuzey Mitroviça'nın diğer bölümünden ayrılması ve paralel yapıların oluşturulması konusunda, doğrudan ya da dolaylı olarak Belgrad stratejilerine yardımcı olmuştur. Taçi, kuzeydeki durumun yeni olmadığını ve bu durumun 1999 yılında oluştuğunu belirtmiştir. Sırbistan'ın bu politikasının, şu anda da kamufle edilmiş bir biçimde devam ettiğini eklemiştir.³¹⁵

Nihai amacın net olduğu Doğu Timor ve Bosna'da, 90'lı yıllarda bulunan uluslararası kurumlar, Kosova'da farklı bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Tüm barışçıl süreç karşısında, Kosova'nın çözülememiş statüsü politize edilmiştir. Belgrad siyasetinin de baskılarıyla, UNMIK ile iş birliği konusunda sürekli şüphe duyan K. Sırp'lar, Kosova kurumlarına entegre olmayı reddetmişlerdir. Ayrıca Belgrad da UNMIK ile iş birliği yapmak istememiş ve K. Sırp'ları da bu konuda tehdit etmiştir. Sırp azınlıkların Kosova kurumlarına entegrasyonu amacıyla UNMIK tarafından hazırlanan politikalarda,

³¹⁴Natalia Zaba – Die Morina, “Kosovo's Serbs Feel Frightened, Insecure and Misused”, *Balkan Transitional Justice*, (19 January 2017).

³¹⁵ *Telegrafi*, “Thaçi fajëson UNMIK-un për veriun”, (27 Ekim 2011). <https://telegrafi.com/thaci-fajeson-unmik-un-per-veriun/>. Erişim Tarihi 20/12/2018.

Belgrad'ın talepleri her daim göz önünde bulundurulmuştur. UNMIK, Belgrad ile çatışan politikalarından uzak durmuş, Belgrad'la ilgili koruma politikası uygulaması nedeniyle, Kosova konusunda net ve kararlı bir politikadan uzaklaşmıştır.

UNMIK, K. Sırpların seçimlere katılmaları konusunda Belgrad ile müzakerelere başlamış ve katılımı sağlamak için ortak bir belge imzalanmıştır. Buna göre UNMIK'in muhatap olacağı ve kendi kararlarını kendisi vermesi gereken taraf K. Sırplardır. Zira entegre bir toplum için doğrudan kararlar alınırken, Kosova'daki azınlıkların katılımının sağlanması ve görüşlerinin alınması gerekmektedir. ICG raporuna göre, bu belge Arnavut tarafında hoş karşılanmamıştır. Arnavutlar, UNMIK'in K. Sırplarla muhatap olmasını, Belgrad'ı Priştine meselelerine karıştırmaya teşvik etmekten çok daha iyi olacağı düşüncesindedir. K. Sırplar, birçok kararın çoğu zaman kendilerine danışılmadan, sadece Kosova'daki ve Belgrad'daki siyasi liderler arasında alınmasından hoşnut olmadıklarını belirtmişlerdir.

UNMIK'in 2000/47 Sayılı Karar'dan ötürü tam dokunulmazlık sağlamasıyla, Kosovalılara hesap verme zorunluluğu olmamıştır. UNMIK bu şekilde yasal ve siyasi dokunulmazlığı elinde bulundurmıştır. UNMIK seçmenlerin oyu ile göreve gelmemiş ve bu nedenle hesap verme konusunda sorumlu olmaması, süreci olumsuz etkilemiştir. UNMIK ilk olarak uluslararası antlaşmalar karşısında hesap verme sorumluluğunu, Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Antlaşması sayesinde, Avrupa Konseyi'nin Kosova'daki uygulamasını takip edip denetlemesiyle mümkün olmuştur. 2004 yılında ilk kez, Avrupa Konseyi'nin UNMIK ile imzaladığı teknik bir antlaşma sonucu, Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Antlaşması'nın gözlemlenmesi ile mümkün olmuştur. Bunun sonucu olarak, AGİT'in Kosova kurum ve kuruluşlarıyla koordine ettiği ilk rapor, 2005 yılında UNMIK tarafından Avrupa Konseyi'ne sunulmuştur. Bu şekilde sorumluluk, Kosova kurum ve kuruluşlarında değil, yine uluslararası örgütlerin üzerinde kalmıştır.³¹⁶ Bunun nedeni ise, Kosova'nın halen statüsünün çözülmemiş olması ve Kosova'nın Avrupa Konseyi üyesi olamamasından kaynaklanmaktadır.

³¹⁶ Uluslararası antlaşmaların uygulanması konusunda hazırlanan devlet raporları Başbakanlık İyi Yönetim Ofisinin sorumluluğunda olup, bu kurumun bizzat hazırladığı raporlar UNMIK aracılığıyla Avrupa Konseyine gönderilmiş olsa da AGİT'in hazırladığı raporlar halen kabul edilmektedir. Her ne kadar Kosova hükümeti bu sorumluluğu kendi üzerine almak istese de halen Avrupa Konseyi tarafından AGİT'in raporlarının kabul edilmesi olumsuz etkilemektedir. Bu raporları ben hazırladığım için bu durumun ne kadar sorunlu olduğunu bizzat yaşamaktayım.

Buna ek olarak, Kosova’da uluslararası toplum ve UNMIK bünyesinde görev yapmak üzere gelenler, Kosova hakkında pek bilgilerinin bulunmaması nedeniyle, hazırlıksız gönderilmekteydiler. Buna müteakip, UNMIK yetkileri kendine saklamış ve yerel otoritelere devretmemiştir. Buna bahane olarak, yerel otoritelerin hazır olmasını göstermiştir. Seçimle başa gelmiş olan otoritelerin tam yetkisi bulunmamaktadır. Kendi kararlarını kendilerinin alması gereken yerel otoritelere uygulanan bu durum, bir nevi dikta rejimini andırmaktadır. Nitekim seçimle başa gelmiş siyasi liderlerin düşünceleri göz önünde bulundurulmamaktadır. Kosova liderlerinin iki konu üzerindeki uyarı ve endişeleri UNMIK tarafından dikkate alınmamıştır. Bunlardan ilki, statü konusunda zamanın geldiği ve geciktirilmemesi gerektiği, aksi taktirde sorunlar yaşanabileceği, bu konunun azınlıklarda korku oluşturduğu ve barışı tesis etme çabalarını engellediği konusudur. Diğer uyarı ise, UNMIK’in muhatap olarak Belgrad siyasi liderlerini değil, Kosova’daki Sırp alması gerektiği, aksi taktirde Belgrad’ın Kosova içişlerine karışma inisiyatifini oluşturdukları konusundaki endişelerdir. Fakat bu uyarılardan hiçbiri UNMIK tarafından göz önünde bulundurulmamıştır.

Yerel yapılara yetki devrinin olmaması, uluslararası idaresine bağlı olan tüm yönetim sistemlerini sabit tutmuş, bu da BM’e yüksek derecede bağımlılık oluşturmuştur. Caplan’ın haklı bir şekilde belirttiği gibi, “Erken transfer, idari eşdeğerlilikteki yardımlardan oluşan bağımlılığı önler. Çünkü uluslararası temsilciler tarafından kendileri için karar alma, yerel nüfusta alışkanlık oluşturabilir. Bazı önemli kararlar olsa bile göz önünde bulundurulmayabilir.”³¹⁷ Buna göre en doğru kararların yerel liderler tarafından alınabileceği, Kosova ve bölge konusundaki ihtiyaçların en gerçek ve doğru bir şekilde, yine yerel halk ve liderler tarafından algılanabileceği açıktır.

Bu yüzden, UNMIK’in yerel halkın görüşlerini alması ve özellikle her önemli kararda K. Sırp’ların fikirlerine danışılmış olması, Kosova’nın geleceği açısından önemli olan bu dönemde daha isabetli kararların alınmasını sağlayabilirdi. Kosova’nın demokratik, entegre bir toplum ve azınlık haklarının korunan örnek bir yer olması isteniyorsa, dikta rejimi yerine, Kosova’daki Arnavut, Sırp ve diğer azınlıkların kendi kaderleri için, kendilerinin görüşlerinin alınması önemliydi. Bu nedenle, UNMIK’in bu tespitlerden uzak tutumu gerek Arnavut ve gerekse Sırp taraflarından eleştirilmiştir. UNMIK Arnavut

³¹⁷ Robert Caplan, *A New Trusteeship? The International Administration of War-torn Territories*. Adelphi Paper 341, Oxford:Oxford University Press, February 2002,.s. 51-52.

yanlısı politikaları konusunda Sırlar tarafından, Kosova’da seçimle gelmiş kurumların işleyişini engelleyerek K. Sırları Sırbistan’a yöneltme konusunda da Arnavutlar tarafından suçlanmıştır. Sürecin her iki taraf için de olumlu ilerlemesi, yerel yönetimin daha fazla göz önünde bulundurulması ile bağlantılıdır. Mason, bunun son derece önemli olduğunu, çünkü şu ana kadarki tüm siyasi süreç itibarıyla, seçilen hükümetin sınırlı yetkilere sahip olması ve uluslararası makamlara karşı her zaman bir dengeye sahip olması gerçeğiyle zayıflatılmış olduğu konusuna dikkat çekmiştir.³¹⁸

Paralel yapıların varlığı, öncelikle UNMIK Danışma Dairesi’nin en yüksek yetkililerinden biri olan Simon Haselock tarafından 2001 yılında resmi olarak reddedilmiştir. Kosova halkına, Kosova’da paralel yapılar olmayacağı konusunda güvence verilmiştir.³¹⁹ Bu yorumu Edita Tahiri tezinde, UNMIK’in bu fenomenin ortaya çıkışının gerçekten farkında olmadığını, ya da belirli, bilinmeyen politik nedenlerden ötürü sessiz kalmayı seçmiş olmasının bir ikilem oluşturduğunu ileri sürmüştür.³²⁰ 2003 ICG raporuna göre, Iber Nehri’nin güneyinde paralel yapıların uzantısı görülmüş; hem UNMIK’in hem de KFOR’un, Sırların kendilerini gizlemeden paralel yapılar inşa ettiğinin farkında olduklarına, ancak bilinçli ve kararlı bir şekilde tepki göstermediklerine dikkat çekilmiştir.³²¹ Tahiri tezinde, konuyla ilgili yerel siyasetçiler tarafından, Sırbistan’ın Kosova içişlerine karışmasıyla ilgili erken dönemde farklı uyarı işaretleri ve konuyla ilgili tavsiyeler verildiğini ve UNMIK üzerinde baskı yapıldığını belirtmiştir.

Aslında en önemli tavsiyeler, 2000 yılında ABD sponsorluğunda düzenlenen Airlie Konferansında verilmiştir. Konferansın bir önemi de geçiş döneminde karşılaşılan zorlukların çözümü konusunda tartışmak üzere, Arnavut ve Sırp temsilcilerini bir araya getirmiş olmasıdır. Konferanstaki tavsiyeler; tüm paralel yönetim yapılarının derhal kaldırılması, KFOR ve UNMIK’in tüm toplulukları silahsızlandırması, Kosova’ya tüm girişlerin korunması ve etkin bir şekilde kontrol edilmesi, UNMIK’in mahkemelerin ve cezaevi sisteminin işleyişi için derhal harekete geçmesi şeklindedir. Tüm bu çağrılar

³¹⁸ Mason Whit - Iain King, *Paqe me Çdo Çmim: Si Dështoi Bota në Kosovë*, shqipëroi: Flaka Surroi, (Prishtinë: Koha, 2007).

³¹⁹ UNMIK DPI Media Monitoring, “UNMIK is Categorical: No Parallel Structures in Kosovo, <http://www.unmikonline.org/press/2001/mon/lmm200501.html>. Erişim Tarihi 18/10/2017.

³²⁰ Edita Tahiri, *International Statebuilding and Uncertain Sovereignty*.

³²¹ International Crisis Group (ICG), *Kolapsi në Kosovë*, 22 prill 2004, pg. 7

Kosova'nın tamamı için önemli olsa da özellikle, en istikrarsız alan olan Mitroviça konusunda gereklidir.

Sonuç olarak, bu dönemde UNMIK, Kosova'nın henüz çözülememiş statüsüne önem vermektedir. Fakat Kosova'da azınlıklara öncelik verdiği halde, konuyla ilgili pek uzun dönemli stratejiler uygulayamamıştır.

UNMIK'in kısa stratejilerinden ötürü ortaya çıkan ve Sırpların entegrasyonuna etkisi olan birkaç başarısızlık şöyle sıralanabilir:

1. Belgrad'ın, Kosova'nın içişlerine karışmasına izin vermesi,
2. Paralel sistem kurulmasına göz yumması,
3. Kosova statüsünün gecikmesine izin vermesi,
4. Azınlıklar arasında bir köprü oluşturma konusunda yetersiz kalması,
5. Enklavların oluşması sonrası, onları daha da güçlendirmesi dolayısıyla, ayrımcılığa (Seperasyon) ve izolasyona izin vermesi,
6. Mitroviça'nın parçalanmasına göz yumması,
7. Belgrad'ın çoğu zaman Kosova'daki Sırp politikasını ve Kosova için bazı önemli kararları yönlendirmesine göz yumması.

UNMIK güvenilir bir ortam için KFOR ile birlikte çalışmış, fakat KFOR, eğitimli personel eksikliği ve çatışma sonrası ortam için hazırlıklı olmaması (kesin bir stratejisinin olmaması) nedeniyle barışçıl bir ortam oluşturamamıştır. KFOR'un da izlediği politikalar, UNMIK'ten pek farklı olmamıştır. Zira her iki yapı da kısa dönemli stratejiler uygulamıştır. KFOR'un barışçıl bir ortam oluşturma konusunda tek stratejisi, enklavları ortaya çıkarması ve güvenliği ancak bu şekilde koruması olmuştur ki, bu UNMIK'in Kosova'da oluşturmak istediği entegre toplum yerine segregasyona neden olmuştur.

Bir diğer sorun ise, KFOR'un çok sayıda ülke gücünün katılımıyla oluşmasıdır. Alman, İngiliz, Fransız, İtalyan, Türk veya Amerikan... Bunlar arasından her grup kendi görevlerine ve özel kurallara sahiptir. Çoğu zaman bu yaklaşımlar altında UNMIK şefinin emirleri uygulanamamıştır.³²²

³²² Mason Whit - Iain King, *Paqe me Çdo Çmim: Si Dështoi Bota në Kosovë*, shqipëroi: Flaka Surroi, (Prishtinë: Koha, 2007).

Bu meyanda, Yugoslavya Federal Devleti'nin (YFD) Kosova'ya müdahalesinin önlenememesinin bir sorumlusu da KFOR'dur. KFOR, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararından ve NATO ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Hükümetleri ve Sırbistan arasında yapılan askeri-teknik bir anlaşmadan (Kumanovo Anlaşması) ortaya çıkmıştır. KFOR, Ombudsman kurumlarının eylemlerini gözlemlemesini kabul etmemiştir.

Askeri-teknik bir anlaşma olan Kumanovo Antlaşması'nın 2. Maddesi doğrultusunda KFOR'un temel sorumluluğu, UNMIK misyonunu desteklemenin yanı sıra, güvenli bir ortam oluşturmak ve herkes için kamu güvenliğini ve emniyeti sağlamaktır.³²³ Ancak KFOR Kosova genelinde bu görevleri yerine getirememiştir. Öncelikle güvenliği, ancak K. Sırpaları otobüslerle bir yerden başka bir yere götürerek sağlama olarak düşündükleri göz önünde bulundurulursa, çok uzun vadeli bir strateji geliştirdikleri söylenemez.

Kosova'daki en zorlu operasyonel ortam olan Mitroviça'yı devralan Fransız KFOR'u, görevini yerine getirmediği ve UNMIK kontrolünü kuzeyde yerleştirmek için sağlam önlemler almadığı için defalarca eleştirilmiştir. Bu olayda köprü bekçilerinden sadece birkaç kişi tutuklanmış; hatta örgütün bir topluluk gözetimi yapısı olarak yasallaştırılmasına yönelik bir öneri bile verilmiştir. Bu hadisede silahların toplanmaması da bu kanıyı destekleyen bir durumdur. Fransız KFOR'u, Kuzey Mitroviça'da askeri bir çözümün mümkün olmadığını iddia etmiştir. Görevinin sadece sakinliği korumak olduğunu ve katı önlemlerin ciddi istikrarsızlık oluşturacağını savunmuştur.³²⁴

Buna göre Fransız KFOR'unun Mitroviça'daki görevi ne kadar zor olursa olsun, daha uzun vadeli ve entegrasyona yönelik stratejilerinin olmasının gerektiği açıktır. Fransız KFOR'unun iddia ettiğinin aksine, yapılması gereken, ortamı sadece sakin tutmak şeklinde bir yaklaşım değildir.

³²³ Askeri teknik antlaşması, Kumanovë, 10 haziran 1999, Madde 2 Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Sırbistan Cumhuriyeti Devlet Hükümet yetkilileri kabul ediyor.

Uluslararası güvenlik gücüne (KFOR) paragraf 1'de atıfta bulunulan BMGK Kararlarının kabul edilmesinden sonra konuşlandırılması ve Kosova'da herhangi bir engel olmadan ve tüm Kosova vatandaşları için güvenli bir ortam oluşturmak ve sürdürmek için gerekli tüm önlemleri almakla görevlendirilmesi, ayrıca, bu Anlaşmanın tüm yükümlülüklerine uymayı ve bu gücün konuşlandırılmasını ve işleyişini kolaylaştırmayı kabul ederler.

³²⁴ ICG, UNMIK's *Kosovo Albatross: Tackling Division in Mitrovica*, 3 june 2002, pg. 12.

<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/unmiks-kosovo-albatross-tackling-division-mitrovica>. Erişim Tarihi 14/06/2021.

3.4.4. Sırbistan'ın Kosova'ya Müdahalesi (Paralel Sistem)

Kosova, NATO müdahalesinden ve UNMIK'in konuşlandırılmasından sonraki yıllarda dahi Belgrad'ın müdahaleleriyle karşılaşmıştır. Bu süreçte de Belgrad tarafından müdahale devam etmiş, ancak bu kez farklı araçlar ve yöntemler kullanılmıştır. 1244 Kararı doğrultusunda, Kosova'da tek yönetici yetkilerini ele alan UNMIK'in, Belgrad'ın müdahalesine izin veren başlıca sorumlu olarak gösterilmesi doğal olsa da 1244 Kararının muğlak yapısı da bu durumda etkindir. Durumu biraz daha istikrarsız hale getiren ise, her iki tarafın, hem Arnavut hem de Sırp tarafların, çelişen amaçları olmuştur. Arnavutlar kesin bir bağımsızlık isterken, Sırp'lar ise Kosova'nın Yugoslavya Federal Devletinin (YFD) bir parçası olarak kalmasını arzu etmektedir.

UNMIK'in Kosova'da bulunmasının yasal dayanağı olan 1244 Sayılı Kararı muğlak duruma getiren, özellikle 2, 10 ve 11. Maddelerdir.³²⁵ 2. Madde, 1244 Kararının uygulanması konusunda Yugoslavya Federal Devletinin (YFD) iş birliğini talep etmekle, Kosova'ya müdahale konusunda açık bir kapı bırakmıştır. Surroi'ye göre Sırbistan

³²⁵ Resolution 1244 (1999)

2. Federal Yugoslavya Cumhuriyeti tarafından yukarıdaki 1. paragrafta belirtilen ilkeler ve gerekli diğer unsurların kabul edilmesini memnuniyetle karşılar ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin hızlı bir şekilde uygulanmasında tam iş birliğini talep eder;

10. Genel Sekreter, ilgili uluslararası kuruluşların yardımıyla, Kosova'da geçici bir yönetim sağlamak amacıyla uluslararası bir sivil varlık oluşturma yetkisine sahiptir.

Kosova halkı, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti içinde özerkliği elde edebilir ve Kosova'nın tüm sakinleri için barışçıl ve normal bir yaşam için koşullar sağlamak amacıyla geçici demokratik özerk yönetim kurumlarının gelişimini tesis ederken ve denetlerken geçiş yönetimi sağlayacak;

11. Uluslararası sivil varlığın temel sorumluluklarının şunları içereceğine karar verir:

(a) Kuruluşun tanıtılması, nihai bir çözüm bekleyen,

Ek 2'yi ve Rambouillet anlaşmalarını tam olarak dikkate alarak Kosova'da özerklik (S / 1999/648);

(b) Gerektiği yerde ve zamanda temel sivil idari işlevlerin yerine getirilmesi; / ... S / RES / 1244 (1999)

(c) Seçimlerin yapılması da dahil olmak üzere siyasi bir uzlaşma bekleyen demokratik ve özerk özyönetim için geçici kurumların geliştirilmesini düzenlemek ve denetlemek;

(d) Bu kurumlar kurulurken, Kosova'nın yerel geçici kurumlarının ve diğer barış inşası faaliyetlerinin birleştirilmesini denetlerken ve desteklerken idari sorumluluklar;

(e) Rambouillet anlaşmaları dikkate alınarak Kosova'nın gelecekteki durumunu belirlemek için tasarlanmış politik bir süreci kolaylaştırmak (S / 1999/648);

(f) Son bir aşamada, otoritenin Kosova'nın geçici kurumlarından siyasi bir uzlaşma çerçevesinde kurulan kurumlara devredilmesini denetlemek;

(g) Temel altyapının ve diğer ekonomik yeniden yapılanmanın yeniden yapılandırılmasını desteklemek;

(h) Uluslararası insan hakları kurumlarıyla koordineli olarak destek organizasyonlar, insani ve felaket yardım yardımı;

(i) Yerel polis kuvvetlerinin kurulması ve bu arada Kosova'da görev yapacak uluslararası polis personelinin görevlendirilmesi dahil olmak üzere medeni hukuk ve düzeni sağlamak;

(j) İnsan haklarını korumak ve geliştirmek;

(k) Tüm mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin Kosova'daki evlerine güvenli ve engelsiz bir şekilde iade edilmelerini sağlamak;

birbirini izleyen Miloseviç, Cinciç, Kostunica ve Tadiç hükümetleri altında Kosova'nın kuzeydeki 'dondurulmuş çatışma' tipi durum' yaratmış ve paralel kurumlar' aracılığıyla Kosova'da kurumsal ayağını kurmuştur.³²⁶ Bu dönemde Belgrad'da Miloseviç rejimi hala iktidardadır ve 1244 Sayılı Kararı, uluslararası toplum için fiyaskoya dönüştürme konusunda kararlıdır.³²⁷ 10'uncu Madde, geçiş döneminde, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü yeniden teyit etmektedir. 11. Madde ise, UNMIK'e farklı bir görev yüklemektedir. 11. Maddeye göre, UNMIK'in bir görevi de Kosova'nın gelecekteki statüsünün belirlenmesi konusunda siyasi süreci kolaylaştırmaktır.

KFOR Kosova'ya girerken, Arnavutlar tarafından kahraman olarak nitelendirilmiştir. Yerinden edilmiş 800.000 Arnavut, beklenmedik bir şekilde, herhangi bir yardım programı beklemeden, sevinç içerisinde ve UNMIK'in şaşkın bakışları altında kendi yerlerine, yakılmış yıkılmış evlerine geri dönmüştür. Diğer taraftan Sırlar da memnun durumdadır. Onların düşüncesine göre, Kosova bir şekilde YFD'nin bir parçası olarak kalacaktır. 1244 Sayılı Kararın muğlak yapısı sayesinde her iki taraf bu şekilde bir karmaşıklığa itilecek ve bu şekilde zaman kazanılacaktır. Belgrad ise bu durumdan faydalanarak 2. Maddenin vermiş olduğu kolaylıkla ve bu Maddeyi bahane ederek, ya da bu Madde altına sığınarak, yeni yapılandırılmakta olan ve istikrarsızlık oluşturan Kosova'nın, etnik çizgilerle bölünmesine ve segregasyon oluşmasına fırsat bulmuştur. Bu şekilde Sırların Kosova toplumuna entegrasyonu, günden güne daha da zor bir hal almıştır. Yönetimi altındaki toprakların nihai durumunun belirsiz kaldığı Kosova gibi durumlarda, devlet inşasının her yönü, daha politik ve daha karmaşık bir operasyon haline gelmektedir.³²⁸ Belgrad, Kosova'daki Sırların haklarını koruma amaçlı olarak müdahale ettiklerini savunmuştur. Fakat ICG'nin görüştüğü sivil toplum liderleri ve seçtikleri temsilciler, seçmenlerinin ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, Belgrad'daki siyasi

³²⁶ Veton Surroi, "The Unfinished State(s) in the Balkans and the EU: The Next Wave" in Jacques Rupnik (ed.), *The Western Balkans and the EU: 'The Hour of Europe'*, Chaillot Papers, Paris: Institute for Security Studies, (2011), s. 113.

³²⁷ Alexandros Yannis, *Kosovo Under International Administration: An unfinished conflict*, (Athens: Hellenic Foundation for European and Foreign Policy, 2001), s. 31.

³²⁸ Simon Chesterman, *Kosovo in Limbo: State-Building and "Substantial Autonomy"*, (International Peace Academy Report, 2001). http://www.ipacademy.org/pdfs/KOSOVO_in_Limbo.pdf, Erişim Tarihi 02/03/2016

destekçilerini tatmin etmeye daha fazla odaklandıklarını savunarak hayal kırıklıklarını dile getirmişlerdir.³²⁹

Savaştan hemen sonra, Sırp'ların oluşturduğu enklavlar genellikle Kosova'nın kuzeyinde bulunmaktaydı. Burada yaşayan Sırp'lar Belgrad'ın da baskısıyla UNMIK'i tanımamışlardır. Dolayısıyla bu bölgelerde yaşayan Sırp'ların Belgrad'ın direktifleri doğrultusunda hareket ettikleri anlaşılmaktadır. AGİT'in 2002, 2003 ve ICG raporlarına göre, Sırp'ların yoğun yaşadığı bu enklavlar kuzey bölge belediyeleridir; Mitrovica, Leposavic, Zubin Potok ve Zvečan. Bu belediyeler, 1244 Sayılı Kararı ihlal ederek yasal olmayan bir şekilde kurulmuş ve Belgrad'ın direktifleriyle hareket etmişlerdir. Belgrad'ı temsil eden bu paralel yapı, Sırp'lar tarafından sınır olarak kabul edilen Iber nehri itibarıyla KFOR tarafından konsolide edilmiştir. Enklavlarda Sırbistan para birimi, Sırp plakaları ve kimlik kartlarının yanı sıra, Sırp devlet sembolleri de kullanılmaktadır.

Anlaşıldığı üzere, çoğu durumda bu kurumlar Sırp hükümetinin fiili otoritesi altında faaliyet göstermekte ve Sırbistan'ın Kosova'da yargı yetkisini üstlenmekte veya Kosova topraklarında Sırbistan güdümünde faaliyet göstermektedir. Bu paralel yapılar, aynı anda UNMIK tarafından kabul edilen kuruluşlarla aynı çatı altında çalışmaktadır. Sırbistan idari yapıları olan bu paralel yapılar, doğrudan Belgrad'a rapor vermekte ve önemli alanlar olan güvenlik ve yargı alanlarını, mülkle ilgili idari yapıları, okulları, sağlık hizmetlerini vs. kapsamaktadır.³³⁰ AGİT'in raporuna göre UNMIK, kendi yönetimine paralel çalışan ve Sırbistan tarafından kontrol edilen bu yapıları hiçbir zaman kabul etmemiştir. Bu yapıların oluşması, entegre ve çok etnikli bir toplum oluşturma konusunda derin bir etki bırakmakta ve entegre yerine segrege bir toplumun temellerini oluşturmaktadır.

Nihayet 2003 yılından itibaren, Iber nehrinin güneyinde de paralel yapı sistemi oluşturulmuştur. Graçaniça (Eylül 2002) ve Kosova Ovası (2003 sonbaharı) sağlık merkezleri paralel yapılara bağlanırken, Sırbistan Başbakanı Nebojsa Cović liderliğindeki "Kosova ve Metohija Koordinasyon Merkezi (CCK)" daha da müdahil olmaya başlamıştır.

³²⁹ ICG, röportajı (10 Mart 2003'te Štrpce'deki aktif STK üyeleriyle yapılan röportajından).

³³⁰ OSCE, *Parallel Structures in Kosovo*, October 2003, s.14.

Görüldüğü üzere, Sırbistan, Kosova kurumlarında kalan Sırlara emeklilik maaşlarından muaf tutulacağını sopa olarak gösterirken, paralel sistemde kalanlara da maaşı, havuç olarak kullanmıştır.³³¹ Fakat daha sonraki yıllarda daha da ileri giderek, 2003 yılının ortalarına gelindiğinde, hem Priştine hem de Gilan bölgelerindeki Sırp yerleşim alanlarında ofisler açmıştır.

Bir UNMIK yetkilisi, Gilan bölgesindeki Nobırda Belediyesi'nde ideal bir ortamın var olduğunu, Sırp bir belediye başkanı ve Arnavut bir başkan yardımcısı olan belediyede, aralarında çok iyi bir iş birliği olduğunu belirtmiştir. Ancak Sırp Belediye Başkanı, Belgrad'ın baskısı altında bulunduğunu, durumu daha da kötüleştirenin ise, Sırp tarafının yeterli bir şekilde angaje olmaması, tepki vermemesi ve sessiz bir şekilde bu durumu kabul etmesinden kaynaklandığını belirtmiştir.³³² Belgrad'ın halen K. Sırlara etki ettiği ve onların Kosova toplumuna entegre olmaları konusunda engel olduğu, açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle Belgrad ve Mitroviça açısından, UNMIK idaresini kabul etme ve Kuzey Mitroviça'nın Kosova toplumuna ve kurumlarına entegre olması konusu oldukça şüphelidir. Bunun sebepleri kısmen politik, kısmen etnik ve kısmen de krimineldir. Mitroviça ile başarılı bir şekilde başa çıkabilmek için, UNMIK ve KFOR'un birbiriyle ilişkili olan bu nedenleri anlamaları gerekmektedir.³³³

Bu süreçte Kosova'da yaşayan Sırlar, paralel sistemdeki eğitim ve sağlık hizmetleri hakkında, Belgrad'daki bakanlıklara rapor vermektedir. Bunun yanında, Sırbistan'dan alınan hizmetler arasında telefon sistemi de bulunmaktadır. Bu paralel telefon sisteminin, yakın zamanda Kosova Telekom ile bağlantısı kesilmiş ve tekrar Sırbistan'a bağlanmıştır. Sırbistan tarafından, Kosova'daki Sırları geri kazanmak konusunda oldukça yüksek bir bütçe harcanmıştır. Mevcut verilere göre, ödenen maaşlar ve paralel yapıların faaliyetlerinin finanse edilmesi, bu amaca yönelik yatırım yapılan büyük miktarda parayı ifade etmektedir. Örneğin, Koordinasyon Merkezi'nin (CCK) yöneticisi olan Nebojsa Coviç, Kosova'nın yalnızca ilk sekiz ayının, en az 50 milyon avroya mal olduğunu belirtmiştir.³³⁴

³³¹ ICG, *Collapse in Kosovo*, ICG Balkans Report N°155, 22 prill 2004. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/collapse-kosovo> Erişim Tarihi 15/11/2016.

³³² ICG, *Collapse in Kosovo*, ICG Balkans Report N°155.

³³³ ICG, *Kosovo Albatross: Tackling division in Mitrovica*, pg. 6.

³³⁴ ICG, *Kosovo Albatross: Tackling Division in Mitrovica*, pg. 7.

Coviç, Güvenlik Konseyi'nde 24 Nisan 2002 tarihinde yaptığı konuşmada, Kosova konusunda Bosna Hersek modelini örnek göstermiş, Mitroviça'nın da belediyelere bölünmesini önermiştir. Eğer Sırların Arnavutlarla birlikte yaşama durumu gerçekleşmezse, o zaman segregasyon kodunu uygulayacaklarını belirtmiştir.

Öte yandan, Rada Trajkoviç,³³⁵ Piskopos Artemije,³³⁶ ve Baba Sava, K. Sırların, çıkarlarını Belgrad'ın değil kendilerinin belirlediği şekilde savunmaları gerektiğine inanmaktadır.³³⁷ Sırbistan'ın bu politikaları, yukarıda da belirtildiği gibi, Miloseviç'in politikaları o öldükten sonra da devam etmiştir. Bu konu AGİT ve ICG raporlarında da teyit edilmiş ve çokça ele alınmıştır.³³⁸

Belgrad'ın Kosova'daki politikalarını uygulamasında, UNMIK ve KFOR'un Kosova'ya yerleşme sürecinde, özellikle güvenlik alanında oluşan boşluklar da nedenlerden biridir. Bu boşluklar bazı gruplar tarafından kullanılmış ve özellikle Kuzey Mitroviça'da Belgrad'ın oluşturduğu gruplar güvenlik açısından önemli bir rol oynamıştır. Bu şekilde, Kosova için ileride görülecek kötü sonuçlara neden olmuştur.

Bu durumun nedenlerinin başında, bu dönemde KFOR'un Mitroviça'ya konuşlanmasının gecikmesiyle birlikte oluşan vakum, Belgrad'ın kendisinin de kabul ettiği üzere, 1244 Kararı ve Kumanova Antlaşmalarını ihlal etmesi, UNMIK polislerinin Kosova'ya yerleşmesinde epey geç kalınması, K. Sırların ve Belgrad'ın, UNMIK ve KFOR'u işgalci olarak görmesidir.

Federal Yugoslavya Cumhuriyeti, 1244 Sayılı Karara göre, tüm askeri, polis ve paramiliter güçlerini, Kosova'dan kademeli ve doğrulanabilir bir şekilde geri çekmiştir (Kararın 3. paragrafı). Sırbistan, daha önce kabul ettiği yasaları ihlal ettiği gibi, güvenlik personelini Kosova'dan ve özellikle Mitroviça'nın kuzeyinden tam olarak geri çekmemiştir. AGİT³³⁹ ve ICG³⁴⁰ raporlarına göre, Bridgewacher olarak adlandırılan paramiliter bir grup kurulmuştur. Bu paramiliter grubun sayılarının 150-200 kişi arasında olduğu ve Sırbistan İçişleri Bakanlığı'nın yapıları olup, bakanlık tarafından kendilerine

³³⁵ Rada Trajkovic, Koalisyon Povratak'ın başkanı. Kosova Gracanica'da yaşamaktadır.

³³⁶ Piskopos Artemije, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin Raska ve Prizren Piskoposluğunun başı. Aynı zamanda Gracanica Manastırı'nın başında.

³³⁷ ICG, *Kosovo Albatross: Tackling Division in Mitrovica*, pg. 8.

³³⁸ AGİT, (Raporları e 2002, 2003, 2007), ICG (Raporları 2000, 2002, 2003, 2004, 2005),

³³⁹ AGİT, 2003, s.12

³⁴⁰ ICG, *Collapse in Kosovo*, ICG Balkans Report N°155, pg. 7.

maaş ödendiği bilinmektedir. 1999 yılında varlığı kabul edilen bu grupların, 2004 ICG raporuna göre Sırp devlet güvenlik servisi üyeleri olduğu ve paralel yapıların liderlik pozisyonlarında sandalyeler işgal ettikleri tespit edilmiştir.³⁴¹

Bridgewacher olarak adlandırılan paramiliter grup, Iber nehri köprüsünde konuşlanarak, 1999 yılından sonra Arnavutların Kuzey Mitroviça'ya girişini, yani kendi evlerine geri dönüşlerini engellemiştir. AGİT raporuna³⁴² göre Bridgewatcher üyeleri, kendilerini üç ana işlevi olan bir güvenlik örgütü olarak görmektedir. Bunlar, Kosovalı Arnavutların Mitroviça'nın kuzeyine girmesini önlemek, KFOR ve UNMIK Polisi hakkında bilgi toplamak ve kuzeyde yaşayan her Kosovalı Arnavut hakkında bilgi toplamaktır. Bridgewacher ve Sırbistan İçişleri Bakanlığı, KFOR ve UNMIK polisinin Kuzey Mitrovica'ya geç yerleşmesinden dolayı oluşan vakumu doldurmuş ve bu vakumdan dolayı meydana gelen yasa uygulama eksikliğini kendilerince gidermişlerdir. Uluslararası idaresinin Kosova'ya gelmesinden bir yıl sonra bile, UNMIK Polisi çok daha operasyonel olmasına rağmen, uluslararası personel kıtlığı yaşamaya devam etmiştir. Konuşlandırıldığı yetkili güç, 2001 yılında halen %77 civarında olmuştur.³⁴³

Bu dönemde AGİT raporunda, bahsi geçen Köprü Gözlemcileri Örgütü'nün, 2003 yılına kadar Sırbistan'dan finanse edildiği belirtilmiştir. Bunun yanında, Sırbistan İçişleri Bakanlığı memurlarının iyi organize olduklarına, Zveçan, Zubin Potok ve Mitroviça'daki ofislerinde halen çalışmalarını sürdürdüklerine dikkat çekilmiştir. 2002'nin ikinci çeyreğinde, birçok eski Köprü Gözlemcisi, Kosova Polis Teşkilatı'na katılmak için başvuruda bulunmuştur. Sırbistan İçişleri Bakanlığı'nın, Köprü Gözlemcileri ve Kosova Sırp Bakanlığı çalışanlarına kullandığı finansı kesmesi, bu gözlemcilerin Kosova Polis Teşkilatına katılması ile aynı döneme denk gelmektedir.³⁴⁴

1990'lı yıllardan beri, Sırbistan İçişleri Bakanlığı'nın gizli servisi, Kuzey Mitroviça'da çok açık bir şekilde, gizlenmeden ve kimse tarafından engellenmeden rahat bir şekilde sivil kıyafetlerle hareket etmektedir. ICG raporuna göre, Sırp İçişleri Bakanlığı'nın, Mitroviça'nın kuzeyindeki varlığı, 2002 yılında daha da görünür hale gelmiştir.

³⁴¹ ICG, *Collapse in Kosovo*, ICG Balkans Report N°155, pg. 7.

³⁴²Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), *Parallel Structures in Kosovo*, October 2003, pg.12.

<https://www.osce.org/kosovo/42584?download=true>. Erişim Tarihi 05/03/2017.

³⁴³ Yannis, *Kosovo Under International Administration: An unfinished conflict*, pg. 34

³⁴⁴OSCE, *Parallel Structures in Kosovo*, pg.14.

BMGK'nin 1244 Sayılı Kararı'nı ihlal eden ve bariz bir şekilde Sırbistan İçişleri Bakanlığı'na (Ministarstvo Unutrašnjih Poslova - MUP) bağlı bir istasyon, "Black Lady" isimli kafenin arkasında rahatsız edilmeden çalışmaktadır. UNMIK'in titiz kuralları arasında tek bariz imtiyazı, polis memurlarının üniforma giymemesidir. İstasyon şefi Dragan Delibasiç, yaklaşık 70 subaya komuta etmektedir. Bu sayı Mitroviça'daki Kosova Polis Teşkilatı memurlarının sayısı ile eşdeğerdir.³⁴⁵

1999/1 Sayılı Yönetmelik doğrultusunda, Kosova ile ilgili tüm yasama ve yürütme makamları UNMIK'e devredilmiş, tüm yargı sistemi UNMIK'e münhasır yargı yetkisi altına alınmıştır. Ancak AGİT'in Mayıs 2002'deki raporunda, Sırbistan'ın 1244 Sayılı Kararı ihlal ettiği, UNMIK'in geçici idari yapısı dışında, Mitroviça bölgesinde faaliyet gösteren Sırp mahkemelerinin varlığının devam ettiği bildirilmiştir. Sırbistan Kosova'nın kuzeyinde ve Sırp enklavların olduğu yerlerde bir seri paralel mahkemeler kurmuştur. AGİT'in raporuna göre³⁴⁶ mahkemelerin kurulduğu belediyeler, Kuzey Mitroviça, Leposaviç, Zubin Potok ve Zvečan'dır.

Bu yapılar Belediye Paralel Mahkemeleri olup, bu mahkemeler tarafından farklı davalara bakılmaktaydı. Paralel mahkemelerin davaları, mülk sorunlarını ve diğer idari meseleleri (örneğin, sözleşmelerin imzalanmasını teyit etmek, belgelerin doğruluğunu teyit etmek) kapsamaktaydı. Kuzey bölgesindeki paralel mahkemelerde, 34 yargıç görev yapmaktaydı. Ancak mahkumlar cezalarını Sırbistan'da çekmekteydi. Bu paralel yapılar, belediye mahkemeleri olup, bölge mahkemeleri Sırbistan'ın Kraljevo şehrinde bulunmaktaydı. Son temyiz dairesi ise, Sırbistan Yüksek Mahkemesi idi. Diğer belediye mahkemeleri Kosova şehirlerinde ya da Sırbistan'da bulunmaktaydı.

Bu mahkemeler Priştine belediye ve bölge mahkemeleri, Niş (Sırbistan), Lipjan ve Graçaniça belediyelerinde bulunan şubeleridir. Gilan'daki paralel Belediye Mahkemesi Vranje'ye kaldırılırken, Ştirpça'daki belediye mahkemesi Leskovaş'a (Sırbistan) taşınmış ve Ştirpça'da sadece bir irtibat bürosu açılmıştır. Ipek Belediye Mahkemeleri Leskovaç'a, Prizren Mahkemeleri Kruşevaç'a taşınmıştır. Ipek'te paralel mahkemeler kurulmamıştır.

³⁴⁵ ICG, *Collapse in Kosovo*, ICG Balkans Report N°155, pg. 7.

³⁴⁶ OSCE, *Parallel structures in Kosovo*, 2003, pg. 16-23.

Belgrad'ın oluşturduğu bir başka paralel yapı ise, mülkiyet konularıyla ilgilidir. Mülklerin kullanımını ve kontrolünü düzenleme konusunda, belediye sınırları dahilinde, Kosova'daki belediyeler yetkilidir.

Kosova'daki durumu gözlemleyen AGİT raporlarında,³⁴⁷ UNMIK tarafından kurulan sivil idarelere bakılmaksızın, Kosova'da Belgrad yetkisi altında görev yapan bir dizi idari yapı belirlenmiştir. Bu idari yapılar, özellikle Zveçan, Zubin Potok ve Leposaviç belediyelerinde belirgin durumdadır. Ayrıca Sırbistan'da bulunan paralel kadastro ofisleri de tespit edilmiştir.

Bunların yanı sıra, Sırbistan'ın paralel yapılarının işlettiği bir başka hükümet sorumluluğu da mülke bağlı sorunların yönetimidir. Yasaya göre Kosova'daki belediyelerin tümünün, ilgili bakanlıkların denetiminde ve BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi'nin ayrılmış yetki sınırları dahilinde, arazi, mekansal planlama, inşaat ve sosyal konut kullanma yetkisi vardır. Ayrıca belediyeler, kentsel ve mekansal planlar tasarlayıp uygular. İnşaat ruhsatları ve arazi kullanımını düzenleyerek, sosyal konutları yönetmektedir. Ayrıca, Kosova Kadastro Ajansı (KCA) tarafından denetlenen Belediye Kadastro Müdürlükleri, Kosova Taşınmaz Mülkiyet Hakları Kayıtlarını sürdürmekte ve güncellemektedir.

Fakat sahada farklı bir durum görülmektedir. Enklavların olduğu yerlerde, Leposaviç, Zubin Potok ve Zveçan belediyelerinde, Sırbistan'ın oluşturduğu paralel yapılar Sırbistan yasalarına göre hareket etmektedir. Bu belediyelerde mülkiyet ile ilgili kurulan yapılar ise, Şehircilik Müdürlükleri, Mülkiyet ve Adli İşler Daire Başkanlığı ve Sırbistan Cumhuriyeti Jeodezi Kurumu (RSGA) gibi kurumların ofisleridir.

Kosova'da mülkiyet hakları ile ilgili diğer bir sorun ise, Kosova mülkiyetleriyle ilgili birçok kadastro kayıtlarının, 1998 yılında Sırbistan'a (Kruşevç Arkivine) taşınmasıdır. Daha sonra bununla ilgili, Sırbistan tarafından verilen listelerin (kadastro kayıtları) Kosova'da geçerliliği konusunda karışıklık olmuştur. Çözümlemeyen sorunlar ortaya çıkabilmiş ve bu nedenden dolayı Kosova'daki vatandaşların mülkiyetlerini kaybettikleri durumlar olmuştur.

³⁴⁷ OSCE, *Parallel Structures in Kosovo*, pg. 25.

Bu hususta, UNMIK'in kadastro verilerini Kosova'ya iade etme girişimleri başarısız olmuştur. Kosova Büyükelçi Kai Eide tarafından hazırlanan ve Soren Jessen Peterson tarafından Güvenlik Konseyi'ne sunulan raporda, kadastral kayıtların sağlanması konusunda Sırbistan eleştirilmiştir. Rapora göre, tamamlanmamış veya eksik kadastro kayıtları ve paralel idari yapıların devam eden faaliyetleri, tüm mülkiyet sorunlarını şiddetlendirmektedir. Bu durum, tam ve düzenli bir kadastro sisteminin yeniden oluşturulmasını da engellemektedir. Belgrad Hükümeti'ne, 1999'da kaldırılan tüm kayıtlar da dahil olmak üzere, Kosova ile ilgili tüm kadastro kayıtlarına derhal erişim sağlaması konusunda tavsiyede bulunulmuştur.³⁴⁸

Bu noktada 1999'dan bu yana, Sırbistan UNMIK'e, özelleştirme süreciyle ilgili Sosyal Mülkiyetli İşletmeler, Konut ve Emlak Müdürlüğü (HPD) ve Konut ve Mülkiyet İddiaları Komisyonu (HPCC) tarafından kullanılmak üzere, çeşitli kayıtlardan alıntılar yapılabilmesi için geçici erişim sağlamıştır.³⁴⁹

Sırbistan'ın 1999 yılında Kosova'dan aldığı kadastro belgelerinin geri iadesi ve kadastro kayıtlarının tamamlanması konusunda, 2 Eylül 2011'de anlaşmaya varılmıştır. Bu konuyla ilgili yasal ve teknik çalışmalar her iki ülke tarafından başlatılmıştır. Kosova bu yasal işlemler konusunda biraz geç kalmış olsa da 2016 yılında, Mülkiyet Ajansı'nın, Kosova Mülk Karşılaştırma ve Doğrulama Ajansı'na (KCPA) dönüştürüldüğü yasanın kabul edilmesiyle teknik ajansını kurmuştur.³⁵⁰ KCPA, Kosova Cumhuriyeti Anayasası'nın 142. Maddesi uyarınca kurulmuştur. Haziran 1999'da Sırp yetkililer tarafından Kosova'dan alınan özel mülkiyet, özel ticari mülk ve dini topluluklara ait özel mülkiyetler için ve Kosova Cumhuriyeti'ndeki mevcut kadastro belgeleri arasındaki farklılıkları ve tutarsızlıkları çözmek için tesis edilmiştir. KCPA, Mülkiyet Doğrulama ve Yerleştirme Komisyonu (KVVP) aracılığıyla, kabul etme, karşılaştırma ve yetkilendirme yetkisine sahip bağımsız bir ajanstır.³⁵¹

Bu süreçte Sırbistan, IPA aracılığıyla AB'den aldığı destek ile belgelerin taramalarını gerçekleştirmiştir. Avrupa Birliği Dış Politika Sorumlusu Federica Mogherini, savaş

³⁴⁸ UN Security Council (UNSC), Report S/2006/45, (2006).

³⁴⁹ Edita Tahiri, International Statebuilding and Uncertain Sovereignty.

³⁵⁰ Ligji për Agjencinë Kosovare për Krahasim dhe Verifikim të Pronës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 37/2016 (03.11.2016), Ligji Nr. 05/L-010.

³⁵¹ Agjencia Kosovare për Krahasim dhe Verifikim të Pronës, Plani i Punës për vitin 2020. http://www.kpcva.org/porosi_akkvp.aspx. Erişim Tarihi 08/02/2019.

esnasında Sırbistan tarafından Kosova'dan taşınan kadastro kayıtlarının taranması ve endekslenmesi sürecinin tamamlandığını belirtmiş,³⁵² ancak anlaşma gereği Priştine'deki AB Özel Temsilcisi aracılığıyla Sırbistan'dan iade edilmesi beklenen 4 milyonun üzerinde kadastro belgesi, henüz Kosova'ya teslim edilmemiştir.³⁵³ Bu antlaşmanın Sırbistan ve Kosova tarafından uygulanmamış olması, her iki ülkenin 2019 İlerleme Raporunda da teyit edilmiştir.³⁵⁴

Bu çerçevede Sırbistan, Priştine'den ilk olarak, Kosova Mülk Karşılaştırma ve Doğrulama Ajansı Yasası'ndan kaynaklanan tüm eylem ve kararları, bunun yanı sıra uygulanmasından kaynaklanan sonuçlarla birlikte diğer tüm yasal işlemleri iptal etmesini talep etmiştir.³⁵⁵

Bunların yanı sıra, Kosova çok önemli bir alan olan eğitim alanında paralel yapıların kurulması ve bunun verdiği olumsuz sonuçlar ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1999 yılından bu yana, bir daha düzeltilmesi kolay olmayacak, toplumu bölen, çok etnikli bir toplum yerine ayrı bir toplum oluşmasına neden olan etkenlerin başında eğitim gelmektedir. Bunun başlıca nedeni, Sırp eğitim sistemi müfredatının, ders kitaplarının, diplomaların ve ödemelerin, Sırbistan Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanmasıdır. Öğretmenler hem Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığında (KEBTB) hem de Sırbistan Eğitim Bakanlığı tarafından iki maaş almıştır. KEBTB'nin ödeme yapmasının nedeni, bu paralel eğitim yapısını entegre etme teşebbüs ve gayretleridir. Bu dönemde Sırp öğretmenler için, KEBTB tarafından açılan işe alım ilanlarına katılan olmamıştır. Aralık 2005'te Kosova Koordinasyon Merkezi, Kosovalı tüm Sırp personelin, Sırbistan'dan veya Kosova'dan maaş alma arasında seçim yapmaları için bir çağrı yapmıştır.³⁵⁶ Sırbistan tarafından da Sırp öğretmenlere, entegrasyonu reddetmeleri talimatı verilmiştir. 2006'da Sırbistan'ın Kosova maaşlarından vazgeçme çağrısına

³⁵² Answer given by Vice-President Mogherini on behalf of the European Commission, 22 gusht 2019. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2019-002211-ASW_EN.html. Erişim Tarihi 19/11/2018.

³⁵³ Agjencia Kosovare për Krahasim dhe Verifikim të Pronës, Plani i Punës për Vitin 2020, f.8.

³⁵⁴ Serbia Progress Report (2019). <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf>. Erişim Tarihi 06/05/2018.

³⁵⁵ Balkans Research Group, *Dialogu i Brukselit në mes të Kosovës dhe Serbisë - arritjet dhe sfidat*, (Prishinë: Balkans Research Group, Shtator 2020).

³⁵⁶ OSCE, *Strukturat Paralele në Kosovë 2006-2007*, s. 36,

<https://www.osce.org/sq/kosovo/24619?download=true>, Erişim Tarihi 05/03/2017.

mukabil, hepsi Kosova'daki maaşlarından vazgeçerek, yalnızca Sırbistan'dan maaş almaya başlamıştır.³⁵⁷ Ancak ilerleyen dönemde maaş almaya devam etmişlerdir.

K. Sırpların Kosova eğitim sistemine entegre olmaları için, UNMIK ve Kosova yönetimi tarafından, eğitim konusuna öncelik verilmiş ve önemli pozitif ayrımcı politikalar uygulanmıştır. Gerek Anayasa, gerek KEBTB'nin hazırladığı yasalar ve politikalarda, azınlıklara ilişkin özel önlemler alınmıştır. Anayasa'da Sırpçanın resmi dil olmasının yanı sıra, eğitimde oluşturulan yasalar ile okullarda da Sırp dilinde eğitim programı çerçevesinde Sırpça eğitim görme hakkı vardır. Dil, edebiyat, tarih, müzik gibi ders kitapları, o azınlığın kültürüne göre hazırlanıp öğretilmektedir.

Bunlara rağmen ilk ve orta öğretim, Sırbistan Eğitim Bakanlığı'nın doğrudan yetkisi altındadır. Mitroviça'nın kuzeyindeki belediyeler olan Zubin Potok, Leposaviç, Zveçan ve Mitroviça'da, Sırbistan Eğitim Bakanlığı müfredatıyla eğitim yapılagelmiştir. Kosova genelinde ise, Priştine, Gilan, Ipek, Mitroviça ve Prizren civarındaki onlarca okul, paralel yapı olarak Sırbistan eğitim programına göre eğitim vermektedir. Kosova'da uygulanan bu dual paralel yapı eğitim sistemi, toplum için çok büyük bir risk oluşturmakta ve K. Sırpların topluma entegrasyonunu önemli bir şekilde etkilemektedir.

Kosova genelinde faaliyet gösteren ilk ve orta öğretimde olduğu gibi, paralel Priştine Üniversitesi de Mitroviça'ya kaydırılmıştır. Sırbistan'da faaliyet gösteren Novi Sad Üniversitesi bünyesindeki özel bir fakülte ile iş birliği yapılarak, Graçaniça'daki Felsefe Fakültesi ve Ştirpça'deki İşletme Okulu da dahil olmak üzere, Kosova'nın her yerinde bir dizi fakülte oluşturulmuştur.

Yukarıda bahsedilen diğer alanlarda olduğu gibi, bir diğer önemli alan olan sağlık alanında da paralel yapı oluşturulmuştur. Kosova'nın çeşitli bölgelerinde oluşturulan bu yapılar, aslında bazı yerlerde yarı paralel yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu paralel sistemler, yine Sırbistan Sağlık Bakanlığı'na bağlı olmuştur. AGİT raporuna göre,³⁵⁸ Sırbistan Sağlık Bakanlığı tarafından, kısmen de Kosova Hükümeti / Sağlık Bakanlığı tarafından finanse edilen sağlık tesislerinin varlığı tespit edilmiştir. Özellikle enklavların bulunduğu Kuzey Mitroviça bölgesi, Zubin Potok, Leposaviç, Zveçan ve Kuzey Mitroviça'da bulunan tüm sağlık tesisleri, Sırbistan Sağlık Bakanlığı'nın doğrudan

³⁵⁷ OSCE, *Strukturat Paralele në Kosovë 2006-2007*, f. 39.

³⁵⁸ OSCE, *Strukturat Paralele në Kosovë 2006-2007*, f. 39.

yetkisi altındadır. Temel hizmetler veren sağlık ocaklarının yanı sıra, diğer bölgelerden farklı olarak bu bölgede bir de tam donanımlı bir hastane bulunmaktadır.

Kosova ve Sırbistan'dan çifte ücret alan öğretmenlerin aksine, sağlık çalışanları bu konuda bölünmüş durumdadır. Kuzey belediyelerinde ve Prizren'de, Kosova'nın diğer bölgelerinin (Priştine, İpek, Gilan, Nobırda) aksine, Kosova Sağlık Bakanlığı tarafından sağlanan maaşlar reddedilerek, maaşlar yalnızca Sırbistan'dan alınmaktadır. Kamenica, Ştrpce, Rahovec, İpek, Istog ve Klina belediyelerinde, Sırbistan'ın 2006'daki direktifi üzerine Kosova maaşlarından feragat etmek zorunda kalana kadar çifte ücret alınmıştır.

AGİT raporuna göre, sağlık konusunda paralel sistemlerin oluşmasının nedeni güvensizlik konusudur. Kosova Sağlık Bakanlığı'na göre, Kosovalı Arnavut ve K. Sırp topluluklar arasında, sağlık konusunda ortak bir zemin bulmak için gerçek bir hoşgörü ve isteksizlik ruhu mevcuttur. İletişim kurma ve sorun çözme konusundaki bu başarısızlık, Kosovalı Arnavut ve K. Sırp toplulukları arasındaki çatışmanın derinliğinin bir işaretidir. Bu konuda yaşanan sıkıntının, sağlık hizmetlerinin hassas ve genellikle ölüm kalım meselesi olduğu dikkate alındığında, oldukça zararlı olabileceği ortaya çıkmaktadır.

Güvenlik Konseyinin 1244 Sayılı Kararı, büyük bir insanlık dramını durdurmuştur. Fakat sonraki yıllar, daha yapılacak çok şey olduğunu, ama esas işin masada bitirileceğini göstermiştir. Veton Surroi'nin dediği gibi silahlı mücadele sona ermiş, ancak siyasi savaş devam etmektedir.³⁵⁹ Bunun nedeni ise, 1244 Sayılı Kararın, muğlak yapısı nedeniyle sorunu tam olarak çözememiş olmasıdır. Bu Karar, K. Sırp'larla Arnavutlar arasında, Kosova ihtilafına nasıl siyasi çözüm uygulanacağı konusunda, rehber içeren bir anlaşmanın ürünü olmadığı gibi, uzlaşmaya varılan, muhalifler ile ihtilaflarının sona ermesi konusunda yapılan bir anlaşmanın ürünü de değildir.³⁶⁰

Bu Kararın ortaya çıkardığı bu belirsizlik durumu, yeni yapılandırılan devlette uluslararası aktörlerin başarısını etkilemiştir. Özerklik kurulması bir şekilde olabilir bir ihtimal olarak görülürken, gelecek statüyü belirleme konusunda oldukça zor bir durum oluşturmuştur. Her iki taraf, hem Arnavut ve hem de Sırp tarafı açısından, bu belirsizlik güvensizliğe neden olmuştur. Güven olmayan bir ortamın, ilerisi için istikrarsızlığa kapı açacağı aşıkardır. Aslında Kosova'da istikrarlı bir toplum tesis edebilmek hem Kosova

³⁵⁹ ICG, *Dilema Etnike e Kosovës: Nevoja për Kontratë Civile*.

³⁶⁰ Yannis, *Kosovo Under International Administration: An unfinished conflict*, s. 11.

ve Sırbistan için hem de bölgenin geneli için istikrar demektir. Belirsizlik güvensizlik oluştururken, peşinden istikrarsızlığı da sürüklemiştir. Bu da UNMIK ve KFOR'un çok etnikli bir toplum kurmasını ve entegre olmuş bir toplum oluşturmasını zorlaştırmış, hatta bölünmenin önünü açmıştır.

Bahsi geçen belirsizlik, her iki tarafta hem Arnavut ve hem Sırp tarafında korkuya neden olmuştur. Örneğin yönetimin uyguladığı herhangi bir politika veya aldığı herhangi bir karar, Kosova Arnavutları tarafından “Sırp yönetimine geri dönüş” olarak algılanırken, Sırlar tarafından da “Kosova'nın bağımsızlığını teşvik eden” bir durum olarak yorumlanmıştır. Arnavutlar bağımsızlıktan başka bir şey kabul etmemekte, Sırlar ise Sırbistan'ın bir parçası olmak istemektedirler. Zira Sırlar, kendi haklarının bağımsız bir Kosova'da korunamayacağını savunmaktadır. Arnavutlar ise güvenliklerinin ancak bağımsızlıkla güvence altına alınabileceğine inanmaktadır. Bağımsızlık için arzularının yerine getirilmediği takdirde, yeni bir çatışma riski olacağı kanaatinde olmuşlardır.³⁶¹

1244 Sayılı Karar çatışmanın altında yatan nedenleri ele almamış ve Kosova'yı muallak bir durumda bırakmıştır.³⁶² Statünün geciktirilmesi ile oluşan bu belirsizlik durumu, toplumda korku ve güvensizlik oluştururken, K. Sırların topluma entegrasyonunu da olumsuz yönde etkilemiştir.

Bunun yanı sıra, Kosova'nın geciken statüsü Sırbistan'ın 1999 yılında başlayan ayırıcı politikalarına da daha rahat bir zemin hazırlamıştır. 1244 Sayılı Kararın muğlak yapısından yararlanan Belgrad, paralel yapılar oluşturması açısından hiçbir engelle karşılaşmamış, Mitroviça'yı ayırmış ve enklavların oluşmasına neden olmuştur.

Bölünmenin etnik sorunu çözmeyeceği, Kosova'daki Sırların çoğunun, Kosova'nın güneyinde yaşamalarından bellidir. Fakat birçok K. Sırp, daha savunmasız olacaklarını düşünmeleri nedeniyle, Arnavut egemen bir devlet içinde küçük bir azınlık olarak yaşamayı, kendi haklarını koruma açısından daha az teşvik edici görmüştür.³⁶³ Sırbistan'ın müdahalesi neticesinde gerçekleşen bu tablo, çok etnikli ve entegre bir toplumun oluşmasına yardımcı olamamıştır.

³⁶¹ ICG, *Dilema Etnike e Kosovës: Nevoja për Kontratë Civile*.

³⁶² Tim Judah, *Kosovo: War and Revenge*, New Haven, (London: Yale University Press, 2000), pg. 311.

³⁶³ ICG, *Dilema Etnike e Kosovës: Nevoja për Kontratë Civile*, f. 3.

3.4.5. 2004 Mart Olayları

Kosova'da UNMIK idaresinin yıllardır süre gelen politikaları neticesinde, 2004 yılında ciddi bir şiddet olayı yaşanmıştır. Bu olayı tetikleyen birçok etken olmuştur. Öncelikle, Sırbistan'ın Kosova'daki paralel yapılarını genişlettiğini ve Kosova'da güvenlik güçleri bulundurduğunu duyurması başlıca neden olarak görülebilir. Bunların yanı sıra, Kosova'daki çoğunlukta memnuniyetsizlik ve hayal kırıklığı daha da artmış ve bu durum bir karakter haline gelmiştir. Bu olaylara Kosova Arnavut çoğunluğu açısından bakıldığında, asıl sebebin etnik gruplarla ilgili değil, haklı olan ciddi bir ekonomik fırsat eksikliğinden ve net bir politik perspektif yokluğundan kaynaklandığı görülmektedir. Bu durumu, Kosovalı Arnavut bir öğrenci şu şekilde özetlemiştir: “bize özgürlük verildi, ama bir gelecek verilmedi.”³⁶⁴

Bunun yanı sıra, BM Genel Sekreteri'nin resmi raporuna göre, 2004 olayları konusunda Arnavut aşırı yanlıları suçlanmıştır.³⁶⁵ Yukarıda da incelendiği üzere, uluslararası toplumun Kosova ile ilgili hedefleri konusundaki başarısızlığı ve uyandırdığı korku duygusu, UNMIK'in ekonomiyi geliştirmeyi sağlayamaması, özelleştirme sürecinin askıya alınması, Belgrad'ın son aylarda Arnavutların gerginleşmesinde başarılı olması ve Kosova'nın geciken Statü çözümü; tüm bunlar 16 Mart'taki ilk olaylarla sonuçlanan patlayıcı bir güç haline gelmiştir.

Kosova'daki 2004 Mart olayları, ister yerli ister uluslararası toplum açısından, herkese sürpriz olmuş, ancak olay hiçbir şekilde aniden ortaya çıkmamıştır. UNMIK liderliğindeki uluslararası topluluk, yönelimsiz, içsel bir uyumsuzluk ve kargaşa içinde olduğu izlenimini vermiştir. UNMIK, her yönden eleştirinin ana hedefi haline gelmiş, ancak net politik perspektiflerin eksikliğinin de kurbanı olmuştur.³⁶⁶ HRW raporunda 2004 olaylarının başlaması konusunda yapılan bir değerlendirmede, Kosova'nın nihai statüsünün çözümünde ilerleme kaydedilmemesine ilişkin Kosova toplumunda meydana gelen derin memnuniyetsizlik, 1999 savaşının sona ermesinden bu yana kayıp olan 3430 kişinin belli olmayan kaderinin Kosova'da bir acı olmaya devam etmesi, büyük bir adaletsizlik sembolü haline gelen bu davanın çözümünün engellenmesi ve özellikle

³⁶⁴ UNSC, UN Security Council, Report, S/2004/932, (30 November 2004).

³⁶⁵ HRW, “*Failure to Protect: Anti-Minority Violence in Kosovo*.”

³⁶⁶ UNSC, UN Security Council, Report, S/2004/932, (30 November 2004).

Belgrad'ın konuyla ilgili hiçbir şey yapmaması nedenleriyle Arnavutlar tarafından suçlanan UNMIK, ana neden olarak gösterilmiştir.³⁶⁷

Tüm bu nedenlerden dolayı, Arnavut halkı kendini mutsuz, ihanete uğramış, zorlu hayat şartlarında yaşayan ve patlamaya hazır bir ruh halinde bulmuştur. Bu toplum için 2004 olaylarını tetikleyen faktör ise, bölünmüş olan Mitroviça kentinin yakınlarındaki bir nehirde, iki Arnavut çocuğun nehre atılarak boğulması ve bu konuda yerel Sırp'ların suçlanması olmuştur.

Mart isyanları birçok insan kaybına ve maddi zararlara neden olmuştur. UNSG-S / 2004/348 Raporuna göre, bu şiddetin trajik bilançosu, on biri Kosovalı Arnavut, sekizi K. Sırp olmak üzere 19 kişinin ölmesi ve 954 kişinin yaralanması olmuştur. Yaralananlar arasında, 65 uluslararası polis memuru, 58 Kosova Polis Teşkilatı memuru ve 61 Kosova Kuvvetleri (KFOR) üyesi vardır. Maddi zarar arasında ise, Ortodoks kiliseleri ve manastırları, evler ve birçok kamu binası dahil olmak üzere, Kosova'nın kültürel ve dini mirası da vardır.

Öte yandan, 17-19 Mart 2004 olayları, Sırp azınlığın topluma entegrasyonunu da çok ciddi bir şekilde etkilemiştir. Bu olaylar, onların Kosova'da yaşama, seyahat etme ve çalışma şansını ciddi şekilde sınırlamıştır. Polis görevlerinin güvenliğini ve etkin performansını korumak için, KFOR, UNMIK Polisi ve Kosova Polisi'ne olan güven de baltalanmıştır.³⁶⁸

Bu dönemde Kosova'daki toplulukların birlikte yaşamaları, entegre, çok etnikli bir toplum ve istikrarlı bir Kosova için statünün daha fazla geciktirilmemesi ve Belgrad'a daha fazla imkân verilmemesi, başka erteleme olmaması çok önemden olmuştur. Daha fazla gecikme, Belgrad tarafından Kosova sürecinde normal bir iş birliği çağrısı olarak görülmeyecek ve bu durum Belgrad'ın barışı baltalaması için başka bir fırsat olarak görülecektir. Kosovalı Arnavutların sosyal ve siyasi kırılma, Belgrad'a sonucu değiştirmek için kalıcı bir fırsat sunmaktadır. 2007'deki gecikme nedeniyle, Kosovalı Arnavutların uyumu tutarlı bir şekilde test edilecektir. Politikacılar yılsonuna kadar

³⁶⁷ Human Rights Watch (HRW), *Deshtimi në Mbrojtje Dhuna kundër Pakicave në Kosovë*, Vol. 16, NO. 6(D), (Helsinki: HRW, Mars 2004).

³⁶⁸ Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), *Sfidat e të Drejtave të Njeriut, Pas Trazirave të Muajit Mars, 2004*. <https://www.osce.org/sq/kosovo/32380?download=true>, Erişim Tarihi 05/03/2017.

tarafklarına bağımsızlık sözü vermişler, fakat statü sonrası dönem için herhangi bir görüş bildirmemişlerdir.

Özetle, uluslararası topluluğun bir bağımsızlık oluşması için öngördüğü karmaşık koreografinin tam olarak uygulanmasında minimum kapasiteye sahip olduğu açıktır.³⁶⁹ Büyük ölçüde belirsizliğin meydana getirdiği olayların tekrar yaşanmaması için, UNMIK'in artık politikalarını netleştirmesi ve vermiş oldukları sözleri yerine getirmeleri gerekmektedir.

3.4.6. Mitroviça'nın Bölünmesi

KFOR'un, Mitroviça'nın bölünmesinin başlıca sorumlusu olduğu görülmektedir. Mitroviça'nın bölünmesi meselesi, Sırp topluluğun Kosova'ya entegre olamaması ve Kuzey Mitroviça'da getto oluşması bakımından oldukça önemli bir konudur. Nitekim burada yaşayan Sırp lar tamamen Belgrad'a bağılıdırlar.

Bu konuda uygulanan yanlış politikalar, Mitroviça'nın kuzey ve güney olarak bölünmesine ve Mitroviça'nın güneyine göç eden Arnavutların bir daha evlerine geri dönememelerine neden olmuştur. Kuzey Mitroviça'dan güneye göç eden Arnavutların sayısı 7.300 kişi, ya da oran olarak yüzde doksan dokuzdur. Başka bir deyişle, kuzey bölgelerinde yaşayan Arnavutlar, büyük ölçüde yerlerinden edilmiştir.³⁷⁰

AGIT'in 2002 verilerine göre Mitroviça'da yaklaşık 100.000 kişi yaşamaktaydı. Iber Nehrinin Kuzeyinde yaşayanların 12.000'i Sırp, 3.000'i Arnavut, 2.000'i Boşnak, 600'ü Türk ve 500'ü Romandı. Ancak 2011 yılından itibaren nüfus sayımı yapılmadığı için, kesin veriler bulunmamaktadır.

Mitroviça'nın bölünmesinin uzantıları, 1999 yılına kadar uzanmaktadır. Savaştan hemen sonra KFOR Kosova'yı bölgelere bölmüş ve farklı bölgelere farklı ülke askerleri konuşlandırılmıştır. Bu şekilde Mitroviça'da da Fransız KFOR'u konuşlandırılmıştır.

KFOR'un esas amacı olarak görülebileceği halde başarısız olduğu bir diğer önemli konu ise Mitroviça'nın bütünlüğünü korumak olmuştur. Fransız güçleri Mitroviça'nın

³⁶⁹ ICG, *Statusi i Kosovës: Shtyrja Sjell Rreziqe*, Raport i Grupit të Krizave për Europë Nr.177, 10 nëntor 2006, s. i.

³⁷⁰ Internal Displacement Monitoring Center, *Kosovo, Durable solutions still elusive 13 years after conflict*, UNHCR, 10 october 2012. <http://www.internal-displacement.org/publications/kosovo-durable-solutions-still-elusive-13-years-after-conflict>. Erişim Tarihi 10/10/2019.

güvenliğinden sorumlu olmuştur. Mevcut durum, aşırı Sırp yanlılarını bir araya getirip güçlendirmekte ve Belgrad'ın kuzeydeki kontrolünü arttırmaktadır. Sırp topluluğun en ılımlı üyeleri bile radikalleştirilmektedir. Örneğin Baba Sava, “Biz her zaman Mitroviça ve kuzey K. Sırpların, Kosova'nın diğer bölgelerindeki Sırplara olanla aynı şeyin başlarına gelmemesi için izin verme hakkına sahip olduklarının” sürekli vurgulandığını belirtmiştir.³⁷¹ Diğer taraftan, ICG raporuna göre bir grup Sırp genci, Sırp medyasında “Köprü Muhafızları” olarak da bilinen ve köprü gözlemcileri anlamına gelen “Bridgewatchers”i kurmuştur. Bunların sayıları 150-250 kişi arasında olup, Sırbistan tarafından Devlet Güvenlik üyeleri olarak kendilerine ödenek sağlanmıştır. Bu grup, kaçakçılık ve fuhuş da dahil olmak üzere birçok organize suç işleri ile uğraşmış ve bu alanlardan da kaynak temin etmişlerdir. Aynı zamanda bu yapı, Arnavut ve diğer azınlıkların, kuzeydeki evlerine dönmelerine de engel olmuştur. Bu kadar rahat davranmalarına ve birçok probleme imza atmalarına rağmen, KFOR ve UNMIK, Bridgewatchers'ı dağıtma konusunda ciddi olarak bir şey yapmamıştır.³⁷²

Bu süreç içerisinde, maalesef Fransız KFOR'unun görevinde başarısız olduğu açıktır. ICG raporuna göre Fransız KFOR'u, Mitroviça için askeri bir çözüm bulunmadığını savunmuştur. Buna göre görevlerinin sadece sakinliği korumak olduğunu iddia etmişlerdir. Zira alınacak güçlü önlemlerin, ciddi istikrarsızlıklara neden olacağını savunmaktadırlar.³⁷³

Sırpların entegre olmasını etkileyen ve entegrasyona engel olan diğer bir neden de Belgrad ve Priştine'yi karşı karşıya getirmesi bakımından, Mitroviça'nın çok önemli bir şehir olmasıdır. Bir yanda Kosova'nın bölünmesini isteyen bir Belgrad politikası, diğer yanda Mitroviça'yı korumaya çalışan Kosova... Diğer bir yanda da Mitroviça'nın ekonomik açıdan çok önemli bir şehir olması, Belgrad'ın Mitroviça'ya dair politikalarının başlıca nedeni olmuştur. Çünkü burası maden ocakları bakımından oldukça zengin bir şehirdir. Mitroviça'da kurşun, çinko, altın ve gümüş gibi zengin maden ocaklarının bulunması, burayı vazgeçilmez bir hale getirmektedir.

³⁷¹ Father Sava, “The Herald of Kosovo and Metohija”, *Decan/Decani Monastery*, (15 March 2002).. http://www.decani.yunet.com/glaskim_int.html, Erişim Tarihi 01/02/2017

³⁷² ICG, *Kosovo Albatross: Tackling Division in Mitrovica*, , s. 3

³⁷³ ICG, *Kosovo Albatross: Tackling Division in Mitrovica*, s. 12.

BÖLÜM 4 : BAĞIMSIZLIK İLANINDAN SONRA AZINLIK HAKLARININ KORUNMASI VE SIRPLARIN ENTEGRASYONU

Azınlıklar konusu, yakın tarihte uluslararası toplum ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarihsel ve siyasi nedenlerden ötürü Avrupa tarafından dikkate alınmıştır. Son dönemlerde Balkanlarda yaşanan savaşlar ve sınır değişiklikleri, azınlıklar konusunu daha da hassas hale getirmiştir. Ancak uluslararası mevzuatın azınlık terimine tam olarak açıklık getirmemesi, devletlerin bu konuda ellerinin serbest bırakılmasına neden olmuştur. Bunun nedenlerinden biri de her devletin farklı özellikleri olduğu için, azınlıkların devletler tarafından güvenlik endişesiyle bir, tehdit olarak görülmeleridir. Bu nedenle devletler, azınlıklar konusunda farklı politikalar üretmektedir. Azınlıkların Balkanlarda stratejik öneme sahip olması dolayısıyla ve uluslararası aktörlerin baskısıyla, yeni oluşan devletlerin azınlıklar konusunda özel politikalar oluşturmasına neden olmuştur. Uluslararası toplum tarafından Balkanlarda yeni oluşan devletlere, özellikle azınlıkların yasal haklarının sağlanması ve korunmasının yanında, özel politikalar üreterek azınlıkların topluma entegrasyonunun gerçekleşmesi konusunda büyük baskı yapılmıştır.

Bazı devletler azınlık haklarına karşı daha hassas olup, uluslararası hukuk standartlarına uygun şekilde, azınlık ve çoğunluk arasında eşit fırsatlar oluşturmakta ve azınlıklara özel haklar tanımaktadır. Bu konuda Frances Copartoni, devletleri durumuna göre şu kategorilere³⁷⁴ ayırmıştır:

1. Anayasal olarak özel gruplara ve üyelerine belli bir rejim mevcudiyetinin sağladığı hakların tanınması, özellikle de kendi kültürlerinin gelişmesi ve dillerinin kullanılmasında;
2. Belirli azınlık üyelerinin tanınması ve uluslararası hukuki belgelere dayalı olarak azınlık üyelerinin ve özel haklarının korunması;
3. Bazı dil gruplarına ait kültürün geliştirilmesine ilişkin idari tedbirlerin yasalarla kesin olarak tanınması;

³⁷⁴Frances Caportorti, Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, (New York: UN, 1979).

4. Belediye hukuk düzeninde azınlıkların tanınmaması; bu tür grupların siyasi bir tavır ile mutlak inkarına, ya da özel olarak dilsel ve kültürel önlemin alınmasına izin veren resmi tarafsızlık tutumu.

Kosova hükümeti, Kosova’da yaşayan topluluklara ve bireylere kimliklerini koruma ve gönüllü birleşme hakkı tanıyarak zorla asimilasyon yasağı getirmiş ve bu haklar yasalarla da korunmuştur. Yasa numarası 03/1-047 olan, Kosova’da Topluluklar ile Topluluk Mensupları Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasası’nın 2.3 Madde’sinde asimilasyon şiddetli bir şekilde önlenmiştir. Buna göre, “Bir topluluğun üyesiyseniz, iradenizi asimile etmeye çalışan politikalara veya uygulamalara tabi tutulamazsınız” ve “Bu olursa, devletten korunma hakkına sahipsiniz” gibi hükümler verilmiştir. Diğer madde 1.5 ise, gönüllü birleşme hakkı tanımaktadır. Bu durum, “Bir topluluğa ait bir birey, o topluluğun üyesi olarak davranmak isteyip istememe, ya da topluluğuna ait hakları kullanma veya kullanmama hakkına sahiptir. Seçimi sonucunda karşılaşılabileceği herhangi bir dezavantaj veya ayrımcılık yasalara aykırıdır” şeklinde ifade edilmiştir.³⁷⁵

4.1. Kosova Anayasası’nda Azınlıklara İlişkin Düzenlemeler ve Ahtisaari Planı

Bilindiği üzere Kosova, 1999 çatışmasından sonra, 2008’de bağımsızlığını ilan etmiştir. Yeniden yapılanma sürecinde, 2006’da Sırp ve Kosova Arnavutları arasında Kosova’nın nihai statüsünün belirlenmesi amacıyla görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler hakkında BM Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari, 2007 yılında, taraflar arasında uzlaşmanın mümkün görülmediği şeklindeki raporunu BMGK’ne sunmuştur. Bu noktada Kosova’ya, BM denetiminde kontrollü bağımsızlık verilmesi önerisinde bulunmuştur. Ahtisaari’nin önerileri, Ahtisaari Paketi adı altında sunulmuş ve Kosova Hükümeti bu önerileri uyguladıktan bir yıl sonra bağımsızlığını ilan etmiştir. Ahtisaari, Kosova için gerekli başlıca yönlendirmeleri, “Genel Öneriler” olarak vermiştir. Bu öneriler; ademi merkezîyetçilik, azınlık hakları ve iyi yönetimdir. Kosova Hükümeti, Ahtisaari paketine göre anayasasını ve yasalarını düzenlemiştir. Kosova Anayasası, çok etnikli hukuk devleti ve uluslararası insan hakları standartları prensiplerine göre düzenlenmiştir. Yine aynı şekilde bu evrakta, Kosova uluslararası antlaşmalarda müzakere hakkına ve uluslararası örgütlere üye gönderme hakkına sahiptir. Kosova Anayasası, bu noktada en katı anayasalardan biridir. Azınlıklar konusunda toplulukların veto hakkı olduğu gibi,

³⁷⁵ Kosova Başbakanlığı Topluluklar Ofisi, <http://www.zck-ks.net/?page=1,47>. Erişim Tarihi 29/09/2019.

herhangi bir değişiklik konusunda topluluklara ayrılmış sandalyeler de dahil olmak üzere, meclis üyelerinin çoğunluğunun oyu gereklidir.

Bağımsızlığın temelini sağlayan Ahtisaari Planı doğrultusunda oluşturulan bağımsızlık Anayasa'sında en fazla önem verilen özellikler, istikrar ve barışın sürdürülebileceği, demokratik, insan hakları ve azınlık haklarının üstün olduğu bir devlet kurmaktır. Kosova Cumhuriyeti, yeni anayasasının 3. Maddesinde, devletin çok etnikli bir devlet olarak, hukukun üstünlüğü ilkesine tam uyması, kendi yasama, yürütme ve yargı kurumlarıyla demokratik şekilde yönetilen, Arnavutlar ve diğer toplulukların oluşturduğu çok etnikli bir toplum öngördüğü belirtilmiştir.³⁷⁶ Azınlıkların bu çok etnikli toplum içerisinde, yasa önünde eşit, ayrımcılığa uğramadan; entegre olurken dil, din, kültür farklılığına dikkat edilerek birbirleriyle uyum içerisinde yaşayan bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu özelliği ile Kosova Anayasası, bölgedeki diğer anayasalardan farklıdır. Çok etnikli bir toplum öngörmesi ve kimlik olarak "Kosovar" tabirini üretmesi itibariyle Kosova Cumhuriyeti, kendi vatandaşlarının devleti³⁷⁷ olmuştur.

Bu hükümleri içeren Anayasa, Kosova Hükümeti tarafından 9 Nisan 2008'de onaylanmıştır. Anayasa hazırlanırken kamusal tartışmaya açılmış, STK ve azınlık temsilcilerinin görüşleri de alınmıştır. Kosova Anayasası ve yasaları, azınlıklar konusunda oldukça gelişmiş ve Kosova'yı bu açıdan demokrasi ve insan hakları konusunda dünyada sayılı devletler konumuna getirmiştir. Albert Rohan³⁷⁸ da Kosova Anayasası'nı, azınlıklar konusunda dünyanın en gelişmiş anayasalarından biri olarak nitelendirmiştir.³⁷⁹ Kosova Cumhuriyeti'nde yasal çerçeve oluşturulurken, insan haklarının, uluslararası ve Avrupa standartlarında ele alınmasına çok büyük önem verilmiştir. Yine ülkenin temel taşı olan Kosova Anayasası hazırlanırken, azınlık haklarına, uluslararası ve AB insan hakları antlaşmalarına geniş yer verilmiştir. Kosova, insan hakları ve özellikle azınlık haklarını alış biçimiyle dünyanın en demokratik ve en iyi anayasalarından biri olarak nitelendirilmektedir.

³⁷⁶ Kosova Cumhuriyeti Anayasası, Madde 3.

³⁷⁷ Kosova Cumhuriyeti Anayasası, Kısım I, Temel Hükümler, Madde 1.

³⁷⁸ BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Avusturya Dışışleri Bakanlığı eski Genel Sekreteri Albert Rohan'ı Kosova için Gelecekteki Durum Süreci Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari'ye yardımcı olarak atamış,. Karar, Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmıştır.

³⁷⁹ Albert Rohan, söyleşi, KLAN TV, 19.02.2018. Erişim Tarihi 19/02/2018,

Kosova Anayasası, sivil kavramı destekleyen bir anayasadır. Yani Kosova bir ulus devlet değil, Kosova vatandaşının devletidir. Bu temelde herkesin hakkını tanıyarak, en yüksek insan ve azınlık hakları standartlarının uygulandığı ve entegre edildiği, Avrupa'nın, hatta dünyanın sahip olduğu en iyi anayasaları arasındadır

Bu süreçte Kosova'da, azınlık hakları üzerine, Balkanlardaki diğer ülkelerle kıyaslanamayacak şekilde yasalar çıkarılıp, mekanizmalar oluşturulmuştur. Ayrıca gerekli durumlarda özel politikalar üretilmiştir. Tüm bunların uygulanmasıyla Kosova Hükümeti, AB üyeliğine de zemin hazırlamış ve bu hedefte üyeliğe giriş için gerekli şartları yerine getirme çabalarını sürdürmüştür. Bu şartlardan en önemlilerinden biri de insan hakları ve azınlık haklarıdır.

4.1.1. Azınlıklar ve Topluluklar

Kosova'da "azınlık" terimi, oldukça tartışmalı bir kelime olmuştur. Bu nedenle Kosova Anayasası'nda ve Yasalarda **azınlık** terimi yerine **topluluk** ifadesi kullanılmıştır. Kosova Geçici Özyönetim Anayasal Çerçevesi'nde de³⁸⁰ azınlık terimi yerine topluluklar teriminin kullanılmıştır. Bu terim Kuzey Mitroviça'daki Kosova Arnavutları için kullanıldığı gibi, Graçaniça'daki K. Sırlar için de geçerli olmuştur. Bu terimin kullanılmasıyla, onları çevreleyen topluluklara göre sayısal bir azınlık olduğu bir durumda yaşayan herhangi bir topluluğa atıfta bulunulmuş ve Kosova'da, Arnavutlar dışındaki her grubun bir azınlık olduğu anlamına geldiği belirtilmiştir.³⁸¹ Bu kurumlar da daha sonraki yıllarda "topluluklar" ifadesini kullanmaya başlamışlardır.

Kosova'da yaşayan azınlıklar, aslında azınlık terimine karşı olup topluluklar teriminin kullanılmasını istemektedir. Bir şekilde azınlık terimi, "minor" yani "az" anlamına gelmekle, toplumun bir parçası olduklarını ifade etmemekte, ötekileştirme anlamında bir algı uyandırmaktadır. Fakat diğer taraftan bakıldığında, "azınlık" terimi yerine "topluluk" teriminin kullanılmasının nedeni de tamamen politik bir tavidir. Zira Viyana görüşmeleri sırasında Belgrad'la ortaklaşa verilen bir karardır. Sırlar Kosova'da, Eski Yugoslavya Federal Devleti'nde çoğunluk durumunda oldukları için, şayet azınlık terimini kabul ederlerse, yeni kurulmakta olan Kosova devletini de tanımış olmaktadır. Bu durumun

³⁸⁰ UNMIK, Korniza Kushtetuese për Vetëqeverisje të Përkohshme në Kosovë, Rregullore NR. 2001/9, 2001.

³⁸¹ UNHCR, *Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo*, (March 2001- August 2001).

nedeni ise, Kosova'nın çözülmemiş statüsünün yanında, Belgrad'ın Kosova'yı tanımak istememesidir.

Kosova Hükümeti tarafından azınlıkların entegrasyonuna verilen önem ve bu konuda gösterilen özel çabalar, düzenlenen yasa ve politikalara yansımıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, azınlık statüsü Kosova'da anayasa ve yasalarla düzenlenmiştir. Topluluklar ile Topluluk Mensupları Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasası gereğince, topluluklar çoğunlukta olmayan ve geleneksel olarak Kosova Cumhuriyeti'nde yaşayan ulusal, etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel gruplar olarak tanımlanmaktadır. Bu gruplara Sırp, Türk, Boşnak, Aşkalı, Mısırlı, Gorali, Karadağlı, Hırvat ve diğer topluluk mensubu kişiler dâhildir.³⁸² Kosova Anayasası'nda azınlıklar, herhangi bir ulusal veya etnik, dilsel veya dini gruba (topluluk) mensup olup, Kosova Cumhuriyetinde geleneksel olarak bulunan mukimler³⁸³ olarak tanımlanmıştır. Kosova Cumhuriyeti'nde çoğunlukta olan, ancak belli bir belediyede bir bütünlük olarak çoğunlukta olmayan topluluk mensupları da bu yasa da belirtilen haklardan yararlanır.³⁸⁴ Anayasa'da belirtilen "geleneksel azınlıklar" ifadesine, Topluluklar Yasası'nda "çoğunlukta olmayan ve geleneksel olan" topluluklar tanımı daha fazla açıklık getirmiştir. Bu noktada terminoloji konusu da dikkate alınan konulardan birisidir.

Anayasa ve Topluluklar ile Topluluk Mensupları Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasası yedi topluluk³⁸⁵ tanımış, Hırvat ve Karadağlıların istekleri doğrultusunda, yasa da 2011 yılında yapılan değişiklik³⁸⁶ ile, bu iki topluluk da yasa da topluluk kategorisine alınmıştır. Mecliste diğer azınlıklar için ayrılan sandalyeler olduğu gibi, artık Hırvat ve Karadağlılar da mecliste birer temsilci ile temsil edilmektedir.

Kosova Anayasası ile uluslararası insan hakları ve özellikle azınlık hakları, standart prensiplere uygun bir şekilde güvence altına alınmıştır. BM ve AB insan hakları ve özellikle azınlık hakları antlaşmaları da doğrudan Kosova Anayasası'na alınmıştır. Kosova'nın bu antlaşmaları henüz onaylama hakkı bulunmadığı için, bu antlaşmalar Kosova Anayasa'sına alınarak Kosova'da doğrudan uygulanabilir kılınmıştır. 19. Madde

³⁸² Kosova'da Topluluklar ile Topluluk Mensuplarının Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasası, Resmi Gazete: 28/2008 (27 Aralık 2011) Ligji No. 04/L-020.

³⁸³ Kosova Anayasası, Bölüm III, Madde 57.

³⁸⁴ Kosova'da Topluluklar ile Topluluk Mensupları Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasası

³⁸⁵ Bu topluluklar Sırp, Türk, Boşnak, Roma, Aşkali, Mısır ve Goralıdır.

³⁸⁶ Topluluklar yasasında yapılan değişiklik konusunda çalışma grubunda bulunarak, bu değişikliğin yapılmasında bizzat katkılarımı sundum.

Uluslararası Hukukun Uygulanması³⁸⁷ ve 22. Madde Uluslararası Anlaşma ve Belgelerin Doğrudan Uygulanması³⁸⁸ olması hasebiyle, bu antlaşmaların hukuken bağlayıcı niteliği olduğu gibi, herhangi bir çelişme durumunda Kosova yasalarına göre üstünlüğü de mevcuttur.

Anayasa ayrıca, yetki paylaşımı ve paylaşım kontrolü dengesi ilkesine dayanan demokratik bir Cumhuriyet olarak,³⁸⁹ azınlıkların karar alma mekanizmalarına katılmalarını garanti etmektedir. Bunlardan en önemlisi, azınlıkların olmadığı hiçbir hükümetin kurulamayacağı ve azınlıklara bakanlıkların garanti edilmiş olmasıdır. Azınlıkların temsili konusunda uygulanan bir diğer önemli politika ise, mecliste azınlıkların yerlerinin garanti altına alınmasıdır. Aynı şekilde, yargının oluşumunda, seçim sisteminde, yerel yönetimde, kamu yönetiminde ve kamu iktisadi teşebbüslerinde istihdamda orantılılık olmak üzere, bu önemli kurumlarda temsil edilme konusunda uygulanan kota sistemi veya farklı önlemler ile azınlıkların tüm kamusal hayatta yer almaları sağlanmıştır.

Bu paylaşım çerçevesinde mecliste toplulukların haklarının korunması amacıyla, meclisteki yüz yirmi sandalyeden yirmi tanesi, Kosova'da çoğunluk olmayan toplulukları, on tanesi Sırp topluluğu ve diğer toplulukların temsilcileri için ayrılmıştır. Her topluluk için güvenceye bağlanan sayıdan az sandalye kazanılmışsa, Rom topluluğu bir sandalye; Aşkali topluluğu bir sandalye; Mısırlı topluluğu bir sandalye ve Rom, Aşkali ile Mısırlı topluluklarından en çok oyu alana artı bir sandalye; Boşnak topluluğu üç sandalye; Türk topluluğu iki sandalye; Gorali topluluğu bir sandalye; Karadağ topluluğu bir ve Hırvat topluluğu bir olmak üzere, tüm azınlıkların sandalye hakkı güvence altına alınmıştır.³⁹⁰

Bunların yanı sıra, meclis başkan yardımcılarında ikisi de topluluklardan olacaktır. Bunlardan biri Sırp topluluğundan, diğeri ise çoğunluk olmayan diğer topluluklara ait güvenceye bağlı sandalyeye sahip üyelerden olmalıdır. Merkezi düzeyde, Sırp topluluğu başbakan yardımcısı, üç bakanlık ve iki bakan yardımcısı da dahil olmak üzere, birçok önemli pozisyonları ve daire başkanlıkları elinde bulundurmaktadır.

³⁸⁷ Kosova Anayasası, Madde 19

³⁸⁸ Kosova Anayasası, Madde 22

³⁸⁹ Kosova Cumhuriyeti Anayasası, Madde 4.

³⁹⁰ Kosova Cumhuriyeti Anayasası, Madde 64.

Kosova Anayasası'nın III. Kısmı tamamen topluluklar ve topluluk mensuplarının haklarına yer vermiştir. Anayasanın II. Kısmında belirlenen temel hak ve özgürlüklerin yanı sıra, bu Anayasa sayesinde belirlenen özel haklara da sahip olacaklardır.³⁹¹ Anayasa ayrıca topluluk mensubu olanlara, tercihiine göre topluluk mensubu olarak muamele görme veya kendilerini hissettiği toplumun üyesi olabilme hakkı tanıdığı gibi, kimliklerini ve özniteliklerini ifade etme, besleme ve geliştirme hakkı da vermektedir.

58. Maddeye göre ise, yine azınlık hakları konusunda devlet sorumluluk almak durumundadır. Aslında birçok devlet bu konuda çekinceli davranmaktadır. Mesela Fransa'nın Ulusal Azınlık Haklarının Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması'nı imzalamamış olması göz önünde bulundurulursa, Kosova için bu oldukça önemli bir maddedir. 58. Maddede³⁹² devletin aldığı sorumluluklarda yine Avrupa Konseyi Ulusal Azınlık Haklarının Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması ile Avrupa Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Bildirgesine atıfta bulunulmuştur. Buna göre toplulukların milli, etnik, kültürel, dilsel veya dinsel kimliklerinden dolayı tehdit veya ayrımcılığa uğramamaları için önlemlerin alınacağı ve topluluk mensupları arasında ekonomik, toplumsal, siyasi ve kültürel yaşamın tüm alanlarında tam ve etkin bir eşitliği teşvik ve asimilasyon amaçlı her çeşit etkinliklerden korunacağı, dini ve kültürel mirasın garanti altında olacağı temin edilmiştir.

Görüldüğü üzere, Kosova Cumhuriyeti Anayasası, tüm Kosova vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerinin korunması için garanti sağlamaktadır. Ayrıca topluluklar ve üyeleri için çok seviyeli ve birbirine bağlı bir koruma sistemi oluşturmuştur.³⁹³

Aynı zamanda, Kosova azınlıkların haklarını eşit şekilde korumakla birlikte, Sırların özel durumları nedeniyle, onlarla ilgili Anayasa'da birçok özel önlem alınmıştır. Bu durum Kosova'daki diğer azınlıklar açısından memnuniyetsizliğe sebep olmuş ve kendilerini ikinci sınıf azınlık olarak hissetmelerine neden olmuştur.³⁹⁴ Tüm bunlara

³⁹¹ Kosova Cumhuriyeti Anayasası, Madde 57.

³⁹² Kosova Cumhuriyeti Anayasası, Madde 58.

³⁹³European Centre for Minority Issues (ECMI), *Strengthening the Institutional System for Communities in Post-Independence Kosovo*, (Prishtinë: ECMI, January 2019, s.15. <http://www.ecmikosovo.org/uploads/eng.pdf>. Erişim Tarihi 16/12/2016.

³⁹⁴ Nga takimet zyrtare me pjesëtarë të minoritetëve, Turk, Boshnak, Rom, Ashkali dhe Egjiptian në Prishtinë.

rağmen, Kosova toplumuna entegrasyon sürecinde, Sırp azınlığı dışında tüm azınlıklar entegre olmuştur.

4.2. Anayasal Düzenlemeden Doğan Topluluklara Ait Yasal Düzenlemeler

Kosova Anayasası katı bir anayasa olup Anayasada belirtilen yaşamsal öneme sahip olan yasaların onaylanması, değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması için, Meclis üyelerinin oy çoğunluğunun yanı sıra, toplulukların da oy çoğunluğu gerekmektedir. Ayrıca, “Yaşamsal Öneme Sahip Yasalar”ın hiçbiri halkoylamasına sunulamaz. Anayasa’da 81. Madde’de yer alan Yaşamsal Öneme Sahip Yasalar şu şekildedir;³⁹⁵

1. Belediye sınırlarını değiştirme, belediye kurma veya kapatma... Belediye yetkilerini ve sınır ötesi belediyelerle Kosova sınırları içindeki belediyeler arası ilişkiler kurmayı tanımlayan yasalar;
2. Anayasayla belirlenmiş yasalar dışında, topluluk ve mensuplarının haklarını uygulamaya koyan yasalar;
3. Dillerin Kullanımı Yasası;³⁹⁶
4. Yerel Seçimler Yasası;³⁹⁷
5. Kültürel Mirası Koruma Yasası;³⁹⁸
6. Dini Özgürlükler veya Dini Topluluklarla Anlaşma Yasası;³⁹⁹
7. Eğitim Yasası;⁴⁰⁰
8. Topluluk simgeleri dahil, Simgelerin Kullanımı⁴⁰¹ ve Resmi Bayramlar Yasası.⁴⁰²

³⁹⁵ Kosova Cumhuriyeti Anayasası, Madde 81.

³⁹⁶ Ligji për Përdorimin e Gjuhëve, *Gazeta zyrtare e Republikës së Kosovës* 10/2007 (01.mars.2007), Ligji Nr. 02/I-37.

³⁹⁷ Ligji për Zgjedhjet e Përgjithshme në Republikën e Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 31/2008 (15.06.2008), Ligji Nr. 03/I-073.

³⁹⁸ Ligji për Trashëgiminë Kulturore, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 29/2008 (01.07.2008), Ligji Nr. 02/L-88.

³⁹⁹Ligji për Lirinë Fetare në Kosovë, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 11/2007 (01.04.2007), Ligji Nr. 02/I-31.

⁴⁰⁰ Ligji për Arsimin Parauniversitar në Republikën e Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 17 (16 shtator 2011), Ligji Nr. 04/I-032.

⁴⁰¹ Ligji për Përdorimin e Simboleve Shtetërore të Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 26 (02.06.2008), Ligji nr. 03/L-038.

⁴⁰² Ligji për Festat Zyrtare në Republikën e Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 30 (15 qershor 2008), Ligji nr. 03/I-064.

İkinci paragrafa istinaden, Anayasayla belirlenmiş yasalar dışında, topluluk ve mensuplarının haklarını uygulamaya koyan yasalara uygun olarak, Kosova hükümeti şu yasaları da çıkarmıştır:

- Kosova’da Topluluklar ile Topluluk Mensupları Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasası,⁴⁰³
- Kimlik (Nüfus Cüzdanı) Yasası,⁴⁰⁴
- Ayrımcılığa Karşı Koruma Yasası,⁴⁰⁵
- Toplum Kuruluşlarının Örgütlenme Özgürlüğü Yasası.

Bağımsızlığın ilanından hemen 1 ay sonra, 13.03.2008 tarihinde, Kosova hükümeti 03/L-047 Sayılı Yasa olan Kosova’da Topluluklar ile Topluluk Mensupları Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Yasası’nı kabul etmiştir. (İlerideki bölümlerde bu ifade Topluluklar Yasası olarak kullanılacaktır). Topluluklar açısından Anayasa’dan sonra temel nitelikte olan bu Yasa, topluluklar konusunda kimlik, dil, kültür, medya, eğitim, din, sosyal ve ekonomik imkanlar ve sağlık gibi önemli konularda, topluluk haklarını garanti altına almaktadır. Bu yasaya destek olarak ve daha detaylı olarak 02/L-31 Sayılı Din Özgürlüğü Yasası (01 Nisan 2007), 02/L-37 Sayılı Dil Kullanımı Yasası (20 Ekim 2006),⁴⁰⁶ 02/L-88 Sayılı Kültürel Miras Yasası (06 Kasım 2006) ve 2004/3 Sayılı (2004) Ayrımcılığa Karşı Koruma Yasası da devlet tarafından onaylanmıştır.

Kosova Cumhuriyeti, Kosova’daki tüm insanlar için tam ve etkili eşitlik garanti etmek zorundadır. Kosova kendi ulusal, etnik, dil ve din farklılığını, hukukun üstünlüğüne dayanan demokratik toplumun daha fazla gelişmesini sağlayan bir güç ve zenginlik

⁴⁰³ Ligji për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve dhe Pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 28 (04 qershor 2008), Ligji nr. 03/L-047.

⁴⁰⁴ Ligji për Letërnjoftim, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 36/2015 (21.12.2015), Ligji Nr. 05/L-015.

⁴⁰⁵ Ligji për Mbrojtjen nga Diskriminimi, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 16/2015 (26.06.2015) Ligji Nr. 05/L-021.

⁴⁰⁶ Dil kullanımı Yasası’nda Uluslararası antlaşmalara atıfta bulunulmuştur. Bunlar ICCPR’e, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi ile bunun tüm Protokollerine, Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşmesine, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartını esas alarak ve Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri ve Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri, Medya Yayınları İçerisinde Azınlık Dillerinin Kullanılmasına Dair Yönergeleri dikkate alarak ve de dillerin kullanımını düzenlemek amacıyla.

kaynağı olarak kabul etmektedir.⁴⁰⁷ Kosova’da topluluk ve topluluk mensuplarının özgürce kendi kimliklerini muhafaza etme, ifade etme, geliştirebilme ve kendi alfabesinde olan kişisel isim ve de değiştirilmiş olmaları durumunda bunları orijinal isimlere geri dönüştürme hakkına sahiptir.

Ayrımcılığa Karşı Koruma Yasası’nın 1. Maddesi, ayrımcılığı farklı konularda olduğu gibi, özellikle sosyal ya da ulusal köken, ırk, etnik, dil, din, inanç, renk, doğuş, ulusal ya da herhangi bir toplulukla ilişkisine dayalı konularda, herhangi bir nedenle oluşabilecek ayrımcılığı önler.⁴⁰⁸

Dil Kullanımı Yasası’nın 2. Maddesine göre, Arnavutça ve Sırpça ve bu dillerde kullanılan alfabeler resmi dildir. Arnavutlar Kosova nüfusunun yaklaşık %93’ünü oluştururken, Sırp lar ise sadece %5’ini oluşturmaktadır. Belediyelerde ise bir topluluğun, genel nüfusun yüzde üçünden fazlasını temsil etmesi durumunda, bu topluluk dili o belediye içerisinde resmi kullanımdaki dil statüsüne sahip kabul edilmektedir. İstisnai olarak, sadece Prizren Belediyesinde Türkçe dili resmi dil statüsüne sahiptir. Eğitimde de yine aynı şekilde, topluluklar kendi dillerinde eğitim görme hakkına sahiptir.

Kosova Cumhuriyeti Belediyeler Eğitim Kanunu V. Bölüme göre, belediyelerde sadece Sırp Dilinde eğitim sağlayacak olup, belediyeler Sırp dili üzere eğitim – öğretim hizmetlerinin sunulması ile ilgili koşulların sağlanması için yetkili kılınmıştır. Sırp dili üzere eğitimin gerçekleştiği okullar, Kosova Cumhuriyeti Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı’na konu hakkında bilgi verdikten sonra, Sırbistan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan plan, program, müfredat ya da ders kitaplarını kullanabilir.⁴⁰⁹ Eğitim dili resmi dil olmayan ilk ve orta öğretim okullarında, öğrenciler aynı zamanda yasalara uygun bir şekilde kendi seçimlerine dayanarak resmi bir dili öğrenmek zorundadır. Yükseköğretimde ise, Kuzey Mitroviça Üniversitesi, bağımsız bir yükseköğretim kamu kurumu olarak tayin edilmiştir. Kuzey Mitroviça Belediyesi

⁴⁰⁷Ligji për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve dhe Pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës, Neni 1.

⁴⁰⁸Ligji për Mbrojtjen nga Diskriminimi, Neni 1.

⁴⁰⁹ Ligji për Arsimin në Komunave Republikës së Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 30 (15 Qershor 2008), Ligji Nr. 03/I-068. Neni 12.

bünyesinde Sırp dilinde eğitim veren bu üniversite, yasayla belirlendiği biçimde sorumluluklarını gerçekleştirme yetkisine sahiptir.⁴¹⁰

Yine Dil Yasası'na göre, Kosova Hükümeti tüm merkezi kurumlarda, mahkeme, polis ve hastane gibi kamu kuruluşlarında, resmi dillerden birini bilmeyen topluluk mensubu kişilere tercüman sağlanacaktır. Yine merkezi düzeyde eğer topluluk mensubunun kullandığı dil resmi dil değilse, bunun için Yasa'da özel hükümler bulunmaktadır. Yasanın 5.2. Maddesi uyarınca, Kosova Meclisi üyeleri, tüm komisyonlarda ve kamu toplantılarında, ana dili resmi dillerden biri olmayan üyeler

için tercüman sağlama hakkına sahiptir.⁴¹¹ Madde 4.4. ise, hükümet üyelerinin ana dili resmi dil olmadığı takdirde, toplantılarda tercüman isteme hakkı sağlamıştır.⁴¹²

Aynı şekilde, hükümetin bir üyesinin ana dili resmi dillerden biri değilse, kendi dilini merkezi kurumların tüm toplantılarında ve bunların düzenlediği tüm halka açık toplantılarda kullanma hakkına sahip olup talebi üzerine merkezi kurumlar çeviri sağlamak zorundadır.⁴¹³ Yasanın 6. Maddesi Ombudsperson ile ilgili olup, topluluk üyelerine kendi dillerinde dilekçe verme ve yine kendi dillerinde yanıt alma hakkını sağlamaktadır.⁴¹⁴

Bunların yanı sıra, Kosova Hükümeti ayırım olmaksızın tüm toplulukların bilgi erişimine imkân sağlamaktadır. Kosova Hükümeti, Yasa'ya uygun olarak, etkili bir biçimde ve hiçbir ayrımcılık yapılmadan, Kosova genelinde Sırp dilinde, ruhsatlı, bağımsız bir televizyon kanalı olması; Kosova Sırp Topluluğunun erişimini mümkün kılan uluslararası bir frekans temin etmek amacıyla, kendi yetkileri kapsamındaki tüm önlemleri alma yükümlülüğüne sahiptir.⁴¹⁵ Devlete ait olan Kosova Radyo Televizyonu'nun iki yayın kanalından biri Sırp dilindeki televizyon kanalıdır.⁴¹⁶ Bunun yanında, Kosova genelinde

⁴¹⁰ Ligji për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve dhe Pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës, Neni 8.

⁴¹¹ Ligji për Përdorimin e Gjuhëve, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 10/2007 (01.mars.2007), Ligji Nr. 02/1-37.

⁴¹² Ligji për Përdorimin e Gjuhëve, Neni 4/ 4.4.

⁴¹³ Ligji për Përdorimin e Gjuhëve, Neni 4/ 4.4.

⁴¹⁴ Ligji për Përdorimin e Gjuhëve, Neni 6.

⁴¹⁵ Ligji për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve dhe Pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës, Neni 6./ 6.5.

⁴¹⁶ Ligji për Radiotelevizionin e Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 7/2012 (27.04.2012), Ligji Nr. 04/1-046, Neni 8.

Sırp dilinde yayın yapan epey fazla yayın kuruluşu vardır. Bu medya organları, Kosova Başbakanlık Ofisi tarafından desteklenmektedir.

Bunlarla birlikte topluluklar, kendi kimliklerini ifade etmek, teşvik etmek ve geliştirmek amacıyla, kültür, sanat, bilim ve eğitim dernekleri ile farklı dernekler kurma hakkına sahiptir. Kosova Cumhuriyeti, tüm topluluklara ait kültürel ve dini mirası, Kosova mirasının ayrılmaz bir parçası olarak korumak zorundadır.⁴¹⁷

Din Özgürlükleri Yasası'na göre, her kişinin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı vardır.⁴¹⁸ Kosova Cumhuriyeti resmi bir dine sahip değildir ve dini inançlar konusunda tarafsızdır.⁴¹⁹ Yine aynı Yasa'nın 2. Maddesine göre, hiç kimse hiçbir şekilde dini bir topluluğa mensup olma, ya da mensup olmama veya dini kutlama ve törenleri yerine getirme esaslarına göre ayrımcılık göremez ya da imtiyazlı olamaz.

4.3. Kosova'da Topluluk Hakları Üzerine Oluşturulan Kurumlar

Kosova'da topluluk hakları ve onların uygulanması ve izlenmesi üzerine, merkezi ve yerel düzeyde birçok kurum ve mekanizma oluşturulmuştur. Kurulan bu kurumların sayısı olarak çok olması itibarıyla, bazen koordinasyon sorunlarıyla karşı karşıya kalınmış, bazen de birden fazla kurumun aynı görev ve sorumluluğa sahip olması sorunu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede içinde, merkezi düzeyde bir bakanlık, meclis bünyesinde İnsan Hakları ve Topluluklar Komisyonu, Cumhurbaşkanlığı bünyesinde danışma kurulu ve Başbakanlık bünyesinde üç ofis bulunmaktadır.

4.3.1. Merkezi Düzeyde

Azınlık haklarının korunması ve uygulanmasına yardımcı olması açısından, merkezi düzeyde önemli ölçüde kurum ve mekanizmalar kurulmuştur. Bunlar sırasıyla; Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Danışma Kurulu, Kosova Cumhuriyeti Meclisi İnsan Hakları ve Topluluklar Komisyonu, Başbakanlık İyi Yönetim,

⁴¹⁷ Ligji për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve dhe Pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës, Neni 5./ 5.1 dhe 5.2.

⁴¹⁸ Ligji për Lirinë Fetare në Kosovë, *Gazeta zyrtare e Republikës së Kosovës*, 11/2007 (01.04.2007), Ligji Nr. 02/I-31, Neni 1.

⁴¹⁹ Ligji për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve dhe Pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës, Neni 7.

İnsan Hakları ve Eşit Fırsatlar Ofisi, Başbakanlık Topluluklar Ofisi ve Dil Komiseri Ofisi'dir.

4.3.1.1. Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı

Topluluk haklarının korunması konusunda, Kosova Hükümeti tarafından yerel ve merkezi düzeyde oldukça fazla mekanizma kurulmuştur. Bunların başında Kosova Anayasası'nın 3. ve 4. Maddesi'ne binaen Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı kurulmuştur. Bu bakanlık, aslında UNMIK 2001/19 sayılı Yönetmeliği ile Eylül 2001 tarihinde, Başbakanlık bünyesinde kurulan Topluluklar Danışma Ofisi'nin, Bakanlığa (TGDB) dönüştürülmesi ile kurulmuştur. Bakanlık, toplulukların ve özellikle Sırp topluluğunun geri dönüşünü teşvik etmek ve geri dönüşün sağlanması konusunda gerekli ortamı hazırlamak konusunda kurulmuştur. Bakanlığın bu konuda ilgili yasalar geliştirmek ve politika oluşturmak, görevlerinin başında gelmektedir.

Bakanlık, Kosova Cumhuriyeti'nde ikamet eden tüm toplulukların ve üyelerinin eşit şekilde entegrasyonunu kolaylaştırmakla yükümlüdür. Bunun yanında hareket özgürlüğü, dillerin kullanımı, ifade özgürlüğü, adil temsil, eğitim, istihdam ve adalet eşit erişim, barınma, kamu ve belediye hizmetleri, merkezi ve belediye düzeyindeki politikaların hükümler içermesini sağlamaktadır.⁴²⁰

4.3.1.2. Cumhurbaşkanlığı Danışma Kurulu

Cumhurbaşkanlığı Danışma Kurulu, Kosova Anayasası'nın 60. maddesi ve Topluluklar Yasasının 12. maddesi⁴²¹ ile kurulmuştur. Ancak Kosova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dairesi kapsamında yer alması, bu kuruma çok stratejik ve özel bir ayrıcalık vermektedir.

Bu kuruluşun tarihi, her ne kadar Anayasa sonrası kurulması teyit edilse de aslında, 2005 yılındaki Kosova Statü Müzakerelerine kadar gitmektedir. Cumhurbaşkanlığı Danışma Kurulu, statü müzakerelerinde Kosova heyetine bağlı, resmi olmayan bir organ olarak 2005 yılında faaliyete başlamış ve çoğunluk olmayan toplulukların temsilcileri tarafından oluşturulmuştur. Konsey, Kosova'daki topluluk haklarının korunması ve Kosova'da çoğunluk olmayan toplulukların temsilcileri için, bireysel ve topluluk haklarının tam

⁴²⁰ Geri Dönüş ve Topluluklar Bakanlığı , misyon ve vizyon, <http://mzp-rks.org/al/misioni-dhe-vizioni.html>. Erişim Tarihi 10/05/2019.

⁴²¹ Ligji për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve dhe Pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës, Neni 12.

olarak korunmasını sağlamak amacıyla, anayasal ve yasal düzenlemeler sistemi sağlayan ve geliştiren bir çerçeve oluşturmuştur.⁴²²

Topluluk Danışma Konseyinin Tüzüğü, Konseyin organizasyonunu, işleyişini ve sorumluluklarını düzenlemektedir. Topluluk Danışma Konseyi, yetkisi çerçevesinde, Başkan'ın yetkisi altında bağımsız bir konsey görevi görür. Buna göre kararları, tavsiyeleri veya eylemleri kabul eder. Ancak bunlar Kosova Cumhurbaşkanı'na atfedilemez.

Konsey, Kosova Cumhurbaşkanı tarafından Kanun uyarınca atanan yirmi yedi üyeye sahiptir. Bunlar Roman, Mısır, Gora, Aşkali, Karadağ ve Hırvat topluluklarının iki temsilcisi, bunlardan biri Meclis Üyesi olabilir; Boşnak ve Türk topluluğunun üç temsilcisi, bunlardan biri Meclis Üyesi olabilir; Sırp topluluğunun beş temsilcisi, ikisi Meclis milletvekili olabilir; bir üst düzey ofis temsilcisi ve kapsamı topluluklar için özel önem taşıyan bakanlık veya kurum tarafından atanan üç üst düzey Hükümet temsilcisi şeklindedir.⁴²³ Bu kurulda, Sırp azınlığın temsilcileri ağırlık göstermektedir.

Bu konseyin yetkileri şöyledir; topluluk görüşlerinin derlenmesi, topluluklar arasında koordinasyon ve istişarede bulunulması, devlet kuruluşlarıyla iletişim ve ilgili inisiyatifler için kaynak tahsisi konusunda tavsiyeler sağlanmasıdır.

Bu kurulun kurulması, yine Sırp azınlığın Viyana'da devam eden statü görüşmelerinde Sırp azınlığının da temsil edilmesi neticesinde olmuştur. Bu kurulda bulunan azınlıklar, Kosova'da, gelecekte azınlıkların haklarının korunmasına ilişkin detaylı bir platform hazırlamıştır. Daha sonra bu platform, Topluluklar Yasasının hazırlanmasında kullanılmıştır. Marc Weller'e göre Sırp topluluğu, düalist bir yaklaşım sergilemektedir. Bir yandan resmi olarak Belgrad tarafından temsil edilmekte, diğer yandan statü görüşmeleri esnasında bazı Sırp temsilcileri K. Sırp'ların menfaatlerini yeterince iyi sunamamaktadır. Bu düalist temsil, toplulukların haklarını en üst düzeyde koruyacağını ifade etmiş olan Kosova için pek sorun teşkil etmemiştir.⁴²⁴

⁴²² Kosova Cumhurbaşkanlığı Ofisi, Cumhurbaşkanlığı Topluluklar Danışma Konseyi. <http://www.ccc-rks.net/index.php/perne/historia>. Erişim Tarihi 09/02/2018.

⁴²³ Presidenca e Republikës së Kosovës, *Statuti i Këshillit Konsultativ për Komunitete*, Neni 11. https://www.presidentksgov.net/repository/docs/2017_12_26_154643_STATUTI_I_KESHILLIT_KONSULTATIV_PER_KOMUNITETE.pdf. Erişim Tarihi 15/08/2018.

⁴²⁴ Marc Weller, *Shtetsia e Kontestuar*, (Prishtinë: Botimi Koha, 2011), f. 326-327.

Bu noktada Marc Weller, Kurulun çalışma metodunu şu ana kadar azınlıklara yeterli danışma ile sonuçlanan, en etkili ve iyi bir uygulama olarak nitelendirmişse de⁴²⁵ AGİT araştırması, konseyde temsil edilen topluluk üyelerinin, topluluklar için önemli olan mevzuat, kamu politikaları ve programlar hakkında genellikle çok az bilgili olduğunu göstermiştir. Söz konusu araştırma, Kurul tarafından daha iyi bir iletişime ve topluluk üyeleriyle düzenli istişareye ihtiyaç olduğunu göstermektedir.⁴²⁶

4.3.1.3. Kosova Cumhuriyeti Meclisi İnsan Hakları ve Topluluklar Komisyonu

Kosova Cumhuriyeti Meclisi İnsan Hakları ve Topluluklar Komisyonu, yine toplulukların hak ve çıkarları konusunda önemli bir komisyondur. Kosova Anayasası'nın 78. Maddesiyle kurulan Topluluklar Hak ve Çıkarları Komisyonu, Kosova Meclisi bünyesinde taslak yasaların gözden geçirilmesinden ve topluluklar ve geri dönüşler için tavsiyelerin oluşturulmasından sorumludur. Topluluklar Hak ve Çıkarları Komisyonu, meclisin daimî komisyonudur. Bu komisyon bünyesinde, mecliste Sırp topluluğu için ayrılmış ve güvenceye bağlanmış üye sayısı üçte birdir (1/3). Komisyon kendi girişimiyle, meclisteki yetki sınırları çerçevesinde, topluluk çıkarlarını dile getirmek için gerekli olduğunu düşündüğü yasa ve önlemleri önerebilir. Aynı zamanda komisyon üyeleri bireysel düşünceler de sunabilir.

4.3.1.4. Başbakanlık İyi Yönetim, İnsan Hakları ve Eşit Fırsatlar Ofisi

Başbakanlık İyi Yönetim, İnsan Hakları ve Eşit Fırsatlar Ofisi⁴²⁷ (BİYİHEFO), Başbakanlık Ofisi bünyesinde, UNMIK 2001/19 sayılı Yönetmeliği ile Eylül 2001 tarihinde kurulmuştur. Başbakanlık İyi Yönetim, İnsan Hakları ve Eşit Fırsatlar Ofisi, iyi yönetim, insan hakları, fırsat eşitliği ve cinsiyet konularında Başbakana tavsiyelerde bulunmasının yanı sıra, bu konuda bakanlıkları ve belediyeleri denetlemek ve tavsiyelerde bulunmak üzere kurulmuştur. Genel itibariyle İyi Yönetim Ofisi olarak bilinen ofis, topluluklar da dahil olmak üzere tüm duyarlı gruplar üzerine kurulmuştur. İyi Yönetim Ofisi, birçok bakanlığın ve kurumların kurulmasından önce kurulduğu için

⁴²⁵ Marc Weller, Committee of Experts on Issues Relating to the Protection of National Minorities (DH-MIN), DH-MIN(2006)007, (Strasbourg: 10 March 2006).

⁴²⁶ Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), *Përformanca dhe Ndikimi i Këshillit Konsultativ për Komunitete 2015-2016*, 14 dhjetor 2017. <https://www.osce.org/sq/mission-in-kosovo/362856> .Erişim Tarihi 12/02/2019.

⁴²⁷ UNMIK, Regulation, UNMIK/REG/2001/19, (13 September 2001).

görev çizelgesi oldukça geniştir. İnsan hakları, çocuk hakları, engelli hakları, ayrımcılığa karşı mücadelenin yanı sıra, yolsuzlukla mücadele, kadın erkek eşitliği, insan ticareti, resmi dillerin kullanılması ve topluluklar gibi konular da bu ofisin görevleri arasındadır. Zamanla Kosova'nın bağımsızlığının ilan edilmesi ve İçişleri Bakanlığı'nın kurulması ile insan ticareti bu bakanlığa geçmiştir. 2006'da üç önemli kurum olarak, Kadın Erkek Eşitliği Kurumu, Yolsuzluğa Karşı Kurum ve Dil Komiseri Ofisi kurularak bu yetkilerin bir kısmı bu kurumlara geçmiştir. Fakat bu konularda ilk temellerin bu ofiste atılması itibariyle, aynı zamanda duyarlı topluluklar konusunda yaptığı önemli işler, bu grupların merkezi ve yerel düzeyde, hükümet kurum ve kuruluşlarının koordinasyonunu yapması ve politika hazırlaması ve denetlemesi açısından oldukça önemli bir ofistir.

Ofis tüm bakanlıklar ve belediyelerle insan hakları konularının koordine edilmesinden sorumludur. Bu mecrada hükümete tavsiyelerde bulunur, politikalar hazırlar, Ombudsmanın tavsiyelerini izler ve insan hakları stratejisini uygular. Ofis, iyi yönetim, insan hakları, eşit fırsatlar ve ayrımcılıkla mücadele konularında, Başbakan ve ilgili Başbakanlık birimlerine tavsiyelerde bulunur. 2015 yılında insan hakları paketi bünyesinde, Ayrımcılığa Karşı Koruma Yasası, Ombudsperson Yasası ve Cinsiyet Eşitliği Yasalarının hazırlanmasını ve tanıtım kampanyalarını hazırlamıştır. Bu şekilde Ombudspersonun tavsiyelerinin uygulanması konusunda, Kosova kurum ve kuruluşlarında koordinasyon ve denetim yaparak rapor hazırlamaktadır. Ofis ayrıca hükümet organları tarafından hazırlanan tüm yasa ve politikaların, insan hakları konusunda uluslararası standartlara uygunluğunu incelemektedir. Ofis yine, kamu yönetimi, iyi yönetim, eşit fırsatlarda uluslararası insan hakları standartları, şeffaflık, etik ve hesap verebilirlik konularında, kamu bilincini artırmak üzere kamu iletişim kampanyaları ve diğer tanıtım projelerinin geliştirilmesinde ve uygulanmasında yardımcı bir nitelik taşımaktadır.⁴²⁸ Sivil toplum kuruluşlarının bilinçlendirilmesi ve sivil toplumun politika oluşturma ve karar alma sürecine katılımı için politika oluşturma sürecini koordine etmekte ve hükümet-sivil toplum işbirliğini desteklemektedir.⁴²⁹ Ofis 2005 tarihinde, bakanlıklarda

⁴²⁸ Başbakanlık İyi Yönetim, İnsan Hakları ve Eşit Fırsatlar Ofisi.

<https://kryeministri-ks.net/zyra-e-kryeministrit/zyrat/zyra-per-qeverisje-te-mire-zqm/>. Erişim Tarihi 09/09/2019

⁴²⁹ Başbakanlık İyi Yönetim, İnsan Hakları ve Eşit Fırsatlar Ofisi,

ve yerel düzeyde⁴³⁰ insan hakları birimlerini kurmuştur. Bu birimlerde, topluluklardan sorumlu bir memur da bulunmaktadır.⁴³¹

Başbakanlık İyi Yönetim, İnsan Hakları ve Eşit Fırsatlar Ofisi, Roman ve Aşkali topluluklarının Kosova toplumuna katılmasına yönelik Strateji ve Eylem Planının (2017-2021) hazırlanması, uygulanması ve koordinasyonundan sorumludur. Ofis ayrıca Kosova'da uygulanan insan hakları ve azınlık hakları ile ilgili, uluslararası antlaşmaların uygulanmasının denetlenmesi, rapor sunma ve koordinasyonundan da sorumludur. Bunlar arasında en önemlisi, FCNM gelmektedir. Avrupa Konseyi'nin FCNM'in, Kosova'da uygulanması konusunda gönderdikleri tavsiyelerin uygulanmasını denetlemekte ve Konsey için Kosova devletinin raporunu hazırlamaktadır.

4.3.1.5. Başbakanlık Topluluklar Ofisi

Başbakanlık Bünyesinde kurulan, topluluklar konusunda önemli ofislerden biri de Başbakanlık Topluluklar Ofisi'dir. Bu ofis, Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle, dönemin Başbakanı Taçi'nin, toplulukların ve özellikle Sırp topluluğunun tedirginliğini gidermek üzere kurduğu bir ofistir. Kosova'nın bağımsızlığının Sırp topluluğu üzerine olumsuz etkisi olduğunu düşünen Belgrad'ın da etkisiyle, Kosova'da yaşayan Sırp topluluğunun bir şekilde haklarının temin edilmesi açısından, Kosova'nın topluluk hakları konusunda teminat verici niteliğiyle ilgilidir. Bu anlamda politik bir ofis olarak kurulmuştur. Ofis, başbakanın Sırp topluluğu konusunda danışmanı olan bir Sırp tarafından yönetilmektedir. Başbakanlık Kabinesi tarafından, 06/34 sayılı karar ile, 3 Eylül 2008 tarihinde ve yine Başbakanlık bünyesinde kurulmuştur.

Başbakanlık Topluluklar Ofisi'nin görevleri, devlet kurumları ve devlet dışı aktörlerle bağlantı kurarak, topluluk endişeleri konusunda farkındalık sağlamaktır. Bu meyanda toplulukların durumunu analiz eder, mevzuatın uygulanmasındaki boşlukları belirler, önlemler önerir, her bir hükümet organının hedeflerini vurgular ve her hükümet kurumu tarafından toplum düzeyinde alınan önlemlerin etkisini izler.⁴³² Bunların yanı sıra,

⁴³⁰ Yerel Yönetim Bakanlığı, İdari Talimat, No.2008 / 02. <https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/UA-2008-02-versioni-ang.pdf>. Erişim Tarihi 28/06/2018.

⁴³¹Qeveria e Republikës së Kosovës.Udhëzimi Administrativ për përshkrimin e detyrave të njësisë për të drejtat e njeriut, *Gazeta Zyrtare* nr. 8/2005, (11/08/2005). <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7311>. Erişim Tarihi 02/04/2017.

⁴³² Başbakanlık Topluluklar Ofisi, <http://www.zck-ks.net/>. Erişim Tarihi 02/04/2017

başbakanın danışmanı rolünde olan ofis yöneticisi, başbakana topluluklar konusunda tavsiyelerde bulunur.

Bu ofisin, Başbakanlık tarafından ayrılmış oldukça ciddi bir bütçesi bulunmaktadır. Bu bütçe olumlu etki oluşturmak ve en çok etkilenen kişilere özel alaka göstererek insanların yaşamlarında fark oluşturmak açısından kullanılmaktadır. Ofis aynı zamanda bu fonları, topluluk yazılı ve görsel medya organlarını destekleme konusunda da kullanmaktadır.

4.3.1.6. Dil Komiseri Ofisi

Nisan 2012’de, 07/2012 Sayılı Tüzük uyarınca, Başbakanlık bünyesinde Dil Komiseri Ofisi kurulmuştur. Bu ofis, Dillerin Kullanımı Kanunu’nda öngörüldüğü gibi, dillerin korunmasından ve geliştirilmesinden sorumludur. Dillerin Kullanımına İlişkin Yasa’nın 32. Maddesi uyarınca, 2007 yılında kurulan Dil Komisyonu, Dillerin Kullanımına İlişkin Kanunun daha iyi uygulanmasını sağlamak amacıyla, 2012 yılında Dil Komiseri Ofisi’ne dönüştürülmüştür.

Kosova’da Arnavutça ve Sırpça resmi dillerdir. Ayrıca belediye düzeyinde, toplulukların %5 oranında yaşadığı belediyelerde, o topluluğun dili resmi dil mahiyetindedir. Komiseriya, Dillerin Kullanımına İlişkin Yasa’nın uygulanmasını, resmi dillerin korunmasını, geliştirilmesini sağlamakta ve kullanım durumlarını denetlemektedir. Aynı zamanda, Kosova’da dil kullanımına ilişkin eşitlik sağlamak ve anadili resmi bir dil olmayan toplulukların dillerini korumak üzere tavsiyelerde bulunur.

Bunların yanı sıra, yargı yetkisi altındaki herhangi bir kurumun yasaya veya Kosova’da resmi dili olmayan toplulukların resmi dillerinin veya diğer dillerin statüsüne veya kullanımına ilişkin diğer yasal düzenlemelere uymaması durumunda, kendi inisiyatifleriyle veya tüzel ya da gerçek bir kişi tarafından yapılan şikâyetler temelinde soruşturmalar yürütür.⁴³³

4.3.2.Yerel Düzeyde

Yerel düzeyde de azınlık haklarının korunması ve uygulanması için, önemli ölçüde ofis ve mekanizmalar bulunmaktadır. Bu mekanizmalar azınlık hakları konusunda önemli görevler yapmakla birlikte, bu mekanizmaların çok sayıda olması, merkezi düzeyde

⁴³³ Başbakanlık Dil Komiseri Ofisi, <http://www.komisioneri-ks.org/?page=1,33>. Erişim Tarihi 09/09/2019.

olduğu gibi yerel düzeyde de iyi bir koordinasyon gerektirmektedir. Birtakım koordinasyon problemleri hem yerel hem de merkezi düzeyde, yürütülecek faaliyetleri daha zor bir hale getirmektedir. Yerel düzeyde oluşturulan kurumlar, Topluluklar ve Geri Dönüşler için Belediye Ofisleri ve Belediye Toplulukları Komitesi'dir.

4.3.2.1. Topluluklar ve Geri Dönüşler için Belediye Ofisleri

2000 yılında UNMIK 2000/45 sayılı yönetmeliğinin 23. Maddesi paragraf 11'de bulunan, "Çoğunluk olmayan topluluğun, bu nüfusun önemli bir bölümünü oluşturduğu belediyelerde bir topluluk ofisi kurulur. Topluluk ofisleri geçicidir ve Merkezi Hükümet gerekli gördüğü ve BMGK 1244 Kararına uygun olduğu müddetçe"⁴³⁴ ifadesine binaen kurulmuştur. Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle hazırlanan yerel yönetime dair NO. 03/L-040 sayılı Yerel Özyönetim Yasası'na göre,⁴³⁵ bu ofisler çalışmasına devam etmektedir.

Topluluklar ve Geri Dönüşler için Belediye Ofisleri, belediye düzeyinde topluluk haklarının korunmasını sağlamak ve geliştirmek için kurulmuş olsalar da aslında görev alanları daha geniştir. Özellikle merkezi düzeyde koordineli şekilde yasa ve politikalar oluşturmak, onların uygulanmasını sağlamak ve bu politikaları denetlemek; ayrıca belediye düzeyinde eşit kamu hizmetlerini sağlamak ve geri dönüşler konusunda topluluk mensuplarına uygun koşullar oluşturmaktır. Bu ofislerin yöneticileri genellikle topluluklardan seçilir.

4.3.2.2. Belediye Toplulukları Komitesi

2000 yılında, UNMIK 2000/45 sayılı yönetmeliğinin 23. Maddesi 4. Paragrafı ile kurulmuştur. Bu komite de toplulukların hak ve çıkarlarını korumak amacıyla kurulmuştur. Belediye politikalarını dil, din, kültür ve kendi kimliklerini ifade etme konusunda geliştirmek, politikaların oluşmasını sağlamak, yasaların uygulanmasını denetlemek ve belediye başkanına tavsiyeler vermek üzere kurulmuştur.

⁴³⁴ UNMIK Regulation No 2000/45, article 23 /11.

⁴³⁵ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, Gazeta zyrtare e Republikës së Kosovës Nr. 28 (04 Qershor 2008), Ligji Nr. 03/L-040.

BÖLÜM 5: BRÜKSEL GÖRÜŞMELERİ VE SIRP AZINLIĞIN ENTEGRASYONU

Sırpların entegrasyonunda önemli bir adım olan Brüksel görüşmeleri, Mart 2011’de başlamıştır. Bir önceki bölümde incelendiği üzere, Kosova’nın bağımsızlığından önce UNMIK idaresinde bulunan Kosova’da, UNMIK ve Kosova kurumlarının tüm çalışmalarına rağmen tam entegrasyonu sağlanamayan K. Sırpların, Kosova’nın bağımsızlığından sonraki durumları, “Sırpların entegrasyonu ve Brüksel diyalogu” çerçevesinde bu bölümde incelenmiştir.

İlişkilerin Normalleşmesini Düzenleyen İlkeler Hakkında İlk Anlaşma diğer bilinen adıyla “Brüksel Anlaşması” Brüksel’de Kosova ve Sırbistan Başbakanları arasında AB’nin hafifletici rolüyle 19 Nisan 2013 tarihinde imzalanmıştır. Kosova Meclisi tarafından onaylanan Brüksel Anlaşması, birçok önemli uluslararası yükümlülükleri tanımlamıştır: Güvenlik ve adalet alanlarında Yasal işleyişin sağlanması; Belediyelerin yasal işleyişin sağlanması ve sonuç olarak kuzey kesimdeki Sırp vatandaşlarının Kosova devlet kurumlarına entegrasyonu; Sırp paralel yapılarının dağıtılması.

Brüksel antlaşması, K. Sırpların Kosova sistemine entegrasyonunu, Kuzeyde bulunan dört Sırp belediyesinde Kosova sisteminin güçlendirilmesi ve Sırbistan’ın Kosova’daki paralel yapılarının kaldırılmasını hedeflemektedir.

Kosova’nın kuzeyindeki dört Sırp belediyesi olan Kuzey Mitroviça, Zubin Potok, Zveçan ve Leposaviç’teki durumun normalleştirilmesine yönelik bu belediyelerin Kosova yasal sistemine tabii tutulup yasal işleyişin sağlanması, Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliğinin kurulması, polis, adalet, Sivil Savunmanın feshi, K. Sırpların Seçimlere katılımın sağlanması ve Sırbistan’ın Kosova’daki paralel yapılarının kaldırılmasını antlaşmanın esas amacını oluşturmaktadır.

Kosova’nın bağımsızlığından sonra, her iki ülkenin de masaya oturması oldukça zor olacağı için, Priştine ve Belgrad, AB’nin kolaylaştırıcı rolü altında masaya oturmayı kabul etmişlerdir. Teknik olarak başlayan Brüksel diyalogu, süreç boyunca siyasi olarak devam etmiştir. Özellikle AB’ye üye olma hedefi doğrultusunda, AB tarafından, Brüksel diyalogu süreci boyunca, her iki devlete de havuç sopa taktiği uygulanarak farklı şartlar sürülmüştür. Brüksel görüşmelerinde özellikle K. Sırpların entegrasyonu büyük önem

kazanmış ve 2013 yılında imzalanan antlaşmada, Sırların entegrasyonu konusunda uygulanması gereken maddeler AB entegrasyonu için şart koşulmuştur.

Bununla birlikte, Brüksel görüşmelerinden doğan antlaşmaların uygulanma süreci epey uzun bir süreç olmuş, ancak bu antlaşmaların uygulanması hem Kosova hem de Sırbistan için AB üyeliğine ilerleme yolunda önemli bir zemin teşkil etmiştir. Bu uzun süreç zarfında, Kosova'nın ve Sırbistan'ın antlaşmaların uygulanması doğrultusunda uyguladığı politikalar, bu durumun Sırların entegrasyonunu nasıl etkilediği, özellikle Kosova'daki Sırların durumu, bunlar üzerinde Belgrad politikalarının etkisi, Kosova'nın tutumu, tarafların antlaşmaları nasıl uyguladığı ve entegrasyona nasıl etki ettiği bu çalışmada nedenleri ile birlikte incelenmiştir.

5.1. Brüksel Görüşmeleri ve Avrupa Birliği

Bu dönemde Kosova ve Sırbistan'ın esas hedefi AB üyesi olmaktır. Fakat bu amaç uğruna her ikisinin gerek içte ve gerekse birbirleriyle olan sorunlarını halletmesi gerektiği, AB tarafından açık bir dille belirtilmiştir. Bu nedenle her iki ülkenin de bu amaca ulaşmasının temel yolu Brüksel görüşmelerinden geçmektedir. Bahsi geçen sorunlar, ancak diyalogun gerçekleşmesi ve oradan çıkan anlaşmaların uygulanması ile aşılabılır. Bu konuya oldukça ağırlık vermiş olan AB, birliğe üye olma yolunun açılmasının, ancak iki ülkenin diyalogu kabul etmesinden geçeceğine vurgu yapmıştır. AB havuç sopa yöntemini kullanarak, her iki ülkenin de AB ilerleme yolunda diyalogu kabul etmeleriyle birlikte birçok kazancının olacağını göstermiştir. Bu antlaşmanın ilginç olan doğası, her iki tarafın uzun vadede süre gelen sorunlarını çözmek ve bu vesileyle AB'ye doğru daha fazla ilerleme sağlamak için, gerekli şartların karşılanması ile ilgili olmuştur.⁴³⁶

AB'ne ilerleme yolunda, AB Sırbistan'a yeni bir bölüm olan 35. Bölümü eklemiş, bu Bölüm de Sırbistan'ın AB'ye girişi için yerine getirmesi gereken çok önemli bir şart olmuştur. 35. Bölümde,⁴³⁷ Sırbistan'ın AB üyeliği yolunda Kosova ile ilişkilerinin

⁴³⁶ Stefan Lehne, "Serbia-Kosovo Deal Should Boost the EU's Western Balkans Policy", *Carnegie Europe*, 13 April 2013. <https://carnegieeurope.eu/2013/04/23/serbia-kosovo-deal-should-boost-eu-s-western-balkans-policy-pub-51582>. Erişim Tarihi 08/12/2019.

⁴³⁷ European Union Common Position, Chapter 35: Other issues, Item 1: Normalisation of relations between Serbia and Kosovo*, (30 november 2015). <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/AD-12-2015-INIT/en/pdf>. Erişim Tarihi 12/06/2019.

iyileştirilmesi şartı koşulmuştur.⁴³⁸ Bu da Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi anlamına gelmektedir. Yani AB üyeliği ve Kosova ile ilişkilerin normalleşmesi, orantılı bir şekilde sürecektir. Bu hususta Sırbistan Dışişleri Bakanı İvica Daciç, Sırbistan'ın AB yolunda ilerlemesinin, Belgrad'ın Priştine ile diyalogunda ilerleme olup olmadığı değerlendirmesine bağlı olacağını belirtmiştir.⁴³⁹ Özellikle Almanya bu konuda oldukça ısrarcı davranmış ve ortaya, Kosova ile ilgili 35. Bölüm açılıncaya kadar diğer fasılların açılmayacağı şeklinde bir tavır koymuştur. AB, Sırbistan'ın AB ilerleme yolunda etken olan toplam 12 bölümden ikisini kapatmıştır.

Öte yandan AB, Kosova için de Nisan 2013'te yapılan ilk antlaşmanın ardından Kosova Cumhuriyeti ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması müzakerelerini⁴⁴⁰ başlatmıştır. AB aynı şekilde Sırbistan için de müzakere yolunu açmıştır.⁴⁴¹ AB Dış Politika Yüksek Temsilci Mogherini, bu anlaşmanın AB-Kosova ilişkisinde yeni bir aşama başlattığı, Kosova ve bölge genelindeki istikrar ve refah konusunda önemli bir katkıyı temsil ettiği değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁴² Bu antlaşmanın uygulanması Kosova'ya, hukukun üstünlüğü, demokrasi, insan hakları, azınlıkların entegrasyonu, eğitim ve enerji gibi birçok alanda fayda sağlayacaktır.

Brüksel Antlaşması, AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik genel politikasını da teyit etmektedir. Zira bölgede devam eden siyasi ve güvenlik sorunlarının çözülmesi ve Batı Balkan ülkelerinin AB yolunda desteklenmesi birbirini güçlendiren süreçlerdir.⁴⁴³ AB ise, AB'ye katılma sürecinde kendi içinde sorunları olan iki ülkenin endişesini yaşamaktadır. Bu sorunların bir an önce halledilmesi, AB katılım süreci konusunda çok önemlidir. Kuzey Kıbrıs sorunu gibi yıllardır halledilemeyen büyük bir sorunla uğraşan AB, bu

⁴³⁸ European Union Common Position, Chapter 35, The EU encourages Serbia to continue showing commitment to deliver results and progress in the completion of the implementation work as well to work towards further progress in normalisation.

⁴³⁹ *Kosova Haber*, "Almanya Kosova'yla ilgili 35. Bölümü Sırbistan'a şart koştu", (31 Mars 2015) <http://www.kosovahaber.net/?page=1,9,29416>. Erişim Tarihi 15/02/2019.

⁴⁴⁰ European Council, *Stabilisation and association agreement_eng_0*, Brussels, 2 October 2015. https://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/29175/stabilisation-and-association-agreement-between-eu-and-kosovo_en. Erişim Tarihi 05/12/2018.

⁴⁴¹ The Council of the European Union, *First Accession Conference with Serbia*, Brussels, 5486/14, (21 January 2014). https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/140676.pdf. Erişim Tarihi 05.12.2016

⁴⁴² Press release, *Stabilisation and Association Agreement (SAA) between the European Union and Kosovo*, Brussels, (1 April 2016), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_1184. Erişim Tarihi 02/15/2019

⁴⁴³ Stefan Lehne, "Serbia-Kosovo Deal Should Boost the EU's Western Balkans Policy".

tecrübesine dayanarak, halledilmeyen yeni bir sorunun AB'yi zor bir durumda bırakabileceğinin farkındadır. Bunun bilincinde olan AB, şayet Sırbistan, AB'ne Kosova'dan önce alınırsa, Sırbistan'ın ileride Kosova'ya AB üyeliğine girmesi konusunda her şekilde engel olacağını bilmektedir. Sırpların entegrasyonu ile sorun yaşayan Hırvatistan'ın üyeliği uzun yıllar almıştır. Nitekim şu an Sırbistan ile azınlık sorunu yaşayan Hırvatistan, Sırbistan'da Vojvodina bölgesinde yaşayan Hırvat azınlıkları konusunda endişesini dile getirmiştir.⁴⁴⁴ Buna rağmen Avrupa Komisyonu, ilerleme raporunda dikkate alınması gereken bir sorun kaydetmemiş, aksine azınlıklar konusunda ileri derece bir koruma olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁴⁵

Hırvatistan ve Sırbistan arasındaki çatışma, Erdut Antlaşması'yla çözülmeye çalışılmıştır. Ancak Kosova Sırplarının entegrasyonu ile Hırvatistan Sırplarının entegrasyonu farklı olmuştur. Bunun nedenleri arasında en önemlisi, Miloseviç'in Hırvatistan'ı tanıması, ancak Kosova'yı tanımamasıdır. Brüksel Antlaşması Kosova ile Sırbistan arasında imzalanırken Erdut ise Hırvatistan Hükümeti ile yerel Sırp halkı arasında imzalanmıştır. Fakat her iki antlaşma da içerik bakımından Sırpların entegrasyonunu içermektedir.

Hırvatistan'ın eski Yugoslavya federal devletinden kopma ve bağımsızlık mücadelesi sürecinde, Krajina ve Doğu Sllavonia'da yaşayan etnik Sırplar, burada Sırp Krajina Cumhuriyetini kurmuştur. Burada Hırvat güçleri ve Sırplar arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Hırvatistan'ın dört yıllık bağımsızlık savaşı sırasında, yaklaşık 20.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun yanında mevcut tahminler, 1995 yılının ortalarında Hırvat Ordusu saldırıları sırasında yaklaşık 200.000 Sırp'ın, Batı Slavonya ve Krajina'dan kaçtığını göstermektedir.

Erdut Antlaşması⁴⁴⁶ çatışmalara son verirken, bu bölge tekrar Hırvatistan'a geçmiştir. Erdut Antlaşması adını imzalandığı kasabadan almıştır. Her ne kadar antlaşma Sırp yerel müzakereciler tarafından 12 Kasım 1995 tarihinde imzalanmışsa da BBC'nin yaptığı

⁴⁴⁴ Marko Kmezić, "Croatia's blocking of Serbia's EU integration: Another case of bilateral conditionality in the Balkans", *LSE*, University of Graz Austria. <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2016/05/17/croatias-blocking-of-serbias-eu-integration-another-case-of-bilateral-conditionality-in-the-balkans/>. Erişim Tarihi 12/03/2017.

⁴⁴⁵ Serbia Progres report 2015. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_serbia.pdf . Erişim Tarihi 10/05/2018

⁴⁴⁶ UNSC, UN Security Council, Erdut Agreement, S/1995/951 (15 November 1995).

habere göre, bir ABD yetkilisi, antlaşmanın kilit ayrıntılarının Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç ile Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tudjman arasındaki yüz yüze görüşmelerde yapıldığını söylemiştir. Antlaşma, uluslararası toplumun buraya geçici olarak yerleşmesini öngördüğü gibi, savaşın patlak vermesinden önce nüfusun yaklaşık yüzde 40'ını oluşturan yerel Sırp azınlığın çıkarlarını korumak için tasarlanmış garantileri de içermektedir.

Bahsi geçen Erdut ve Brüksel antlaşmalarının birçok açıdan benzer yönleri olduğu gibi farklı yönleride vardır. Bunlardan başlıcası, her ikisinin de Sırp azınlığın entegrasyonunu öngörmesidir. Fakat çok önemli bir nokta var ki, Sırp Cumhurbaşkanı Miloseviç, Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanımış ve Sırp'ları Hırvatistan'da entegrasyona teşvik etmiştir. Kosova'daki durum ise bundan çok farklıdır. Sırbistan'ın Kosova Devletini tanımamasının yanında, K. Sırp'ları entegre olmaları konusunda teşvik etmek yerine tehdit etmektedir. Belirtmekte yarar var ki, her iki bölge hem Slavonya hem de Kuzey Mitroviça bölgeleri, maden açısından zengin (Sırbistan Kosova sınırında doğal su rezervlerinin olduğu bir bölgedir) ve yurdun en gelişmiş bölgeleridir. Sırp'ların bu bölgeleri ısrarla istemelerinin başlıca nedenleri arasında bu etken gelmektedir. Bir diğer farklılık da Erdut Antlaşması yerel Sırp'lar tarafından imzalanmışken, Brüksel görüşmeleri siyasi düzeyde iki ülkenin Cumhurbaşkanı tarafından yürütülmektedir. Yine antlaşmaların yapılış ve imzalanış yerlerine bakılırsa, Erdut Antlaşması Hırvatistan'ın Erdut şehrinde çatışmalara son vermek amacıyla imzalanırken, Brüksel görüşmeleri AB'nin kolaylaştırıcı rolü nedeni ile Brüksel'de savaştan 14 yıl sonra imzalanmıştır. Nitekim isimlerini de imzaladıkları yerlerden almışlardır. Erdut Antlaşması Doğu Slavonya bölgesindeki Sırp'ların entegrasyonunu öngörürken, Brüksel antlaşmaları bir yönüyle K. Sırp azınlığın entegrasyonunu öngörmektedir.

Brüksel antlaşması ile Erdut Temel Anlaşması arasında bir önemli fark ise Hırvatistan'dan Sırp belediyelerinden ortak bir konsey kurulması yer alırken Kosova'da ise Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulması öngörülmektedir. Görünüşü itibariyle çok sakıncalı görünmese de Hırvatistan'da hiç bir belediyede Sırp'ların yoğun yaşadığı bir belediye olmayıp Kosova'da Sırp'ların çoğunluk yaşadığı Sırp Belediyelerin bulunmasıdır. Özellikle her ne kadar Brüksel antlaşmasında yürütme yetkileri bulunmayan bu yapıların tamamen etnik bazlı olması Kosova'da tedirginlik yaratırken zamanla Sırbistan'ın bu yapıların yürütme yetkilerini dile getirmesi ve daha ileri safhada

ise Brüksel Antlaşması, AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik genel politikasını da teyit etmesi beklenirken bazı AB diplomatlarının Rusya destekli Sırbistan lehine bunu desteklemesidir. Kosova'da altısı Iber nehrinin güneyinde dördü kuzeyinde olmak üzere on tane Sırp çoğunluk belediyeleri bulunmaktadır. Buna istinaden bu yapı çok etnikli bir yapıdan ziyade etnik bir yapı olup yürütme yetkileri ile devlet içinde devlet olması demektir.

Sırbistan, Kosova'nın bağımsızlığını tanımadan AB üyeliği hedefine ulaşamayacağını bilincinde olmasına rağmen, her iki yerin AB yolunda ayrı devam edebileceği konusunda ümitler taşımaktadır. Fakat bu iki ülkenin kaderi, aslında tek bir yolda beraber yürümekten geçmektedir. 2008 yılında, AB taraftarı olan Boris Tadiç'in partisi olan Demokratik Parti'nin seçimleri kazanması ve milliyetçilerin kaybetmesi, Sırbistan'ın bu yolda ilerlemesi anlamına gelmektedir. Fakat her şey uluslararası kurumların istediği şekilde ilerlememiştir. Diyalog çok zor şartlar altında başlamıştır. Sırbistan, Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığı hakkında, UAD'na müracaat etmiştir. Ardından UAD'nın Kosova ile ilgili Tek Taraflı Bağımsızlık Bildirgesi'nin uluslararası hukuka uygun olduğu kararı neticesinde, diyalog sürecini başlatma kararını vermiştir.⁴⁴⁷ Akabinde, Kosova'nın Sırbistan'da üretilen ürünlerin ticaretine yaptırımlar getirmesiyle yaşanan memnuniyetsizlik, 2011 yılında tansiyonların yükselmesine neden olmuştur. Bu süreçte Kosova Polisi kurulmuş ve ardından kuzeyde Sırp tarafında barikatlar oluşturulmuştur. Yaşanan tüm bu gerginliklere ve zorluklara rağmen, Sırp ve Arnavutlar arasında ilişkilerin normalleşmesi için, AB aracılığıyla Sırbistan ve Kosova arasında ilk antlaşmanın imzalanmasıyla Brüksel diyalogu süreci gerçekleşmiş olmuştur.

Kosova'nın uluslararası arenada tüm ülkeler tarafından tanınmaması ve AB'nin beş ülkesinin kendi iç politikaları nedeniyle Kosova'yı tanımak istememesi, bu yolda gecikmelere neden olmuştur. Bu durum, Sırbistan'ın Kosova konusundaki savaşının uluslararası arenada devam etmesine fırsat tanımıştır. Kosova'nın beş AB üyesi ülke tarafından henüz tanınmaması, AB katılım sürecinde Kosova'nın önüne engel oluşturabilirdi. Fakat Lizbon Antlaşması'nın, Avrupa Komisyonu'na birlik adına antlaşma imzalama yetkisi vermesi sayesinde, Kosova için İstikrar ve Ortaklık

⁴⁴⁷ The United Nations (UN), Resolution A / RES / 64/298, (13 October 2010).

Antlaşması gerçekleşmiştir. İstikrar ve Ortaklık Antlaşması, Kosova'nın Brüksel görüşmelerini kabul etmesi neticesinde gerçekleşmiştir. Kosova açısından bu antlaşmanın bir diğer önemi de Kosova'nın AB ile ilk kontraktüel antlaşması olmasıdır. Bu antlaşmanın imzalanması, Avrupa Komisyonu'na Birlik adına anlaşmalar imzalama konusunda yasal bir yetki veren Lizbon Antlaşması sayesinde, Birliğin tüm üyeleri tarafından onaylanmasına gerek kalmadan mümkün olabilmıştır. AB kurumları Kosova konusunda, "tarafsız statü" olmaya devam etmektedir. Kosova da bu görüşmelerden elde edilen tüm diplomatik fırsatları kullanarak, Kosova'yı henüz tanımayan beş AB ülkesi için lobi yapmak konusunda ek bir argüman elde etmiş olacaktır.⁴⁴⁸

Genişleme sürecinin başlamasına temel teşkil eden AB Antlaşması'nın 49. Maddesi, herhangi bir devletin üyelik için başvurabileceğini açıkça belirtmektedir. Bu nedenle, Kosova durumunda bu noktada aşılmaz bir yasal engel teşkil eden "devlet" kavramından bahsetmektedir. Avrupa Genişlemeden Sorumlu Komisyon Üyesi Johannes Hahn ise, beş ülke Kosova'yı tanımadan, Kosova'nın AB'ne üye olamayacağını belirtmiştir. Fakat AB, bu konuyu tartışmamak için çok çaba sarf etse ve sürecin formdan daha önemli olduğu izlenimini vermeye çalışsa da, herkes Kosova'nın tüm üye devletler tarafından tanınmadan aday ülke olamayacağı konusunda özel olarak itirafta bulunmuştur.⁴⁴⁹

Bu noktada önemli olan, Kosova için yeni iş imkanlarının sağlanması ve ekonomik gelişme olması gerektiğidir. AB, zamanla bu ülkelerin Kosova'yı tanıma konusunda fikirlerini değiştirebileceği, belki de zamanla şartların değişebileceği ve iç sorunlar nedeniyle Kosova'yı tanımayan devletlerin zamanla iç sorunlarında ilerleme kaydederek Kosova'yı tanıyabilecekleri kanısındadır. İspanya'nın Katalonya bölgesi örneğinde olduğu gibi... Diğer devletlerin tutumu da Kosova ve Sırbistan arasındaki diyalogdan çıkabilecek olan bir antlaşmaya bağlı olarak, bu yıllar da olsa, her şeyin zamanla değişebileceği görüşündedir.⁴⁵⁰

Diyalog sürecinde Kosova ve Sırbistan'ı ziyaret eden AB ülke yetkilileri, kendi şartlarını dile getirmiştir. Almanya Şansölyesi Merkel, Sırbistan'a gerçekleştirdiği resmi ziyarette

⁴⁴⁸ Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, Platforma e Qeverisë së Republikës së Kosovës për Dialogun Teknik Ndërshtetëror midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, (Mars 2011).

⁴⁴⁹ Augustin Palokoj -Gjeraqini Tuhina, *The upshut of the SAA – Kosova EU relations*, Kosovo Foundation for Open Society (November 2016), pg.11. http://kfos.org/wp-content/uploads/2016/11/MSA-ENG_TEXT-2.compressed.pdf. Erişim Tarihi 19/05/2017.

⁴⁵⁰ Augustin Palokoj - Gjeraqini Tuhina, *The upshut of the SAA – Kosova EU relations*, pg.11.

Sırbistan'a AB üyeliği konusunda şartlarını belirtmiş ve Sırbistan'ın, eğer AB üyeliğini istiyorsa Kosova'yla ilişkilerini normalleştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Aslında tüm bunlar karşısında Sırbistan bir şekilde çıkmaza düşmüş, bir yandan Kosova'yı kaybetmesini kabullenmesi, diğer yandan AB'nin şartlarını yerine getirmesi gerektiğinin farkında olmuştur. Bununla birlikte Tadiç, Almanya Şansölyesi Angela Merkel'e, Batı Balkanlar'daki durumun kompleks olduğunu söylemiş ve durumu anlamaya çalışması konusunda çağrıda bulunmuştur. Sırbistan'ın "ilkelerini ve bütünlüğünü" korumak istediği tutumunu tekrar vurgulamıştır. Almanya ise Sırbistan'ın tutumu üzerine, Sırbistan'ın AB üyeliğini istemesiyle ilgili şartlarını ve net tavrını dile getirmiştir. Merkel, "Sırbistan aday statüsü elde etmek istiyorsa, diyalogu sürdürmeli ve bu diyalogda sonuçlara ulaşmalı. EULEX'in Kosova'nın tüm bölgelerinde çalışmasını sağlamalı, paralel yapıları kaldırmalı ve yenilerini oluşturmamalı" şeklinde ifadeler kullanarak belirlediği kriterlere vurgu yapmıştır.⁴⁵¹

Almanya'nın bu yaklaşımıyla ilgili Sırbistan'ın cevabı da önemlidir. Sırbistan'da Kosova konusunda sorumlu Devlet Bakanı Oliver Ivanoviç, "Avrupa bizim için çaba sarf ettiğimiz bir şey. Ancak AB Sırbistan'dan gerçekleşmesi imkânsız bir talepte bulunduğunu açıklamıştır. Merkel'in talepleri karşısında, her şeyden önce Sırp Anayasası, Sırp ulusal ve devlet çıkarları, bunlar bizim yol gösterici fikirlerimizdir" şeklinde bir ifade kullanmıştır.⁴⁵²

Sırbistan'ın AB'ne aday olabilmesi için, AB Belgrad'dan Kosova konusunda ve çok hassas olduğu daha birçok konuda özveride bulunması gerektiğini açıkça belirtmiştir. Belgrad'ın Kosova konusunda yanlış izlediği her politika ve talep, AB yolunu tıkayabilecektir. Yeni Politikalar Merkezi müdürü Vladimir Todoriç, Merkel'in ziyaretini yorumlarken, Sırbistan'ın, Kosova'nın kuzeyindeki mahkeme ve gümrük konularını halletmesini ve polis gücünün kesilmesi gerektiğini, aksi halde AB aday statüsünün mümkün olamayacağını beyan etmiştir.⁴⁵³ Helsinki İnsan Hakları Komitesi Başkanı Sonja Biserko ise, Angela Merkel'in taleplerinin Belgrad hükümeti için yeni olmadığını,

⁴⁵¹ BBC, "Germany's Angela Merkel ties Serbian EU hopes to Kosovo", (23 August 2011). <https://www.bbc.com/news/world-europe-14631297>. Erişim Tarihi 07/08/2018.

⁴⁵² Tamara Spaić, "Poruka Angele Merkel: Politika i Kosovo i EU je prošlost za Srbiju", *Blic*, (25 Avgusta 2011). <https://www.blic.rs/vesti/tema-dana/poruka-angele-merkel-politika-i-kosovo-i-eu-je-proslost-za-srbiju/cl3bhr0>. Erişim Tarihi 15/08/2019.

⁴⁵³ Spaić, "Poruka Angele Merkel: Politika i Kosovo i EU je prošlost za Srbiju".

Sırbistan'ın gümrük konusunu ve diğer bazı konuları halletmesi gerektiğini ifade etmiştir. Aslında Kosova'nın kaybedilmiş bir mesele olduğunu ve bunu birinin Sırbistan'a söylemesi gerektiğini de eklemiştir.⁴⁵⁴

Ahtisaari Planı'nın uygulanması ve Sırp azınlığın genel durumu, şüphesiz Kosova'nın üyelik için siyasi şartları yerine getirmesinin değerlendirilmesinde önemli kriterler olacaktır. Kosova Hükümeti, kuzey komşusunun diyalog ve iş birliği konusundaki derin isteksizliğinin üstesinden gelmek zorunda kalmıştır. Kosova'nın muhataplarıyla, Batı'nın Priştine'yi desteklediği düşüncesi nedeniyle Sırpların Kosovalılarla aynı masaya oturmak istemeyeceği düşünülmüştür. Slobodan Miloseviç'in zamanına dair nostalji hissedebilecekleri tarzında bir tutum, iki ülkenin AB'deki ortak geleceği ile bağdaşmayacaktır. Priştine'nin Belgrad'ı daha yapıcı bir yaklaşım benimsemeye ikna etmesinin en iyi yolu, Brüksel üzerinden geçmektedir. Belgrad ile ilişkilerin iyileştirilmesi, Kosova'nın AB'ye ilerlemesi için de önemli bir yol olacaktır.

Öte yandan Komisyon Üyesi Hahn, yatırımların önemine dikkat çekerek, "Bu anlaşma, AB Kosova ilişkisi için bir mihenk taşı niteliğindedir. Kosova'ya ihtiyaç duyulan reformları yapmada yardımcı olmakla birlikte, ticaret ve yatırım fırsatları oluşturulacağını" belirtmiştir.⁴⁵⁵ AB'nin diyalogda yaptığı arabuluculuk, aslında diyalog aracılığıyla öncelikle iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların çözümlenmesinin yanı sıra, AB yolunda ilerlerken AB'nin sunduğu avantajlardan faydalanarak vatandaşların hayat standartları iyileştirilecek ve AB genişleme sürecinde Kosova ve Sırbistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi sağlanacaktır.

Sırbistan için olduğu gibi, Kosova için de AB üyeliği sürecinde uygulanması gereken ve önemli bir şekilde değerlendirilecek olan kriterlerin başında, Ahtisaari Planı'nın uygulanması, azınlık hakları, özellikle Sırp azınlığın durumu ve haklarının korunması, Sırpların Kosova'nın kamu kuruluşlarında yer alması ve sosyo ekonomik hayata katılarak yaşamlarının iyileştirilmesi gibi etkenler vardır. 35. Bölüm'de de yer aldığı gibi, AB üyeliğinin ön şartı olarak Kosova ile ilişkilerin iyileştirilmesinin Sırbistan'a şart koşulması gibi, Kosova Hükümetinin de Belgrad yönetimi ile iş birliği yapması ve diyalog konusunda Sırbistan'la daha fazla angaje olması gerekmektedir. Aksi takdirde,

⁴⁵⁴ Spaić, "Poruka Angele Merkel: Politika i Kosovo i EU je prošlost za Srbiju".

⁴⁵⁵ Augustin Palokoj - Gjeraqini Tuhina, *The upshot of the SAA – Kosova EU relations*, pg. 11.

bu iki ülkenin ilişkilerini normalleştirmeden AB üyesi olmaları mümkün olmayacaktır. Özellikle Sırbistan'ın, Kosova'nın uluslararası örgütlere üyeliğinin önünde engel olmaması ve Kosova'nın diğer devletler tarafından tanınmasının önüne geçmemesi gerekmektedir.

Kosova ve Sırbistan arasındaki normalleşme görüşmelerinin kolaylaştırma pozisyonunda bulunacağı bu süreçte, AB, Kosova'nın AB'ye yaklaşmasının sağlanacağını altını çizerek; aynı şekilde ABD tarafından AB'nin taraflara böyle bir geleceği güvence altına almayı amaçlayan bir diyalogda yardım etme teklifi memnuniyetle karşılanmış ve yapıcı diyalogun ilerlemesinde yardımcı olmaya hazır olduğu belirtilmiştir.⁴⁵⁶ Kosova için de bu görüşmeler, tüm diplomatik fırsatları kullanarak AB sürecinin faydalarını görmek, yeni devletler tarafından, özellikle de Kosova'yı henüz tanımayan beş AB ülkesi için lobi yapmak konusunda ek bir argüman olacaktır.⁴⁵⁷

5.2. Brüksel Görüşmeleri – Kosova ve Sırbistan

Brüksel Görüşmeleri hem Kosova hem de Sırbistan açısından çok büyük bir adım olmuştur. Bu görüşmelerin esas amacı, çözülmemiş olan sorunların çözülmesi ve özellikle K. Sırların entegrasyonun sağlanması olacaktır. Bu amaç uğruna, her iki devletin de gerek iç siyasetlerinde gerekse birbirleriyle, K. Sırların entegrasyonu konusunda olan sorunlarını halletmesi için çok çaba sarfederek, birçok alanda özveride bulunmaları gerekmektedir.

Fakat Belgrad, K. Sırların Kosova toplumuna entegre olmasına engel olan politikalarını sürdürmeye devam etmiştir. K. Sırların tam entegrasyonunun sağlanması için daha itici bir güç olması gerekirken, Belgrad, Kosova'nın bu konudaki tüm çabalarını boşa çıkarma eğiliminde olmuştur. Özellikle Belgrad destekli yetkililer tarafından yönetilen Sırp çoğunluklu kuzey bölgelerinde, güç paylaşımının sağlanması ve Sırların Kosova kurum ve kuruluşlarına entegrasyonunun sağlanması için, Kosova'nın daha fazla performans göstermesi gerekmiştir. Kosova açısından, özyönetim, polis, yargı ve sivil savunma gibi alanlarda yeni düzenlemeler sayesinde entegrasyonun sağlanması hedeflenmiştir.

⁴⁵⁶ United Nations (UN), Press Release, Resolution GA/109809,(September 2010).

⁴⁵⁷ Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, Platforma e Qeverisë së Republikës së Kosovës për Dialogun Teknik Ndërshtetëror midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë.

Kosova'nın, özellikle Sırp azınlığın entegrasyonu konusunda gereğinden fazla toleranslı davrandığı, birçok yerli, yabancı siyasetler, yetkililer ve analistler tarafından dile getirilmiştir. BM 1244 Kararı'nın, Kosova Özyönetim Çerçeve Anayasası'nın ve en son Ahtisaari Planı'nın, topluluk haklarını garantileyen ve düzenleyen bir platform olması hasebiyle, Kosova Cumhuriyeti Anayasasına entegre edilmiştir. Özellikle Ahtisaari Planı, Sırp topluluğa uluslararasıın sağladığı azınlık haklarından daha fazla hak ve özel yetkiler sağlamıştır.⁴⁵⁸ Dönemin Başbakanı Thaçi mecliste yaptığı konuşmada, Sırbistan'a karşı koymanın Kosova Meclisi'nde sesi yükseltmekle değil, Sırbistan'ı Kosova'dan uzaklaştırmak için daha önceden yapıldığı gibi somut çalışmalarla gerçekleştirilebileceğini söylemiştir. Bu konuda Rambouillet Konferansı örneğini alan Başbakan Thaçi, Sırbistan ile diyalogun, uluslararası bir yükümlülük olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁵⁹

Diğer taraftan, Sırbistan Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmeyerek yasallığını inkâr etmiş, bu hususta UAD'na müracaatta bulunmuştur. Diyalogun gerçekleşmesi için bir engel de Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuku ihlal etmediğini ve bunun yasal olduğuna dair UAD kararının olması gerekmesidir. UAD'nın, 17 Şubat 2008'de kabul edilen "Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuku ihlal etmediği"⁴⁶⁰ görüşünü 22 Temmuz 2010 tarihinde açıklamasından kısa bir süre sonra, BM yeni bir Karar ile, Priştine ile Belgrad arasında AB'nin kolaylaştırdığı yeni bir diyalog süreci kurulması çağrısında bulunmuştur. 9 Eylül 2010 tarihinde BM Genel Kurulu, 27 AB ülkesi ve Sırbistan tarafından desteklenen bir kararı kabul etmiş ve bu kararla BM, diyalog konusunda inisiyatifi başlatmıştır.

BM bu Kararı'nda, AB'nin taraflar arasında diyalog sürecini kolaylaştırmaya hazır olmasını memnuniyetle karşıladığını belirtmiş, diyalogun amacının bölgedeki barış, güvenlik ve istikrar için bir etken olacağını, bu diyalogun iş birliğini teşvik edeceğini ve AB yolunda ilerleme sağlamanın yanı sıra, halkın yaşamını da iyileştireceği şeklinde

⁴⁵⁸ Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, Platforma e Qeverisë së Republikës së Kosovës për Dialogun Teknik Ndërshtetëror midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, parimet panegocueshme, Neni 4, f. 6.

⁴⁵⁹ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Mbledhja e Kuvendit, 05/05/2011. <http://www.kuvendikosoves.org/?cid=1,128,3700>. Erişim Tarihi 19/06/2018.

⁴⁶⁰ International Court of Justice (ICJ), Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo Advisory Opinion of 22 July 2010. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>. Erişim Tarihi 15/11/2016.

açıklama yapmıştır.⁴⁶¹ Bu müzakereler, ilk olarak Priştine-Belgrad görüşmeleri olarak adlandırıldıysa da daha sonra Kosova-Sırbistan görüşmeleri olarak geçmeye başlamıştır.

Bu süreçte Kosova, Sırbistan ile görüşmelere başlama konusunda yasal hazırlıklara başlamıştır. Bu noktada ilk olarak, 10 Mart 2011 tarihinde Kosova Meclisi, Priştine-Belgrad arasında teknik görüşmelerin başlaması üzerine hazırladığı kararı kabul etmiştir.⁴⁶² Akabinde, diyalog sürecinde bir seri belge hazırlayarak, bunları uygulamaya koyulmuştur. Bu uygulamalar sırasıyla şu şekildedir:

1. Kosova Cumhuriyeti ve Sırbistan Cumhuriyeti arasında, Devletler Arası Teknik Diyalog Kosova Hükümeti Platformu, 01.03.2011⁴⁶³
2. Kosova Cumhuriyeti ile Sırbistan Cumhuriyeti arasındaki diyalog üzerine karar, 10.03.2011⁴⁶⁴
3. Kosova'nın Kuzeyi için karar, 28.07.2012.⁴⁶⁵
4. Kosova Cumhuriyeti ile Sırbistan Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi üzerine karar, 18.10.2012.⁴⁶⁶
5. AB & Kosova Cumhuriyeti ile Sırbistan arasında, İlişkilerin Normalleştirilmesini Düzenleyen İlk Anlaşma'nın imzalanması onayı kararı, 22.04.2013.⁴⁶⁷
6. Kosova Cumhuriyeti Hükümeti'nin, Brüksel Diyalogu Programı / 2014-2018 dönemi, 15.01.2015.⁴⁶⁸

⁴⁶¹ The United Nations (UN), Resolution A/RES/64/298 (2010), article 2.

⁴⁶² Kuvendi i Republikës së Kosovës, Rezoluta_Nr. 04-R-001 për dialogun midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, 10 Mars 2011.

⁴⁶³ Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, Platforma e Qeverisë së Republikës së Kosovës për Dialogun Teknik Ndërshtetëror midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë.

⁴⁶⁴ Kuvendi e Republikës së Kosovës, Për dialogun midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, Rezoluta Nr. 04-R-001, Prishtinë, 10 Mars 2011.

⁴⁶⁵ Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, Rezoluta për Veriun e Kosovës (28 korrik 2012). <https://kryeministri.rks-gov.net/blog/rezoluta-per-veriun-e-kosoves-28-07-2012/>. Erişim Tarihi 19/12/2018.

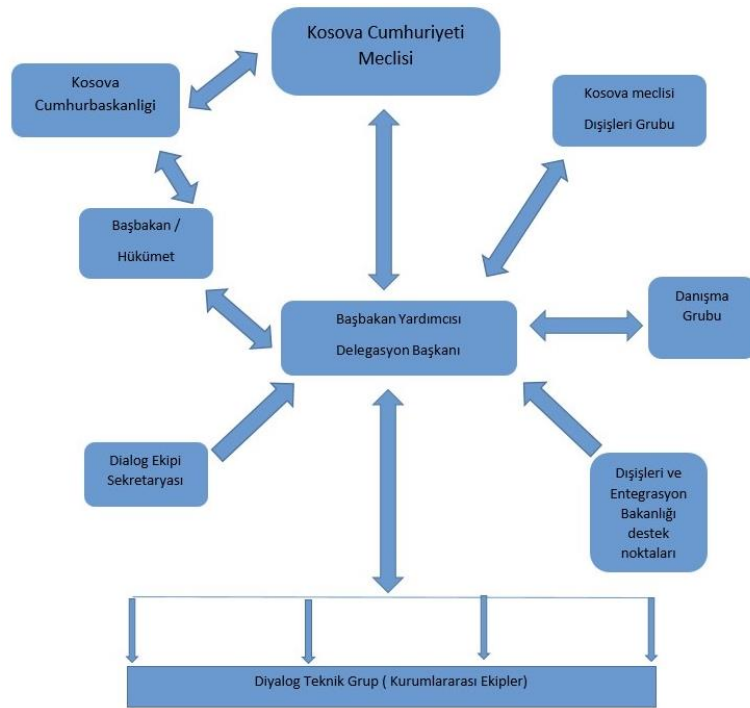
⁴⁶⁶ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Rezoluta Nr. 04-R-08 për normalizimin e marrëdhënieve në mes të Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, 18 tetor 2012.

⁴⁶⁷ Zyra e Kryeministrit të Kosovës, Rezolutë për dhënien e pëlqimit për nënshkrim të Marrëveshjes së Parë të Parimeve që Rregullojnë Normalizimin e Marrëdhënieve mes Republikës së Kosovës dhe Serbisë&eu, (22 Mars 2013).

⁴⁶⁸ Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, Programi i Qeverisë së Republikës së Kosovës për Dialogun e Brukselit /periudha 2014 – 2018, (5 Janar, 2015).

Kosova hükümeti, 01 Mart 2011 tarihinde, Kosova Cumhuriyeti ve Sırbistan Cumhuriyeti devletlerarası Teknik Diyalog Platformu'nu⁴⁶⁹ oluşturmuştur. Kosova ile Sırbistan arasında kurulan Devletlerarası Teknik Diyalog Platformu'nda, müzakerelerin çerçeve ilkeleri, diyalogun gündemi, amaçları, Kosova Devleti'ni güçlendirme potansiyelleri, Avrupa ve Avrupa-Atlantik entegrasyonlarının hızlandırılması ve diyalog ekibinin yapısı ve organizasyonu yer almaktadır. Buna göre Kosova Cumhuriyeti delegasyonunun lideri Başbakan tarafından atanacaktır. Kosova Meclisi Dış Politika Komitesi ve Kosova Meclisi'nin diğer ilgili komiteleri dahil olmak üzere, Kosova Meclisi'nin genel oturumunda düzenli olarak bilgilendirecek ve rapor verilecektir.⁴⁷⁰ Bu şekilde diyalogu sağlayan yasal platform oluşturularak görüşmeler resmen başlamıştır.

Aşağıdaki şekilde Sırbistan Cumhuriyeti ile Kosova Cumhuriyeti arasındaki Kosova diyalog ekibinin yapısı bulunmaktadır.

Şekil 2: Kosova Cumhuriyeti Diyalog Ekibinin Yapısı⁴⁷¹

Kaynak: Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës.

⁴⁶⁹Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, Platforma e Qeverisë së Republikës së Kosovës për Dialogun Teknik Ndërshtetëror midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë.

⁴⁷⁰ Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, Platforma e Qeverisë së Republikës së Kosovës për Dialogun Teknik Ndërshtetëror midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë.

⁴⁷¹ Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, Platforma e Qeverisë së Republikës së Kosovës për Dialogun Teknik Ndërshtetëror midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë.

Bu karar ile Kosova Cumhuriyeti Meclisi, iki bağımsız ve egemen devlet olarak vatandaşların hayatlarının iyileştirilmesi konusunda, sadece teknik konuların müzakeresini desteklemekle birlikte, çeşitli kırmızı çizgiler koymuştur. Bunlardan en önemlisi, Kosova'nın bağımsızlığının hiçbir şekilde görüşme konusu olmadığını kesin olarak belirtmektedir.⁴⁷²

Bu platformda, Kosova Cumhuriyeti'nin belirlediği kırmızı çizgiler, yani Sırbistan ile görüşülmesinin mümkün olmayacağı ilkeler, net olarak 4 ilke şeklinde belirlenmiştir. Bu görüşmelerde Kosova'nın statüsü asla tartışılmaz. UAD'nın 22 Temmuz 2010 tarihinde Kosova Bağımsızlık Bildirgesi'nin yasallığını onaylamasıyla birlikte,

1. Kosova, dokunulmaz toprak bütünlüğü ile, uluslararası sahada kabul görmüş modern bir anayasaya sahip, bağımsız ve egemen bir devlettir.
2. Kosova Cumhuriyeti'nin egemenliği ve toprak bütünlüğü dokunulmaz, devredilemez ve bölünemez nitelikte olup, Anayasa ve yasa ile sağlanan tüm yollarla korunur.
3. Ülkenin iç düzenlemesi, Kosova Cumhuriyeti Anayasası tarafından düzenlenen devlet kurumlarının egemen bir yeterliliğidir.
4. Ahtisaari Planı, topluluklar için hak ve güvencelerin düzenlenmesi için oluşturulan bir platformdur ve Kosova Cumhuriyeti Anayasası'na entegre edilmiştir. Ahtisaari Planı Sırp topluluğuna özel yetkiler (güçler) sunmakta ve hatta Sırp topluluğuna uluslararası hukuktan daha fazla yetki sağlamaktadır.

Öte yandan, 18 Ekim 2012'de Kosova Meclisi, Kosova Hükümetini bu sürece öncülük etmek üzere, tekrar "Kosova Cumhuriyeti ile Sırbistan Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin normalleşmesi" hakkında siyasi diyaloga başlanmasını destekleyen yeni bir karar almıştır.⁴⁷³

Kosova ve Sırbistan'ın, diyalogta tartışılacak konular üzerine farklı tutumlar sergilemeleri, özellikle Sırbistan'ın Kosova'nın statüsü konusundaki yaklaşımları, diyalogun zor bir şekilde başlamasına neden olmuştur. Sırbistan'a göre Kosova'nın statü konusu çözülmemiş ve görüşülmesi gerekmektedir. Sırbistan'ın tutumunu, dönemin Sırbistan Hükümetinde Kosova İşleri Bakanı olan Goran Bogdanović'in sözleri gayet net

⁴⁷² Kuvendi i Republikës së Kosovës, Rezolutë Rezoluta_Nr. 04-R-001 për dialogun midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, 10 Mars, 2011.

⁴⁷³ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Rezoluta Nr. 04-R-08 për normalizimin e marrëdhënieve në mes të Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, 18 tetor 2012.

bir şekilde açıklamıştır. Bogdanović, açıkça Kosova'yı Sırbistan'ın teroterial bir parçası olarak değerlendirmekte olduklarını⁴⁷⁴ belirtmiştir. Kosova yönetimi ise, Kosova statüsü konusunun diyalogda konuşulamayacağını, o konunun sona erdiğini ve Sırbistan'la ancak K. Sırlar ile ilgili konuların konuşulabileceğini belirtmiştir.

Ahtisaari Planı azınlıklara ve özellikle Kosova'da yaşayan Sırlara özel haklar sunmasına rağmen, Sırlar Belgrad'ın direktifleriyle Ahtisaari Planı'nı kabul etmek istememiştir. K. Sırlar, Kosova'yı Sırbistan'ın bir parçası olarak görmekte ve bağımsız bir Kosova istememektedirler. Fakat Kosova, bir kere daha diyalog aracılığıyla Sırları topluma tam entegre etme gibi zor bir görev üstlenmiştir.

Sırbistan'da ise, müzakere süreci Kosova'dan farklı bir şekilde yönetilmiştir. Kosova Cumhuriyeti antlaşmayı bir uluslararası antlaşma olarak nitelendirmiş ve antlaşma Kosova Meclisi'nde, Anayasa'ya göre tüm milletvekillerinin 2/3 oyu ile onaylanmıştır. Ayrıca bu antlaşmanın onaylanması konusunda yasa çıkarmıştır.⁴⁷⁵ Fakat Sırbistan, ilişkilerin normalleşmesini düzenleyen bir tasarı olarak, "İlk İlkeler Anlaşmasına Varılmasına İlişkin Hükümet Raporu" adı altında bir raporu oy çokluğu ile onaylamıştır.

Kosova'da başbakan yardımcısı ve ekibi müzakereleri yönetirken, Sırbistan'da bu konu üzerine bir Kosova ve Metohija Ofisi kurulmuştur. Öncelik bakanlık olan bu ofisin, 2012 yılında Bakanlıklar Yasası'nın (Resmî Gazete No.72/12) 35. Maddesi 4. Fıkrası uyarınca faaliyetlerine son verilmiştir. Daha sonra Bakanlıklar Kanunu'nun 37. Maddesi uyarınca Sırbistan Cumhuriyeti Hükümeti tarafından Kosova ve Metohija Ofisi'ne dönüştürülmüştür.

Bahsi geçen Kosova ve Metohija Ofisi, Kosova ile müzakere sürecinde profesyonel ve operasyonel görevleri yerine getirmek üzere görevlendirilmiştir. Ayrıca bu Ofis, Müzakere Sürecinde Uzmanlık ve Operasyonel Görevler Bürosu'nun görevlerini de devralmıştır. Kosova ve Metohija Ofisi'nin müzakere sürecindeki görevleri şu şekildedir:

- Diyalog ve müzakere sürecinde varılan anlaşmaların uygulanması;

⁴⁷⁴ Bekim Shehu, "Bisedimet Kosove-Serbi", *DW*, (Mart 2010). <https://www.dw.com/sq/bisedimet-prishtin%C3%AB-beograd/a-5470140>. Erişim Tarihi 03/02/2018.

⁴⁷⁵ Ligji për Ratifikimin e Marrëveshjes së Parë Ndërkombëtare të Parimeve që Rregullojnë Normalizimin e Marrëdhënieve mes Republikës së Kosovës dhe Republikës Së Serbisë, Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës Nr. 38, (17 shtator 2013), Ligji Nr. 04/L-199.

- Hükümetin kanun tasarılarının hazırlanması, kanunların uygulanması ve izlenmesi;
- Müzakere süreci ile ilgili makamlar ve kuruluşlar ile koordinasyon;
- Hükümetin yasalaşmış tasarruflarının uygulanmasındaki diğer görevler.

Bu ofisin diğer görevleri arasında; Kosova'daki Sırp bölgelerinde eğitim, sağlık, sosyal politika, kültür, altyapı, yerel özyönetim sistemi ve telekomünikasyon; Sırp Ortodoks Kilisesi'nin Kosova ve Metohija'daki işleyişi; manevi ve kültürel mirasın yeniden inşası ve korunması; Kosova ve Metohija'daki Sırlar ve diğer Arnavut olmayan topluluklar için tüm önemli alanlarda mali, hukuki, teknik ve personel yardımı; Kosova ve Metohija'dan ülke içinde yerinden edilmiş kişilerle ilgili Mülteciler Komiseri ile işbirliği; BMGK'nin 1244 Sayılı Kararı uyarınca Kosova'daki BM Misyonu'nun (UNMIK ve KFOR) sivil ve askeri misyonuyla işbirliği gibi konular mevcuttur.⁴⁷⁶

Her ne kadar diyalogun esas amacı, Sırların Kosova'nın kamu kuruluşlarında yer alması ve sosyo ekonomik hayata katılıp yaşamların iyileştirilmesi olsa da Sırlar Kosova'nın bağımsızlığından sonra da öncesinde olduğu gibi Kosova'yı tanımak istemediler.

Diyalog sayesinde Sırbistan'la çözülmemiş ve çözüm bekleyen birçok konunun çözülmesi hedeflenmiştir. Kosova'nın direktmesiyle teknik olarak nitelendirilen ve bu şekilde başlayan diyalog, zamanla bu konuların çözümü siyasi olduğu anlaşıldığında, siyasi bir karakter almıştır. Diyalogun bir diğer özelliği ise, yine Kosova Hükümetinin talebi ve koyduğu kırmızı çizgiler doğrultusunda, Kosova'nın iç işlerinin bu diyalogun gündeminde olmaması ve Sırbistan ile masada görüşülmemesidir.

Bu diyalogun esas amacı, BM kararında belirtildiği gibi genel itibariyle Kosova ve Sırbistan ile ilişkilerin normalleşmesi ve AB entegrasyonunun sağlanması olsa da; özellikle Kosova'da bulunan Sırların entegrasyonunun sağlanması ve bunun dış etkisi olarak, AB entegrasyonu ve uluslararası örgütlere üyeliğin sağlanmasıdır.

Thaçi Kosova Meclisinde yaptığı bir konuşmasında, "Diyalogda, Sırp Hükümeti'nin Kosova'yla ilgili ve özellikle Kosova'daki Sırp topluluğun bir kısmına yasadışı müdahalelerde bulunması, engeller ve manipülasyonlar konusundaki olumsuz etkileri, Kosova kurumları üzerinde yerel otorite kurmasını ve tüm Kosova'da otorite kurmasını

⁴⁷⁶ Republike Srbije, Jurisdiction of the Office for Kosovo and Metohija.
<https://www.kim.gov.rs/eng/nadleznost.php>, Erişim Tarihi 23/09/2022.

ortadan kaldırmayı başaracağız. Kosova Cumhuriyeti'nin iç ve Avrupa-Atlantik entegrasyonunu hızlandıracağız”⁴⁷⁷ diyerek bir kez daha Kosova'nın kararlılığını belirtmiştir.

5.3. Kosova ile Sırbistan Arasındaki Görüşmeler ve Dialog Süreci

Kosova Bağımsızlık Bildirgesi'nin uluslararası hukukla uyumluluğuna ilişkin, UAD'nın 22 Temmuz 2010 tarihinde yaptığı açıklama ile, Kosova Bağımsızlık Bildirgesi'nin yasallığı tanınmıştır. Ardından BM Genel Kurulu tarafından, 9 Eylül 2010 tarihinde kabul edilen, A/RES/64/ 298 Sayılı Karar uyarınca⁴⁷⁸, Kosova Cumhuriyeti ve Sırbistan arasında devletlerarası diyalog süreci başlamıştır.

UAD'nın ve BM'nin kararı doğrultusunda, Kosova Cumhuriyeti bağımsız, egemen ve uluslararası kabul görmüş bir devlet haline gelmiştir. Yine uluslararası bir özellik olarak, 2011 yılından itibaren AB'nin arabuluculuğunda ve ABD ile koordineli olarak diyalog sürecini oldukça geliştirmiştir.⁴⁷⁹

Bu doğrultuda Kosova Hükümeti, bu görüşmelerin başlaması konusunda sırasıyla bazı adımlar atmıştır. Kosova Meclisi, 10 Mart 2011 tarihinde Kosova Cumhuriyeti ile Sırbistan Cumhuriyeti arasında tesis edilecek Diyalog Kararı'nı çıkarmıştır. Bu şekilde diyalogu sağlayan yasal platform oluşturularak görüşmeler resmen başlamıştır. Kosova Meclisi yasal düzenlemeleri belirlerken, görüşmeleri yürütecek olan Başbakanlık da gerekli yasal zemini oluşturmuş ve diyalogu yürütecek olan grubun yasal zeminini hazırlamıştır. Görüşmelerde görüşülecek ve görüşülmesi mümkün olmayan konular, program ve ajanda belirlenmiştir.

Üst düzey diyalog, başlangıçta Avrupa Dış Eylem Hizmeti (EEAS) Konseyi danışmanı Robert Cooper tarafından üst düzey yetkililer düzeyinde, ilk olarak Mart 2011 ve Mart 2012 arasındaki dönemde kurulmuştur. Görüşmelerin oldukça uzun sürmesi nedeniyle hem Kosova tarafında hem de AB düzeyinde görev ve iktidar değişimlerinin olmasına tanık olmuştur. Daha sonra Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Temsilcisi ve Komisyon

⁴⁷⁸ The United Nations (UN), Resolution A/RES/64/298 (2010), article 2.

⁴⁷⁹ Arsim Bajrami - Gjyljeta Mushkolaj, “*Dialogu Kosovë-Serbi : (dilemat dhe kundërthënie)*”, (Prishtinë, Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, 2020).

Başkan Yardımcısı Catherine Ashton'ın diyalogu kolaylaştırıcı rolünde olmak üzere, Ekim 2012'den Ekim 2014'e kadar, üst düzey diyalog kurulmuştur.

Ardından Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi ve Komisyon Başkan Yardımcısı Federica Mogherini, Kasım 2014'te görevi devraldıktan sonra, üst düzey diyalogu kişisel olarak kolaylaştıracağını açıklamıştır.⁴⁸⁰

Brüksel görüşmeleri süresi boyunca Kosova düzeyinde üç iktidar değişmiştir. Bunlar Hashim Taçi dönemi (2011-2014), İsa Mustafa dönemi (2014-2017) ve Ramush Hajredinaj dönemleridir (2017-2018). Görüşmelerin yürütülmesinde ise, ilk olarak Kosova Hükümeti'nden Başbakan yardımcısı Edita Tahiri seçilmiştir. Edita Tahiri, görüşmeleri 2011 – 2014 döneminde Başbakan Yardımcısı olarak ve sonrasında, 2014 - 2017 dönemlerinde Diyalog Bakanı olarak⁴⁸¹ yürütmüştür.

Brüksel görüşmeleri süresi boyunca Sırbistanda 'se 2012 -2014 Basbakan Ivica Tadić, 2014-2017 Aleksander Vuçiç ve ardından Cumhurbaşkanlığına seçilen Vuçiç diyalogu sürdürmeye devam etmiştir. Diğer taraftan Sırp delegasyonuna, 9 Mart 2011 tarihinde düzenlenen ilk toplantıya Sırp Diyalogu Özel Temsilcisi Borko Stefanoviç başkanlık etmiştir. 2012 yılının sonuna kadar 7 antlaşma imzalanmıştır. Bunlar;

1. Serbest hareket,
2. Entegre Sınır Yönetimi Anlaşması / IBM Anlaşması,
3. Kadastro kayıtları,
4. Sivil kayıtlar,
5. Bölgesel temsil,
6. Diplomaların tanınması,
7. Gümrük Mühürlerinin Karşılıklı Tanınması Anlaşmasıdır.

⁴⁸⁰ European Union, Dialogue between Belgrade and Pristina 15.06.2016. https://eeas.europa.eu/regions/western-balkans/349/dialogue-between-belgrade-and-pristina_en. Erişim Tarihi 17/06/2018.

⁴⁸¹ Kuvendi e Republikës së Kosovës, Rezuluta Nr. 04-R-001 për dialogun midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, Prishtinë, 10 Mars 2011.

Bunlar arasında, Entegre Sınır Yönetimi Anlaşması / IBM⁴⁸² Anlaşması, 02 Aralık 2011'de IBM için kabul edilen sonuçlara⁴⁸³ göre, her bir tarafın görevlilerinin ilgili kontrolleri yürüttüğü ortak alanlarda entegre tesisler kuracaktır. Fakat taraflar kendi yetki alanlarında sembol kullanmayacaklardır.

Eğitim konusunda ise, 2 Temmuz 2011 tarihinde varılan sonuçlara göre üniversite diplomalarının kabul edilmesi üzerine bir anlaşma yapılmıştır. Buna göre her iki taraf diploma sorununun çözüleceğini kabul etmiş ve bir sonraki Brüksel görüşmelerinde bu konu daha da detaylandırılmıştır. Bunun yanı sıra, Jarinje / Rudnica dhe Tabavije / Bërnjak gümrük noktalarından elde edilen gelir, 17 Ocak 2013 tarihinde kurulmuş olan Kalkınma Fonu'na aktarılacaktır. Bu Fon, Kuzey Mitroviça, Zubin Potok, Zveçan ve Leposaviç'teki yerel nüfusun yararı ve bu bölgelerin sosyo-ekonomik gelişimini desteklemek için kullanılacaktır.⁴⁸⁴

Ayrıca Kosova Meclisi, 28 Temmuz 2011 tarihinde henüz entegre olmamış Kuzey Mitroviça ile ilgili bir karar çıkarmıştır. Bu karara göre Kosova Cumhuriyeti Meclisi, kurumların Kosova Cumhuriyeti'nin bütün toprakları üzerinde tam kontrol kullanma hakkına sahip olduğunu ifade etmiştir. Tüm vatandaşlara, ayırım yapılmaksızın, Kosova Cumhuriyeti'nde barışı, anayasal düzeni ve hukukun üstünlüğünü koruma konusunda çağrı yapılmıştır. Yine Sırbistan ile karşılıklılık tedbirlerinin tüm gümrük noktalarında dikkate alınması gerektiği ve uluslararası toplum tarafından, Kosova kurumlarına Sırbistan –Kosova sınırları boyunca düzenleme yapılması konusunda destek talep edilmiştir.⁴⁸⁵

Kosova Meclisi aldığı yeni kararın 4. Maddesinde, Kosova Meclisinin, gerekli komitelerin katılımıyla bu sürece liderlik etmesi için Kosova Cumhuriyeti Hükümeti'ne yetki vermiştir.⁴⁸⁶ Aynı kararda, tıpkı Meclisin aldığı ilk karar gibi, 5. ve 6. Maddede

⁴⁸² Bir tarafın sınırları tanıyıp diğer tarafın administrative sınır olarak kabul edilmesi.

⁴⁸³ Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, *Konkluzionet e dakorduara të IBM*, (02 dhjetor 2011). http://www.votaim.org/Uploads/Data/Documents/TekstiiMarreveshjes_2dhjetor2011_TYPMU5YGcB.pdf. Erişim Tarihi 13/08/2017.

⁴⁸⁴ Qeveria e Republikës së Kosovës, *Marrëveshja e Brukselit mbi Mbledhjen e të Hyrave Doganore*, 17 janar 2013. https://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/Marreveshja_e_Brukselit_mbi_Mbledhjen_e_te_Hyrave_Doganore_17_Janar_2013.pdf. Erişim Tarihi 25/19/2018.

⁴⁸⁵ Zyra e Kryeministrit, Rezoluta për Veriun e Kosovës.

⁴⁸⁶ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Rezoluta Nr. 04-R-08 për normalizimin e marrëdhënieve në mes të Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, 18 tetor 2012.

Kosova Cumhuriyeti Hükümeti, Kosova Cumhuriyeti ile Sırbistan Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi sürecini düzenli olarak Kosova Meclisi'ne bildirmekle yükümlüdür. 6. Maddeye göre, iki devlet arasında ilişkilerin normalleşmesi sürecine ilişkin anlaşmalar Kosova Cumhuriyeti Meclisi tarafından onaylanacaktır. Aynı şekilde 2. Madde, Kosova Cumhuriyeti Meclisi tarafından, Kosova Cumhuriyeti ile Sırbistan Cumhuriyeti arasındaki bu sürecin AB tarafından kolaylaştırılması ve ABD tarafından şiddetle desteklenmesi gerektiği ilkesini yeniden belirtmektedir.⁴⁸⁷ Teknik olarak başlayan diyalog, bu şekilde siyasi bir diyaloga dönüşmüştür.

Siyasi süreç, 19 Ekim 2012 tarihinde AB aracılığıyla, Kosova Başbakanı Hashim Taçi ve Sırbistan Başbakanı Ivica Daçiç arasında gerçekleşmiştir. AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, toplantı konusunda fazla detaylı bilgi vermezken,⁴⁸⁸ ikinci toplantı 7 Kasım 2012 arasında tekrar Brüksel'de gerçekleşmiştir. İkinci toplantıda ilişkilerin normalleşmesinde ilk adımlar atılmış ve yapılan basın açıklamasında her iki tarafın, diyalogun ön turunda sağladığı anlaşmaları uygulamaya karar verdikleri belirtilmiştir. Ashton, konuyla ilgili iki başbakanın da diyalogun devam etmesini kabul ettiklerini, anlaşmaların tam olarak uygulanması için çalışmaya karar verdiklerini ve 5 - 6 Kasım tarihli Entegre Sınır Yönetimi Ortak Çalışma Grubu'nun sonuçlarını memnuniyetle karşıladıklarını belirtmiştir. Toplantıda, Kosova'daki Sırpların Sırbistan fonları, kültürel miras, paralel yapılar ve Kosova Sırbistan arasındaki Entegre Sınır Yönetimi Anlaşması (IBM), genel olarak tartışılan konular arasında olmuştur.

Thaçi, toplantıya yönelik Kosova Radyo Televizyonu'nda yaptığı açıklamada, toplantıda konuşulan önemli konular arasında, Sırbistan'ın Kosova'daki Sırp topluluğa tahsis ettiği fonların şeffaflığı ve kaldırılması olduğunu ifade etmiştir. Kosova'da Sırp kültür ve dini mirasının korunmasının nasıl geliştirileceğine de odaklandıklarını eklemiştir. Ayrıca Kuzey Mitroviça'da halk üzerinde korkuya neden olan ve halkı esir alan kriminal örgütlerin var olduğu ve bu konuda, Bağımsızlık Bildirgesi, Anayasa ve Kosova yasalarına uygun olacak şekilde çözüm aranacağı,⁴⁸⁹ yine Taçi tarafından açıklanmıştır.

⁴⁸⁷ Kuvendi e Republikës së Kosovës, Rezuluta Nr. 04-R-001, për dialogun midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, Prishtinë, 10 Mars 2011.

⁴⁸⁸ Bashkimi Evropian, *Deklarata e Përfaqësueses së Lartë Catherine Ashton mbi vazhdimin e dialogut të lehtësuar nga BE*, Press A 462/12, Brussels, (19 October 2012).

⁴⁸⁹ *Kosova Haber*, "Pajtohen për zbatimin e marrëveshjeve", (08 Nëntor 2012).

<http://www.kosovahaber.net/?page=1,9,15560>. Erişim Tarihi 15/02/2019.

Toplantıda görüŖülen Sırp çoğunluk belediyeler birliği konusunda ise, bu durumun Kosova yasalarına ve Anayasası'na uyumlu olduğu ve bunların mevcut belediyeler ile aynı haklara sahip olduğu konuŖulmuŖtur.

5.4. Brüksel AntlaŖması

Uzun süren görüŖmeler sonucunda, 19 Nisan 2013 tarihinde Kosova ve Sırbistan arasında Brüksel AntlaŖması imzalanmıŖtır.⁴⁹⁰ YaklaŖık 10 tur süren görüŖmeler sonucunda Yüksek Temsilci Catherine Ashton yaptığı açıklamada, bu metnin her iki baŖbakan tarafından hazırlandığını ifade etmiŖ, aylardır süren kararlılıkları ve sahip oldukları cesareten dolayı onları tebrik etmiŖtir. Bu antlaŖmanın gemiŖten bir adım daha uzakta olduğunu belirterek, her ikisi için de Avrupa'ya bir adım daha yakın olması nedeniyle çok önemli olduğunu belirtmiŖtir.⁴⁹¹

Bu antlaŖma, her iki ülkenin baŖbakanları Kosova BaŖbakanı Hashim Tai ve Sırbistan BaŖbakanı Ivica Tadi ve AB Yüksek Temsilcisi tarafından, 19 Nisan 2013 tarihinde, AB'nin arabuluculuğunda Brüksel'de imzalanmıŖtır. AntlaŖmanın baŖlıca amacı, K. Sırp'ların entegrasyonu, özellikle Kuzey Mitroviça'da yıllar boyunca oluŖmuŖ sorunların çözümü ve buradaki halkın Kosova toplumuna entegrasyonudur. AntlaŖma 15 Madde'den oluŖmaktadır.⁴⁹²

Belirtildiği üzere Brüksel AntlaŖması, genel itibariyle Sırp azınlığın entegrasyonu üzerinedir. AntlaŖmanın 1-6 Madde'lerinde, Kosova Cumhuriyeti Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulması ve bu kurumun yetkileri belirtilmiŖtir. Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulması ile, aslında kuzey belediyelerinin entegrasyonu hedeflenmiŖ ve Sırp'ların çoğunlukla yaŖadıęı bu belediyelere geniŖ yetkiler verilmiŖtir. Bu birlik, ekonomik geliŖme, eğitim, sağlık, kentsel ve kırsal planlama alanlarında ve daha birçok alanda geniŖ yetkilere sahiptir. Aynı zamanda bir tüzük ile kurularak, merkezi makamlara devredilen ek yetkilere sahip olacaktır.

⁴⁹⁰ Kuvendi i Republikës së Kosovës, First Agreement of Principles Governing the Normalisation of Relations, April 19, 2013. <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/07/First-agreement-of-principles-governing-the-normalization-of-relations-april-19-2013-brussels-en.pdf>. EriŖim Tarihi 19/06/2018.

⁴⁹¹ EU, European Union, *Remarks by High Representative Catherine Ashton on the EU-facilitated dialogue*, Press A 216/13, Brussel 19 April 2013.

⁴⁹² Kuvendi i Republikës së Kosovës, First Agreement of Principles Governing the Normalisation of Relations, April 19, 2013.

Yukarıda genel hatlarıyla bahsedildiği üzere, ilişkilerin normalleşmesini düzenleyecek ilk ilkelere olacak Antlaşma'nın maddeleri şu şekildedir:

1. Kosova'da Sırp çoğunluğun yaşadığı belediyelerle, Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği kurulacaktır. Üyelerin anlaşması şartıyla, üyelik diğer tüm belediyelere de açık olacaktır.
2. Belediyeler Birliği tüzük ile kurulur. Birliğin tasfiyesi ancak katılan belediyelerin kararıyla yapılabilir. Geçerli garantiler ve anayasa hukuku (2/3 çoğunluk kuralı dahil) ile, yasal teminatlar sağlanacaktır.
3. Birliğin / Topluluğun yapısı, mevcut Kosova Belediyeler Birliği Statüsü ile aynı temelde kurulmalıdır. Bunlar; Başkan, Başkan Yardımcısı, Meclis, Konsey şeklinde olacaktır.
4. Avrupa Yerel Özerk İdare Şartı ve Kosova yasalarında öngörülen yetkiler uyarınca, katılan belediyelerin, Birlik / Topluluk aracılığıyla kendi yetkilerini yerine getirme konusunda iş birliği yapma hakları vardır. Birlik / Topluluk, ekonomik gelişme, eğitim, sağlık, kentsel ve kırsal planlama alanlarında tam gözetim altında olacaktır.
5. Birlik / Topluluk, merkezi makamlarca devredilen ek yetkiler kullanacaktır.
6. Birlik / Topluluk, merkezi düzeyde temsili bir rolü olacak ve bu amaçla Topluluklar Danışma Konseyi'nde bir sandalyeye sahip olacaktır. Bu rolü yerine getirirken izleme fonksiyonu öngörülmüştür.

Brüksel Antlaşması'nın diğer bölümü, 7, 8, 9 ve 10. Maddeleri ise, Sırp güvenlik yapıları üyelerinin, Kosova'nın eşdeğer yapılarına entegrasyonunu öngörmektedir. Polis ve yargı sisteminde çalışanlar, Kosova polis ve yargı sistemine entegre olup, Kosova yasalarına göre Kosova bütçesinden maaş alacaklardır. Kuzeyde Sırp çoğunluğun yaşadığı dört belediye için (Kuzey Mitroviça, Zveçan, Zubin Potok ve Leposaviç), Bölgesel Polis Komutanı olacaktır. Bu maddeler şu şekildedir:

7. Kosova'da, Kosova Polisi adında bir polis yapısı olacaktır. Kosova'nın kuzeyindeki bütün polisler de Kosova Polisi'ne dahil edilecektir. Maaşlar yalnızca Kosova Polisi'nden alınacaktır.
8. Çeşitli Sırp güvenlik yapı üyelerine, Kosova'nın eşdeğer yapılarında konumlar sunulacaktır.

9. Kuzeyde Sırp çoğunluğun yaşadığı belediyeler için (Kuzey Mitroviça, Zveçan, Zubin Potok ve Leposaviq), Bölgesel Polis Komutanı olacaktır. Bu bölgenin komutanı, dört belediye başkanı tarafından topluluk adına teklif edilen liste içinden bir Sırp aday gösterilecek ve İçişleri Bakanlığı tarafından seçilecektir. Güney Mitroviça, Skenderaj ve Vuştri belediyeleri için başka bir bölgesel komutan olacaktır. Kuzeydeki dört bölgeden seçilen bölgesel komutan, diğer bölgesel komutanlarla birlikte çalışacaktır.
10. Yargı makamları Kosova'nın yasal çerçevesi dahilinde bütünleşecek ve birlikte hareket edecektir.
11. Kuzey bölgedeki belediyelerde seçimler, 2013 yılında AGİT'in hafifletici rolüyle yapılacak, Kosova yasalarına ve uluslararası standartlara uygun bir şekilde yapılması sağlanacaktır.

Bunların yanı sıra, Priştine Temyiz Mahkemesi'nde, K. Sırp çoğunluk paneli kurulacaktır. Sırp çoğunluğun olduğu belediyelerin tüm davaları, burada karara bağlanacaktır.

Antlaşmanın diğer beş maddesine göre ise, kuzey belediyelerde yerel seçimler, Kosova yasalarına ve uluslararası standartlara göre yapılacaktır. Bu maddelerde, Sırbistan'ın şeffaf finansmanı, enerji ve telekomünikasyon üzerine konular yer almaktadır. 14. Madde ise, her iki tarafın AB ilerleme yolunda hiçbir şekilde birbirlerine engel olmayacağı konusundadır.

Antlaşmanın imzalanmasından bir yıl sonra Thaçi dönemi sona ermiş ve 2014 yılında başbakan seçilen İsa Mustafa'nın Başbakanlık döneminde Brüksel görüşmelerine yeniden kan vermeye çalışılmıştır. Kosova'da olan değişikliğin yanı sıra, AB'nde de Catherine Ashton'un görevi sona ermiş ve görevi Frederico Mogherine'ye devretmiştir. 25 Ağustos 2015 tarihinde yapılan ve Kosova Başbakanı İsa Mustafa ve Sırbistan Başbakanı Aleksander Vučić'in de katıldığı toplantıya, Mogherini de eşlik etmiştir. Bu toplantıdan, enerji ve telekomünikasyon konularında paket şeklinde yeni antlaşmalar çıkmıştır. Fakat dikkat çeken önemli bir konu, Brüksel görüşmelerinde varılan ilk antlaşmanın devamı niteliğinde, yine gündemde Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin olmasıdır. İlk antlaşmadan farklı olan, Kuzey ve Güney Mitroviça arasında sınır olarak belirlenen, iki belediyeyi birbirinden ayıran ve artık sembolleşen Mitroviça köprüsünün teyid edilmesidir. Mogherini toplantının yapıcı olduğu değerlendirilmesinde bulunmuş,

Sırbistan ve Kosova için diyalog sürecini ilerletmede bir dönüm noktası olduğunu belirtmiştir. Başbakanlar da Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kuruluşunun önünü açan genel ilkeler ve ana unsurlar üzerinde anlaşmıştır. Aynı zamanda Mitroviça Köprüsü'nün statüsünün düzenlenmesini de kabul etmişlerdir. Mogherini köprünün kullanıma açılmasını, "köprünün kullanımı, kolaylaştırdığım diyalog ruhunu sembolize eden karşılıklı bir adım olarak kabul edilebilir"⁴⁹³ şeklinde değerlendirmiştir. 1999 yılından sonra üstüne Sırp tarafında birkaç kez barikat kurulmasıyla, Mitroviça'yı güneyde Arnavutlar ve kuzeyde Sırp olmak üzere ikiye ayıran Köprü, bir sınır haline gelmiştir. En son olarak 2011 yılında tansiyonun artmasından sonra, "Köprü Gözlemcileri" Ibar Nehri üzerindeki köprüye taş ve kumdan büyük bir barikat inşa ederek köprüyü tümüyle kapatmıştır. Nihayet 2014 yılında barikat kaldırılmış ve onun yerine Barış Parkı kurulmuştur. Brüksel Görüşmeleri doğrultusunda ise, K. Sırpların entegrasyonunu sağlamak için Mitroviça'yı kuzey güney, yani Arnavutlar ve Sırp olarak ayıran bu köprünün restore çalışmaları yapılmıştır. Her iki halk arasındaki engeller, 2016 yılında köprünün tekrar açılmasıyla kaldırılmıştır.

Toplantının gündeminde olan diğer önemli bir nokta, Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin başından beri Sırp ve Kosova temsilcileri arasında tartışmalara ve anlaşmazlıklara tanık olmasıdır. Priştine'deki hükümet temsilcileri, bir STK formunda Sırp çoğunluk Belediyeleri Birliği'nin tesis edilmesi konusunda başarılı oldukları konusunda ısrar etmiş, Sırp temsilcileri ise aksini iddia etmiştir. Belgradlı meslektaşları da bu kurumun gelecekteki yürütme yetkilerini sağlama konusunda başarılarını açıklamışlardır.⁴⁹⁴ Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği açısından görüş ayrılığı, ileride bir başka sorunun işareti olmuştur. Sırbistan açısından; Brüksel anlaşmasıyla yeni kurulan ve Kosova'nın yanı sıra, Sırbistan tarafından da finanse edilmesi öngörülen bir yönetim birimi olan Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği, Kosova açısından ise, bir yönetim birimi olmadığı gibi, sadece bir STK olarak hareket eden belediyeler arası bir birlik olup, sadece yerel yönetimlerin uzmanlıklarını koordine etmelerine ve

⁴⁹³ European Union, Statement by High Representative/Vice-President Federica Mogherini following the meeting of the EU-facilitated dialogue Bruxelles, (25 August 2015). https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/3182/statement-by-high-representativevice-president-federica-mogherini-follo%C3%ABing-the-meeting-of-the-eu-facilitated-dialogue_en. Erişim Tarihi 01/03/2019.

⁴⁹⁴ Bodo Weber, "Big Deal: Truku I Ngathhtë: Pasiguria Kushtetuese, Jostabiliteti Politik dhe Sundimi i ligjit në Dialogun Kosovë-Serbi", *BIRN*, 2016.

paylaşmalarına yardımcı olmak üzere kurulacaktır. Bu birlik, Kosova bütçesinden finanse edilecek, ancak Sırbistan da Kosova kurumları aracılığıyla bu birliği finanse edebilecektir.

Öte yandan, Kosova'daki muhalefet Brüksel Antlaşması'na şiddetli bir şekilde karşı çıkmıştır. Muhalefet, tepkilerini uzun bir zaman meclis toplantılarını göz yaşartıcı bomba kullanıp engelleyerek ifade etmiş, toplantıları protesto etmiş, ayrıca vatandaşlardan bu hususta 200.000 imza toplamıştır.⁴⁹⁵ Muhalefetin bu tavrı hem antlaşmanın uygulanmasını engellemiş hem de Brüksel Görüşmeleri'nin uzun bir süre aksamasına neden olmuştur. Gerek Priştine'nin şiddetli protestolara sahne olması, gerekse halkın bu antlaşma konusunda huzursuz olması ve tüm bunların ortaya çıkardığı sis nedeniyle, dönemin Cumhurbaşkanı Atifete Jahjaga, Sırp Belediyeleri Birliği ilkelerinin Kosova Cumhuriyeti Anayasası'na uygunluğunun yorumlanması talebiyle, konuyu 30 Ekim 2015 tarihinde Anayasa Mahkemesi'ne yöneltmiştir.⁴⁹⁶

Bu Antlaşma, başından beri Sırp ve Kosova temsilcileri arasında tartışmalara ve anlaşmazlıklara tanık olmuştur. Kosova muhalefetinin karşı çıktığı esas nokta ise, Kosova'daki Sırpların Sırbistan tarafından aracı olarak kullanılması ve bu vesileyle yerel düzeyde Kosova Hükümetine paralel bir iktidar katmanı oluşturmak istemesidir. Meselenin bu boyutu, Kosova Anayasası'nın ihlali anlamına gelmektedir.

Bu dönemde AB üyeliği de yine bu antlaşmaların uygulanmasından geçmektedir. AB birliğe sorun taşımak istemediği için, AB'ye girmek isteyen Kosova ve Sırbistan'ın aralarındaki anlaşmazlıkları çözmeden birliğe giremeyecekleri konusunda vurgu yapmış ve özellikle Sırbistan'a Kosova konusunda şartlar koşmuştur. Bu nedenle Sırbistan'a bir ek bölüm daha eklenmiştir. Eklenen bu 35. Bölümün 1. Maddesinde, Sırbistan'a, Kosova ile arasındaki ilişkilerin normalleşmesi şartı koşulmuştur.⁴⁹⁷ Ayrıca bu ek bölümde, Sırbistan'dan daha önce varılan antlaşmaların uygulanması istenmiştir. Sırp azınlığın entegrasyonu ile ilgili olan talepler kısaca; hareket özgürlüğü üzerine, Mitroviça

⁴⁹⁵ *Koha Ditore*. "200 mijë firma në peticionin e opozitës, nënshkrimi vazhdon edhe një muaj", (20 tetor 2015), <https://archive.koha.net/?id=27&l=80379>. Erişim Tarihi 02/09/2019.

⁴⁹⁶ Gjykata Kushtetuese e Republikës së Kosovës, Vendim për Mase të Përkohshme në Rastin nr. K0130/15 Parashtrues Presidentja e Republikës së Kosovës, 23 dhjetor 2015. http://gjk-ks.org/wp-content/uploads/vendimet/KO130-15_SHQ.pdf. Erişim Tarihi 22/09/2019.

⁴⁹⁷ European Union Common Position, Chapter 35: Other issues, Item 1: Normalisation of relations between Serbia and Kosovo*.

Köprüsü'nün Haziran 2016'da trafiğe açılması;⁴⁹⁸ üniversite diplomalarının tanınması üzerine, yine 2011 antlaşmasının öngördüğü sonuçlara bağlı kalınarak Kosova'yla yapıcı bir şekilde çalışılması; Kosova'da paralel yapıların Kosova yasalarına göre yönetilmesi ve Sırbistan tarafından finansmanın kaldırılması; Sırbistan tarafından yapılan finansmanların şeffaflığı; Sırbistan tarafından Kosova yetkili makamlarına, Kosova Polisi'ne entegre olan eski polis memurlarına emeklilik maaşı ödenmesi konusunda bilgi sağlanması; Sırbistan'ın bütün yargı personelinin görev süresinin sona erdiğini kabul etmesi; Sırbistan'ın, Sırp Hukukunda öngörüldüğü üzere, Kosova'daki Sırp adli kurumu ile ilgili özel bir yasa çıkarmasıdır.

Bunlara rağmen, 2016 ve 2017 yılında yaşanan olaylar, Brüksel Görüşmeleri'nin aksamasına ve antlaşmaların uygulanmasında yavaşlamaya neden olmuştur. Bunun başlıca sebepleri, Sırbistan'ın Kosova'yı tanıma konusunda direnmesi ve Kosova'ya karşı yaptığı provokasyonlardır. Bunlar arasında, Sırbistan'ın yaptığı karşı kampanya nedeniyle Kosova'nın UNESCO ve INTERPOL'a alınmaması; Kosova vatandaşlarının Sırbistan tarafından gözaltına alınması; Sırbistan'ın Mitroviça sınırına, üzerinde "Kosova Sırbistan'dır" gibi provoke edici bir söz ve dini ikonografi yazılar olan bir treni Ocak 2017'de Kosova'ya göndermesi; ardından Kosovalı siyasi parti lideri Ramush Haradinaj'ın, Sırbistan'ın çıkardığı tutuklama emri nedeniyle Fransa'da gözaltına alınması, Brüksel Görüşmeleri'ne etki eden başlıca nedenlerdir. Mogheri'nin aracılık ettiği, Diyalog Bakanı Edita Tahiri ve Diyalog Baş Müzakerecisi Marko Djuriç'in katıldığı 14 Eylül 2016, 15 Kasım 2016 ve 15 Ocak 2017 tarihlerinde yapılan toplantıların konuları, Sırp azınlığın entegrasyonu konusundan ziyade teknik konular olmuştur. Daha çok, daha önceki toplantılarda alınan kararların uygulanması ve zamanı tartışılmıştır.⁴⁹⁹

24 Ocak 2017 tarihinde, tansiyonu düşürmek ve Belgrad ile Priştine arasındaki ilişkileri normalleştirmek üzere yüksek düzey siyasi bir toplantı düzenleyen Mogherini, toplantıya Cumhurbaşkanı Haşim Taçi ve Tomislav Nikoliç'i ve Başbakanlar İsa Mustafa ve Aleksandar Vuçiç'i davet etmiştir. Mogherini, siyasi liderlere gerilimi geride bırakarak,

⁴⁹⁸ Kryeministria e Republikës së Kosovës, *Dizajni i dakorduar për revitalizimin e Urës së Mitrovicës Bruksel*, (25 Gusht 2015). <https://kryeministri.rks-gov.net/blog/dizajni-i-dakorduar-per-revitalizimin-e-ures-se-mitrovices-me-25-gusht-2015-ne-bruksel-25-08-2015/>. Erişim Tarihi 04/08/2022.

⁴⁹⁹ European Union, EU-facilitated Dialogue: Implementation of the freedom of movement agreement, (14 september 2016). https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/9823/eu-facilitated-dialogue-implementation-of-the-freedom-of-movement-agreement_en. Erişim Tarihi 06/12/2018.

diyalog yoluyla karşılıklı endişe konusu olan sorunların ele alınıp çözülmesi için gösterilmesi gereken liderlik, vizyon ve bağlılığın önemini vurgulamıştır. Diyalogda ilerlemenin, her iki taraf için de AB'ne giden yolda kilit öneme sahip olduğu değerlendirilmesini yapmıştır.⁵⁰⁰ Başbakan İsa Mustafa ve AB, her ne kadar tansiyonları düşürmeye çalışsa da ortam gergin olmaya devam etmiştir. Mart 2017'de, Sırbistan'ın tutuklama kararıyla Fransa'da gözaltına alınan Ramush Hajredinaj nedeniyle, Kosova Meclisi Sırbistan'la görüşmelerin ertelenmesine karar vermiş ve eski başbakanın serbest bırakılması konusunda 10 Mart 2017'de yeni bir karar çıkarmıştır.⁵⁰¹ Dönemin Diyalog Bakanı Edita Tahiri, Brüksel Batı Balkanlar Direktörü Angelina Eichhorst'a, 6 Temmuz 2017 tarihinde "Uygulama Bekleyen Anlaşmalar" adı altında gönderdiği yazıda, Sırbistan tarafından antlaşmaların uygulanmadığı, bu antlaşmalardan Sırp entegrasyonu ile ilgili olan adalet, diplomalar, Mitroviça Köprüsü'nün yeniden yapılması, Mitroviça'nın kuzeyindeki ana yolun yeniden yapılmasının engellenmesi, paralel Sırp belediyelerin dağıtılmaması ve Brüksel Anlaşmalarına aykırı olarak Kosova'daki paralel yapıların bir kısmının Sırbistan tarafından halen desteklenmesine vurgu yapmıştır.

Kosova'da gerçekleşen yeni seçimlerden sonra yeni hükümetin kurulmasıyla, Ramush Haradinaj Başbakan olmuş ve Brüksel görüşmelerine Hashim Thaçi Kosova Cumhurbaşkanı olarak katılmaya devam etmiştir. Kosova'da, görüşmelerin ilerleyişinden ötürü zaten devam eden memnuniyetsizlik, Başbakanlık düzeyinden Cumhurbaşkanlık düzeyine geçmesi ile, muhalefet tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Muhalefetteki Kosova Demokrat Partisi adına Vjosa Osmani, Kosova'nın, ülkenin Cumhurbaşkanı tarafından Sırbistan ile siyasi diyalogda temsil edilmesinin meşruiyetine ilişkin olarak, Cumhurbaşkanı Thaçi'nin diyalog sürecine öncülük etmesi konusunda yetkili olmadığını savunmuştur. Bunun nedenleri konusunda, Cumhurbaşkanının ulaştığı anlaşmaları uygulamak için herhangi bir yaptırım mekanizması olmadığına vurgu yapmıştır. Meclisin bir yasama organı olarak daha önemli olduğuna ve Cumhurbaşkanı'nın çalışmalarını veya bu süreci yönetmesi halinde başkanın başarısızlıklarını denetlemek için hiçbir anayasal

⁵⁰⁰ European Union, Federica Mogherini' statement following the high level meeting in the framework of the EU-facilitated Dialogue between Belgrade and Pristina, 24 januar 2017. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/19150/federica-mogherinis-statement-following-high-level-meeting-framework-eu-facilitated-dialogue_en. Erişim Tarihi 10/06/2019.

⁵⁰¹ Kuvendi i Republikës së Kosovës, *Lidhur me ndalimin e ish-kryeministrit të Kosovës, z. Ramush Haradinaj, në Francë*, Rezolut, Nr. 05-R-011, Prishtinë, 10 mars 2017.

mekanizma bulunmadığına dikkat çekmiştir.⁵⁰² Aslında iktidara yeni gelen, Kosova'nın Geleceği İçin İttifak Partisi Başkanı ve Başbakan Ramush Haradinaj, muhalefet döneminde de şeffaflığın olmaması konusunda tepki göstermiştir. Kosova'nın cumhurbaşkanlığı düzeyinde görüşmelere devam edilmesine neden olarakta Sırbistan'da 2007 yılına kadar başbakan olarak sürdüren Vuçiç'in cumhurbaşkanı seçilmesiyle görüşmelere devam etmesi olarak gösterilmiştir.

Kosova Başbakanı Ramush Haradinaj, 12.01.2018 tarihinde ekip başkanı olarak Avni Arifi'yi atamıştır.⁵⁰³ Brüksel Görüşmeleri 15 Ocak 2018 tarihinde tekrar başlamış, fakat 16 Ocak 2018 tarihinde, Kosova hakkında daha ılımlı olan ve sık sık Belgrad politikalarına ters düşen Kuzey Mitroviça Sosyal Demokrat Partisi'nin Sırp lideri Oliver Ivanoviç'in öldürülmesinden dolayı, Belgrad diyalogdan çekilmiştir. Ancak 26 Şubat 2018 tarihinde Sırp delegasyonu tekrar görüşmelere geri dönmüştür. Taraflar arasında, toplantıda birçok konunun yanında hareket özgürlüğü, IBM, adalet, Sırp Çoğunluk Belediyeleri Birliği, Mitroviça Köprüsü⁵⁰⁴ gibi, Sırp azınlığın entegrasyonu ile ilgili önemli konular da tartışılmıştır.

Akabinde, 21 Kasım 2018 tarihinde Kosova Hükümeti, Sırbistan ve Bosna-Hersek'ten ithal edilen ve Sırbistan devlet gelir bütçesine önemli gelirler sağlayan⁵⁰⁵ ürünler için %100 vergi uygulamıştır.⁵⁰⁶ Başbakan Haradinaj, ancak Sırbistan Kosova devletini tanıdığı anda verginin kaldırılacağını belirtmiştir.⁵⁰⁷ Kosova'nın uyguladığı %100 vergi,

⁵⁰² *Evropa e Lirë*, "Me çfarë kompetencash udhëheq dialogun Thaçi?", (05 Mars 2018). <https://www.evropaelire.org/a/hashim-thaci-dialogu-/29080042.html>. Erişim Tarihi 25/04/2017.

⁵⁰³ Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, Vendimi i Qeverisë për Themelimin e Grupit Negociator për Dialog, Nr 01/63, (03 Shtator 2018). http://www.votaimë.org/Uploads/Data/Documents/VendimiQeverisëperthemeliminëekipitnegociatorperDialog_3shtator2018_twebfKBJe.pdf. Erişim Tarihi 25/06/2019.

⁵⁰⁴ The European Union, Statement by the Spokesperson following the working level meeting within the EU facilitated Dialogue, Bruxelles, (27 February 2018). https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/40471/statement-spokesperson-follo%C3%ABing-%C3%ABorking-level-meeting-%C3%ABithin-eu-facilitated-dialogue_en. Erişim Tarihi 06/06/2019.

⁵⁰⁵ Alianca Kosovare të Bizneseve (AKB) yaptığı istatistiklere göre, Sırbistan'ın 21 Kasım - 31 Aralık 2018 dönemi için planlanan toplam zararı 63.150.000 euro.

Sırbistan'dan 2017 yılında yapılan ithalat 449.918.000 euro olarak gerçekleşti. *Telegrafi*, AKB: Taksa 100% mbi 23 milionë euro humbjtet për Serbinë. <https://telegrafi.com/akb-taksa-100-mbi-23-milione-euro-humbjzet-per-serbine>. Erişim Tarihi 23/06/2019.

⁵⁰⁶ *Telegrafi*, Qeveria e Kosovës vendos taksë 100% për prodhimet e Serbisë,(21 Nëntor 2018). <https://telegrafi.com/qeveria-e-kosoves-vendos-taksa-100-per-prodhimet-e-serbise/> Erişim Tarihi 09/08/2019.

⁵⁰⁷ *Top Channel*, "Haradinaj: Taksa hiqet kur Serbia të njohë Kosovën!", (Kasım 2018). <http://top-channel.tv/2018/11/22/haradinaj-taksa-hiqet-kur-serbia-te-njohe-kosoven/>. Erişim Tarihi 05/09/2019.

Sırbistan ile Kosova arasındaki görüşmelerin durmasına neden olmuştur. Sırbistan görüşmelerden çekilmiş ve Ramush Hajredinaj'ın istifasından sonra, görüşmelere dönmek için verginin kaldırılmasını beklemiştir.⁵⁰⁸

5.4.1. Kosova Hükümeti'nin Brüksel Antlaşması Karşısındaki Tutumu

AB tarafından memnuniyetle karşılanan antlaşma, Kosova Hükümeti tarafında da olumlu karşılanmıştır. Kosova ve Sırbistan arasında antlaşmanın imzalanmasından bir sonraki gün, 20 Nisan 2013'te bir basın toplantısı düzenleyen Hashim Taçi, antlaşmanın önemi konusunda, Kosova'nın imzalanan bu anlaşmayla normallik çağına girdiğini, Kosova, Sırbistan ve bölge olarak yeni bir sayfanın açıldığını, iş birliği dönemine girildiğini, imzalanan anlaşmayla Kosova ve Sırbistan'ın, bölgenin Avrupalılaşmasını seçtiğini söylemiştir. Taçi değerlendirmesinde, antlaşmanın Kosova Anayasasına ve yasalarına uygun olduğunu ve bu antlaşmanın uygulanmasıyla birlikte Kosova'nın her köşesine, özellikle de kuzeyde, Anayasa'yı ve yasallığı uygulayıp Avrupa geleceğini pekiştireceğine vurgu yapmıştır.

Kosova Meclisi, antlaşmanın imzalanmasından üç gün sonra, 22 Nisan 2013 tarihinde antlaşmayı onaylamıştır.⁵⁰⁹ Bu antlaşma milletvekillerinin üçte ikisinin kabulüyle, Kosova Meclisi'nde, Kosova Sırbistan diyalogu bünyesinde kabul edilen tek antlaşma olmuştur.⁵¹⁰ 28 Mayıs 2013 tarihinde Hükümet, No. 01/132 Sayılı Kararla ve 27 Haziran 2013 tarihinde, 04/L-199 No'lu Yasa ile, "Kosova Cumhuriyeti ile Sırbistan Cumhuriyeti Arasındaki İlişkilerin Normalleşmesini Düzenleyen İlkelerin Uluslararası Anlaşmasının Onaylanmasına İlişkin Kanun Tasarısını"⁵¹¹ ve bu Anlaşmanın Uygulama Planını onaylamıştır.⁵¹² Mevcut milletvekillerinden seksen dördü yasa için olumlu oy kullanırken, üçü karşı oy kullanmış ve biri ise çekimser kalmıştır. Kosova

⁵⁰⁸ Shala, Nuhi. "Serbia pret heqjen e taksës pas dorëheqjes së Haradinajt", *Kalxo*. (Korrik.2019). [https://kallxo.com/shkur"/t/serbia-pret-heqjen-e-taksës-pas-doreheqjes-se-haradinajt/](https://kallxo.com/shkur). Erişim Tarihi 03/06/2020.

⁵⁰⁹ Zyra e Kryeministrise se Kosoves, Rezolutë-Për dhënien e pëlqimit për nënshkrim të Marrëveshjes së Parë të Parimeve që Rregullojnë Normalizimin e Marrëdhënieve mes Republikës së Kosovës dhe Serbisë&eu.

⁵¹⁰ Ligji për Ratifikimin e Marrëveshjes së Parë Ndërkombëtare të Parimeve që Rregullojnë Normalizimin e Marrëdhënieve mes Republikës së Kosovës dhe Republikës Së Serbisë, Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës Nr. 38, (17 shtator 2013), Ligji Nr. 04/L-199.

⁵¹¹ Ligji për Ratifikimin e Marrëveshjes së Parë Ndërkombëtare të Parimeve që Rregullojnë Normalizimin e Marrëdhënieve mes Republikës së Kosovës dhe Republikës Së Serbisë,

⁵¹² Ligji për Ratifikimin e Marrëveshjes së parë Ndërkombëtare të Parimeve që Rregullojnë Normalizimin e Marrëdhënieve mes Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë.

Cumhurbaşkanı, DL-050-2013 numaralı kararnameyle, 12 Eylül 2013 tarihinde Yasayı ilan etmiştir.

Kosova Cumhuriyeti Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği, Kosova yasaları çerçevesinde faaliyet gösterecek, yürütme ve yasama alanlarında, mevcut Kosova Belediyeler Birliği ile aynı yapılara sahip olacaktır. Bu çerçevede paralel yapılar da kaldırılacaktır. Seçimler konusunda ise; yerel seçimler Kosova Cumhuriyeti yasalarına uygun olarak AGİT'in kolaylaştırıcı rolü ile yapılacaktır, polis ve yargı kurumları Kosova yasalarına göre yapılacak ve devletin üniter karakteri korunacaktır. Kuzeyde halen entegre olmakta direnen, Kosova kurum ve kuruluşlarını kabul etmek istemeyen K. Sırp lar konusunda Thaçi, Kosova'nın kuzeyindeki vatandaşlarını da on dört yıldır sadece maddi, siyasi ve kişisel kazanç uğruna hayatlarını esir tutanlara karşı tuzağa düşmemeleri konusunda uyarmıştır. Kanun ve düzenin Kosova'nın her köşesine uzanması, sadece yatırım, kalkınma ve istihdam için değil, aynı zamanda demokratik ve çok ırklı bir ortamın oluşturulması için büyük bir fırsat olacaktır.⁵¹³

Kosova ve Sırbistan diyalogunda uzun süre çalışan Avrupa Entegrasyon Bakanı Bekim Çollak'a göre anlaşmanın temel hedeflerinden biri, anlaşmanın imzalanmasınının 2. yıl dönümünde Sırp azınlığın Kosova Cumhuriyeti'nin yasal ve kurumsal çerçevesine bu anlaşmanın hükümleriyle entegrasyonu konusunda uygun koşulların oluşturulmasıydı. Diğer bir hedef, Sırbistan'ın ülkenin kuzeyinde faaliyet gösteren yasadışı paralel kurumlarının kaldırılmasıydı. Ayrıca, taraflar arasındaki güven düzeyini yükselten birtakım önlemler alınmıştır. Böylece her iki taraftaki vatandaşların hayatlarını iyileştirmek için daha fazla adımlar atılabilir. Anlaşmanın daha hızlı uygulanabileceğini belirten Çollak, anlaşmanın Sırbistan tarafından uygulanması konusunda Sırp tarafının anlaşmayı uygulamada gecikme yarattığını bunun nedeninin ise AB'den daha fazla faydalanmaya çalışmak amacıyla, atılan her adımı araştırdığını söylemiştir.⁵¹⁴

⁵¹³ Zyra e Kryeministritë të Kosovës, *Kryeministri Thaçi: Ka fituar opsioni i paqes, stabilitetit dhe integritetit*, 20 prill 2013. <https://kryeministri-ks.net/kryeministri-thaci-ka-fituar-opsioni-i-paqes-stabilitetit-dhe-integritetit/>. Erişim Tarihi 03/02/2018.

⁵¹⁴ Bekim Çolaku, *Marrëveshja e 19 prillit do t'i normalizojë raportet. Ministria e Integritetit Evropian, Ministria e Integritetit Evropian*, (19 prill 2015). <http://www.mei-ks.net/sq/intervista-dhe-editoriale/marrveshja-e-19-prillit-do-trsquo-i-normalizoj-raportet->. Erişim Tarihi 06/08/2019.

5.4.2. Sırbistan Hükümeti'nin Brüksel Antlaşması Karşısındaki Tutumu

Yukarıdaki kısımlarda da belirtildiği üzere, Kosova tarafı antlaşmaya olumlu yaklaşmış, ancak Sırbistan tarafında durum farklı olmuştur. Sırbistan, ilişkilerin normalleşmesini düzenleyen bir tasarı olarak, “İlk İlkeler Anlaşmasına Varılmasına İlişkin Hükümet Raporu” adı altında bir raporu oy çokluğu ile onaylamıştır.⁵¹⁵

Anlaşıldığı üzere Sırbistan Meclisi, bu antlaşmayı Kosova Devleti'nin tanınması anlamına geldiği için kabul etmemiş, bunun yerine, sembolik olarak antlaşmanın uygulanma raporunu kabul etmiştir. Sırbistan tarafından Anlaşma'nın onaylanması konusunda yapılan bu tür akrobasiler, Almanya'nın AB üyeliği müzakerelerinin açılış tarihini güçlü bir “havuç” olarak kullanmasına rağmen, Sırbistan için de yasal olarak bağlayıcı hale getirmesine engel olamamıştır.⁵¹⁶ Sırbistan'ın yeni Anayasası, Kosova'yı Sırbistan'ın ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Anayasa'nın 182. Maddesi, Kosova'nın özerk durumunu net bir şekilde tanımlamaktadır.

Ancak öncelikle belirtmek gerekir ki, Sırbistan diyalogu kabul etmekle, zaten Kosova devletini bir şekilde tanımış durumdadır. Kosova Meclisi görüşmelerin başlatılması ile ilgili aldığı Karar'ın 1. Madde'sinde, Kosova Cumhuriyeti Meclisi ile, iki bağımsız ve egemen devlet olan Kosova ve Sırbistan arasındaki sorunların çözülme sürecini destekleyeceği bildirilmiştir.⁵¹⁷ Kosova ve Sırbistan arasında yapılan bu teknik antlaşmaların, Sırbistan Hükümeti tarafından kanunla düzenlenmesi gereken değişimleri izinsiz olarak kararnameyle değiştirdiği gerekçesiyle, Sırbistan Anayasa Mahkemesi'nde temyizde bulunulmuştur.⁵¹⁸

5.5. Brüksel Görüşmeleri – Aktörler ve Politikaları (K. Sırp; Kosova ve Belgrad Politikaları)

Bağımsızlıktan önce, UNMIK idaresi altında gerçekleşen Sırp azınlıkların entegrasyonu çabaları sonuçsuz kalınca, bağımsızlıktan sonra, artık bağımsız bir devlet olan

⁵¹⁵ Stefan Lehne, Kosovo and Serbia: Toward a Normal Relationship.

⁵¹⁶ Lehne, Kosovo and Serbia: Toward a Normal Relationship.

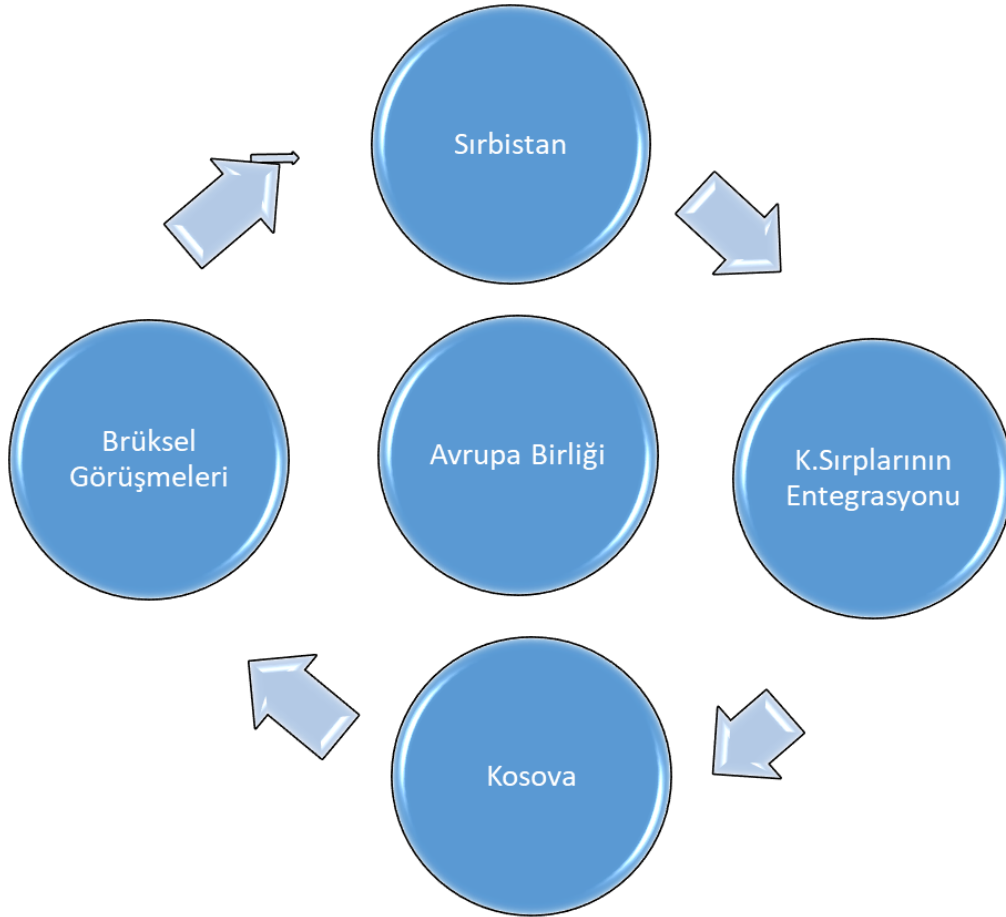
⁵¹⁷ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Rezoluta Nr. 04-R-08 për normalizimin e marrëdhënieve në mes të Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, 18 tetor 2012.

⁵¹⁸ ICG, *The Kosovo-Serbia Agreement: Why Less Is More*, (07 May 2013).

<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/kosovo-serbia-agreement-why-less-more>. Erişim Tarihi 15/11/2016.

Kosova’da, AB Brüksel görüşmeleri ile K. Sırların entegrasyonu amaçlanmaktadır. Bağımsızlığın ilanından önce azınlıkların entegrasyonunda rol oynayan aktörler, bağımsızlıktan sonra ortaya farklı bir tablo koymuştur. Bu bölümde bu aktörlerin, Sırp azınlığın entegrasyonu ve Brüksel Antlaşmalarının uygulanması açısından davranışları incelenecektir.

- Sırbistan’ın politikaları
- K. Sırlar
- Kosova’nın uyguladığı politikalar
- Brüksel antlaşması

Şekil 3: Brüksel Görüşmeleri ve K. Sırların Entegrasyonunda Rol Oynayan Aktörler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

5.5.1. Sırbistan'ın Kosova'da Uyguladığı Politikalar ve Bu Politikaların Amaçları

Siyasi analist Agon Maliqi, Belgrad'ın Priştine'ye yönelik politikalarının, Sırbistan toprak iddialarını sürdürdüğü sürece, bunu bir “güvenlik tehdidi” olarak görecek olan Kosova'da yaşayan Sırlara zarar vereceğini söylemiştir.⁵¹⁹

Belgrad ise Kosova'yı kaybetmemek için, K. Sırları kullanabileceği planları gerçekleştirmeyi sürdürmektedir. K. Sırların Kosova kurumlarına entegrasyonunu engelleme yoluyla Kosova'nın bağımsızlığını sabote etmek, Sırbistan'ın ana politikalarından biridir. Bu izolasyon, kuzeyde ve güneyde yaşayan Sırlar açısından farklı etkilere neden olmuştur. Bu politikaların en etkili olduğu belediye olan Kuzey Mitroviça tamamen izole olmuş ve kendini entegrasyona kapatmıştır. Kuzey Mitroviça'da yaşanan bu izolasyon, burada yaşayan Sırların topluma entegrasyonunun önüne büyük bir engel olmuştur.

Sırbistan, Kosova'nın bağımsızlığını asla tanımama konusundaki tutumunu sürdürmekte kararlı davranarak, her dönem kendini farklı bir şekilde haklı çıkarmaya çalışmıştır. Kosova'nın bağımsızlık kararına karşı Sırbistan, özellikle güney belediyeleri olan Ştirpça, Ranilug, Mitroviça ve Graçaniça'da yaşayan Sırları, Kosova'nın Sırbistan'ın bir parçası olduğuna vurgu yaparak, bu karara karşı tepkilerini göstermek amacıyla protesto ve karşı eylemler düzenleme konusunda çağrıda bulunmuştur. Sırbistan, Kosova'nın bağımsızlığı karşısında, Sırların Kosova'yı terk edecekleri argümanını kullanmıştır. Fakat Kosova'da bulunan uluslararası yetkililer, Sırların korku duymalarına rağmen yerlerini terk etmeyeceklerini; Kosova Hükümeti de durumu kontrol altına aldığını ve süreci çok iyi yönettiklerini, korkulacak bir şüphe bırakmadıklarını belirtmiştir. Nitekim K. Sırlar yerlerini terk etmemiş ve bağımsızlıktan sonra herhangi bir olumsuz durum da yaşanmamıştır.

Yine K. Sırların durumu, Yugoslavya'nın dağılması ile Yugoslavya'dan kopan Hırvatistan ve Bosna Hersek'teki Sırların durumundan farklı olmuştur. Hırvatistan ve Bosna Hersek örneğinde uygulanan ademi merkeziyetçilik, bir dereceye kadar işe yaramıştır. Çünkü Hırvatistan, Bosna Hersek ve Sırbistan arasında karşılıklı tanıma olmuş ve ilgili ülkelerin vatandaşları, içinde yaşadıkları iç yapılara entegre olmaktan başka

⁵¹⁹ Stojanovic, “Serbia's Attitude to Kosovo 'is Damaging Kosovo Serbs'”.

alternatifleri olmadıklarının bilincine varmıştır. Fakat Kosova konusunda durum farklı işlemiştir. Çünkü tüm bu geçerli haklar, Belgrad tarafından, sadece K. Sırları Kosova'daki iktidardan ayrı tutmak ve onları doğrudan kontrol etmek için kötüye kullanılmıştır. Bu politika, yani ademi merkezîyetçilik Kosova'da ters etki yapmış ve K. Sırlar bir gün tekrar Sırbistan'ın bir parçası olacakları konusunda düşüncelerini devam ettirmiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla, Kosova'nın Sırbistan'ın öncelikler listesinde olması ve Anayasası'nda halen Kosova'nın kendi bünyesinde bulunması, Sırbistan'ın Kosova hakkında halen söz sahibi olduğu iddiasını göstermek istemesinden kaynaklanmaktadır. Kosova'nın bağımsızlığından dolayı en fazla öne sürdükleri tedirginlik, Kosova'da yaşayan Sırların durumu olmuştur. Aslında bu bir bahane olup, Sırbistan'ın tek derdinin Kosova'nın toprakları olduğu açıktır.⁵²⁰ Belgrad, Kosova'da bulunan Sırları kendi amaçları ve hedefleri uğrunda kullanmaktadır. Bunu kendileri de bilmektedir.

Bir basın toplantısında Kosova ve Metohija Ofisi Müdürü Djurić, Kuzey Mitroviça, Leposaviç, Zvečan ve Zubin Potok'taki K. Sırları, Kosova'ya karşı gösterdikleri birlik, direnç ve K. Sırların yerlerinde kalmaları ve de Sırbistan ile organik ve kurumsal bağları nedeniyle kutlamıştır.⁵²¹ Belgrad, Kosova'da yaşayan Sırları gerek direk kendileri gerekse aileleri üzerinden tehdit etmekle amaçlarını başarmaya çalışmaktadır. Kosova'daki politikacılar ise, Belgrad'ın K. Sırlara karşı olan bu tutumuyla ilgili endişelerini dile getirmektedir. Kosova'nın kendi topraklarında, tam egemen bir devlet olarak yasalarını uygulayabilmesi için, Belgrad'dan artık K. Sırları, Kosova Hükümetiyle iş birliği konusunda rahat bırakmasını istemiştir. Şayet Belgrad bu tutumuna devam ederse, K. Sırların Kosova toplumuna entegre olması mümkün olmayacaktır. Sırbistan bu politika istikametinde, Kosova'daki Sırp azınlığın durumunu “son derece zararlı” olarak değerlendirirken, entegre olmak istemeyenler için mükemmel bir bahane sunmakta ve olumlu adımları görmezden gelmelerine yardımcı olmaktadır.⁵²²

⁵²⁰ Helsinki Committee for Human Rights in Serbia. *Serb Community in Kosovo*, Pristina: Helsinki Committee for Human Rights, February 13, 2012. s.64.

⁵²¹ *Novosti*. “Sırbistan Kosova ve Metohija Ofisi Direktörü Marko Đurić”, 20. Mayıs 2019. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:795622-Djuric-Velika-pobeda-Srba-na-KiM-nastavicemo-da-se-borimo>. Erişim Tarihi 02/06/2020.

⁵²² Milica Stojanovic, “Serbia's Attitude to Kosovo 'is Damaging Kosovo Serbs'”, *Balkan Transitional Justice*, (24 October 2019).

Sırp politikacıların sık sık birbirilerine karşı sergiledikleri uzlaşmaz tavırlarından anlaşıldığı üzere, K. Sırp'lar da bu durum karşısında memnun değillerdir. Fakat Sırbistan bu tutumunu her şekilde sürdürmektedir. Sırbistan diplomasi Şefi Ivica Daciç'in, Kosova'nın barışçıl bir şekilde iadesi için sosyal ağlar üzerinde başlatılan, yabancı paraların (Dolar, Euro) üstüne "Kosova Sırbistan'dır" yazma eylemine katılması, Sırbistan'ın Kosova konusunda halen gerçekleri kabul etmek istemediğini göstermektedir.⁵²³

Bu meyanda Belgrad'ın uyguladığı bir başka taktik ise, Kosova'nın bölünmesidir. Öncelikle Mitroviça ikiye bölünmüş, ardından Ahtisaari Paketi doğrultusunda yeni Sırp belediyelerinin kurulmasıyla birlikte, Belgrad'ın bu belediyelerdeki etkisi her açıdan artmıştır. Belgrad "Kosova'nın bölünmesi" ifadesi yerine farklı terimler kullanmıştır. "Kantonizim" ya da "Ademi Merkeziyetçilik" gibi, siyasi söylem olarak kullanılan tüm bu terimler, Branislav Krstić Platformu'nu ve fikirlerini işaret etmektedir.⁵²⁴

Sırbistan kendi politikalarını, Kosova'da bulunan siyasi partiler aracılığıyla doğrudan doğruya uygulamaktadır. Kosova'nın kuzey bölgesindeki belediye başkanları, Sırbistan Demokratik Partisi'nin (Demokratska Stranka Srbije, DSS) üyeleri olmakla birlikte, parlamento üyesi ve Sırbistan'da yüksek düzeyde yetkili kişilerdir. Partiler arası politik fikir ayrılıkları, ev alımları, Arnavut mülkiyetlerinin alımları, istihdam vb. faaliyetlerle, kuzeyde yaşayanlar, hayatın her aşamasında derinden etkilenmiştir. Crisis Group Europe⁵²⁵ raporuna göre, özellikle Sırbistan Demokratik Partisi ideolojisinin, Sırbistan'ın teritorial bütünlüğünün korunmasıyla birlikte, Kosova Hükümetini ve uluslararası toplumu buradan uzak tutmak iken, Tadiç, (Sosyal Demokrat Partisi) Kosova'nın

⁵²³ *Novosti*, "Daciç's Signature in US Currency: Kosovo is Serbia on a \$ 100 note", 04/06/2019. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:798575-Dacicev-potpis-na-valutu-sad-Kosovo-je-Srbija-na-novcanici-od-100-dolara-FOTO> Erişim Tarihi 10/11/2019

⁵²⁴ Belgrad geçmişte kantonlaştırma, bölme ve ademi merkeziyetçilik gibi terimler kullanmıştır. Sırp siyasi söylemi açısından tüm terimler aynı şeyi ifade ediyor gibi görünmektedir. Koordinasyon Merkezi'nden Branislav Krstić'in bir bölgesel model olarak platformu ve fikirleri, Kosova'daki Sırp topraklarının Priştine ile olan yönetim yapılarını veya ilişkilerini net olarak tanımlamaktadır. Bunun yerine, etnik çizgiler olarak bölünmüş Arnavut topraklarına belirsiz derecede bir özerklik verilecek, ancak idare her zaman Sırbistan'da olacaktır. Belgrad tarafından elektronik ve yazılı basın tarafından yayınlanan haritaların yanı sıra, Krstić tarafından hazırlanan haritalara göre, Belgrad'ın imrendiği ve Sırp topraklarının bir parçası olduğunu iddia ettiği alanlar sadece Sırp çoğunluğun olduğu kuzeyi değil, aynı zamanda (ve hala) tüm bölgeleri kapsamaktadır. Peja, Gilan ve Priştine gibi, 1999'dan önce Arnavut çoğunluğun yaşadığı yerler de buna dahildir.

ICG, International Crisis Group. *Collapse in Kosovo*, ICG Balkans Report N°155, s.7.

⁵²⁵ ICG, *North Kosovo: Dual Sovereignty in Practice*, Europe Report N°211 – 14 March 2011, s. 4

ayrılması ideolojisi ile suçlanmaktadır. Sırbistan'daki milliyetçi parti ile milliyetçi muhafazakâr partiler, ülkenin Batı'ya karşı olumlu tutumunu sert bir çerçevede eleştirirken, Sosyal Demokratlar ve liberaller, Sırbistan'ın AB'ye yakınlaşmasını istemektedir. Partilerin hemfikir olduğu tek konu ise, Kosova'nın bağımsızlığının kabul edilemeyeceğidir.⁵²⁶

Bu süreçte, Sırbistan'da 2008 yılında, batı yanlısı Demokratik Parti seçimleri kazanmıştır. Bu parti farklı bir strateji uygulayarak, AB yolunu Sırbistan'a açmak amacıyla, BM'in şemsiyesi altında olan kuruluşların ve EULEX'in, kuzey belediyelerinde konumlandırılmasını sağlamıştır. Yine kuzey belediyelerinde bütçe de Demokratik Parti tarafından kontrol edilmiştir. Sırbistan Demokratik Partisi tarafından yönetilen belediyeler olan Leposaviç ve Mitroviça için, Sırbistan tarafından 2009 yılında seçimler düzenlenmiştir. Seçimleri Demokratik Parti adayları kazanmıştır. Fakat bu defa da Kosova Hükümeti, haklı olarak Sırbistan'ı içişlerine karışmakla ve Kosova'nın bağımsızlığını ihlal etmekte suçlamıştır. Crisis Group Europe raporuna⁵²⁷ göre, 2010 yılının ortalarında, Belgrad'ın uzun zamandır uluslararası toplum tarafından en büyük sorunu olarak tanımlanmış olan kuzeydeki Sırbistan Demokratik Partisi yetkililerinin kovuşturulması ile ilgilenmediği, esas olan bu kişilerin, ilerde Belgrad'ın "ılımlı" politikalara karşı alternatif olarak tutmakta kararlı olmasıdır. Uluslararası toplumu ve Priştine'yi tedirgin eden ise, Sırbistan Demokratik Partisi'nin Kosova'daki militanlarının organize suç, yozlaşma ve rüşvet olaylarıyla Sırbistan'ın lehine özerkliklerini korumuş olmalarıdır. Bu şekilde Sırbistan Demokratik Partisi iktidarı, halkta korku ve memnuniyetsizlik oluşturarak Kosova'da yaşayan K. Sırpıları Priştine yönetiminden uzak tutmaya çalışmaktadır.

Belgrad politikaları gelecek yıllarda da kutuplaşma göstermiştir. Kosova'nın özellikle kuzeyinde aktif olan Kushtenica'nın partisi Sırbistan Demokrat Partisi'nin (Demokratska Stranka Srbije-DSS) Kosova'daki temsilcisi Marko Ivanoviç ve Kosova'daki Sırp Ulusal Konseyi Başkanı Milan Ivanoviç, Belgrad politikalarına oldukça sadık olan kişilerdir. Diğer taraftan, ılımlı olan ve UNMIK ile iş birliğini kabul eden ve zaman zaman Kosova kurumlarında yer alan; buna rağmen Belgrad'ın direktiflerinden de tamamen kopmamış

⁵²⁶DW, Sırp Hükümeti erken seçim istiyor, 10 March 2008.

<https://www.dw.com/tr/s%C4%B1rp-h%C3%BCk%C3%BCmeti-erken-se%C3%A7im-istiyor/a-3182176>. Erişim 19.05.2021.

⁵²⁷ ICG, *North Kosovo: Dual Sovereignty in Practice*, Europe Report N°211 – 14 March 2011, s. 4

önemli politikacılar olarak da Oliver Ivanoviç ve Rada Trajkoviç sayılabilir. Bu zümrenin içinde dini cepheden de Piskopos Artemije ve Sava Janjiç vardır.

Kosova’da ise K. Sırpların kurduğu parti olan Bağımsız Liberal Partisi (Samostalna Liberalna Stranka SLS) ve Sırbistan destekli Birleşik Sırp Listeleri (Jedinstvene Srpske Liste JSL) arasında kutuplaşma olmakla birlikte, bu kutuplaşma sadece politik sahnede değil, mecliste de göze çarpmaktadır. Uluslararası toplum, Kosova’da yaşayan yeni nesil Sırp partisini ve politikacılarını desteklemek istemektedir. ICG’nin raporuna göre,⁵²⁸ uluslararası örgütler Kosovalı yeni nesil Sırp politikacıları geliştirmek istemektedir. Buna en uygun olan parti de SLS’dir. SLS’nin geleceğe odaklanan siyasi programı, “büyük politika” ile uğraşmak yerine, kendi toplumları için mümkün olanın en iyisini sağlamaya çalışmaktır. Belgrad’ın hainlikle suçladığı bu parti, öncelikle güneydeki Sırpların az sayıda desteğini almışlarsa da daha sonraki yıllarda daha fazla desteğini alacak ve güney belediye başkanları bu partiden seçilecektir. Bu zaman diliminde, yani SLS döneminde, güney belediyelerinde büyük yatırımlar yapılmış olmakla birlikte, daha sonraki yıllarda bu tersine dönmüş, Lista Srpska yatırımları kuzeye yönlendirmiş ve bu durum halk arasında yine hoşnutsuzluklara neden olmuştur.

Her ne kadar Kosova’nın güney ve kuzey bölgelerinde yatırım yapılmışsa da, mesela Parteş’teki hastane Kosova bütçesiyle 1 milyon euroya yaptırılmıştır. Yine aynı şekilde Graçaniça’daki hastane de Kosova bütçesiyle yapılmış, Sırbistan ise güney belediyelerinde hiç yatırım yapmamıştır. Yine Vuçiç dönemi de aynı şekilde pek başarılı olarak nitelendirilememektedir. K. Sırplar tarafından, bütçenin yarısı yine Sırbistan’a geri dönmektedir. Çetelerin aktiviteleri ve Kosova’ya giren paranın hiçbir yerde kaydının olmaması nedeniyle, bu paranın akıbeti bilinmemektedir. Bu süreçte SLS ve ardından gelen Lista Srpska, yolsuzluk konusunda sürekli olarak birbirlerini suçlamaya devam etmiştir.⁵²⁹

Uluslararası toplum ise Belgrad’ın Kosova’daki bu müdahalesini kırmak maksadıyla güçlü bir baskı uygulamış ve Belgrad’ın yerel Sırp politikacılar üzerindeki etkisini

⁵²⁸ International Crisis Group (ICG), *Setting Kosovo Free: Remaining Challenges Executive Summary and Recommendations*, Europe Report Nr.218, (10 September 2012).

⁵²⁹ *Koha Ditore*. “Partitë e tjera serbe në Kosovë akuzojnë Listën Serbe për kërcënime e shantazhe”, (26 September 2019). <https://www.koha.net/zgjedhjet-2019/185964/partite-e-tjera-serbe-ne-kosove-akuzojne-listen-serbe-per-kercenime-e-shantazhe/>. Erişim Tarihi 21/11/2019.

zayıflatmaya çalışmıştır. 2012 yılında dört kuzey belediyesinde⁵³⁰ düzenlenen referandum, bu bağın ne kadar zayıfladığını göstermektedir. Kosova kurumlarının K. Sırp tarafından kabul edilip edilmemesi konusunda referandum yapılmasına, K. Sırp tarafından karar verilmiş, fakat Belgrad buna karşı çıkmıştır. K. Sırp ilk defa Belgrad diktasını kabul etmemiş ve Belgrad'ı dinlemeyi reddetmiştir. Sırbistan'da Kosova İşleri Bakanı olan Goran Bogdanoviç, K. Sırp'ların Sırp hükümetini dinlemeyi ilk defa reddettiğini belirtmiştir.⁵³¹ Boris Tadiç döneminde, K. Sırp'ların Kosova kurumlarını kabul etmeme eğilimi çok fazlayken, ardından AB ile uzlaşma ve AB yolunu açma nedeniyle Belgrad tarafına olan bu etki azalmıştır. Belgrad referanduma karşı çıkmışsa da K. Sırp referandum konusunda kararlılıklarını belirtmiştir.

Bu noktada politik analist Sırp Dushan Janjiq, referandum fikrinin, oradaki Sırp hareketinin radikalleşmesini temsil etmekte olduğunu ve Kosova'nın kurumlarını kabul etmeme kararını açıklamaya yönelik bir eğilim olmadığını belirtmiştir.⁵³² Bu durumda Belgrad'ın, AB'nin taraf olmadığı bir politikayı uygulaması, AB katılım yolunda bir engel olacaktır. Bu referandum fikrinin Kosova'nın bölünmesi anlamına gelmesi, Belgrad'ın bu konuda referanduma karşı gösterdiği tavrın bir gerekçesidir. Janjiq'e göre, geçen yıllardaki tecrübelerle dayanarak, Kosova konusunda partiler arasındaki fikir ayrılıkları, Sırbistan'da her zaman iktidar değişikliklerine neden olmuştur.⁵³³ Gerek Belgrad'da siyasi partilerin kendi aralarındaki fikir çatışması, gerek kuzey belediyelerinde K. Sırp arasında yaşanan çatışmalar, gerekse kuzeyin Belgrad ile çatışmaları ve en son güneyde yaşayan Sırp'ların kuzey ile tam anlamıyla fikir çatışması yaşamaları, durumu tam olarak karmaşık bir hale getirmiştir. Belgrad'daki siyasi partileri tek bir fikir altında birleştiren hemfikir oldukları tek konu, AB katılım yolunda ilerleme ve AB'ye katılım konusunda, AB tarafından yapılması gereken taleplerin yerine getirilmesi ve Kosova'nın bağımsızlığın kabul etmemek olmuştur.

ICG'nin raporuna göre, Kuzey'in Priştine'ye olan düşmanlığı, statü anlaşmazlığından daha derindir.⁵³⁴ Kuzeydeki Sırp Kosova toplumuna entegre olmayı reddederken, yerel

⁵³⁰ Mitrovica / Veriu i Mitrovicës, Laposaviq / Leposavić, Zubin Potok dhe Zveçan / Zvečan

⁵³¹ Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, *Serb Community in Kosovo*, s.64.

⁵³² Ivica Petroviq - Bahri Cani, "Qëllimi i referendomit të serbëve - ndarja e Kosovës", *DW*, (10 Janar 2012). <https://www.dw.com/sq/q%C3%ABllimi-i-referendomit-t%C3%AB-serb%C3%ABve-ndarja-e-kosov%C3%ABs/a-15656105>. Erişim Tarihi 07/12/2017.

⁵³³ Ivica Petroviq - Bahri Cani, "Qëllimi i referendomit të serbëve - ndarja e Kosovës".

⁵³⁴ ICG report North dual suvreignty, s.7

Sırp politikacılar ise güney belediyelerinde yaşayan Sırlara iş imkânı sağlanırsa entegre konusunda bir sorun yaşamayacaklarını kabul etmişlerdir. Güneydeki Sırlar kendi imkanlarına bırakılmış olmakla, kuzey belediyelerinin ve Belgrad'ın esiri olmuşlardır. Sırp Listesi, Sırbistan'ın Sırp İlerleme Partisi'sinin (SNS) kontrolü altında olmakla birlikte, Kosova'da bulunan Sırların yaşamlarının her kademesini etkilemektedir.

Öte yandan, 2013 yılında kurulan Lista Sırska ise Kosova Meclisinde yer almış ve 11 Haziran 2017 seçimlerinde 10 sandalye edinmiştir. Bu şekilde Belgrad kendi menfaatleri doğrultusunda doğrudan kararları etkilemekte,⁵³⁵ ayrıca elde ettikleri üç bakanlık ve başbakan yardımcılığıyla Kosova kurum ve kuruluşlarında etkili olmaktadır. Lista Sırska 2017'de yeni hükümetin kurulmasında önemli bir rol oynarken, Haradinaj hükümetinin oylama oturumunun Priştine'de yapıldığı esnada, Sırp Listesi Belgrad'da kapsamlı "iştişareler" düzenleyerek süreci ertelemiştir. Bu davranışlar, bazı analistler tarafından Troya atı olarak değerlendirilmiştir.⁵³⁶ Lista Sırska, Kosova ordusunun kurulması esnasında meclis oylamasına katılmamış, aynı zamanda boykot ederek uzun süre meclise dönmemiştir. Lista Sırska, Priştine ve Belgrad arasındaki ilişkilere bakmaksızın, sürekli Belgrad politikası direktifleri ve menfaatleri doğrultusunda Haradinaj hükümetinde yer almayı sürdürmüştür.

Bunların yanı sıra, Belgrad ile sık sık çatışan Kosova Sırp siyasi lideri Oliver Ivanoviç'in 16 Ocak 2018 tarihinde öldürülmesi sonucunda, Belgrad direktifleri doğrultusunda hareket eden Sırp toplumu ile ilgili tüm konularda kilit karar verici olan Lista Sırska Başkanı Milan Radoiçiç'e karşı halkın güveni sarsılmıştır.⁵³⁷ Kosova'da yetişen yerel politikacılar ve Sırp politikasından gelen politikacılar arasındaki çatışmalar şiddetini artırmakla birlikte, fikir çatışmaları da büyük ölçüde kendisini göstermektedir.

Kosova Sırp siyasetçileri, memnuniyetsizliklerini düzenledikleri ortak bir toplantıda belirtmişlerdir. Özgürlük koalisyonundan Nenad Raşiç, Sırp Liberal Partisi'nden Slobodan Petroviç ve K. Sırp Partisi'nden Aleksandar Jablanoviç, Lista Sırska'yı K. Sırlar üzerine şiddetli baskı yapmakla suçlamıştır. Kendilerinin şantaj ve baskı şartlarında çalıştıklarını, saldırganlığın büyüyerek daha vahşi bir hal aldığını ve parti

⁵³⁵Helsinki Committee for Human Rights in Serbia. *Serbian Community in Kosovo: Frozen Life in a Frozen Conflict*, (Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, January 2019).

⁵³⁶ Eraldin Fazliu, "A është lista serbe një kalë trojan në shtetësinë e Kosovës?", *K2.0*, (13 Shtator 2017).

⁵³⁷ Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, *Serb Community in Kosovo*, s.64.

üyelerine karşı şantaj uygulandığını belirtmişlerdir. Bağımsız Liberal Parti (Samostalno liberalno stranke SLS) Başkanı Slobodan Petrović, Lista Srpska tarafından sürekli olarak uygulanan tehdit ve şantaj altında yaşayan Sırpların, hiçbir zaman bu kadar zor durumda olmadıklarını belirtmiştir.⁵³⁸ Öte yandan Aleksandar Jablanović, “Bizim görevimiz, saflarımızdaki suç ve yolsuzlukla mücadele etmektir. Sırp çevreleri resmi suçla köleleştirildi. Aramızdaki yolsuzlukla savaşmazsak, diğer sorunlarla baş edemeyiz. Vatandaşlarımızın Kosova’yı terk etmeleri de başka bir sorun. Sırp Arnavutlardan değil, Sırplardan daha fazla korkmaktadır” diyerek bu konuda net fikirler beyan etmiştir.⁵³⁹

Raşić ise Belgrad ve Priştine arasındaki diyalog konusunda, K. Sırpların söz sahibi olması gerektiğini ve ancak K. Sırp tarafından yönetilen bir diyalogun uygun olacağını belirtmiştir.⁵⁴⁰ K. Sırpların bu talepleri, görüş olarak her ne kadar doğru olarak görünse de aslında azınlıkların haklarının görüşüldüğü ve kararlaştırıldığı görüşmeler Viyana Görüşmeleri olmuştur. Özellikle Kosova’daki, K. Sırp azınlığın haklarının görüşüldüğü ve Sırbistan’ın da yer aldığı Viyana Görüşmelerinde, Kosova’nın bağımsızlığı doğrultusunda atılan ilk adımlar Sırbistan tarafından kabul edilmemiştir. Ancak uluslararası toplum tarafından onaylanan bu haklar, Ahtisaari Planının baz aldığı haklar olmuştur. Ahtisaari Planı da Kosova’nın bağımsızlık Anayasasının temelini oluşturmuştur. K. Sırlara verilen bu haklar, Kosova’nın bağımsızlığı karşılığında verilen haklardır.

Diğer taraftan Brüksel Görüşmeleri, Kosova’nın bağımsızlığından sonra iki ülke tarafından yapılan görüşmelerdir. K. Sırpaların sorunları Viyana görüşmeleri ile çözülmüş olup, Brüksel Görüşmeleri iki ülke arasında çözülmemiş olan sorunları çözmek amacıyla yapılmaktadır. Kosova yetkililerine göre üst düzey Sırp makamlarındaki kaynaklar, azınlıkların sorunları açısından, Merkel’in taleplerinin 1244 sayılı Karara ne kadar uyduklarını analiz ettiklerini, Belgrad’ın kararlarının, Sırpaların Kosova’daki pozisyonuna da bağlı olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁴¹

⁵³⁸ *Koha Ditore*, “Partitë e tjera serbe në Kosovë akuzojnë Listën Serbe për kërcënime e shantazhe”.

⁵³⁹ *Koha Ditore*, “Partitë e tjera serbe në Kosovë akuzojnë Listën Serbe për kërcënime e shantazhe”.

⁵⁴⁰ *Koha Ditore*, “Partitë e tjera serbe në Kosovë akuzojnë Listën Serbe për kërcënime e shantazhe”.

⁵⁴¹ Spaić, “Poruka Angele Merkel: Politika i Kosovo i EU je prošlost za Srbiju”.

2010 yılında Kosova’da yapılan parlamento seçimlerinde, parti halkoylarının %2,1’ini ve 120 sandalyenin 8’ini kazanmıştır. Şubat 2011’de SLS, seçimlerde oyların çoğunluğunu alan, Haşim Taçi’nin kurduğu Kosova Demokrat Partisi’ne koalisyon hükümeti olarak katılmıştır. Bu çerçevede SLS üç bakanlık almıştır. Bunlar, Yerel Özyönetim, Topluluklar ve Geri Dönüş, Çalışma ve Sosyal Refah Bakanlıklarıdır.

2007 ve 2014 yılları arasında, hükümetle koalisyonda oldukları dönem hakkında konuşan Kosova’nın Sırp Liberal Partisi Başkanı Nenad Raşiç, o dönemin çok başarılı olduğunu ve yeni kurulan Sırp belediyelerine ciddi yatırımlar yapıldığını belirtmiştir.⁵⁴² Ancak K. Sırp’ların entegrasyonu açısından, 2014’ten sonra politik sahnenin değişmesiyle entegrasyonda gerileme yaşanmıştır. Özellikle bu tarihte, Sırp Listesi’nin oluşmasıyla birlikte geçen 5-6 yıl boyunca, entegrasyon yerine disintegration meydana gelmiştir. Bu şekilde yaşanan gerileme, K. Sırp’ların yaşantısını derinden etkilemiştir. Bu dönemde Kosovalı partiler yerine iktidardaki hükümetle koalisyon olan Sırp Listesi, bu disintegrasyonda önemli bir rol oynamıştır. Sırp Listesi, Belgrad hükümetinin bir uzantısıdır. K. Sırp’lar Partisi’ne liderlik eden ve Sırp List’in kurucusu olan Aleksandar Jablanoviç bu hususta şöyle demiştir: “Buradaki Sırp milletvekilleri Belgrad’ın emirlerini yerine getirdiği için, yabancı diplomatlar buradaki tüm meselelerde Belgrad’ın onayını almak zorunda kalmıştır.” Belgrad’ın bu müdahalesinden, Kosova’daki Sırp’lar hiçbir şey kazanmamıştır. Belgrad Hükümeti Sırp Listesini güçlü tutarak, Kosova için her şeye karar verme politikasını izlemiştir.⁵⁴³

Bu hususta, Bağımsız Liberal Parti Başkanı (Samostalna Liberalna Stranka – SLS) Slobodan Petrovic, parti üyeleri ve ailelerinden, aynı zamanda Srpska Lista’nın bir parçası olmayanların tümünün, maruz kaldığı tehditler ve baskılar konusunda defalarca uyarılarda bulunmuştur. Bu iddialarına ilişkin “onlarca delilin” Kosova ve Sırbistan’daki kurumlara sunulduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁴

Daha yukarıda belirtildiği gibi, politize edilen K. Sırp’lar, kendi hakları ve kendi gelecekleri için kendi kararlarını kendileri alamamaktadır. Sırbistan’ın müdahalesiyle

⁵⁴²Daniel McLaughlin, “Kosovo Serbs brace for election in long shadow of political violence”, *The Irish Times*, (30 September 2019). <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/kosovo-serbs-brace-for-election-in-long-shadow-of-political-violence-1.4035290>. Erişim Tarihi 12/03/2019.

⁵⁴³Daniel McLaughlin, “Kosovo Serbs brace for election in long shadow of political violence”.

⁵⁴⁴ *Kosovo Server Portal*, “Kosovo Serb political landscape: Independent Liberal Party”, (03 October 2019). <https://kossev.info/kosovo-serb-political-landscape-independent-liberal-party/>. Erişim Tarihi 12/03/2019.

kendi iradeleri dışında hareket etmek zorunda olan K. Sırlara, karşı çıkma imkânı bile tanınmamaktadır. Kosova'da yetişen ve Kosova'da çoğunluk ile birlikte yaşamış K. Sırlar, entegrasyon konusuna daha ılımlı yaklaşmıştır. Bunlar içinde özellikle siyasete atılanlar ve parti başkanları, Sırbistan'ın birçok kararını da onaylamamaktadır.

Belgrad politikaları, K. Sırların menfaatleri doğrultusunda değil, Belgrad çıkarları doğrultusunda ilerlemeye devam etmektedir. Belgrad'ın K. Sırlara etki etmesi, K. Sırların aldığı tüm kararların, aslında kendi kararları değil Belgrad'ın kararları olması ve Kosova'da hiçbir kararın Belgrad'ın izni olmadan alınamaması, K. Sırların entegrasyonunu derinden etkilemiş, yıllarca elde edilen entegrasyon tam tersine dönerek deintegrasyon oluşmaya başlamıştır.

Ancak konuyla ilgili farklı görüşler de bulunmaktadır. K. Sırların entegrasyonu konusunda diğer bir görüşe göre, Belgrad'ın politikalarının yanı sıra, Sırların toplumun çoğunluğundan farklı dil ve din anlayışına sahip olmaları, topluma entegrasyonu etkileyen diğer önemli bir faktör olabilir. Fakat bu faktör tartışmaya açıktır. Çünkü Kosova Cumhuriyeti'nde farklı dil kullanan birçok topluluk topluma entegre olmuştur. Bunun yanı sıra, Kosova Savaşı'ndan önce birlikte yaşayan Kosova'daki azınlıklar topluma entegre olmuş, azınlık ve çoğunluk arasında bir sorun olmadan birlikte yaşamışlardır.

Belgrad'ın çabaları sadece K. Sırlara etki etmekle kalmamış, uluslararası arenada Kosova'ya engel olma politikalarına da tanık olunmuştur. Kosova bağımsızlığından 10 yıl sonra BM üyesi 113 devlet tarafından tanınmış ve birçok finans kurumuna üye olmuştur. Ancak Rusya ve Sırbistan'ın direnişinden dolayı, birçok uluslararası kuruma üye olamamış ve hatta uluslararası spor etkinliklerinde yer alamamıştır.⁵⁴⁵

Priştine yönetimi, bir yandan Belgrad'ın kuzeydeki politikaları ile uğraşırken, diğer yandan Kosova'nın kuzeyine genişleyip orada yönetimi ele alması konusunda uluslararası toplum ile mücadele vermek zorunda kalmıştır. Uluslararası toplum bir şekilde Priştine yönetimini kuzeyden uzak tutarak, Priştine'nin kırıngınlığına neden olmuştur. Priştine ancak Temmuz 2011'de sonunda meseleleri kendi eline almaya

⁵⁴⁵ Stefan Lehne, Kosovo and Serbia: Toward a Normal Relationship.

çalışmıştır. Kuzeydeki sınır kapıları üzerinde kontrol sağlamaya çalışmış, fakat bu yaklaşım yerel halkın şiddetli şekilde isyanını tetiklemiştir.⁵⁴⁶

Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in, bu olaylardan sonra, 2011 yılındaki Sırbistan ziyaretinde, temaların başında Kosova konusu olmuştur. Merkel tarafından Sırbistan'a Kosova konusunda belirtilen sorumluluklar, Sırbistan yetkilileri için bir sürpriz olmuştur. Merkel'in, özellikle Sırpların Kosova toplumuna entegre olmaları konusunda önemli bir engel olan paralel sistemin kaldırılması konusundaki talebi çok fazla tepki toplamıştır. Bu konuda da aslında Sırbistan'daki politikacılar ve Kosovalı siyasetçiler arasında farklı fikir çatışmaları vardır. Sırbistan'ın Kosova Bakanlık yetkilileri, mevcut şartlarda "Sırpaların Kosova'da hayatta kalmasının tek garantisi" olan "paralel" yapıların, alternatif olmadığını iddia etmiştir. Kuzeydeki K. Sırpaların siyasi liderleri Marko Jaksiç ve Milan İvanoviç, Merkel'in taleplerinin, Kosova genelindeki Sırp larca kabul edilemez olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁷ Merkel'in ifadeleri konusunda Kosova Başbakan Yardımcısı Slobodan Petroviç, tamamen zıt bir duruşun savunuculuğunu yapmıştır. Ona göre, Sırbistan devleti temel olarak AB üyeliği çıkarlarına dikkat etmelidir. Petroviç, "Sırbistan'daki yetkililerin, kuzeydeki paralel yapıların kaldırılmasının, bu doğrultuda önemli bir görev olduğunu kabul edeceğinden emin olduğu" ifade etmiştir.⁵⁴⁸

Buna rağmen Sırbistan paralel yapıları desteklemeye devam etmiştir. 2012 yılındaki Sırbistan seçimlerinin Kosova'da da yapılması, Sırbistan'ın AB yolunu tıkamasına neden olacağından, yeni bir politikayla seçimsiz belediye kurullarının kurulmasına karar verilmiştir.

Diğer taraftan, Helsinki Komitesi raporuna göre Belgrad, AB'nin Kosova konusundaki yeni stratejisini şaşkınlıkla karşılamıştır. AB'nin bu yeni şartı konusunda Siyasi Mükemmellik Fonu Başkanı ve Dışişleri Bakanlığı Dış Politika Konseyi Başkanı Sonja Licht, "Bugüne kadar, Sırbistan'a hiçbir ön koşul uygulanmayacağına inandıklarını" belirtmiştir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁶ Stefan Lehne, Kosovo and Serbia: Toward a Normal Relationship.

⁵⁴⁷ Helsinki Commity in Serbia. *Visit by Angela Merkel Subjects the Pro-European Option to a Test*, Bulletin No. 8, Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 24 avgust 2011, s.4.

⁵⁴⁸ Helsinki commity in Serbia, Bulletin Agustus 2011, No. 8.

⁵⁴⁹ Helsinki commity in Serbia, Bulletin Agustus 2011, No. 8.

Sırbistan'ın yeni Anayasa'sı, Kosova'yı Sırbistan'ın ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Ancak Sırbistan'ın AB üyeliği için, Anayasa'nın giriş bölümünün yanı sıra, Sırbistan topraklarının “benzersiz ve bölünemez olduğunu ve sınırın dokunulmaz olduğunu” belirten Anayasa'nın 8. Maddesi ve Anayasa'nın Kosova için özerkliği tanımlayan 182. Maddesi, gerekli bir koşul olarak değiştirilmelidir.

Helsinki Komitesi raporuna göre, Kosova'nın bağımsızlığını halen kabullenememiş olan Sırbistan, aslında Kosova'yı tamamen kaybettiğini bilmektedir. Fakat Kosova'nın statükosunu ne kadar geciktirirlerse, o derece daha kazançlı olacakları düşüncesiyle hareket etmektedirler. Bu şekilde BM, uluslararası kuruluşlar ve AB, bu konudan yorulacak, Kosova konusu önemini kaybedecek ve bu aktörler Kosova ile uğraşmaktan vazgeçeceklerdir.⁵⁵⁰ Sırbistan ayrıca kazandığı zamanla, Kosova'nın uluslararası örgütlere katılımını engelleyebilmektedir. Örneğin uluslararası ve bölgesel arenada, Kosova'nın da bulunduğu birçok konferansı boykot ederek, Kosova'nın bu konferansların dışında kalmasına neden olmuştur. Hatta Kosova'nın diğer ülkeler tarafından tanınmasına da engel olmuştur.

Open Society Foundation'ın, Sırbistan'da 1,045 kişi üzerinde yaptığı ankette, devletin izlediği politikaların aksine, Sırp vatandaşlarının Kosova konusunda kişisel fedakarlıklara hazır olmadığı ortaya çıkarmıştır. Ankete katılanların %42'si, Kosova'nın kaybedilen bir konu olduğunu düşünmektedir. %78'i Kosova için mücadelede maaşlarının bir kısmını vermek istememekte, %60'ı da Kosova nedeniyle Avrupa'ya vizesiz seyahat hakkından mahrum olmak istememektedir. Yine ankette çıkan çarpıcı bir görüş de ankete katılanların %40'tan fazlası Kosova'nın kaybedildiğini kabul eden ilk politikacının büyük cesaret göstereceğini ve halkın saygısını kazanacağını düşünmektedir. Ancak birçok kişi de bu eylemin “siyasi bir intihar” olacağını düşünmektedir. Sırbistan'ın güçlü Cumhurbaşkanı Vučić, AB'de Kosova sorununu çözebilecek ve Sırbistan'ın AB üyelik hedefini ilerletebilecek tek devlet adamı olarak görülmektedir.⁵⁵¹

⁵⁵⁰ Helsinki commity in Serbia, 24 Danas, August 24, 2011, Bulletin Agustus 2011, No. 8. s. 4 <https://www.helsinki.org.rs/doc/HB-No81>.

⁵⁵¹ Center for Insights in Survey. *Research, Survey of Serbian Public Opinion*, November 24 – December 3, 2015. https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/serbia_november_2015_poll_public_release.pdf. Erişim Tarihi 02/08/2019.

Julija Simić, “Serbian citizens not ready for personal sacrifice over Kosovo”, *EURACTIV.rs*, (May 2018).

Sırbistan’da siyaset farklı tavırlar sergilemektedir. Muhalefet partisi olan Sırbistan Liberal Demokrat Partisi Genel Başkanı ve ayrıca milletvekili olan Qedomir Jovanović, Sırp iktidarının sadece Kosova’daki Sırpıları önemseyen bir politika ile onları feda edeceklerini belirtmiştir. Ayrıca Sırbistan’ın yalanlarla yaşadığını, çünkü Kosova’nın zaten kaybedilmiş bir konu olduğunu vurgulamıştır.⁵⁵²

Kosova demokratik ve çok etnikli bir toplum olarak, azınlıklar da bu toplumun bir parçasıdır. Toplumun bir parçası olan Sırp azınlığın entegrasyonu oldukça önemlidir. Qedomir Jovanović, K. Sırpıların siyasi yaşamdaki entegrasyonunun önemine değinirken, “Brüksel’in de çok iyi bildiği gibi, Lista Srpska Sırbistan’ın bir aracıdır. Kosova’nın siyasi yaşamda Sırpılara ihtiyacı vardır. Sırpılar kendi geleceklerine bakmakla yükümlüdürler. Kameraların arkasında, her Sırp politikacı görüşlerimin doğru olduğunu söylemektedir” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁵³ Kosova’daki Sırp Liberal Partisi Başkanı Nenad Rasić, muhalefetin farklı görüşleri ve bağımsız medya konusunda, Sırbistan’da şu anda bağımsız medya olmadığını, iktidarın Sırbistan’daki tüm medyaları tekeline almış olduğunu ifade etmiştir. Kosova konusunda muhalefet ne kadar farklı görüşlere sahip olursa olsun, muhalefete karşı fikir beyan etme fırsatı bırakılmadığı konusuna dikkat çekmiştir.⁵⁵⁴

5.5.2. Kosova Hükümeti’nin Sırp Topluluğun Entegrasyonuna Yönelik Politikaları

Azınlıkların entegrasyonu için temel mahiyette olan Ahtisaari Planını Anayasasına alan, yasalarla ve farklı programlarla destekleyen Kosova Hükümeti, bu programı uygulamış ve uygulamaya devam etmektedir. Kosova Hükümeti bu anlamda, merkezi düzeyde olduğu gibi yerel düzeyde de azınlıklara ve özellikle Sırp azınlığa pozitif ayrımcılıklı haklar tanımıştır. Merkezi düzeyde uygulanan pozitif hakların bazıları, daha yukarıda belirtildiği gibi; Sırp azınlığa iki bakanlık ayrılmış, Meclis ve Kosova kurum ve kuruluşlarında azınlıklar için kota sistemi uygulanmış ve bu şekilde merkezi düzeyde karar alma mekanizmalarına entegrasyonları için özel önlemler alınmıştır.

⁵⁵² Qedomir Jovanović, Kosovo 2.0: Nëse kujdesemi vetëm për serbët e Kosovës, veç do t’i sakrifikojmë ata, 16.11.2017, <https://kosovotwopointzero.com/cedomir-jovanovic-take-care-kosovo-serbs-will-sacrifice/>. Erişim Tarihi 05/05/2018.

⁵⁵³ Kosovo 2.0, Qedomir Jovanović: Nëse kujdesemi vetëm për serbët e Kosovës, veç do t’i sakrifikojmë ata,

⁵⁵⁴ *Gazeta Express*, “Emisioni Komiteti, Nenad Rasić, intervist”, (27 Prill 2020). <https://www.youtube.com/watch?v=kpQ6vmz7IQ4>, Erişim Tarihi 03/04/2021.

Yine Yerel düzeyde, Iber Nehri'nin güneyinde, Ahtisaari Planı doğrultusunda altı Sırp belediyesi kurulmuştur. Bu belediyelerin başkanları Sırp olmakla birlikte, Kosova yasaları ve Kosova yönetimini kabul etmişlerdir. 2008 yılından sonra kurulan bu belediyeler, ilk dönemlerde her ne kadar Belgrad'ın baskısı altında bulunsalar da Sırp memurlar istemelerine rağmen, Belgrad'dan gelen tehditlerden dolayı merkezi hükümet ile ilişkilerde bulunmamıştır.

Geçen zaman boyunca değişen olaylar, özellikle Kosova'daki yerel Sırp siyasetçilerle Belgrad arasında oluşan çatışmalar ve Belgrad yönetiminin Kosova'daki Sırları kullanması gibi konularda bilinçlenen halk, neticede Sırp halkının çoğunluğunun yaşadığı yeni kurulan belediyelerdeki üst düzey yöneticiler aracılığıyla Kosova hükümeti ile iyi ilişkiler yürütmeye başlamıştır. Graçaniça, Ştirpça, Nobırda, Parteş, Ranilug ve Klokot belediyeleri hem Kosova hem de Sırbistan bütçelerini kullanmakta olup, Sırp halkının gelişimi için farklı projeler gerçekleştirmektedir.⁵⁵⁵ Burada yaşayan Sırların entegre olmasını engelleyen en büyük sıkıntı ise, bu belediyelerde yaşayan Sırların eğitim ve sağlık sektörünün paralel sisteme bağlı olması ve Sırbistan'ın ödediği maaşlar nedeniyle alınan çifte maaşlar ve Belgrad'ın tehditleridir.

Aslında güneydeki tüm bu gelişmeler Ahtisaari Planına uygun olarak ilerlemekte birlikte, entegrasyon adım adım sağlanmaktadır. Ancak Priştine Ahtisaari Planını kabul ederken, Sırbistan'ın Kosova'daki Sırp azınlığı konularına dahil edilmesini kabul etmiştir. Belgrad ise bu Planın uygulanmasında Kosova Hükümetine zorluklar çıkartarak, Sırp azınlığın entegrasyonuna engel olmaktadır. Özellikle Kosova'nın bağımsızlığından sonra daha da olumsuz bir tavır takınan Belgrad, Sırların entegrasyonuna ancak Ahtisaari Planı'nın uygulanmasında Kosova'ya zorluk çıkarmaktan vazgeçerek yardımcı olabilecektir. Öte yandan, K. Sırların Belgrad'ın gerçekçi olmayan beklentilerinden vazgeçmesi ve Kosova'nın bağımsızlığının geri döndürülemez olduğunu anlamaları gerekmektedir. Bu nedenle Priştine'deki uluslararası kurumlarla ve hükümetle çalışmaları en iyi yol olacaktır.⁵⁵⁶ K. Sırların, özellikle de Kosova'nın güneyinde yaşayan Sırların bunu kavramları geç olmamıştır. Güney bölgede yaşayan Sırlar, şimdiden Belgrad'a bir şekilde kırgınlık yaşamaya başlamış ve Belgrad'ın izlediği politikaların farkına varmıştır.

⁵⁵⁵ Belediyelere yaptığım resmi ziyaret ve incelemelerden, 2019

⁵⁵⁶ Dragan Lozancic, "Kosovo: Adjusting to a 'New Reality'", *Marshall Center Security Insight*, no. 2, (July 2008). <https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/kosovo-adjusting-new-reality>. Erişim Tarihi 10/12/2018.

Bu meyanda Belgrad, Kosova hükümeti ile Ahtisaari Planı'nın uygulanması konusunda iş birliği yapmaz ve uyguladığı bu politikaları bırakmazsa, güney Sırp'larını da kaybedecektir.

5.5.2.1. Yeni Sırp Belediyelerin Kurulması - Belediyelerin Özerkliği

Her ne kadar Belgrad'ın Kosova'daki yeni realiteyi tanımak istememesi ve Kosova'nın bağımsızlığını asla kabul etmeyeceği konusunda Rusya'nın da desteğini almış olmasına rağmen, Kosova Hükümeti Sırp'ların entegrasyonu için, Sırp'ların çoğunluğunun yaşadığı bölge olan Iber Nehri'nin güneyinde Sırp'ların yönettiği 6 yeni belediyeyi başarılı bir şekilde kurmuştur. Bu belediyelerin kurulması ve Sırp'ların burada gösterdikleri iş birliği sayesinde, eğitim ve sağlık hariç birçok alanda yönetici rolünü üstlerine almışlardır.⁵⁵⁷ Kurulan büyük belediyelerin işleyen meclisleri de mevcuttur. Ahtisaari Planı çerçevesinde güneyde kurulan dört yeni belediyenin yanı sıra, Klokot, Parteş dhe Ranilugu ve Nobırda, Priştine ile resmi iş birliğine karşı çıkmamışlardır.

5.5.2.2. Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyelerin Kurulması

Ademi merkezîyetçilik sürecinin ve buna bağlı olarak yeni yerel yönetim reformlarının uygulanması konusunda, yeni bir bakanlığın kurulmasını uygun gören UNMIK, yerel düzeyler için 2004 yılında yeni bir yönetmelikle (REG/2004/50),⁵⁵⁸ Yerel Yönetim İdaresi Bakanlığı'nı kurmuştur.⁵⁵⁹ Bu bakanlığın görevleri arasında başlıcası, "Kosova Cumhuriyeti'nin tüm vatandaşları için, Kosova toprakları boyunca sürdürülebilir ve etkili bir yerel özyönetim sistemi kurmak ve Kosova'da çoğunluk olmayan toplulukların ihtiyaçlarına özel önem vermek" olmuştur.⁵⁶⁰ Nitekim Sırp azınlıkların entegrasyonu kısmi olarak sağlanmıştır. Özellikle 2007-2014 yılları arasında Ademi Merkezîyetçilik Planı'nın uygulanması ve yeni Sırp belediyelerinin kurulmasıyla yoğun bir entegrasyon yaşanmıştır.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ International Crisis Group (ICG), *Setting Kosovo Free: Remaining Challenges Executive Summary and Recommendations*.

⁵⁵⁸ UNMIK, Regulation No 2004/50 on the Establishment of New Ministries and Introduction of Posts of Deputy Prime Minister and Deputy Ministers in the Executive Branch, 2 December 2004.

⁵⁵⁹ UNMIK, Regulation No 2004/50 ile Geri Dönüş ve Topluluklar Bakanlığında kurulmuştur.

⁵⁶⁰ Ministria Administrimit Pushtetit Lokal (MAPL), *Raporti i Punës 2011 për Komunitat e Reja* (Prishtinë: Prill 2012).

⁵⁶¹ *Gazeta Express*, "Emisioni Komiteti, Nenad Rasiç, intervist"

Kosova statüsü müzakereleri sırasında, Kosova heyeti ve Sırbistan heyeti birbirinden çok farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Kosova heyeti bütünleştirici ve daha demokratik ilkeler olan Ademi Merkeziyetçilik Planı'nı sunarken, Sırp heyetinin ise Kosova'yı parçalayıcı bir plan olan Deyton Antlaşmasına yakın bir plan sunduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Dünya bir yandan globalleşmeye giderken, diğer yandan yerel yönetimde bölünmeye gitmektedir. Bunun başlıca nedeni ise, merkezi düzeyden uzak belediyelere daha iyi hizmet olanağı sunma amacının güdülmesidir. Kosova da diğer birçok ülkenin izlediği bir politika olan Ademi Merkeziyetçilik Planı'nı uygulamaya koymuştur. Eski komünist merkeziyetçi sistemden demokrasiye geçiş, UNMIK idaresi ve son safha olan 17 Şubat 2008'de kurulan Kosova Hükümeti'ne geçiş ve akabinde yapılan yeni reformların uygulanması gibi işlerin tamamı, Kosova için oldukça zorlu yollardan geçmek demektir.

Yerel yönetimde bölünmeye giden dünyada, aslında demokratik bir devlet olma yolunda, halka daha yakın olan yerel yönetimi daha fazla yetkilerle donatarak, halka olan hizmetlerin iyileştirilmesi öngörülmüştür. Ademi merkeziyetçiliğin amacı, Sırp azınlığın entegrasyonudur. Ademi merkeziyetçilik, Sırp vatandaşların imkansızlık ve güven eksikliğinden kaynaklanan zorluklar nedeniyle iktidara ilk adımdan itibaren yaklaşımlarını ve Kosova kurumlarına katılma ve bu kurumların bir parçası olmalarını sağlayacak bir fikir olarak gelmiştir. Kosova durumunda ise bunun yanı sıra esas amaç, azınlıkların yaşadığı belediyeleri daha fazla yetkilerle donatarak azınlıkların daha iyi bir hizmet almasıdır. Aynı şekilde onlara kendi kararlarını kendi verebilme fırsatı vererek, yerel yönetimde söz sahibi olma fırsatını sunmaktır. Kosova bu durumda daha da ileri gidip azınlık belediyeleri kurarak, azınlıkların çoğunluğunun yaşadığı belediyelere özerklik sağlamıştır.

Ülkeler yerel düzeyde yönetimler için farklı ilkeler izlerler. Ancak genel olarak bakıldığında, yönetim sisteminin karakterini belirleyen bazı temel veya hayati ilkeler vardır. Ülkeler yerel yönetimin yönetişim karakterini de kendileri belirler. Kosova da diğer ülkeler gibi, temel ilkeler olan bu hayati ilkeler doğrultusunda, aynı zamanda bir AB üye devleti olarak (Madrid 2005), yeterlilik değerlendirme belgesinde belirtilen yetkinliklere uymaya çalışmıştır. Bu yetkinliklerin dağılımını bildiren ilkelerin çoğu, AB Antlaşmalarında veya Avrupa Konseyi Avrupa Yerel Özerklik Şartı'nda (European

Charter of Local Self-Government - ECLSG) yer alan⁵⁶² ilkelerdir. Kosova yerel yönetimleri tesis ederken, bu kilit ilkelere sadık kalmıştır. Bu ilkeler özetle; özyönetim, orantılılık, subsidiariteti, çeşitlilik ve esnekliktir. Kosova'da yeni kurulan belediyelere ise bu ilkelerin ötesinde imtiyazlar verilmiştir. Özellikle politik açıdan, azınlık belediyelerinde yönetimin azınlıklara verilmiş olmasına ve karar verme yetkisine sahip olmasına önem verilmiştir.

Avrupa ilkeleri doğrultusunda oluşturulan yerel yönetimler, Kosova'nın içinde bulunduğu azınlıklar konusunda, özellikle Sırp azınlığa hitap etmek ve onları topluma entegre etmek üzerine adapte edilmiştir. Bölgedeki ve ötesindeki çoğu ülkelerde yerel özyönetim düello sistemleri kurulurken, Kosova tek aşamalı basit yerel yönetim sistemini tercih etmiştir. Bu sistem yalnızca ilgili belediyenin seçilmiş vatandaşları tarafından temsil edilmekte ve merkezi hükümet, kendi temsilcilerini belediyelere eş-yönetim olarak atamaktadır.⁵⁶³

5.5.2.3. Yerel Yönetim İçin Yasal Düzenlemeler

Bahsedildiği üzere Kosova Anayasası, Ahtisaari Paketi maddelerini ve Avrupa Yerel Öz-İdare Şartı ilkelerini Anayasal olarak benimsemiştir. Ancak tüm bunlardan önce Kosova yerel yönetimi, yasal nitelik taşıyan UNMIK yönetmelikleri ile yönetile gelmiştir. Bu durum, Avrupa Yerel Öz-İdare Şartı ile otoriteyi merkezden yerel düzeye devrederken, toplulukların ve onların temsilcilerinin haklarının güvence altına alınması ile yakından bağlantılıdır. Bu ilkeler doğrultusunda, Kosova'da yerel yönetim reformu başlamıştır.⁵⁶⁴ Kosova'da yerel idarenin kurulması, 1999 yılında UNMIK 45/2000 sayılı Yönetmelikle başlamıştır. Ardından da 2008 yılında Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle, Anayasa ve yasalar ile düzenlenmiştir.

Kosova, Anayasası ve gerek merkezi gerekse yerel düzeydeki yasaları ile kendi yasal sistemini oluştururken, azınlık haklarına özellikle önem verilmiştir. Özellikle statü öncesi oluşturulan Ahtisaari Planı ve Sırbistan ile yapılan görüşmeler neticesinde, Kosova

⁵⁶² Salvador Parrado, *Assigning competences and functions to local self-government in four eu member states: a comparative review*, UNED, Madrid, 2005, p.23. <http://www.sigmaweb.org/publicationsdocuments/40987105.pdf>. Erişim Tarihi 12/08/2018.

⁵⁶³ Ministria Administrimit Pushtetit Lokal (MAPL), *Organizimi dhe funksionizimi i veteqeverisje lokale në Kosovë*, (Prishtinë: Gusht 2013), f. 18.

⁵⁶⁴ Ministria Administrimit Pushtetit Lokal (MAPL), *Organizimi dhe funksionalizimi i veteqeverisje lokale në Kosovë*, Gusht 2013, Prishtinë.

Devleti'ne, Kosova'da yaşayan Sırp azınlıklarla ilgili sorumluluklar yüklenmiştir. Bunun yasalara nasıl yansıdığı aşağıda incelenecektir. Nitekim UNMIK düzenlemeleri ile belirlenen yerel yönetimlerdeki hak ve sorumlulukların, daha sonra Kosova Cumhuriyeti yetkilileri tarafından kabul edilen yasalarla (2008) tanımlanan yetkilerden daha az özerk olduğu da söylenebilir.⁵⁶⁵

Yerel Yönetim ve Bölgesel Düzenleme, Anayasa'nın 123. Maddesinde düzenlenmiş, bu maddenin 4. Fıkrasında, azınlıklar konusunda net bir tutum sergilenerek şu ifadeler kullanılmıştır: "Yerel özyönetim, çoğunluk olmayan toplulukların gereksinim ve özellikle kaygılarına özen göstererek, kamu hizmeti sunmada iyi yönetim, şeffaflık, faydalılık ve etkililik esaslarına dayanır." Yine Anayasa'nın 124. Maddesinin 1. Fıkrasında, belediyelerin temel birim olarak ileri derecede özyönetim hakkına sahip olmaları ve karar almada tüm vatandaşların katılımına özen göstermeleri sağlanmıştır. Diğer 3. Fıkra ise, belediyelerin yine genişletilmiş öz yetkileri olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında 4. Fıkra, belediyeler arası iş birliğini tanımlamaktadır.

Görüldüğü üzere gerek Anayasa ve gerek yasal çerçeveler olsun, Kosova kendi yasal çerçevesini hazırlarken, azınlıklara önem vererek ve özellikle azınlıklar hakkında uluslararası yasal antlaşmalara dayanarak düzenlemeler yapmıştır. Bu uluslararası antlaşmalar arasında, özellikle Avrupa Yerel Öz-İdare Şartı'nın Yerel Özyönetim Prensipleri ve onun resmi kuralları (protokolleri), Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesi, Bölgesel veya Azınlık Dillerine Ait Avrupa Şartı, Yerel Topluluklar ile Yönetim Arasında Sınır Ötesi İşbirliği Çerçeve Sözleşmesi ve onun resmi kuralları (protokolleri) vardır. Yine Kosova Cumhuriyeti, Ahtisaari Paketi'nden çıkan sorumlulukları ve hakları, genel ve özel hükümler ile yasal çerçevede onaylamış ve Sırp toplumu lehine, vatandaşlar arasında olumlu farklılıkların oluşturulmasını sağlamıştır.⁵⁶⁶

Haziran 2008'de yürürlüğe giren Yerel Özyönetim Yasası⁵⁶⁷ ve diğer yasal çerçeve, merkezden yerele doğru yetkilerin devredilmesi konusunda belediyelerde zorlukların yaşanmasına neden olmuştur. Henüz tam kapasitesi bulunmayan belediyelerin, gereğinden fazla yetkiyi kaldırabilecek duruma gelmemiş ve henüz olgunlaşmamış

⁵⁶⁵ MAPL, Organizimi dhe funksionalizimi i veteqeverisje lokale në Kosovë, Gusht 2013, Prishtinë.

⁵⁶⁶ MAPL, Organizimi dhe funksionalizimi i veteqeverisje lokale në Kosovë, Gusht 2013, Prishtinë, f. 12.

⁵⁶⁷ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, *Gazeta zyrtare e Republikës së Kosovës*, Nr. 28 (04 Qershor 2008), Ligji Nr. 03/L-040.

olması, “yeni çoğunluğu Sırp belediyelerin kurulması için özel yasal koşullara neden olmuştur. Fakat mevcut bazı küçük belediyelere atanan yetkiler, uygulamada çok yardımcı olmamıştır.”⁵⁶⁸ Ancak ademi merkeziyetçilik oluşurken, azınlıklar ve özellikle Sırp azınlık göz önünde bulundurulmuş ve bunlar yasalarda belirtilmiştir. Ademi merkeziyetçiliği yaşayan belediyeler ve özellikle yeni kurulan Sırp belediyeleri, bir yandan merkez tarafından devredilen kendine ait özel yetkilerle donatılmış, diğer yandan merkez Yerel Özyönetim Yasası çerçevesinde, yerel düzey birtakım yasalar oluşturmuştur. Bu durum belediyelerin merkezi düzeyden tam bir kopma yaşamadığını göstermektedir. Yerel Yönetim İdaresi Bakanlığı'nın bu nedenle kurulmuş olması, başka bir deyimle bu bakanlığın bir yandan ademi merkeziyetçiliğin tam olarak yaşanmasını sağlamakla birlikte, diğer yandan bu belediyelerin durumlarını gözlemlemekle, belediyeleri denetimi altında bulundurmasına neden olmuştur.⁵⁶⁹

Yerel Özyönetim Yasası'yla, Sırp belediyelerin ve özellikle de yeni kurulan bazı Sırp belediyelerin bünyesinde, eğitim, sağlık, kültür ve polis gibi bazı alanlarda düzenlemeler yapılmıştır.⁵⁷⁰ Kuzey Mitroviça, Graçaniça ve Ştirpça Belediyeleri, Yasa'nın 19 ve 23. Maddelerine göre Kosova Sırp topluluğunun çoğunlukta olduğu bütün belediyeler, polis yasasına uyumlu olarak, yerel polis istasyonu komutanının seçimine katılması konusunda genişletilmiş bir yetkiye sahiptir. Yasa'nın yine 20. Maddesi, Sırp belediyelerine sağlık sektöründe oldukça geniş yetkiler vermiştir. Bu özel yetkiler bağlamında, ikincil sağlık bakımı hizmetlerini yerine getirme yetkisine sahip olmakla birlikte, sağlık bakımı kurumlarının kayıt edilmesi, resmi izne (ruhsata) sahip olması, işe alma, gelirlerin ödenmesi ve sağlık bakımı personeli ile yetkililerin eğitimini sağlamaktadır. 21. Madde'ye göre de üniversite eğitimi konusunda Kuzey Mitroviça Belediyesi yüksek eğitimi sağlamakla yetkilidir. Bununla birlikte bu belediye, eğitim kurumlarının kayıt edilmesini, resmi izne (ruhsata) sahip olmasını, işe alımları, gelirlerin ödenmesini, öğretmenlerin ve yetkililerin eğitimini sağlamakla yükümlüdür. 22. Madde'ye göre ise, kültür eğitiminde genişletilmiş yetkiler kapsamında, Kosova Sırp topluluğunun çoğunlukta olduğu bütün belediyeler, belediye kapsamındaki Sırp ve diğer toplulukların dini ve kültürel mirasının korunması ve terfi edilmesi dahil, geçerli yasa ile uyumlu

⁵⁶⁸ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, Nr. 03/L-040

⁵⁶⁹ MAPL, <https://mapl.rks-gov.net/rreth-nesh/>. Erişim Tarihi 18/10/2018.

⁵⁷⁰ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, Nr. 03/L-040.

olarak, yerel dini toplulukların desteklenmesi gibi kültür alanındaki faaliyetleri gerçekleştirmekle yetkilidir.

Öte yandan, belediyelerin sınır ötesi iş birliği, yine Yasa'nın 30. Maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre belediyeler, öz yetkileri dahilinde sınır ötesi iş birliği, Sırbistan Cumhuriyeti hükümet acenteliği de dahil olmak üzere, diğer belediye ve kurumlarla iş birliğinde bulunabilecektir. Bu iş birliği, belediye yetkileri dahilindeki faaliyetlerin uygulanması amacıyla, uzman kadro ve araç yardımı dahil, Sırp kurumları tarafından mali ve teknik yardımlar şeklinde gerçekleştirilebilir. Yasasının 31. Maddesine göre, toplulukların ortak çıkarlarını korumak ve teşvik etmek için, belediye yasalarına uygun olarak işleyen birlikler oluşturabilir ve bunlara katılabilirler.

Yine Yasa'nın 53, 54, 55 ve 61. Maddelerinde, karar alma mekanizmalarında azınlıkların geliştirilmiş yetkileri göze çarpmaktadır. Buna göre belediye meclisinde, çoğunlukta olmayan toplulukların temsilcileri var olur ve bunlar Topluluklar Komisyonu üyelerinin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu Komisyon belediye meclisine, kendi etnik, kültürel, dini ve dil haklarının geliştirilmesi, ifade özgürlüğüne özen gösterilmesi, azınlıkların muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi için alınması gereken önlemleri önermektedir. Meclis başkan yardımcılığı konusunda ise, nüfusun %10'u azınlıklardan oluşan belediyelerde, başkan yardımcısı azınlık oluşturan topluluklardan seçilir. Yine aynı şekilde, Yasanın 61. Maddesi gereğince, belediye başkan yardımcısı bu topluluklar içinden başkanın önerisi üzerine atanır. Başkan yardımcısı başkana yardım eder ve azınlık topluluklarını ilgilendiren konular hakkında tavsiye ve talimatlarda bulunur.

Bunların yanı sıra, anayasa dil konusunda da topluluklara gelişmiş haklar sağlamıştır. Anayasaya göre Kosova'da iki resmi dil bulunmaktadır. Bunlardan biri Arnavutça, diğeri ise Sırpçadır. Yerel düzeyde ise, resmi dillerin yanı sıra, bu iki dil haricinde, diğer azınlıkların kullandığı geleneksel dillerin durumu da Dil Kullanımı Yasası ile düzenlenmiştir. Dil Kullanımı Yasası'nın⁵⁷¹ 1. Maddesine göre, belediye düzeyinde Türkçe, Boşnakça ve Roman dilleri gibi diğer topluluk dilleri, bu Yasa ile belirlenen şartlar altında resmi kullanımdaki dillerdir. 2. Maddede, toplulukların, belediyedeki genel nüfusun en az yüzde 5'ini oluşturması durumunda, bu topluluğun dilinin, o belediye içerisinde resmi dil statüsüne sahip olduğu ve resmi dillerle eşit haklar çerçevesinde

⁵⁷¹ Ligji për Përdorimin e Gjuhëve, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 02/1-37.

kullanılacağı belirtilmiştir. Ayrıca yasaya göre yukarıda belirtilmiş olanların dışında, istisnai olarak Prizren Belediyesinde, Türk dili resmi dil statüsüne sahiptir.

Ademi merkezîyetçilik, azınlıkların entegrasyonu ve özellikle Sırp azınlıkların entegrasyonu konusunda oldukça önemli bir rol oynamıştır. Ademi merkezîyetçilik ve yeni kurulan Sırp belediyeler sayesinde, Sırlar ve Mamuşa Türk Belediyesi'ndeki Türkler, kendi belediyelerinde söz hakkı sahibi olma ve kendi temsilcilerini seçme olanağı tanınmıştır. Aynı zamanda yerel düzeyde kendi politikalarını üretme imkânı sağlamakla birlikte, azınlıkların topluma entegrasyonu ve çok etnikli bir toplum olma yolunda ilerleme konusunda önemli bir adım olmuştur. Yerel Yönetim Bakanlığı'nın 2013 raporuna göre,⁵⁷² sistem üç ana hedefe ulaşmıştır. Bunlar:

- 1) Sürdürülebilir ve çok etnikli bir topluma sahip bir devlet oluşturulması;
- 2) Toplulukların (özellikle Sırp topluluğunun) ülkenin özerk kuruluşlarına entegrasyonu;
- 3) Vatandaşlara kaliteli hizmet sunmaktır.

Kosova yasal çerçevesi ve ademi merkezîyetçilik sayesinde, Sırp azınlıklara entegrasyon konusunda diğer azınlıklardan daha fazla hak sağlanmıştır. Yetkilerin merkezden yerele aktarılmasındaki ve ademi merkezîyetçilikteki amaç, her ne kadar vatandaşların daha iyi hizmet alması ve yönetime yakın olması olsa da esasen asıl amaç azınlıkların, özellikle de Sırp azınlıklığın entegrasyonudur. Mevcut yasal çerçevedeki tüm bu politikalar, Sırp topluluğun entegrasyonunu ve ülkede istikrarlı ve birleşik bir politika oluşturulmasını olumlu istikamette etkilemiştir.⁵⁷³

Kosova'nın uyguladığı politikalar her ne kadar iyi görünse de uygulamada teknik ve politik olarak birtakım sorunların yaşandığı açıktır. Yasaların, düzenlemelerin, politikaların ve prosedürlerin uygulanmasındaki sınırlı kapasite ve zorluklar, belediye hizmet sunumunun kalitesini bozmaktadır. Yerel yönetim üzerindeki aşırı politik etkinin

⁵⁷² Ministria e Administrimit të Pushtetit Lokal, Organizimi dhe funksionalizimi i veteqeverisje lokale në Kosovë, Gusht 2013, Prishtinë, fq. 6.

⁵⁷³ Ministria e Administrimit të Pushtetit Lokal, Organizimi dhe funksionalizimi i veteqeverisje lokale në Kosovë.

yanı sıra, zayıf belediye gözetimi ve bütçe yetkileri, yerel yönetim üzerinde olumsuz etkilere sahiptir.⁵⁷⁴

5.6. Kosova'daki Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyelerde Yaşayan Sırplar

Kosova'da yaşayan Sırpların sayısı konusunda kesin bir rakam söylemek mümkün değildir. Kosova İstatistik Kurumu'nun bu konuda, "Kosova'da, özellikle Kuzey Mitroviça ve kuzeydeki 4 belediyede yaşayan Sırplar, 2011 yılında yapılan nüfus sayımını boykot ettiklerinden dolayı tam sayıyı şu an söylemek mümkün değildir"⁵⁷⁵ şeklinde bir ifade kullanmıştır. Öte yandan, Nisan 2011'de yapılan nüfus sayımı verilerine göre, Kosova'da bahsi geçen Leposaviç, Zubin Potok, Zveçan ve Kuzey Mitrovica belediyeleri hariç toplam nüfus 1.739.825 kişidir.⁵⁷⁶

Kosova İstatistik Kurumu güncelleme projesi Kosova toprakları boyunca uygulanmış ve Kosova'da yaşayan tüm belediyeler ve topluluklar bu projeye dahil edilmiştir. Bu projeden çıkan resmi verilere göre, 2009 yılındaki verilerle, 2011 yılında yapılan nüfus sayımı verileri arasında fazla bir fark olmadığı görülmüştür. 2009 yılı güncellemesinden elde edilen verilere göre, yukarıda belirtilen Kosova belediyelerinde Sırp nüfus sayısı 37.625 kişidir. Leposaviç 13.450, Zubin Potok 5621, Zveçan 7095 ve Kuzey Mitroviça 11.459 kişidir. Buradan hareketle, bu rakamların 2011 yılındaki nüfus sayımında da aşağı yukarı aynı nispette olduğu düşünülebilir.

Bahsi geçen dört belediyenin nüfus sayımına katılmaması, burada yaşayan Sırp nüfusun kesin verileri hakkında sıkıntı yaşanmasına neden olmuştur. Veriler, İstatistik Kurumu'nun güncellemesi, belediyelerin sağladığı veriler, uluslararası kuruluşlar, AGİT, Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi Bölge Ofisi (ECMI) ve çeşitli Kosova kaynaklarından sağlanmaktadır. İstatistik Kurumu'nun 2019 yılında yaptığı güncelleme, AGİT'in ve diğer uluslararası kurumların verileri birbirleriyle çelişmektedir. Son yapılan 1991 nüfus sayımı verilerine ⁵⁷⁷ göre -ki bu sayımı Arnavutlar boykot etmiş, ancak Sırpların nüfus sayımı yapılmıştır- bu bölgede o dönemde 34.904 kişi yaşamaktadır. İstatistik

⁵⁷⁴ Kosova Progres Report, 2019, Brussels. <https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/20190529-kosovo-report.pdf>. Erişim Tarihi 04/12/2019.

⁵⁷⁵ Kosova, İstatistik Kurumu, resmi görevli, 2019

⁵⁷⁶ Agjencia e Statistikave të Kosovës, *Vlerësim Popullsisë e Kosovës 2011*.

⁵⁷⁷ Enti Statistikor të Jugoslavise, *Vlerësim, regjistrimi '91 Popullsisë*, buletini nr. 9, Beograd 1995, (për shqiptarët është vlerësim derisa, serbët janë regjistruar)

Kurumu'nun verileri, 2009 yılında bu bölgede 37.625 Sırp'ın yaşadığını göstermekte; Leposavic belediyesinin verileri⁵⁷⁸ 31.262 kişi olarak İstatistik Kurumu verileri ile yakınlık göstermekte; fakat AGİT⁵⁷⁹ ise 2010 yılında 73.300 Sırp azınlığın yaşadığını belirtmektedir. Bu iki veri arasında çok büyük bir farkın olması ve bu verilerin kesin olmaması birçok açıdan sıkıntıya neden olmaktadır.

Bu noktada başka bir sorun da burada yaşanan nüfus hareketliliğinin kesin rakamların sağlanmasını önlemesidir. Bu rakamlar ancak nüfus hareketlerinin analizlerine, demografik gerçeklere ve eğilimlere dayanarak, Leposaviç ve Zvečan belediyelerinden sağlanmakta ve temsili veri değerinde olmamaktadır.

İstatistik Kurumu değerlendirmesine göre;

Leposaviç Belediyesi'nin verilerine göre⁵⁸⁰

1991 yılında %46,40 Arnavut, %52,60 Sırp;

2008 yılında %11,6 Arnavut, %89,4 Sırp;

2009 yılında %5,4 Arnavut, %93,9 Sırp, %1 diğer azınlıklar;

2010 yılında 400 Arnavut, 15.500 Sırp.

Zvečan⁵⁸¹ belediyesinde ise,

1991 yılında %16,20 Arnavut, %79,10 Sırp, %3,60 diğer azınlıklar;

2008 yılında %4,50 Arnavut, %95 Sırp, %0,10 Roman, %0,10 Ashkali, %0,30 Boşnak;

2010 yılında %5,80 Arnavut, %94 Sırp, %0,10 Roman, %0,10 Ashkali.

⁵⁷⁸ Leposaviç Belediyesi, <http://www.leposavic.org/Opste-Informacije/> Erişim Tarihi 07/08/2023.

Zvečan Belediyesi, <http://www.opstinazvecan.rs/index>. Erişim Tarihi 07/08/2023.

⁵⁷⁹ Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), *Municipal Profiles*, OSCE, November 2011. Erişim Tarihi 05/03/2017.

⁵⁸⁰ European Centre for Minority Issues (ECMI), *Të dhënave e Komunës së Leposaviqit*. <http://www.ecmikosovo.org/>. Erişim Tarihi 15/06/2017.

⁵⁸¹ ECMI, Erişim Tarihi 15.06.2017.

Tablo 4: Nüfus Sayımlarına Göre Kosova Genelinde Yaşayan Sırp ve Arnavut Nüfus Verileri 1948-1991⁵⁸²

Yıl	Arnavut	%	Sırp	%
1948	498.242	68,5	171.914	23,6
1953	524.559	64,9	189.869	23,5
1961	646.605	67,2	227.016	23,6
1971	917.167	73,7	228.261	18,4
1981	1.226.736	77,4	209.497	13,2
1991	1.596.072	81,6	194.190	9,9

Kaynak: Hivzi Islami, Studime demografike, Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës

Yıllar boyunca bu belediyelerde yaşanan hareketlilikte, Sırp nüfusun arttığı ve Arnavut nüfusunda düşüş kaydedildiği görülmüştür. Yine aynı şekilde, Roman nüfusunun da bu belediyelerde yaşamaya başladığı gözlenmiştir. (Bu konu daha sonraki bölümde incelenecektir). Arnavut nüfusun düşme sebebi, büyük ölçüde, Arnavutların kuzey belediyelerinden güneye göç etmesidir. O bölgede hala evleri bulunan Arnavut ve çok az sayıda Türk, artık evlerine dönememektedir. Sırp nüfusun artmasının nedeni ise, yine Sırp'ların buralara göç etmesidir. Aynı zamanda kuzeyde Sırp'ların, güneyde Arnavutların yaşadığı, bu şekilde Mitroviça'da bulunan Iber Nehri'nin, Mitroviça'yı kuzey ve güney olarak ikiye ayırması, Kosova'da önemli bir istikrarsızlık unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.⁵⁸³

Kosova'da Sırp çoğunluğun yaşadığı 10 belediyeden diğer 7 belediyede ise durum belirsizdir. İstatistik veriler ancak oy kullanımına göre belirlenebilmiştir. AGİT'in hesaplamalarına göre bu belediyelerdeki nüfus şu şekildedir;⁵⁸⁴

Graçaniça 21.534, Kuzey Mitroviça 22.530, Ştirpça 9.100, Nobırda 5802, Parteş 5300, Ranilug 5718 ve Klokot 3800 olmak üzere, toplam 73.784 kişi.

Bu verilere göre altı güney belediyesindeki Sırp nüfusu 51.254, kuzeyde bulunan dört belediyede ise 92.320 kişidir. Toplam olarak yine AGİT'in yaptığı hesaplamalarda, Kosova'nın genelinde yaklaşık 143.574 Sırp yaşamakta ve Kosova topraklarının üçte birini oluşturmaktadırlar. Özellikle son yıllarda, Kosova'nın kuzeyinde yaşayan Sırp'ların tarafından Kosova İçişleri Bakanlığı'na yapılan müracaatta artış görülmekle birlikte,

⁵⁸² Hivzi Islami, Studime demografike, Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, botim i dytë i plotësuar, Prishtinë, 2008, f. 213.

⁵⁸³ Yannis, *Kosovo Under International Administration: An unfinished conflict*, s 35,

⁵⁸⁴ OSCE, *Municipal Profiles*, November 2011.

Ağustos 2017'den bu yana, kuzey belediyelerinde yaşayan Sırp sakinlerine, 33.986 kimlik kartı ve 2.586 pasaport verilmiştir.⁵⁸⁵ 24 Mayıs 2021 tarihine kadar genel istatistiklere göre kimlik ve pasaport sağlayan K. Sırp vatandaşlarının sayılarının arttığı görülmüştür. Bu verilere göre kimlik temin eden K. Sırp vatandaşların sayısı 127.057 pasaport edenlerin sayısı ise 21.100'e yükselmiştir.⁵⁸⁶

Bununla birlikte, buldukları farklı coğrafi bölgelere ve yaşanılan çevredeki Arnavutlarla etkileşime göre, farklı bir sosyo-politik duruma girmektedir. K. Sırpların Sırbistan'a yakınlığı, Kosova'daki Sırpların entegrasyonunu etkilemiştir. Sırbistan'ın uyguladığı politikalar, Kuzey Kosova'daki dört belediyede yaşayan Sırpı daha fazla etkileyerek izole etmiştir. Güneydeki Sırpı ise nispeten Kosova toplumuna entegre olmuşlardır. Sırpın Belgrad'a yakınlığı ve Kosova toplumuna entegrasyonu arasında oldukça orantılı bir çizgi görülmektedir. Bu durum Kosova'da farklı yerlerde farklı bir vaziyet göstermektedir.

Bilindiği üzere tarih, azınlık haklarının ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Özellikle akraba devletlerin, başka devletlerin yetki alanında yaşayan, kan bağı ile bağlı olan ya da dil, kültür, din bağı olan azınlıkları koruma açısından özel ve tek taraflı olarak müdahale etmeleri, gerginliklere neden olabileceğini göstermiştir. Bu nedenle ikametgâh devletin izni olmaksızın, benzer adımların tasarlandığı durumlara özellikle dikkat etmek gerekmektedir.⁵⁸⁷

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra azınlık haklarına daha fazla önem verilmiştir. Bu noktada uluslararası hukukun birkaç ilkesinin yanı sıra, uluslararası antlaşmalarla ve özellikle Azınlık Haklarının Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması'yla, azınlık haklarının güvence altına alınması ve ana devletlerin yükümlülüklerinin denetlenmesi sağlanmıştır. Fakat buna rağmen, bazen akraba devletler ana devletlere müdahale etme isteklerini göstermişlerdir. Bu bağlamda akraba devletlerin kullandıkları temel araçlar, akraba veya

⁵⁸⁵ Kosovo-Serbia Policy Advocacy Group, *Qasja në Shtetësi në Kosovë*, (2018). <https://k-s-pag.org/qasja-ne-shtetesi-ne-kosove-analize/>. Erişim Tarihi 25/10/2020.

⁵⁸⁶Zyra e Kryeministrit të Kosovës, Raporti për zbatimin e marrëveshjeve të dala nga nga Dialogu me Serbinë, Ref. 117 /220, (10 qershor 2021).

⁵⁸⁷ Rolf Ekeus, Statement on 'Sovereignty, Responsibility, and National Minorities' the High Commissioner on National Minorities, (OSCE, The Hague, 26 October 2001). www.osce.org/hcnm. Erişim Tarihi 01/04/2018.

azınlıkların korunmasını amaçlayan çok taraflı veya iki taraflı anlaşmaların, ilgili anavatanlarla müzakere edilmesi gerekmektedir.⁵⁸⁸

Sırbistan'ın Kosova'ya, Sırp azınlıkları aracılığıyla müdahale etmesi, entegrasyonu engellediği gibi, K. Sırları kullanarak Kosova'nın içişlerine karışması da sık sık çeşitli gerilimlerin oluşmasına neden olmaktadır. Kosova'da yaşayan Sırlar, sosyo-ekonomik ve coğrafi koşullarda, yani yaşadıkları alanlara ve Arnavutlarla olan iletişimlerine göre, dağlık ve şehir merkezlerinde yaşayan Sırların Belgrad'a yakınlıkları, entegre olmalarını doğrudan etkilemiştir. Bu çalışmada buna göre, 3 grup ve 3 ayrı entegrasyon şeklinde inceleme yapılmıştır. Bunlar kuzeyde yaşayan Sırlar, güney belediyelerinde yaşayan Sırlar ve küçük yerleşim alanlarında ve dağlık alanlarda yaşayan Sırlardır.

Kuzey belediyelerde yaşayan Sırlar, izole oldukları için entegrasyonu en zor olan kesimdir. Iber Nehri'nin güneyinde, Kosova'nın değişik yerleşim alanlarında yaşayan K. Sırlar, Kosova Cumhuriyeti yasalarına uymakta ve Kosova kurum ve kuruluşlarında çalışarak politikada aktif rol oynamaktadır. Diğer kesim sayısal olarak çok az da olsa, dağlık yerleşim yerlerinde Arnavutlarla iç içe yaşamakta ve bu nedenle en fazla entegre olmuş kesimdir.

Kosova'nın Kuzey bölümünde yaşayan Sırlar, bağımsızlıktan önce olduğu gibi bağımsızlıktan sonra da Priştine ile temas kurmamıştır. Arnavutlardan ve diğer topluluklardan uzak yaşamayı tercih etmişlerdir. Topluluklar arası temas, ilişkilere etki ettiği gibi entegrasyonun da önüne geçmektedir. Kosova'da diğer enklavlarda yaşayan Sırların etkilendiği bu durum, özellikle Kuzey Mitroviça'da kendini daha fazla göstermektedir. UNDP'nin Kasım 2011 raporuna göre, topluluklar arası temas etnik kökene göre ayrıldığında, son üç ay içinde diğer etnik gruplarla hiç temas etmeyenlerin oranı, Arnavutlar arasında en yüksektir (%70) K. Sırlar (%65) olarak görülmektedir.⁵⁸⁹ Kuzeyde yaşayan hiçbir Sırp Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmemiştir. Aynı zamanda Kosova'nın Sırbistan'dan kopmasına karşı çıkarak, kendilerini halen Sırbistan devletinin bir parçası olarak görmektedirler.

⁵⁸⁸ The Venice Commission, *Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State*, CDL-INF (2001)019-e, (Venice, 19-20 October 2001).

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(2001\)019-e#](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(2001)019-e#). Erişim Tarihi 01/04/2018

⁵⁸⁹ United Nations Development Programme (UNDP), *Public Pulse Report 4*, (August 2012). https://www.undp.org/content/dam/kosovo/docs/PublicPulse/PP4/PULSE_ENG%204.pdf. Erişim Tarihi 02/04/2018.

Güneydeki Sırp lar ise nispeten savaştan sonra ve daha ileriki yıllarda Belgrad'a yakın politikalar sergilese de ileride Belgrad politikalarına karşı çıkmaya başlamışlardır. İlerleyen süreçte, Kosova toplumuna entegre olma konusunda daha ılımlı tavırlar sergilemişlerdir.

5.6.1. Güney Belediyelerdeki Sırp lar

Yukarıda belirtildiği üzere, güney belediyelerinde yaşayan Sırp lar, kuzey belediyelerine oranla, Kosova toplumuna çok daha fazla entegre olmuştur. Burada kurulan paralel sistemlerde çok daha yumuşak bir sistem oluşmuştur. Güneyde bulunan 6 belediye,⁵⁹⁰ Graçaniça, Ştırpça, Nobırda, Parteş, Ranilug ve Klokot belediyeleri, Sırp ların yoğun olduğu, ancak Arnavutlarla iç içe yaşadığı belediyelerdir. Bu belediyelerde 2004 yılından sonra Arnavutlarla Sırp lar arasında tansiyon nispeten düşmüş ve sakin bir yaşam devam etmektedir.⁵⁹¹ Bu belediyelerin en büyüğü Graçaniça'dır. Mezkûr belediye, Sırp ların merkezi hükümetle en fazla çalıştığı ve çalışanların sayılarının günden güne artmakta olduğu, Arnavutlarla sorunsuz bir şekilde iç içe yaşadığı ve birlikte omuz omuza çalıştığı bir belediyedir. Ştırpça ise dağlık bir alanda olup bir turizm merkezidir. Ancak Ştırpça'da düzensiz yapılaşma mevcuttur.⁵⁹² Brezovica kayak merkezi, yıllardır kışın Arnavutların en çok ziyaret ettiği yerlerden biridir.

Diğer belediyeler, Klokot, Parteş, Ranilug, Graçaniça ve Nobırda, Ahtisaari Paketi çerçevesinde kurulmuştur. Bu belediyeler, Arnavutların yoğun yaşadığı bölgelerden kurulmuş ve sınırları genişletilmiş belediyelerdir. Aslında nispeten çok küçük olmaları hasebiyle, köylerden biraz daha büyük şekildedir. Güneydeki Sırp belediyeleri, Parteş ve Ranilug dışında, diğer küçük belediyeler çok etniklidir. Güneyde yaşayan Sırp lar, artık hayatlarını sakin bir şekilde ve etnik tansiyon olmadan sürdürmek istediklerini belirtmişlerdir.⁵⁹³

Belgrad'ın boykot çağrısına rağmen, birçok sayıda Sırp, Kosova kurumlarıyla pragmatik bir şekilde bağlantı kurmanın yollarını bulmuştur.⁵⁹⁴ Güneyde yaşayan Sırp lar, Kosova

⁵⁹⁰ Graçaniçe 21.534, Shterpce 9.100, Novoberd 5802, Partesh 5300, Ranilug 5718, Klokot 3800,

⁵⁹¹ Resmi ziyaret, Şubat - Mart 2019

⁵⁹² ICG, "Kosova: Shterpca, modeli i enklavës serbe?" 15 tetor 2009.

<https://www.crisisgroup.org/sq/europe-central-asia/balkans/kosovo/kosovo-strpce-model-serb-enclave>. Erişim Tarihi 15/11/2016.

⁵⁹³ Resmi ziyaretten şubat -mart 2019

⁵⁹⁴ ICG, Serb İntegration in Kosovo: Taking the Plunge.

toplumunda yaşayan Arnavut ve diğer azınlıklarla iletişim halinde olmaları nedeniyle, daha fazla entegre olmuşlardır. Sırp'ların yerel yönetimlere katılımları sürerken, Kosova Hükümeti'nin öngördüğü kota sisteminin uygulanmasıyla, bu belediyelere yine Kosova Hükümeti tarafından proje ve altyapı için fonlar ayrılmaya devam etmiştir.

Başbakan Yardımcısı Ram Manaj'a göre, Sırp topluluğun büyük bir kısmı, maalesef Belgrad politikalarının manipülasyonu altındadır. Bu nedenle Kosova'da yeni oluşan gerçeği kabullenme, yeni devlete karşı sadık olma ve entegrasyona hazır olma konularında zorluk çekmektedirler.⁵⁹⁵ Yine Manaj'a göre, Sırbistan'ın Kosova'nın kuzey bölümünde yaşayan Sırp'lar üzerindeki etkisi, Kosova'nın iç bölümünde yaşayan Sırp'lara oranla daha büyüktür. Manaj, Kosova'nın iç bölgelerinde yaşayan Sırp'ların, yeni oluşan gerçeklere daha ılımlı yaklaştığını ve bu realiteyi kabul etmekte olduklarını belirtmiştir.⁵⁹⁶

Belgrad'ın Kosova'da yaşayan Sırp'ların kurduğu paralel sistemlerle, özellikle eğitim, sağlık ve kamu alanlarındaki hizmetler konusunda Sırp'ların entegrasyonunu engellediği açıktır. Burada yaşayan Sırp'lar, buradaki hizmetlerin kalitesini öne sürerek bu sistemlerin daha da kökleşmesine neden olmaktadır. Özellikle sağlık ve eğitim alanında çalışanların çifte maaş alması, yani hem Kosova hükümetinden hem de Sırbistan hükümetinden aldıkları maaşlar, Belgrad ile olan bağların kopmamasına neden olmaktadır. Belgrad ise Kosova bütçesinden maaş alanlara maaş vermeyeceklerini duyurmasına rağmen, sistem halen böyle devam etmektedir. Buna neden olan bir diğer sorun ise işsizlik sorunudur. Kosova'nın genel olarak genç nüfus sayısının yüksek olması ve ekonomik olarak iyi bir durumda olmaması, işsizlik sorununun azınlıklarda, özellikle de Sırp'larda daha fazla hissedilmesine neden olmaktadır. Bu sorun ise, Sırp'ların Belgrad'a daha fazla yönelmesinin nedenlerinden biridir. Kamu alanında kota sistemi uygulayan Kosova'da, azınlıklar ve özellikle Sırp'lar için ayrılmış iş yerleri bulunmakla birlikte, Sırp'lar tekrar entegre konusunda ve Kosova kurumlarında çalışmakta tereddüt etmektedirler. Bunun başlıca nedeni, Belgrad'ın Kosova kamu kurum ve kuruluşlarında çalışma konusunda, K. Sırp'ları tehdit etmesi ve burada çalışanların maaşlarının kesileceğini duyurmasıdır. Bir diğer sorun ise, Belgrad eğitim ve sağlık sisteminde Kosova'daki Sırp'ların sorumluluğunu üstlenirken, bu sorumluluğu daha ne kadar kaldırabileceği ve oldukça

⁵⁹⁵ Shehu, "Bisedimet Kosove-Serbi".

⁵⁹⁶ Shehu, "Bisedimet Kosove-Serbi".

külfetli olan bu konuda yapılan yatırımların hiçbir şekilde bir yerde kayıtlı olmaması, bu kaynakların nerelere ve nasıl harcadığı konusunda kimsenin bir fikrinin olmaması gibi problemlerdir. Bu şekilde ayakta kalamayan Sırbistan, her zaman abartılmış, kapasiteden yoksun, yolsuzlukla dolu ve yasadışı bir şekilde, otorite tatbik etmeye çalışmaktan vazgeçmiş olan irtibat büroları kurmuş, fakat zamanla bunların bazıları kapanmıştır.⁵⁹⁷

Kosova'da yaşayan her Sırp vatandaşı, çifte vatandaş statüsünde olup Kosova'nın yanı sıra, aynı zamanda Sırbistan vatandaşlığına sahiptir. 2011 yılından bu yana, Kosova İçişleri Bakanlığı'na kişisel belgeler konusunda talepte bulunan K. Sırp'ların sayısı oldukça artmıştır. Bahsedildiği şekilde, çifte maaş da entegrasyonu zorlayan faktörlerden biridir. Kosova'da çalışan biri, aslında aynı zamanda Sırbistan'da da yaşamakta ve her iki yerden de maaş almaktadır.⁵⁹⁸ Bu süreçte yolsuzlukların da devam etmesiyle, aslında Kosova'daki Sırp'lar ne entegre olmakta ne de Belgrad'ın politikalarına sadık kalmaktadır. Sırp'ların Kosova kamu kurum ve kuruluşlarına katılımı çok önemli olduğu için, Sırbistan bu kişilerin bordrolarını tekrar gözden geçirip bu şekilde yolsuzlukların önüne geçmelidir.

Özellikle Arnavutlarla karışık ya da Arnavutların yaşadıkları belediyelere yakın olan belediyelerde, Belgrad'ın Kosova kurum ve kuruluşlarına katılmama çağrısına rağmen, birçok Sırp Kosova kurumlarında çalışmaya ve gün geçtikçe entegre olmaya devam etmektedir. Buna gerekçe olarak, Belgrad'ın politikalarına güvenmediklerini ve kendilerini garantide görmediklerini göstermektedirler.

2008 yılında, gerek Kosova Polis Teşkilatında ve gerek cezaevlerinde çalışan K. Sırp'lar, Belgrad'dan vaat edilen maaşlarını alamadıkları için protestolar gerçekleştirmiştir. Aynı yıl Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, Belgrad'dan gelen tehditler neticesinde Kosova kurumlarında çalışmak istememişlerdir. Ancak Belgrad'ın maaşlar konusunda vaatlerini tutmaması neticesinde, Kosova kurumlarında çalışmayı kabul etmişlerdir. Gilan Belediyesi'nde yüksek güvenlik pozisyonunda veya cezaevinde çalışan hiçbir K. Sırp işini bırakmamıştır. Brüksel Antlaşması'ndan sonra, "Köprü Korumaları

⁵⁹⁷ International Crisis Group (ICG), *Setting Kosovo Free: Remaining Challenges Executive Summary and Recommendations*, pg. 13.

⁵⁹⁸ Belediyelere yaptığım resmi ziyaret Şubat –Mart, 2019

ya da gözlemcileri” olarak bilinen K. Sırlar, Mitroviça cezaevinde Kosova yasalarına göre çalışmaya başlamıştır.

Kosova’da yaşayan Sırlar, Sırların finanse ettiği paralel belediyelerden, ayrıca sosyal refah ve devlet emekli maaşı ödemelerini almıştır.⁵⁹⁹ Bazı belediyelerin ise, Belgrad’ın iyi yapmadığı hesaplamalar ve külfetli harcamalar nedeniyle maaşları ödeyememesi, hayal kırıklığına neden olmuştur. Örneğin Viti Belediyesi’nde 23 hapishane çalışanı, Belgrad’dan maaşlarını ve sosyal yardımlarını alamamış olmalarından ötürü, kendileri gibi Kosova’da 350 kişinin daha mağdur olması nedeniyle, durumu protesto etmek üzere toplanmıştır. Kendilerinin Belgrad’ın isteği üzerine Kosova Hükümeti’ndeki işlerini bırakmış olmalarına rağmen, Belgrad’ın kendilerine bakma sözünü yerine getirmemesi nedeniyle şikayetçi olmuşlardır. Sırbistan Kosova Bakanlığı’nda devlet sekreteri olan Steviç, Sırp Hükümeti’nin ve Maliye Bakanlığı’nın mali kaynaklar sağlaması gerektiğini, ancak daimî istihdamın devam etmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır.⁶⁰⁰ Bu protestolar, Graçaniça ve Ranilug belediyelerine de yayılmıştır.⁶⁰¹ Bu şekilde, Brüksel Antlaşmalarından sonra Sırbistan sistemine göre çalışan güvenlik paralel sistemi, Kosova sistemine entegre olmuştur.

5.6.2. Enklavlarda Yaşayan Sırlar

Kosova’nın güneyinde bulunan ve Sırların çoğunlukla yaşadığı 6 belediye dışında, farklı yerleşim alanlarında da yaşayan Sırlar mevcuttur. Sırlar bu belediyeler dışındaki yerleşim yerlerinde ve özellikle köylerde, Arnavutlar ve diğer azınlıklar ile birlikte yaşamaktadır. Bu yerleşim bölgeleri Kosova’nın güney kesiminde üç ana kümede dağılmıştır. Bunlar, Doğu Kosova (Gilan ve Kamenica belediyeleri), Orta Kosova (Obiliq, Vushtrri, Skenderaj ve Priştine) ve Batı Kosova (Istog, Klina, Peja ve Rahovec) bölgeleridir.⁶⁰²

⁵⁹⁹ICG, Serb İntegration in Kosovo: Taking the Plunge, Europe Report N°200 – 12 May 2009, s. 9.

⁶⁰¹b92, Viti’de devam eden protesto, Tanjug Sreda, Kamenica Belediye binasının önünde “Tok açın halinden anlamaz” sloganıyla bir protesto düzenlendi ve Sırbistan’ın en yüksek temsilcilerine yardım çağrısı gönderildi. Sosyal açıdan yoksun olanlar ve geliri olmayanlar, 1.200 imzalı dilekçe ile Sırbistan Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Sırbistan’daki Kosova Bakanlığı’ndan yardım talebinde bulundu.

b92, “Ranilug: "Sit gladnom ne veruje”, (04 Mars 2009). https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=03&dd=04&nav_category=640&nav_id=348190. Erişim Tarihi 11/12/2018.

⁶⁰² Balkans Policy Research Group, *Integrimi i Serbëve në Kosovë Pas Marrëveshjes së Brukselit*, Sırların çoğunlukta yaşadığı belediyelerinin dışında, Shillovo (Gilan), Kamenica, Plemetin (Obiliq), Prelluzha

Özellikle köylerde yaşayan Sırp'lar'da, etnik tansiyon veya etnik gruplar arasında ciddi gerilimler yaşanmamaktadır. Bununla birlikte burada yaşayan Sırp'lar, Kosova kurum ve kuruluşlarını kabul etmiştir. Kosova'nın genelinde yaygın olan işsizlik, en fazla azınlıkları ve özellikle Sırp azınlığı etkilemektedir. Çalışan Sırp'lar ise hem Belgrad ve hem Kosova'dan olmak üzere iki maaş almaktadırlar. Belgrad ve Sırbistan'dan maaş alanların dışında, ilginç şekilde, bir de Kosova'dan maaş alıp da Sırbistan'da yaşayan Sırp'lar da bulunmaktadır.

Kosova Hükümeti'nin sunduğu hizmetlerden yararlanmayı kabul eden Sırp'lar, aslında her iki sistemin hizmetlerinden de faydalanmaktadır. Sağlık ve eğitim sistemlerinde, yine Kosova Hükümetinden destek almakla birlikte, belediye hizmetlerinden de faydalanmaktadırlar. Gerekli belgeler ve belediyenin sunduğu diğer hizmetlerden istifade etmektedirler. Kosova belediyelerinden sağlanan belgeler dışında, buradaki Sırp'lar, paralel sistemler üzerinden Sırbistan belgelerine de sahip olabilmektedir. Bu sistemler ayrıca yabancı donör ve Belgrad'dan da kazanç sağlamaktadır.⁶⁰³

Büyük belediyeler olan güney belediyelerinden en kalabalık Sırp nüfusa sahip Graçaniça'da, özel sektör ve ticari pazar gelişmekle birlikte, Kosova Cumhuriyeti faturaları kullanılmamaktadır.⁶⁰⁴ Bir diğer sorunlu konu ise, bankalar ve posta sistemidir. Halen Kosova'da aktif olan bu Sırbistan kurumları, kendi aralarında, yani Kosova kurumlarından bağımsız çalışmaktadır. Kosova Hükümeti'nin, bu sistemlere bağlı bulunan Sırp'ların topluma entegrasyonu açısından bir fırsat sağlaması için, buralara daha fazla yatırım yapması gerekmektedir.

Kosova'da köylerde yaşayan Sırp'ların, Kosova kurumlarına dair inançları ve güvenleri vardır. Kosova Polisi aktif görev yaparak Sırp azınlığın güvenini kazanmıştır. Kosova Polisi, özellikle kurduğu "Topluluklar için Komiteler" sayesinde, güven sağlama ve entegrasyona katkı konusunda çok önemli işler yapmıştır. Bu yaklaşım, sadece Sırp'lar açısından değil, diğer etnik topluluklar arasında da tansiyonu düşürmüş ve iyi ilişkiler oluşturmaya devam etmiştir.⁶⁰⁵

(Vuçitern), Kosova Ovası, Osojane (İstog), Gorazhdec (İpek), Rahovec, Donja Gušterica ve Lepina (Lipjan), Dragash ve Verbovac 'da bulunuyorlar, 2015, s. 11.

⁶⁰³ Belediye resmi ziyaretleri, Şubat- Mart 2019.

⁶⁰⁴ Sivil Toplum Kuruluşları tarafından Başbakanlık Topluluklar Ofisine sunulan faturalar.

⁶⁰⁵ Kosova Polisi, Topluluklar Komitesinin rolü ve azınlıklara etkisi. Başbakanlıkta yapılan toplantılardan (2015).

Bunun yanında doğuda yaşayan Sırlar olarak, Kamenica Gilan yerleşim alanları ve köyleri, her ne kadar Sırbistan ile komşu olsa da buradaki Sırlar, Arnavutlarla iç içe yaşamışlardır. Hatta seçimlerde, Arnavutların köylerinde seçim kampanyası uygulamalarına izin vermişlerdir. Kamenica Belediyesi'nde Arnavutlarla Sırların birlikte aynı ortamları paylaşmaları, pazar ve marketlerde birbirlerinden alışveriş yapmaları, okullarda ise öğrencilerin aynı bahçede bulunan okullarda sorunsuz bir şekilde derslerine devam etmeleri; bunun yanında, Arnavut bir belediye başkanı ve Sırp belediye başkan yardımcısının, hedefleri birlikte belirlemeleri iyi örnek teşkil etmektedir.⁶⁰⁶

Bu bilgilerin yanı sıra, son olarak birkaç meseleyi daha eklemekte fayda vardır. K. Sırlar, arabalarının kayıt işlemlerini, genel olarak Sırbistan'da yapmaktadır. Bunun nedeni, Kosova'da arabaların kayıt ve gümrük işlemlerinin, Sırbistan'a oranla çok daha pahalı olmasıdır. Eski tabelalara sahip araçlar Kuzey belediyelerine giriş çıkış yapılabilen, ancak güney belediyelerine girememektedirler.

5.6.3. Kuzey Belediyelerdeki Sırlar

Kuzey bölgesindeki belediyelerde yaşayan Sırlar, güney belediyelerindeki Sırların aksine bir durum göstermiştir. Zira kuzeydeki belediyeler entegrasyonu en zor bölümdür. Ayrıca bu bölgede yaşayan Sırlar, Arnavutlarla etkileşim konusunda da kendilerini izole etmiştir.

Belgrad ise Kosova'yı kaybetmemek için, Kosova'da yaşayan Sırları kullanabileceği planlar gerçekleştirmeyi sürdürmektedir. Belgrad'a göre, Sırları Kosova kurumlarından izole etmek, Kosova'nın bağımsızlığını baltalama politikasında ana araçlardan biridir.⁶⁰⁷

Bu izolasyon, kuzeyde ve güneyde yaşayan Sırlar açısından farklı etkiler oluşturmuştur. Bu politikaların en etkili olduğu Kuzey Mitroviça tamamen izole olmuş ve kendini entegrasyona tümüyle kapatmıştır. Kuzey Mitroviça'da yaşanan bu izolasyon, burada yaşayan Sırların topluma entegrasyonunun önünde büyük bir engel olmuştur.

Kuzey bölümdeki belediyelerde artan nüfus oranları, buraları Sırların yeni bir yerleşim merkezi durumuna getirmiştir. Sırbistan'ın etkisi burada çok fazla iken, Kosova Hükümeti kuzey bölümüne uzanamamış, burada kendi yasalarını (yasal sistemini)

⁶⁰⁶ Serbeze Haxhijaj, *Në Kamenicë serbët dhe shqiptarët mësojnë gjuhët e njëri-tjetrit*, Balkan Transitional Justice, 5 Shkurt 2019.

⁶⁰⁷ ICG, *Serb Integration in Kosovo: Taking the Plunge*, Europe Report N°200 – 12 May 2009

uygulamaya geçirememiş ve etkisiz kalmıştır. Kosova'nın bağımsızlığının ilanından sonra, Kuzey bölümlerde yaşayan Sırlar Kosova Hükümetini asla kabul etmemiştir. Priştine ile çalışacaklarını belirtse de Kosova Hükümetini kabul etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Kosova'nın bağımsızlığından iki gün sonra, 19 Şubat 2008 tarihinde, Jarinjë ve Bërnjak sınır kapıları Sırlar tarafından ateşe verilmiştir. Fakat akabinde bu iki sınır kapısındaki gelirler Kosova'ya ait bir kurum olan Kuzeyi Geliştirme Fonu'na verilmiştir. Muhalefet partisi başkanı Albin Kurti, bu kapıların yakılması ve bir polisin ölmesi olaylarında fail olanların, ceza değil, bu şekilde ödüllendirildiklerini⁶⁰⁸ ifade etmiştir. Bu süreçte mahkemeler kapatılmış ve Kosova Polis İstasyonlarına Sırp bayrakları asılmıştır.

Bununla birlikte, Kosova'nın bağımsızlığından önce UNMIK'i kabul etmeyen kuzey Mitroviça Sırları, bağımsızlıktan sonra UNMIK ile çalışmaya başlamıştır. 1244 Sayılı Karar'a göre, kuzeyde oluşan bu yeni durum ile nasıl hareket edilebileceği belirtilmemekle birlikte, UNMIK'in orada bulunmasına karşı çıkan kesim bile, Kosova'da hala tek meşru sivil otorite olan UNMIK yasalarının kuzeyde uygulanmaması konusunda eleştiri yapmıştır. Kosova Hükümeti ise, bağımsızlıktan sonra Kuzey Mitroviça'da otorite kuramadığı için hayal kırıklığı yaşamıştır.

Ahtisaari Planı'nın uygulanmasını fazlasıyla ciddiye alan Kosova Hükümeti'nin, böyle bir izolasyona neden olan ve Sırların entegrasyonuna engel olan Belgrad'la mücadele etmesi gerekmiştir. Kendini izole etmiş bir toplumun entegrasyonunun kolay olmayacağı açıktır. Bu noktada Ahtisaari Planı çok etnikli demokratik bir toplumun oluşturulmasında ve Sırların endişelerinin giderilmesi noktasında en iyi çözüm olmuştur. Kosova Hükümeti, Ahtisaari Planı'nda bulunan Sırlar konusundaki hakları ve özel önlemleri anayasasına almış ve bunları uygulamaya geçirmiştir. Bunlar arasında yerel topluluklar için geniş özerk yönetim, ademi merkezîyetçilik, yeni Sırp çoğunluk belediyelerinin kurulması, dini ve kültürel alanların korunması gibi başlıklar vardır.

Uluslararası Kriz Grubu raporuna göre Arnavutlar, Sırlar ve uluslararası gözlemciler, Sırların entegrasyona karşı çıkmaları konusunda farklı nedenler ortaya koymaktadır. Birçok Arnavut lider ve bazı önde gelen elçilikler açısından, bu konuda Belgrad suçlu

⁶⁰⁸ Naser Sertolli, "Kurti: U Shpërblyen Ata që Dogjën Pikat Kufitare", *Kalxo*, 19.2.2018. <https://kallxo.com/shkurt/kurti-u-shperblyen-ata-qe-dogjen-pikat-kufitare>. Erişim Tarihi 19/02/2018.

görülürken, Sırlar ise Kosova Hükümeti'ni, Sırları ikna etme konusunda yeteri kadar caydırıcı politikalar uygulamamakla suçlamışlardır.⁶⁰⁹

Bu bölgenin temel özelliklerinden bahsetmek gerekirse, bu toprakların zenginliğinin tartışılmayacağını söylemek yerinde olacaktır. Bu bölge hem yeraltı hem de yerüstü kaynakları bakımından, Kosova'nın en zengin kısımlarından biridir. Kosova'nın en büyük gölü ve Kosova için büyük bir hayati öneme sahip olan Ujman Gölü, ya da diğer adıyla Gazivoda'nın büyük bir bölümü bu bölge içerisindedir. Aynı şekilde, yeraltı kaynakları olarak da Kosova için büyük önem arz eden maden alanları, yine bu bölgede ve Sırbistan sınırındadır.

Kosova'da mevcut bulunan maden kaynakları; kurşun, çinko, gümüş, linyit, nikel, kobalt, krom, bakır, magnezyum, boksit, demir ve endüstriyel minerallerdir (kaolin, bentonit, Halojziti, Kvarci ve kuvarsit, diyatomit, Talku, sepiyolit, lösit, Garnet, Asbest). Bu maden ocaklarında; linyit 12,50 milyar ton, kurşun ve çinko 59 milyon ton, nikel 13 milyon ton, boksit 2,7 milyon ton, manyezit 4,1 milyon ton rezerv bulunmaktadır.

Bunlar arasında, Roma Dönemi'nde bile kullanıldığı bilinen alanlardan biri olan "Artana" maden ocakları, Artana Belediyesi'nde (eski Novobırda) bulunmaktadır. Ayrıca Ragusa Cumhuriyeti (Dubrovnik) idaresi altında bulunan, erken Orta Çağ'da, kaynağa yakın şekilde tahkim edilmiş kaleler, önemli bir ticaret ve yönetim merkezidir. Bu maden, yüksek oranda altının bulunması ile karakterize edilmektedir. Artana madeninde bulunan altın kaynağının, 2.700 kg olduğu tahmin edilmektedir. Yine kurşun, çinko ve altın yataklarının ortalama bileşimi, ton başına 0.8 gramdır.

Kosova'nın kuzeyinde, Mitroviça bölgesinde, Sırbistan'a sınır olan belediyelerde bulunan maden ocakları da şu şekildedir: Mitroviça'nın 9 km doğusunda bulunan ve "Trepça" olarak da bilinen Stanterg'teki maden ocaklarında, kurşun ve çinko madenleri bulunmaktadır. Bello berdo maden ocağı ise, yine Kosova'nın kuzey bölgesinde yer alan Leposaviç'in yaklaşık 20 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yine Kosova'nın kuzeyinde, Mitroviça sınırında bulunan Zvečan'daki çalışma haddehanesinin, 1939 yılındaki açılışından 1989 yılının sonuna kadar, yaklaşık 11.90 ton altın miktarı ürettiği tahmin edilmektedir.

⁶⁰⁹ ICG, *North Kosovo: Dual Sovereignty in Practice*, Europe Report N°211 – 14 March 2011, s. 7

Mitroviça sorununun nedenlerini, aslında daha geçmişte görmek mümkündür. Savaştan önce tüm azınlıkların iç içe yaşadığı, gelişmiş, sosyal ve kültürel bir şehir olan Mitroviça, savaşta ikiye bölünmüştür. Bir Avrupa komisyonu temsilcisi, “Kosova’nın fiili olarak bölünmesine gözlerimizi kapatamayız; mevcut durum, UNMIK’i ve AB’yi ileride daha büyük zorluklara sokacaktır” demiştir.

Bu bölgede sağlık ve eğitim sistemleri, paralel sistem olarak doğrudan Belgrad’ın kontrolü altındadır. Paralel olarak sürdürülen eğitim sisteminde, Sırbistan müfredatı izlenmektedir. Mitroviça’da bulunan üniversitede gençlerin eğitim almasının yanında, bu üniversite, ayrıca Mitroviça’nın kuzeyinde, Sırbistan’da yaşayan gençlerin de eğitim aldığı bir yerdir. Eğitim sisteminin paralel olması, başka bir sorunu da beraberinde getirmiş ve üniversiteyi tamamlamış birçok genç yıllar boyunca sıkıntılar yaşamıştır. Zira buradan aldıkları diplomaların tanınırlığı her iki ülke için sorun oluşturmaktadır. Buna rağmen paralel sistemde okuyan Sırlar, yine de paralel yapılarda ve Sırp belediyelerinde aldıkları diplomalarla rahatlıkla çalışma imkânı bulurken, paralel sistemde okuyan Roman azınlıklar bu konuda en mağdur olanlardır. Sırlar arasında belediyelerde çalışanların yanı sıra, aynı şekilde Kosova Radyo Televizyonunda 150 Kosova Sırp’ı çalışmaktadır.

Bu açıdan diğer önemli paralel sistem ise sağlık alanıdır. Mitroviça’da çok gelişmiş bir hastane bulunmakta ve burada yaşayan Sırlar buranın sağlık hizmetlerinden rahatça yararlanmaktadır. Kosova’nın güneyinde yaşayan Sırlar da bu sağlık hizmetlerinden faydalanmaktadır. Bu sağlık hizmetlerinden yararlanmayı özellikle tercih edenlerin gösterdiği nedenlerin başında, bu tesislerin, Kosova sağlık hizmetlerine oranla çok daha iyi şartlara sahip olduklarıdır.

Kuzey Mitroviça’da yapılan görüşmelerde, medya ve sivil toplum kuruluşlarının, aslında yaşamlarından memnun olmadıklarına şahit olunmuştur. Belirtilen şikayetlerin başında, paralel sistemlerin sergilediği performans, gençlerin işsizliği, gençlerin uyuşturucuya yönelmesi, sportif ve kültürel aktivitelerin yokluğu, altyapının iyi olmaması, özellikle politikanın yozlaşması ve organize suçlar gelmektedir. Ahali, bu sorunlar yüzünden mutsuz olduklarını ifade etmektedir. Bununla birlikte, resmi Kosova kurum ve kuruluşlarını istemelerine rağmen, uzun süredir kabul ettikleri ve Sırbistan tarafından beslenen Mitroviça’nın Kosova’dan bağımsız olduğu illüzyonu hâkim durumdadır.

Tüm bunların yanında, kuzey Mitroviça'da entegrasyonu engelleyen etkenlerden biri de yozlaşmış çetelerin ve anarşinin, Belgrad tarafından atanan yobaz politikacılar tarafından yönetilmesidir. Bu bölge ayrıca, Sırbistan tarafından aranan suçluların da saklandığı bir yer olarak bilinmektedir. Ayrıca Sırbistan'dan Kosova'ya, Kuzey Mitroviça'daki denetimsiz gümrük kapılarından kaçakçılık oldukça yaygın bir durumdur.⁶¹⁰ Tüm bunlar, Kuzey Mitroviça'nın arafta olan durumunun, birçok gayrı meşru unsur ve Sırbistan Hükümeti tarafından açıkça istismar edildiğini ortaya koymaktadır.

Kosova'daki herkes, çeşitli nedenlerle UNMIK yıllarını hatırlayacaktır. Ancak çoğu kişi için UNMIK'in en büyük başarısızlığı ekonomi olmuştur. Sürecin başında UNMIK'ten beklentiler çok yüksek olmuştur.⁶¹¹ Eski Yugoslavya döneminde Mitroviça'da bulunan maden ocağı Trepça önemli bir geçim kaynağıyken, şimdi sosyalizmden kalma eski tozlanmış bir ekonomiye sahiptir. Aynı şekilde Mitroviça yoksullukla karşı karşıyadır. Aynı şekilde, bugün eskiye bağlı ve yenilenmemiş bir Mitroviça karşımıza çıkmaktadır. Gelir bakımından K. Sırlar diğerlerine oranla daha fazla gelir elde etmektedir. Zira bunlar hem Kosova hem de Sırbistan hükümetinden sosyal yardım almaktadır. Belgrad, K. Sırp çocuklarına mali destek, eskiden çalıştıkları işyerinden tazminat ve Kosova'daki Sırlara işsizlik maaşı da vermektedir.

Bir diğer mesele de ekonomik ya da diğer kriminal suçlar olsun, Mitroviça'da işlenen hiçbir suçun kayıt altına alınmamasıdır. Bu alanda hiç rapor ve analizin yapılmaması, buradaki suç oranlarının belirlenmesini ve ölçülmesini mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle Mitroviça, asayiş açısından güvensiz bir yer olmanın yanında, suçluların cezasının verilmediği ve suç kayıtlarının olmadığı bir bölgeye dönüşmüştür.

Bu bölgede, Belgrad'ın tehditleri her alanda olduğu gibi ticaret alanında da kendini göstermektedir. ICG raporuna göre, Priştine ile çalışan iş adamları Belgrad tarafından telefonla tehdit edilmektedir. Hatta bu bölgedeki bazı Sırp iş adamlarının evi, arabası veya işyerleri yakılmakta veya saldırıya uğramaktadır.⁶¹²

⁶¹⁰Bağımsızlıktan sonra BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Lamberto Zannier, Kosova'nın gümrük damgalarını 1244 sayılı Karar'a uygun olarak onayladı. Ancak Sırbistan bunu kabul etmedi. Gümrük vergileri, Kosova bütçesi için en büyük gelir kaynağıdır.

⁶¹¹ Tim Judah, *Kosovo: What Everyone Needs to Know*, pg. 105,

⁶¹² ICG, *North Kosovo: Dual Sovereignty in Practice*, Report N°211, 14 March 2011, s. 14.

Aslında tüm bu mutsuzluk faturası, uzun bir süre bu bölgenin bir şekilde kendini topluma kapatması, entegre olmaması, Priştine’yi kabul etmemesi ve Arnavutlarla temaslarını tamamıyla koparmasının hesabı gibidir. Eski bir belediye başkanı bu hususta şu itiraflarda bulunmuştur:

“Ülkemizde Priştine ile müzakere etmek gerekirken Belgrad’a derinlemesine güvenmekle hata ettik ve sonunda hiçbir şey kazanamadık. Bize yalan söylediler, bize polisimizi, mahkememizi kazanacağımızı ve “Arnavut ayağının” kuzeye basmayacağını söylediler. Fakat gerçekte elimizde ademi merkezi bir Kosova hükümeti oldu. Biz bu olumsuz tabloyu güvendiğimiz insanlara borçluyuz.”⁶¹³

Mevcut ve eski belediye yetkililerinin çoğu, Kosova sisteminde katılımcı olsun ya da olmasınlar, Belgrad’a güvenmenin yanlış olduğunu ve doğrudan Priştine ile müzakere ettikleri takdirde daha iyisini yapabilecekleri görüşünü paylaşmaktadır.⁶¹⁴ Fakat Kosova Sırları arasında Priştine’yi reddeden ve Priştine’yi tanımamakta direnen kritik bir grup halen mevcuttur.

5.7. Brüksel Antlaşmalarının Uygulanması ve Sırların Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Entegrasyonu

Brüksel Antlaşması’nın 2013 yılında imzalanmasının ardından, her iki ülke de uygulama konusunda aktif olarak çalışmalara başlamıştır. Ancak sorunların yeni olmaması nedeniyle, uzun yıllar boyu süre gelen bu sorunların halledilmesi için öncelikle siyasi iradenin olması çok önemlidir. Yine de görüşmelerin başlaması hem Kosova hem de Sırbistan açısından çok büyük bir adım olup, bir şekilde bir siyasi iradeye işaret etmektedir. Zira Sırların entegrasyonu açısından Brüksel Antlaşması, özellikle kuzey bölgede yaşayan K. Sırların, Kosova Devleti kurumlarına katılımı ve kendi hayatlarını etkileyecek karar alma mekanizmalarında yer edinmelerinin sağlanması çok önemlidir.

Belgrad destekli yetkililer tarafından yönetilen Sırp çoğunluklu kuzey bölgelerinde, güç paylaşımı, Sırların Kosova kurum ve kuruluşlarına entegrasyonu ve birçok alanda yeni düzenlemeler sayesinde K. Sırların kısmi olarak entegrasyonu sağlanmıştır

⁶¹³ Balkans Policy Research Group, *İntegrimi i Serbeve pas marrëveshjes, Intervistë, ish kryetar Komunes Veriore*, fq.9.

⁶¹⁴ Balkans Policy Research Group, *İntegrimi i Serbeve pas marrëveshjes, Intervistë udhëheqës aktualë dhe të mëparshëm, Kosova veriore*.

Antlaşma'nın 1-6 Maddeleri Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulması konusunda sorun yaşanırken, diğer bölüm, 7, 8, 9 ve 10. Maddeler ise Sırp güvenlik yapısı üyelerinin Kosova'nın eşdeğer yapılarına entegrasyonunu sağlamıştır.

Buna göre polis ve yargı sisteminde çalışanlar, Kosova polis ve yargı sistemine entegre olup, Kosova yasalarına göre Kosova bütçesinden maaş alacaklardır. Kuzeyde Sırp çoğunluğun yaşadığı dört belediye (Kuzey Mitroviça, Zvečan, Zubin Potok ve Leposaviç) için bir Bölgesel Polis Komutanı seçilmiş, 11. Madde'ye göre kuzey bölgedeki belediye seçimleri 2013 yılında AGİT'in kolaylaştırıcı rolüyle, Kosova yasalarına ve uluslararası standartlara uygun bir şekilde yapılmıştır. Ayrıca kuzey belediyelerinde Sivil Kayıt Ajansı ve Medeni Durum Ofislerinin kurulmuş, sivil savunma kurumunun oluşturulmuştur. Ancak diplomaların tanınırlığı, eğitim alanındaki sorunların ortadan kalkmamış ve paralel sistemin kaldırılması konusunda çalışmalar yapılmamıştır.

Bu antlaşmanın uygulanması konusunda, her iki devlet de bazı sorunlar yaşamıştır. Bu sorunların büyük kısmı siyasi iradeye bağlı olmakla birlikte, bazıları ise hukuksaldır.

5.7.1. Kosova'da Sırp çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği

Brüksel Görüşmeleri'nde imzalanan ve Kosova Meclisi tarafından da onaylanan 2013 tarihli ilk antlaşmaya göre, Kosova'da Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulması öngörülmüştür. 25 Ağustos 2015'te Kosova ve Sırbistan, Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin "Genel İlkeleri/Ana Unsurları" üzerinde anlaşmıştır.⁶¹⁵ Anlaşma, birliğin yasal çerçevesini, amaçlarını, teşkilat yapısını, merkezi makamlarla ilişkilerini, hukuki ehliyetini ve birliğin genel ve nihai hükümlerini tanımlamaktadır.

Bu Anlaşmaya göre, Kosova'da Sırp çoğunluğa sahip belediyelerden oluşan bir yapı olacaktır. Antlaşmanın amacı Sırp çoğunluğa sahip belediyeler olan Kuzey Mitroviça, Zubin Potok, Zvečan, Leposaviç, Graçaniça, Ştırpça, Nobırda, Klokot, Ranilug ve Parteş'te yaşayan ve Sırbistan sistemine tabii olan Sırpların, özellikle sağlık hizmetleri ve eğitim konusunda Kosova sistemine dahil olmaları için, kalan paralel yapıların tam entegrasyonunu kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

⁶¹⁵ Zyra e Kryeministrit, Asociacioni komunave me shumicë serbe në Kosovë – Parimet e përgjithshme/Elementet kryesore, (25 Gusht 2015). <https://kryeministri.rks-gov.net/blog/asociacioni-bashkesia-i-komunave-me-shumice-serbe-ne-kosove-parimet-e-pergjithshme-elementet-kryesore-25-08-2015/> Erişim Tarihi 01/02/2019.

Harita 1: Sırpların Yoğun Yaşadığı Belediyeler

Kaynal: The Dialogu, Asociacioni i Komunave me Shumicë Serbe. <https://dialogue-info.com/sq/asociacioni-komuniteti-i-komunave-me-shumice-serbe/>. Erişim Tarihi 18/09/2022.

Bu Anlaşmanın pratikte uygulanması zor olmuştur. Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulmasına yönelik anlaşmaya Kosova'daki muhalefet partileri ve sivil toplum tarafından yoğun bir şekilde itiraz edildiğinde süreç 2015'te yavaşlamıştır.

Bahsi geçen Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği açısından görüş ayrılığı, ileride bir başka sorunun işareti olmuştur. Sırbistan açısından Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği, Kosova bütçesinden finanse edilecek, ancak Sırbistan da Kosova kurumları aracılığıyla bu Birliği finanse edebilecektir.

Kosova açısından ise Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği, bir yönetim birimi olmadığı gibi, sadece bir STK gibi hareket eden belediyeler arası bir birlik olup, sadece yerel yönetimlerin uzmanlıklarını koordine etmelerine ve paylaşımlarına yardımcı olmak üzere kurulacaktır. Brüksel görüşmeleri sürecinde 25 Ağustos 2015 tarihinde imzalanan antlaşma, K. Sırpların entegrasyonu için önemli bir adım olan Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulmasını öngörüyordu. Bu anlaşmaya göre, Birlik Kosova'da Sırp çoğunluğa sahip belediyelerden oluşan bir yapı olacaktır: Graçaniça, Klokot, Kuzey

Mitroviça, Nobırda, Parteş, Ranilug, Ştırpce, Leptosaviç, Zubin Potok ve Zveçan, olan K. Sırp çoğunluk belediyelerini Kosova topraklarına entegre etmeyi amaçlamaktadır. Bu Birlik Kosova yasalarına uygun olarak hareket etmek zorunda olacaktır. Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin ana amacı, belediyelerle ilgili koordinasyonu sağlayarak, bunun üzerinden K. Sırpların Kosova toplumuna entegrasyonunu sağlamak konusunda yardımcı olmaktır.

Bahsi geçen anlaşma, Kosova kamuoyunda tartışmalara neden olması ve görüş farklılıkları nedeniyle görüş için Anayasa Mahkemesine gönderilmiştir.⁶¹⁶

Anayasa Mahkemesi de 23 Aralık 2015 tarihli karara göre, Anayasa Mahkemesi, anlaşmanın Birliğin yapısı ve işleyişine ilişkin bazı hükümlerinin Kosova Anayasasına uygun olmadığına karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi bu kararına neden olarak şu gerekçeleri sunmuştur:

- Kosova'daki Sırp Çoğunluklu Belediyeler Birliği / Genel İlkeler / Temel Unsurlar'da ayrıntılı olarak açıklanan ilkeler, Anayasa'nın ruhuna tamamen uygun değildir.
- Kosova Cumhuriyeti Anayasası'nın II. Bölüm'ünde yer alan, Temel Haklar ve Özgürlükler kısmına, III. Bölüm'de yer alan Toplulukların ve Topluluk Üyelerinin Hakları kısmına ve I. Bölüm'deki Kanun Önünde Eşitlik kısmının 3. Madde 1. Paragraf'ına aykırıdır.
- İlkelerin yasal bir kanun ve tüzükte detaylandırılması, Anayasa'nın ruhuna uygun olması, 3. Madde (Kanun Önünde Eşitlik) 1. Paragraf, II. Bölüm (Temel Haklar ve Özgürlükler için), Kosova Cumhuriyeti Anayasası'nın III. Bölüm (Toplulukların ve Üyelerinin Hakları) ve özellikle 3, 7, 12. Maddeleri, II. Bölümü (Haklar ve Özgürlükler Temel Maddeleri), Madde 21 ve 44, III. Bölüm (Toplulukların ve Üyelerinin Hakları), Madde 57, 59, 60, 61 ve 62 ile Anayasa'nın 79, 81, 93, 101, 113, 123, 124 ve 137. Maddeleri.
- Birliğin hedefleri, yapısal organizasyonu, bütçesi, desteği ve genel hükümleri Kosova'nın yerel özyönetim için anayasal standartlarını aşmaktadır;

⁶¹⁶ Gjykata Kushtetuese e Republikës së Kosovës, Vendim për Mase të Përkohshme në Rastin nr. K0130/15 Parashtrues Presidentja e Republikës së Kosovës, 23 dhjetor 2015 http://gjk-ks.org/wp-content/uploads/vendimet/KO130-15_SHQ.pdf Erişim Tarihi 22/09/2019.

- Yasal girişim hakkı münhasıran Kosova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Hükümete, Meclis üyelerine veya en az on bin vatandaşa garanti edilmektedir;
- Birliğin, merkezi makamlarla olan ilişkilerinde Kosova Sırp topluluğunun çıkarlarını desteklemek için tam ve münhasır yetkiye sahip olamaz.

Mahkemenin kararının ardından anlaşmanın uygulanması imkansız hale gelmiştir. Bu şekilde, Mahkeme'nin kararında açıkladığı üzere, bu ilkeler Kosova Cumhuriyeti'nin anayasal standartları ile uyumlu olmalıdır. Anayasa Mahkemesi Birinci Anlaşma'nın Kosova'daki Sırp Çoğunluklu Belediyeler Birliğinin kurulmasına ilişkin maddelerinin uygulanmasına ilişkin hukuki sonuçlar Kosova Cumhuriyeti'nin anayasal düzeni üzerinde bir etkiye sahiptir. Birinci Anlaşma'nın uygulanma şekli, devletin demokratik işleyişi üzerinde etkilere sahip⁶¹⁷ olacağı sonucuna varmıştır.

Sırbistan ise Kosova'nın Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği nin kurulmasına ilişkin Kosova Anayasa Mahkemesi'nin görüşüne başvurmasının, Genel İlkelerde belirtilen hükümlerin herhangi bir şekilde gözden geçirilmesi kabul edilemez ve yasal olarak ilgisiz bulmuştur.⁶¹⁸

Kosova Hükümeti tarafından 2018 yılında hazırlanan raporunda⁶¹⁹ Kosova Hükümeti, Anayasa Mahkemesinin kararına uygun olarak Birlik anlaşmasının uygulanmasına bağlılığını sürdürmüştür. 2016 yılında Kosova Hükümeti, oluşturduğu yönetim ekibinde boş olan iki pozisyonu kamu pozisyonlarında bulunan iki yeni üye ile tamamlamıştır. Bu yeni ekip, on kişiyi de temsil etmesi açısından daha temsiliydi.

2018 yılında, Kosova Başbakanı ve Cumhurbaşkanı, anayasa mahkemesinin kararına uygun olarak, Sırp çoğunluğa sahip belediyeler Birliği tüzüğünü hazırlamakla yükümlü yönetim ekibini yeniden etkinleştirdi.

⁶¹⁷ Gjykata Kushtetuese e Republikës së Kosovës, 'Aktgjykim në rastin KO 130/15', (23 dhjetor 2015).

⁶¹⁸ *Serbia Progress Report on the Dialogue between Belgrade and Priština*, (May 1- December 15, 2018). <https://www.kim.gov.rs/doc/pregovaracki-proces/Sestomesecni%20izvestaj%20o%20dijalogu%20dec%202018%20%2011%2002%202019%20en.pdf>, Erişim Tarihi 23/09/2022.

⁶¹⁹ *Qeveria e Kosoves, Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit, Bruksel*, (18 Qershor 2018). <https://www.votaime.org/Public/Dialog/ViewAllReports>. Erişim Tarihi 05/03/2019.

AB İlerleme Raporuna göre (2018), Kosova'daki Sırp Çoğunluk Belediyeleri Birliği / Topluluğu bu alanda ilerleme kaydetmiştir. Kosova yönetimi, 4 Nisan 2018'de ilgili kurumun yönetim ekibine, Birlik / Topluluk tüzüğü'nün hazırlanmasına başlanması için yetki vermiştir.⁶²⁰

Buna rağmen, belediyelerde halen var olan paralel sistem, Kosova'da paradoksal bir ortam oluşturduğu için, Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulması mümkün değildir. Belediyelerin bu şekilde yasadışı işleyişi, bu Birliğin kurulmasına engel olmaktadır. Çünkü söz konusu durum, her iki yapıya hizmet verilmesi ve Kosova yasalarının ihlal edilmesi ile sonuçlanmaktadır.⁶²¹ Anayasa Mahkemesine göre, Statü'nün bir kurucu meclis tarafından ve ardından Kosova hükümeti tarafından onaylanması gerektiğini belirtirken bu Birliğin dağılımı konusunda bir fikir verilmemiştir.

Kosova'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik tehdit ve işlevsiz yönetim riski ve Bosna Sırp Cumhuriyeti'ne benzer bir oluşum yaratılması, Birlik muhalifleri tarafından en çok dile getirilen eleştiriler olmuştur.⁶²² Bu durumun çözümü, Sırbistan'ın Kosova'daki diğer paralel yapıları kaldırmasıyla, Kosova'da Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulması süreçlerinin aynı zamanda ve paralel bir şekilde ilerlemesidir.⁶²³

K. Sırp'ların yoğun yaşadığı bu belediyelerde Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulacak olması Kosovada tedirginlik yaratmasının diğer bir nedeni de zamanla Sırbistan'ın bu yapıların yürütme yetkilerini dile getirmesidir. Daha ileri safhada ise Brüksel Antlaşması, AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik genel politikasını da teyit etmesi beklenirken bazı AB diplomatlarının Rusya destekli Sırbistan lehine bunu desteklemesidir. AB'de de politik değişikliklerin olması ve farklı diplomatların farklı görüşleri olması Brüksel görüşmelerini etkilemiştir. AB'nin kararlı bir şekilde başlayan ve çözüm odaklı olan Brüksel Antlaşması zamanla Batı Balkanlar'a yönelik genel politikası istikrarlı bir Balkan oluşturması konusunda biraz sapma göstermiştir. AB bu

⁶²⁰ *Kosova Progress Report* (2018), Brussels. <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-kosovo-report.pdf>. Erişim Tarihi 04.07.2019.

⁶²¹ Qeveria e Republikës së Kosovës, *Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brükselit*, (25 Nentor 2016).

⁶²² Balkan's Policy Research Group, *The Association of Serb Municipalities: Understanding conflicting views of Albanians And Serbs*, (Balkan's Policy Research Group, January 2017), s.16

⁶²³ Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, *Raporti për zbatimin e marrëveshjeve të dala nga Dialogu me Serbinë*.

tavri Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulmasını da etkilemiştir. Dolayısıyla Kosova'da altısı Iber nehrinin güneyinde dördü kuzeyinde olmak üzere on tane Sırp çoğunluk belediyeleri bulunması ve bunun Kosova topraklarının 3/1 'ini teşkil etmesi ve etnik bir yapı olup yürütme yetkileri ile devlet içinde devlet olması demektir.

5.7.2. Polis

Brüksel Antlaşması'nda bulunan tüm güvenlik yapıları, Kosova kurum ve kuruluşlarının entegrasyonunu öngörmekte olup, Kosova, Brüksel Antlaşması ile ilgili tüm taahhütleri yerine getirmiştir.⁶²⁴ Kosova bu antlaşmanın tüm yapı, kurum ve kuruluşlara tam entegrasyonunu tamamlama adına, polis teşkilatında da düzenlemeler yapmıştır. Polislerin entegre edilmesi ile Sırbistan İçişleri Bakanlığı'na bağlı eski çalışanların oluşturduğu Sırp paralel polis yapılarının tümünün, özellikle Kuzey Kosova Polisi'ne tam entegrasyonu sağlanmıştır.⁶²⁵

Aslında bu paralel sistemde çalışanların, yani eski Köprü Gözlemcileri'nin birçoğu, 2002'nin ikinci çeyreğinde Kosova Polis Teşkilatı'na katılmak için başvuruda bulunmuştur. Sırbistan İçişleri Bakanlığı'nın, Köprü Gözlemcileri ve Kosova Sırp Bakanlığı'nda çalışanlara sağladığı finansal desteği kesmesi, bu gözlemcilerin Kosova Polis Teşkilatı'na katılması ile aynı döneme denk gelmektedir.⁶²⁶ Bu eski Sırbistan Bakanlığı çalışanlarının, Kosova Polis Teşkilatına katılımı sağlanmış, fakat Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonra Sırbistan'ın talebi ve bazen şantajları nedeniyle ayrılmışlardır. Kosova Polis Teşkilatı Okulu'nun verilerine göre, bu grupta bulunan potansiyel görevlilere, farklı doğaları nedeniyle normal prosedürlerden farklı bir prosedür uygulanmıştır.

Kosova Hükümeti'nin 2018 yılında hazırladığı, “Anlaşmaların Uygulanmasındaki Başarılar ve Zorluklar” Raporunda, Kosova Polis Teşkilatı'nda Entegrasyon Anlaşmasının tamamen uygulandığı belirtilmiştir. Bu süreçte Kuzey Mitroviça Bölge Emniyet Müdürlüğü kurulmuş ve buraya bir Bölge Müdürü atanmıştır. Bunun yanı sıra,

⁶²⁴ Qeveria e Kosoves, *Raporti mbi Gjendja në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit Janar-shtator 2014*. <https://www.votaim.org/Public/Dialog/ViewAllReports?page=2>, Erişim Tarihi 04.07.2019.

⁶²⁵ *Kosova Progress Report* (2015). Brussels. https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf. Erişim Tarihi 04/07/2019.

⁶²⁶ Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), *Parallel Structures in Kosovo, October 2003*.

Sırbistan İçişleri Bakanlığı listesinden 292 kişinin entegrasyonu sağlanmış, 1 Ağustos 2014 tarihli anlaşmaya dayanarak Kosova Polisi'nde, rütbeli 6 binbaşı ve 17 teğmen terfi etmiştir. Tabii olarak tüm bu entegre olanlar eğitime tabii tutulmuştur.⁶²⁷ Buna dayanarak, Kosova Polisi'nde K. Sırp'ların görev ve sayıları, 1 Genel Müdür Yardımcısı, 1 Albay, 4 Yarbay, 7 Binbaşı, 14 Komutan, 28 teğmen, 52 Çavuş, 822 polis, 26 yeni polis ve 83 sivil personel olmak üzere, toplam 1038 kişi Kosova Polisi'ne entegre olmuştur.

5.7.3. Sivil Savunma

Brüksel Antlaşması'nın öngördüğü bir diğer konu ise, sivil savunmanın Kosova toplumuna entegre edilmesi olmuştur. Kosova Hükümeti, bu alandaki paralel yapının kaldırılması ve sivil savunma üyelerinin Kosova kurumlarına entegrasyonu konusunda, 22 Temmuz 2015 tarihinde, 06/39 sayılı bir karar yayınlamıştır. Buna binaen 11 Ocak 2016 tarihinde, Kosova Cumhuriyeti kurumlarının bir parçası olmak üzere seçilmiş başarılı kişiler, Kosova kurumlarıyla sözleşmelerini imzalamıştır.⁶²⁸

Bu süreçte 483 Sivil Savunma üyesinin, 17 farklı Kosova kurum ve kuruluşuna⁶²⁹ entegrasyonu sağlanmış ve tüm entegre üyeler eğitime tabii tutulmuştur. İlgili kurumlar, bu üyelerin entegrasyonu için özel bütçe ayırmışlardır.⁶³⁰ Bu şekilde Kosova, eski Sırp polisi, sivil koruma, eski Sırp yargı personelinin tamamını, artık tamamen Kosova sistemine entegre etmiştir.⁶³¹

Sonuçlarımız gösterdi ki, Kosova Hükümeti'nin, 2018 yılındaki "Brüksel Anlaşmalarının Uygulanmasındaki Başarılar ve Zorluklar" Raporunda, bu üyelerin Kosova kurumlarıyla sözleşmeleri olmasına rağmen, uygulamada Kosova yasalarına uygun olarak

⁶²⁷Qeveria e Republikës së Kosovës, *Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brükselit*, 18 Qershor 2018.

⁶²⁸Zyra e Kryeministrit, Integration in state institutions of former members of "civilian protection", (12 janar 2016). <https://kryeministri-ks.net/en/integration-in-state-institutions-of-former-members-of-civilian-protection/>. Erişim Tarihi 02/04/2019.

⁶²⁹ Kosova'da Sivil Savunmanın tam karşılığı olan kurum ve kuruluşlar olmadığı için 17 farklı kuruma dağılımı yapılmıştır.

⁶³⁰ Qeveria e Republikës së Kosovës, *Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brükselit*, 18 Qershor 2018.

⁶³¹ *Kosova Progress Report* (2015).

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf.

Erişim Tarihi 04/07/2019.

çalışmamakta oldukları belirtilmiştir. Bu şahısların sektöriyel iş birliği eksikliği görülmüş ve Kosova kurumlarına rapor vermedikleri tespit edilmiştir.

Edita Tahiri'nin⁶³² Angelina Eichhorst'e⁶³³ 2017 yılında gönderdiği ve antlaşmaların uygulanmasına dair her iki ülkenin aldığı sorumlulukların ne kadar yerine getirildiğini anlatan mektupta, Sırbistan'ın birçok Brüksel antlaşmasını sabote ettiği gibi, sivil koruma üyelerinin entegrasyonu konusunda da sorun yaşattığını ifade etmiştir. Tahiri ayrıca, Sırbistan'ın sivil savunma binalarını Kosova Hükümeti'ne devretmemesinden ötürü yeni binaların kiralanmak zorunda kalındığını, Kosova'nın 18 ay boyunca maaş ödediği üyelerin bulunduğu bu binaların bombalandığını ve ev sahibinin tehdit edildiğini belirtmiştir.⁶³⁴ AB ise, Kosova'nın taleplerine rağmen, bu süreçte bu sorunun çözülmesi konusunda yardımcı olmamıştır.

5.7.4. Yargı

2013 yılında varılan Brüksel Antlaşması, Kuzey Mitroviça'da bulunan paralel adalet sisteminin entegre edilmesi için, EULEX'in yardımıyla Kuzey Mitroviça'da, Kosova yasalarına uygun olarak yeni bir yargıç ve savcı mekanizmalarının kurulmasını öngörmektedir. Bu Antlaşma, Mitroviça'da bir temel savcı ve bir temel mahkeme oluşturulmasını, Mitroviça'daki Temel Mahkeme'nin, Mitroviça'nın diğer bölgelerinde (Zubin Potok, Leposaviç, Skenderaj ve Vuçitri) şubesinin olmasını öngörmüştür.

Bu paralel yapılar, Kosova açısından Brüksel Anlaşmalarının gerektirdiği üzere, 2013 yılında “de facto” olarak kaldırılmıştır. Fakat Sırbistan tarafından da “de jure” olarak paralel adalet yapılarında görev alanların iş sözleşmeleri ve maaşlarının sona erdirilmesi ve ilgili yasaları düzenleyerek paralel adalet yapılarını sonlandırılması beklenmektedir.

Kosova Hükümetinin raporunda, bu alanda çok iyi bir ilerleme kaydedildiği ve antlaşmanın tamamen uygulanmasına yakın olduğu belirtilmiştir. Kosova Sırp yargı personelinin entegrasyonu ve işe alımı sürecinde, adalet sisteminde 399 yargıç çalışmakta iken, Kosova hükümeti yargıçların sayısını 450'ye çıkartma konusunda onay almıştır.

⁶³² Edita Tahiri, Diyalog Bakanı ve Baş Müzakereci

⁶³³ AB'nin Avrupa Dış Eylem Servisi'nde Batı Balkanlar Direktörü

⁶³⁴ Edita Tahiri, *Marrëveshjet e Brukselit në Pritje të Zbatimit Nr.ref. 064/2017*, (Zyra e Kryeministrit, 06 korrik 2017). <https://kryeministri.rks-gov.net/blog/raport-marreveshjet-e-brukselit-ne-pritje-te-zbatimit>. Erişim Tarihi 02/04/2019.

Halihazırda 51 boş pozisyon bulunmakla birlikte, 37'si için istihdam devam etmektedir.⁶³⁵

Brüksel antlaşmasının kurulan Mitroviça Temel Mahkemesi ve onun şubeleri olan Zubin Potok, Leposaviç, Skenderaj ve Vuçitern'da Mayıs 2021'e kadar çalışanların mevcut durumu aşağıdaki gibidir:

48 yargıç, 27 Arnavut veya %56,25 ve 21 Sırp veya %43,75

Arnavut 128 veya %50,40; 121 Sırp veya %47,6; 2 Boşnak veya %0,8; 2 Türk veya %0,8; 1 aşkali veya %0,4 olmak üzere 254 kişi.

2021 yılında 2'si veya %8,33'ü Sırp toplumundan olmak üzere 24 yeni hakim işe alınmıştır.⁶³⁶ Toplam 302 kişi istihdam edilmiştir.

Dil Kullanımı Yasasına uygun olarak dil kullanımındaki engellerin aşılması için, 2018 yılında 9 tercümanın işe alınmış ve sisteme entegre olan bu üyelerin eğitimi yapılmıştır. Kosova hükümetinin 2021 raporuna göre Kosova Yargı Konseyi, tercüman sayısını 9'dan 62'ye yükseltmiştir. AB'nin 2019 ilerleme raporunda, K. Sırp hâkimlerin ve savcılarının yargı sistemine entegre edilmesi resmi sürecinin, 2017 yılında sonuçlandırıldığı belirtilmiştir.⁶³⁷

Bu sonuçlardan açıkça görülüyor ki, Kosova antlaşmalar gereği tüm yükümlülükleri yerine getirmesine rağmen, Sırbistan tarafından Brüksel Antlaşması'nın uygulanması engellemeye uğramıştır. Normal şartlarda Sırbistan'ın, yargıç, savcı ve diğer personelin iş ilişkisini keserek maaş ödememesi gerekmektedir. Sırbistan, Brüksel Adalet Antlaşmasından doğan bu yükümlülükleri, henüz yerine getirdiğini kanıtlayacak herhangi bir hükümet kararı sunmamıştır.⁶³⁸

Kosova 2014'ün başından beri Sırbistan ile mühürlerle ilgili sorun yaşamaktadır. Özellikle, Sırbistan, Kosova'daki mahkemelerin ve savcılarının orijinal belgelerindeki

⁶³⁵ Qeveria e Republikës së Kosovës, *Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit*, Bruksel, 18 Qershor 2018.

⁶³⁶ Zyra e Kryeministrit të Kosovës, *Raporti për zbatimin e marrëveshjeve të dala nga Dialogu me Serbinë*.

⁶³⁷ *Kosova Progress Report* (2019). s.4.

<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-kosovo-report.pdf>,
Erişim Tarihi 04/07/2019.

⁶³⁸ Tahiri, *Marrëveshjet e Brukselit në Pritje të Zbatimit*.

Kosova Cumhuriyeti logosunun üzerine "Sırbistan Cumhuriyeti, Kosova ve Metohija - BM idaresi ve 1244 sayılı Karar altında" yazı ile mühür koymaya devam ediyor.⁶³⁹

5.7.5. Serbest Dolaşıma İlişkin Anlaşma

Kosova ve Sırbistan arasında Serbest dolaşıma ilişkin 12 Temmuz 2011 anlaşmaya varılmış ancak 26 Eylül 2011 tarihinde uygulanmaya başlanmıştır. Antlaşmanın amacı Kosova ve Sırbistan birbirlerinin resmi belgelerini kullanarak serbest dolaşımın normalleştirilmesiydi. Pasaport, kimlik, sürücü belgelerinin yansira ve araç plakalarının tanınması da dahil olmak üzere bu belgelerin resmi kurumlarca sağlanması serbest dolaşım için önemli olduğu gibi K. Sırpların entegrasyonu konusunda önem arz etmektedir. Kuzey Mitroviça, Leposaviç, Zveçan ve Zubin.Potok paralel yapıların kaldırılmasını ve üyelerinin Kosova kurumlarına entegrasyonunu, resmi olmayan belgelerin, yasa dışı araç plakalarının ortadan kaldırılması ve karşılıklı tanınması açısında uygulanması önemli bir antlaşmadır.

Mitroviça'yı kuzey ve güney olarak bölen ve Iber nehri üzerindeki barikatların kaldırılması yoluyla her iki kesim arasında serbest dolaşımın normalleştirilmesini sağlayarak entegrasyon hedefleyen bir antlaşmadır.

Brüksel Antlaşması'nda, K. Sırpların entegrasyonu için önem teşkil eden hüküm de sivil kayıtların yapılması ve kuzeyde bu konuda gerekli koşulların hazırlanmasıdır Kosova hükümeti bu antlaşmanın uygulanması konusunda bir seri yasal çerçeve oluşturmuştur.. Henüz Kosova belgelerini almamış olan ve Medeni Durum Kayıtlarında bulunan vatandaşların vatandaşlık ve medeni durum belgeleri almalarına izin verildiğine dair karar (no. 05/134) ve eski YFC'nin vatandaşlığı ve Kosova topraklarında daimi ikametene kanıt oluşturan kriterler için 05/2017 no'lu., 1 Ocak 1998 tarihli İdari talimat kabul edilmiştir. Vatandaşlık Kanunu'nun 32. maddesine dayanan vatandaşlık kayıt yetkilerinin merkezden belediye düzeyine aktarılmıştır.

Kosova Hükümeti'nin Brüksel antlaşmalarının uygulanması konusunda 2016 yılında hazırladığı raporda, Kosova'nın Brüksel Antlaşması'nın bu konudaki yükümlülüklerini yerine getirdiği belirtilmiştir. Bu konuda otuz iki eski polis ve idari personelin, kuzeydeki Sivil Kayıt Kurumu ofislerine dahil edilmesi, entegre açısından önemli bir gelişme

⁶³⁹ Zyra e Kryeministrit të Kosovës, *Raporti për zbatimin e marrëveshjeve të dala nga Dialogu me Serbinë*.

olmuştur. Bunun yanı sıra, Kosova Hükümeti'nin 9 Mart 2018 tarihli 18/35 Sayılı Kararı ile, Sivil Kayıt Ofislerinde çalışan eski Sırbistan İçişleri Bakanlığı idari personelinin 39 üyesinin işe alım süreçleri onaylanmıştır. Bu hususta Kosova Maliye Bakanlığı'ndan finansal kaynak sağlanması istenmiştir.⁶⁴⁰

Ayrıca entegre olan bu çalışanlar için, Kuzey Mitroviça, Zubin Potok, Zvecan ve Leposaviç'te ofisler tahsis edilmiş ve 1 Eylül 2016 tarihinde Kosova İçişleri Bakanlığı üzerinden, Kosova'nın bordro sistemine kayıtları yapılmış ve bu yetkililere kimlik kartları verilmiştir. Bu yetkililerin görevleri, pasaport ve kimlik kartı gibi devlet belgeleri düzenlemek olmuştur.⁶⁴¹

Bu konuda 13 Haziran 2018 dönemine kadar olan kayıtları kapsayan genel istatistikler, kayıt yaptıranların bir çerçevesini vermektedir. Bu istatistiklere göre 2018 yılına kadar, 15.077 kişi Kosova pasaportu, 76.859 kişi Kosova kimlik kartı ve 16.649 kişi de sürücü belgesi almıştır.⁶⁴²

Aşağıdaki tablolarda ise 24 Mayıs 2021 tarihine kadar genel istatistikler verilmektedir. Bu istatistiklere göre kimlik ve pasaport sağlayan K. Sırp vatandaşlarının sayılarının arttığı görülmüştür.⁶⁴³

⁶⁴⁰ Qeveria e Republikës së Kosovës, *Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit*, Bruksel, 18 Qershor 2018.

⁶⁴¹ Zyra e Kryeministrit të Kosovës, Raport mbi Gjendjen në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit 16 qershor – 25 Nëntor 2016. https://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/Raport_mbi_gjendjen_n%C3%AB_zbatimin_e_Marreveshjeve_t%C3%AB_Brukse_lit_16_qershor_-_25_nentor_2016__251116.pdf, Erişim Tarihi 02/03/2019.

⁶⁴² Raport mbi Gjendjen në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit, 2018.

⁶⁴³ Zyra e Kryeministrit të Kosovës, *Raporti për zbatimin e marrëveshjeve të dala nga Dialogu me Serbinë*.

Tablo 5: 24 Mayıs 2021 Tarihine Kadar Sırp Çoğunluğa sahip Belediyelerde Yaşayan Kosova Pasaportu Alan K. Sırp Vatandaşların İstatistik Verileri

	Pasaport	Sayı
	Belediyeler	
1	Kuzey Miroviça	4973
2	Leposaviç	579
3	Nobırda	2542
4	Ştirpça	3995
5	Zubin Potok	1084
6	Zveçan	697
7	Graçaniça	4378
8	Parteş	1161
9	Klokot	1691
Toplam :		21.100

Kaynak: Raporti i Kryeministrisë së Kosoves mbi zbatimin e marrëveshjeve të dala nga Dialogu me Serbinë, 2021.

Tablo 6: 24 Mayıs 2021 Tarine Kadar Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyelerde Yaşayan Kosova Kimlikleri Alan K. Sırp Vatandaşların İstatistik Verileri

	Kimlik	Sayı
	Belediyeler	
1	Kuzey Miroviça	30.338
2	Leposaviç	21.723
3	Nobırda	8259
4	Ştirpça	14.453
5	Zubin Potok	11.290
6	Zveçan	12.237
7	Graçaniça	21.079
8	Parteş	4136
9	Klokot	3537
Toplam :		127.057

Kaynak: Raporti i Kryeministrisë së Kosoves mbi zbatimin e marrëveshjeve të dala nga Dialogu me Serbinë, 2021.

24 Mayıs 2021 tarihine kadar genel istatistiklere göre kimlik ve pasaport sağlayan K. Sırp vatandaşlarının sayılarının artışı olduğu görülmüştür. Bu verilere göre kimlik temin eden K. Sırp vatandaşların sayısı 127.057 pasaport edenlerin sayısı ise 21.100'e yükselmiştir.

Kosova Hükümeti sürücü belgelerin sağlanması konusunda da yasal alt yapı oluşturmuş ve Gümrük yükümlülüğü olmayan araçların tescili için 02/2018 no.'lu Yeni İdari Yönerge kabul edilmiş. 10 Haziran 1999 tarihinden 14 Eylül 2016 tarihine kadar eski Yugoslavya Federal Cumhuriyeti veya benzeri plakaya sahip araç sahiplerinden tescil vergilerinin kaldırılmasına ilişkin (829/2019 sayılı) Karar alınmıştır.

Kosova Hükümet raporuna göre 12 Aralık 2017'den 15 Eylül 2020'ye kadar Sırp vatandaşlarına toplam 4.105 sürücü belgesi verildi.15 Eylül 2020'den itibaren Sırp vatandaşlarına toplam 5.757 sürücü belgesi verildi.⁶⁴⁴

Bu sonuçlardan açıkça görülüyor ki, Kosova hükümetinin tüm çabalarına ve Bruksel antlaşmasına rağmen bu antlaşmanın uygulanması mümkün olmamıştır. Kosova hükümetinin 2021 raporuna göre Paralel yapılar tarafından halen K. Sırp vatandaşlara belgeler düzenlenip sağlanmaktadır. Sırbistan, Kosova Cumhuriyeti'nin düzenli kurumları tarafından verilen belgeleri geçerli belgeler olarak kabul etmemektedir. Sivil Kayıt Ajansı, Bruksel anlaşmasına göre kuzey belediyelerinde sivil statü görevlilerinin işe alınmasını beklemektedir. Bruksel anlaşması kuzey belediyeleri tarafından belediyeleri tarafından henüz uygulanmamıştır.

Serbest dolaşıma ilişkin anlaşmada, araçların Kosova'dan Sırbistan'a ve Sırbistan'dan Kosova'ya geçtiği durumlarda plakadaki armanın üzerine (bu kısmı kapsayacak şekilde) yerleştirilecek olan şeritlerin uygulanması ancak 2022 yılında gerçekleşmiştir. Fakat Kosova hükümetini tüm çabalarına rağmen çok az sayıda K. Sırp Kosova kurumlarında araç kaydını yaptırmış ve yaptırmamakta direnmektedir. Bu araçlar halen Sırbistan plakaları ya da benzeri plakalar taşımaktadır. Bu antlaşmanın uygulanmaması ileride siyasi bir gerginliğe neden olabilir.

5.7.6. Diplomaların Tanınırlığı - Eğitim

Diplomaların karşılıklı tanınması konusunda, Kosova Cumhuriyeti ile Sırbistan Cumhuriyeti arasında, 2 Temmuz 2011 tarihinde Bruksel'de bir anlaşmaya varılmıştır. Antlaşma 1 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kosova Hükümeti bu antlaşmanın uygulanması için, AB'den sağlanan fonlarla, diploma tanıma sürecinde EUA, diploma sertifikasının Hollanda STK SPARK ile diploma tanıma sürecinin teknik yönlerini yönetme görevini yerine getirme konusunda antlaşmıştır. Bruksel görüşmeleri sürecinde, diplomaların tanınırlığı konusunda, 2011 ve 2016 yıllarında iki antlaşma imzalanmıştır. 10 Ağustos 2015 tarihinde Kosova Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı, 9/2015 Sayılı Yönetmelik ile, "Sırbistan Cumhuriyeti topraklarında alınan yüksek meslek okullarının

⁶⁴⁴Zyra e Kryeministrit të Kosovës, Raporti për zbatimin e marrëveshjeve të dala nga nga Dialogu me Serbinë.

ve universite diplomalarının kabulüne ilişkin usul ve esaslar hakkında” kanunu onaylamıştır.⁶⁴⁵

Kosova Hükümetinin Brüksel Anlaşmalarının Uygulanmasındaki Başarılar ve Zorluklar Hakkında Raporuna göre diplomaların tanınırlığı üzerine toplam 433 başvuru olmuş, bu başvuruların 408’i Priştine’ye ve 25’i Belgrad’a yapılmıştır. Priştine 362 başvuruyu tanırken Belgrad sadece 13’ünü tanımıştır.⁶⁴⁶ Sırbistan Cumhuriyeti Hükümeti’nin düzenlediği “Kosova Kurumları Tarafından Verilen Diplomaların Tanınmasına İlişkin Kararname” Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasaya aykırı ilan edilmiştir. Buna rağmen, sadece iki hafta sonra Sırbistan Cumhuriyeti Hükümeti, “Kosova Üniversite Diplomalarının Tanınmasına” ilişkin yeni bir kararı kabul etmiştir.⁶⁴⁷ Edita Tahiri bu antlaşmanın gerekliliğine değinirken, “Anlaşma yapmak zorundaydık, çünkü Sırbistan, diplomalarımızın denkliğini başka bir ülkenin kabul ettiği gibi kabul etmemiştir.” şeklinde bir yorum yapmıştır.⁶⁴⁸

Sırbistan tarafında ise, 2001 yılı sonunda Sırbistan Cumhuriyeti Hükümeti’nin kararıyla (SC Resmi No 60/01), Kuzey Mitroviça, Priştine Üniversitesi’nin geçici merkezi olarak belirlenmiştir. Bu kuruma 2007 yılında UNMIK tarafından lisans seviyesinde izin verilmiştir. 2008’de ise, 04/L-037 Sayılı Kosova Cumhuriyeti Yüksek Öğretim Yasası,⁶⁴⁹ 03/L-068 Sayılı Kosova Cumhuriyeti Belediyeler Eğitim Kanunu⁶⁵⁰ ve 03/L-040 Sayılı Yerel Özyönetim Yasası⁶⁵¹ ile, Kuzey Mitroviça Belediyesi’nin doğrudan yetkisi altında,

⁶⁴⁵ Qeveria e Republikës së Kosovës, *Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit*, 18 Qershor 2018.

⁶⁴⁶ Qeveria e Kosovës, *Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit*, Bruksel, 18 Qershor 2018.

⁶⁴⁷ Zoran Gavrilović, Pavle Dimitrijević, *Report on the Implementation of the Brussels Agreement*, Bureau for Social Research (BIRODI), June – December 2015. <http://www.birodi.rs/wp-content/uploads/2015/02/Report-on-Implementation-of-the-Brussels-Agreement-ENG-summary-BIRODI.pdf>. Erişim Tarihi 04/07/2019.

⁶⁴⁸ Balkan Investigative Reporting Network, *Big Deal - Civic Oversight of the Kosovo- Serbia Agreement Implementation*, (Prishtinë: BIRN, 2015). <https://birn.eu.com/network/birn-kosovo/birn-kosovo-about/>. Erişim Tarihi 10/06/2016.

⁶⁴⁹ Ligji për Arsimin e Lartë në Republikën e Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr.14/2011 (09.09.2011), Ligji nr. 04/L-037.

⁶⁵⁰ Ligji për Arsimin e Lartë në Republikën e Kosovës.

⁶⁵¹ Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, *Gazeta zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 28 (04 Qershor 2008), Ligji Nr. 03/L-040.

devlet yükseköğrenim kurumu olarak kabul edilmiştir. Yasalar doğrultusunda da maaşlar Kosova bütçesi tarafından ödenmektedir.⁶⁵²

1999 yılından sonra Kuzey Mitroviça'ya taşınan yükseköğrenim kurumları, bugün Kuzey Mitroviça'da 6 fakülte, Leposaviç'te 2 yüksekokul, Graçaniça'da Felsefe Fakültesi ve Ştirpça'daki İşletme Okulu ile eğitim hayatına devam etmektedir. Ancak bu kurum 2011 yılında Sırbistan Cumhuriyeti'nin yükseköğrenim mevzuatına tamamen tabi olan yeni tüzüğü kabul etmiş, halen Sırp eğitim sistemi içinde faaliyet göstermeye devam etmektedir. Bu nedenle Eğitim Bilim Teknoloji Bakanlığı tarafından akredite edilmemiştir.⁶⁵³ Sırp Hükümeti defalarca, üniversite mezunlarının Brüksel anlaşmaları uyarınca Kosova Cumhuriyeti organları tarafından tanınma sürecine girmeleri konusunda ısrar etmiş, ancak bu, Kosova makamları tarafından kabul edilmemiştir.⁶⁵⁴ Kosovalı yetkililer, Brüksel görüşmelerinin iki devlet arasında yapılan görüşmeler olduğunu ve bu talebin Brüksel Diyalogunda görüşülmesinin, Kosova'nın içişlerine karışmak olduğunu dile getirmişlerdir.

Tüm bunlara rağmen Kosova Hükümeti, Kuzey Mitroviça'da diploma almış tüm vatandaşların, Kosova toplumuna tam entegre olmaları için, diplomaların tanınması konusunda önemli adımlar atmıştır. Kosova Cumhuriyeti Hükümeti, 30 Aralık 2015 tarihinde aldığı 21/2015 Sayılı Kararla, kamu kurumlarına iş başvurusu yapmak, mesleki lisans ve sınavlar almak amacıyla, "Kuzey Mitroviça Üniversitesi'nden Diploma Alan Kosova Cumhuriyeti Vatandaşlarının Sertifikalarının Verilmesine İlişkin Usul ve Kriterler" adı altında bir karar almıştır.⁶⁵⁵ Bu kararla, bu üniversitede okuyanların diplomalarını tanıyarak, Kosova toplumuna entegrasyon için, özellikle kamu kurum ve kuruluşlara katılımına imkan sağlamıştır.

KEBTB ve Kuzey Mitroviça Üniversitesi, Kuzey Mitroviça Üniversitesi tarafından verilen diplomaların doğrulanması konusunda bir anlaşmaya varmıştır. Bu çerçevede

⁶⁵² Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, Madde 21. Kuzey Mitroviça Belediyesi Üniversite eğitiminde genişletilmiş yetkilerle yüksek eğitimi sağlamakla yetkilidir.

⁶⁵³ Edona Musa, Marrëveshja politike që legalizoi diplomat e universitetit paralel të Prishtinës, *Kalxo*, 02.1.2019. <https://kallxo.com/gjate/hulumtim/marreveshja-politike-qe-legalizoje-diplomat-e-universitetit-paralel-te-prishtines/>. Erişim Tarihi 17/09/2022.

⁶⁵⁴ Qeveria e Kosovës, Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit, Bruksel, 18 Qershor 2018.

⁶⁵⁵ Rregullorë (qrk) – nr. 21/2015 për Procedurat dhe Kriteret për Lëshimin e Certifikatave Shtetasve të Republikës së Kosovës të cilët kanë marrë Diploma nga Universiteti i Mitrovicës së Veriut, 24.12.2015.

Kosova Hükümeti, 21/2015 sayılı düzenleme ile Kuzey Mitroviça Üniversitesi tarafından verilen belgeler için, Diploma Doğrulama Komisyonu'nu kurmuştur. Komisyon halen aktif olup, diplomaların tanınırlığı konusunda faaliyet yürütmektedir. Ancak şu an mevcut komisyonun, Brüksel Antlaşması'yla bir ilgisi yoktur. Bu yaklaşım, Mitroviça Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin mağdur olmaması için, Kosova Hükümeti'nin bulduğu bir çözümdür. Bununla birlikte, 2011 yılından itibaren Sırbistan, diplomaların tanınması konusunda varılan antlaşmaların uygulanması konusunda hiçbir adım atmamıştır. Edita Tahiri, AB'nin, Avrupa Dış Eylem Servisi Batı Balkanlar Direktörü'ne gönderdiği mektupta, bu ablukanın, Preşova Vadisindeki Arnavutlara siyasi bir nitelik taşıyor gibi görüldüğünü açıklamıştır.⁶⁵⁶ Sırbistan, Preşova Vadisinde yaşayan Arnavutlara, kendi dillerinde Arnavutça eğitim veren bir üniversite imkânı sağlamadığı için, burada yaşayan Arnavutlar, Arnavut dilinde yüksek eğitim için Kosova'daki üniversiteleri tercih etmektedir. Fakat tekrar Sırbistan'a bağlı Preşova'daki evlerine döndüklerinde, diplomaları Sırbistan tarafından tanınmadığı için, hizmet etme ya da kamuda bir işe girme imkânı bulunmamaktadır.

Sonuçlarımız gösterdi ki diploma tanınırlığı antlaşması Sırbistan tarafından hiç uygulanmadı. Bu durum özellikle Kosova'da okudukları için diplomalarının kabulüne ihtiyaç duyan Lugina ve Presheva vadisindeki vatandaşları için özellikle sorunlu bir durumdur. Kuzey Mitroviça Üniversitesi, Kosova eğitim sistemini kabul etmeyerek Sırp eğitim sistemi içinde faaliyet göstermeye devam etmektedir.⁶⁵⁷

5.7.7. Seçimler

K. Sırların, Kosova kurumlarına ve karar alma mekanizmalarına entegrasyonu açısından önem arz eden bir diğer Brüksel Antlaşması da, 4 Ağustos 2013 tarihinde imzalanan ve 2017 yılında merkezi ve yerel düzeyde düzenlenecek seçimlerin demokratik bir şekilde gerçekleşmesini öngören antlaşmadır. Seçim sistemi açısından; seçimlerin orantılı bir temsil sistemi ile yapılması, yine çoğunluk olmayan topluluklar için sandalye garantisi verilmesi ve bu sisteme göre K. Sırlara 10 sandalye garantisi verilmesi kararlaştırılmıştır. AB İzleme Misyonu bu seçim sistemini onaylamıştır. Kuzeydeki siyasi partiler, Kosova Seçim Komisyonu tarafından tescillenmiş ve bunlara sertifika verilmiştir.

⁶⁵⁶Tahiri, *Marrëveshjet e Brukselit në Pritje të Zbatimit*.

⁶⁵⁷Zyra e Kryeministrit të Kosovës, *Raporti për zbatimin e marrëveshjeve të dala nga Dialogu me Serbinë*.

Bu şekilde seçimler, tüm belediyeler bünyesinde düzenlenmiş ve K. Sırp'ların katılımı normal bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu seçimler neticesinde parlamentoda, Sırp Partisi olan Lista Srpska, %6,1 oy oranı ile 9 sandalye hakkı kazanmıştır. Belediyeler düzeyinde ise Lista Srpska, K. Sırp'ların yaşadığı 10 belediyede seçimleri kazanmıştır.⁶⁵⁸ Kosova tarafından seçimler demokratik olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Belgrad'ın uyguladığı seçim kampanyalarında, K. Sırp'ların oluşturduğu partiler, Sırp'lar tarafından Sırp Hükümeti'ne sadakatsiz kabul edilmiş ve Sırp siyasi varlıklarına karşı şiddet olayları yaşanmıştır.⁶⁵⁹ Bu partiler, Kosova Hükümeti'yle daha yakın bir iş birliği gerçekleştirirken, entegrasyon konusunda da Kosova kurum ve kuruluşlarını kabul etmişlerdir. Belgrad üst düzey yetkilileri, Lista Srpska adaylarına oy verme çağrısında bulunmuştur. Lista Srpska, yukarıda da açıklandığı üzere, Belgrad'ın Kosova'daki bir koludur. Tüm bu yaşananlar ve Belgrad'ın uyguladığı yıldırma politikası konusunda AB, K. Sırp topluluklarında demokrasi durumu konusunda derin endişeler olduğunu belirtmiştir.⁶⁶⁰ Neticede, seçmen listesi Kosova Medeni Sicilince onaylandığı gibi, seçimler de AB ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından onaylanmıştır.

Bu sonuçlardan açıkça görülüyor ki, Sırbistanın müdahalesi Kosovadaki seçimlerde doğrudan müdahalesi bulunmaktadır. Kosova'nın kuzeyindeki belediyelerde 2014, 2017 ve 2019 yıllarında yapılan seçimlerde AB'nin gözlemlene misyonları tarafından sistematik sorunlarla tespit edilmiştir. Seçim kampanyası süresince, Sırp Listesi'nde yer almayan adaylara ve destekçilerine yönelik sindirmelerle devam etmektedir.⁶⁶¹

5.7.8. Paralel Sistemin Kaldırılması

Paralel yapıların Sırbistan tarafından kaldırılması, K. Sırp'ların Kosova'ya tam entegrasyonu için ziyadesiyle önem arz etmektedir. Bu yapılar mevcut olduğu ve Sırbistan tarafından desteklendiği müddetçe, K. Sırp'ların tam entegrasyonu mümkün olamayacaktır. Brüksel antlaşmaları, bu yapıların Sırbistan tarafından kaldırılmasını öngörmektedir. Her ne kadar bazı alanlarda paralel sistemin kaldırılmış olduğu görüntüsü

⁶⁵⁸ *Kosova Progress report* (2018).

<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-kosovo-report.pdf>. Erişim Tarihi 04/07/2019.

⁶⁵⁹ Qeveria e Kosoves, Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit, Bruksel, 18 Qershor 2018.

⁶⁶⁰ *Kosova Progress report* (2018).

⁶⁶¹ Zyra e Kryeministrit të Kosovës, *Raporti për zbatimin e marrëveshjeve të dala nga Dialogu me Serbinë*.

olsa da bazı alanlarda kaldırılmamıştır. Sırbistan, halen Kosova Hükümeti tarafından illegal (yasadışı) olarak değerlendirilebilecek şekilde, Kosova topraklarındaki kurum ve kuruluşların işleyişini desteklemek için milyonlarca Euro harcamaktadır. Örneğin 2020 yılı içinde Sırbistan, kendi vergi mükelleflerinin parasının yaklaşık 89 milyon avrosunu bu amaç için kullanmıştır.

Paralel yapı çatısındaki alanlardan biri olan Polis Teşkilatı'nda, eski Sırbistan İçişleri Bakanlığı'nda çalışan K. Sırpların, Kosova kurum ve kuruluşlarına entegrasyonu tam olarak sağlanmıştır. Bu konuda Sırbistan, Kosova'daki paralel yapılara son vermiştir. Ancak Sırbistan, Sivil Savunma eski üyelerinin çalıştıkları binaları Kosova hükümetine devretmeyerek, antlaşmayı tam olarak uygulamadığını göstermiştir. Sırbistan İçişleri Bakanlığı'na bağlı çalışan polislerin, Kosova Polisine ve diğer kamu kuruluşlarına entegrasyonu fazla zorlanmadan gerçekleşirken, sivil savunma alanı, farklı kurum ve kuruluşlara entegre edilmiştir. Kosova kurumları, bu personel için özellikle bütçe ayırmıştır.

Yargı sisteminde çalışanlar yargıç ve savcılar da aynı şekilde Kosova yargı sistemine tam entegre edilmiştir. Bunun için gerekli koşullar arasında, özellikle dil kullanımı açısından bariyerleri aşmak amacıyla tercümanlar sağlanmıştır. Ancak Kosova Yargı sistemine entegre olan bu üyelerin, Kosova kurumlarıyla tam bir iş birliği kurmadığı ve yukarıda açıklandığı üzere, özellikle Kosova hükümetine rapor sunma açısından eksikler olduğu tespit edilmiştir.

Her ne kadar bu alanlarda ilerleme kaydedilse de Kosova'da halen mevcut durumda, Sırbistan tarafından desteklenen birçok alanda paralel yapılar bulunmaktadır. Oysa Brüksel görüşmeleri bu paralel yapıların tümüyle kaldırılmasını öngörmüş, fakat Sırbistan, 19 Nisan 2013 tarihli Brüksel antlaşmalarından doğan yükümlülükleri yerine getirmeyerek Brüksel antlaşmalarını ihlal etmektedir. Kosova'da eğitim, sağlık, belediye idaresi, kültür, vb. alanlarda halen mevcut bulunan bu paralel yapılar, yukarıda belirtildiği üzere Sırbistan tarafından maddi açıdan desteklenmeye devam edilmiştir. Sırbistan burada çalışanlara maaş ödemeyi sürdürmeye devam etmiş, bu kişiler Kosova Hükümeti'nden de maaş alarak çifte maaş almayı sürdürmüştür. Bununla birlikte, Kosova kurumlarına entegre olmak isteyen K. Sırpları da Sırbistan'ın uyguladığı tehditler

neticesinde entegre olamamıştır. Sırbistan bu yapıları desteklediğini açık açık söylemekten sakınmamaktadır.⁶⁶²

Mitroviça'yı ikiye bölen ve sınır mahiyeti gören Iber Nehri üzerindeki köprü, K. Sırların entegrasyonu için önemli bir mahiyettedir. Sırlar tarafından kapatılan bu köprünün tekrar açılması konusunda, 2015 Brüksel Antlaşması'ndan sonra tekrar bir antlaşma daha yapılmıştır. Fakat aradan yıllar geçmesine rağmen, antlaşmanın hükümleri halen Sırbistan tarafından yerine getirilmemiştir. Köprünün tekrar revize edilmesi çalışmaları, Sırbistan'ın talimatlarından ayrılmayan Kuzey Mitroviça Belediye Başkanı Rakiç tarafından iş birliği yapılmaması⁶⁶³ nedeniyle gecikmiştir. Yine de AB'nin de etkisiyle, köprü tamamlanmış ve açılması beklenmektedir.⁶⁶⁴

Bunun yanında, Kamu Hizmeti Kanunu'nun⁶⁶⁵ yürürlüğe girmesinin ardından, Kamu Yönetimi Bakanlığı tarafından "Kosova Cumhuriyeti Kamu Hizmetinde Çoğunluk Olmayan Toplulukların Adil ve Orantılı Temsil Edilmesine İlişkin Usuller" ile ilgili 04/2010 Sayılı Yönetmelik⁶⁶⁶ kabul edilmiştir. Bu yönetmelik, toplulukların merkezi ve yerel düzeyde, kamu kurumlarında temsilini geliştirme konusunda 14 maddelik aktif istihdam önlemleri içermektedir. Yönetmeliğin (Tüzük) 11. Maddesi, kamu kurumlarında mümkün olan 14 maddeden en az 6'sının uygulanmasını gerektirmektedir. Bu tedbirler şunları içerir: iletişim (1, 2, 3 ve 4. önlemler), pozitif ayrımcılık (tedbir 5), adaylar için staj, burslar ve eğitim programları (6, 7 ve 8. önlemler), toplum temelli çoğunluk olmayan devlet memurları için eğitim (tedbirler 9, 10 ve 11), ayrımcılıkla mücadele atölyeleri (tedbir 12) ve diğer kurumlar arası iş birliği (tedbirler 13 ve 14).

Bunlara istinaden Kosova Hükümeti, azınlıkların kamu kurum ve kuruluşlarına entegrasyonu konusunda pozitif ayrımcılık uygulamıştır. Özellikle K. Sırların kamu

⁶⁶² Qeveria e Kosoves, *Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brükselit*, (25 Nentor 2016).

⁶⁶³ Qeveria e Kosoves, *Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brükselit*, Bruksel, 18 Qershor 2018.

⁶⁶⁴ *Kosova Progress Report* (2019), Brussels. <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-kosovo-report.pdf>. Erişim Tarihi 04/07/2019.

⁶⁶⁵ Ligji për Shërbimin Civil të Republikës së Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 72/2010 (25.06.2010), Ligji Nr. 03/L-149.

⁶⁶⁶ Rregullore për procedurat e përfaqësimit të drejtë dhe proporcional të komuniteteve joshumicë në shërbimin civil të Republikës së Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Rregullore Nr. MAP-04/2010-RR (20.09.2010).

kurum ve kuruluşlarına entegrasyonu konusunda özel politikalar oluşturmuştur. Hatta bu politikalar diğer azınlıklar tarafından sık sık eleştirilmiştir.

Kosova'nın, azınlık konusunda Anayasa'ya dayanan geliştirilmiş bir yasal çerçevesi vardır. Anayasa'nın 61. Maddesi ve diğer yasalar, azınlık haklarını korumaktadır. Bununla birlikte istihdam konusunda net bir şekilde azınlık haklarını koruyan temel yasalar, Kamu Hizmeti Kanunu'yla karara bağlanmıştır. 03/L-149 ve Kamu Yönetim Bakanlığı'nın 04/2010 Sayılı Tüzüğü ile 2010 yılında yürürlüğe giren yasanın 11. Maddesi gereği, merkezi düzeyde kota sistemi uygulanarak %10'luk bir kısmı azınlıklara; belediye düzeyinde ise, ilgili belediyedeki toplulukların yüzdeler olarak temsiline tekabül edecek şekilde düzenlemeler yapılmıştır.

Bu süreçte K. Sırp dışındaki azınlıklar, Sırlara uygulanan bu özel tutumlardan dolayı rahatsız olmuş ve kendilerinin ikinci sınıf azınlık muamelesi gördüklerini beyan etmişlerdir. Bu politikalar aslında meyvelerini vermeye başlamıştır. Sırp'ların bir kısmı, her ne kadar Kosova kurum ve kuruluşlarında çalışmak istemese de zamanla entegre olmaya başlamışlardır. Aslında Kosova'da yaşayan Sırp'lar, Kosova kurum ve kuruluşlarına katılmak isteseler de Belgrad'ın tehditleri nedeniyle bu durum zorlaşmaktadır. Halen paralel sistem olan sağlık ve eğitim alanlarında çalışan Sırp'lar, çifte maaş almaya devam etmektedir.

Güney belediyelerinde, Kosova kurum ve kuruluşlarına katılım günden güne ılımlı bir şekilde artış göstermektedir. Kamu Yönetim Bakanlığı'nın verilerine göre, Kosova genelinde Kosova kamu, kurul ve kurumlarında (civil service) çalışan Sırp'ların sayısı; 2014 yılında 1973, 2015 yılında 2112, 2016 yılında 2721, 2017 yılında 2766 ve 2018 yılında da 3362'dir.⁶⁶⁷ Kamu hizmetlerinde çalışanların sayısı ise, 2135'tir.⁶⁶⁸ Görüldüğü üzere, Kosova kurumlarında çalışan Sırp'ların sayısı günden güne artmış durumdadır.

Yine Kamu Yönetim Bakanlığı'nın raporlarına göre, 2018 yılında, merkezi kurumlarda 823 Sırp çalışmaktadır. Yerel yönetimde, yani belediye idaresinde ise 790 Sırp çalışmaktadır. Bunun yanında, eğitimde 1035, sağlık sektöründe 449, Ombudsperson olarak 3, Anayasa Mahkemesi 1, Kosova Adliyesinde 228, Savcılık Konseyinde ise 34 Sırp çalışmaktadır.

⁶⁶⁷ Kamu İdaresi Bakanlığı'ndan alınan resmi istatistik veriler

⁶⁶⁸ Kamu İdaresi Bakanlığı'ndan alınan resmi istatistik veriler

Merkezi düzeyde kota (kontenjan) sistemi uygulandığı için, mecliste rezerve yerleri bulunan K. Sırplar, karar alma mekanizmalarında kendi kararlarını verebilmektedirler. Aynı şekilde K. Sırlara üç bakanlık verilmiştir. Ayrıca bakan yardımcılıkları, başbakan yardımcılığı ve danışmanları da bulunmaktadır.

Belediyelere bakıldığında ise, Sırp belediyelerin Sırp belediye başkanları tarafından yönetilmekte olduğu göze çarpmaktadır. Çoğunluğu Sırp olan belediyelerde, yine çalışanların çoğu da Sırp'tır. Kosova Anayasası ve yasalara göre, resmi dillerden biri de Sırpçadır. Bu yüzden belediyelerde resmi yazışma ve konuşma dili hem Sırpça hem de Arnavutçadır. Kullanılan alfabe ise Kiril alfabesidir.

Güneydeki Sırpların, yavaş bir şekilde ve birçok alanda topluma entegre olduğu bahsedilmişti. Bu bölgedeki Sırplar, Arnavut meslektaşlarıyla aynı ortamda ve birbirlerini provoke etmeden çalışmaktadır. Bu kişiler, Kosova'da yaşamak için başka bir çözüm olmadığını, Sırbistan politikalarının onları yıprattığını, entegrasyonun tek çözüm olacağını ve Kosova'nın onların yurdu olduğu bilincinde olduklarını ifade etmektedir.

Kosova'da 10 belediyenin belediye başkanı Sırp'tır. Bu belediyeler; Graçaniça, Klokot, Kuzey Mitroviça, Nobırda, Parteş, Ranilug, Ştirpce, Leposaviç, Zubin Potok ve Zvečan'dır. Kosova genelinde, şu an 38 belediye mevcuttur. Görüldüğü üzere bu belediyelerden 10 tanesi Sırp çoğunluğun yaşadığı ve Sırplar tarafından yönetilen belediyelerdir. Fakat bu belediyeler, resmi olarak Kosova ile iş birliği yaparken, aslında Sırbistan'a bağlı olarak çalışan paralel yapıları da bulunmaktadır. Bu belediyelerden 10 tanesi, Sırp çoğunluğun yaşadığı ve K. Sırplar tarafından yönetilen belediyelerdir. Fakat bu belediyeler resmi olarak Kosova ile iş birliği yaparlarken, aslında Sırbistan'a bağlı olarak çalışan paralel yapıları da bulunmaktadır. Yani çifte pozisyonları vardır. Sırbistan'ın Bölgesel Kalkınma Yasasında⁶⁶⁹ 5. Maddesinde Bölgesel kalkınmayı teşvik etmek amacıyla Sırbistanın belirlendiği 5 bölge arasında Kosovada bulunmaktadır. Bunlar

- 1) Voyvodina Bölgesi;
- 2) Belgrad bölgesi;

⁶⁶⁹ ЗАКОН, О регионалном развоју “Службени гласник РС”, Закон о регионалном развоју: 51/2009-3, 30/2010-7, 89/2015-3 (др. закон). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/51/1/reg>. Erişim Tarihi 02/03/2017.

- 3) Šumadija Bölgesi ve Batı Sırbistan;
- 4) Güney ve Doğu Sırbistan Bölgesi;
- 5) Kosova Bölgesi ve Metohija.

Yine aynı Yasa'da Sırbistanın 29 ilçesinin bulunduğunu ve bu ilçelerinin beşi Kosova'da bulunmaktadır. Sırbistan tarafından, halen Kosova Sırp Çoğunluğu Belediyelerle yapılan yazışmalarda ve evraklarda 29 ilçe ifadesi geçmektedir. Bu ilçe sayısı Sırbistan'ın Kosova'nın bağımsızlığından önceki ilçe sayısıdır. Yani çifte pozisyonları vardır. Sırbistan için Kosova, halen yazışmalarda ve evraklarda 28 belediye olarak geçmektedir ki, bu sayı Kosova'nın bağımsızlıktan önceki belediyeleridir. Belgrad'ın bir uzantısı olan Lista Srpska, Belgrad'ın seçmenler üzerindeki baskı ve tehditleri sonucu, seçimlerde yer alan ve K. Sırpların kurduğu SLS Partisi'ne karşı büyük bir üstünlük kazanmıştır. Bu nedenle SLS herhangi bir belediye alamamıştır. Bu tehditler çerçevesinde, SLS Partisi'ne üye olan iki kişi de işten atılmıştır.

Sonuçlarımız gösterdi ki, paralel yapıların kaldırılması ve K. Sırpların entegrasyonu konusunda her ne kadar vatandaşların belediye hizmetlerine, nüfus kayıtlarına ve ilgili belgelere olan ilgilerinin arttığı olumlu değişikliklere rağmen, kuzeydeki belediyelerin işlevselleştirilmesi ve Kosova hükümet sistemi çerçevesinde yerleşimleri sorunlu olmaya devam etmektedir.

Kosova hükümetini hazırladığı 2021 raporuna göre Sırbistan, Kosova'daki paralel yapılarını desteklemeye devam etmekle birlikte Kosova hükümet yetkililerinin hala kuzeydeki belediyelere resmi ziyaretler yapamamaktadır. Bu belediyeler Kosova kurumlarıyla ilişkilerinde Kosova yasalarına göre belgeler düzenlerken, Sırp kurumlarıyla ilgili olarak Sırp logoları ve mühürleri kullanmaktadırlar.

Yeni belediyeler hala resmi bir logo olmadan çalışıyorlar ve Kosova'nın sembollerinin sadece Kosova kurumlarıyla iletişimde yerleştirilmesine saygı duyuyorlar.⁶⁷⁰

5.8. Diyalog Sürecinde Yaşanan Engeller

Diyalogun uzun yıllar sürmesi nedeniyle, bu dönem zarfında Kosova ve Sırbistan arasındaki diyalog sürecinde bazı engeller ve sapmalar meydana gelmiştir. Öncelikle

⁶⁷⁰ Zyra e Kryeministrit të Kosovës, *Raporti për zbatimin e marrëveshjeve të dala nga Dialogu me Serbinë*.

Sırbistan'ın diyalog sürecine girmesi, aslında Kosova'nın bağımsızlığının yasal olmadığını ifade etmelerine rağmen, UAD ve BM Kararı'na dayanarak başlamıştır. Her ne kadar Kosova'nın bağımsızlığı ve yasallığı, UAD kararıyla bir kere daha teyit edilse de Sırbistan asla Kosova'yı bağımsız bir devlet olarak tanımak istememektedir.

Kosova, Brüksel Antlaşması'nı Mecliste onaylamasına rağmen, Sırbistan Meclisi Antlaşmayı sadece bir Hükümet Raporu olarak onaylamıştır. Sırbistan Anayasa Mahkemesi, antlaşmayı sadece siyasi bir eylem olarak değerlendirmiş, Kosova'nın bir devlet olarak statüsüne tamamen itiraz etmiştir. Bu şekilde sözde teknik olarak başlayan diyalog, sonraki aşamalarda siyasi bir karakter almıştır.

İlerleyen süreçte Sırbistan, paralel yapıların kaldırmamış ve bu şekilde antlaşmanın esas amacı olan K. Sırbistan'ın entegrasyonunu engellemiştir. Sırbistan, sürekli olarak paralel yapıları kaldırmakta direnmesinin yanı sıra, bu yapıları maddi olarak desteklemeye de devam etmiştir.

Özellikle 2017 yılından sonra, Brüksel Görüşmeleri çerçevesinde Sırbistan ile diyalog sürecinin aktif olmaması endişeye neden olacak şekildedir. Bu boşluktan yararlanan Sırbistan, antlaşmada bulunan uluslararası örgütlere yapılacak üyeliklere engel olması ve Kosova'yı tanıyan ülkelerin tanınırlığını geri alması gibi sorunlar yaşanmasına ve antlaşmanın uygulanmasına engel olmuştur.

Antlaşma sürecinde en sorunlu ve büyük engeller yaşanmasına neden olan nokta, Kosova Cumhuriyeti'nin Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulmasının kabul edildiği 2013 anlaşmasının imzalanmasından sonra olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi bu Madde'nin uygulanması konusunda Anayasa Mahkemesinin yorumuna ihtiyaç duyulmuştur. Anayasa Mahkemesinin kararı ise bu yapının Kosova Anayasasının ruhuna aykırı olduğu yönündedir.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Sırbistan'ın Kosova'daki müdahalesinin K. Sırların entegrasyonu üzerindeki etkisini analiz etmektir. K. Sırların entegrasyonu ile Sırbistan'ın müdahalesi, uluslararası idare süresinde bağdaşmayan amaçlara sahip olan Sırbistan'ın K. Sırların entegrasyonuna müdahalesi ve Brüksel Antlaşması doğrultusunda K. Sırların entegrasyon çabaları, engelleri ve sonuçları değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda, devletin kuruluş aşamasında azınlıkların entegrasyonu sürecinde karşılaşılan engeller özellikle Sırp azınlığın uyumu ve korunmasında kapsamlı bir çerçevenin benimsenmesi, aynı zamanda Brüksel Antlaşması doğrultusunda K. Sırların entegrasyon çabaları ve sonuçları olmak üzere iki açıdan incelenmiştir.

Bulgular, Sırbistan'ın müdahalesinin, K. Sırların entegrasyonunu çok etnikli bir toplum ve devlet kurumlarının oluşturmasını engelleyecek şekilde etkilemesinin muhtemel olduğunu göstermektedir. Bu, UNMIK'in çok etnikli bir toplum inşa etme yönünde K. Sırların entegrasyonunda önemli başarısızlıklarında, özellikle de tüm bölgeyi etkili bir şekilde yönetmede ve sınırlarını korumada, tüm bölgeyi ve insanları yönetmek için etkili devlet kurumlarının geliştirilmesinde başarısızlık unsurları olarak gözlemlenebilir.

Tez çalışmasında K. Sırların entegrasyonunda Sırbistan'ın müdahalesi sorununun ortaya çıkmasında ve hipotezlerimin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olması ve doğrulanması açısından önemli olması itibariyle Kosova'nın tarihi geçmişi, gelişimi ve Sırbistan'ın tarih boyunca Kosova karşısında izlediği politikalar ve dönüşümler incelenmiştir. K. Sırların entegrasyonunu engelleyen ve süreci Brüksel görüşmelerine götüren bulgulardan biri de milliyetçi tarihsel akışın, azınlıkların korunmasına yönelik yeni önlemlerin uygulanmasını engelleyecek kadar dirençli bir konu olduğudur. İncelenen tarihsel akışta, Sırp milliyetçiliğinin Kosova üzerindeki emellerine ait köklerin, 12. yüzyıla kadar uzandığı görülmektedir. 20. yüzyılda Sırların uyguladığı siyasi, fiziki ve psikolojik baskı, Arnavutları göç etmeye zorlamıştır. Bunlardan bir ikisini belirtmek gerekirse; 1912 Londra Konferansında Kosova'nın Sırbistan'a bırakılması ve Bujana Antlaşması'nda Arnavutlara uygulanan baskı ve katliamlar, bir diğeri ise Sırbistan tarafından 23 Mart 1989 yılında, 1974 Kosova Anayasası'nda yapılan değişikliklerle birlikte, Kosova'nın genişletilmiş özerkliğinin ortadan kaldırılması ve Sırbistan'ın bir

parçası olarak beyan edilmesidir. Tüm bunlar Sırbistan'ın Kosova üzerindeki siyasi hedeflerini doğrulamaktadır.

Sırbistan'ın Kosova'dan vazgeçmeyeceğini gösteren bir başka bulgu da Slobodan Miloşeviç rejiminin Arnavutlara karşı uyguladığı soykırım politikalarına son vermek üzere düzenlenen Rambouillet Konferansında, Sırp'ların Kosova'yı 1990'dan önceki statükoda yeniden görmek istememeleri ve herhangi bir uluslararası role karşı olmaları olmuştur. Aynı şekilde Ahtisaari Planı'nın temelini teşkil eden Viyana görüşmelerinde de K. Sırp azınlığa verilen geniş haklara rağmen, Sırbistan antlaşmayı kabul etmemiştir. Bu tarihi mücadeleden vazgeçmek istemeyen Sırbistan, K. Sırp'lar üzerinden amacına ulaşabilmek için son çabalarını göstermeye devam etmiştir.

Analizlerin ilk yönü, UNMIK idaresinde devlet inşa aşamasında Sırbistan'ın müdahalesinin K. Sırp'ların entegrasyonu üzerindeki etkisini incelemektedir. 1244 Sayılı Kararın muğlak yapısı ve Kosova'nın geciken bağımsızlığı siyasi hedefleri bulunan Sırbistan'ın uluslararası devlet inşası sürecinde K. Sırp'ların entegrasyonuna karışmasını kolaylaştırıldığı gözlemlenmiştir. Bulgular, Sırbistan'ın, siyasi hedeflere ulaşması açısından birçok alanda müdahalesi görülmüş bunlar; Kosova'da yasadışı paralel yapılar kurmak, Mitroviça şehrini etnik olarak bölmek, Kosova'yı etnik olarak bölmeye çalışmak olmak üzere çok sayıda yasadışı faaliyete müdahale ettiğini göstermiştir. Sırbistan'ın bu faaliyetlerini başlattığı dönemlerde UNMIK'in önleme konusunda girişimde bulunmadığı ancak ilerleyen dönemlerde artık geç olduğu ve her ne kadar önlem alınsa da artık geri dönülmesi zor bir aşamada bulunduğu ve aslında bu önlemlerinde kesin ve kararlı önlemler olmadığı UNMIK'in başarısız olmasına neden olmuştur. Sırbistan Hükümeti tarafından Kosova'da oluşturulan paralel yapıların, Priştine'nin otoritesini tanımaması, toplumun tam entegrasyonunu baltalayan bir diğer etken olmuştur. Eğitim, sağlık, güvenlik ve yargı alanlarında oluşturulan bu paralel yapıların, K. Sırp'ların entegrasyonuna tamamen engel olması açısından önemli bir bulgudur. Sırbistan'ın paralel yapılar oluşturması ve Kosova'nın içişlerine karışması, Kosova'da yaşayan Sırp'lara doğrudan müdahale ettiğinin mühim bir göstergesidir. UNMIK ve KFOR, bu yapıların oluşturuldukları konusunda bilgi sahibi oldukları halde, müdahalede bulunmamaları nedeniyle başlıca sorumlu olarak görülmüştür. Bu durum, birincisi UNMIK'in tüm bölgeyi yönetemediğini, bunun yerine Kosova'nın sadece üçte ikisini yönettiğini kanıtlamış, ikincisi de neredeyse

bu üçte birlik kısmın FRY/Sırbistan'ın yasadışı paralel yönetimi altında kaldığını ortaya çıkarmıştır.

Kuzeyde ise sınırlarda kontrolün sağlanamaması burada yasadışı örgütlerin ve Sırbistan İçişleri Bakanlığına bağlı militar güçlerin bulunması Mitroviça şehrini iki etnik bölgeye ayırmıştır. Sonuç olarak UNMIK K. Sırpların entegrasyonu konusunda yeterli olamamış Kosova'nın bazı bölgelerinin Sırbistan'ın kurduğu paralel yapıların yönetimine bırakmış, Kosova'nın kuzeyinde kontrolü sağlayan devlet kurumlarını oluşturulmasında başarısız olmuştur.

Tezde belirlenen bulgulara göre, kapsamlı çok gelişmiş ve anayasa ve yasal çerçevenin Kosova'da yaşayan diğer azınlıkların entegrasyonunda etkili olduğu, ancak K. Sırpların entegrasyonunda Sırbistan'ın politikalarıyla mücadele etmek zorunda kaldığı anlaşılmıştır. Tezdeki bulgular, Sırbistan'ın siyasi müdahalesinin, net bir şekilde K. Sırpların entegrasyon konusunda direniş göstermesine neden olduğunu sunulan hipotezler doğrulamaktadır.

Çalışmadaki bir diğer bulgu da UNMIK tarafından Sırp azınlığın entegrasyonunun sağlanması amacıyla alınan önlemlerin, Sırp azınlığı, entegre konusunda tam olarak ikna edememesidir. Çatışmadan hemen sonra güç paylaşımının yanı sıra, UNMIK tarafından azınlıkların ve özellikle Sırp azınlığın entegrasyonu için önlemler alınmıştır. Demokratik ve çok etnikli bir Kosova kurma arayışı nedeniyle, kurucu topluluklara özel imtiyazlar tanınmıştır. Pozitif ayrımcılık hakları, Anayasal Çerçeve ve Ahtisaari Planı'yla güvence altına alınmıştır. Ayrıca etnik gruplar arası diyalog (2000 yılındaki Airlie Konferansı ve diğer pek çok girişim), pozitif eylem politikaları ve özellikle Sırp azınlığı için standart uygulama planı, ademi merkezîyetçilik planı vb. girişimlerle Sırp azınlığın topluma entegrasyonu konusunda çeşitli politikalar ve stratejiler oluşturulmuştur. Ademi merkezîyetçilik, UNMIK tarafından yürütülen bu politikaların en önemlisi olarak nitelendirilmiştir. Özellikle son yıllarda, ademi merkezîyetçilik çatışmanın çözümü için önemli bir araç haline gelmiştir. Kosova'da çatışma bir şekilde bitmiş, fakat bu kez masada devam etmektedir. Kosova Cumhuriyeti, Ahtisaari Paketinden çıkan sorumlulukları, yasal çerçevede K. Sırlara geniş haklar tanıyarak yerine getirmiş, bu hakları genel ve özel hükümler ile onaylamış ve bu durum, Sırp toplumu lehine vatandaşlar arasında olumlu farklılıkların oluşmasını etkilemiştir. merkezi hükümetin çok

güçlü olmadığı devlet inşa döneminde bazı yetkilerin merkezi seviyeden yerel düzeye devredilmesine yönelik bir politika olan ademi merkezîyetçilik üzerinden, azınlıkların ve özellikle de Sırp azınlığın entegrasyonunu teşvik etme ve karar alma mekanizmalarının bir parçası haline getirmeye çalışılmıştır.

İlerleyen süreçte Viyana görüşmelerinde, altı belediyeye sahip olan K. Sırlara dört belediye daha verilerek, bu sayı on belediyeye yükseltilmiştir. Kosova'daki belediye sayısına bakıldığında, bu rakam %25'e tekabül etmektedir. Kosova'da belediyelerin sayısı 38 olup, bunlardan on belediye Sırp belediyeleridir. Bunlar, Klokot, Parteş, Ranilug, Nobırda, Leposaviç, Zveçan, Zubin Potok, Mitroviça, Ştırpça ve Graçaniça belediyeleridir. Bunlar arasında Klokot, Parteş, Ranilug ve Nobırda, Ahtisaari Paketi çerçevesinde kurulmuştur. Makedonya'da ise Arnavut belediye sayısı %1 bile değildir. Balkan ülkelerinin hiçbirinde, çoğunluğun sayısı Kosova'daki gibi yüksek değildir. %90'ı Arnavut olan Kosova'nın, sadece %10'u azınlıklardan oluşmaktadır. Bu azınlıklar arasında K. Sırların nüfusu ise sadece %5'tir.

Bununla birlikte kurulan bu belediyelerde, çatışmadan sonraki ilk dönemlerde K. Sırların seçimleri boykot etmesi nedeniyle, yöneticiler atama yoluyla getirilmiştir. Atanan belediye başkanlarının ve bu belediyelere daha sonra gelen belediye başkanlarının, Sırbistan'ın desteklediği kişiler olduğu için merkezi yönetim ile ilişki kurmamaları ve Belgrad'ın direktifleri doğrultusunda hareket etmeyi seçmeleri, çalışmanın bulunduğu önemli bulgular arasındadır. Kosova'nın bu statüsünden önce, UNMIK ve KFOR'un izlediği politikalar nedeniyle enklavların oluşması, etnik olarak temiz, mono etnik alanların oluşmasına neden olmuş ve bu politikalar entegre bir toplum yerine segregasyona neden olmuştur. Bu noktada ademi merkezîyetçilik politikaları doğrultusunda oluşan Sırp belediyeleri tamamen izole olmuş ve esas amacı entegre etmek olan bu politikalar, tam aksine Sırbistan'ın bu belediyeleri daha rahat manipüle etmesine ve bir şekilde Kosova toplumundan ve Kosova Hükümetinden uzaklaşmasına neden olmuştur. 1999 yılındaki çatışmadan sonra Mitroviça'ya yerleşen Fransız KFOR'u ise, kuzeyde K. Sırlar, güneyde de Arnavutlar olmak üzere Mitroviça'nın ikiye bölünmesine neden olmuştur. Etnik olarak temiz olan kuzey Mitroviça, entegrasyon konusunda en büyük sorun teşkil eden belediye konumundadır.

Bu tez, kurumsal yapı ve K. Sırların korunması için geliştirilen bazı temel politikaları ve Sırp topluluğu içinden kaynaklanan bazı entegrasyon zorluklarını ele almıştır. K. Sırların Kosova'nın merkezi otoritesinin kuruluşuna karşı olmaları, bu otoriteyi tanımama politikalarına devam etmelerine neden olmuştur. Bu nedenle, entegrasyona yardımcı olma açısından, bu duruma uygun olarak yerel özyönetim politikaları geliştirilmiştir. Ancak K. Sırlar, diğer azınlıklardan farklı olarak entegre olmama konusunda direniş göstermişlerdir. Güney belediyelerinde yaşayan Sırların, kuzey belediyelerinde yaşayan K. Sırlara oranla gerek merkezi otoriteyle bağlantı ve gerekse entegrasyon konusunda daha ılımlı oldukları bu tezde tespit edilmiştir. Çoğunluk olan Arnavutlarla bir arada yaşayan K. Sırların daha çok entegre olduğu görülmüştür. Buna göre çıkan bir diğer sonuç ise, sosyal bağların ve kültürel ilişkilerin entegrasyonu daha da güçlendirdiğidir. Geto ve enklavlar gibi kapalı bir toplumda yaşayan azınlıkların entegrasyonunun güç olduğu açıktır. Bir diğer sonuç ise, belediyelerin Sırp azınlığın entegresi konusunda iradesi olsa da Sırbistan tarafından uygulanan politik baskı entegrasyonu engellemektedir.

Sonuç olarak çok etnikli toplum hedefi önemli bir ilerleme sağlayamamış ve K. Sırların bir kısmı Kosova kurumlarına entegre olurken diğer bir kısmı entegre olmamayı seçmiştir. K. Sırların Kosova'nın en büyük azınlık topluluğunu oluşturmalarının yanı sıra, Kosova'da entegre edilmesi en zor topluluk oldukları da açıktır.

Araştırma bulguları, azınlıkların ve özellikle Sırp azınlığın entegrasyonu açısından kapsamlı bir çerçevenin oluşturulması ve alınan pozitif önlemlere rağmen, K. Sırlar ile Kosova'da yaşayan diğer azınlıkların, fiili entegrasyon seviyeleri arasında önemli bir boşluk olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kosova'da bulunan azınlıkların entegrasyonunun, azınlıkların sosyal, ekonomik ve kültürel şartlarına bağlı olduğu ancak K. Sırların entegrasyonu söz konusu olduğunda daha çok politik iradeye bağlı olduğu açıktır.

Kosova'da azınlıkların entegrasyonu açısından tek tip bir sorun olmadığı, azınlıklar çok farklı sosyal, ekonomik, politik ve kültüre sahip oldukları için bu durum farklı şekillerde ele alınmıştır. K. Sırların entegrasyonu sürecindeki aksiliklerin tersine, diğer azınlıkların topluma entegrasyonu konusunda herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Diğer azınlıkların tek entegrasyon sorunu, sosyal ve ekonomik açıdan kendilerine sunulan hakları kullanabilme kapasitesine ve bilincine bağlı bir sorun olmuştur. Özellikle Roman, Aşkali

ve Mısırlılar bu sorunla karşı karşıyadır ki, bu sorun sadece Kosova’da değil, genel olarak Güneydoğu Avrupa’da yaşayan tüm Roman, Aşkali ve Mısırlıların yaşadığı bir sorundur.

Analizlerin ikinci yönünde ise, K. Sırpların entegrasyonunu sağlama amacıyla Brüksel antlaşmasının uygulanmasında Sırbistan’ın direnç göstermesi neticesinde K. Sırpların entegrasyonu üzerindeki etkisi incelenmektedir. Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra AB’nin kolaylaştırıcı rolü ile gerçekleşen Antlaşma, Ahtisaari Planı’nın uygulanması ve Sırp azınlığın genel durumu, şüphesiz Kosova’nın AB üyeliği için siyasi şartların yerine getirildiğinin değerlendirilmesinde önemli kriterler olacaktır. Hakeza Sırbistan’ın da AB perspektifinde bir Kosova boyutu olduğu için, Kosova, Sırbistan’ın AB’ye doğru ilerlemesine ilişkin bir açısı olacaktır.

Bu noktada Brüksel Antlaşması’nın başlıca amacı, özellikle kuzey Mitroviça’da yıllar boyunca oluşmuş sorunların çözümü ve buradaki yaşayan K. Sırpların Kosova toplumuna entegrasyonudur. Genel itibariyle Sırp azınlığın entegrasyonu üzerine olan bu antlaşma 15 maddeden oluşmaktadır.

Tezimdaki bulgular Sırbistan bu antlaşma konusunda pek iradeli davranmadığını, hatta karşı olduğunu göstermektedir. Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta ise Sırbistan’ın Kosova devletini tanımak istememesi dolayısıyla Sırbistan parlamentosu, gerçekleştirilen Brüksel Antlaşmasının bir şekilde “Kosova devletini tanıma” anlamına gelmesi nedeniyle bu antlaşmayı kabul etmemiştir. Fakat bunun yerine, antlaşmanın uygulanması raporunu kabul etmiştir. Ancak Kosova Meclisi tarafından görüşmelerin başlatılması ile ilgili alınan Kararın 1. Maddesinde, iki bağımsız ve egemen devlet olan Kosova ve Sırbistan arasındaki sorunların çözülme sürecini destekleyeceği belirtilmiştir.

Sırbistan’a AB üyeliği yolunda AB tarafından 35. Bölüm eklenerek, Kosova ile ilişkilerin iyileştirilmesi şartı koşulmuştur. 35. Bölüm, Belgrad ve Priştine arasında AB’nin kolaylaştırdığı diyalogu ve Sırbistan’ın AB’ye katılımı arasındaki bağlantıyı müzakere sürecinde resmileştirilmesi; Kosova ile ilişkilerin normalleşmesini, Sırbistan’ın AB üyeliği için resmi bir şart haline getirilmesi için kullanılmıştır.

Bu tez çalışmasının bulgularından biri de tarihi bir antlaşma niteliğinde olan Brüksel Antlaşması’nın, K. Sırpların Kosova’daki entegrasyonu konusunda henüz amacına ulaşamadığı gerçeğidir. Tezde, Antlaşmanın uygulanmasına engel teşkil eden en önemli bulgular arasında Sırbistan’ın antlaşmayı uygulama konusunda yeteri kadar siyasi irade

göstermemesi, oyalama ve antlaşmaları uygulamayı geciktirme yöntemleri ile kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışarak başarı kazanacağı konusundaki taktikleri, her iki tarafa da olumsuz yansımış ve K. Sırların entegrasyonunu engel teşkil etmiştir.

Bu görüşmeler ve antlaşmaların uygulanması, Kosova için oldukça önem teşkil etmektedir. Zira Brüksel Antlaşması'nın uygulanması, demokratik ve çok etnikli devlet ruhunu daha da pekiştirecek, AB katılım sürecinde kurum ve kuruluşlarıyla entegre ve çok etnikli toplumuyla daha güçlü olacaktır. Bu nedenle başkent Priştine, K. Sırların arasında yanlış yönlendirilmelere neden olan Belgrad karşısında, K. Sırları daha da sahiplenmelidir. Kosova yönetimi özellikle yerel belediyelerde, Kosova Anayasası'nda belirtildiği gibi, Kosova'nın tüm Kosova vatandaşlarının devleti olduğu konusunda ikna etmeli ve bunu kanıtlamalıdır.

Bu çalışmanın da gösterdiği gibi Brüksel Antlaşması'nın uygulanmasına engel olma doğrultusunda, Belgrad'ın yürüttüğü tüm politik engellere rağmen, Kosova'nın bu antlaşmaları uygulama çabaları neticesinde, K. Sırların entegrasyonu konusunda iyi bir yol kat edilmiş ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Bunlardan en önemlileri, özellikle K. Sırların seçimlerde yer alması, yerel düzeyde Sırp çoğunluk belediyelerinde Sırp belediye başkanlarının, diğer karar alma mekanizmalarında ve merkezi düzeyde de önemli pozisyonların yanı sıra mecliste yer edinmeleri ve üç bakanlık yönetmeleri, azınlıklar için başlıca ofislerin yönetimleri oldukça iyi bir ilerlemedir.

Antlaşmanın ilk bölümündeki 1 ile 6 maddeleri ise Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulması ile ilgilidir. Antlaşma sürecinde en sorunlu ve büyük engeller yaşanmasına neden olan nokta, Kosova Cumhuriyeti'nin Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kurulmasının kabul edildiği 2013 anlaşmasının imzalanmasından sonra olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi bu Madde'nin uygulanması konusunda Anayasa Mahkemesinin yorumuna ihtiyaç duyulmuştur. Anayasa Mahkemesinin kararı ise bu yapının Kosova Anayasasının ruhuna aykırı olduğu yönündedir. Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin aldığı karar neticesinde Sırp Çoğunluğa Sahip Belediyeler Birliği'nin kuramamıştır.

Antlaşmanın diğer bölümündeki 7, 8, 9 ve 10. maddeler ise, Sırp güvenlik üyelerinin, Kosova'nın eşdeğer yapılarına entegrasyonunu öngörmektedir. Buna göre polis ve yargı sisteminde çalışanlar, Kosova polis ve yargı sistemine entegre olup, Kosova yasalarına

göre Kosova bütçesinden maaş almaktadır. Sırp çoğunluğun yaşadığı kuzeydeki dört belediye için (Kuzey Mitroviça, Zveçan, Zubin Potok ve Leposaviç), Bölgesel Polis Komutanı bulunmaktadır. 14. Madde ise, her iki tarafın AB ilerleme yolunda hiçbir şekilde birbirlerine engel olmayacağını belirtmektedir. Bulgularımız bu maddelerin öngördüğü gibi paralel sistemin de yavaş yavaş entegre olması, özellikle paralel sistemde çalışan polis, yargıç ve eski Sırbistan İçişleri Bakanlığı üyelerinin Kosova'daki denk kurum ve kuruluşlara entegrasyonu önemli gelişmelerdir. Fakat, fiziki olarak Kosova kurum ve kuruluşlarına entegre olmuş olsalar da halen Kosova Hükümeti ile özellikle yargıç ve sivil savunmanın işbirliği yapmaması da önemli bir durumdur.

Brüksel Antlaşmaları'nda, K. Sırp'ların entegrasyonu konusunda kesin maddeler bulunmakla birlikte, bu maddelerin Sırbistan tarafından tam olarak uygulanmaması, paralel yapı sistemini kaldırmaması neticesinde, entegrasyon tam olarak mümkün olmamıştır. Brüksel antlaşmasının uygulanması sürecinde Sırbistan İçişleri Bakanlığı listesinden 292 kişinin entegrasyonu sağlanmış, 1 Ağustos 2014 tarihli anlaşmaya dayanarak Kosova Polisi'nde, rütbeli 6 binbaşı ve 17 teğmen terfi etmiştir. Tabii olarak tüm bu entegre olanlar eğitime tabii tutulmuştur. Buna dayanarak, Kosova Polisi'nde K. Sırp'ların görev ve sayıları, 1 Genel Müdür Yardımcısı, 1 Albay, 4 Yarbay, 7 Binbaşı, 14 Komutan, 28 teğmen, 52 Çavuş, 822 polis, 26 yeni polis ve 83 sivil personel olmak üzere, toplam 1038 kişi Kosova Polisi'ne entegre olmuştur. Polis, Bu süreçte Kuzey Mitroviça Bölge Emniyet Müdürlüğü kurulmuş ve buraya bir Bölge Müdürü atanmıştır. Sivil savunmadan 483 Sivil Savunma üyesinin, 17 farklı Kosova kurum ve kuruluşuna entegrasyonu sağlanmış ve tüm entegre üyeler eğitime tabii tutulmuştur. Bunun yanı sıra, 24 Mayıs 2021 tarihili genel istatistiklere göre kimlik ve pasaport sağlayan K. Sırp vatandaşlarının sayılarında artış olduğu görülmüştür. Bu verilere göre kimlik temin eden K. Sırp vatandaşların sayısı 127.057 pasaport sahibi olanların sayısı ise 21.100'e yükselmiştir.

Kosova'nın kuzey belediyelerinde bulunan polis ve yargı sistemi, Kosova sistemine entegre olmuş görünse de özellikle yargıçların Kosova yetkililerine rapor vermemesi vb. gibi davranışlar neticesinde, tam entegrasyonun sağlandığı düşünülemez. Her ne kadar Kosova Devleti, dil açısından tercüman ve gerekli imkânları sağlamış olsa da bu bölgedeki K. Sırp'ları, henüz Sırbistan'a bağlı oldukları görülmektedir. Brüksel

Antlaşmaları'nda Sırbistan'ın yerine getirmediği bir diğer nokta da diplomaların tanınırlığı maddesidir. Sırbistan tarafından bu madde halen yerine getirilmemiştir.

Bu tez çalışmasında tespit edilen bir diğer bulgu, Sırbistan'ın Brüksel Antlaşmasını uygulamayarak zaman kazanmaya çalışmasının, birçok farklı alana etki etmesidir. Bunlardan birincisi ve en önemlisi, K. Sırların entegrasyonunu engelleyerek Kosova'yı birçok açıdan demokratik ve azınlık haklarının korunduğu bir toplum oluşturma konusunda başarısız bir devlet olmasına neden olmasıdır. İkincisi, K. Sırları kullanarak kurulan ve bir şekilde Belgrad'ın uzantısı olan siyasi partilerin Kosova Meclisinde yer almasıyla, Kosova'nın önemli konulardaki kararlarını etkilemek, başka bir deyişle karar alma mekanizmalarında söz sahibi olmak ve Kosova'nın işlerine müdahale etmektir. Üçüncü mesele, Sırbistan'ın maddi destekle paralel yapıları güçlendirerek K. Sırların kendilerine bağlı kalmasını sağlaması, K. Sırların Kosova hükümeti ile iş birliği yapmasına izin vermeyerek yine entegrasyona engel olmanın yanında, K. Sırların Sırbistan'a bağlı kalmasını sağlamaktır. Dördüncüsü ise, Sırbistan, Brüksel Antlaşmaları'nın uygulanmasını geciktirerek, Kosova'ya destek olan ülkelerin yılması sağlayacağı ve bu durumun kendi işlerine yarayacağı düşüncesi ile hareket etmektedir. Beşincisi de bu antlaşmaların uygulanması ne kadar gecikirse, Sırbistan için o kadar avantajlı bir durum olacak ve bu sayede Sırbistan, uluslararası arenadaki aktivitelerinin yanı sıra, Kosova'nın uluslararası örgütlere üyeliğini engellemek için fırsat bulacaktır. Altıncısı, uluslararası arenada, Kosova'nın diğer devletler tarafından tanınmasını engellemektedir. Yedincisi ise görüşmeleri kullanan Sırbistan'ın, Kosova'nın AB üyeliği konusunda önüne engel çıkarmaya çalışmasıdır. Sırbistan'ın yarattığı tüm bu durumlar istikrarsız bir Kosova yaratarak K. Sırların entegrasyonuna engel teşkil etmektedir.

Özellikle K. Sırların entegrasyonunu amaç edinen Brüksel Diyalogu, bölgede barış ve istikrara katkıda bulunan dış politikaları ve Avrupa'nın iyi komşuluk ilişkileri ve bölgesel işbirliği ilkelerine uygun olarak her iki ülkenin diplomatik bir taahhüdüdür.

Her iki ülke Brüksel diyaloguna ciddi ve yapıcı bir yaklaşım izleyerek devam etmesi önemdedir. 19 Nisan 2013 tarihli Brüksel Anlaşması'nın uygulanması neticesinde K. Sırların entegrasyonunda şimdiye kadar elde edilen sonuçlar, Kosova ile Sırbistan arasındaki devletler arası ilişkilerin normalleşmesi için iyi bir temel oluşturmakla birlikte Brüksel görüşmelerinin olabildiğince erken neticelenmesi durumunda, K. Sırların tavrı

müspet istikamette değişecek ve K. Sırpların Kosova Hükümeti ile daha yakından iş birliğinde bulunarak entegre olmalarını sağlayacaktır. Bu nedenle AB aracılığıyla ve ABD garantörlüğünde, her iki ülke, kesin ve nihai bir antlaşmayla bu süreci noktalamalıdır.

Brüksel görüşmelerinin olabildiğince erken neticelenmesi ve AB ve ABD'nin arabuluculuğu ve yardımı ile merkezinde karşılıklı tanıma olan nihai bir antlaşmanın kabul edilmesi, Kosova Cumhuriyeti ile Sırbistan Cumhuriyeti arasındaki devletler arası ilişkileri tamamen normalleştirmesi ve husumet faslını kapatması, Balkanlarda istikrarın ve huzurun sağlanması ve K. Sırpların entegrasyonu açısından her iki ülkenin çıkarları ve AB, Avrupa-Atlantik Ortaklı Konseyi ve uluslararası örgütlere entegrasyonu hedefleri için önemlidir.

KAYNAKÇA

- Adıyeke, Nuri. "Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi", *Yeni Türkiye: Ermeni Meselesi Özel Sayısı 1*, Sayı: 60, (2014).
- Agreement on Cooperation Between Yugoslavia and UNMIK", (5 nëntor 2001). <https://news.un.org/en/story/2001/04/1892>. Erişim Tarihi 19/02/2018
- Agjencia e Statistikave të Kosovës, *Vlerësim Popullsisë e Kosovës 2011*, Prishtinë, (2013). <http://ask.rks-gov.net/media/2127/vlersim-popullsia-e-kosoves-2011.pdf>. Erişim Tarihi 10/10/2015.
- Agjencia Kosovare për Krahasim dhe Verifikim të Pronës, Plani i Punës për Vitin 2020, http://www.kpcva.org/porosi_akkvp.aspx. Erişim Tarihi 08/02/2019.
- Albin Kurti. Vetëvendosje Parti Lideri, (2019). <https://www.vetevendosje.org/wpcontent/uploads/2019/01/decentralizimi1494292753.pdf>. Erişim Tarihi 04/03/2018.
- Allardt, Erik. "Ethnie Mobilization and Minority Resources", Universitët Helsinki Institut für vergleichende Soziologie Mariegatan Forschungsnotiz, *Zeitschrift Für Soziologie*, Jg. 10, Heft 4, (Oktober 1981).
- Answer given by Vice-President Mogherini on behalf of the European Commission, 22 gusht 2019. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2019-002211-ASW_EN.html. Erişim Tarihi 19/11/2018.
- Arsava, Ayşe Füsün. *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, 1993.
- Asbjørn, Eide. "Classification of minorities and differentiation in minority rights", *Working Paper Submitted*, UN doc. E/CN.4/Sub.2/AC.5/1996/WP.2, 06 mart 1996.
- Bajrami, Arsim – Mushkolaj, Gjyljeta. "*Dialogu Kosovë-Serbi : (dilemat dhe kundërthëniet)*", (Prishtinë, Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, 2020).
- Bajrami, Hakif. *Rrethanat shoqërore dhe politike në Kosovë 1918-1941*, (Prishtinë: Instituti i Historisë, 1981).
- b92. "15 godina kasnije – šta je Đinđić govorio o Kosovu", (12/03/2018) https://www.b92.net/info/vesti/tema.php?yyyy=2018&mm=03&nav_id=136818 1. Erişim Tarihi 10/10/2019.

- b92. "Dayton 2 could fix Kosovo conundrum", (04 September 2018). https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2018&mm=09&dd=04&nav_id=104996 . Erişim Tarihi 10/10/2019.
- b92. "Ranilug: "Sit gladnom ne veruje", (04 Mars 2009). https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=03&dd=04&nav_category=640&nav_id=348190. Erişim Tarihi 11/12/2018.
- b92. "Kosovo platform "after May holidays" – Nikolic", (30 April 2015). https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2015&mm=04&dd=30&nav_id=93963. Erişim Tarihi 10/10/2019.
- Başa, Sabile Keçmezi. *Kosova 1945-1990*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2017.
- Baldwin, Clive. "Minority Rights in Kosovo under International Rule", *Minority Rights Group International*, 2006.
- Prelec, Marko - Rashiti, Naim. *Integrimi i Serbëve në Kosovë Pas Marrëveshjes së Brukselit*, (Balkans Policy Research Group, 19 Mars 2015).
- Bashkimi Evropian. Deklarata e Përfaqësueses së Lartë Catherine Ashton mbi vazhdimin e dialogut të lehtësuar nga BE, Press A 462/12, Brussels, (19 October 2012).
- Başbakanlık Dil Komiseri Ofisi. <http://www.komisioneri-ks.org/?page=1,33>. Erişim Tarihi 09/09/2019.
- Başbakanlık İyi Yönetim, İnsan Hakları ve Eşit Fırsatlar Ofisi. <https://kryeministri-ks.net/zyra-e-kryeministrit/zyrat/zyra-per-qeverisje-te-mire-zqm/>. Erişim Tarihi 09/09/2019.
- Başbakanlık Topluluklar Ofisi, <http://www.zck-ks.net/>. Erişim Tarihi 02/04/2017.
- Balkan's Policy Research Group. *The Association of Serb Municipalities: Understanding conflicting views of Albanians And Serbs*, Balkan's Policy Research Group, january 2017.
- Balkans Research Group. *Dialogu i Brukselit në mes të Kosovës dhe Serbisë - arritjet dhe sfidat*, Prishinë: Balkans Research Group, Shtator 2020.
- BBC." Rambouillet talks 'designed to fail' " (19 March 2000). <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/682877.stm>. Erişim Tarihi, 18/04/2018.
- BBC. "Germany's Angela Merkel ties Serbian EU hopes to Kosovo", (23 August 2011). <https://www.bbc.com/news/world-europe-14631297>. Erişim Tarihi 07/08/2018.
- BBC. "Rucker flet për zgjedhjet e nëntorit", (13 Shtator 2007). http://www.bbc.co.uk/albanian/regionalnews/2007/09/printable/070913_vllahiivreucker.shtml. Erişim Tarihi 02/02/2018.
- Belediyelere yaptığım resmi ziyaret ve incelemeler Şubat-Mart 2019.

- Balkan Investigative Reporting Network, *Big Deal - Civic Oversight of the Kosovo-Serbia Agreement Implementation*, Prishtinë: BIRN, 2015. <https://birn.eu.com/network/birn-kosovo/birn-kosovo-about/>. Erişim Tarihi 10/06/2016.
- Bota Sot.* “Procesi i Pavaresisë së Kosovës”, 17 Shkurt 2016. <https://www.botasot.info/speciale/515597/procesi-i-pavaresise-se-kosoves/>. Erişim Tarihi 10 Aralık 2018.
- The New York Times.* “President George Bush in a letter to Slobodan Milosevic, then Serbian President”, (25 December 1992). <https://www.nytimes.com/1999/04/18/world/crisis-in-the-balkans-statements-of-united-states-policy-on-kosovo.html>. Erişim Tarihi 09/10/2019.
- Buzan, Barry- Herring, Eric. *The Arms Dynamic in World Politics*, London: Lynne Rienner Publishers, July 1, 1998.
- Bull, Carolyn. No entry without strategy: an evaluation of UN transitional administration approaches to building the rule of law in disrupted states, (Canberra: The University of New South Wales s at the Australian Defence Force Academy, the degree of Doctor of Philosophy School of Humanities and Social Sciences, July 2006).
- Cambridge Dictionary, Cambridge University Press. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/minority>. Erişim Tarihi 12/12/2018.
- Caplan, Robert. *A New Trusteeship? The International Administration of War-torn Territories*. Adelphi Paper 341, Oxford:Oxford University Pres, February 2002.
- Capotorti, Francesco. *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, UN The Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1, Geneva : UN, 1979.
- Capotorti, Francesco. *Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities*, The Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, ST/HR(05)/H852/no.5, New York : UN, 1991.
- Center for Insights in Survey. *Research, Survey of Serbian Public Opinion*, November 24 – December 3, 2015. https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/serbia_november_2015_poll_public_release.pdf. Erişim Tarihi 02/08/2019.
- Chénard, Alain – Roppe, Louis. *Municipal Elections in Kosovo - 28 October 2000*, CG/Bur (7) 63, Congress Bureau,Strasbourg, 15 December 2000, <https://rm.coe.int/168071a3cf>. Erişim Tarihi 10/12/2016.
- Chateau de Versailles, The Treaty of Versailles. <http://en.chateauversailles.fr/discover/history/key-dates/treaty-versailles-1919>. Erişim Tarihi 30/10/2019.

- Chesterman, Simon. *You, The People: The United Nations, Transitional Administration and State-Building*, International Peace Academy, 2003.
- Chesterman, Simon. *Kosovo in Limbo: State-Building and "Substantial Autonomy", An International Peace Academy Report*, 2001. http://www.ipacademy.org/pdfs/KOSOVO_in_Limbo.pdf. Erişim Tarihi 02/03/2016.
- CBS News, "Text Of Clinton's Rwanda Speech", (25 March 1998). <https://www.cbsnews.com/news/text-of-clintons-rwanda-speech/>. Erişim Tarihi 16/02/2017.
- Cohen, Lenard J. *The Politics of Despair: Radical Nationalism and Regime Crisis in Serbia*, British Columbia: Simon Fraser University, 1999.
- CoE, The Council of Europe. Explanatory Report to the European Charter for Regional or Minority Languages European Treaty Series - No. 148, Strasbourg, 5.XI.1992. <https://rm.coe.int>. Erişim Tarihi 05/12/2016.
- CoE, The Council of Europe. European Charter for Regional or Minority Languages, Strasbourg, 5.XI.1992.
- CoE, The Council of Europe. Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg, 1.II.1995.
- CoE, The Council of Europe. *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR)*, Rome, 4.XI.1950. http://www.echr.coe.int/pages/home.aspx?p=basictexts#n1359128122487_pointer. Erişim Tarihi 05/12/2016.
- CoE, The Council of Europe. Council of Europe decentralisation mission in Kosovo, Final Report, SG/Inf(2003)39, 14 November 2003.
- CoE, The Council of the European Union. First Accession Conference with Serbia, Brussels, 5486/14, 21 January 2014. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/140676.pdf. Erişim Tarihi 05/12/2016
- CoE, The Council of Europe. Thematic commentary No. 4 The scope of application of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg: CoE, 2016. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a8fe8>. Erişim Tarihi 05/12/2016.
- CoE, The Council of Europe. European Social Charter, ETS No. 035, Strasbourg, 18.10.1961.
- CoE, The Council of Europe. Factsheet on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. <http://www.coe.int/en/web/minorities/fcnm-factsheet>. Erişim Tarihi 05/12/2016.

- CoE, The European Council, Stabilisation and association agreement, Brussels, (2 October 2015). https://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/29175/stabilisation-and-association-agreement-between-eu-and-kosovo_en. Erişim Tarihi 05/12/2018.
- CoE, The Council of Europe. Framework Convention for the Protection of National Minorities, Pamphlet No. 8. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/GuideMinorities8en.pdf>. Erişim Tarihi 14/09/2018.
- CoE, The Council of Europe. Framework Convention for the Protection of National Minorities (FCNM), ETS No. 157, Strasbourg, 01.02.1995. <https://www.coe.int/en/web/conventions/cets-number/-/abridged-title-known?module=treaty-detail&treatynum=157>. Erişim Tarihi 05/12/2016.
- CoE, The Council of Europe. *Council of Europe Decentralisation Mission in Kosovo (CoEDM) Final Report*, SG/Inf (2003)39, 14 November 2003. https://www.ecoi.net/en/file/local/1110028/1329_1201699079_1006-1174404171-sg-inf-2003-39.pdf. Erişim Tarihi 02/03/2018.
- Çolaku, Bekim. *Marrëveshja e 19 prillit do t'i normalizojë raportet. Ministria e Integritimit Evropian*, Ministria Integritimit Evropian, (19 prill 2015). <http://www.mei-ks.net/sq/intervista-dhe-editoriale/marrveshja-e-19-prillit-dotsquoi-normalizoj-raportet->. Erişim Tarihi 06/08/2019.
- Commission on Human Rights. *Compilation of proposals concerning the definition of the term "minority"*, Forty-third session, E/CN.4/1987/WG.5/WP.1, (14 November 1986). <https://undocs.org/pdf?symbol=en/E/CN.4/1987/WG.5/WP.1>. Erişim Tarihi 05/12/2016.
- Čubrilović, Vaso. "The Expulsion of the Albanians – Memorandum, 1937", *Albanian History*. http://albanianhistory.net/1937_Cubrilovic/index.html 68. Erişim Tarihi 04/12/2019.
- Čubrilović, Vaso. "Iseljavanje Arnauta (Predavanje održano u "Srpskom kulturnom klubu" 07.III.1937, Expulsion of Albanians, Lecture held in "Serbian Cultural Club", 07.III.1937.
- Darnto, John. "Eastern Europe --After Tito; Tito's Collective Leadership After Tito", *The New York Times Magazine*, (April 13, 1980). <https://www.nytimes.com/1980/04/13/archives/eastern-europe-after-tito-titos-collective-leadership-after-tito.html>. Erişim Tarihi 08/08/2018.
- Deschenes, Jules. *Proposal concerning a definition of the term "minority"*, E/CN.4/Sub.2/1985/31, United Nations, Economic and Social Council, Thirty-eighth session, 14 May 1985.
- Dyke, Van Vernon. *Human Rights, Ethnicity and Discrimination*, London: Greenwood Press, 1985.

- Demir, Nesrin. "Avrupa Konseyi Sözleşme ve Şartlarının Avrupa Birliği Kopenhag Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2006.
- ECMI, European Centre for Minority Issues. *Strengthening the Institutional System for Communities in Post-Independence Kosovo*, Prishtinë: ECMI, January 2019. <http://www.ecmikosovo.org/uploads/eng.pdf>. Erişim Tarihi 16/12/2016.
- Ekeus, Rolf. *Statement on 'Sovereignty, Responsibility, and National Minorities' the High Commissioner on National Minorities*, OSCE, 26 October 2001. www.osce.org/hcnm. Erişim Tarihi 01/04/2018.
- Enti Statistikor të Jugoslavise. *Vlerësim, regjistrimi '91 Popullsia*, buletini nr. 9 Beograd 1995.
- Eryılmaz, Bilal. *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, İstanbul: Doğan Ofset, 1990.
- Evropa e Lirë*. "Me çfarë kompetencash udhëheq dialogun Thaçi?", (05 mars 2018). <https://www.evropaelire.org/a/hashim-thaci-dialogu-/29080042.html>. Erişim Tarihi 25/04/2017.
- European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *The Protection of Minorities, Science and Technique of Democracy*, CDL-STD(1994)009, No.9, Strasbourg, 1994.
- EU, European Union. *Remarks by High Representative Catherine Ashton on the EU-facilitated dialogue*, Press A 216/13, Brussel, 19 April 2013.
- Fazliu, Eraldin. "A është lista serbe një kalë trojan në shtetësinë e Kosovës?", *K2.0*, (13 Shtator 2017). <https://kosovotwopointzero.com/lista-srpska-trojan-horse-inside-kosovos-statehood/>. Erişim Tarihi 20/11/2017.
- Father Sava. "The Herald of Kosovo and Metohija", *Decan/Decani Monastery*, (15 March 2002). http://www.decani.yunet.com/glaskim_int.html, Erişim Tarihi 01/02/2017
- European Union. Federica Mogherini' statement following the high level meeting in the framework of the EU-facilitated Dialogue between Belgrade and Pristina, 24 januar 2017. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/19150/federica-mogherinis-statement-following-high-level-meeting-framework-eu-facilitated-dialogue_en. Erişim Tarihi 10/06/2019.
- European Union. Statement by High Representative/Vice-President Federica Mogherini following the meeting of the EU-facilitated dialogue Bruxelles, (25 August 2015). https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/3182/statement-by-high-representativevice-president-federica-mogherini-follo%C3%ABing-the-meeting-of-the-eu-facilitated-dialogue_en. Erişim Tarihi 01.03.2019.

- Gashi, Zijadin. “Rexhepi: Plani Serb I Decentralizimit Paraqet Koncept Politik”, *Evropa e Lirë*, (10 Shtator 2004). <https://www.evropaelire.org/a/1019881.html>. Erişim Tarihi 18/04/2017.
- Gavrilović, Zoran - Dimitrijević, Pavle. *Report on the Implementation of the Brussels Agreement*, Bureau for Social Research (BIRODI), June – December 2015. <http://www.birodi.rs/wp-content/uploads/2015/02/Report-on-Implementation-of-the-Brussels-Agreement-ENG-summary-BIRODI.pdf>. Erişim Tarihi 04/07/2019.
- Gazeta Expres*, “Emisioni Komiteti, Nenad Rasiç, intervist”, (27 Prill 2020). <https://www.youtube.com/watch?v=kpQ6vmz7IQ4>, Erişim Tarihi 03/04/2021.
- Geri Dönüş ve Topluluklar Bakanlığı , misyon ve vizyon, <http://mzp-rks.org/al/misioni-dhe-vizioni.html>. Erişim Tarihi 10/05/2019.
- Gil-robles, Alvaro. *Kosovo: The Human Rights Situation and the Fate of Persons Displaced from Their Homes Report*, (The Council of Europe, commdh, 16 october 2002).
- Gjykata Kushtetuese e Republikës së Kosovës. ‘Aktgjykim në rastin KO 130/15’, (23 dhjetor 2015).
- Gjykata Kushtetuese e Republikës së Kosovës, Vendim për Mase të Përkohshme në Rastin nr. K0130/15 23 dhjetor 2015. http://gjk-ks.org/wp-content/uploads/vendimet/KO130-15_SHQ.pdf. Erişim Tarihi 22/09/2019.
- Guiding principles of the Contact Group for a settlement of the status of Kosovo four CG principles on the status framework, Point 6. https://www.esiweb.org/pdf/kosovo_Contact%20Group%20-%20Ten%20Guiding%20principles%20for%20Ahtisaari.pdf. Erişim Tarihi 10/12/2016.
- Hannum, Hurst. “Contemporary Developments in the International Protection of the Rights of Minorities”, *Notre Dame Law Review*. 1461, Vol. 66, Article 12, (April 2014).
- Haxhiaj, Serbeze. *Në Kamenicë serbët dhe shqiptarët mësojnë gjuhët e njëri-tjetrit*, Balkan Transitional Justice, 5 Shkurt 2019.
- Helsinki Committee for Human Rights in Serbia. *Serb Community in Kosovo*, Pristina: Helsinki Committee for Human Rights, February 13, 2012.
- Helsinki Commity in Serbia. *Visit by Angela Merkel Subjects the Pro-European Option to a Test*, Bulletin No. 8, Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 24 avgust 2011.
- Helsinki Committee for Human Rights in Serbia. *Serbian Community in Kosovo: Frozen Life in a Frozen Conflict*, Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, January 2019.

- Hoxhaj, Enver. *Ngirtja e një Shteti*, Prishtinë: Botimet Dudaj, 2016.
- Hoxhaj, Enver. “The Politic of Ethnic Conflic Regulation in Kosovo”, *Discussion paper*, The Center for the Study Global Governance, 2005.
- HRW, Human Rights Watch. *Persecution Persists: Human Rights Violations in Kosovo*, Vol. 8, No. 18 (D) (1 December 1996).
- HRW, Human Rights Watch. *Failure to Protect: Anti-Minority Violence in Kosovo*, July 2004 Vol. 16 No. 6 (D) (March 2004) .
- HRW, Human Rights Watch. *Deshtimi në Mbrojtje Dhuna kundër Pakicave në Kosovë*, Vol. 16, NO. 6(D), Helsinki: HRW, Mars 2004.
- Human Rights Community, *Consideration of Reports submitted by States Parties under Article 40 of the Covenant*, CCPR/C/46/Add.2 (1987).
- Huntington, Samuel. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, İngilizceden çevirenler, Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir, 14. Basım, İstanbul: Okyanus Yay., 2015.
- Hyseni, Violeta. “Qëndrime të ndryshme serbe për zgjedhjet”, *BBC Albania*, 22 shtator 2009, https://www.bbc.co.uk/albanian/regionalnews/2009/09/090922_pristina_elex.shtml. Erişim Tarihi 10/11/2017.
- ICG, International Crisis Group. *Bridging Kosovo’s Mitrovica Divide*. Raporti për Evropë nr.165, 13 shtator 2005. http://www.crisisgroup.org/library/documents/europe/balkans/165_bridging_kosovo_mitrovica_divide.pdf. Erişim Tarihi 15/11/2016.
- ICG, International Crisis Group. *Two to tango: An agenda for the new Kosovo SRSG*, Report Nr. 148, (2003b). http://www.crisisgroup.org/library/documents/report_archive/A401115_03092003. Erişim Tarihi 15/11/2016.
- ICG, International Crisis Group. *Serb İntegration in Kosovo: Taking the Plunge*, Europe Report Nr. 200 – 12 May 2009.
- ICG, International Crisis Group. *Kosova: Shtërptca, modeli i enklavës serbe?*, Europe Briefing Nr. 56, October 2009.
- ICG, International Crisis Group. *Collapse in Kosovo*, ICG Balkans Report Nr.155, 2004.
- ICG, International Crisis Group. *Dilema Etnike e Kosovës: Nevoja për Kontratë Civile*, Report Nr.143, 2003.
- ICG, International Crisis Group. *Kosova: Pa Alternativa të mira Për Planin e Ahtisaarit*, Raport për Evropë, Nr. 182, 14 Maj 2007.

- ICG, International Crisis Group. *Kosovo Albatross: Tackling Division in Mitrovica*, Balkans Report Nr. 131, 3 June 2002.
- ICG, International Crisis Group. *North Kosovo: Dual Sovereignty in Practice*, Europe Report Nr.211, 2011.
- ICG, International Crisis Group. *The Kosovo-Serbia Agreement: Why Less Is More*, 2013. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/kosovo-serbia-agreement-why-less-more>. Erişim Tarihi 15/11/2016.
- ICG, International Crisis Group. *Kosovo's Linchpin: Overcoming Division in Mitrovica*, Balkans Report, Nr. 96, (2000).
- ICG, International Crisis Group. *A Kosovo Roadmap (I): Addressing Final Status*ö Balkans Report Nr.124, 2003.
- ICG, International Crisis Group. *Zgjidhje për Mitrovicën, jo ndarje të Kosovës* Raporti për Evropë Nr.165, 2005.
- ICG, International Crisis Group. *Statusi i Kosovës: Shtyrja Sjell Rreziqe*, Raport i Grupit të Krizave për Evropë Nr.177, 10 nëntor 2006.
- ICG, International Crisis Group. *Report Setting Kosovo Free: Remaining Challenges*, Nr. 218, 2012.
- ICG, International Crisis Group. *Udhëzime për Kosovën (ii), Standarte të Brendshme*, Raport Nr. 125, 2002.
- ICJ, International Court of Justice. *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo Advisory Opinion*, (22 July 2010).
- KosovaPress*. “Cliff: Kosovës i ishin dhënë sinjale për pavarësi qysh në vitin 2000”, 25.03.2014. <http://old.kosovapress.com/sq/lajme/cliff-ne-vitin-2000-i-ishin-dhene-kosoves-sinjale-per-pavaresine-13350/> Erişim Tarihi 15/11/2016.
- Internal Displacement Monitoring Center. *Kosovo, Durable solutions still elusive 13 years after conflict*, UNHCR, 10 october 2012. <http://www.internal-displacement.org/publications/kosovo-durable-solutions-still-elusive-13-years-after-conflict>. Erişim Tarihi 10/10/2019.
- Islami, Hivzi. *Aspekti Etnik i Migrimeve*, Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe Arteve të Kosovës, 2012.
- Islami, Hivzi. *Studime demografike*, botim i dytë i plotësuar, Prishtinë, Akademia e Shkencave dhe Arteve të Kosovës, 2008.
- Jovanović, Qedomir. “Nëse kujdesemi vetëm për serbët e Kosovës, veç do t’i sakrifikojmë ata”, *Kosovo 2.0*, (16.11.2017). <https://kosovotwopointzero.com/cedimir-jovanovic-take-care-kosovo-serbs-will-sacrifice/>. Erişim Tarihi 05/05/2018.

- Judah, Tim. *Kosovo: What Everyone Needs to Know*. Oxford University press, 2008.
- Judah, Tim. *Kosovo: War and Revenge, New Haven*, Yale University Press, 2000.
- Jouanna, Arlette. *The Saint Bartholomew's Day Massacre: The Mysteries of a Crime of State* (24 August 1572), Trans. Joseph Bergin, Manchester: Manchester University Press, 2013.
- Jackson, Michael David. "Marrëveshja e Kumanovës ka përcaktuar fatin e UÇK-së dhe të serbëve në Kosovë", *Bota Sot Newspaper*, (20 shtator 2016). <http://www.botasot.info/aktuale-lajme/579683/jackson-marreveshja-e-kumanoves-ka-percaktuar-fatin-e-uck-se-dhe-te-serbeve-ne-kosove/>. Erişim Tarihi 19/10/2018.
- Kaldor, Mary. *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*, Cambridge: Polity Press, third edn, 2012.
- Sertolli, Naser. "Kurti: U Shpërblyen Ata që Dogjën Pikat Kufitare", *Kalxo*, 19.2.2018. <https://kallxo.com/shkurt/kurti-u-shperblyen-ata-qe-dogjen-pikat-kufitare>. Erişim Tarihi 19/02/2018.
- Musa, Edona. Marrëveshja politike që legalizoi diplomat e universitetit paralel të Prishtinës, *Kalxo*, (02.1.2019). <https://kallxo.com/gjate/hulumtim/marreveshja-politike-qe-legalizoje-diplomat-e-universitetit-paralel-te-prishtines/>. Erişim Tarihi 17/09/2022.
- Kenar, Nesrin. *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Istanbul: Palme yayıncılık, 2005.
- Korniza Kushtetuese për Vetëqeverisje të Përkohshme në Kosovë, Rregullore NR. 2001/9.
- Kllokoqi, Selatin -Ahmeti Blerim - Konjufca Glauk - Murati Valon. "The Role of Human and Minority Rights in the Process of Reconstruction and Reconciliation for State and Nation-Building: Kosova", *Human and Minority Rights in the Life Cycle of Ethnic Conflicts*, Bozen-Bolzano: European Academy, February 2008.
- Kmezić, Marko. "Croatia's blocking of Serbia's EU integration: Another case of bilateral conditionality in the Balkans", *LSE*, University of Graz Austria. <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2016/05/17/croatias-blocking-of-serbias-eu-integration-another-case-of-bilateral-conditionality-in-the-balkans/>. Erişim Tarihi 12/03/2017.
- Koha Ditore*. "200 mijë firma në peticionin e opozitës, nënshkrimi vazhdon edhe një muaj", (20 tetor 2015), <https://archive.koha.net/?id=27&l=80379>. Erişim Tarihi 02/09/2019.
- Koha Ditore*. "Partitë e tjera serbe në Kosovë akuzojnë Listën Serbe për kërcënime e shantazhe", (26 September 2019). <https://www.koha.net/zgjedhjet->

2019/185964/partite-e-tjera-serbe-ne-kosove-akuzojne-listen-serbe-per-kercenime-e-shantazhe/. Erişim Tarihi 21/11/2019.

Koha Ditore. Bernard Kouchner, 31 December 1999. <https://unmik.unmissions.org/sq/arkiva-e-monitorimit-t%C3%AB-mediave>. Erişim Tarihi 02/12/2016.

Kosovo-Serbia Policy Advocacy Group. *Qasja në Shtetësi në Kosovë*, (2018). <https://k-s-pag.org/qasja-ne-shtetesi-ne-kosove-analize/>. Erişim Tarihi 25/10/2020.

Kosova Anayasası Kararı. Nr. ref.:AGJ877/15, Prishtine, 23 dhjetor 2015. https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/vendimet/gjk_ko_130_15_shq.pdf. Erişim Tarihi 12/10/2019.

Kosova Başbakanlığı Topluluklar Ofisi. <http://www.zck-ks.net/?page=1,47>. Erişim Tarihi 29/09/2019.

Kosova Haber. “Almanya Kosova’yla ilgili 35. Bölümü Sırbistan’a şart koştu”, (31 Mars 2015). <http://www.kosovahaber.net/?page=1,9,29416>. Erişim Tarihi 15/02/2019.

Kosova Haber. “Pajtohen për zbatimin e marrëveshjeve”, (08 Nëntor 2012). <http://www.kosovahaber.net/?page=1,9,15560>. Erişim Tarihi 15/02/2019.

KQZ, Komisioni Qendror i Zgjedhjeve. *Zgjedhjet në Kosovë 2000 – 2014*, (2017). http://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2018/02/Zgjedhjet-ne-Kosove-2000-2014_al.pdf. Erişim Tarihi 29/09/2019.

Kosova Progress Report (2015). Brussels. https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf. Erişim Tarihi 04/07/2019.

Kosova Progress Report (2018). Brussels. <https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/20180417-kosovo-report.pdf>. Erişim Tarihi 04/07/2019.

Kosova Progress Report (2019). Brussels. <https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/20190529-kosovo-report.pdf>. Erişim Tarihi 04/07/2019.

Kryeministria e Republikës së Kosovës. *Dizajni i dakorduar për revitalizimin e Urës së Mitrovicës, Bruksel*, (25 Gusht 2015). <https://kryeministri.rks-gov.net/blog/dizajni-i-dakorduar-per-revitalizimin-e-ures-se-mitrovices-me-25-gusht-2015-ne-bruksel-25-08-2015/>. Erişim Tarihi 04/08/2022.

Kosovo Server Portal. “Kosovo Serb political landscape: Independent Liberal Party”, (03 October 2019). <https://kossev.info/kosovo-serb-political-landscape-independent-liberal-party/>. Erişim Tarihi 12/03/2019.

Kosova Cumhurbaşkanlığı Ofisi. Cumhurbaşkanlığı Topluluklar Danışma Konseyi. <http://www.ccc-rks.net/index.php/perne/historia>. Erişim Tarihi 09/02/2018.

- Kratovac, Katarina. “Yugoslav Leaders, UN Agree on Serbs”, *Global Policy Forum*, (5 November 2001). <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/192/38638.html>. Erişim Tarihi 29/09/2019.
- Kryeziu, Sedat. *Ridalja e nacionalizmit Serb pas vdekjes së Titos dhe forcimi i politikës antishqiptare në Kosovë dhe Maqedoni në vitet 1981- 1989*, Tetova: Universiteti Tetoves, Fakulteti Filozofik, Disertacioni i Doktoraturës, tetor 2020.
- Kurubaş, Erol. *Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2004.
- Kuvendi i Republikës së Kosovës. First Agreement of Principles Governing the Normalisation of Relations, April 19, 2013. <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/07/First-agreement-of-principles-governing-the-normalization-of-relations-April-19-2013-Brussels-en.pdf>. Erişim Tarihi 19/06/2018.
- Kuvendi i Republikës së Kosovës. Rezolutë Lidhur me ndalimin e ish-kryeministrit të Kosovës, z. Ramush Haradinaj, në Francë, Nr. 05-R-011, Prishtinë, 10 mars 2017.
- Kushtetuta e Republikës së Kosovës, Kuvendi i Republikës së Kosovës, K-09042008, 09.04.2008.
- Kuvendi i Republikës së Kosovës, Mbledhja e Kuvendit, 05.05.2011. <http://www.kuvendikosoves.org/?cid=1,128,3700> . Erişim Tarihi 19/06/2018.
- Kuvendi i Republikës së Kosovës, Rezoluta Nr. 04-R-08 për normalizimin e marrëdhënieve në mes të Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, 18 tetor 2012.
- UNMIK, Press Briefing. “UNMIK Marks Six Months in Kosovo”, 13 december 1999.
- Kuvendi e Republikës së Kosovës. Rezoluta Nr. 04-R-001, Për dialogun midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, Prishtinë, 10 Mars 2011.
- Kymlicka, Will. *Two models of pluralism and tolerance, 1992*. http://www.analyse-und-kritik.net/1992-1/AK_Kymlicka_1992.pdf. Erişim Tarihi 14/10/2018.
- Lehne, Stefan. *Kosovo and Serbia: Toward a Normal Relationship*. Carnegie Endowment for International Peace. March 2012.
- Lehne, Stefan. “Serbia-Kosovo Deal Should Boost the EU’s Western Balkans Policy”, *Carnegie Europe*, 13 April 2013. <https://carnegieeurope.eu/2013/04/23/serbia-kosovo-deal-should-boost-eu-s-western-balkans-policy-pub-51582>. Erişim Tarihi 08/12/2019.
- Lehne, Stephan. “Resolving Kosovo Status”, *Policy paper*, Austrian Institute for International Affairs, june 2009.

Leposaviç Belediyesi. <http://www.leposavic.org/Opste-Informacije/>. Erişim Tarihi 07/08/2023.

Ligji për Ratifikimin e Marrëveshjes së Parë Ndërkombëtare të Parimeve që Rregullojnë Normalizimin e Marrëdhënieve mes Republikës së Kosovës dhe Republikës Së Serbisë, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 38, (17 shtator 2013), Nr. 04/L-199.

Ligji për arsimin e Lartë në Republikën e Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr.14/2011 (09.09.2011), Nr. 04/L-037.

Ligji për Agjencinë Kosovare për Krahasim dhe Verifikim të Pronës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 37/2016 (03.11.2016), Nr. 05/L-010.

Ligji për Zgjedhjet e Përgjithshme në Republikën e Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 31/2008 (15.06.2008), Nr. 03/L-073.

Ligji për Arsimin në Komunave Republikës së Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 30 (15 Qershor 2008), Nr. 03/L-068.

Ligji për Shërbimin Civil të Republikës së Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 72/2010 (25.06.2010), Nr. 03/L-149.

Ligji për Përdorimin e Gjuhëve, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 10/2007 (01.mars.2007), Nr. 02/L-37.

Ligji për Vetëqeverisjen Lokale, *Gazeta zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 28 (04 Qershor 2008), Nr. 03/L-040.

Ligji për Trashëgiminë Kulturore, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 29/2008 (01.07.2008), Nr. 02/L-88.

Ligji për Lirinë Fetare në Kosovë, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 11/2007 (01.04.2007), Nr. 02/L-31.

Ligji për Letërnjoftim, *Gazeta zyrtare e Republikës së Kosovës* 36/2015 (21.12.2015), Nr. 05/L -015.

Ligji për Mbrojtjen nga Diskriminimi, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 16/2015 (26.06.2015) Nr. 05/L -021.

Ligji për Radiotelevizionin e Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* 7/2012 (27.04.2012) Nr. 04/L-046.

Ligji për Arsimin Parauniversitar në Republikën e Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 17 (16 shtator 2011), Nr. 04/L-032.

Ligji për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve dhe Pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 28 (04 qershor 2008), Nr. 03/L-047.

- Ligji për Festat Zyrtare në Republikën e Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 30 (15 qershor 2008), Nr. 03/I-064.
- Ligji për përdorimin e simboleve shtetërore të Kosovës, *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* Nr. 26 (02.06.2008) Nr. 03/L-038.
- Lomonosoff, Matthew. "Miti i Kosovës në Rusi", Serimari II Albanologji Ndërkombëtare / Ed. Dr Q. Murat. Tetovë: Universiteti Shtetëror i Tetovës, (2008).
- Lozancic, Dragan. "Kosovo: Adjusting to a 'New Reality'", *Marshall Center Security Insight*, no. 2, (July 2008). <https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/kosovo-adjusting-new-reality>. Erişim Tarihi 10/12/2018.
- MAPL, Ministria Administrimit të Pushtetit Lokal. Organizimi dhe Funkcionalizimi i Veteqeverisje Lokale në Kosovë, Prishtinë:Gusht 2013.
- Malcolm, Noel. *Kosova: Një Histori e Shkurtër*, Shqipëroi: Abdullah Karjakdiu. Prishtina: Koha Ditore dhe Shtëpia e Librit, Botimi i tretë, 2011.
- McLaughlin, Daniel. "Kosovo Serbs brace for election in long shadow of political violence", *The Irish Times*, (30 September 2019). <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/kosovo-serbs-brace-for-election-in-long-shadow-of-political-violence-1.4035290>. Erişim Tarihi 12/03/2019.
- McDougall, Gay. *Report of the independent expert on minority issues*, Human Rights Council Sixteenth session, A/HRC/16/45, (16 December 2010).
- MAPL, Ministria Administrimit Pushtetit Lokal. Organizimi dhe funksionizimi i veteqeverisje lokale në Kosovë, (Prishtinë: Gusht 2013), f. 18.
- MMPH, Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor. Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Natyrës, Vlerat e Trashëgimisë Natyrore të Kosovës, Prishtinë, 2005. https://www.ammk-rks.net/repository/docs/Vlerat_e_trashegimis_natyrore_te_Kosoves.pdf. Erişim Tarihi 12/12/2018.
- MAPL, Ministria Administrimit Pushtetit Lokal. *Raporti i Punës 2011 për Komunitet e Reja*, Prishtinë: Prill 2012.
- Mertus, Julie A. *Kosovo: How Myths and Truths Started a War*, Berkeley: University of California Press, 1999.
- Moore, Patrick. "Evropa e lirë, Zgjedhjet e 17 nëntorit - Vendimtare për fatin e Kosovës", *Evropa e Lirë*, (04 Nëntor, 2001). <https://www.evropaelire.org/a/1033831.html>. Erişim Tarihi 25/04/2017.
- Military Technical Agreement between the International Security Force (KFOR) and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia,

- S/1999/682, (09 June 1999). <https://peacemaker.un.org/kosovoserbia-militarytechnicalagreement99>. Erişim Tarihi 18/08/2018.
- Novosti*. “Daciç's Signature in US Currency: Kosovo is Serbia on a \$ 100 note”. (04 June 2019). <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:798575-Dacicev-potpis-na-valuti-sad-Kosovo-je-Srbija-na-novcanici-od-100-dolara-FOTO> Erişim Tarihi 10/11/2019
- Novosti*. “Sırbistan Kosova ve Metohija Ofisi Direktörü Marko Đurić”, 20. Mayıs 2019. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:795622-Djuric-Velika-pobeda-Srba-na-KiM-nastavicemo-da-se-borimo>. Erişim Tarihi 02/06/2020.
- Obradović, Milorad. *Reforma Agrare dhe kolonizimi në Kosovë (1918-1941)*, përkth. Vehap Shita, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2005.
- Ohrid Agreement, of 13 August 2001, http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/OHRID%20Agreement%2013august2001.asp, Erişim Tarihi 02/10/2018.
- Oran, Baskın. *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınevi, 1986.
- Oran, Baskın. *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Ankara: İmaj Yayınevi, 4. Basım, 2001.
- Oran, Baskın. *Ders Notları*, 2017.
- Oran, Baskın. *Türkiye’de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, İstanbul: İletişim yayınları*, 8. Baskı, 2018.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. *As Seen, As Told, An analysis of the Human Rights Findings of the OSCE Kosovo Verification Mission*, (October 1998 - June 1999). <https://www.osce.org/odihr/17772?download=true>. Erişim Tarihi 05/03/2017.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. *Municipal Profiles*, OSCE, November 2011.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. *Përformanca dhe Ndikimi i Këshillit Konsultativ për Komunitete 2015-2016*, 14 dhjetor 2017. <https://www.osce.org/sq/mission-in-kosovo/362856> .Erişim Tarihi 12/02/2019.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. *Details, Newsletter*, OSCE, Mission in Kosovo: Volume 1 - Edition 5 - April 2005.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the OSCE*,

- Copenhagen: OSCE, 29 June 1990. <http://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>. Erişim Tarihi 05/03/2017.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. Helsinki Akt., Helsinki: Organization for Security and Co-operation in Europe, 1 August 1975. <http://www.osce.org/helsinki-final-act>. Erişim Tarihi 05/03/2017.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. *Istanbul Document, Istanbul Summit*, 19 november 1999. <http://www.osce.org/mc/39569>. Erişim Tarihi 05/03/2017.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. *Parallel Structures in Kosovo, October 2003*. <https://www.osce.org/kosovo/42584?download=true>. Erişim Tarihi 05/03/2017.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. *Sfidat e të Drejtave të Njeriut, Pas Trazirave të Muajit Mars, 2004*. <https://www.osce.org/sq/kosovo/32380?download=true>, Erişim Tarihi 05/03/2017
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. *Strukturat Paralele në Kosovë 2006-2007*. <https://www.osce.org/sq/kosovo/24619?download=true>, Erişim Tarihi 05/03/2017.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. History. <http://www.osce.org/history>. Erişim Tarihi 05/03/2017.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. Key Document, <http://www.osce.org/resources/csce-osce-key-documents>. Erişim Tarihi 05/03/2017.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. “*Parallel Structures in Kosovo*,” October 2003. http://www.osce.org/documents/mik/2003/10/698_en.pdf. Erişim Tarihi 05/03/2017.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. *Preliminary Assessment Of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo*, (19 Junly 1999). <https://www.osce.org/kosovo/13311?download=true>. Erişim Tarihi 05/03/2017.
- OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe. What is the OSCE. <http://www.osce.org/whatistheosce>. Erişim Tarihi 05/03/2017.
- OSCE-UNHCR, *Assessment of the Situation of Ethnic Minorities In Kosovo* (Oct 2000 - Feb 2001),nr. 64, (26 Mars 2001).
- Parrado, Salvador. *Assigning competences and functions to local self-government in four eu member states: a comparative review*, UNED, Madrid, 2005.

<http://www.sigmaweb.org/publicationsdocuments/40987105.pdf> Erişim Tarihi 12/08/2018.

Palokoj, Augustin - Tuhina, Gjeraqini. *The upshot of the SAA – Kosova EU relations*, (November 2016). http://kfos.org/wp-content/uploads/2016/11/MSA-ENG_TEXT-2.compressed.pdf. Erişim Tarihi 19/05/2017.

Petroviq, Ivica - Cani, Bahri. “Qëllimi i referendumit të serbëve - ndarja e Kosovës”, *DW*, (10 Janar 2012). <https://www.dw.com/sq/q%C3%ABllimi-i-referendumit-t%C3%AB-serb%C3%ABve-ndarja-e-kosov%C3%ABs/a-15656105>. Erişim Tarihi 07/12/2017.

Qeveria e Republikës së Kosovës. *Raporti mbi Gjendja në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit Janar-shtator 2014*. <https://www.votaime.org/Public/Dialog/ViewAllReports?page=2> Erişim Tarihi 04/07/2019.

Qeveria e Republikës së Kosovës. *Marrëveshja e Brukselit mbi Mbledhjen e të Hyrave Doganore*, 17 janar 2013. https://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/Marreveshja_e_Brukselit_mbi_Mbledhjen_e_te_Hyrave_Doganore_17_Janar_2013.pdf. Erişim Tarihi 25/19/2018.

Qeveria e Republikës së Kosovës. *Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit*, 25 Nentor 2016. <https://www.votaime.org/Public/Dialog/ViewAllReports> Erişim Tarihi 05/03/2019.

Qeveria e Republikës së Kosovës. *Raporti mbi Arritjet dhe Sfidat në Zbatimin e Marrëveshjeve të Brukselit*, 18 Qershor 2018. <https://www.votaime.org/Public/Dialog/ViewAllReports> Erişim Tarihi 05/03/2019.

Presidenca e Republikës së Kosovës, *Statuti i Këshillit Konsultativ për Komunitete*. https://www.presidentksgov.net/repository/docs/2017_12_26_154643_STATUT_I_I_KESHILLIT_KONSULTATIV_PER_KOMUNITETE.pdf. Erişim Tarihi 15/08/2018.

Radio free Europe, “Kostunica Seeks EU Support For Kosovo 'Cantonization' Plan”, (2005). <https://www.rferl.org/a/1052005.html>. Erişim Tarihi 13/02/2017.

Republike Srbije. Jurisdiction of the Office for Kosovo and Metohija. <https://www.kim.gov.rs/eng/nadleznost.php>. Erişim Tarihi 23/09/2022.

UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). Special Rapporteur on minority issues mandate. <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/SRMinorities/Pages/SRminorityissuesIndex.aspx>. Erişim Tarihi 12/08/2019.

Rohan, Albert. KLAN TV, 19.02.2018, Erişim Tarihi 19/02/2018.

- Rrahmani, Bashkim. "The Position of Minorities in the New State of Kosovo". Institute for Research and European Studies, *Journal of Liberty and International Affairs* Vol. 6, No. 1, 2020, 130-151.
- Rregullore (qrk) – nr. 21/2015 për Procedurat dhe Kriteret për Lëshimin e Certifikatave Shtetasve të Republikës së Kosovës të cilët kanë marrë Diploma nga Universiteti i Mitrovicës së Veriut, Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, (24.12.2015).
- Rregullore për procedurat e përfaqësimit të drejtë dhe proporcional të komuniteteve joshumicë në shërbimin civil të Republikës së Kosovës, *Gazeta zyrtare e Republikës së Kosovës* Rregullore Nr. MAP-04/2010-RR (20.09.2010).
- Ruiz Vieyetz, Eduardo Javier. "The Protection of Linguistic Minorities: A Historical Approach", *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, Bilbao:University of Deusto, Vol. 3, No. 1, 2001.
- Serbia Progress Report on the Dialogue between Belgrade and Priština*, (May 1-December 15, 2018). <https://www.kim.gov.rs/doc/pregovaracki-proces/Sestomesecni%20izvestaj%20o%20dijalogu%20dec%202018%20%2011%2002%202019%20en.pdf>, Erişim Tarihi 23/09/2022.
- Serbia Progress Report (2015)*. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_serbia.pdf Erişim Tarihi 10/05/2018.
- Serbia Progress Report (2019)*. <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf>. Erişim Tarihi 06/05/2018.
- Serwer, Daniel - Bayraktari, Yll. "Kosovo Ethnic Nationalism at Its Territorial Worst". Washington, DC : *U.S. Institute of Peace*, 2006.
- Shala, Nuhi. "Serbia pret heqjen e taksës pas dorëheqjes së Haradinajt", *Kalxo*. (Korrik.2019). [https://kallxo.com/shkur"t/serbia-pret-heqjen-e-taksës-pas-doreheqjes-se-haradinajt/](https://kallxo.com/shkur). Erişim Tarihi 03/06/2020.
- Shehu, Bekim. "Bisedimet Kosove-Serbi", *DW*, (Mart 2010). <https://www.dw.com/sq/bisedimet-prishtin%C3%AB-beograd/a-5470140>. Erişim Tarihi 03/02/2018.
- Simić, Julija. "Serbian citizens not ready for personal sacrifice over Kosovo", *EURACTIV.rs*, (May 2018). <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/serbian-citizens-not-ready-for-personal-sacrifice-over-kosovo/>. Erişim Tarihi 02/08/2019.
- Spaić, Tamara. "Poruka Angele Merkel: Politika i Kosovo i EU je prošlost za Srbiju", *Blic*, (25 avgusta 2011). <https://www.blic.rs/vesti/tema-dana/poruka-angele-merkel-politika-i-kosovo-i-eu-je-proslost-za-srbiju/cl3bhr0>. Erişim Tarihi 15/08/2019.

- Srinivasan, Sharath. “Minority Rights, Early Warning and Conflict Prevention: Lessons from Darfur”, London: Minority Rights Group International, (2006).
- Stavileci, Esat. “Evoluimi Kushtetues i Kosovës në periudhën 1946- 1990”, “Esat Stavileci”, <http://esat.stavileci.com/site/index.php/artikujt/194-evoluimi-kushtetues-i-kosoves-ne-periudhen-1946-1990>. . Erişim Tarihi 13/10/2017
- Steiner, Michael. *Kosovo - A choice for Mitrovica: The Seven Point Plan*, Report from UN Interim Administration Mission in Kosovo, (01 Oct 2002).
- Stojanovic, Milica. “Serbia’s Attitude to Kosovo ‘is Damaging Kosovo Serbs’”, *Balkan Transitional Justice*, (24 October 2019).
- Surroi, Veton. “The Unfinished State(s) in the Balkans and the EU: The Next Wave” in Jacques Rupnik (ed.), *The Western Balkans and the EU: ‘The Hour of Europe’*, Chaillot Papers, Paris: Institute for Security Studies, (2011).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. Girişimci ve insani dış politika. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa. Erişim Tarihi 18/12/2018
- Tahiri, Edita. *International Statebuilding and Uncertain Sovereignty*, Prishtinë: University of Prishtina, Faculty of Philosophy, Department of Political Science, PhD Thesis, (2010).
- Tahiri, Edita. *Marrëveshjet e Brukselit në Pritje të Zbatimit Nr.ref. 064/2017*, (Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, 06 korrik 2017). <https://kryeministri.rks-gov.net/blog/raport-marreveshjet-e-brukselit-ne-pritje-te-zbatimit>. Erişim Tarihi 02/04/2019.
- Telegrafi*. Qeveria e Kosovës vendos taksë 100% për prodhimet e Serbisë,(21 Nëntor 2018). <https://telegrafi.com/qeveria-e-kosoves-vendos-taksa-100-per-prodhimet-e-serbise/> Erişim Tarihi 09/08/2019.
- Telegrafi*. AKB: Taksa 100% mbi 23 milionë euro humbjet për Serbinë, (12 Dhjetor 2018). <https://telegrafi.com/akb-taksa-100-mbi-23-milione-euro-humbjet-per-serbine>. Erişim Tarihi 23/06/2019.
- Telegrafi*. “Thaçi fajëson UNMIK-un për veriun”, (27 Ekim 2011). <https://telegrafi.com/thaci-fajeson-unmik-un-per-veriun/>. Erişim Tarihi 20/12/2018.
- The Dialogu. Asociacioni i Komunave me Shumicë Serbe, “The Dialogu”. <https://dialogue-info.com/sq/asociacioni-komuniteti-i-komunave-me-shumice-serbe/> .Erişim Tarihi 18/09/2022.
- The Danish Institute for Human Rights, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi. <https://sdg.humanrights.dk/en/instrument/signees/24>. Erişim Tarihi 15/12/2019.

The United State of the State America. The Paris Peace Conference and the Treaty of Versailles. <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/wwi/89875.htm>. Erişim Tarihi 30/10/2019.

The Venice Commission, *Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State, CDL-INF (2001)019-e*, Venice, (19-20 October 2001).

Peace Watch. “Kosovo Leaders Agree to Pact Against Violence”, *United States Institute of Peace*, Vol. VI, No. 5, (August, 2000).

Top Channel. “Haradinaj: Taksa hiqet kur Serbia të njohë Kosovën!”, (Kasım 2018). <http://top-channel.tv/2018/11/22/haradinaj-taksa-hiqet-kur-serbia-te-njohë-kosoven/>. Erişim Tarihi 05/09/2019

Geri Dönüş ve Topluluklar Bakanlığı , misyon ve vizyon, <http://mzp-rks.org/al/misioni-dhe-vizioni.html>. Erişim Tarihi 10/05/2019.

The European Union, EU-facilitated Dialogue: Implementation of the freedom of movement agreement, (14 september 2016). https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/9823/eu-facilitated-dialogue-implementation-of-the-freedom-of-movement-agreement_en. Erişim Tarihi 06/12/2018.

The European Union. Common Position, Chapter 35: Other issues,Item 1: Normalisation of relations between Serbia and Kosovo*, (30 november 2015). <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/AD-12-2015-INIT/en/pdf> . Erişim Tarihi 12/06/2019.

The European Union Press Release. Stabilisation and Association Agreement (SAA) between the European Union and Kosovo, Brussels, (1 April 2016). https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_1184. Erişim Tarihi 02/15/2019

The European Union Law. Copenhagen Criteria. http://eurlex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhagen.html. Erişim Tarihi 02/10/2018.

The European Union. Dialogue between Belgrade and Pristina, 15.06.2016. https://eeas.europa.eu/regions/western-balkans/349/dialogue-between-belgrade-and-pristina_en. Erişim Tarihi 17/06/2018.

The European Union. Statement by the Spokesperson following the working level meeting within the EU facilitated Dialogue, Bruxelles, (27 February 2018). https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/40471/statement-spokesperson-follo%C3%ABing-%C3%ABorking-level-meeting-%C3%ABithin-eu-facilitated-dialogue_en. Erişim Tarihi 06/06/2019.

The European Union. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, *Official Journal C 326, P. 0001 – 0390*, (26 November 2012). <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN>. Erişim Tarihi 03/04/2017.

- Tran, Mark. “The EU is about to land in Kosovo. But will it take off?”, *The Guardian*, (09 May 2008). <https://www.theguardian.com/world/2008/may/09/kosovo.serbia1>. Erişim Tarihi 02/02/2017.
- Qeveria e Republikës së Kosovës.Udhëzimi Administrativ për përshkrimin e detyrave të njësisë për të drejtat e njeriut, *Gazeta Zyrtare* nr. 8/2005, (11/08/2005). <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7311>. Erişim Tarihi 02/04/2017.
- Ukshini, Sylë. “Kosovo: From the Ottoman Empire through Yugoslavia to Independence”, *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Year 4, Issue 6, June 2021.
- UN, The United Nations. Declaration of the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, Resolution 47/135, (18 December 1992).
- UN Commission on Human Rights, Rights of persons belonging to national, ethnic, religious and linguistic minorities., E/CN.4/RES/1983/53,(10 March 1983).
- UN, The United Nations. Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief, General Assembly Resolution 36/55, (25 November 1981).
- UN, The United Nations. Charter of the United Nations, (26 June 1945).
- UN, The United Nations. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (12 January 1951).
- UN, The United Nations. Universal Declaration of Human Right by the United Nations General Assembly resolution 217 A, Paris, (10 December 1948).
- UN, The United Nations. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, UN 1514 (V), (14 Aralık 1960).
- UN, The United Nations. International Covenant on Civil and Political Rights, 2200A (XXI) No. 1466, (6 December 1966).
- UN,United Nations. Press Release, Resolution GA/109809,(September 2010).
- UN, The United Nations. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights(ICESCR), Resolution 2200A (XXI), (16 December 1966).
- UN Security Council. (UNSC), Press Release UNMIK/PR719, (24 April 2002).
- UNSC, UN Security Council. Erdut Agreement, S/1995/951 (15 November 1995).
- UNSC, UN Security Council. Report 2002S/2002/1376, (14-17 December 2002).
- UNSC, UN Security Council. Report, S/2004/932, (30 November 2004).

- UNSC, UN Security Council. Report S/2004/613, (30 July 2004).
- UNSC, UN Security Council. Resolution, S/RES/1203 (1998).
- UNSC, UN Security Council. Rambouillet Agreement Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo, S/199/648, (07 June 1999).
- UNSC, UN Security Council. Standards for Kosovo S/PRST/2003/26 (12 December 2003).
- UNSC, UN Security Council. Resolution S/RES/1239 (1999).
- UNSC, UN Security Council. Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement S/2007/168, (26 March 2007).
- UNSC, UN Security Council. Resolution 1244, S/RES/1244 (1999).
- UN Security Council (UNSC). Report. S/2006/45 (2006).
- UN, The United Nations. Resolution A/RES/64/298 (2010).
- UNDP, United Nations Development Programme. Public Pulse Report 4, (August 2012). https://www.undp.org/content/dam/kosovo/docs/PublicPulse/PP4/PULSE_ENG%204.pdf. Erişim Tarihi 02/04/2018.
- UNDP/Rinvest. *Early Warning Report Kosovo*, Report 2, (UNDP – UN Development Programme, September-December 2002), <http://www.kosovo.undp.org/Projects/EWS/ewrn2%20angl%20komplet.pdf>. Erişim Tarihi 02/04/2017.
- UNHCR. The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, (15 October 1999). <https://www.unhcr.org/3ae68c9f0.pdf>. Erişim Tarihi 02/05/2017.
- UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees. *Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo*, (March 2001 - August 2001). <https://www.unhcr.org/uk/3c625c8d4.pdf>, Erişim Tarihi 10/09/2018.
- UNMIK. Regulation Self-Management Regulation of Kosovo Municipalities, No 2000/45, (2000). http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/03albanian/A2000regs/R A2000_45.pdf. Erişim Tarihi 14/04/2017.
- UNMIK/KFOR. On the Status, Privileges and Immunities of KFOR and UNMIK and their Personnel in Kosovo, UNMIK/REG/2000/47, (18 August 2000).
- UNMIK. “Constitutive Session of the Union of Serb Municipalities held in Northern Mitrovica”, DPI Media Monitoring (2003). <http://www.unmikonline.org/press/2003/mon/feb/lmm250203.htm#8>. Erişim Tarihi 18/10/2017.

- UNMIK DPI Media Monitoring, “UNMIK is Categorical: No Parallel Structures in Kosovo, (2001).
<http://www.unmikonline.org/press/2001/mon/lmm200501.html>. Erişim Tarihi 18/10/2017.
- UNMIK, Press Release, Kosovo Political Leaders Agree to Share Administration of Kosovo with UNMIK, UNMIK / PR / 115, (15 December 1999).
- UNMIK. Resolution 1244, S/RES/1244, Nr.11. (10 June 1999).
- UNMIK. Regulation the authority of the İnterim Administration in Kosovo, UNMIK/REG/1999/1, (25 July 1999).
- UNMIK, Regulation on the Kosovo Joint Interim Administrative Structure, UNMIK/REG/2000/1,(14 January 2000).
- UNMIK. Kosovo: Statement by the Chairman on the conclusion of the meeting of the G-8 Foreign Ministers held at the Petersberg Centre, S/1999/516, Annex 1, (06 May 1999).
- UNMIK. Convenes first meeting of Kosovo Transitional Council, Recruitment of new Kosovo Police Service launched; Confidence-building measures agreed, UNMIK/PR/12, (16 July 1999).
- UNMIK Press Release, Interim Administrative Council Names Department Co-Heads, UNMIK/PR/134, (14 January 2000).
- UNMIK Press Release, Security, Reconstruction Discussed in Transitional Council, UNMIK/PR/31, (21 August 1999).
- UNMIK. Regullation, UNMIK/REG/2001/19, (13 September 2001).
- UNMIK. Regullation on the Law Applicable in Kosovo, UNMIK/RREG/1999/24, (12 December 1999).
- UNMIK DPI Media Monitoring. “UNMIK is Categorical: No Parallel Structures in Kosovo, <http://www.unmikonline.org/press/2001/mon/lmm200501.html>. Erişim Tarihi 18/10/2017.
- UNMIK. Yönetmelik No. 2004/50, Yeni bakanların kuruluşu ve yürütmeye başbakan yardımcıları ve bakan yardımcılarının makamlarının oluşturulması, 2004. http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/03albanian/A2004regs/R_A2004_50.pdf. Erişim Tarihi 10/12/2016.
- UNSC, UN Security Council. Report S / 2000/363 (29 April 2000).
- UNSG, UN Security Council. Report S / 1999/672. (12 June 1999).
- UNSG, UN Security Council. Guiding principles of the Contact Group for a settlement of the status of Kosovo, S/2005/709, (10 November 2005).

- UNSG, UN Security Council. BM Genel Sekreteri İkinci Raporu, S / 1999/779, (12 Temmuz 1999).
- U.S Department of State Archive. The Airlie Declaration, Airlie, Virginia, (23 July 2000). https://19972001.state.gov/regions/eur/000723_airlie_decl.html. Erişim Tarihi 03/04/2017.
- U.S. Department of State. Statement by the Contact Group on the future of Kosovo, (31 January 2006). <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/62459.htm>. Erişim Tarihi 15/10/2017.
- Ülger, İrfan Kaya. “Yayılmacı Sırp milliyetçiliği Balkanlarda gerilimi tırmandırıyor”, *A.A Analiz*, (18 Ağustos 2022). <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yayilmaci-sirp-milliyetciligi-balkanlarda-gerilimi-tirmandiriyor/2663700>. Erişim Tarihi 09/11/2022.
- Vienna Convention on the Law of Treaties, Treaty Series, vol. 1155, (23 May 1969). https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf. Erişim Tarihi 08/04/2017.
- Vickers, Miranda. *Between Serb and Albanian: A history of Kosovo*, New York: Columbia University Press, 1998.
- Vllahiu, Arbër. Pjesëmarrje e ulët në votime, *BBC*, (18 nëntor 2007). http://www.bbc.co.uk/albanian/regionalnews/2007/11/071118_vllahiu_observers.shtml. Erişim Tarihi 08/09/2018.
- Wagley, Charles - Harris, Marvin. *Minorities in the New World: Six Case Study*, New York, Columbia University Press, (1967).
- Weber, Bodo. “Big Deal: Truku I Ngathtë: Pasiguria Kushtetuese, Jostabiliteti Politik dhe Sundimi i ligjit në Dialogun Kosovë-Serbi”, *BIRN*, (2016).
- Weller, Marc. Committee of Experts on Issues Relating to the Protection of National Minorities, DH-MIN(2006)007, Strasbourg: 10 March 2006.
- Weller, Marc. *Shtetsia e Kontestuar*, Prishtinë: Botimi Koha, 2011.
- Weller, Marc. “Negotiating the Final Status for Kosova”, *European Union Institution for Security Studies*, nr.114, (December 2008).
- Whit, Mason -King, Iain. *Paqe me Çdo Çmim: Si Dështoi Bota në Kosovë*, shqipëroi: Flaka Surroi, Prishtinë: Koha, 2007.
- Wright, Sue. “Language and Power: Background to the Debate on Linguistic Rights”, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, Vol. 3, No. 1, (2001).
- Yannis, Alexandros. *Kosovo Under International Administration: An unfinished conflict*, Athens: Hellenic Foundation for European and Foreign Policy, 2001.

- Yerel Yönetim Bakanlığı. İdari Talimat, No.2008 / 02. <https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/UA-2008-02-versioni-ang.pdf>. Erişim Tarihi 28/06/2018.
- Zaba, Natalia – Morina, Die. “Kosovo’s Serbs Feel Frightened, Insecure and Misused”, *Balkan Transitional Justice*, (19 January 2017).
- Zeri i Amerikës. “Publikohet dokumenti i Standardeve për Kosovën”, *Zeri i Amerikës*, (26 Shkurt 2010).<https://www.zeriamerikes.com/a/a-30-a-2003-12-10-4-1-85537332/372595.html>. Erişim Tarihi 14/02/2018.
- Zhiviq, Lubisha. “Kryetar i Lidhjes së Socialdemokratëve të Kosovës, Partitë politike serbe: jemi të kërcënuar rreth pjesëmarrjes në zgjedhje”, *Evropa e Lirë*, (01 nëntor 2007). <https://www.evropaelire.org/a/987772.html>. Erişim Tarihi 28/05/2018.
- Zveçan Belediyesi, <http://www.opstinazvecan.rs/index>. Erişim Tarihi 07/08/2023.
- ZonaExpress. "CIA për Kosovën" (Pjesa e dytë), *Gazeta Express*, (5 Mars 2017). <https://www.youtube.com/watch?v=6evWX67Qtp0&t=1738s>. Erişim Tarihi 07/08/2018.
- Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës. Rezolutë për dhënien e pëlqimit për nënshkrim të Marrëveshjes së Parë të Parimeve që Rregullojnë Normalizimin e Marrëdhënieve mes Republikës së Kosovës dhe Serbisë, (22 Mars 2013).
- Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës. Programi i Qeverisë së Republikës së Kosovës për Dialogun e Brukselit 2014 – 2018, (05 Janar 2015).
- Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës. Integration in state institutions of former members of “civilian protection”,(12 janar 2016). <https://kryeministri-ks.net/en/integration-in-state-institutions-of-former-members-of-civilian-protection/>. Erişim Tarihi 02/04/2019.
- Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës. Platforma e Qeverisë së Republikës së Kosovës për Dialogun Teknik Ndërshtetëror midis Republikës së Kosovës dhe Republikës së Serbisë, (Mars 2011). https://kryeministriks.net/wpcontent/uploads/docs/Platforma_e_Qeverise_se_Republikes_se_Kosoves_per_dialogun_teknik_ndershteteror_midis_Republikes_se_Kosoves_dhe_Republikes_se_Serbise.pdf? Erişim Tarihi 03/05/2017.
- Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, Vendimi i Qeverisë për Themelimin e Grupit Negociator për Dialog, Nr 01/63, (03 Shtator 2018). http://www.votaim.org/Uploads/Data/Documents/VendimiQeveriseperthemelimininekkipitnegociatorperDialog_3shtator2018_twefbfKBJe.pdf. Erişim Tarihi 25/06/2019.
- Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës, *Konkluzionet e dakorduara të IBM*, Prishtinë: Zyra e Kryeministrit, (02 Dhjetor 2011). http://www.votaim.org/Uploads/Data/Documents/TekstiiMarreveshjes_2dhjetor2011_TYPMU5YGcB.pdf Erişim Tarihi 13/08/2017.

- Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës. Rezoluta për Veriun e Kosovës (28 Korrik 2012). <https://kryeministri.rks-gov.net/blog/rezoluta-per-veriun-e-kosoves-28-07-2012/>. Erişim Tarihi 19/12/2018.
- Zyra e Kryeministrit të Kosovës. *Kryeministri Thaçi: Ka fituar opsioni i paqes, stabilitetit dhe integritetit*, 20 Prill 2013. <https://kryeministri-ks.net/kryeministri-thaci-ka-fituar-opsioni-i-paqes-stabilitetit-dhe-integritetit/>. Erişim Tarihi 03/02/2018.
- Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës. Asociacioni komunave me shumicë serbe në Kosovë – Parimet e përgjithshme/Elementet kryesore, (25 Gusht 2015). <https://kryeministri.rks-gov.net/blog/asociacioni-bashkesia-i-komunave-me-shumice-serbe-ne-kosove-parimet-e-pergjithshme-elementet-kryesore-25-08-2015/>. Erişim Tarihi 01/02/2019.
- Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës. Raporti për zbatimin e marrëveshjeve të dala nga Dialogu me Serbinë, Ref. 117 /220, (10 qershor 2021).
- ЗАКОН. О регионалном развоју “Службени гласник РС”, Закон о регионалном развоју: 51/2009-3, 30/2010-7, 89/2015-3 (др. закон). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/51/1/reg>. Erişim Tarihi 02/03/2017.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad:Keriman SADİKAY	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Priştine Üniversitesi
Fakülte	Filoloji Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	
Üniversite	Priştine Üniversitesi
Enstitü Adı	Filoloji Fakültesi
Anabilim Dalı	Edebiyat Bölümü
Programı	
Makale ve Bildiriler	
1. Kenar, Nesrin-Sadıkay, Keriman. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesinin Kosova'da Uygulanması, SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ CİLT 11, SAYI 1, 2022, SS. 125-1482. Kenar, Nesrin-Sadıkay, Keriman. Kosova Hükümetinin Roman, Aşkali ve Mısırlı Azınlıklara Yönelik Politikalar, Year 2022, Volume 8, Issue 15, 169 - 194, 29.09.2022.	